ZAHARIA STANCU ● ȘATRA

Coperta : *Florica Mălureanu*

ZAHARIA STANCU

ȘATRA

ROMAN

ediția a II-a

1969
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Alimut mi-a povestit
întîmplările,
Kera a stăruit să le scriu.

CAPITOLUL I

Him bașa isprăvi de mîncat. Isprăvi și de băut. Oala, care cu puțin mai înainte fusese plină de vin roșu, acrișor, era goală. Îi mulțumi Oarbei.

— Bucatele au fost bune. A fost bun și vinul.

Obrazul Oarbei se lumină.

Him bașa îl privi pe Alimut.

— Te-ai săturat ?

— Da, tată. Numai vinul...

— Nu cumva vrei să spui că nu ți-a plăcut ?

— Mi-a plăcut, tată, dar... a fost cam puțin.

Rîseră amîndoi. Rîse și Oarba.

— Altădată, fiule, ai să primești mai mult.

Stăpînul șatrei ieși în fața cortului, se așeză turcește în țărîna alburie pe care o înfierbîntase soarele și bătu din palme. În deschizăturile corturilor se arătară de îndată capete oacheșe, pletoase, mustăcioase. Cîțiva bărbați se apropiară. Him bașa se uită în ochii lui Uj Hoțul și-i porunci :

— Cheamă bătrînii la sfat. O dată cu ei să mai vină și Ariston, Goșu și Lisandra.

Uj Hoțul începu să umble printre corturi. Cîteva clipe stăpînul șatrei îl urmări cu privirile. Pe urmă ridică ochii și, clipind des, se uită la cer.

Soarele era tocmai la amiază. Văzduhul era cald, vîscos, apăsător și părea încremenit. Caii, măgarii și

catîrii şatrei moţăiau ceva mai departe de corturi şi se apărau alene cu cozile de roiurile de muşte care nu le dădeau pace. Cîinii, întinşi pe labe, dormitau sub căruţele lungi, cu coviltire. Îi supărau şi pe ei muştele. Doborîţi de greaua zăpuşeală a zilei, urşii nu se mişcau, nu-şi sunau lanţurile şi nici măcar nu mormăiau. Poate se aflau căzuţi adînc în somn şi nu visau nimic. Poate visau pădurile străvechi şi umbroase în care vieţuiseră altădată, pe vremea cînd fuseseră slobozi. Poate visau stufărişuri pline de afine şi de albine. Poate visau scorburi încărcate cu faguri galbeni plini cu miere limpede şi dulce.

Satul în care şatra poposise chiar în dimineaţa aceea se afla la o depărtare de numai trei-patru sute de paşi. Rămînea tăcut de parcă în întregul lui cuprins nu s-ar fi găsit nici o făptură vie. Tăcută rămînea şi balta din apropiere în care foiau broaştele şi pe care o acopereau în bună parte petice umede de lintiţă grasă şi verde. Aci, şi la acest ceas al amiezii, tăcerea ar fi fost deplină, dacă din cînd în cînd nu s-ar fi auzit, venind de departe, ţăcănitul ritmic al secerătorilor care, undeva, acolo unde cerul îşi sprijinea marginile albastre pe pămînt, doborau grîul copt şi înalt. Văzduhul era prea vîscos şi zăpuşeala amiezii prea grea şi prea groasă ca să străbată prin ea şi să se audă şi glasurile oamenilor. Frînţi de mijloc şi scăldaţi în sudoare, ţăranii adunau grîul secerat, îl legau în snopi şi cu snopii clădeau clăi mari. Văzute de departe, clăile de grîu se asemuiau cu nişte grămezi fabuloase de aur roşcat.

Auzind porunca mai-marelui lor, repetată la fiecare cort de Uj Hoţul, oamenii oacheşi — bătrîni şi tineri — ieşiră din corturile în care abia se tolăniseră pe rogojini şi veniră lenevoşi abia tîrşîindu-şi paşii. Se aşezară cu toţii în ţărîna fierbinte a luncii, făcînd o jumătate largă de cerc în faţa lui Him başa. În dreapta şi în stînga acestuia se aşezară bătrînii.

După aceea, în rîndul întîi se așezară, după vîrstă, și ceilalți bărbați. La spatele lor luară loc femeile, iar copiii li se așezară tuturor în poală, în brațe sau pe umeri. Flăcăiandrii cu mustățile abia mijite și fetișcanele care purtau la gît lungi șiruri de mărgele și în urechi cercei mari ca niște belciuge se aciuară în spatele femeilor și întinseră gîturile. Șovăind și împleticindu-se, veni și Goșu, de mînă cu Lisandra. După Goșu se arătă, mîndru și pieptos, Ariston. În spatele lui, mărunțel la trup însă vînjos și îndesat, pășea Uj Hoțul. Sudoarea de pe frunte i se scurgea pe obrajii ciupiți adînc de vărsat și se pierdea în barba neagră, încîlcită, stufoasă. Toate privirile șatrei se îndreptară spre cei trei. Nu se auzi nici o șoaptă și nici măcar muștele nu mai bîzîiră. Uj Hoțul strigă :

— Sînge !... Să iasă cu sînge... Socoteala nu se poate încheia decît cu vărsare de sînge !...

Him bașa se uita la el mustrător. Uj Hoțul, rușinat, plecă ochii în jos și tăcu.

Bărbații șatrei, adunați aci, aveau toți chici lungi, mustăți stufoase, bărbi sălbatice. Foarfeca nu intrase niciodată în părul vreunuia din ei. Pe obrazul nici unuia nu umblase briciul. Pe toți, fără greșeală, îi împodobise firea cu ochi negri, de smoală, rotunzi, neobișnuit de mari și plini de o strălucire care — dacă nu te fereai din calea ei — te amețea și te adormea. Bărbile, mustățile și chicile, unse în fiecare zi cu ulei gras, de nucă, sclipeau de parcă ar fi fost de metal.

Toate privirile erau îndreptate spre Goșu. Dîrz, întărîtat, pus pe ceartă, pe bătaie și poate chiar și pe omor, omul veni și se opri în mijlocul cercului. Tot în mijlocul cercului și destul de aproape de Goșu, se opri și Lisandra. Ariston se răzleți de cei doi și înlemni. Goșu se uita în pămînt. Tot în pămînt se uita și Ariston. Numai Lisandra căuta fără nici o sfială

ochii oamenilor din jur şi, cînd îi găsea, în înfrunta nu numai cu îndrăzneală, ci şi cu nerușinare parcă

Him başa voi să deschidă gura şi să spună ce avea de spus. Dar tocmai atunci în sat sună trist clopotul cel mare de la biserică. După clopotul mare sună şi clopotul mic. Tot rar. Tot trist. Șatra știu că acolo, în satul lîngă care se aciuase cu cîteva ceasuri în urmă, ori de undeva, de departe, de pe front, venise vestea morţii unui bărbat. Nu se închină nici unul dintre ei şi nici unul dintre ei nu şopti printre buze „Dumnezeu să-l ierte pe răposat". Ei, oamenii oacheşi, nu moşteniseră de la înaintași acest obicei şi nu practicau nici o credinţă. Se mulţumiră să se uite în pămînt — în pămîntul în care se topeau trupurile tuturor morţilor — și apoi să-şi arunce ochii spre cer. De acolo, din cer, soarele lumina pămîntul. Și tot de acolo, din cer, cădea ploaia care ajuta pămîntului să se acopere de iarbă, de buruieni şi de păduri, de livezi sau de lanuri nesfîrșite de grîu, de porumb, de floarea-soarelui, de rapiţă, de secară.

Faţa lui Him başa se întristă. Stăpînul şatrei spuse :

— Nu este nici o legătură între viaţa omului care s-a stins acum şi viaţa noastră. Totuşi, clopotul ne-a cobit a rău.

Șatra pogorî într-o tăcere şi mai adîncă. Ea era obișnuită din cea mai veche vechime să tacă atunci cînd mai-marele ei spunea ceva. Niciodată nu se pomenise printre ei om care să se ridice împotriva bulibașei. Tot așa aveau să se petreacă lucrurile și acum.

Clopotul mare sună ce mai sună, osteni și tăcu. Tăcu şi clopotul mic. În balta acoperită pe alocuri de mari petice de lintiță grasă și verde orăcăi o broască. Soarele fulgeră văzduhul încremenit și vîscos dintre pămînt și cer. Speriată, broasca se trase iarăși în adînc.

— Știți, spuse Him bașa, pentru ce v-am chemat, să luați parte la judecată.

— Știm, răspunseră bătrînii, știm prea bine.

— Totuși, am să vă spun pe scurt întîmplarea, după datină, ca totul să fie limpede și în hotărîrea pe care o vom lua să nu se strecoare nici o nedreptate. Legile noastre, păstrate din bătrîni, trebuiesc împlinite fără nici o abatere.

— Te ascultăm, bulibașă, ziseră într-un glas bătrînii. Te ascultăm.

— Acum doi ani a fost mare bucurie în șatra noastră, zise Him. A fost nu numai bucurie, a fost și veselie. Vă amintiți că ne aflam poposiți într-o luncă, lîngă marginea fluviului. Cu capul plecat și parcă cerîndu-și iertare de ceea ce avea de gînd să facă, flăcăul Goșu ne-a cerut învoire să se însoare cu Lisandra, fata lui Sedil, din șatra lui Sedil. Și noi i-am dat învoire s-o aducă în șatra noastră pe Lisandra, fata lui Sedil, din șatra lui Sedil. Mi-am pus obrazul în joc și m-am tocmit o zi și o noapte cu Sedil bașa. M-am tocmit pînă am rămas amîndoi sitevi și abia atunci ne-am înțeles din preț. Și după ce ne-am înțeles din preț am chemat-o pe Lisandra și-am întrebat-o dacă-l place pe Goșu și dacă vrea să-l ia de bărbat pe Goșu. La întrebarea mea dacă-l place pe Goșu, ea nu mi-a răspuns. Iar la întrebarea dacă vrea să-l ia de bărbat pe Goșu, ea mi-a răspuns că vrea. Nu m-am supărat. Pentru că o femeie poate să-și ia de bărbat și pe un om pe care nu-l place. Cu vremea se învață cu el și asta e de ajuns ca o căsnicie să meargă bine. Și-am mai întrebat-o pe Lisandra dacă are ori nu de gînd să se supună legilor străvechi ale șatrei noastre. Lisandra a pus mîna dreaptă pe inimă și-a jurat că are să se supună, oricît de strașnice ar fi ele. Atunci Goșu a zis : „Dacă mă ia de bărbat, o să mă cunoască. Și dacă o să mă cunoască, o să mă placă. Și dacă o să mă placă, pînă la urmă o să

ajungă să mă și iubească." Zicînd acestea, Goșu s-a arătat fericit. Și atunci m-am arătat și eu fericit că Goșu și-a ales nevastă frumoasă și harnică, și că șatra noastră și-a mărit numărul și s-a îmbogățit cu o femeie din șatra lui Sedil și chiar din neamul lui Sedil. Goșu i-a plătit în fața mea și în fața voastră lui Sedil bașa douăzeci de galbeni de aur turcești, cu zimți, ca preț al Lisandrei. Sedil bașa și-a luat fata de mînă și i-a dat-o lui Goșu pe viață și i-a spus : „Pînă acum Lisandra a fost fata mea și mie mi s-a supus. De acum înainte, Lisandra este roaba ta, Goșule, și nevasta ta, și ție și numai ție o să se supună, iar la alt bărbat din șatră ori din afara șatrei n-o să se uite nici măcar cu coada ochiului."

Him bașa tăcu. Își bolovăni ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, peste oamenii oacheși adunați în fața lui. Șatra îl asculta. Șatra nu-i ieșea din cuvînt. Inima i se umplu de mulțumire. Ieși din tăcere și întrebă :

— Am spus pînă acum adevărul, au l-am ocolit ?

— Adevărul l-ai rostit, bulibașă, adevărul întreg l-ai rostit și nimic din ce-a fost adevăr n-ai ascuns.

— Atunci, zise Him bașa, să mergem mai departe și să deslușim faptele pînă la capăt.

— Pînă la capăt, bulibașă.

— Așadar, Goșu i-a plătit lui Sedil bașa prețul Lisandrei și Lisandra a jurat cu mîna pe inimă că va asculta de străvechile legi ale șatrei noastre și-a trecut Lisandra din șatra lui Sedil bașa în șatra noastră. A început nunta. Trei zile și trei nopți ne-am veselit noi și tot trei zile și trei nopți s-a veselit și șatra lui Sedil bașa. Au jucat oamenii din șatra noastră și, amestecîndu-se cu noi, au jucat și oamenii din șatra lui Sedil bașa. Au jucat urșii șatrei noastre și au jucat și urșii șatrei lui Sedil bașa. S-a isprăvit nunta fără nici o spinare ciomăgită, fără nici o mînă ruptă, fără nici un ochi scos și fără nici un cap spart. Pe

urmă șatra noastră a apucat-o într-o parte și șatra lui Sedil bașa în altă parte. De atunci și pînă astăzi au trecut aproape doi ani, iar căruțele noastre nu s-au mai întîlnit, cîinii șatrei noastre nu s-au mai mirosit cu cîinii șatrei lui Sedil bașa, caii, măgarii și catîrii șatrei lui Sedil bașa nu s-au amestecat la păscut cu caii, măgarii și catîrii șatrei noastre. Iar noi... Noi nu ne-am mai oglindit în ochii șatrei lui Sedil bașa și nici șatra lui Sedil bașa nu s-a mai oglindit în ochii noștri. Este ?

— Este, bulibașă, este.

— Toate au mers bine pînă în miezul nopții trecute, cînd peste Goșu s-a năpustit tam-nesam un vis urît. Și atunci, scuturîndu-se de somn și ieșind din visu-i urît, Goșu s-a trezit. Și trezindu-se a căutat-o lîngă el pe Lisandra s-o scoată și pe ea din somn și să-i povestească visul. N-a găsit-o. Fierul roșu al bănuielii i-a ars lui Goșu inima și l-a îndemnat să pună mîna pe cuțit. A pus Goșu mîna pe cuțit, i-a încercat agerimea tăișului, a ieșit din cort și s-a pitulat la pîndă cum ar fi făcut-o oricare dintre noi. Cum știți, șatra toată dormea dusă. Caii șatrei, măgarii șatrei și catîrii șatrei pășteau prin preajmă. Cîinii șatrei dormeau și dormeau și urșii șatrei. Și numai Goșu pîndea la pămînt, cu cuțitul în mînă. Sîngele lui Goșu ardea și mînia îi tulbura mințile. Omul însă se stăpînea, tăcea și răbda. Stăpînindu-se și tăcînd, răbdînd și așteptînd, a pîndit pînă către zori. Și pînda nu i-a fost fără folos. În zori a văzut-o pe Lisandra și l-a văzut și pe Ariston. Veneau ținîndu-se de gît dinspre zăvoi.

— Rușine ! Rușine mare ! spuseră bărbații.

Muierile oacheșe și ochioase tăcură. Tăcură și fetișcanele. Tăcură și flăcăiandrii. Him bașa îl întrebă pe Goșu :

— Am spus adevărul, Goșule ?

— Adevărul l-ai spus, bulibașă.

— Dar tu, Aristoane, ce zici ?

— Ai spus adevărul, bulibaşă.

Pe Lisandra n-o învrednici Him başa cu nici o întrebare. Femeiuşca nu se sinchisi. Îşi păstră ochii în jos, însă genele lungi îi tresăriră şi parcă şi buzele i se mişcară într-un scurt tremurat.

— Goşu, zise Him başa, Goşu ar fi avut dreptul, stăpînit de mînie, cum era, să se năpustească asupra lui Ariston şi să-l înjunghie. Dar Goşu s-a gîndit că nu e potrivit ca un bărbat din şatra noastră să ucidă alt bărbat din şatra noastră. Goşu a ţinut seama de străvechile noastre legi şi de străvechile noastre obiceiuri, şi a socotit că e mai bine să-şi înfrîneze pornirea spre răzbunare şi să aducă pricina înaintea noastră spre dreaptă judecată. Aşa este, Goşule ?

— Aşa este, bulibaşă, aşa şi nu altfel.

— Acum, spuse Him başa, acum Goşu trebuie să ne răspundă dacă o leapădă sau nu pe Lisandra.

Goşu răspunse liniştit :

— Nu, stăpîne, n-o lepăd. Nici mort n-o lepăd.

— De ce ?

— Pentru că eu fără Lisandra nu pot trăi. Eu o iubesc pe Lisandra mai mult decît îmi iubesc lumina ochilor.

Lisandra se uită la el lung. Îi înflori pe buze un surîs de mulţumire. Him başa se încruntă. Femeiuşca îşi stinse îndată surîsul.

— Atunci, Goşule, nu-ţi rămîne altceva de făcut decît s-o ierţi.

Goşu sări ca ars :

— Pînă aici ai fost drept, bulibaşă, şi n-ai rostit un singur cuvînt care să se abată de la străvechile noastre legi şi de la străvechile noastre obiceiuri, însă la urmă, pesemne din bunătatea inimii, ai greşit.

— Aşa e, ziseră bătrînii. La urmă bulibaşa a greşit.

— Vrei să se împlinească legea, Goşule ?

— Vreau.

— Şi tu, Lisandro, vrei şi tu să se împlinească legea ?

— Vreau, zise femeia, vreau, pentru că ştiu că altfel nu se poate.

— Dar, o întrebă blînd Him başa, de ce ai călcat tu legea cînd ştiai prea bine ce te aşteaptă ?

— Nu pot trăi fără Ariston, bulibaşă. Şi dacă nu pot trăi fără Ariston, socot că e mai potrivit să mor.

Tăcu Him başa. Tăcură bătrînii. Toţi bărbaţii tăcură, în afară de Uj Hoţul, care rîgîi, rînji şi tuşi. Muierile şatrei fremătară şi şuşotiră între ele. Him başa răcni la ele. Muierile tăcură.

— Tu, Aristoane, ştiai că Lisandra e nevasta lui Goşu. Ştiai că Goşu a cumpărat-o pe Lisandra de la tatăl ei, de la Sedil başa, cu douăzeci de galbeni de aur vechi, turceşti şi cu zimţi.

— Ştiam, bulibaşă, toate acestea le ştiam.

— Atunci de ce ai tras-o pe Lisandra în greşeală ?

— Pentru că o iubesc mai mult decît îmi iubesc carnea şi mai mult decît îmi iubesc sîngele. Fără ea nu pot să trăiesc şi nici nu vreau să mai trăiesc.

— Dar Goşu spune că nici el nu poate să trăiască fără Lisandra.

— Da, nu pot să trăiesc fără Lisandra, suspină Goşu.

— Vinovată este Lisandra, zise Him başa. Cunoştea dragostea lui Goşu şi nu se cădea să răspundă chemării lui Ariston.

— Nu eu sînt vinovată, spuse Lisandra. Vinovată e dragostea. Dragostea m-a aprins, m-a zăpăcit, m-a orbit şi m-a aruncat în braţele lui Ariston. Acum voi faceţi cu mine ce vreţi. Însă eu sînt datoare faţă de voi şi faţă de inima mea să vă mărturisesc încă o dată că *nu pot să trăiesc fără Ariston.* Auziţi ? Eu nu pot să mai trăiesc fără Ariston. Şi fără Ariston nu vreau să mai trăiesc.

Tăcerea se lăsă iarăși peste șatră, peste lunca acoperită de iarbă aspră, ghimpoasă, peste balta stătută, adormită sub petice mari de lintiță grasă și verde. După cîtva timp tăcerea fu iarăși sfărîmată de clopotul mare și de clopotul mic din sat care sunau a jale. Moartea, ca o uriașă pasăre nevăzută, fîlfîi din aripile ei peste șatră, dar văzduhul fierbinte și vîscos al zilei rămase tot neclintit, tot încremenit.

Lisandra zise :

— Dragostea e vinovată. Dar nici tu, bulibașă, nici voi, ceilalți bătrîni plini de înțelepciune care vă aflați în jurul bulibașei, nu înțelegeți ce este dragostea Poate ați iubit în tinerețea voastră. De atunci însă și pînă acum a trecut mult timp și voi ați uitat 'otul. Inimile vi s-au uscat și amintirile v-au secat. Ori, poate nici n-ați iubit. Iar dacă ați iubit și ați uitat, ori dacă n-ați iubit niciodată, cum mă puteți voi înțelege și cum mă puteți voi judeca ? Judecați-mă, totuși, și pedepsiți-mă după străvechea voastră lege pe care eu am călcat-o și după străvechile voastre obiceiuri de care eu n-am fost în stare să țiu seamă. Înainte de a-mi primi pedeapsa, sînt datoare să vă spun pentru a treia oară că eu *fără Ariston nu mai pot să trăiesc și nici n-am de ce să mai trăiesc.*

— Nici eu nu pot să trăiesc fără Lisandra, zise încet Ariston. Și fără Lisandra nici eu n-am de ce să mai trăiesc.

Oarba îi ceru voie bărbatului ei care era cumplitul stăpîn al șatrei să spună și ea cîteva cuvinte, și după ce acesta îi dădu îngăduința, zise :

— Tu, Lisandro, de cum a început judecata, eu una am tăcut și te-am ascultat. Și nu m-aș fi amestecat în vorbă, dacă n-ai fi întrecut cu nerușinare măsura cuvintelor. Zici că noi toate n-am cunoscut dragostea, ori că dacă am cunoscut-o în tinerețe am

uitat-o cu trecerea timpului. Şi-ai mai zis că şi bărbaţii noştri ori au cunoscut dragostea şi au uitat-o, ori n-au cunoscut-o de loc. De cînd trăiesc în şatra asta — şi trăiesc cam de multişor — vorbe mai neruşinate n-am auzit. Tu, fată a Cîrnei, află că noi toate am cunoscut dragostea. Şi-au cunoscut-o şi bărbaţii noştri. Dar unde am fi ajuns noi dacă ne-am fi lăsat robiţi de patimă şi ne-am fi furat una alteia bărbatul, ori ne-am fi încurcat cu tinerii stăpîniţi de pofte ? Atunci, muiere stricată ce eşti, şatra noastră n-ar mai fi avut nici o tărie. Şi nemai avînd nici o tărie, s-ar fi destrămat şi ar fi pierit. Este adevărat că străvechile noastre legi sînt aspre. Şi tot atît de adevărat este că grozav de aspre sînt şi străvechile noastre obiceiuri. Dar *noi nu ne putem lepăda nici de unele, nici de altele, fără să ne pască primejdia pieirii.*

— Înţelepte vorbe a rostit Sina, zise Him başa. Trebuie să împlinim legea. Pînă să trecem la împlinirea ei, te mai întreb o dată, Goşule : o lepezi pe Lisandra, au ba ?

— Nu, bulibaşă, n-o lepăd. Fără Lisandra nu pot să trăiesc. Fără Lisandra nu mai am pentru ce trăi.

— Atunci, Goşule, o ierţi pe Lisandra ?

— Nu, bulibaşă, nu pot s-o iert. Aţi auzit ce-a spus. Dacă o iert astăzi, la noapte pleacă iarăşi să se culce în zăvoi cu Ariston.

— Poate nu pleacă, zise bulibaşa. O să avem noi grijă să nu plece.

— Grijă ! Ce fel de grijă ? Ştii tot atît de bine ca şi mine, ori poate şi mai bine, că pe o muiere intrată în călduri nu izbuteşte nimeni s-o păzească nici cu ciomagul şi nici chiar cu puşca.

— În cazul acesta, Goşule, doreşti să se treacă la împlinirea legii ?

— Da, bulibaşă, doresc.

— Şi crezi că împlinirea legii are să-i vindece Lisandrei inima care-i sfîrîie după Ariston şi-are să-i stingă pofta ?

— Mă hrănesc cu această nădejde, bulibaşă.

Lisandra se întoarse spre bărbatul ei :

— Sărace ! Sărace ! Este ca şi cum ai încerca să te hrăneşti cu pietre.

Him başa îl privi în ochi pe Ariston.

— Tu, Aristoane, ai ceva împotrivă ?

— N-am nimic împotrivă, bulibaşă.

— Dacă nimeni n-are nimic împotrivă, zise mai-marele şatrei, hotărăsc să se urmeze pînă la capăt străvechile noastre rînduieli. Pregătiţi-vă.

Acum soarele trecuse de amiază şi luneca, aprins şi galben, către partea dinspre apus a cerului. Chindia era încă departe şi văzduhul rămînea tot fierbinte, tot vîscos, tot apăsător, tot încremenit. Balta, învelită pe alocuri de mari petice verzi şi grase de lintiţă, părea tot adormită. Şi tot adormită părea şi lunca dintre sat şi balta lîngă care îşi găsise pentru cîteva zile sălaş şatra. Caii, măgarii şi catîrii şatrei, copleşiţi şi ei de zăpuşeală, se apărau alene, ca şi mai înainte, cu cozile, de muşte. Cîinii dormitau întinşi la umbră, sub căruţele lungi şi grele, cu coviltir. Urşii, doborîţi de căldură, mormăiau din cînd în cînd prin somn. La îndemnul lui Uj Hoţul, cîteva fetişcane oacheşe îşi zornăiră mărgelele de sticlă, brăţările de aramă şi cerceii de tumbac, luară găleţile, le umplură cu apă din baltă şi udară, ceva mai departe de corturi, o bucată mare de pămînt. Ţărîna supse numaidecît apa şi se muie.

Goşu intră în cort. Intră în cort, după el, şi Lisandra. Ariston se îndreptă, mîndru şi dîrz, spre cortul lui. Him başa îl căută pe Alimut şi-i porunci să se ducă după harapnice. Băiatul se repezi la căruţă şi se întoarse cu două harapnice.

Toată șatra se afla în picioare, fremăta şi fierbea de nerăbdare. Nimeni nu rostea nici un cuvînt. Oamenii oacheşi făcură cerc în jurul bulibaşei. Se înghioldeau unii pe alții, se îmbrînceau, se călcau pe picioare, holbau ochii. Mai-marele șatrei cercetă îndelung fiecare harapnic. Spuse :

— Sînt curate. Amîndouă sînt curate. N-au nici plumbi, nici noduri. Vedeţi-le şi voi. Cercetaţi-le şi voi.

Harapnicele trecură din mînă în mînă. Fiecare le pipăi. Și după ce le pipăi fiecare zise :

— Bulibaşă, ai spus adevărul. Harapnicele sînt curate. Nici plumbi n-au şi nici noduri.

Him bașa luă harapnicele. Le mai cercetă încă o dată. Și încă o dată grăi :

— Harapnicele sînt curate. Nu părtinim pe nimeni. Noi nu părtinim pe nimeni. *Soarta va hotărî.*

— Da, întări și Sarat, unul dintre bătrîni. Soarta va hotărî.

Uj Hoţul rîse :

— Ha-ha-ha ! Soarta ! ha-ha !...

Matahala se apropie de el, îl întoarse cu fața spre ea, îl ridică în sus și-l sărută pe gură.

— Eu nu te-am înșelat niciodată, Uj, niciodată.

Oamenii oacheși își scoaseră de la brîu pungile cu tutun și lulelele negre de pămînt ars. Umplură lulelele cu tutun și le aprinseră. După aceea se așezară iarăşi turceşte în ţărîna fierbinte din fața corturilor. La spatele bărbaţilor se rînduiră, în picioare, femeile și copiii, în așa fel încît fiecare să vadă de la început și pînă la sfîrșit tot ceea ce avea să se petreacă pe peticul acela de pămînt proaspăt udat cu apă.

Gol pînă la brîu și desculț, Goșu ieși din cort. Pieptul lat şi vînjos îi era acoperit de o pădure deasă şi încîlcită de păr negru și creț. Pletele lungi, unsuroase și lucioase, îi cădeau pe umeri și pe spate. Barba, și ea stufoasă și neagră ca pana corbului, îi acoperea

partea de sus a pieptului. Omul oacheş o ţinea de mînă pe Lisandra, cu gingăşie, cu dragoste, de parcă ar fi vrut s-o ducă în boazurile raiului. Femeiuşca, cunoscînd pînă în cele mai mici amănunte ce-o aştepta, îşi pusese pe trupu-i şui o fustă galbenă, de stambă subţire, şi o bluză şi mai subţire, albă, de borangic. Mijlocul şi-l încinsese strîns cu bete, iar părul lung, negru şi lucios, şi-l legase la ceafă, într-un singur mănunchi, cu o panglică albastră.

— Goşu are s-o omoare, rosti careva încet. Păcat de ea !

— Orice-am spune noi, şatra n-are o altă muiere mai frumoasă şi mai mîndră ca Lisandra.

O bătrînă smochinită, care pînă atunci ascultase şi privise totul, zise tare :

— Ba n-o s-o omoare ! Goşu-al meu pînă acum n-a omorît pe nimeni şi n-o să omoare pe nimeni nici de acum înainte. Goşu al meu nu e ucigaş, aşa că o să-i dea păcătoasei ceea ce i se cuvine, numai ceea ce i se cuvine o să-i dea băiatul meu tîrfei şi nimic mai mult... Nimic mai mult.

— Dar Ariston ? Unde e Ariston ? De ce întîrzie Ariston ? De ce nu se arată Ariston ?

— Uite-l... Uite-l...

Ariston ieşi şi el din cort. Era, ca şi Goşu, desculţ şi gol pînă la brîu. Părea tot atît de puternic, tot atît de lat în spete, numai că părul negru şi des care-i acoperea pieptul era mai încîlcit decît al lui Goşu.

— O să biruie Ariston.

— Ba nu, n-o să biruie Ariston. O să biruie Goşu.

— Dreptatea e de partea lui Ariston. Dreptatea e totdeauna de partea dragostei.

— Nu chiar totdeauna.

— Să se facă tăcere ! Porunci Him başa.

Se făcu tăcere. Cu greu, dar se făcu. Him başa se duse la Goşu şi-i întinse harapnicele.

— Alege-ți unul, Goșule, pe care-l vrei. Le-am cercetat. Amîndouă sînt curate.

Goșu întinse mîna și luă la întîmplare un harapnic.

— Mulțumesc, bulibașă.

Goșu se depărtă. Lisandra îl urmă. Goșu se opri și o așteptă. Muierea ajunse lîngă el. Bărbatul puse harapnicul pe umăr, o luă în brațe, o legănă și o strînse îndelung. Pe urmă îi sărută obrajii ușor trași, ochii, sprincenele, părul lung și negru, fruntea înaltă și limpede. Șatra așteptă ca Goșu să-și sărute nevasta și pe gură, însă bărbatul pe jumătate gol nici nu se atinse de buzele ei. În schimb o mușcă sălbatic de sîni. Lisandra țipă scurt. Șatra se înfioră. Undeva, în mulțime, Ariston mîrîi, vru să spună ceva, dar își luă seama și-și înghiți vorbele.

Goșu ridică harapnicul. În mijlocul peticului de pămînt înconjurat de șatră, femeia rămase dreaptă ca un stîlp, își înălță mîndră capul, își privi bărbatul în ochi și-i porunci :

— Hai, cîine, dă !...

Goșu se trase îndărăt cu un pas, cu doi și deodată, ca un șarpe negru și lung, harapnicul cu trei sfîrcuri fulgeră pe deasupra capului Lisandrei și pocni ca o armă. De atins însă n-o atinse. Mulțimea îngheță. Lisandra rîse :

— Cîine ! Ți-e frică ! De ce ți-e frică ? Dă ! Dă în plin !

De patru, ori poate chiar de cinci ori harapnicul fulgeră și răsună deasupra capului ei fără s-o atingă. Șatra, care se aștepta la altceva, izbucni :

— Ha-ha-ha !...

— Hi-hi-hi !...

— Goșu n-are-n oase snagă de bărbat !

— Ha-ha-ha !...

— Lui Goșu îi e frică să-și bată nevasta. Acum înțelegem noi de ce-a umblat fata lui Sedil bașa cu

buza friptă după Ariston. Abia acum înțelegem noi... E-he !... E-he-he !...

— Goșu n-are pic de snagă în vine.

— Nici n-a avut vreodată.

— Hi-hi-hi !...

— Ha-ha-ha !...

Goșu întredeschise gura și trase adînc aer în piept, se încruntă, își prinse buzele cărnoase între dinți și și le mușcă adînc. Fire subțiri de sînge începură să i se scurgă pe barba creață, neagră, încîlcită, sălbatică.

— Goșu nu prețuiește două cepe degerate.

— Ha-ha-ha !...

— Hi-hi-hi !...

— A murit de mult curajul lui Goșu.

— N-o bate.

— A uitat că muierea nebătută e ca moara neferecată.

A șasea fulgerare a harapnicului fu năprasnică. Biciul cu trei sfîrcuri nu mai plezni în gol ci se înfășură tot pe trupul muierii, strîns și usturător, tăie ca briciul bluza subțire, de borangic, și sfîrtecă adînc carnea sănătoasă, tare ca piatra și arămie.

Acum șatra holbă ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și încremeni. Cîțiva sughițară. Cîțiva își mușcară limba. Uj Hoțul icni, iar Ariston scoase un țipăt ascuțit și scurt, de parcă nu Lisandra, ci el însuși ar fi primit lovitura. De zîmbit, numai Matahala zîmbi.

Lisandra se ținu bine. Își încleștă fălcile. Nu țipă. Nu se îndoi. Nici măcar nu crîcni. Clipi numai ceva mai pripit din ochi, pînă i se risipi ceea ce putea fi un început de frică.

Lui Goșu i se tulburară și i se înrăiră ochii mari, de smoală. Harapnicul, care acum părea că a prins cu adevărat viață, se năpusti iarăși și iarăși, fără nici un răgaz, asupra Lisandrei. Iarăși și iarăși... Iarăși și iarăși... Iarăși și iarăși... Omul oacheș și gol pînă

la brîu care-l mînuia se dovedi a fi mare meşter. Nici o lovitură nu căzu undeva la întîmplare. Biciul grozav înfăşura fulgerător trupul muierii, îi tăia şi-i zdrenţuia bluza subţire, de borangic, în fîşii din ce în ce mai înguste, îi murseca şi-i sîngera pielea şi carnea bucăţică cu bucăţică. La fiecare lovitură Lisandra clipea şi-şi ridica tot mai sus fruntea, în pofida şatrei care se aştepta să şi-o încline. Matahala, voinica nevastă a lui Uj Hoţul, tremura de plăcere, iar Ariston icnea din cînd în cînd. Goşu, cu cît lovea mai năpraznic, cu atît îşi muşca şi-şi zdrobea şi mai mult buzele.

Nu se scurse prea mult timp şi barba lungă şi cîlţoasă a omului cu harapnic se înroşi. Din firele ei groase, creţe şi încîlcite, picuri mari de sînge închegat începură să se prăvălească în ţărîna udă. Caii, măgarii şi catîrii şatrei păşteau fără nici un chef iarba aspră şi ghimpoasă a luncii şi se apărau, alene, ca şi mai înainte, cu cozile, de muşte. Dar pocnetele, acum înfundate, ale harapnicului şi mirosul sîngelui care picura din barba lui Goşu şi din trupul zdrenţuit al Lisandrei scoaseră din somnolenţă cîinii şi urşii. Cîinii se înviorară, ţîşniră de sub căruţele lungi, cu coviltir, se depărtară de şatră şi se apucară să scheaune şi să urle de parcă ei înşişi ar fi fost bătuţi. Mai tare decît toţi urla şi scheuna Rob, cîinele bătrîn dar încă puternic al lui Him başa. Aţîţaţi de mirosul sîngelui omenesc vărsat şi poate uşor înfricoşaţi, urşii începură să se zbată în lanţuri şi să mormăie furioşi. Alimut, în făptura căruia trăia încă din plin cruzimea adolescenţei, puse mîna pe o bîtă zdravănă şi, izbind cu ea cînd într-o parte, cînd în alta, alungă cîinii şi-i risipi. Se întoarse după aceea la urşi şi-i ciomăgi zdravăn. Aruncă bîta. Şi dintr-o dată îşi dădu seama cu oarecare spaimă că în adîncul inimii lui simţise plăcere, atunci cînd bătuse cîinii şi urşii. Gîndi : „Fără îndoială că acum

lui Goșu îi face plăcere că o bate pe Lisandra... Scuipă în țărînă.

Cu toate că mîncaseră bătaie, nici cîinii, nici urșii nu se potoliră. Scîrbit pe de o parte de treaba pe care o făcuse, iar pe de alta de gîndurile care-i trecuseră prin cap, feciorul lui Him bașa îi lăsă în pace și reveni printre ceilalți oameni oacheși care, tăcuți și cu ochii bulbucați și sticloși, îl priveau pe Goșu și o priveau și pe Lisandra. Din bluza albă și subțire de borangic și din fusta galbenă de stambă ieftină, care îmbrăcaseră pînă mai adineauri trupul zvelt și plinuț al femeii, nu mai rămăseseră decît cîteva zdrențe. Zdrențele acestea jalnice și ude de sînge se lipiseră de pielea stropșită și sfărîmată a muierii, iar unele îi pătrunseseră adînc în carne. Lisandra, cu toată bătaia cumplită pe care o primea, își păstra încă fruntea sus, își ținea încă gura încleștată, însă fără voia ei ochii i se tulburaseră și se vedea de departe că abia își mai stăpînește plînsul care se lupta s-o podidească.

Harapnicul fulgera mereu, tot mai sprinten, tot mai flămînd, tot mai sălbatic. Ariston își dusese mîinile la ochi, sărea în sus, ca ars, și icnea ascuțit și scurt la fiecare lovitură pe care o primea Lisandra. Uj Hoțul înghițea în sec. Matahala număra loviturile și spunea încet, printre dinți :

— Dă-i ! Mai dă-i ! Dă-i...

Oarba înțelegea totul. Auzea totul. Totul.

Goșu, spre care acum erau îndreptate toate privirile aprinse ale șatrei, își împlinea mai departe ceea ce credea că este tristul lui drept. Scăldat tot în sudori, izbea într-una și, tăcut, își mușca și-și zdrobea fălcile și buzele.

Clopotul mare din sat, sună iarăși de mort și numaidecît clopotul mic se grăbi să-l îngîne. Amîndouă clopotele erau de aramă curată și aveau sunet

clar şi dulce, cu toate că aproape în fiecare săptămînă vesteau o dată sau de mai multe ori moartea.

În sfîrşit, istovită atît de lovituri cît şi de încordare, Lisandra se muie, se îndoi de mijloc şi se lăsă în genunchi. Nu leşină, se ţinu trează şi îşi dădu seama de starea în care se află. Grijulie şi dorind din toate puterile ca nu cumva Goşu să creadă că ea a fost biruită de harapnicul lui şi că-şi cere iertare, încercă să se scoale. Nu izbuti însă. Cuprinsă de sleire şi poate şi de multul chin la care carnea ei mursecată şi sfărîmată o supunea, se lăsă într-o rînă şi pe urmă se ghemui toată în ţărînă.

— A omorît-o ! strigă aproape veselă Matahala. A omorît-o şi bine i-a făcut Goşu c-a omorît-o !

— Aş ! Nici vorbă nu poate fi de aşa ceva, îi replică Uj Hoţul. Aşa cum bine ştii, dragă nevastă, muierea e mai tare decît dracul, şi ţine la bătaie.

Matahala îl apucă pe Uj Hoţul de umeri, se apleacă şi-i şopti la ureche :

— Dragă bărbate, dacă mai spui prostii, mă scoţi din sărite şi atunci... atunci te sugrum... N-am nevoie decît de două degete ca să te sugrum.

Bărbatul mărunt şi ciupit de vărsat şopti :

— Am să tac mîlc... Orice s-o mai întîmpla, eu am să tac mîlc... Iar la noapte o să te iubesc... O să te iubesc...

Goşu se şterse pe faţă cu dosul mîinii. Păstrîndu-şi încă harapnicul şi părînd gata, la nevoie, s-o ia de la început, se apropie de femeiuşcă, îngenunche lîngă ea şi-i ascultă răsuflarea. Se ridică. Zise :

— N-are nici pe dracu ! E numai leşinată.

Him başa, fără să se mişte din loc, porunci :

— Fetelor, aruncaţi peste ea cîteva căldări de apă. O să se trezească... O să se trezească numaidecît din leşin.

Fetişcanele umplură găleţile cu apă din balta stătută şi o aruncară asupra Lisandrei. Nevasta lui

Goşu simţi apa stătută muindu-i pielea şi lunecînd peste răni, însă nu se întinse şi nici nu încercă să se scoale. Se strînse pînă se făcu covrig. Rămase aşa cîteva clipe, apoi trupu-i însîngerat şi zdrobit începu să se zbată. Nu părea să i se fi trezit şi mintea. Him başa zise :

— Mai aruncaţi apă asupră-i. Încă trei-patru căldări şi o să-şi vină pe deplin în fire.

Acum, întocmai cum se aştepta Him başa, Lisandra se trezi de-a binelea. Cum se trezi, scutură capul, deschise ochii mari şi se uită împrejur. Îşi dădu numaidecît seama unde se află şi de ce. Adunîndu-şi firele voinţei ei într-un singur mănunchi, încercă să surîdă. Buzele n-o ascultară. Atunci strînse pumnii să vadă dacă mîinile îi erau sau nu amorţite. Nu. Nu erau amorţite. Îşi pipăi şoldurile vinete, umflate şi pline de tăieturi adînci, dureroase şi usturătoare. Îşi spuse în gînd : *„Şatra stă cu ochii pe mine. Mă crede biruită. Dar eu... eu nu sînt biruită. Şi nici n-o să fiu biruită vreodată. Trebuie să mă ridic în picioare. Trebuie... Trebuie...“*

Ceea ce nu-i izbutise cu cîteva clipe înainte, îi izbuti acum. Sări în sus cu o sprinteneală care îi uimi pe toţi, îşi scutură capul şi-şi ridică iar fruntea. Panglica cu care îşi strînsese şi-şi legase părul la ceafă se rupsese. Răsfirat şi revărsat pe umeri şi pe spate, părul ei bogat, negru şi lucios, ud şi amestecat cu ţărînă şi cu sînge, îi îmbrăca într-un vestmînt ciudat şi barbar întreaga parte de sus a trupului. Cealaltă parte însă, cu rotunjimi, rămăsese goală-goluţă.

Uj Hoţul plescăi din buze. Nu se mulţumi însă cu atît şi urlă :

— Niciodată Lisandra n-a fost mai frumoasă ca acum.

Matahala îl apucă de umeri, îl ridică şi-l aruncă peste umăr, la spate. Uj Hoţul, în hohotele de rîs ale

șatrei, se culese din țărînă și fugi. Fugi și se ascunse într-un cort.

Uj Hoțul avusese dreptate. Niciodată nu fusese Lisandra mai frumoasă. Goșu o privi adînc și iarăși își mușcă buzele cu sete și tăcu. Ariston o privi și el, icni scurt și vru să urle, însă prietenul său Urat îl pocni cu pumnul peste gură și pentru a-l potoli îi șopti la ureche :

— Ți-ai pierdut mîndria ! N-ai izbutit să te stăpînești și ți-ai pierdut mîndria ! Dacă nu te potolești, ajungi de rîsul șatrei, prostule !

Goșu făcu un pas spre muierea despletită și goală și se pregăti s-o întrebe dacă are să se lepede de Ariston și să-i rămînă credincioasă de acum înainte. Lisandra însă îi ghici gîndurile. Rînji :

— Hai, cîine, dă mai departe ! Nu mi s-au isprăvit încă puterile. Dă mai departe și omoară-mă. Neputinciosule !...

Din toate cuvintele pe care le rostise Lisandra, unul singur i se înfipsese lui Goșu în inimă, ca un cuțit : „neputinciosule". Cuvîntul acela îl auzise toată șatra. Îi păru rău că n-a omorît-o înainte ca ea să apuce să rostească acel cuvînt. Nu face nimic ! *Are s-o omoare acum.* Știe cum se omoară un om cu harapnicul și are s-o omoare acum. Dar cum s-o omoare ? *Dacă moare Lisandra, va trebui să moară și el. Iar el nu vrea să moară. Vrea să trăiască, să trăiască, să trăiască...*

Him bașa îl îndemnă :

— Dă-i, Goșule ! Dacă muierea păcătoasă cere să-i mai dai, dă-i, Goșule, dă-i pînă se satură. Iar dacă vrei s-o omori, dă-i pînă moare. Nu te sfii ! E dreptul tău s-o lași în viață sau s-o omori...

Goșu măsură cu ochii distanța care-l despărțea de Lisandra, se trase un pas îndărăt, își vîrî între buzele sfîrtecate și însîngerate și între dinții mari și albi vîrfurile mustăților și se apucă iarăși să le roadă.

Sudoarea curgea de pe el șiroaie. *Neputincios !* Îi spusese că e neputincios ! O să-i arate el acum cît este el, Goșu, de neputincios !

Ridică mîna și harapnicul năpraznic, după ce șuieră o clipă prin aer, înfășură și sîngeră iarăși trupul zvelt, oacheș și plinuț al muierii. O dată. De două ori. De trei ori. La al patrulea harapnic Lisandra se îndoi și căzu gemînd scurt, fără să fie cuprinsă de leșin.

Scîrbit parcă pînă în măduva oaselor de ceea ce făcuse, bărbatul tînăr și ochios aruncă harapnicul la picioarele bulibașei și se repezi la nevastă-sa. Spre marea mirare a șatrei, o luă pe brațe, așa cum se ia un copilandru bolnav, cu gingășie, cu milă și cu nesfîrșită grijă, și începu s-o luluie și s-o legene. O ridică iarăși și-i sărută fruntea și sprincenele, obrajii oacheși și părul negru ca de metal, gros și lucios.

Tăcută și înmărmurită, șatra se uita la Goșu și se uita și la Lisandra.

Lui Ariston îi ieșiră ochii din cap. Se înălță în vîrfurile picioarelor și răcni ca o fiară.

Goșu auzi răcnetul sălbatic al dușmanului său, însă nu se întoarse spre el. Cu trupul gol al Lisandrei, mursecat și plin tot de sînge, lipit de pieptul lui păros, o luă cu pași apăsați către cort. Mama lui Goșu se întoarse către două muieri mai în vîrstă, care se ținuseră tot timpul prin apropierea ei și le rugă :

— Hai s-o oblojim. O fi durînd-o trupul, sărăcuța !

Intrară cîteșitrele, după Goșu, în cort. Bătrînii, care înainte de a se începe judecata se așezaseră în preajma lui Him bașa, își aduseră aminte că-și aprinseseră lulelele. Cînd și cum se stinseseră ? Unii, în timp ce harapnicul fulgera și izbea într-una, roseseră între dinți ori între gingiile foanfe ciubucu-

rile. Alții, în același timp, frămîntaseră lulelele între degete pînă le sfărîmaseră în cioburi.

Unui prunc i se făcu foame. Țipă. Muierea tînără și dolofană care-l legăna în brațe își descheie cămașa de la piept, scoase afară prin deschizătură sînul negricios, mare cît un pepene, și vîrî bonțul roșcat în gura copilului. Plodul tăcu și se apucă să sugă hulpav.

Goșu știa ce așteaptă acum întreaga șatră de la el. Nu întîrzie. Se arătă în ușa cortului. Ochii îi ardeau în cap ca doi cărbuni aprinși, iar fața plină de sudoare și de sînge îi rămăsese ca și mai înainte hotărîtă și încruntată. În mîini ținea un șervet gros și aspru din țesătură de cînepă. Se uită o clipă la oamenii oacheși adunați acolo. Îi cunoștea bine pe toți. Între ei se născuse. Între ei crescuse. Între ei colindase țări și ținuturi. Între ei o adusese pe Lisandra. Sub ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, o biciuise, și acum, tot sub ochii lor, avea să-și încerce puterile și meșteșugul de a se folosi de harapnic în lupta-i cu Ariston. Fie ! O să treacă și asta.

Își șterse fruntea, își șterse ceafa și își șterse și pieptul lat, vînjos și puternic, în care îi bătea repede inima încărcată de mînie și pîrjolită aprig de suferință. Isprăvi. Sau i se păru numai c-a isprăvit. Mototoli șervetul și-l aruncă. Se aplecă și luă harapnicul de la picioarele lui Him bașa. Se depărtă de șatra mută care acum își holbă și mai mult ochii, și se opri în același loc în care stătuse cu puțin mai înainte, cînd o pedepsise pe nevastă-sa, după legile și după obiceiurile străvechi ale șatrei. Încercă harapnicul în aer, ca și cum s-ar fi temut că nu-l va mai asculta. Harapnicul, ud de sîngele Lisandrei, șuieră ca un balaur viu și pocni puternic, ca o armă de foc.

Bulibaşa îl chemă pe Ariston şi-i dădu celălalt harapnic, Ariston, gol şi el pînă la brîu ca şi Goşu, îl luă şi se aşeză în locul în care, cu puţin mai înainte, stătuse Lisandra. Îşi încercă şi el harapnicul, fluturîndu-l pe deasupra capului lui Goşu.

Sosi clipa, clipa cea mare. Tinerii bărbaţi oacheşi, amîndoi pletoşi, amîndoi bărboşi, amîndoi păroşi, amîndoi ochioşi, se priviră, se măsurară şi se cîntăriră îndelung, de parcă acum s-ar fi văzut şi s-ar fi întîlnit întîia oară. Ochii le scăpărară, sprincenele negre şi stufoase li se încruntară, dinţii mari şi albi le scrîşniră. Acum nu numai Goşu, ci şi Ariston îşi muşca, îşi sfîrteca şi îşi sîngera buzele groase, cărnoase. Şatra se uită la ei tăcută, de parcă fiecare om de acolo ar fi fost cioplit cu dalta într-un bloc de pămînt aspru, negricios. Parcă numai ochii care clipeau din cînd în cînd le erau vii şi inimile care se zbăteau şi băteau grăbite în piepturile lor.

— Goşu e ostenit. O să piardă.

— Ba nu. Ariston o să piardă.

Him başa ceru şatrei să facă tăcere. Şatra făcu tăcere. Însă clopotul cel mare din sat nu auzi porunca bulibaşei şi sună iarăşi a moarte. După un timp sună a moarte şi clopotul mic. Prin văzduhul nemişcat şi vîscos trecură în zbor pe deasupra şatrei două berze. Lătră un cîine după umbrele lor care lunecau lin ca două mici sănii cu aripi, pe iarba uscată, aspră şi rară, coaptă şi răscoaptă de soarele verii, a luncii dintre sat şi gîrlă.

— Gata, zise Him başa, începeţi !

Ariston ridică harapnicul şi se năpusti să atace. Harapnicul uscat, însă moale ca mătasea şi ascuţit ca briciul, fulgeră. Goşu, care acum era tot numai ochi şi numai muşchi încordaţi, sări în lături şi se chirci pe vine, turtindu-se şi făcîndu-se parcă una cu pămîntul. Scăpă neatins. Rînji, săltă în sus ca un spîrnel vrăjit şi, cît ai clipi o singură dată din

ochi, harapnicul lui, ud încă de sîngele Lisandrei, muşcă adînc din trupul lui Ariston, sîngerîndu-i-l. Năucit de repeziciunea şi usturimea izbiturii, Ariston se trase un pas îndărăt. Goşu înaintă dîrz şi-l mai plezni încă o dată cu aceeaşi neostenită sete.

Șatra oacheşă fremătă ca o pădure în care s-a trezit pe neaşteptate vîntul.

— Hai, Ariston... Nu te lăsa, Ariston... Atinge-l, Aristoane...

— Hai, Goşule... Nu te lăsa, Goşule. Mai pocneşte-l o dată, Goşule...

Bulibaşa răcni :

— Lăsaţi-i în pace ! Sînt destul de porniţi unul împotriva altuia. Nu-i mai aţîţaţi ! Nu vedeţi că se bat cum trebuie, ca doi cocoşi ?

Șatra tăcu, însă broaştele din balta adormită, învelită în parte cu mari petice de lintiţă verde şi grasă, începură să orăcăie.

Timpul trecu pe lîngă oamenii oacheşi ai şatrei şi nu se opri. Timpul nu se opreşte pe loc. Orice s-ar întîmpla pe pămînt, pe stele sau printre stele, el merge înainte cu aceiaşi paşi măsuraţi.

Soarele ajunse în chindie. Umbrele oamenilor, ale căruţelor lungi şi grele, cu coviltir, ale cailor, ale măgarilor şi ale catîrilor care păşteau fără nici un chef iarba aspră şi ghimpoasă a luncii se lungiră.

Acum pe Ariston îl durea şi-l frigea cumplit pielea şi carnea. Era ca şi cum i-ar fi umblat cineva pe trup cu vîrful unui cîrlig de fier înroşit în foc. Nu. Aşa ceva nu mai putea să îndure. Trebuia negreşit să-l izbească şi să-l sîngere şi el pe Goşu, să-l sîngere cumplit pînă-l va doborî şi-l va răpune. Se încordă tare, ridică harapnicul şi înaintă cu un pas. Dar, sprinten, mai sprinten decît şi l-ar fi putut închipui cineva, Goşu sări iarăşi în lături şi iarăşi izbuti să se chircească pe vine şi să se turtească mai înainte ca şarpele negru cu trei sfîrcuri de foc să-l muşte. Înnebu-

nit de neizbîndă, Ariston uită sau nu mai vru să țină seamă de rînduielile luptei, se năpusti la Goşu și începu să-l pocnească cu mînerul harapnicului în cap. Goșu, cu mîna dreaptă în care ținea harapnicul, căută să-l îndepărteze pe Ariston, iar cu stînga îi dibui fudulіile, să i le prindă şi să i le strivească.

Him başa se ridică, se repezi la ei, îi despărți și-i mustră. Șatra ieşi din tăcere.

— Ariston nu s-a bătut cinstit !

— Huoo !

— Bate-te, cinstit, Aristoane !

— Și tu, Goşule, și tu trebuie să te bați cinstit pînă la sfîrșit.

Him bașa le spuse la amîndoi :

— Hai, luați-o de la început și măsurați-vă puterile ca niște oameni de treabă ce sînteți. Nu îngăduim nici o abatere de la vechile rînduieli.

— Aş vrea să beau ceva, zise Ariston.

— Acuma nu ! zise Him bașa. E oprit. După...

Încăierarea reîncepu. Cînd un harapnic, cînd altul fulgera în văzduh, șuiera, mușca.

Nici acum nu se scurse prea multă vreme și șatra întărîtată avu bucuria să-l vadă sîngerînd și pe Goșu, nu numai pe Ariston.

— Hai, Aristoane...

— Nu te lăsa, Aristoane...

— Ce să nu se lase ? Nu-l auziți cum gîfîie ? Pînă la urmă tot Goşu îl mănîncă necopt.

— Ba nu. Ariston o să-l mănînce pe Goșu.

— Oameni în toată firea și se bat pentr-un fund de muiere.

— Dar pentru ce-ai vrea tu să se bată ? Împărații nu s-au...

Hărmălaie. Nimeni nu mai înțelegea nimic. Urlînd ca să fie auzit de toți, bulibașa porunci iarăși să se facă tăcere. Și șatra, vrînd-nevrînd, ascultă porunca stăpînului ei și căzu iarăși în tăcere.

Dar parcă puteai să privești și să taci ?! Acum, cu ochii aproape ieșiți din cap, Goșu izbea într-una. Izbea și icnea. Și se gîndea la Lisandra și la noaptea petrecută de ea în zăvoi cu Ariston. Se gîndea la cuvîntul acela pe care i-l aruncase ea în obraz... *Acum*... Dacă nu-l va birui pe Ariston *acum*, va fi nevoit să asculte de vechea lege a șatrei și să i-o dea pentru totdeauna pe Lisandra. Pentru totdeauna...

Harapnicul lui Ariston șuieră și el ascuțit. Brusc, Goșu nu mai vru să se apere. Dori cu ardoare să fie lovit, să sîngere, să simtă cum îl doare și-l ustură și pe el carnea, pentru ca mînia să-i crească și mai spornic, pentru ca loviturile pe care el, Goșu, i le va da lui Ariston, să fie și mai cumplite, și mai nimicitoare. Biciul cu trei sfîrcuri al lui Ariston îl înfășură, îi arse pielea și-i sfîrtecă adînc de tot carnea. Goșu simți cum fire de sînge cald i se scurg pe trupul îndîrjit și-i pătrund pe sub cingătoare, spre șolduri. Durerea își înfipse colții în el ca o fiară flămîndă. Omul lovit își mușcă încă o dată buzele sfîrtecate și și le supse. Sîngele, pe care îl simți cald și dulceag în gură, îi potoli setea care-l frigea și-l chinuia. *Ajunge !* Mai mult n-o să-i îngăduie lui Ariston.

Dîrz, turbat, Goșu înălță harapnicul. Se porni. Și acum loviturile lui năpraznice cădeau una după alta ca niște fulgere de foc, mînioase, îngrozitoare.

Zăpăcit de izbiturile de care n-avea cum să scape, Ariston dădu îndărăt, însă Goșu nu-i îngădui nici un răgaz. Îl urmări și-l plezni într-una pînă-l văzu că, biruit, aruncă harapnicul. Atunci nu-l mai izbi. Aruncă și el harapnicul.

Femeia smochinită, care-i era mamă și care privise totul de la început, se apropie de el și încercă să-l mîngîie și chiar să-l sărute. Goșu o îndepărtă, șoptindu-i :

— Nu. Nu acum.

Pe cînd cei doi bărbați desculți și goi pînă la brîu, cu bărbile și cu trupurile pline de sînge, se îndreptau fiecare spre cortul lui, Alimut strigă :

— Jandarmii... Vin jandarmii...

Auzind cuvintele *jandarmii, vin jandarmii,* șatra se resfiră ca la poruncă și-și aruncă privirile spre sat. Într-adevăr, doi jandarmi călări ieșiseră de pe una din ulițele satului și, ținînd lunca, veneau la pas către șatră.

— Prefăceți-vă că petreceți, spuse Him bașa. Cîntați, jucați. Nu se cade ca jandarmii să afle ce s-a petrecut la noi. N-are nici un rost să se amestece în treburile și-n legile noastre.

Nimeni nu așteptă să i se spună pe îndelete ce anume are fiecare de făcut. Copiii se apucară să se joace. Cei mai mărișori se luară la trîntă, iar ceilalți, tinerii, încinseră dansul. Alimut ieși din cort cu vioara, Elezar își aduse cobza, Blebe sufla de zor în flaut. Dansatorii se trăgeau încet, cu lăutari cu tot, spre locul stropit cu apă și bătătorit, pe care avusese loc pedepsirea Lisandrei și lupta cu harapnicele între Goșu și Ariston. Apa fusese sorbită de mult de țărîna fierbinte și nu i se mai cunoșteau urmele, dar ici și colo se vedeau încă stropi mari de sînge închegat. Bătînd cu tălpile goale pe loc sau tîrșîindu-și-le într-adins cînd într-o parte, cînd în alta, tinerii făcură să nu se mai cunoască nimic.

Jandarmii își opriră caii. Bulibașa le ieși înainte. În urma lui se înșiruiau, cu capetele descoperite, bătrînii șatrei. Își înclinară toți capetele pletoase, mustăcioase și bărboase în fața jandarmilor. Băieții care se schimbaseră în lăutari tăcură, iar dansul abia închegat se sparse și se destrămă. Copiii își opriră joaca. În cîteva clipe întreaga șatră se adună și se buluci în spatele lui Him bașa și al bătrînilor.

Acum soarele pogorîse mult și se pregătea să asfințească. Balta căpătase străluciri stranii, gălbui, vineți,

roșietice. Cîinii se ascunseră sub căruțe. Urșii nu mai mormăiră. Dar caii, măgarii și catîrii șatrei păscură, ca și mai înainte, fără nici o poftă, iarba aspră și ghimpoasă a luncii.

Unul dintre jandarmi întrebă :

— Dar ce faceți voi aici ? Petreceți ?

— Da, răspunse bulibașa. Copiii se jucau. Tinerii cîntau și dansau, iar noi, ăștia mai bătrîni, ne hodineam. Ne-a chinuit și pe noi, ca și pe dumneavoastră, zăpușeala. Ne-au mai chinuit și muștele. Acum, o dată cu seara, o să ne facă să suferim și țînțarii.

— De ! zise unul din jandarmi, ce să-i faci ? Vară. Așa e vara, cu zăpușeală, cu muște, cu țînțari. Așa e vara...

În inima mult încercată a bulibașei, ca și în inimile mult încercate ale celorlalți bătrîni, se strecură *neliniștea*. Pentru ce veniseră jandarmii ? Cu cîteva ceasuri mai înainte, după ce șatra se oprise în luncă, Him bașa se dusese la reședința lor și le înmînase obișnuitul plocon. Mai voiau încă unul ? Ar fi fost prea de tot. Și așa șatra o ducea greu. Bărbații celor mai multe femei din sat erau plecați la război. Și nu numai bărbații femeilor din satul acesta, ci bărbații femeilor din toată țara erau plecați la război. Acum lumea era mai puțin darnică, mai puțin largă la mînă ca altădată. Fiecare se gîndea întîi la el, la familia lui, și la ce-o s-aducă ziua de mîine, cu toate că, de fapt, nimeni nu știa ce-o s-aducă ziua de mîine.

Him bașa năzui să iasă cît mai repede din neliniște.

— Aveți vreo poruncă nouă pentru noi ?

— Da. Avem. O poruncă nouă. Ne-a sosit acum, să tot fie un ceas, de la comandamentul nostru.

— Grea ?

— Nici o poruncă nu e ușoară.

— Vom căuta s-o îndeplinim, zise cu glas supus Him bașa. Sîntem învățați să îndeplinim totdeauna poruncile stăpînirii.

Jandarmul rîse.

— Foarte frumos din partea voastră, foarte frumos.

Atît spuse. Pe urmă amîndoi jandarmii priviră căruțele grele și lungi, cu coviltir, corturile vechi și răpănoase prin care cu greu izbutea să pătrundă ploaia, urșii legați în lanțuri și cu belciuge de fier în nas, cîinii pitulați pe sub căruțe, caii, măgarii și catîrii care pășteau ceva mai departe iarba aspră, uscată și săracă a luncii.

— Cam cîte suflete sînt în șatra voastră ?

— Cu mic, cu mare, în șatra noastră se găsesc nouăzeci și șase de suflete omenești, domnule, numai nouăzeci și șase de suflete omenești. Altădată...

Jandarmul tăcu. Tăcu și numără în gînd oamenii oacheși. Se întoarse spre tinerelul care-l însoțea și-i spuse :

— Ține minte : În șatra lui Him bașa trăiesc nouăzeci și șase de suflete. Cînd ne întoarcem la reședință să-mi aduci aminte să raportez chiar astă-seară la comandament. Nouăzeci și șase de suflete : nici mai mult, nici mai puțin.

Bulibașa se ploconi încă o dată în fața jandarmilor.

— Să-mi fie cu iertare, domnule, trebuie să adaug spre știința dumneavoastră, că în afară de aceste nouăzeci și șase de suflete, care se văd și care pot fi numărate dintr-o ochire, în șatră se mai găsesc încă trei suflete.

— Și pe acelea pentru ce nu mi le-ai pus la numărătoare de la început ?

— Pentru că... Pentru că sînt bolnave, domnule...

Jandarmii rîseră.

— Și de ce suferă sufletele bolnave ?

— De friguri, domnule, de friguri.

— Și unde zac ?

— În corturi, domnule, mai la umbră, în corturi.

— Atunci, în șatra voastră se găsesc nouăzeci și nouă de suflete ?

— Da, domnule, întocmai. Cu mic, cu mare, cu sănătoși și cu bolnavi, în șatra noastră se află nouăzeci și nouă de oameni.

Jandarmii rîseră iarăși. Acum se molipsi de la rîsul lor și șatra.

Încurajată de această veselie care părea a fi a tuturor, Arefa, nevasta lui Bud, ieși în față. Avea burta la gură. Se bătu ușor peste ea cu degetele și zise rîzînd :

— Și cu ăsta de aici, peste o zi-două, *vom fi o sută*, o sută de suflete omenești...

Mai ieșiră cîteva tinerele din grămadă. Fiecare rîse. Și fiecare se bătu ușor cu degetele peste borț :

— Și cu al meu, o sută unul.

— Și cu al meu, o sută doi.

— Și cu al meu, o sută trei.

— După cîte văd, spuse jandarmul mai în vîrstă, pînă la toamnă veți fi cam o sută douăzeci.

— Da, întări Him bașa, poate o sută douăzeci, poate mai mult de o sută douăzeci. Dacă trăiesc oamenii, se înmulțesc.

Jandarmii se uitară unul la altul. Zîmbiră o clipă. Apoi zîmbetele le pieriră și fețele li se împietriră. Se întoarseră și priviră șatra. Și, deodată, lui Him bașa îi zvîcni inima. Văzu — sau i se păru numai — că jandarmii se uită la el, la Him bașa și la oamenii lui, *la toți oamenii lui*, ca la niște morți. „*Nu*, își spuse Him bașa în gînd, *nu se poate. Mi s-a părut. De ce să se fi uitat jandarmii aceștia la noi ca la niște morți ? Sîntem vii, sîntem încă vii, și vom fi... Vom fi... Pînă cînd vom fi vii ? Asta e ! Nici un om viu nu știe pînă cînd va fi viu.*“

Supărați de roiurile de muște care începuseră să le dea ocol și să-i piște, caii jandarmilor se apucară să frămînte pămîntul aspru și tare cu picioarele și să-și clatine capetele. Jandarmii strînseră frîiele și-i mai potoliră.

— Uite care e porunca, bulibașă. Vă strîngeți calabalîcurile și *peste un ceas-două, părăsiți satul.*

Him bașa, mirat, căscă gura. Numai la asta nu se aștepta. Jandarmul nu luă în seamă mirarea bulibașei. Zise :

— Ieșiți în șosea și o luați spre oraș. Porunca spune că trebuie să vă aflați acolo, la oraș, mîine în zori.

— Și de acolo încotro va trebui s-o pornim ?

— Nu știu, Him bașa. Zău că nu știu. O să vi se spună acolo, la oraș, ce-aveți de făcut mai departe.

— Nu s-ar putea să rămînem aici măcar o săptămînă ? V-am...

Vru să spună „v-am mai aduce un plocon". Jandarmul îi reteză vorba :

— Peste un ceas, cel mult două, trebuie să plecați. Și băgați-vă bine în cap : *să nu cumva să încercați s-o luați pe alt drum.* Mîine în zorii zilei trebuie să fiți negreșit la oraș. O să fiți așteptați la barieră.

— Porunca e numai pentru noi ?

— Nu, zise jandarmul. Porunca e pentru toate șatrele. Războiul...

— Dar noi n-avem nimic cu războiul.

— Voi n-aveți nimic cu războiul. E adevărat. Se pare însă că *războiul are ceva cu voi.*

Him bașa stărui :

— Nu s-ar putea... V-am...

— Nu. Nu s-ar putea obține cu nici un preț amînarea. Ordinul e ordin. S-a înțeles, bulibașă ?

— S-a înțeles, domnule.

— Apăi, spuse jandarmul glumind, *drum bun.*

Întoarseră caii și plecară spre sat, tot așa cum veniseră, la pas.

Șatra tăcu și după ce jandarmii îmbrăcați în straie albastre se depărtară, oamenii oacheși se adunară iarăși în jurul bulibașei. Careva întrebă :

— Ce miez poate să aibe porunca adusă ?

— Nu știu, zise Him bașa. Vom vedea. Poate vom afla mîine, acolo, la oraș. Deocamdată mîncăm. După aceea o să ne strîngem corturile. Păcat că le-am întins.

— Mare nenorocire o să cadă pe capul nostru.

— Ce să mai cadă ? *A și căzut.*

— Țineți-vă tari, îi povățui Him bașa. O să aflăm mîine despre ce este vorba.

În luncă se aprinseră focuri. Căldările de mămăligă așezate deasupra flăcărilor, pe pirostrii, începură să fiarbă. Băiețandrii șatrei adunară caii, măgarii și catîrii, încălecară pe ei și plecară spre sat să-i adape la vreo fîntînă. Alimut o chemă pe Kera. Fata veni alergînd și zăngănindu-și salbele și brățările.

— Hai să adăpăm urșii, noi doi, numai noi doi.

— Hai...

Urșii mormăiră și-și sunară lanțurile. Clopotele satului sunară iarăși a mort și a jale. Amurgul se prăvăli sîngeriu.

Him bașa îl văzu venind dinspre sat pe Uj Hoțul. Ținea în brațe un purcel bălan și dolofan. Îl opri și-l întrebă :

— De unde ai luat purcelul ?

— Din marginea satului.

— L-ai cumpărat ?

— Nu, bulibașă. L-am furat.

— Cînd o să te lași de furtișaguri, Uj ?

— Niciodată, bulibașă.

— Mîine, după ce ajungem la oraş, o să te supun judecăţii, Uj, zise Him başa.

Uj Hoţul rînji :

— După ce voi mînca purcelul, poţi să mă şi baţi, bulibaşă...

În sat cîinii lătrau nebuneşte după urşi şi după cîinii, caii, măgarii şi catîrii pe care-i adăpau pe la fîntîni flăcăiandrii şatrei.

CAPITOLUL II

După ce adăpară urșii, Alimut și Kera se întoarseră la corturi. Kera se apucă să le dea urșilor de mîncare, Alimut se repezi să-l vadă pe Goșu. Îl găsi în cort, ghemuit pe un scăunaș, cu capul în mîini. Lisandra se afla întinsă pe rogojini. Muierile smochinite care intraseră în cort mai înainte îi curățaseră trupul cu pielea pleznită și crăpată, cu carnea mursecată și sfîrtecată și i-l unseseră cu alifii alinătoare. După aceea o lăsaseră goală, întinsă pe o pătură aspră. Ca să n-o bîzîie și s-o supere prea tare muștele, o acoperiseră cu o bucată mare de pînză albă. Acum carnea n-o mai durea și n-o mai ustura, dar și-o simțea arzînd și zvîcnind. Se simțea peste măsură de ostenită și de sleită, de parcă toată ziua ar fi fost înjugată la jug greu și ar fi tras de una singură la plug. Își ținea ochii închiși, respira ușor, încerca să doarmă și îi părea grozav de rău că nu izbutește.

Goșu avea și el trupul sîngerat. Cele cîteva lovituri pe care le primise de la Ariston îi crestaseră și-i înnegriseră și lui pielea. Nu primise să fie nici uns cu leacuri, nici oblojit. Văzîndu-l intrînd pe Alimut, înălță fruntea. Auzise ceea ce vorbise Him bașa cu jandarmii învestmîntați în albastru. Zise :

— Cînd trebuie să plecăm ?

— Peste un ceas, două.

— O să mă duc să-mi adăp caii.

— Nu e nevoie. I-au adăpat băieţii. Dintr-o clipă în alta au să se întoarcă. Vrei să te ajut să-ţi strîngi cortul ?

— Nu. Ajută-l pe Ariston. E mai dărîmat decît mine.

Auzind rostindu-se numele lui Ariston, Lisandra se scutură de starea de lîncezeală în care se afla şi se ridică. Îşi potrivi părul lung şi negru. Alimut îi văzu umerii plini, sfîrtecaţi şi zdrobiţi de lovituri. Strînse din ochi. Lisandra îl întrebă pe Goşu :

— L-ai biruit ?

— Da, îi răspunse bărbatul, însă nu l-am bătut chiar atît cît aş fi vrut.

— Te hotărîsei să-l omori ?

— Poate, însă *nu l-am omorît.*

Tăcu un timp. Pe urmă adăugă :

— Cred că dacă-l omoram era mai bine şi pentru el şi pentru mine. Poate era mai bine şi pentru tine.

— Atunci de ce nu l-ai omorît ?

— Nu l-am omorît pe Ariston, pentru că...

Tăcu. Nu-şi duse mărturisirea pînă la capăt. Lisandra rosti aspră :

— Dacă l-ai fi omorît, aş fi părăsit numaidecît şatra.

— N-aveai dreptul s-o faci. Te-am cumpărat. Ştii bine că i-am dat pentru tine lui Sedil başa douăzeci de galbeni de aur, turceşti, cu zimţi.

— Aş fi căutat şatra tatei şi l-aş fi trimis să-ţi dea galbenii îndărăt.

— Vînzarea a fost făcută pe viaţă, aşa că nici n-aş fi stat de vorbă cu Sedil başa.

— Tu nu înţelegi, omule, că *eu nu mai pot să trăiesc fără Ariston ?*

— Va trebui să te obişnuieşti să poţi.

— De ce ?

— Pentru că nici eu nu pot trăi fără tine. E limpede, nu ?

— E limpede, și totuși nu e limpede, spuse Lisandra. Eu zic că pentru noi trei ar fi fost mult mai bine *dacă te omora Ariston pe tine*. Pe tine te-am fi îngropat aici, la marginea satului, iar eu m-aș fi măritat cu Ariston, aș fi trăit cu Ariston și aș fi fost fericită.

Goșu nu-i răspunse. Umblă prin cort, găsi un cuțit cu lamă lungă și subțire și-l luă. Veni cu el în ușa cortului și-i încercă tăișul pe un fir de păr smuls din barbă. Spuse domol, aproape blajin :

— O să vedem care din noi trei o să moară mai întîi. O să vedem noi. De altfel, Lisandro, eu unul nu mă grăbesc nici să mor, nici să mă las omorît. Nu mă grăbesc. De aceea nu l-am omorît astăzi pe Ariston : pentru că nu mă grăbesc. O să vedem noi.

Alimut socoti că Goșu și Lisandra mai aveau poate de schimbat între ei și alte vorbe. Le ură noapte bună și-i lăsă singuri.

Afară soarele scăpătase. Spre apus cerul era smeuriu. Băiețandrii oacheși se întoarseră cu vitele de la adăpat și le legară de căruțe. Oamenii oacheși mîncară tăcuți și la repezeală. După aceea își adunară calabalîcurile risipite prin corturi și pe lîngă corturi și le rînduiră în căruțe. Își strînseră și corturile.

Între timp căzu deplină înserarea. Văzduhul deveni fumuriu, însă rămase tot neclintit, tot vîscos. Zăpușeala zilei scăzu. În adîncul cerului se arătară cele dintîi stele. Unii dintre oamenii oacheși înhămară la căruțe cai, alții înhămară catîri, alții măgari. Copiii și muierile se urcară în căruțe. Acolo se ghemui fiecare cum se pricepu și așteptă somnul. Bărbații oacheși pleznîră din bice și îndemnară vitele la drum. Străbătură încet satul. Țăranii întîrziați pe la porți se mirară :

— De ce s-o fi grăbind șatra să plece ? Abia venise și era vorba că rămîne în luncă cel puțin două săptămîni.

— Poate i-au gonit jandarmii.

— Nici n-au apucat bieții de ei să-și joace urșii.

— Atîta pagubă ! N-are să treacă mult și-are să vie altă șatră.

Cele douăzeci și ceva de căruțe lungi, cu coviltir, ieșiră din sat, trecură pe lîngă cimitir, și o apucară pe un drum larg, nepietruit, printre miriști de orz și secară, printre lanuri de grîu încă nesecerat și printre nesfîrșite păduri de porumb. Urșii mergeau în urma căruțelor sunîndu-și lanțurile. Din cînd în cînd bătrînul urs Zazu mormăia și ursoaica Babaia se grăbea să-i țină isonul. Uneori, din lanurile înalte de grîu sau dintr-o porumbiște țîșnea și tăia speriat drumul șatrei un iepure gălbui și gras, cu urechile ciulite. Atunci voinicul cîine Rob se năpustea asupra lui. Ceilalți cîini se înșiruiau după el căutînd să-l ajungă, să-l întreacă și să-și înfigă colții în ceafa vătuiului. Iepurele însă avea picioarele mult mai sprintene decît ale cîinilor șatrei și pînă la urmă izbutea să se facă nevăzut.

După ce lăsase satul în urmă drumul urcase o pantă lină și ajunsese în cîmp.

Cîmpul !... Șatra îl cunoștea. Era neted ca masa și se întindea tot așa pînă în zare, ba chiar pînă dincolo de zare, către răsărit. Înserarea fumurie se topise și pierise de mult, făcînd loc deplin nopții scurte de vară. Acum cerul limpede ca sticla se umpluse de stele și luna rămînea încă ascunsă vederii. Deși mergea agale, șatra se depărtase de mult de satul așezat lîngă balta acoperită cu mari petice de lintiță verde și grasă. Totuși, dacă ar mai fi sunat clopotele satului, s-ar fi auzit cu destulă claritate. Dar clopotele pentru morți nu sunau decît ziua. Noaptea, ca orice făptură, Dumnezeu dormea și nu se cădea să-i fie

tulburat somnul nici măcar de clopotele bisericilor. Cînd Dumnezeu dormea îl păzea o întreagă oaste îngerească.

Gîndindu-se la aceste credințe ale oamenilor din ținutul pe care șatra lui îl străbătea, Him bașa rîse în barbă. După părerea lui nu se afla pe nicăieri nici Dumnezeu, nici oști îngerești. În adîncurile lui fără sfîrșit, văzduhul era gol de orice suflare vie. Și poate erau goale de orice suflare vie și stelele acelea care licăreau sus, pe boltă. Oamenii aceia îmbrăcați în albastru îi amintiseră de război. Știa și el, cum știa toată lumea, că de cîtva timp era război. Dar *șatra lui nu avea nimic cu războiul*. Aceasta era adevărat. Acum însă se părea că *războiul avea ceva cu șatra lui.*

Caii înaintau încet, tîrînd în urma lor căruța lungă și grea, cu coviltir. În căruță, ghemuită pe țoale, Oarba dormea ca de obicei somn iepuresc, iar Alimut...

Dar pe unde rătăcea acum Alimut ? Nu dormea în căruță și nici pe lîngă căruță nu mergea. Tinerețe !... Tinerețe !...

Alimut rămăsese în urma lungului șir de căruțe cu coviltir. Mîna urșii cu Kera, codana lui Calub. Him bașa se înțelesese mai de mult cu Calub, ca în toamnă să i-o vîndă pe Kera. Lui Alimut îi sfîrîia inima după ea, iar fata nu arăta că nu-i place. Întreaga șatră de altfel era de părere că perechea se potrivea. Calub știa bine ce podoabă are la cort ! Se bulguia la bani și-i ceruse preț mare lui Him bașa : zece galbeni de aur !

— Nu crezi că-mi ceri cam mult ?

— Nu, Him bașa, Kera nu e mai prejos ca Lisandra.

— Să nu ne mai tocmim, Calub.

Își strînseseră mîinile.

— Așa rămîne, cum ne-am înțeles.

Nunta lui Alimut și a Kerei urma să țină cel puțin trei zile, iar la nuntă — el nu era oricine, el era bu-

libașă, fiu de bulibașă și nepot de bulibașă — avea de gînd să cheme și alte șatre. Așa gîndise și își împărtășise gîndurile și planurile lui și Oarbei. Acum însă totul se răsturnase și el se întreba cu îngrijorare ce se va întîmpla pînă la toamnă cu el, cu nevasta, cu Alimut, cu cei șapte urși care erau partea cea mai însemnată din averea lui, și ce se va întîmpla pînă la toamnă cu ceilalți fii ai săi și cu întreaga-i șatră ?

Își aprinse luleaua. Supse cîteva fumuri. Somnul, care era cît pe-aci să-l cotropească, îl lăsă în pace. Toate, toate ar fi fost cum ar fi fost. Toate ar fi fost bune, dacă nu și-ar fi arătat războiul fața.

Războiul !... Lua-l-ar dracul să-l ia de război ! Ce le cerea el oamenilor ? Cum ce le cerea ? Le cerea viața. Și unora le mai cerea și avutul. Atunci ce altceva voia să-i ceară lui și șatrei lui războiul ? Fără îndoială că tot viața. Dar ce nevoie avea războiul de biata lui viață și de viețile celorlalți oameni oacheși, mari și mici, din șatra lui ? Mersese prea departe cu închipuirea ! Bătea cîmpii ! Fără îndoială că se apucase să bată cîmpii ! De altceva trebuie să fi fost vorba... De ce anume ?... O să afle. Chiar mîine dimineață o să afle. Acolo, la oraș, o să afle.

Auzi uruit greu, de fiare vechi și un fluierat puternic. Trase de hățuri. La cîteva sute de pași depărtare trecu prin fața căruței un tren de pasageri. Numai ochii mari și rotunzi ai locomotivei ardeau. Vagoanele parcă erau toate încărcate cu morți și cu întuneric... Cu morți și cu întuneric... Cu morți și cu întuneric...

— Diii... Diii...

Caii, care între timp se mai odihniseră, porniră. Trenul se îndepărtă alergînd și peste puțin timp nu se mai văzu și nu se mai auzi. Căruțele grele și lungi, cu coviltire, trecură una cîte una peste calea ferată și ajunseră în șosea.

Him bașa se uită pe cer. Carul mare, Carul mic, Cloșca... „E miezul nopții, își spuse. E tocmai miezul

nopții. Ar fi bine să facem un popas, să se mai odihnească vitele. Vor fi ostenit și urșii. Poate va fi ostenit și Alimut. Cît despre Kera, drăcoaica aceea nu ostenește niciodată. Alimut o să aibă de furcă cu ea. Dar ce bărbat n-a avut de furcă în tinerețea lui cu propria-i nevastă ? Nu mai departe decît acum ! Cît pătimește Goșu din pricina Lisandrei ! Și cît o să mai pătimească !"

Deși nu ațipise nici măcar o clipă, se simți odihnit și sări sprinten din căruță. Trase caii la marginea șoselei și opri. Căruțele care veneau în urmă se opriră și ele. Careva întrebă :

— Deshămăm ?

— Da, răspunse Him bașa, deshămăm și ne odihnim aici cam vreme de un ceas.

Șatra deshămă caii, deshămă catîrii, deshămă măgarii.

Him bașa zise :

— Puteți să lăsați vitele să pască pe marginea șanțului, dar să aveți grijă să nu intre în porumb. Dăm de bucluc tocmai acum, cînd n-avem nevoie de așa ceva.

Alimut se arătă și el cu urșii. Îi legă la șușlețul căruței și o apucă de mînă pe Kera. Se depărtară de căruțe și se pierdură în întuneric.

Cîinii se vîrîră sub căruțe, se întinseră pe labe și adormiră. Un măgar, în loc să pască liniștit, se apucă tam-nesam să zbiere. Zbieretul lui, cînd răgușit, cînd ascuțit, dar mereu urît, sparse liniștea întinderilor în țăndări.

Blebe zise :

— Asta e măgarul lui Uj Hoțul...

Oamenii lăsară măgarul să zbiere, iar măgarul zbieră pînă se sătură de zbierat și se hotărî să tacă.

Muierile și fetișcanele adormite în căruțe se treziră, se dădură jos, își ridicară fustele încrețite și își

făcură nevoile pe lîngă căruțe. După aceea se așezară pe marginea șanțului adînc și ierbos.

Acum se auzi un alt fel de uruit, un uruit înfundat, care nu se tîra, ca al trenului, pe pămînt, ci zbura sfărîmînd văzduhul și apropiindu-se din ce în ce mai mult. Oarba ciuli urechile și se ghemui și mai bine pe maldărul de țoale din căruță, iar șatra ridică ochii spre cer să caute avionul. Nu-l găsi. Pilotul zbura cu toate luminile stinse, iar văzduhul era destul de întunecat. Sus, pe boltă, ardeau ca niște mici candele alburii, galbene sau verzui stelele cerului. Cîinii se treziră, însă în loc să iasă de sub căruțe și să înceapă să latre, mîrîiră numai și, cuprinși de frică, se tupilară și mai la fereală. Avionul se apropie, dar nu trecu mai departe în linie dreaptă cum se așteptau oamenii oacheși de lîngă căruțele cu coviltir, ci începu să se învîrtească pe deasupra capetelor lor în cercuri largi. Văzduhul, care întreaga zi și chiar pînă la acest miez de noapte rămăsese neclintit și vîscos, vui și vuvui din ce în ce mai tare.

— Caută ceva, spuse Him bașa, caută ceva și poate au să și găsească ceea ce caută.

— Doar nu ne-or căuta pe noi !

— Aș ! Gara o caută ! Se află pe aici pe undeva o gară. Iar în gară s-or găsi trenuri cu muniții. Pentru noi... Pentru noi, cel puțin de data aceasta, nu e nici o primejdie.

Uj Hoțul se băgă în sufletul bulibașei.

— E aproape gara ?

— La doi-trei kilometri. Cel mult la patru.

— Nu-mi amintesc de ea.

Pe cînd oamenii oacheși sporovăiau la marginea șoselei și priveau cu încordare în sus, în acea parte a cerului unde vuia, ori li se părea că vuiește avionul, pocni ceva, și o umbrelă albă, uriașă, se desfăcu. La o clipă numai pocni și se desfăcu și a doua umbrelă. Atunci dintr-o dată întregul cîmp acoperit

de miriști, de lanuri de grîu încă nesecerat și de vaste tarlale de porumb, se lumină aproape ca ziua. Șatra încremeni, cu gura căscată. Așa ceva încă nu văzuse. Cele două umbrele pogorau lin și cu cît se apropiau de pămînt cu atît lumina lor devenea mai albă, mai strălucitoare, mai puternică. Matahala nu se mai putu stăpîni. Vru să chiuie lung a frică și a mirare, însă din gîtlejul ei uscat nu ieși decît un fel de chelălăit jalnic, de javră ciomăgită. Uj Hoțul se ridică pe călcîie și o lovi cu dosul mîinii peste gură. Matahala răbdă izbitura și tăcu. Șatra, vrăjită, rămase mai departe cu ochii holbați la umbrelele luminoase care pogorau... pogorau...

— Frumoase, sînt nemaipomenit de frumoase! murmură Kera.

Tocmai atunci însă de undeva din înaltul cerului întunecat porni vijelioasă în jos o șuierătură, una și încă una. Instinctiv oamenii oacheși se culcară și se pitulară pe iarbă, cît mai în adîncul șanțului. Mamele își traseră repede copiii sub ele și, sprijinindu-se pe genunchi și în coate, încercară să-i pună la adăpost sub trupurile lor pentru cazul cînd s-ar fi ivit vreo primejdie. Borțoaselor li se umplură gurile de salivă acrișoară. Fiecare gîndi : *De nu m-aș speria. De n-aș lepăda copilul. De nu m-aș speria...*

Urșii se zbătură în lanțuri, mormăiră furioși și se ascunseră și ei sub căruțe. Întărîtat, Zazu o mușcă pe Babaia de ureche. De cînd îmbătrînise, ursul Zazu devenise greu de suferit. Se supăra și se înrăia din mai nimic. Ca trei trăznete năpraznice izbucniră una după alta trei explozii. Acum văzduhul vîscos se sfărîmă în mii și mii de țăndări și se cutremură. Cerul plin de stele se clătină ca un cort uriaș căruia i s-ar fi slăbit și i s-ar fi rupt dintr-o dată toate încheieturile. După aceea... După aceea urmă o liniște adîncă în care nu se mai auzi decît chelălăitul cîinilor și urluitul greu, care uneori semăna cu un geamăt

al avionului ce se depărta repede, în direcţia din care venise. În locul în care căzuseră bombele se înălţară flăcări zvelte, albe-gălbui, roiuri mari de scîntei roşcate şi vălătuci groşi de fum, mai ales vălătuci groşi de fum.

— Arde gara. Ori poate ard numai magaziile cu grîne de lîngă gară, spuse Him başa.

Se auziră şi cîteva împuşcături. Mark întrebă :

— Asta ce-o mai fi ?

Îi răspunse Him başa :

— Soldaţii de pază. Trag după avionul care s-a depărtat.

Rîseră. Unii rîseră de bucurie că moartea, deşi aproape, nu-i lovise pe ei, ci pe alţii. Cine erau acei alţii ? Oameni erau. Oameni pe care şatra nu-i cunoştea. Alţii, în care spaima nu se stinsese, rîseră ca să-şi acopere cu rîsul clănţănitul dinţilor.

— Bine c-a trecut primejdia...

Goşu rămase tot timpul în căruţă lîngă maică-sa şi lîngă Lisandra. Cît ţinu popasul la marginea şoselei, nu-l văzu nimeni. Şi parcă era la mijloc un făcut, nu-l văzu nimeni nici pe Ariston. Căruţele celor doi bărbaţi tineri care se bătuseră cu harapnicele pentru Lisandra se aflau în convoi ceva mai în urmă şi încheiau lungul şir de căruţe lungi cu coviltir.

Grijuliu, Him başa îl căută cu ochii pe Alimut. Nu-l găsi. N-o găsi nici pe Kera. Îşi spuse în gînd : „Poate nebuni şi tineri cum sînt, n-au văzut nici luminile aruncate din cer, n-au auzit nici exploziile. Grozavă e tinereţea !"

După ce bombele explodaseră şi aprinseseră gara şi magaziile cu grîne de lîngă gară, cele două umbrele albe îşi stinseseră luminile şi căzuseră undeva, în lanuri, la întîmplare. Geamătul avionului nevăzut slăbi şi se topi încet-încet în fumuriul miezului de noapte.

Apoi întinderile deveniră tăcute şi liniştite întocmai ca mai înainte, în afară de flăcările care pîlpîiau în

gară scoțînd fum gros și negru și scăpărînd roiuri zglobii de scîntei roșcate. Urșii și cîinii se potoliră. Deshămați, caii, măgarii și catîrii șatrei pășteau mai departe iarba aspră, crescută pe marginile șanțului, iarbă gustoasă pe care răcoarea nopții o mai muiase. Muierile oacheșe își luară copii în brațe. Cîțiva scîncină și cei mai mărișori mărturisiră că li s-a făcut foame și cerură de mîncare. Auzindu-i, aproape toți oamenii oacheși ai șatrei băgară de seamă că și lor li s-a făcut foame, o foame ciudată, uscată, chinuitoare pe care nu o simțeau numai în stomac, ci în întreaga făptură. Căutară în traiste. Obișnuiți cu drumurile lungi prin ținuturi felurite, oamenii șatrei aveau totdeauna la îndemînă în căruțele lor traista cu pîine și brînză uscată, cu legături sănătoase de ceapă și usturoi și nu le lipseau nici butoiașele rotunde, boatele și fedeleșurile pline de udătură. Hulpavi și flămînzi de parcă nu puseseră nimic în gură de la venirea lor pe lume, mîncară în grabă pîine cu ceapă, pînă se săturară, iar setea și-o potoliră cu apa căldicică și sălcie din vasele de lemn. Nu se mai gîndi nimeni la Goșu, la Ariston sau la Lisandra.

Seacă de puteri și tăcută, Lisandra zăcea lungită în căruță, pe țol. După ce-și deshămase caii, Goșu îi mînase ceva mai departe de șosea, pe o miriște de pe care abia fusese secerat și adunat grîul copt, cu spice mari cît vrabia și roșcate. Goșu rămăsese prin preajma cailor. Se simțea acolo ceva mai bine decît la căruța unde putea veni unul sau altul, așa cum venise Alimut, să-l sîcîie cu cine știe ce întrebare neroadă. Îi era rușine de oameni, ca oricărui bărbat pe care nevasta l-a înșelat și stă gata să-l părăsească pentru altul.

Răsări luceafărul dimineții și se uită, ca în fiecare seară, peste nesfîrșirile cerului și peste întinderile pămîntului. Cerul parcă se mai lumină și văzduhul se mai subție devenind ceva mai străveziu. Se răcori. În

gară, flăcările, în loc să se micșoreze și să se stingă, se înteţeau și creșteau tot mai înalte. Din cînd în cînd se auzeau venind dintr-acolo glasurile slujbașilor de la căile ferate și ale soldaţilor care se străduiau să stingă focul. Cuvintele însă ajungeau pînă la căruţele șatrei nelimpezi, greu de înţeles. Him bașa privi cerul și făcu în gînd niște socoteli pe care numai el le cunoștea. După ce le încheie, zise :

— Ar fi timpul să plecăm. Avem poruncă să ajungem la oraș în zori și trebuie să ajungem în zori. Nu avem de ce să ne punem rău cu stăpînirea.

Se ridicară și plecară să aducă la căruțe, pentru a-i înhăma, caii, măgarii și catîrii care păşteau liniştiţi.

Dinspre căruţele din coada convoiului se ivi un bărbat. Nu i se putea citi pe chip dacă e speriat sau vesel, însă se vedea că vine alergînd cît îl ţineau picioarele și bătînd aerul cu mîinile. Cînd ajunse lîngă Him bașa se opri. Gîfîia, voia să vorbească și nu izbutea. Mai-marele șatrei îl recunoscu și-l întrebă :

— Ce e cu tine, Ferdic ? Ce ţi s-a întîmplat ?

Omul bărbos, pletos și mustăcios ca toţi ceilalţi bărbaţi ai șatrei, își trase sufletul și spuse pripit :

— Zara... Nevastă-mea... Zara...

— Ei ! Ce e cu Zara ? Ce i s-a întîmplat ?

— Au apucat-o chinurile facerii.

Him bașa se bucură :

— Așadar pînă la ziuă *o să fim o sută*, Ferdic !

Ferdic își șterse faţa de năduşeală — straşnic alergase — rîse fericit și-și arătă dinţii mari, albi, sănătoși.

— O sută o să fim, bulibașă, o sută în cap.

Him bașa însă își aduse aminte de ordinul jandarmului și se întunecă la chip.

— O să întîrziem. N-o să putem ajunge la oraş în zori. Dacă naşterea nu va fi uşoară, nu vom putea să ajungem la timp la oraş.

Muierile șatrei, care auziseră schimbul de vorbe dintre Ferdic și bulibașă, se repeziră spre căruța lui Ferdic. Alta le spuse celorlalte, care își țineau copiii în brațe sau pe lîngă poale :

— Repede ! Să dăm și noi o mînă de ajutor, să încălzim o căldare de apă.

Sunîndu-și mărgelele de sticlă de la gît, brățările de aramă și cerceii de tumbac, fetișcanele se năpustiră spre miriștea unde-și păștea Goșu caii și se apucară să adune balegă uscată, scaieți și ciulini, paie și buruieni veștede. La bărbatul Lisandrei, fie că nu-l văzură, fie că nu vruseră să-l vadă, nici nu se uitară. Se întoarseră lîngă căruțe și grămădiră în șanț ceea ce adunaseră. Săritoare, Matahala aduse o căldare și niște pirostrii. Blebe veni cu un butoiaș cu apă. Umplură căldarea și o așezară pe pirostrii.

Nu trecu mult și focul, hrănit cu ierburi uscate și cu scaieți, începu să-și pîlpîie aripile.

— Dar n-avem voie să aprindem noaptea focuri în cîmp, zise Vuz. O să dăm de bucluc.

Altul îi răspunse :

— La gară arde un foc mult mai mare. Dacă o să auzim zbîrnîind vreun avion, o să stingem focul. Însă în noaptea asta nu cred să mai vie vreunul.

În viața din acea noapte a șatrei se ivise ceva neașteptat. Bombardamentul adusese mai devreme ceasul nașterii pentru copilul Zarei. Zara se chinuia să nască. Șatra era nevoită să rămînă pe loc. Caii, măgarii și catîrii fură lăsați să pască mai departe. Șatra se adună, ca de obicei în asemenea împrejurări, cu mic, cu mare, în jurul căruței lui Ferdic. Babele aduseră de undeva o cergă și-o întinseră pe fundul șanțului. Pe urmă o scoaseră pe Zara din căruță și-o lungiră pe cergă. Berda spuse aproape poruncitor :

— Aici e treabă de muieri, așa că... bărbații și copiii să spele putina. N-au ce vedea.

Bărbații se supuseră asprei porunci și plecară. Se duseră ceva mai departe, se așezară pe marginea șoselei și se apucară să-și alunge somnul cu fum acru de tutun. Copiii însă rămaseră pe lîngă muieri, se ascunseră pe după fustele lor și priviră ceea ce era de privit : muierea lungită pe cergă, descinsă, cu poalele ridicate, zbătîndu-se, urinînd de durere, scrîșnind și gemînd.

— Grăbește-te, moașă... Grăbește-te, moașă...

Ferdic era acela care se ruga cu glas tremurător, umilit.

— Grăbește-te, moașă... Grăbește-te, moașă...

Fialca, bătrîna moașă a șatrei, rîdea.

— De ce să mă grăbesc, mă ? A ? De ce să mă grăbesc ? Pînă să nască, mai va. Abia acuma au apucat-o durerile.

— Grăbește-te, moașă. Te rog, moașă...

— Iacă, am să mă grăbesc, dar nu-mi place să te amesteci în treaba mea.

Se spălă pe mîini cu apă fiartă și cu săpun, se apropie de Zara și se răsti la ea :

— Ei ! Nu mai geme atîta și nu te mai zvîrcoli. Te-ai zvîrcolit și-ai gemut destul atunci cînd ai dat din fund să prinzi plod. Te doare ? Știu că te doare, dar n-o să mori tu dintr-asta. Eu am născut de paisprezece ori și n-am murit.

Rîse :

— Da, da, de paisprezece ori am născut și-aș mai naște și-acuma, dacă...

Zara n-ar fi vrut nici să geamă și nici să țipe n-ar fi vrut, dar durerile care-i tăiau și-i sfîrtecau măruntaiele erau prea adînci ca să le poată stăpîni. Moașa adăugă :

— E adevărat că întîia naștere e cea mai grea, dar de, ce să-i faci ! n-ai ce-i face, maică ! Facere fără dureri încă nu s-a pomenit... Încă nu s-a pomenit...

Lăsă glumele de-o parte. Mirosul îi spuse că nu-i a bine. Îngenunche lîngă femeie, îi ridică fusta și cămașa lungă pe care o purta pe dedesubt și începu s-o pipăie și s-o cerceteze. Zara gemu greu. Moașa nu-i luă în seamă gemetele. Se răsti încă o dată la ea, o ocărî și-o amenință cu bătaia. În timp ce-o ocăra din ce în ce mai tare și-i spunea că are s-o deznoade în bătăi dacă nu tace, o pipăia și-o cerceta îndelung. Pe măsură însă ce-o pipăia și o cerceta, moașei îi pierea pofta de pălăvrăgeală. Pînă la urmă fața bătrînă și zbîrcită a moașei se aspri și se schimonosi. Acoperi pîntecul Zarei și șopti :

— Naștere grea. Blestematul de plod vine pe lume cu picioarele înainte...

Cuvintele moașei trecură șoptite din gură în gură :

— Copilul Zarei vine cu picioarele înainte...

— Vine cu picioarele înainte...

— Nu-i a bine... Nu miroase-a bine... Vine cu picioarele înainte...

Nenorocoasa știre ajunse și la Ferdic. Bărbatul oacheș și tînăr, care abia aștepta să devină tată, își prinse capul între mîini și se apucă să-l strîngă de parcă ar fi vrut să și-l turtească.

Luceafărul roșcat al dimineții se înălță. Văzduhul se limpezi. Gemetele și țipetele Zarei se înteţiră. Urșii mormăiră. Ursul Zazu o mușcă iarăși de ureche pe ursoaica Babaia. Voinicul cîine Rob urlă a pustiu, iar ceilalți cîini, speriați parcă, se mulțumiră numai să scîncească. Caii, măgarii și catîrii șatrei păscură mai departe, cu și mai multă poftă, iarba pe care acum roua nopții o muiase și parcă o și frăgezise.

Zarva de lîngă căruța lui Ferdic ținu multă vreme, iar unora dintre oamenii oacheși li se păru că ține de o veșnicie. Cînd răsări soarele copilul veni pe lume, însă veni mort. Și cum nu-i plăcu să se ducă singur pe celălalt tărîm, o luă cu el și pe Zara.

Du-te, copile, du-te departe,
Du-te cu moartea în moarte,
Ușure, încet, ușurel,
Du-te și tu, mumă, cu el,
Du-te și tu, mumă, cu el...

Ferdic nu mai avu putere nici măcar să plîngă. Se ținu aproape tot timpul cu mîinile de cap și se uită în jurul lui năuc.

Pe copil șatra îl înfășură în niște petice și-l îngropă adînc în albia șanțului. Oamenii oacheși bătătoriră pămîntul cu picioarele și deasupra țărînei aruncară un maldăr de iarbă.

Pe Zara o întinseră în căruță. Șatra își înhămă caii, măgarii și catîrii, și căruțele lungi, cu coviltire, o porniră la pas spre oraș. Cînd trecură pe lîngă gară, nu văzură nici clădirea, nici magaziile, nu văzură decît niște grinzi și niște grămezi de dărîmături care fumegau. Cîțiva soldați se culcaseră la umbră sub niște salcîmi strîmbi și ghimpoși și se lăsaseră pradă somnului. Unul singur da tîrcoale maldărelor de moloz care mai fumegau, de parcă s-ar fi temut să nu vină careva și să fure cenușa aceea fierbinte și netrebnică.

În urma lungului șir de căruțe cu coviltir, Alimut și Kera mînau urșii. Ochii le erau veseli iar fețele trase, din pricina scurtei nopți de vară în care nu avuseseră timp să doarmă. Alimut zise :

— Tu, fată, ai să-mi naști mie doisprezece copii, pentru că doisprezece copii a avut bunicul meu căruia șatra îi spunea Alimut cel Gros și care, dacă n-ar fi fost tăiat cu cuțitele de niște hoți de cai, ar fi trăit, poate, și acum.

— Doisprezece am să-ți nasc, Alimut, nici mai mulți, nici mai puțini, ci tocmai doisprezece.

— Dacă vei putea să-mi naști mai mulți, n-o să mă supăr.

Rîseră. Rîseră și se lipiră unul de altul.

Ariston sta cocoțat pe capra căruței și mîna caii. Pe trupul lui sîngerat și sfîrtecat de harapnicul lui Goșu se adunaseră muștele și începuseră să-l sîcîie și să-l ciupească. Înjură printre dinți, se întoarse, luă o cămașă din căruță și o îmbrăcă. Pînza de cînepă, zgrunțuroasă, îi întărîtă pielea care-l ustura de moarte, însă i-o apără de ciupiturile muștelor și se simți mai bine. Flutură biciul și izbi caii :

— Diii ! Dii... Dii, gloabă !...

Înaintea căruței lui Ariston se afla căruța lui Goșu. Parcă dracul le potrivise pe toate ! Bărbatul Lisandrei mîna și el caii. Și pe el îl ciupeau roiurile de muște, însă era prea afundat în gînduri, și gîndurile erau toate încîlcite, ca să se sinchisească de ele. Cîmpurile pe care le străbătea șoseaua se întindeau netede pînă la marginea zării. Văzduhul era, tot ca în ziua care trecuse, încremenit, alburiu, vîscos. Pădurile de porumb nu foșneau. Miriștile se prăjeau la soare și tot la soare se prăjeau și lanurile de grîu galben, copt, care încă nu fusese secerat. Undeva, departe, țăcăneau și-și învîrteau aripile mari, care sclipeau în soare, niște secerători. Înșiruiți în urma lor, țăranii se frîngeau de mijloc, se aplecau, adunau grîul secerat, îl strîngeau în snopi, legau snopii și-i așezau în rînduri drepte, cu spicele în sus. Pe urmă pășeau mai departe, arși de soare, orbiți de lumina puternică a zilei și năclăiți de sudoare.

Mai înainte, cînd soarele nu se înălțase prea mult deasupra pămîntului, ciocîrliile umpluseră văzduhul de cîntece. Acuma însă ciocîrliile își isprăviseră și zborurile și cîntecele și se pitulaseră prin ierburile înalte și dese ale răzoarelor. Cerul ar fi rămas cu desăvîrșire pustiu dacă din cînd în cînd n-ar fi fost brăzdat de ulii, de ereți, de hultani.

— Pit-palac ! Pit-palac ! Pit-palac !...

„Cîntă prepelițele, își spuse Goșu. Ascunse sub tufele mărunților măceși, prepelițele nu simt zăpușeala zilei și cîntă într-una, cîntă pînă ostenesc." Își aduse aminte că prepelițele, acum, în miezul verii, sînt grase. Dacă le prinzi, le jumulești de fulgi, le scoți măruntaiele și le frigi în frigare, la foc domol — sînt grozav de gustoase. I se făcu poftă de prepelițe fripte și-i lăsa gura apă. Își linse buzele și i se păru ciudat că la atingerea salivei buzele îl dor și-l ustură. A, da ! Și le mușcase și și le sfîrtecase singur, seara trecută, cînd o bătuse pe Lisandra cu harapnicul și cînd se luptase, după legile și după obiceiurile străvechi ale șatrei, cu Ariston. Degeaba o biciuise pe Lisandra și tot degeaba îl hărtănise cu harapnicul și pe Ariston.

Lovi caii cu biciul, îndemnîndu-i astfel să lungească pașii și se întoarse spre nevastă-sa. Spre marea lui mirare se auzi spunînd :

— Lisandro, îmi pare rău c-a murit Zara. Îmi pare rău de ea și-mi pare rău de bietul Ferdic. A rămas singur. Mai bine trăia Zara și mureai tu, Lisandro.

Muierea, care zăcea stropșită și mursecată toată în căruța lungă, cu coviltir, auzi cuvintele rostite încet și cu glas de om potolit care și-i sărat inima, ale bărbatului ei, însă nu găsi potrivit să-i răspundă. Dacă sta strîmb și judeca drept, poate Goșu avea dreptate. Poate ar fi fost mai bine dacă ar fi murit ea și ar fi trăit Zara. Atunci pentru ea totul s-ar fi sfîrșit. Nu i-ar mai fi sfîrîit inima după Ariston. N-ar mai fi suferit. Pentru că, oricum, ea, fără Ariston, n-avea de ce să mai trăiască. Iar șatra era alături de Goșu, iar Goșu, tare pe dreptatea lui, nu voia să i-o lase lui Ariston. Poate ar fi fost mai bine dacă ea, Lisandra, ar fi murit, și ar fi trăit Zara și copilul Zarei. Dar nu totdeauna lucrurile se întîmplă după cum vrea omul să se întîmple. Nimeni nu poate muri în locul altuia și nimeni nu poate trăi în locul altuia. Fiecare om, oacheș sau neoacheș, își are viața lui și,

de asemenea, fiecare om, oacheş sau neoacheş, îşi are moartea lui. Atunci de ce să fi murit ea în locul Zarei şi de ce să fi trăit Zara în locul ei, al Lisandrei ?

Carnea mursecată şi zdrobită o duru adînc. Se încrîncenă şi se aspri :

— Ba eu zic, Goşule, că ar fi fost mai bine dacă mureai tu. Să fi murit tu şi eu să fi rămas să trăiesc cu Ariston. Pentru că, omule, ţie trebuie să-ţi intre bine în cap, că eu fără Ariston nu pot să trăiesc, că eu fără Ariston nu mai am la ce să trăiesc şi nici nu vreau să mai trăiesc.

— Dar eu... Eu nu sînt nimic pentru tine ?

— Ba da, Goşule, eşti. *Pentru mine tu eşti povară*. Pentru mine tu eşti piedică. Din pricina ta nu pot să-mi trăiesc eu viaţa aşa cum aş vrea, aşa cum mi-e drag s-o trăiesc şi lîngă cine mi-e drag.

Un val de salivă acră umplu gura lui Goşu. Bărbatul scuipă. Acreala însă îi rămase lipită de fălci şi de limbă şi îşi dădu seama că dintr-o dată îi pierise pofta de prepeliţe grase, fripte în frigare la foc domol. Îi pieri pînă şi pofta vieţii, însă aceasta din urmă nu chiar de tot. Pe undeva mai dori să trăiască şi să se bucure de viaţă.

Viaţa !... *Ce era viaţa ?* Ce dracu mai era şi viaţa ?...

— Dii... Dii... Dii, gloabă !...

Poate viaţa era mers... Poate era ham... Poate era gloabă... Gloabă costelivă... Gloabă urduroasă...

— Dii... Dii, gloabă !...

Căruţele şatrei, grele şi lungi, cu coviltire, fură ajunse din urmă de o coloană de camioane deschise, militare, încărcate cu soldaţi. Soldaţii stăteau pe nişte bănci de lemn, se înghesuiau unii în alţii şi se sprijineau în armele pe care le ţineau strînse între genunchi, cu ţevile în sus.

Ajunse în dreptul căruţelor şatrei, camioanele îşi încetiniră mersul. Soldaţii îşi întoarseră feţele arse

de soare şi tăbăcite de vînt către şătrari. Careva dintre ei întrebă :

— Ei, încotro, vitejilor ? Nu cumva mergeţi şi voi la război să ne daţi o mînă de ajutor ?

— Nu, răspunse Blebe. Noi nu ne ducem la război. De altfel nici nu ştim să umblăm cu puştile.

Soldaţii făcură cu ochiul fetişcanelor oacheşe care mergeau pe jos, pe lîngă căruţe, tîrşindu-şi picioarele desculţe prin pulberea alburie şi fierbinte a şoselei şi le chemară să se urce în camioane şi să se aşeze pe genunchii lor.

Fetişcanele îşi sunară mărgelele de sticlă, brăţările de aramă şi cerceii de tumbac, rîseră şi le făcură semn din cap că nu. Una le răspunse :

— Avem noi băieţii noştri. Ce să căutăm la voi ?

Glume piperate, de cazarmă, urmară una după alta. Şoferii se plictisiră, apăsară pe aceleratoare şi camioanele începură iarăşi să alerge zgomotoase, lăsînd în urmă nori de praf şi un miros greu şi înţepător de benzină. După ce nu se mai văzură şi nu se mai auzi nici zgomotul ritmic al motoarelor, Goşu se întoarse iarăşi spre Lisandra.

— Nu, Lisandro, n-ar fi fost bine dacă aş fi murit eu. Bine ar fi fost numai dacă murea Ariston. Ai fi rămas la mine, nu te-ai mai fi gîndit la el şi cu timpul l-ai fi uitat. Zău, l-ai fi uitat chiar de tot. *Mai curînd sau mai tîrziu viii îi uită pe cei morţi.* Îi uită de tot, chiar de tot îi uită. Iar morţii nu se supără că sînt uitaţi. Ştii ? După ce moare omul nici nu se mai supără, nici nu se mai bucură.

— De rămas, aş fi rămas la tine, Goşule, cum am rămas şi acum, cînd Ariston trăieşte, dar de uitat n-am să-l uit pe Ariston niciodată. Auzi tu, Goşule ? Pe Ariston, fie că moare, fie că trăieşte, eu de uitat n-o să-l uit niciodată. Dar să ştii, Goşule, că dacă moare Ariston, mor şi eu. Fiindcă eu, Goşule, fără Ariston nu mai am pentru ce să trăiesc.

Şi repetă încă o dată şi încă o dată, cu o încăpăţînare pe care pînă atunci Goşu nu numai că nu i-o cunoscuse, dar nici măcar nu i-o bănuise :

— Pentru că eu fără Ariston nu pot să trăiesc. Pentru că eu fără Ariston nu am la ce trăi.

Goşu simţi că-l cuprinde o sete grozavă, cum nu mai simţise niciodată pînă atunci. I se uscă gura. Buzele sfîrtecate îl durură. Îl usturä limba. I se aprinseră măruntaiele. Îşi spuse că, dacă s-ar afla acum lîngă o fîntînă şi ar sorbi-o toată din cîteva înghiţituri, tot nu s-ar sătura şi setea tot nu i s-ar potoli.

— Lora, dă-mi plosca.

— E plină cu rachiu.

— Tocmai de-aia.

Soră-sa căută plosca. O găsi prinsă de loitră, sub coviltir.

— Ţine-o ! Dar ar fi bine să nu bei mult.

— Am să beau pînă o să-mi treacă setea.

Bătrîna mamă a lui Goşu spuse fetişcanei :

— Lasă-l ! Lasă-l să bea cît vrea. Rachiul e tare şi o să-i facă bine.

Goşu destupă plosca şi o duse la gură. O păstră la gură pînă nu mai rămase în ea nici o picătură. I se păru că dintr-o dată trupul i s-a schimbat în flăcări. Setea i se stinse cu totul. În aceeaşi clipă i se stinse şi văzul. În clipa următoare îşi pierdu auzul. Îşi încordă atenţia şi se chinui să audă paşii domoli ai cailor şi scrîşnetul roţilor căruţei pe nisipul mărunt, acoperit cu pulbere fierbinte şi alburie. Nu auzi nimic. Căzu pe spate. Soră-sa, care se aştepta la asta, îl prinse în braţe, îi descurcă mîinile din hăţurile pe care le ţinea şi-l trase în căruţă. Bătrîna îi făcu loc. Lisandra se simţi şi se stîrci şi ea într-un colţ. Lora luă locul lui Goşu în faţă. Prinse hăţurile, ridică biciul şi izbi uşor caii.

— Dii... Dii, gloabă !...

Caii se scuturară de lene și de osteneală și se întinseră mai cu spor la drum, pînă ajunseră cu boturile aproape de șușlețul căruței care își ținea rîndul înaintea lor. Caii acelei căruțe îi mîna Ferdic.

Căruța lui Ferdic mergea încet, la fel ca toate celelalte căruțe lungi, cu coviltire ale șatrei, însă se vedea de departe că ea duce ceva greu, un mort. Morții sînt mai grei decît viii sau cel puțin așa li se par oamenilor. Întinsă pe o cergă în fundul căruței, și cu fața acoperită cu o bucată de pînză aspră, de cînepă, Zara se legăna la fiecare zdruncinătură și capul i se bălăbănea la întîmplare cînd într-o parte, cînd în alta. Maică-sa ostenise, din pricina nesomnului, și picota cu capul în piept, mai spre spatele căruței, sub coviltirul negru și ușor boltit. După moartea Zarei, tatăl lui Ferdic nu mai vrusese să se urce în căruță. Spusese că nu-i place să meargă sub același acoperiș cu moarta, pusese samarul pe un catîr, încălecase pe el și acum venea încet după șirul de căruțe care se tîrau iavaș-iavaș către orașul care încă nu se vedea în zare. Mergînd călare pe catîrul Mumu, ochii bătrînului erau prinși aproape tot timpul de cei șapte urși roșcați care-și sunau lanțurile în urma ultimei căruțe. În fruntea cetei păroase și mormăitoare se aflau ca de obicei bătrînul Zazu și bătrîna Babaia. Mai ales aceștia doi erau bogăția lui Him bașa și mîndria șatrei.

— Mai rar șatră să aibe urși ca șatra noastră...

Ursu Zazu se pricepea să joace după sunetul dairelei fără să-și încurce pașii, ori să și-i miște, cum făceau ceilalți, alandala. Știa să calce omul bolnav pe spinare și să se lase greu pe șalele lui numai atîta cît trebuia. Și mai știa ursul Zazu să umble în două picioare, cu o căciulă ținută cu fundul în jos, în labă, să treacă din om în om, să-și încline capul și, mormăind, să cerșească un gologan, doi pentru osteneala jocului. Cît o privea pe ursoaica Babaia își avea și ea meritele

ei și drepturile ei. O ! Ce minunat arăta ea cum se poartă mireasa cu ginerele în prima lor noapte petrecută împreună !

Mireasă ! Fiecare femeie a fost o dată în viața ei mireasă !

Zara ! Morții nu mai văd, morții nu mai aud, morții nu se mai bucură și nu se mai supără. Zara e moartă. Însă acum un an, nu mai mult, și-a avut și Zara noaptea ei de mireasă. De atunci, din acea noapte a ei de mireasă și pînă azi în zori, cînd și-a dat duhul, Zara a fost fericită. Poate și Ferdic a fost fericit. Iar azi, în zorii zilei, totul s-a sfîrșit. Acum Zara se leagănă moartă în căruță, sub coviltir, iar Ferdic mînă caii la pas.

Ce-o fi moartea ? Moarte, ce să fie ! Moartea nu e nimic altceva decît moarte.

Soarele s-a ridicat mult deasupra orizontului. Șesul nesfîrșit parcă a luat foc. Zăpușeala a crescut. Le apasă tuturor piepturile. Cîinii merg în umbra căruțelor cu limbile scoase. Lui Rob, deși e atît de voinic, i s-au împăienjenit ochii de osteneală. Urșii mormăie stins.

Zara a fost fericită. Poate și Ferdic a fost fericit.

Fericirea ! Ce-o fi fericirea ?

Catîrul se ține cu pași mărunți după lungul șir de căruțe care merg către răsărit. Caii, măgarii și catîrii șatrei nu știu de război. Nici urșii șatrei nu știu. Nici cîinii șatrei nu știu. Dar oamenii de pretutindeni, oacheși și neoacheși, știu.

— Dii !... Dii, Urechiatule... Dii !... Dii !...

Catîrul își lungește pașii. Omul care îl îndeamnă la mers se gîndește la fericire. Merge călare pe catîrul Mumu și se gîndește la fericire.

— Ce-o fi fericirea ?

Fericirea !...

Fericirea e o pasăre,
Dar nu o pasăre ca oricare alta.
O pasăre plăsmuită din pulbere de aur,
Din pulbere de aur.
Pasărea aceasta
Vine de undeva, de departe,
Vine și ți șe așează pe umăr,
Pe umărul stîng,
Deasupra inimii
Ți se așează pasărea fericirii.
N-o vezi.
O simți numai.
Iar dacă vrei s-o prinzi
Nu poți s-o prinzi
Nici cu mîna,
Nici cu lațul.
Cu nici un fel de capcană
Nu poți s-o prinzi.
Uneori pasărea fericirii
Îți stă pe umăr mai mult,
Alteori mai puțin.
Și cînd îi vine ei să plece, pleacă.
Zboară și se pierde în văzduh,
Poate chiar se topește în văzduh,
Nu știe nimeni.

Pe umărul stîng al Zarei pasărea plăzmuită din aur a întîrziat un an. Și tot vreme de un an a întîrziat pasărea plăzmuită din aur și pe umărul stîng al lui Ferdic.

Fiecare om și-a avut un timp, cînd pasărea de aur, venită nu se știe de unde și pe urmă pierită nu se știe unde, a poposit pe umărul lui.

Fiecare om ?

Nu. Pe umărul multora din oamenii șatrei nevăzuta pasăre a fericirii nu s-a așezat niciodată... niciodată...

Și pe umărul multora din oamenii care locuiau prin satele și prin orașele acelea lîngă care ei își găseau

pentru cîteva zile ori pentru cîteva săptămîni loc de sălaş, de asemenea, nevăzuta pasăre a fericirii nu poposise niciodată... niciodată..

Catîrul înaintează cu paşi mărunţi pe şoseaua prăfoasă. Cioca-cioca... Cioca-cioca...

Bătrînul Uzet se gîndeşte iarăşi la noră-sa. Acum Zara e moartă. Nu mai rîde. Nu mai vorbeşte. Nici măcar nu mai gîndeşte. În timp ce moaşa Fialca o chinuia să-i scoată copilul şi ea zăcea aproape în nesimţire îmbătată cu rachiu vechi şi tare, sîngele i s-a scurs din trup.

Ce-o fi viaţa?
Poate viaţa o fi sîngele acela viu
care-i umblă omului prin trup!
Nu mai ai sînge,
nu mai ai viaţă.
Nu. Viaţa trebuie să mai fie şi altceva,
nu numai sînge.
Poate viaţa o fi o flacără,
o flacără albă,
o flacără gălbuie,
o flacără roşie,
cine-o aprinde şi de ce-o aprinde?
Cine-o stinge şi de ce-o stinge?

— Dii!... Dii, Urechiatule... Dii!... Dii!...

Goşu doarme. Duhneşte a rachiu, sforăie, mormăie prin somn.

Lisandra îl priveşte. Dacă ar muri Goşu, ea ar rămîne cu Ariston, ar fi numai a lui Ariston şi *şi-ar găsi fericirea. Dar Goşu nu moare.* Goşu nu moare, pentru că nu are de ce muri. Lui Goşu îl place viaţa. Goşu vrea să trăiască. Dar de ce vrea el să trăiască? Goşu vrea să trăiască, pentru că trage nădejde că ea îl va uita pe Ariston, că ea nu se va mai gîndi la Ariston, că ea nu-l va mai dori pe Ariston, că ea nu se va mai întîlni cu Ariston. Atîta timp cît Goşu se

va hrăni cu această nădejde, el va trăi și se va îndîrji să trăiască. Orice om care se hrănește cu o nădejde trăiește, se agață de viața cu toate puterile și trăiește. Ea, Lisandra, va trebui să se poarte în așa fel cu Goșu, încît el să vadă că nu mai are pentru ce se hrăni cu nădejdi.

Bătrîna mamă a lui Goșu n-o scapă din ochi. Din fundul căruței lungi, cu coviltir, unde stă ghemuită, își privește fiul beat-turtă și adormit, cu trupul încă plin de vînătăi, de rupturi și de sînge închegat și uscat, și își privește mai ales nora. Îi pătrunde și-i înțelege toate gîndurile care i se învîrtesc în cap, de parcă Lisandra le-ar rosti cu glas tare și ea le-ar auzi.

— Tu, noră, zice, tu vrei ca fiul meu să moară. Tu vrei să rămîi singură cu Ariston și să trăiești cu el.

Lisandra surîde. Tace. Surîde. Și-și spune că bătrîna ar face bine dacă și-ar ține gura. Bătrîna însă nu-i dă pace. O sucălește mai departe :

— Tu, noră, tu i-ai pus gînd rău fiului meu. Tu vrei să mi-l omori pe Goșu.

Acum Lisandra tresare. Într-adevăr, în timp ce surîdea și se uita la omul beat și adormit, se întreba cum ar face ea să scape mai curînd de Goșu. Să-i dea să bea fiertură de ierburi otrăvite ? Să-i înfigă, atunci cînd Goșu va adormi somn adînc lîngă ea, o undrea, în inimă ? Nu-i era greu să-i amestece cîteva picături dintr-o anumită fiertură în rachiu și nu-i era greu nici să-i străpungă inima cu undreaua. Atunci însă ar trebui ca atît ea cît și Ariston să părăsească șatra. *Oamenii oacheși care își părăsesc șatra nu sînt primiți de nici o altă șatră.* Să fugă cu Ariston, să caute undeva de lucru și să trăiască într-o altă lume decît a lor. Ariston n-ar fi în stare să îndure viața într-o altă lume decît a șatrelor. Nici ea n-ar fi în stare să îndure. S-ar usca amîndoi, s-ar smochini, ar pieri cu zile de dorul căruțelor lungi, cu coviltir, de dorul drumurilor nesfîrșite, de dorul...

— Tu, noră, de ce nu-mi răspunzi la ce te-am întrebat ?

— Ba am să-ţi răspund, soacră. Cinstit am să-ţi răspund. Mie nu-mi place fiul tău. Mie îmi place Ariston şi vreau să-mi trăiesc viaţa alături de Ariston şi cu Ariston, numai cu Ariston.

— Dar altădată fiul meu ţi-a plăcut. Acum de ce nu-ţi mai place ?

— Fiul tău nu mi-a plăcut niciodată. Cred că tu, care le ştii pe toate, ai ştiut şi pe asta : *fiul tău nu mi-a plăcut niciodată.*

Văzduhul începu iarăşi să vuiască, însă vuietul care se auzea acum nu se asemuia cu acela pe care şatra îl auzise în timpul nopţii. Era un vuiet uşor, repezit şi subţire. Oamenii oacheşi săriră din căruţe şi opriră caii. Femeile şi copiii se năpustiră şi se ascunseră în şanţul şoselei. Din cînd în cînd cîte unul din ei sălta capul şi se uita curios şi speriat spre cer. Două avioane mici, cenuşii, se iviră la marginea zării, venind tocmai dinspre oraşul către care se îndrepta şatra. Soarele, care acum se afla aproape de cumpăna cerului, le năpădea cu lumina lui puternică şi le îmbrăca într-o sclipire stranie. Avioanele zburau jos de tot. Uneori ai fi zis că sînt gata să reteze cu aripile lor vîrfurile înalte şi albicioase ale lanurilor de porumb. Trecură ca fulgerul peste căruţele şatrei şi se depărtară.

Oamenii oacheşi se dezmeticiră şi le priviră din urmă. Le văzură pierzîndu-se în cealaltă zare lăptoasă. Văzduhul mai vui un timp. Pe urmă tăcu şi deveni iarăşi încremenit, greu, vîscos.

Un bărbat scurt, lat în spete, cu pălăria dată pe ceafă şi purtînd în mînă un ciomag lucios şi noduros, aproape tot atît de oacheş la obraz ca şi oamenii şatrei, ieşi dintr-un lan de porumb, se uită de-a lungul şoselei să vadă dacă mai vin şi alte căruţe şi, după ce se încredinţă că şi într-o parte şi în alta

șoseaua rămîne pustie, înaintă către Him bașa. Și după ce rîse, spuse :

— V-ați speriat degeaba. Avioanele de felul ăsta nu trag în noi.

Him bașa știa cît mai are de mers șatra lui pînă să ajung la oraș, dar, ca să-i facă bărbatului care le ieșise în drum pe plac, îl întrebă :

— Omule, mai e mult pînă la oraș ?

— Să tot fie preț de două ceasuri, dacă o să mergeți tot la pas.

— Nu ne grăbim, zise Him bașa. Avem drum lung de făcut și nu ne grăbim. Nu vrem să ne ostenim și să ne sleim animalele înainte de a ajunge acolo unde trebuie să ajungem.

— Apăi, nici nu trebuie, zise omul.

Unii dintre șătrari se urcară în căruțe, alții rămaseră în șosea, cu gîndul să meargă pe lîngă căruțe și să-și mai dezmorțească picioarele. Him bașa ridică biciul să îndemne caii la drum. Omul mărunt se aspri la față, se așeză înaintea cailor și zise :

— Înainte de a pleca, trebuie să-mi dați ceva de-ale gurii. Pentru mine și pentru prietenii mei care se ațin pe-aici, pe-aproape.

— Și dacă n-avem ?

— Ceva trebuie să aveți.

— Și dacă nu vrem ?

— Trebuie să vreți. Avem nevoie de ceva de-ale gurii. Nu înțelegeți ?

— Ba înțelegem.

— Atunci...

— Cam cîți sînteți ?

— Numai șapte.

Him bașa se întoarse și șopti ceva. Din fundul căruței cu coviltir i se întinseră două pîini mari, rotunde, negre și uscate ca piatra. Le luă și le dete omului îndesat, cu ciomag. Omul îi mulțumi. Him bașa îl întrebă :

— Şi cum e pe *acolo* ?

Vru să spună „pe acolo de unde aţi fugit", dar se răzgîndi. Omul mărunt, cu ciomag, înţelese şi zise mîhnit :

— Rău. Pe *acolo* nu poate să fie decît rău. Mor oamenii ca muştele... Şi de-o parte, şi de alta...

— De altceva mai aveţi nevoie ?

— Deocamdată nu.

Se trase mai la o parte. Căruţele cu coviltir plecară. Omul mărunt, cu ciomag, privi ce privi, pe urmă intră în lanul nesfîrşit de porumb în care, culcaţi pe burtă, îl aşteptau ai lui.

Him başa şopti numai pentru el :

— Va să zică soldaţii au început să fugă de la locurile bătăliilor. Poate, totuşi, războiul se apropie de sfîrşit.

Tăcu. Şi gîndi : „Dar ce am eu cu războiul ? De ce să mă îngrijoreze pe mine mersul războiului ? Nici eu, nici ai mei nu avem nici o legătură cu războiul." Dar văzu parcă dintr-o dată obrazul jandarmului care numai cu o seară înainte îi poruncise să plece la drum, spre oraş. Şi parcă-l şi auzi spunînd :

— Voi n-aveţi nimic cu războiul, dar poate că războiul are ceva cu voi...

Caii înaintau încet, neobişnuit de încet. Parcă adormiseră. Zăpuşeala zilei devenise aproape de neîndurat. Să-i atingă cu biciul ? Mai bine nu. Dacă era vorba să meargă spre primejdie, era mai potrivit să meargă cît mai încet... cît mai încet...

CAPITOLUL III

Într-amîndouă părțile șoselei apărură pîlcuri înalte și dese de salcîmi. Șoseaua începu să pogoare într-o pantă lină. Dincolo de pîlcurile de salcîmi se întindeau viile orășenilor de pe la margine care rămăseseră, ca și bunii și străbunii lor, plugari. Șatra, care mai trecuse de nenumărate ori pe aci, le cunoștea. Erau vii rodnice, bogate în coarnă și în roșioară. La amintirea strugurilor zemoși, miresmați și dulci ca mierea, multe din gurile șatrei făcură zîmbre. Acum însă strugurii nu erau copți. Abia ici și colo boabele mai scăldate în soare dăduseră în pîrg. Strugurii, prin această parte a lumii, se coceau încet și tocmai pe la jumătatea lui octombrie deveneau buni de cules și buni de strivit cu picioarele goale în linuri.

Jumătatea lui octombrie ! Mai era pînă atunci. Dar unde se va afla șatra pe la jumătatea brumosului octombrie ? Nu știau. Nici unul din oamenii oacheși ai șatrei nu știa, și nu știa nici măcar Him bașa, care îi purta răspunderea.

Căruțele cu coviltir, grele și lungi, începuseră de mult pogorîșul. Zăpușeala zilei îi apăsa pe toți. Cîinii mergeau pe lîngă căruțe cu limbile scoase, iar urșii gîfîiau de parcă ar fi fost gata să-și dea sufletul. În

primăvară urşii năpîrliseră, însă părul lung şi des le crescuse la loc şi acum se simţeau cu toţii înfăşuraţi parcă în pături groase care le îngreunau mişcările şi le tăiau răsuflarea.

Kera şi Alimut rămăseseră, în ciuda zbînţului lor de peste noapte, şi a nesomnului, tot sprinteni, tot veseli.

Oraşul, vechi parcă de cînd lumea şi în mare parte dărăpănat, era aşezat într-un fel de fund de găvan scobit în mijlocul cîmpiei netede şi nesfîrşite. Şatra zări întîi turlele bisericilor şi turnul rotund de apă. Mai pe urmă zări şi acoperişurile de tablă ori de olane ale caselor mai înalte. La barieră atîrna, spînzurată deasupra şoselei, o tablă neagră pe care scria cu litere mari şi albe, desluşit :

POSTUL DE CONTROL Nr. 117

Oamenii oacheşi opriră caii. Dintr-o cabană nouă, ridicată în pripă din scînduri nedate la rindea, dar vopsite grosolan în cenuşiu, ieşiră doi jandarmi îmbrăcaţi în albastru. Unul întrebă :

— Dincotro veniţi ? Şi cîţi sînteţi la număr ?

Le răspunse Him başa :

— Aseară eram nouăzeci şi nouă şi aşteptam ca astăzi să fim o sută. Dar începînd de azi dimineaţă am rămas numai nouăzeci şi opt.

Faţa jandarmului deveni gravă.

— A fugit careva ? Să ştii că răspunzi cu capul de fiecare om din şatră, bulibaşă.

— N-a fugit nimeni. Şi nimeni n-are de gînd să fugă.

— Atunci ce s-a făcut cu cel care aseară se afla în şatră şi acum lipseşte ?

— Nimic, domnule, a murit.

— Bărbat sau femeie ?

— Femeie.

— Și din ce-a murit ?

— Din naștere. A născut un copil mort și pe urmă a murit și ea.

— Pe drum ?

— În apropierea gării care a ars.

— A, da... Și-ați îngropat-o ? Dacă ați îngropat-o, o să dați de dracu.

— N-am îngropat-o.

— Atunci ce-ați făcut cu ea ? Te pomeneșt c-ați mîncat-o.

— Nu mîncăm om, domnule.

— Știu că nu mîncați om. Atîta v-ar mai fi trebuit : să mîncați om. Am glumit și eu... Unde e moarta ?

— Într-una din căruțe.

— Vino și arată-ne-o.

Him bașa o luă înainte. Jandarmii se ținură după el. Ajunseră. Ferdic aștepta încremenit pe capra căruței. Nici el nu știa ce așteaptă, nici ceilalți.

— Aici, spuse Him bașa.

Jandarmul care glumise se urcă pe roata căruței. Una din femeile ghemuite sub coviltir trase pînza de cînepă de pe fața moartei și spuse :

— Uite-o.

Obrazul Zarei se umflase și se înnegrise ca fundul căldării. Jandarmul strîmbă din nas.

— A început să miroase urît. Trebuie s-o îngropați chiar azi.

— O s-o îngropăm.

— Intrați în oraș și o luați pe prima uliță la dreapta. Mergeți înainte pînă ajungeți în luncă, lîngă rîu. Opriți acolo și rămîneți la căruțe. N-aveți voie să desfaceți corturile. Într-o zi, două, plecați mai departe. Așteptăm să mai vină și alte șatre.

— Și moarta... Unde-o îngropăm ?

— Să se ducă unul dintre voi la primărie să scoată bilet de înmormîntare. O să vi se spună acolo unde s-o îngropați pe răposată. Era botezată ?

— Nu.

— Nici unul dintre voi nu e botezat ?

— Nu, domnule.

— Nici măcar atîta nu v-ați ostenit să faceți, să vă botezați, s-aveți și voi un Dumnezeu, să fiți și voi în rîndul oamenilor.

Jandarmul își mai aruncă o dată privirea la moartă și sări din căruță în șoseaua acoperită cu pulbere deasă, alburie.

Him bașa îi întrebă :

— Și cînd va fi să plecăm, pînă unde o s-o ținem tot așa mereu înainte, către Răsărit ?

— Pînă cînd o să vi se arate locul de așezare.

Spunînd acestea, Jandarmul se uită la oamenii oacheși ai șatrei, se uită la bătrîni și se uită la tineri, se uită la femeile tinere și trupeșe, cu burta la gură, și se uită la copiii care foiau în jur pe jumătate sau chiar în întregime goi. Și nu știau nici ei de ce, dar tuturor li se păru că jandarmul se uită la ei nu ca la niște oameni vii, ci cum se uitase la Zara, al cărei obraz se umflase și al cărei trup într-adevăr începuse să miroase urît, adică întocmai ca la niște morți.

Him bașa văzu și el ceea ce văzuseră ceilalți. Inima i se chirci. Își spuse în gînd : „Poate din pricina Zarei se uitau jandarmii la noi ca la niște morți. Altfel, ce rost ar fi avut ? Sîntem vii și singurul mort dintre noi e Zara."

— Dii !... Dii !... Gloabă !...

Șatra lăsă în urmă viile încărcate de struguri dați în pîrg și postul de control, trecu bariera, pătrunse în oraș și o apucă pe prima uliță la dreapta. Mahalagiii ieșiră pe la porți. Copiii se urcară pe garduri :

— Șatra !... A venit șatra !...

— Și ce dac-a venit ? Și ieri a mai venit una, iar azi dimineață...

— Asta are urși.

— Aveau și celelalte urși.

Acum șatra era neobișnuit de tăcută. Parcă toți oamenii aceia oacheși ar fi avut buzele moarte ca buzele Zarei și înghețate ca buzele ei.

Un cîrd de copii ceva mai măricei se luă după șatră și începu să necăjească urșii, atingîndu-i și zgîndărindu-i cu nuielele. Alimut se răsti la ei :

— Dacă nu vă astîmpărați, le dau drumul peste voi și vă mănîncă.

— Te lauzi ! Nu le dai drumul. Dacă le dai drumul, fug, și rămîneți fără urși. Nu vă convine. Dacă rămîneți fără urși, sînteți ca și morți... Fără urși sînteți ca și morți... *Ca și morți.*

Alimut luă un ciomag din căruță și-i amenință. Copiii mahalalei lăsară urșii în pace, rămaseră ceva mai în urmă, însă de ținut după șatră tot se ținură, țipînd cît îi ajuta gura :

— Fără urși sînteți ca și morți... ca și morți...

Him bașa își mestecă limba în gură și și-o mușcă. De ce strigau copiii aceia așa : *Ca și morți ! Ca și morți ? !* Nu vroia să audă cuvintele *moartea, moarte, morți.*

Nu voia, însă le auzea mereu. Ei ! Și ce era dacă le auzea ? Moartea era legată de viață și viața era legată de moarte. Nu se putea una fără alta. Spaima lui era copilărească. Copilărească ? Da, copilărească, dar *era* și ar fi fost bine să nu fie.

În lunca nisipoasă, acoperită cu iarbă aspră și săracă de sărătură, pășteau liniștiți, apărîndu-se cu cozile de roiurile de muște care-i sîcîiau, caii, măgarii și catîrii celorlalte două șatre care poposiseră acolo cu puțin timp înainte. Căruțele grele și lungi, cu coviltir, stăteau înșiruite pe mal, în apropierea rîului. Rîul era îngust și abia își tîra apele tulburi, aproape

negre, pe fundul albiei. Din loc în loc albia se lărgea și atunci rîul nici nu mai semăna a rîu și părea mai curînd un șir de mici bălți stătute, legate între ele cu fire de apă curgătoare. Bălțile stătute erau, ca și aceea de lîngă care șatra plecase seara trecută, acoperite pe alocuri cu mari petice de lintiță verde și grasă. Ceva mai departe de albia apei se ridicau malurile mărunte pe care crescuseră în voie stoluri de tufani și steble de bălării. Cîinele Rob lătră și atunci toți ceilalți cîini ai șatrei ieșiră din amorțeala de care fuseseră cuprinși tot timpul cît merseseră pe lîngă căruțe, se repeziră la rîu, licăiră îndelung apa tulbure și-și potoliră setea care-i chinuise îndelung. După aceea se întoarseră și, rămînînd strînși unii lîngă alții, căutară cîinii celorlalte șatre și, cînd îi găsiră, își arătară colții, se zburliră, mîrîiră, însă nu trecură la atac. Pînă la urmă lăsară rînjetele colțoase de-o parte, se mirosiră și începură să se joace împreună și să zburde printre scaieții și mărăcinii de care lunca era plină. Oamenii oacheși din șatra lui Him bașa deshămară și intrară în vorbă cu ceilalți oameni oacheși sosiți aci cu căruțele mai înaintea lor.

— Voi nu știți pentru ce ne-au poruncit să ne adunăm aici ?

— Nu știm. Ne închipuiam că o să aflăm aci, de la alții, de la voi...

— Noi știm numai atît : că peste o zi, două, trebuie să plecăm mai departe, spre Răsărit. Dar unde anume, nu știm.

— O să plecăm spre Răsărit, dacă trebuie să plecăm spre Răsărit. Și pe acolo trăiesc oameni. Cum vor trăi aceia, vom trăi și noi.

— Războiul...

— Războiul e departe, e încă departe.

— Mai curînd pretutindeni...

— Noi n-avem nimic cu războiul.

Him bașa știa bine că șatra lui n-avea nimic cu războiul, însă acum știa din ce în ce mai temeinic că războiul avea ceva cu șatra lui, că de fapt războiul avea ceva cu toți oamnii vii.

Soarele amiezii risipea flăcări arzătoare, însă oamenii oacheși ai șatrelor erau obișnuiți cu flăcările arzătoare ale soarelui și nu se fereau de ele. Copiii își aruncară pe mal zdrențele cu care erau îmbrăcați. Cei ce erau goi-pușcă nu avură ce arunca de pe ei. Se strigară pe nume și pe porecle, se adunară laolaltă, rîzînd și chiuind, și se buluciră ca o turmă lîngă apă. Aci, fără să se gîndească la adîncimea ori la neadîncimea rîului, se aruncară în unde și se apucară să se bălăcească, să se stropească unii pe alții și să se dea afund.

Ceva mai în josul rîului descoperiră un șir de pari înfipți adînc în albie. Vîrfurile nu se vedeau. Printre parii aceștia, acoperite cu pietroaie mari și grele, se topeau la fund stive bogate de cînepă de vară.

— Am avut noroc, spuse Gil. Dacă ne aruncam aici, cădeam cu burta ori cu fundul în pari și ne curățam. Să ținem minte unde sînt parii, să ne ferim.

— E ușor să ținem minte. Parii ascunși sub apă se află tocmai în dreptul celor trei sălcii.

— Mai pot fi pari și prin alte părți. Cît stăm aici să nu ne mai aruncăm de pe mal în apă, mai bine să intrăm încet și cu băgare de seamă.

— Păi scalda fără aruncatul în apă de sus, de pe mal, nu face doi bani, deșteptule !

Him bașa le spuse oamenilor oacheși din celelalte șatre :

— Avem o moartă în căruță. Nevasta lui Ferdic. S-a prăpădit din naștere azi dimineață.

Oamenii oacheși își înclinară adînc captele și priviră pămîntul din care toate făpturile vii sînt făurite și în care pînă la urmă toate făpturile vii, după ce mor, sînt îngropate, putrezesc și se topesc.

— O să vă ajutăm s-o îngropaţi. Viaţă fără moarte nu se poate. Ar fi bine dacă s-ar putea, dar nu se poate.

— Ba n-ar fi bine. Dacă n-ar fi moarte, viaţa n-ar mai avea nici un haz şi nici un gust.

Him başa plecă cu Ferdic spre primărie. Străbătură o parte din oraş şi ajunseră. Birourile primăriei din oraşul de lîngă rîu erau instalate într-o casă mare, cu etaj. Casa era înconjurată de un parc destul de arătos. La uşă găsiră un om de serviciu pirpiriu, neras de cîteva zile şi cu ochii mici şi spălăciţi.

— Ce vreţi, balaoacheşilor ?

— Avem un mort la căruţe, o femeie care a murit din naştere azi dimineaţă, şi vrem s-o îngropăm.

— Dacă a murit, zise pirpiriul, trebuie s-o îngropaţi. Dar ca s-o îngropaţi aveţi nevoie de act de îngropare şi actul de îngropare nu vi-l poate da decît domnul consilier numărul doi. Noi, în oraşul nostru, îi zicem domnului consilier numărul doi Tata Morţilor.

Pirpiriul purtă pe cei doi oameni oacheşi după el de-a lungul unui coridor răcoros şi întunecos. Coborîră o scară.

— Uite, aici lucrează Tata Morţilor.

Le arătă o odaie. Pirpiriul bătu într-o uşă şi intră înăuntru cu cei doi oameni oacheşi după el. Tata Morţilor citea ziarul. Ridică ochii :

— Ce este ?

— V-am adus muşterii, cucoane.

— Mulţumesc.

Privi pe cei doi oameni oacheşi. Ca pe nişte morţi îi privi. Întrebă :

— Naştere sau înmormîntare ?

— Înmormîntare, răspunse atotştiutorul şi pirpiriul om de serviciu.

Tata morţilor se întristă :

— Ce să facem ? ! Cum vrea Dumnezeu. Pentru că atît naşterea cît şi moartea tot de la Dumnezeu vin.

Întinse mîna şi trase spre el un registru.

— Bărbat sau femeie ?

— Femeie, răspunse Him başa.

— Cum o chema ?

— Zara.

— Şi mai cum ?

— Zara, nevasta lui Ferdic.

— Botezată ?

— Nu.

Tata Morţilor scrise ceva în registru. Rupse o jumătate de foaie din pagina cu însemnări, semnă şi puse o ştampilă. Întinse bucata de hîrtie albăstrie lui Him başa.

— Vă costă un sutar.

Him başa scoase o hîrtie de un sutar şi i-o întinse.

Tata Morţilor o cercetă atent, parcă s-ar fi temut să nu fie falsă, o împături şi o vîrî cu grijă în buzunar. Zise, arătîndu-l pe servitorul pirpiriu :

— Daţi-i şi lui un sfert de sutar, să bea şi el o bere de sufletul răposatei, că şi el e om.

Pirpiriul luă sfertul de sutar şi mulţumi. Him başa întrebă :

— Unde putem s-o îngropăm ?

— Dacă ar fi fost botezată, aţi fi putut s-o îngropaţi în cimitir. Dar întrucît nu e botezată n-o puteţi îngropa în cimitir.

Tăcu. Se gîndi. Hotărî :

— Îngropaţi-o acolo în luncă, lîngă rîu, la un loc mai ferit, lîngă un pîlc de tufani ori lîngă o salcie. Cum vreţi. Cum o să vreţi şi cum o să vă placă.

Him başa şi Ferdic se întoarseră pe aceleaşi uliţe şi ulicioare la şatră. Aci, lîngă fiecare căruţă ardea un foc mărunt. Muierile oacheşe pregăteau mîncarea în căldări, în oale, în ulcele.

— Daţi-i zor, că a trecut amiaza.

— Acuş-acuşica.

Oamenii şatrei se aşezară pe jos, pe iarba aspră a luncii şi mîncară în soare pînă se săturară.

În tot acest timp, Goşu dormea somn adînc, în căruţă, ameţit încă de băutură. Ariston, ruşinat şi mîhnit că fusese biruit în lupta cu harapnicele, rămase şi el în căruţă şi nu gustă nimic. Lisandra puse pe ea o fustă curată şi o bluză de stambă, se spălă pe mîini şi pe obraz, se dichisi, veni, luă loc lîngă soacră-sa şi mîncă pînă simţi că i s-a umflat pîntecul. Careva zise :

— Lisandra mănîncă, nu se-ncurcă.

— De ce să nu mănînc, dacă mi-e foame ? Vreau să trăiesc. Şi dacă vreau să trăiesc, trebuie să mănînc.

Soacră-sa o întrebă :

— Dar pentru cine vrei tu să trăieşti ?

— Ştii bine, soacră, că nici un om nu trăieşte pentru alt om. Dar eu vreau să trăiesc pentru mine şi pentru Ariston. Vreau să trăiesc ca să ajung nevasta lui Ariston.

— Dar tu nu înţelegi, fată, că Goşu l-a biruit în luptă dreaptă pe Ariston şi că tu n-ai dreptul să trăieşti cu Ariston ?

— Ba da, înţeleg. Însă Goşu o să se mai bată o dată cu Ariston şi atunci Ariston o să-l biruie pe Goşu, iar eu o să ajung, după legile şi obiceiurile străvechi ale şatrei, nevasta biruitorului, adică nevasta lui Ariston.

— Dar Goşu e mai tare ! Fiul meu o să fie totdeauna mai tare decît Ariston, zise soacra.

Lisandra rîse :

— Bietul de el ! Îi cunosc eu tăria ! Dintre ei doi, Ariston e adevăratul bărbat, bărbatul după care orice femeie care l-ar cunoaşte cum îl cunosc eu ar alerga cu limba scoasă.

— Atunci cum de l-a biruit Goşu ?

— Goşu l-a biruit pe Ariston pentru că Ariston nu ştie încă să se bată cum trebuie cu harapnicul. O să învețe. O să învețe bine. Și atunci o să-l întreacă pe Goşu și în mînuirea harapnicului și o să-l biruie. Dar dacă Ariston o să-l biruie pe Goșu, eu o să devin nevasta lui Ariston și-o să trăiesc cu Ariston pînă în ultima clipă a vieții mele.

— Ești o neruşinată.

— Nu, soacră, nu sînt neruşinată. Sînt muiere. Muiere tînără şi atîta tot. Și atunci... Atunci de ce-mi spui că sînt neruşinată ?

Ferdic lăsă moarta în grija bătrînelor s-o primenească, s-o dichisească, s-o gătească de îngropare. Plecă singur de-a lungul rîului. Mergea încet și se clătina de parcă ar fi fost ameţit de băutură. Umblă aşa, gheboșat şi abătut, pînă ajunse la o salcie pletoasă, argintie, cu coaja crăpată de bătrîneţe. O parte din crengile salciei umbreau pămîntul, însă cele mai multe se aplecau peste rîu și se oglindeau tremurat în apă. Lîngă bătrîna salcie iarba crescuse înaltă şi deasă, verde și moale ca mătasea. Locul, care chema la odihnă ori la dragoste, îi plăcu lui Ferdic. Gîndi : „Dacă Zara n-ar fi murit, aici aş fi dormit cu ea la noapte. Zarei îi plăcea să doarmă la răcoare, lîngă rîu și pe iarbă deasă și moale." Își aminti de multele lui nopţi petrecute cu Zara în ascunzişuri ierboase. Fusese o femeie ! Fusese !... Acum nu mai era. I se uscă gura și parcă i se uscă și inima. Se întoarse la căruţe. Him başa îl întrebă :

— Ai găsit ?

— Am găsit, bulibaşă, am găsit un loc care i-ar fi plăcut mult Zarei, un loc frumos și liniștit.

— Săpaţi groapa. Moarta a început să miroase urît. Trebuie s-o îngropăm astăzi, înainte de chindie.

Cîţiva băieţandri oacheși, voinici și pieptoși, goi pînă la brîu și desculţi, veniră cu cazmale și lopeţi.

— Ferdic, hai cu noi şi arată-ne locul.

— Îndată, numai să-mi iau şi eu cazmaua.

Îşi luă cazmaua din căruţa în care se afla Zara. Băieţandrii se înşiruiră după el. Acum mergeau toţi cu paşi întinşi de parcă s-ar fi dus să împlinească o muncă grabnică şi folositoare care nu mai suferea întîrziere. Ajunseră lîngă salcie. Ferdic zise :

— Aici.

— Locul e frumos, spuse unul.

— L-ai ales bine, adăugă altul.

Măsurară în lung şi-n lat şi însemnară cu vîrfurile cazmalelor forma gropii. Se apucară să sape. Ferdic se uită la iarba care cădea. Spuse :

— Păcat de iarbă.

— O să crească iar. Iarba creşte repede. Oamenii cresc greu, iar după ce sînt doborîţi de moarte, nu mai cresc de loc. Putrezesc. Se fac una cu pămîntul... Una cu pămîntul...

— Toate se fac una cu pămîntul, zise Ferdic. Toate se fac, pînă la urmă, pămînt. Poate... Poate ar fi fost mai bine să nu ne fi născut. Dar aşa... Ne naştem... Creştem... Murim... Devenim pămînt...

Cazmalele se afundau uşor. Pămîntul era moale şi nisipos. Pereţii gropii începură să mustească stropi de apă. Băieţandrii oacheşi îşi suflecară pantalonii şi săpară cu hărnicie mai departe. Cînd marginea gropii le ajunse la brîu, unul îl întrebă pe Ferdic :

— Crezi că groapa e destul de adîncă ?

— Nu, răspunse acesta. Trebuie s-o adîncim pînă ne ajunge la umăr. Pe-aici apele se umflă primăvara şi rîul creşte. N-aş vrea ca apa să ia rămăşiţele Zarei şi să le ducă cine ştie unde. Aş dori ca Zara să se odihnească aici pînă la sfîrşitul sfîrşitului. A colindat destul prin lume, cît a fost vie.

— Toţi colindăm prin lume cît sîntem vii. După ce murim nu mai colindăm de loc. Ne liniştim şi ră-

mînem pe vecie unde am fost îngropați. Da... Da... Asta e !... *Rămînem pe vecie unde am fost îngropați.*

Aprinseră țigări și le fumară pînă ce chiștoacele le arseră degetele. După aceea se apucară iarăși de lucru și săpară, aruncînd pămîntul umed și nisipos afară, pînă ce-l auziră pe Ferdic spunînd :

— Acum groapa e tocmai cum trebuie. Ajunge.

Băieții ieșiră afară din groapă, își rezemară cazmalele și lopețile de trunchiul salciei, pogorîră la rîu și se spălară pe mîini și pe picioare. Își luară uneltele și se întoarseră la șatră.

Între timp, femeile șatrei o spălaseră pe Zara, o primeniseră, o dichisiseră și o gătiseră pentru îngropare. Vii gol pe lume, dar cînd pleci din ea trebuie să pleci îmbrăcat. De ce trebuie ? Pentru că așa poruncesc străvechile legi nescrise ale lumii.

Ferdic își găsi nevasta întinsă în umbra căruței cu coviltir pe un țol curat. Aproape că n-o mai recunoscu. Fața i se buhăise și i se umflase, iar ochii — ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari — acoperiți de pleoapele oacheșe, i se și topiseră și i se afundaseră în cap. Numai părul negru, lung și lucios ca smoala, îi rămăsese la fel ca înainte.

Îngenunche lîngă ea și-i sărută fruntea. Vru să-i sărute și gura, însă băgă de seamă că acum pe la colțurile buzelor moartei umblau în voie furnici mari și galbene, de luncă umedă.

Se ridică și se depărtă. Oamenii oacheși luară moarta și o culcară pe un fel de pat de scînduri. După aceea, patru dintre ei ridicară patul acela pe umeri și plecară. Ferdic merse după moartă. În urma lui se înșirui toată șatra, cu mic, cu mare.

Nu plînse nimeni și nu jeli nimeni.

După ce o îngropară și o acoperiră cu pămîntul umed și nisipos, scos mai înainte din groapă, culeseră pietre de pe malul rîului și le puseră peste groapă. La cap îi înfipseră un stîlp simplu de lemn. După

aceea oamenii oacheși se întoarseră la șatră. Copiii alergară la rîu să se scalde.

Ferdic se urcă în căruță, se vîrî sub coviltir și se lungi. I se păru ciudat că nu vine și Zara să se culce lîngă el, să-i puie mîna sub cap și să-l tragă lîngă trupul ei cărnos și fierbinte. Își aduse numaidecît aminte că Zara murise și că el tocmai se întorsese cu ceilalți de la salcia pletoasă și argintie sub care o îngropaseră. Acum era singur. Nu-l vedea nimeni. Îl podidi plînsul. Își dădu seama că plînsul îl odihnește și-l liniștește și se lăsă în voia lui pînă adormi.

Peste șatră și peste luncă, peste orașul vechi și dărăpănat, aciuat în găvanul de lîngă rîu, peste rîu și peste cîmpurile netede și nesfîrșite care înconjurau orașul, căzu întîi chindia și după chindie căzu cu grăbire înserarea. Șatrele din luncă văzură venind dinspre oraș niște jandarmi. Unul dintre ei venea călare pe un cal mare și gras, roib. Ceilalți îl urmau la cîțiva pași distanță, pe jos. Ajunși lîngă șatre, se opriră. Oamenii oacheși le ieșiră înainte și-și plecară capetele lățoase și bărboase. Jandarmul călare întrebă :

— Cîte șatre sînteți aici ?

— Trei, răspunse Him bașa.

— Și care sînt mai-marii peste aceste șatre ?

Ieșiră în față încă doi bătrîni oacheși.

— Noi, zise unul din ei. Și adăugă : bulibașa Him, bulibașa Got și bulibașa Dobru.

— Îmi pare bine de cunoștință, glumi jandarmul. Despre mine, ce să vă spun ? ! *Cred că știți cine sînt.*

— Știm, răspunseră aproape într-un glas cei trei.

Oamenii oacheși își plecară încă o dată capetele lățoase și bărboase. Jandarmul zise :

— Mai puteți să rămîneți aici pînă mîine seară. Atunci vă strîngeți calabalîcurile, înhămați dobitoacele și-o porniți către Răsărit. Pe drum veți da peste *Posturile de control* unde vi se va spune ce aveți de făcut mai departe. S-a înțeles ?

— S-a înțeles.

Jandarmul adăugă :

— S-ar fi cuvenit să trimit cîțiva jandarmi cu voi, să vă însoțească și să ia aminte să nu vă abateți din drum ori să vă dedați în timpul călătoriei la cine știe ce furtișaguri ori nelegiuiri. Mi-am zis însă că, la urma urmelor, nu e nevoie. Vă spun însă, ca să nu ziceți că am fost cîinos la inimă și nu v-am spus : acela dintre voi care va încerca să se abată din drum sau își va părăsi șatra și va căuta să se ascundă, va fi prins și *împușcat pe loc*. Să nu uitați că acesta e ordinul stăpînirii. *Să nu uitați că acum e război*. Și, mai ales, să nu uitați că toată țara e-mpînzită de slujbași de-ai noștri. Poate voi îi veți vedea pe cei însărcinați cu păstrarea rînduielii ori poate nu-i veți vedea. Slujitorii noștri vor sta însă mereu cu ochii pe voi. S-a înțeles ?

— S-a înțeles, domnule.

— Mai aveți să-mi spuneți ceva ?

— Am vrea să știm, zise Him bașa, dacă o să ni se îngăduie să ne întindem corturile pentru toamnă și pentru iarnă în ținutul de dincoace de fluviu, sau o să trebuiască să-l trecem și să mergem mai departe, spre Răsărit ?

— Nu știu, spuse jandarmul călare. O să aflați cînd veți ajunge la fluviu.

Got bașa spuse :

— Am vrea să vă rugăm ceva, domnule.

— Rugați-mă. Îmi face plăcere cînd cineva mă roagă ceva...

— Am vrea să ne îngăduiți să umblăm mîine prin oraș, cu urșii, cu ghicitul, cu paparudele. Mai scoatem și noi un ban de drum.

— De ! zise jandarmul. S-ar putea. S-ar putea, dacă și voi ați mișca din urechi.

Got prinse curaj. Zîmbi și întrebă :

— Şi cam de cîte ori ar trebui să mişcăm din urechi, domnule ?

— Cîte şatre ziceaţi că sînteţi aici ?

— Trei, domnule, trei şatre sîntem.

— Atunci să zicem să mişcaţi de trei ori din urechi. Şi fiecare mişcare s-o însoţiţi de-un miar.

Mai-marii şatrelor se sfătuiră, umblară la chimire şi-i întinseră jandarmului hîrtiile albastre. Jandarmul se frecă cu ele pe bărbia proaspăt rasă şi le vîrî în buzunar.

— Aşadar, învoiala e gata ?

— Ba nu e gata de loc, baragladinelor.

Bulibaşii holbară ochii. Jandarmul se uită la ei ca la nişte morţi. Şi ceilalţi jandarmi tineri care-l însoţeau se uitau şi ei la oamenii oacheşi ai şatrelor tot ca la nişte morţi.

— După cîte ştim, zise jandarmul, voi vă pricepeţi să lucraţi aurul, să făuriţi podoabe de aur. Nu se poate să nu aveţi asupra voastră aur. Mi-ar trebui doi galbeni. I-aş dărui nevesti-mi să şi-i atîrne de urechi.

— N-avem, domnule, n-avem aur.

— N-am să stărui, zise jandarmul, dar îmi pare rău. *Acolo* unde o să ajungeţi voi, după ce-o să isprăviţi cu călătoritul, *aurul n-o să vă mai folosească la nimic.*

Şi iarăşi *se uită la ei ca la nişte morţi.* După ce se sătură de uitat, întoarse calul şi plecă spre oraş, la pas, cu jandarmii tineri după el.

Toţi, toţi se uitaseră la ei ca la nişte morţi, iar jandarmul, care poate era plutonier, poate numai sergent şi care, fără îndoială, ştia încotro sînt trimise şatrele, le spusese că *acolo* unde se va isprăvi călătoria lor *aurul n-o să le mai fie de nici un folos !*

Cum venea asta ? Pretutindeni oamenilor vii aurul le aduce folos. Numai morţilor nu le mai aduce

aurul folos. Dar ei nu erau morți. Erau vii. Trăiau. Trăiau și mai aveau încă mult de trăit de aci înainte. Din șatra lui, a lui Him bașa, nu murise decît Zara. Murise din naștere. Asta li se mai întîmplase și altor femei oacheșe. Zara murise și ei o îngropaseră lîngă rîu, sub salcia pletoasă. Șatra lui își plătise dajdia către moarte. Moartea putea să fie mulțumită și, dacă mai avea nevoie de suflete, n-avea decît să umble pe ulițele și pe ulicioarele orașului.

Nu, nimeni nu se uitase, nici la el, nici la ceilalți oameni oacheși, ca la niște morți ! El, Him bașa, îmbătrînea și începea să aibe închipuiri și vedenii copilărești. Iar vorbele acelea, că șatrele vor ajunge într-un loc unde aurul nu va mai aduce nimănui vreun folos, nu fuseseră altceva decît vorbe goale, aruncate din întîmplare.

Vîntul nu sufla. De mult timp vîntul nici măcar nu adia. Văzduhul rămînea neclintit, fierbinte, vîscos, apăsător și încărcat de praf.

Asfinți soarele. Copiii se întoarseră de la rîu. Urșii mormăiră. Zazu o mușcă pe Babaia de ureche. Voinicul cîine Rob lătră și apoi se tolăni și el lîngă ceilalți cîini ai șatrei, pe labe, sub căruță. Nimeni nu aprinse focul. Orașul, cu ferestrele caselor acoperite pe dinăuntru cu hîrtie neagră, se prăbuși și el în întuneric. Undeva, la cealaltă margine a orașului, goarnele militare sunară masa și ceva mai tîrziu stingerea. Stelele licăriră și, dintr-o dată, cu totul pe neașteptate, tot golul dintre ele și pămînt se apucă să vuiască. Șatra rămase liniștită. Cîinii însă chelălăiră. Rob sări ca ars și urlă a pagubă și a moarte. Urșii mormăiră și încercară să scape din lanțuri. Alimut o rugă pe Kera să stea liniștită pînă se va întoarce. Luă un ciomag, se repezi la urși și-i ciomăgi încă o dată.

Nu trecu mult și vuietul se schimbă în gemete grele. Sună, sfîșiind aerul vîscos, o sirenă. Acum șatra se sperie de-a binelea. Oamenii oacheși își adunară copiii și se traseră cu ei lîngă rîpile de lîngă apă. Caii, măgarii și catîrii șatrelor rămaseră, ca și noaptea trecută, nepăsători și continuară să pască iarba uscată și săracă a luncii.

Două fîșii rotunde de lumină țîșniră de undeva de la marginea orașului și se apucară să cerceteze cerul. Semănau cu două degete luminoase, neverosimil de lungi, boante la vîrf. Gemetele bombardierelor se apropiară și se înteţiră. Zburară de undeva, dintr-o altă luncă a orașului, avioane de vînătoare. Văzduhul țiui. Căzură umbrele albe și atunci atît orașul, cît și împrejurimile lui fură năpădite de lumină. Se rostogoliră din văzduh și plezniră cîteva bombe. Văzduhul se zgudui și parcă se zgudui și pămîntul. Umbrelele albe care pluteau între cer și pămînt se stinseră lin și noaptea rămase luminată numai de flăcările depozitelor de benzină care luaseră foc. În slăvi se auzi lătrat de mitraliere. Avioanele grele se întoarseră în direcția din care veniseră. Aerul șuieră iarăși ascuțit și o bombă întîrziată făcu explozie aproape de șatră, în josul rîului. Avioanele care gemeau greu se depărtară, urmărite de avioanele cu bîzîit de bondar, de vînătoare. Mitralierele clănțăneau pe sus din ce în ce mai rar și din ce în ce mai încet. Nu peste mult timp se întoarseră, ocoliră orașul și aterizară. Depozitele de benzină arseră mai departe pînă la ziuă.

Goșu, care de atîta timp dormea somn de piatră, în sfîrșit, se trezi. Exploziile nu-l speriară, însă îl făcură să sară din căruță și să se repeadă și el, ca și ceilalți oameni ai șatrei, spre rîu. Ajuns la marginea apei se pitulă sub mal. Ghemuit, așteptă ca văzduhul să fie cuprins iarăși de tăcere și cînd acest lucru se întîmplă se ridică, se scutură de țărînă și se întoarse

liniştit la căruţă. Îşi aduse aminte de Lisandra. Da... Da... Lisandra trăia. *Lisandra trăia încă*... I se păru nefiresc că atunci cînd s-a trezit din somn şi-a alergat spre rîu nu şi-a adus aminte de ea.

Lisandra ! Unde-o fi Lisandra ? O căută în căruţă şi n-o găsi. Maică-sa sta ghemuită, ascunsă sub ţol.

— Mamă, nu ştii unde e Lisandra ?

— Nu ştiu nimic, maică.

— Dar nu ştii pe unde-o fi ?

— După ce te-ai trezit tu din somn şi-ai plecat, a plecat şi ea.

— Şi... Nu s-a întors ?

— Nu, maică, nu s-a întors.

Oamenii şatrei îşi luau copiii somnoroşi şi speriaţi în braţe, îi culcau în căruţe şi-i sfătuiau să rămînă acolo şi să doarmă.

Goşu se duse la căruţa lui Ariston şi întrebă :

— Ariston e aici ?

— Nu, îi răspunse careva. Nu e.

— Dar nu ştii pe unde-o fi ?

— N-am cum să ştiu. S-o fi dus şi el să se aciueze şi să doarmă pe undeva prin vreun ascunziş.

Oamenii şatrei se culcară unii în căruţe, alţii pe lîngă căruţe şi nu peste mult timp adormiră şi începură să sforăie. Avioanele veniseră, îşi aruncaseră încărcătura, plecaseră. Pînă la ziuă avea să fie linişte. Pînă la ziuă !... Dar mai departe ? Mai departe, cum va fi mai departe, n-avea să ştie nimeni.

Goşu simţi cum un fier roşu îi sfredeleşte şi-i arde inima. Se tîrî hoţeşte de la o căruţă la alta şi se aplecă asupra fiecărui om adormit.

Nu-l găsi pe Ariston printre cei adormiţi. Şi n-o găsi nici pe Lisandra.

Întunericul atîrna deasupra întregii lumi. „Unde să fie Lisandra ? Şi unde să fie Ariston ? Or fi plecat, îşi spuse. S-or fi luat de mînă şi-or fi plecat în lu-

mea largă." Inima i se goli. „N-aveau unde să plece. Nu, n-aveau unde să plece. Ba aveau. Lumea e largă. De ce să n-aibe unde să plece Ariston cu Lisandra ?"

Rătăci mult timp bîjbîind ca un orb printre tufișurile mărunte ale luncii. Scaieții și ghimpii arbuștilor îi zgîriară și-i însîngerară mîinile și picioarele. În zori se întoarse la șatră sleit de oboseală și se urcă în căruță să se culce. O găsi pe Lisandra. Dormea dusă, lungită la locul ei obișnuit și acoperită cu un așternut subțire, de vară. Era vădit că se întîlnise pe ascuns cu Ariston. Așadar îi sîngerase pe amîndoi cu harapnicul în zadar, și tot în zadar se lăsase el însuși sîngerat de Ariston. Îi veni să se repeadă la ea, s-o scoale, s-o zdrobească în picioare, să răcnească din toate puterile pentru a trezi întreaga șatră din somn, după aceea să pună iarăși mîna pe harapnic și s-o biciuie pînă o va ucide. După străvechile obiceiuri și străvechile datini ale șatrei lui Him bașa, el, Goșu, avea dreptul s-o omoare pe Lisandra.

Întinse mîna și prinse în ea o șuviță groasă de păr. Lisandra îl simți prin somn, însă își închipui că se află încă în brațele dragi și vînjoase ale lui Ariston. Gemu ușor, de bucurie și de plăcere, și chiar zîmbi. Goșu își trase mîna. Zîmbetul femeiuștii adormite se stinse și obrazul ei frumos și oacheș se întristă. Goșu își supse buzele sfîrtecate și nevindecate pînă i se umplu gura de sînge. Zgaibele uscate se muiară de salivă și-l săgetă usturimea. Îl usturară nu numai buzele, ci și întreaga gură de parcă ar fi mîncat pe nemestecate o căldare de cărbuni aprinși. Nu, nu trebuia s-o omoare pe Lisandra. În nici un caz nu trebuia s-o omoare pe Lisandra. El, Goșu, *pe Ariston se cădea să-l omoare.* Pe Ariston și numai pe Ariston. Dar atunci Lisandra, care spusese de atîtea ori că viața ei fără Ariston n-ar mai avea nici un rost, s-ar prăpădi și ea. Iar dacă s-ar prăpădi Lisandra, viața lui, a lui Goșu, n-ar mai avea nici ea vreun rost.

Acum, el, Goşu, nu avea altceva de făcut decît să-şi înfrîngă suferinţa. Cu orice chip trebuia să-şi înfrîngă suferinţele, să se stăpînească şi să aibe răbdare. Timpul va lucra. Timpul stinge, în trecerea lui lină, peste lume, multe. Stinge şi vieţile oamenilor. Le subţiază încet-încet şi pe urmă suflă în ele ca în nişte lumînări sleite şi le stinge. Timpul va stinge şi dragostea Lisandrei pentru Ariston. Atunci Lisandra se va întoarce, cu întreaga ei inimă, la el. Dar dacă timpul, în loc să stingă dragostea Lisandrei pentru Ariston, o va creşte ?

Răsări, ca în fiecare dimineaţă, soarele. Viile care înconjurau oraşul, lunca, rîul acoperit în parte de învelişuri de lintiţă verde şi grasă, rîpile roşcate şi oraşul însuşi fură scăldate în lumină limpede şi aurie. Şatra lui Him başa se trezi. O dată cu şatra lui Him başa se treziră şi celelalte şatre din luncă. Oamenii oacheşi se depărtară de căruţe, se ascunse fiecare cum putu după cîte un tufiş şi-şi făcură nevoile. Cîinii se duseră după ei şi, hămesiţi şi înrăiţi de foame, se încăierară.

Goşu se vîrî sub căruţă, se întinse în praf, îşi acoperi faţa cu mîinile şi încercă să doarmă. Somnul, care e leacul cel mai bun al zbuciumului, se îndură de el, veni şi se apucă să-l legene. Îl legănă pînă-l adormi.

În luncă femeile şatrei aprinseră focuri şi pregătiră fiertura de dimineaţă. După ce-şi umflară burţile cu zeamă fierbinte, copiii se înşiruiră în jos pe cursul rîului, să caute locuri potrivite de scaldă. Mergînd, ajunseră acolo unde ştiau că se află mormîntul Zarei. Spre marea lor mirare nu mai găsiră nici mormîntul proaspăt, acoperit cu pietroaie albe, culese din rîu, nici salcia pletoasă şi argintie, care cu o parte din ramurile ei umbrise pămîntul, iar cu alta apa tulbure. Peste noapte salcia fusese smulsă cu ră-

dăcini cu tot, sfîrtecată în bucăţi şi risipită, iar mormîntul spart, adîncit şi împrăştiat.

— Aici a căzut aseară bomba aceea, cea din urmă.

Văzură în iarbă labele picioarelor Zarei. Cîţiva se întoarseră, alergînd, şi strigînd cuvinte greu de înţeles, la şatră, dar cei mai mulţi rămaseră acolo şi începură să caute prin iarba înaltă şi deasă, care nu fusese vătămată de explozie, alte rămăşiţe ale moartei.

Nu trecu mult şi şatra lui Him veni aproape întreagă la faţa locului. Unii se mirară, alţii se mulţumiră numai să ridice din umeri.

— Întîmplarea.

— Aşa a fost să fie !

Him başa tăcu. Tăcu şi gîndi : „Încă un semn rău. Ce-o să se aleagă pînă la urmă de şatra mea, de familia mea şi de mine însumi ?“ Îşi aruncă ochii peste oamenii oacheşi adunaţi grămadă pe marginea gropii uriaşe şi rotunde, săpată într-o singură clipă de explozie. Îl văzu pe Alimut lipit de Kera. Pe chipurile lor înflorite de tinereţe nu se scrisese nici mîhnirea, nici uimirea, ci rămăsese, ca şi mai înainte, lumina lină a bucuriei de a fi, a vieţii care oricum şi în orice împrejurare se cuvenea să fie preţuită şi trăită din plin şi pînă la capăt. Îi mai veni inima la loc.

Ferdic îşi plimbă peste groapă privirea goală şi cînd i se arătară labele picioarelor Zarei, un pantof pe jumătate ars şi un ciot pîrlit care semăna cu o parte dintr-o mînă — adică tot ce mai rămăsese din moartă — nu ţipă şi nu se cutremură. Zise abia şoptit :

— Am să sap pentru Zara altă groapă.

Plecă năuc, şi în timp ce şatra îl urmărea cu ochii, el începu să sape cu mîinile o groapă mică şi rotundă în nisipul de lîngă rîu. Săpă în nisip pînă unde ajunse cu mîinile. Apoi aşeză pe fundul gropii pantoful, peste pantof puse labele moartei, iar deasupra ciotul. Acoperi totul cu nisip. Bătători nisipul cu picioarele.

Văzu în apropiere un pietroi mare, vînăt, lucios. Îl rostogoli și acoperi cu el nisipul pe care-l bătătorise mai înainte cu tălpile goale. Pe urmă se uită la ceea ce mai rămăsese din bătrîna salcie pletoasă și argintie, și rosti ca pentru sine :

— Îmi pare rău de salcie. Poate dacă n-o îngropam pe Zara sub ea, salcia mai umbrea încă multă vreme pămîntul și rîul. Poate...

Oamenii șatrei se întoarseră cu pași mari și repezi la căruțe. Orașul din apropiere își reluase viața de fiecare zi. Flăcările depozitului de benzină, aprins peste noapte, se micșoraseră și se stinseseră, însă ceva tot mai ardea în marginea aceea a orașului, pentru că șuvițe de fum se înălțau în aerul încremenit și vîscos și rămîneau nemișcate ca și cum ar fi fost niște coloane negre, de piatră. Micul grup de avioane de vînătoare zbură iarăși peste oraș, la mică înălțime și se îndreptă către Răsărit. Alimut și Kera se duseră la urși. Ursul Zazu și ursoaica Babaia le arătară colții galbeni și tociți de bătrînețe. Alimut îi ciomăgi iarăși fără milă pe amîndoi. Ceilalți cinci se arătară cuminți, însă tot își primiră porția lor de lovituri.

Alimut îl întrebă pe Him bașa :

— Avem voie să ne jucăm urșii în tîrg ?

— Avem.

— Cine mă însoțește ?

— De data asta am să duc eu urșii și tu ai să mă însoțești pe mine, îi răspunse Him bașa.

După o clipă, bulibașa adăugă :

— Cheamă-i și pe alde frate-tău.

Alimut își chemă frații. N-avea mulți, numai patru. Frații lui Alimut își aveau fiecare nevasta lui, copiii lui, căruța lui, caii și catîrii lui. Luară fiecare cîte un urs, doi. Perechea bătrînă o păstra Him bașa. În timpul colindului prin oraș pe Him bașa avea să-l ajute Alimut.

Muierile mai tinere și mai bătrîne ale șatrei se spălară la rîu, îmbrăcară straie curate, iar unele dintre ele se mai și dichisiră punîndu-și cîte un smoc de flori sălbatice, culese din luncă, la ureche. Fetișcanele se spălară și ele în apa rîului și, parcă ceva mai cu grijă decît celelalte, rămaseră un timp despuiate la soare, pe urmă se încinseră cu bete și-și agățară în jurul șoldurilor smocuri verzi, mustoase și cu frunze mari, de bozii.

În oraș, dairelele începuseră să se audă însoțite de glasurile oamenilor oacheși care întrebau pe la porți :

— Primiți urșii ? Să jucăm urșii ? Jocul urșilor aduce sănătate și noroc la casă.

— Jucați-i...

Daireaua mînuită cu iscusință de Kera suna zglobiu. Urșii simțeau belciugele treoute prin nările nasului și de teama durerii pe care nu o dată o cunoscuseră se ridicau în două picioare, ca oamenii, și jucau după cum li se cînta, mai domol sau mai repede.

— Știe ursoaica să facă pe mireasa ?

— Știe.

— Vino cu ea în casă, ursare.

Him bașa intra cu ursoaica în casă. Babaia se urca în pat și se purta întocmai ca o mireasă rușinoasă în noaptea nunții.

— Pe omul meu îl dor șalele.

— Să-l calce Zazu și-o să-i treacă.

Se lungea suferindul de șale pe prispă. Tras de lanț și amenințat cu ciomagul, ursul Zazu se urca pe spinarea omului și se lăsa greu pe șalele bolnave.

— Ursare, mi s-a bolnăvit un băiețaș de sperietură. Dă-mi păr de urs, să-l afum, să-i treacă.

Him bașa smulgea un smoc de păr din blana bogată, galben-roșcată a lui Zazu și i-l întindea muierii.

— Să-l afumi cu părul ursului de trei ori seara și de trei ori dimineața și băiatul o să se lecuiască de sperietură. Știi să afumi ?

— Știu, ursare, că l-am mai afumat și anul trecut.

Parcă întregul oraș lua o înfățișare fantastică, de basm. În toate mahalalele sunau ca înnebunite dairelele, urșii mormăiau și pe la porți muierile ochioase și frumoase ale șatrei strigau :

— Ghicim în palmă...

— Ghicim în bobi...

— Ghicim în cafea...

— Ghicim ce-a fost...

— Ghicim ce-o să fie...

— Norocul-norocelul omului i-l ghicim...

— Norocul-norocelul...

Se află oare pe lume om care să nu vrea să afle ce-o să-i aducă ziua de mîine și dacă s-ar putea chiar ziua de poimîine ? Iar norocul-norocelul ! Cine nu rîvnește să și-l cunoască măcar cu un ceas mai devreme ? Toți nădăjduim fățiș ori în taină că într-o zi ne vom întîlni cu norocul. Săracul lipit pămîntului jinduie să se scuture de sărăcie, bogatul visează să devină și mai bogat. Prințul se vrea rege. Regele se vrea împărat.

Acum mulți oameni sînt plecați de pe la casele lor. Se războiesc undeva, departe, cu oamenii altor ținuturi. De la unii sosesc scrisori. De la alții n-au mai sosit de mult.

— Vino în casă, ghicitoare, și ghicește-mi.

Intră în casă muierile șatrei. Femeia care le-a chemat e pierdută toată. Copiii se țin scai de ea.

— Mai potoliți-vă, maică.

Copiii se mai potolesc, se mai îmbrîncesc.

— Întinde-mi palma stîngă.

Femeia o ascultă. Șătrăreasa privește îndelung liniile lungi, subțiri, întrerupte și încurcate din palmă.

— E departe cine ți-e drag, e tare departe. Dumitale ți se usucă inima după dumnealui, iar lui dumnealui la fel i se usucă inima după dumneata. A trecut omul dumitale printr-o primejdie mare și era cît pe-aci să se întîmple ce nu s-a întîmplat și să nu-l mai vezi. Și-o să mai treacă prin multe primejdii și-o să se întoarcă sănătos acasă. Ia întinde-mi și palma cealaltă.

Pe un gard stă cocoțată o teleleică vopsită, bucălată, cam trecută. Ochii i se rotesc, sticlesc. Ocheșica din capul cîrdului își sună mărgelele de sticlă, își sună cerceii de tumbac, brățările de aramă și le sună și dă drumul gurii :

— Descîntăm de boală... Descîntăm de dragoste... Descîntăm de urît !...

Teleleica le oprește, le iscodește :

— Dar cuțitul știți să-l puneți ?

Muierile șatrei fac pe speriatele, holbează ochii, se uită împrejur. Una șoptește :

— Știm, daică-țaică. Știm, cum să nu știm ? ! Dar dacă-i punem voinicului cuțitul, voinicul moare.

— Asta și vreau, șoptește teleleica, și să știți că la bani nu mă uit.

— Bani ! Parcă e vorba de bani ! Mai bine să-l fermecăm și-o să-ți vină, daică-țaică, în casă, pe drum de seară, cu dar la subțioară, cumințit și supus, și din vorbă n-o să-ți mai iasă.

— Farmecul îl faceți acum sau la noapte ?

— Acuș-acușica, daică-țaică, acuș-acușica.

— Ar fi mai potrivit la noapte.

— La noapte plecăm la drum lung.

— A ! Da, uitasem.

Soarele se înalță spre cumpăna cerului. În fiecare zi soarele răsare, se înalță pînă la cumpăna cerului și după aceea lunecă lin către apus și asfințește.

Mai e pînă la amiază, iar pînă la asfințit mai e și mai mult. Cei trei bulibași, mai-mari peste cele trei

șatre din luncă, i-au făcut plocon jandarmului nouă miare. Pînă la scăpătatul soarelui oamenii șatrei trebuie să-și scoată miarele împătrite ori chiar încincite.

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

Văzduhul e înalt, încremenit, e vîscos, e fierbinte. S-a încălzit țărîna ulițelor. S-au încălzit și trotuarele de piatră. Tălpile desculțe umblă ca pe o vatră pe care abia s-a stins focul. Arșiță ! Arșiță cumplită de miez de vară ! Dacă ar pica ploaia ! Dacă s-ar umple măcar pentru cîteva ore de nori negri golul dintre cer și pămînt ! Dacă ar fulgera și-ar tuna ! Dacă s-ar năpusti ploaia asupra orașului și l-ar mai răcori...

Arșiță ! Arșiță cumplită de miez de vară ! Arșiță cum nu s-a mai pomenit de multă vreme !

Grîul s-a copt. Seceratul e pe sfîrșite. Pădurile de porumb sînt înalte și verzi. Tocmai acum porumbul are nevoie de ploaie.

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Stolurile de fetișcane care străbat orașul sînt înalte și subțiri. Sînii lor sînt cît mărul. Părul lung, negru și lucios, le bate șoldurile numai pe jumătate împlinite.

Acum au ajuns pe strada mare. Prăvălie lîngă prăvălie. Vitrine sclipitoare. Bodegi. Cofetării. La capătul străzii mari, lîngă grădina publică, Him bașa tocmai și-a jucat urșii. Nimeni nu se mai uită la urși. Privirile orășenilor se întorc în altă parte.

— Paparudele !...

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Fetișcanele oacheșe și despuiate ale șatrei strigă cît le țin gura. Strigă și-și sună mărgelele de sticlă

de la gît, cerceii mari de tumbac, din urechi, brățările de aramă de la mîini.

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Negustorii ies în pragurile prăvăliilor în care, la acest ceas al zilei, nu se înghesuie nici un mușteriu. Tuturor li se scurg ochii după trupurile goale, unele negricioase de-a binelea, altele numai arămii, dar toate tinere, toate pufoase ca niște piersici abia date-n pîrg.

— Ah !...

Fetișcanele șatrei, cu ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, calcă mîndre, cu frunțile sus, își bat șoldurile ademenitoare cu palmele și își sună mărgelele, cerceii și brățările. Toate într-un glas cîntă :

— Paparudele...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Orașul e vechi și pe jumătate dărăpănat. Sub soarele dogorîtor al verii și cu ulițele topite de năvala ursarilor, a paparudelor și ghicitoarelor orașul pare fantastic, fabulos ca un oraș de basm. Bărbații se uită la paparudele despuiate. Ce frumusețe ! Ce tinerețe ! Cît foc trebuie să zacă în trupurile arămii sau negricioase ! Toți au neveste sau iubite... Nu. Acelea... Nu merită să te mai gîndești la ele.

Bodegile și cafenelele orașului vechi și pe jumătate dărăpănat sînt pline de oameni de toate vîrstele, care nu au ce face. La mese jegoase beau bere amăruie ori cafele dulci — gingirlii — discută despre război ori despre casele cu fete de la margine, case în care a sosit de curînd *marfă* proaspătă. Bodegile miros a băuturi ieftine, proaste. Aerul cafenelelor e încărcat pînă la saturație de fum acru, de tutun, cu miros

greu de trupuri nădușite și picioare nespălate. Chelnerii ! Picolii ! Băieții care spală paharele și ceștile ! Patronii... Mai sînt și patronii...

Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă...

Ies în prag. Se înghesuie la ferestre.

— Paparudele !...

— Ce stați, mă ? Umpleți căldările cu apă și udați paparudele.

Atîta așteptau : porunca.

Acum apa curge șiroaie de pe paparude și paparudele nu se supără. Dimpotrivă. Vesele, de parcă întreaga lume ar fi a lor, rîd și își arată dinții frumoși, albi ca laptele, chiuie ascuțit și se izbesc cu palmele peste șoldurile puține, își sună mărgelele și cerceii, brățările și le sună, și iau cîntecul de la început :

Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă...

Zuleica, bătrîna smochinită care are în seamă paparudele, trece din om în om, se ploconește și întinde mîna uscată, negricioasă, numai oase și zgîrciuri :

— Dați pentru paparude, boierilor. Dați pentru paparude și dați ceva, boierilor, și pentru șatra paparudelor.

Dă fiecare cît îl lasă inima. Zuleica pune tot ce i se dăruie într-un pungoi mare, de piele alburie, uscată. Gîndește cu mîndrie : „Fetișcanele noastre plac boierilor. De aceea au fost darnici ! La noapte... La noapte, au să le viseze la noapte, blestemații ! Să le viseze ! Au să rămînă cu visele !" Se duce lîngă pa-

parude şi le şopteşte ceva pe limba lor din care nici unul dintre orăşeni nu înţelege un singur cuvînt. Fetişcanele despuiate rîd. Îşi izbesc şi mai tare şoldurile. Îşi scot cu şi mai multă neruşinare înainte pîntecele subţiri şi supte, sînii mici ca merele şi tari ca piatra. Îşi sună şi mai ritmic mărgelele de sticlă, cerceii de tumbac, brăţările de aramă. Şi, îmbătate parcă de soare şi de pofta de a trăi, cîntă :

Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă,
Ca să vină ploile
Şi să crească holdele...

Aeroportul militar e la marginea oraşului. Un avion aterizează. Altul îşi ia zborul. În gară fluieră o locomotivă.

Paparudă, rudă...

Dairelele sună. Urşii mormăie şi îşi zornăie lanţurile.

Acù... Acù...
Joacă bine, Zazù...

Vine amiaza. Şi trece amiaza. Praf şi soare. Soare şi praf. Nici o adiere de vînt. Nici o fărîmă de nor. Zăpuşeală. Miros acru, stătut.

Paparudă, rudă...

A fost odată, ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti... A fost odată pace în lume. Şi pe atunci...

Acù... Acù...
Joacă bine, Zazù...

Zazu joacă bine. Joacă bine şi Babaia. Amîndoi au belciuge de fier trecute prin nările nasului. Ei...

Dacă Zazu și Babaia n-ar avea belciuge de fier trecute prin nările nasului...

A trecut amiaza. De mult a trecut amiaza. Acum ziua e în scădere. Soarele s-a apropiat de asfinţit. Cerul parcă ar fi blestemat. Rămîne tot gol, tot uscat. Văzduhul rămîne tot încremenit, tot vîscos. Ţărîna uliţelor și a ulicioarelor e tot fierbinte. Pietrele trotoarelor sînt, și ele, tot fierbinți. Ţărîna uliţelor și a ulicioarelor și pietrele lucioase ale trotoarelor ard tălpile goale ale oamenilor șatrei și ard și tălpile, tot atît de goale, ale urșilor.

În sfîrșit, soarele a scăpătat. Oamenii oacheși se întorc osteniţi spre lunca de lîngă rîu acoperită cu iarbă aspră, ţepoasă și ghimpoasă, unde îi așteaptă cîinii, căruțele lungi și grele, cu coviltir, caii, măgarii și catîrii care au păscut toată ziua, în zăpușeală, și care acum se apără leneși cu cozile de roiurile de muște ce nu le dau pace.

Alimut, ca de obicei, o ţine de mînă pe Kera. Strîns o ține. Drăgăstos o ține. Ei doi — numai ei doi — n-au simțit povara fierbinte a zilei și nici oboseala care i-a cuprins pe toţi ceilalți.

Him bașa și-a jucat cît a vrut urșii și s-a ales cu un cîștig ce i-a întrecut așteptările. S-ar fi cuvenit să fie mulțumit. Dar nu e. Ochilor lui ageri, rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, care au văzut atîtea, n-au putut să le scape mila care se scria pe chipurile orășenilor la vederea lor. Niciodată pînă acum orășenii nu se uitaseră cu milă la oamenii șatrei. De obicei unii se uitau cu oarecare interes, iar alţii cu batjocură. *Acum orășenii se uitaseră la bărbații șatrei, la paparudele și la ghicitorile șatrei, și chiar la urșii șatrei, ca la niște morți, întocmai ca la niște morți.* Fără îndoială, orășenii știau ceva cu privire la soarta hărăzită șatrei de către stăpînire, ceva

ce el, Him bașa, nu știa. Poate soarta șatrei avea să fie hotărîtă de război. Dar, așa cum își mai spusese de cîteva ori pînă acum, el nu avea nimic cu războiul. Își aduce iarăși aminte de obrazul rotofei al jandarmilor care-i poruncise să plece neîntîrziat cu șatra la drum, spre oraș. Acela, *cel dintîi*, se uitase la oamenii șatrei ca la niște morți. Acela și tinerii care-l însoțeau. Pe urmă — parcă ar fi fost la mijloc un făcut — *toți* cei pe care-i întîlnise pe drum pînă aci, în oraș, *se uitaseră și ei la oamenii șatrei ca la niște morți*. Jandarmul cu obraz rotofei îi mai și spusese :

— Voi n-aveți nimic cu războiul, dar s-ar putea ca războiul să aibe ceva cu voi.

Ce vrea războiul ? Viețile oamenilor, nimic altceva decît viețile oamenilor.

Urșii, dăulați de osteneală, abia mergeau. Zazu mormăia din cînd în cînd. Atunci mormăia și Babaia. Poate urșii vorbeau între ei ca oamenii. El, Him bașa, deși își trăise toată viața pe lîngă urși, încă nu ajunsese să le înțeleagă în întregime mormăiturile.

Se apropie de șatră. Focurile ardeau ceva mai departe de căruțele lungi, cu coviltir. Șatra trebuia să mănînce. Pe urmă aveau să înhame caii, măgarii și catîrii la căruțe, să stingă focurile și să plece la drum, spre Răsărit. Nu. Înainte de a pleca mai aveau ceva de făcut : să adune de la toți cîștigul zilei, să-l numere, să-l socotească și apoi să-l împartă între ei, după străvechea și buna rînduială a șatrei. Îl chemă pe Alimut :

— Ai grijă de urși. Dă-le hrană și să nu uiți să-i adapi.

Alimut legă urșii, însă înainte de a apuca să le ducă hrana auzi și el ceea ce auziră în aceeași clipă toți ceilalți : un țipăt îngrozitor, hărmălaie și strigăte de groază, nenumărate strigăte de groază. Țipătul, strigătele acelea înspăimîntătoare, întreaga hărmălaie venea de undeva, din josul rîului. Alergă într-acolo

cu Kera care-l prinsese de mînă și care se silea să nu-i rămînă în urmă. După ei se înșirui îndată aproape toată șatra. Nici unul nu-și mai feri picioarele desculțe nici de ghimpii ascuțiți, nici de pietrele sparte, colțuroase și tăioase de pe marginea rîului.

Alimut și Kera ajunseră primii. Văzură cîțiva băiețandri pe malul apei. Alți cîțiva, goi, se aflau în apă, intrați unii pînă la mijloc, alții pînă la umăr. Ceva mai departe de ei, afundat în apă pînă mai sus de buric, se răsucea cînd într-o parte cînd în alta, urlînd ca din gură de șarpe, Baru, mezinul lui Sarat. În jurul lui Barbu apa izbită cu mîinile clipocea roșie. Deși Alimut înțelesese de la întîia aruncătură de ochi ce se întîmplase, careva dintre băiețandri găsi cu cale să-l lămurească :

— Ne scăldam și ne jucam. Ne luasem la întrecere să vedem care sare mai departe. Baru a sărit mai departe decît noi toți și a nimerit într-un par. Nici el, nici noi nu ne-am gîndit că s-ar afla pari pe aici. Îi știam în altă parte...

Sosiră bărbații mai tineri și mai iuți de picior ai șatrei. Nu-l mai așteptară pe Him bașa, care nu mai putea să alerge și care rămăsese mai în urmă. Cum pricepură ce s-a întîmplat, se aruncară în rîul domol, îmbrăcați cum se aflau, și înotară pînă lîngă băiat. Îi pipăiră trupul, se afundară și smulseră parul înfipt lîngă snopii de cînepă puși la topit pe fund și acoperiți cu bolovani. Băiatul se clătină și urlă și mai tare. Him bașa, care ajunsese și el, le strigă de pe mal :

— Nu scoateți parul din fundul băiatului. Aduceți-l aici, să vedem în ce stare se află.

Îl aduseră și-l întinseră pe iarbă. În lumina puțină a asfințitului Him bașa se aplecă asupra lui și văzu că parul îi pătrunsese băiatului în trup prin șezut. În timpul în care se zvîrcolise neputincios, încercînd să se zmulgă, parul îi pătrunsese din ce în ce mai adînc în trup și acum vîrful lui bont sta gata să iasă la

iveală sub subțioara dreaptă. Him bașa își spuse că nu mai era mare lucru de făcut. Băiatul era pierdut. Păcat că parul nu-i trecuse prin inimă. Ar fi fost scutit de suferință și ar fi murit mai ușor. Acum avea să se chinuie cine știe cît. Him bașa se îndreptă de mijloc și scormoni cu ochii mulțimea din jur. Întrebă :

— Dar unde e Sarat ?

— Nu s-a întors încă din oraș.

— Și Rama ?

— Nici ea nu s-a întors din oraș.

— Atunci luați-l pe brațe și aduceți-l cît mai lin la căruțe.

Băiatul, cu ochii aproape ieșiți din cap și cu fața strîmbată de durere, continua să urle. Sîngele îi picura pe lîngă par. Îl luară pe brațe și porniră cu el.

În afară de Baru, nimeni nu mai țipa, nimeni nu mai striga. Oamenii șatrei mergeau încet, tăcuți, plini de tristețe și de îngrijorare. Se gîndeau la Zara cea tînără care murise cu o zi înainte, în zori, pe cînd se zbătea să nască și al cărei mormînt de sub salcie fusese răscolit și împrăștiat noaptea trecută de bomba aruncată la întîmplare din văzduh. Moartea se strecurase hoțește în mijlocul șatrei. Furase un suflet. Mai furase unul : al copilului ei. Nu se mulțumise cu atît. Acum se năpustise iarăși ca o fiară nevăzută și îl răpise pe al treilea. Dar mîine ?... Dar poimîine ?... Ce va face moartea ? Se va depărta ori va continua să dea tîrcoale șatrei și se va năpusti din ce în ce mai des asupra ei ?

Îl întinseră pe Baru lîngă căruță. Se adunară bătrînele smochinite. Veni și Oarba. Băiatul fu lăsat pe mîinile ei. Him bașa porunci ca fiecare să-și vadă de treburile lui, fiecare să-și adape vitele și să mănînce. Peste un ceas șatra va trebui să înhame și să por-

nească la drum. Celelalte două șatre, mai mici, aveau să-i urmeze către miezul nopții.

Se iviră pe cer cîteva stele. Văzduhul însă rămase tot neclintit, tot vîscos. Baru, istovit, șopti între două urlete :

— Mi-e sete.

Îi duseră la gură o butelcă de rachiu tare, vechi, și-l îndemnară s-o golească pînă la fund. Oarba îi spuse :

— Bea !... O să te mai potolești...

Băiatul bău. Și pe măsură ce înghițea rachiul tare și vechi simțea că întunericul de deasupra și din jurul lui se îngroașă și că durerile care-l sfîrtecă se micșorează și se ostoiesc. Vru să se bucure, însă tocmai atunci îl trăzni beția. Nu mai văzu și nu mai simți nimic.

Îl întoarseră cu fața în jos. Două îl ținură zdravăn, iar Oarba începu să-i tragă încet parul din fund. Îl trăgea ușor, puțin cîte puțin și se oprea. Trupul băiatului zvîcnea, se potolea și zvîcnea iarăși. Oarba șoptea :

— Acum. Ține-ți-l bine.

Oarba puse parul alături, cu grijă, de parcă s-ar fi temut să nu vină careva să-l fure. I se întinseră niște fîșii de pînză scămoșată. Oarba le luă, făcu un ghem lunguieț și-l vîrî în deschizătura trupului chinuit.

— Ce zici ? Mai trăiește pînă-n zori ?

— S-ar putea să mai sufere chiar cîteva zile.

— Vai și-amar de sufletul lui !

— Era mai bine dacă parul îi străpungea inima și băiatul se prăpădea pe loc.

Îi veniră părinții din oraș. Întrebară ce s-a întîmplat cu băiatul lor. Aflară totul. Ridicară din umeri. O întrebară pe Oarbă :

— Mai e ceva de făcut ?

— Ce era de făcut, am făcut, zise Oarba.

Peste un ceas, Baru fu întins în căruţă deasupra unui maldăr de iarbă aspră, culeasă de fetele şatrei fir cu fir din lunca nisipoasă şi de pe marginea apei. Acum băiatul nu se mai zvîrcolea, însă din cînd în cînd gemea greu ca şi cum somnul adînc i-ar fi fost tulburat de vise urîte. Trupul îi mirosea a sudoare acră, a sînge proaspăt, cald şi dulceag, a urină şi a rachiu vechi şi tare.

Şirul de căruţe grele, cu coviltir, la care fuseseră înhămaţi caii, măgarii şi catîrii şatrei, trecu pe lîngă oraşul vechi şi dărăpănat, copleşit de întuneric, ajunse în şosea şi urcă panta uşoară, luînd-o spre Răsărit. Pădurile înalte, de porumb din dreapta şi din stînga şoselei, tăceau. Urşii, mînaţi de Alimut şi Kera, mergeau gîfîind în coada convoiului. Cîinii, veseli că au mai scăpat de zăpuşeala zilei, zburdau pe lîngă căruţe, miroseau urmele iepurilor prin şanţurile şoselei şi, aţîţaţi, chefneau, dar nu cutezau să se depărteze de căruţe şi să caute vînatul în întuneric. Văzduhul rămăsese tot ca mai înainte, încremenit, vîscos, apăsător.

Mînîndu-şi caii, Him başa gîndi : „După ce se prăpădeşte fiul lui Sarat şi al Ramei, numărul sufletelor şatrei scade la nouăzeci şi şapte." Vru să nu se lase copleşit de mîhnire şi multă vreme căută firul altui gînd, un gînd care să-l încurajeze şi, dacă ar fi cu putinţă, să-l şi bucure. Îşi aminti de nevestele tinere dintre care multe aveau burta la gură. „Vor naşte una după alta. Numărul sufletelor şatrei va creşte. *Va atinge suta.* O vor întrece."

N-ajunse însă să se bucure şi nici măcar să se însenineze, pentru că numaidecît în mintea lui sclipi ca un fulger întrebarea : „Dar *acolo*... *Acolo* unde ni se va porunci să ne oprim, să ne desfacem şi să ne

întindem corturile, *acolo* ce ne va aştepta? Nu cumva..."

Privi cerul. În partea dinspre apus atîrna, în slăvi, luna. Era o lună galbenă, subţire şi îndoită ca o secere. *Ca o secere tocmai bună de tăiat gîturile oamenilor.* „Voi n-aveţi nimic cu războiul, dar s-ar putea ca războiul să aibe ceva cu voi."

— Diii. Diii... Gloabă!...

Ridică biciul şi plezni cu el pe deasupra cailor înhămaţi la căruţă. De teama biciului, caii lungiră paşii.

Capitolul IV

Goşu mergea desculţ pe lîngă căruţă. Cu cîteva zile mai înainte, pe şoseaua proaspăt pietruită trecuseră camioane militare încărcate cu soldaţi şi cu muniţii, şi un lung şir de tancuri. Strivit sub greutatea maşinilor de fier şi de oţel, pietrişul se spărsese în bucăţi mărunte şi tăioase care acum pătrundeau în scobiturile din copitele cailor, ale măgarilor şi ale catîrilor înhămaţi la căruţele cu coviltir ale şatrei, silindu-i să sîngereze şi să şchiopăteze. Colţurile ascuţite ale pietrelor sîngerară destul de repede tălpile bărbatului oacheş pe care carnea lovită şi pielea sfîrtecată de harapnicul lui Ariston îl dureau şi-l usturau încă. Goşu s-ar fi putut urca pentru o clipă în căruţă să-şi tragă o pereche de ciorapi în picioare şi după aceea să se încalţe cu cizmele înalte, cu tălpi groase. Nu se lăsă ademenit de acest gînd. Socoti că durerea cărnii şi usturimea pielii crescute de suferinţa la care-l supunea sîngerarea îmbelşugată a tălpilor goale îi vor prinde bine. „Cînd te doare mult carnea, îşi spuse el, sufletul se linişteşte şi te lasă în pace."

Nu se scurse multă vreme şi-şi dădu seama că totul era zadarnic. Chiar dacă el, Goşu, ar fi fost întins pe roată, i s-ar fi smuls carnea cu cleştele înroşit în foc şi i s-ar fi sfărîmat trupul oscior cu os-

cior, suferința care-i măcina sufletul nu i s-ar fi micșorat. Se întrebă : Oare cînd o pierduse el pe Lisandra ?... Și Ariston ! Cînd o cîștigase Ariston pe Lisandra și cu ce-o cîștigase ? Ariston nu era mai chipeș decît el. Nici mai ager la minte nu era și nici mai viguros. Atunci ce taină era la mijloc ? Ce găsise Lisandra la Ariston ?

Dacă ar fi știut !... Nu știa !... Și ar fi dat mult cu multul să știe. Pentru că dacă ar fi știut, ar fi înțeles... Iar dacă ar fi înțeles... Dar el, Goșu, nu știa nimic. Și, neștiind nimic, nu era în stare să înțeleagă nimic.

I se păru că aerul uscat pe care îl soarbe e otrăvit. Și i se mai păru că întregul cer e de plumb și că s-a prăvălit asupra lui, să-l ducă pe umeri. Dar, nu. Aerul într-adevăr era uscat, de otrăvit însă nu era otrăvit. Cerul era albastru, n-avea nici o asemănare cu plumbul și rămăsese, ca și mai înainte, neclintit.

Caii, măgarii și catîrii șatrei abia mergeau. Pe spinările lor buboase bicele cădeau fără nici un folos. Șoseaua acoperită cu pietre sparte, tăioase, se întindea înainte, dreaptă și capătul ei se îneca departe, în marginea lăptoasă a zării. Nici înainte, nici în dreapta, nici în stînga nu se vedeau dealuri. Nu se vedeau nici arbori și nici oameni. Soarele, întocmai ca în ziua trecută, vărsa rîuri de flăcări asupra întinderilor nesfîrșite. Era de mirare că miriștile goale și lanurile de porumb nu se aprind și nu ard.

Trezit, Baru se apucă să urle. Orice om cuprins de dureri urlă crezînd că urletele ușurează durerea. Șatra îl auzi și merse mai departe, prefăcîndu-se că nu-l aude. Caii, măgarii și catîrii, plini de sudoare și de muște, călcau cu picioarele însîngerate pietrișul spart și tăios al șoselei. Îi chinuiau muștele — roiuri de muște mari, verzi și grase — îi chinuiau văpăile sălbatice ale soarelui, îi chinuiau pietrele

sparte care le sfîșiau copitele, însă mai adînc decît orice îi chinuia setea. Careva dintre oameni se duse la Him bașa și-i spuse :

— Catîrii mei plesnesc de sete. Să oprim căruțele, bulibașă, și să ne adăpăm vitele cu apa din butoaie.

— Să mai rabde. Ne apropiem de-o fîntînă, îi răspunse Him bașa.

— Dacă zici...

Merseră încă mult timp, abia tîrîndu-se, prin neîndurătoarea mare de flăcări a soarelui. Cîinii, pe sub căruțe, gîfîiau. Rob, mai-mai că se împleticea. Urșii, cu labele însîngerate și cu ochii tulburi și aproape stinși de suferință, călcau ca pe o vatră fierbinte. Nici pe aproape și nici în zare nu se vedea vreo cumpănă. Him bașa, care se afla în fruntea convoiului, opri totuși caii. Întregul convoi de căruțe lungi, cu coviltir, încremeni pe loc. De pe oamenii oacheși, ca și de pe vitele lor, sudoarea curgea șiroaie. Baru urlă iarăși, însă nimeni nu tresări. Era de la sine înțeles, pentru întreaga șatră, că nebunatecul fiu al lui Sarat se zbătea fără nici o scăpare în ghiarele morții și că-i sosise negrul soroc.

La stînga șoselei se întindea cît vedeai cu ochii o nesfîrșită pădure de porumb. Plouase la timp în vara aceea. Porumbul crescuse înalt, iar știuleții erau voinici și sănătoși. Frunzele firelor de porumb se cam uscaseră și începuseră să prindă culoarea aramei. Dacă ar fi suflat vîntul, ori măcar dacă ar fi adiat, pădurea de porumb ar fi foșnit și ar fi sunat ca o pădure adevărată. Vîntul însă nu sufla și împrejur totul părea mort și împietrit. Fîntîna ! Nici urmă de fîntînă !

Him bașa își amintea că acolo fusese cîndva o fîntînă. O căută îndelung. Aici a fost. Cumpăna și ciutura lipseau. Lipsea și jgheabul. Buduroiul de piatră fusese spart și risipit. Adîncul era plin cu bulgări, cu pietre, cu țărînă.

— Dii !... N-aţi avut parte de apă... Dii... gloabelor !...

Convoiul de căruţe lungi şi grele, cu coviltir, plecă mai departe. Oamenii, toţi, înaintau cu capetele în pămînt.

— Cînd adăpăm vitele ?

— După scăpătat.

— Mai e mult pînă la scăpătat.

— Mult — puţin...

Alimut şi Kera se ţineau după lungul şir de căruţe, mînînd urşii. Bătrînul Zazu gîfîia. Gîfîia şi bătrîna Babaia. Gîfîiau şi ceilalţi urşi, cu toate că erau cu mult mai tineri.

În primăvară, urşii năpîrliseră. De astă-primăvară şi pînă acum trecuseră multe luni şi părul se grăbise să le crească. Şoseaua era aspră şi fierbinte ca o vatră acoperită cu jar. Zazu şi Babaia îşi aduseră aminte de cum fuseseră învăţaţi să joace în sunetul dairelei, cu belgiugele de fier în nas, pe vatra fierbinte, loviţi mereu şi fără nici o milă cu ciomagul. Vatra era rotundă. După ce învăţaseră să joace, scăpaseră de ea. Vatra pe care mergeau acum era largă cît şoseaua şi nesfîrşit de lungă, tot cît şoseaua. Acum, în munţi era răcoare. Era răcoare în văgăuni, era răcoare în bîrloguri şi era răcoare şi în pădurile umbroase şi întunecate. Poienele... Luminişurile... Scorburile pline cu miere dulce şi cu miere sălbatecă, amăruie... zmeurişurile... Toate acestea fuseseră cîndva aevea ? Fuseseră. Nimic din tot ce fusese înainte nu mai era...

Munţii erau departe. Nu se vedeau. Erau atît de departe munţii, încît nici măcar mirosul lor nu ajungea pînă la şoseaua pe care mergeau spre răsărit oamenii oacheşi, căruţele lungi ale oamenilor oacheşi, cîinii şi urşii oamenilor oacheşi.

— Kero, la toamnă ne căsătorim. Cu nuntă mare ne căsătorim, Kero.

— De ce tocmai la toamnă ?

— Aşa a hotărît Him başa.

— Him başa ! Vorbeşti de Him başa de parcă nu ţi-ar fi tată.

Văzduhul încremenit fu străbătut iarăşi de ţipetele şi urletele lui Baru. Urşii auziră şi mormăiră dureros. Li s-ar fi zburlit părul dacă n-ar fi fost ud de sudoare. Numai părul uscat se zburleşte. Alimut zise :

— Şi Baru ăsta ! *Nu mai moare odată...*

— O să moară. Pînă la scăpătat o să moară şi-o să scăpăm de el.

— Cel puţin dacă l-ar îmbăta iarăşi, zise Alimut. Atunci n-ar mai urla.

— De ce să mai strice rachiul pe el, dacă tot îi e dat să moară ?

— Ai dreptate. De ce să mai strice rachiul pe el ?

Îşi zîmbiră unul altuia de parcă toată lumea ar fi fost a lor. Poate că şi era.

Baru mai urlă o dată. Pe urmă gemu şi tăcu. Roţile încălţate cu fier ale căruţelor lungi, cu coviltir, scrîşniră mai departe. Prin scrîşnetul lor străbătu ţipătul sălbatec şi scurt al nevestei lui Sarat. Căruţele se opriră. Oamenii şatrei înţeleseră că a murit Baru. Se adunară cu toţii în jurul căruţei lui Sarat. Him başa zise :

— Abia mîine seară ajungem la o aşezare omenească.

Sarat întrebă :

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Vreau să spun că mortul trebuie îngropat aici. Pe căldura asta, pînă mîine seară se umflă şi face viermi.

Şatra tăcu. Unul dintre oameni rosti :

— Bulibaşa a judecat drept. E vară. Vara, mortul nu ţine. Dacă nu-l îngropi numaidecît, se împute şi face viermi.

Traseră căruţele lîngă marginea şoselei şi deshămară. Cailor, măgarilor şi catîrilor le deteră drumul

să pască slobozi pe miriști. Pe aici grîul fusese secerat, luat și dus în sate, la treierat. Miriștile uscate erau arse de soare pînă la scorojire și pe nicăieri nu se mai vedea un singur fir de iarbă. Caii, măgarii și catîrii șatrei căutară totuși îndelung ceva de păscut. Cînd pricepură că și-au sîngerat boturile degeaba se culcară și rămaseră nemișcați de parcă ar fi fost stane de piatră. Erau așa de istoviți, că nu mai găseau în ei nici măcar puterea de a se apăra cu cozile de muște.

În timp ce femeile îl îmbrăcau pe Baru în straiele lui de sărbătoare, patru flăcăi scoaseră cazmalele și lopețile din căruțe și se apucară să sape în șanțul de lîngă șosea groapa. Him bașa gîndi : „Aveam nouăzeci și nouă de suflete în șatră. Nădăjduiam să ating suta și s-o întrec. Murind Zara, am rămas cu nouăzeci și opt. Acum, după ce s-a prăpădit și Baru, am rămas cu nouăzeci și șapte.“ Și iarăși își aminti de toți oamenii aceia care, de cîteva zile, se uitau la el și la toți cei din șatra lui *ca la niște morți*. „Nu. Nu poate fi adevărat. Mi s-a părut. Atît Zara, cît și Baru s-au prăpădit din întîmplare, numai din întîmplare.“

După ce-l gătiră ca de nuntă, îl întinseră pe Baru pe fundul gropii și-l acoperiră cu țărînă gălbuie și uscată și cu pietriș adunat de pe șosea. Nu-i puseră nici un semn la cap. Acum era război și morții puteau fi îngropați oricum și oriunde.

Oamenii șatrei, muierile lor și copiii lor își ziseră că e tocmai timpul mesei și, cum li se făcuse foame, mîncară coltuce uscate de pîine și băură rachiu tare și vechi. Înhămară caii, măgarii și catîrii la căruțele lungi, cu coviltir și porniră. Cîinii și urșii nu fuseseră uitați. Li se aruncase și lor cîte ceva să îmbuce și acum erau parcă mai sprinteni, ba chiar veseli. Blebe și Elezar băuseră mult și se cam amețiseră. Se apucară să cînte un cîntec fără perdea. Mulți îi auziră, zîmbiră și se făcură că nu-i aud. Ferdic însă veni la ei și-i luă la rost :

— De cîntec vă arde ?

— Dar de ce ai vrea să ne ardă, dacă nu de cîntec ?

— Nătărăilor !

— Morţii cu morţii şi viii cu viii, nene Ferdic.

După aceea însă flăcăii se ruşinară şi tăcură.

Şi iarăşi pe nesfîrşirile bătute de arşiţa neîndurătoare a soarelui nu se auzi decît scrîşnetul aspru al roţilor încălţate cu fier care striveau sub tălpile lor pietrişul spart al şoselei.

— Goşule, zise tărăgănat Lisandra, mă auzi ?

— Te aud.

— Află că nu te-am iubit niciodată, Goşule. Nu te-am iubit nici măcar în ziua cînd te-am luat de bărbat.

Dacă Ariston sau altcineva i-ar fi lovit cu harapnicul trupul gol, l-ar fi usturat mai puţin. O întrebă cu glas umil, pe şoptite :

— Atunci de ce m-ai luat ? Puteai să-mi spui că nu-ţi plac şi n-aş fi stăruit. Cu banii pe care i-am dat lui Sedil başa găseam oricînd o fată frumoasă.

— Cu cineva tot trebuia să mă mărit. Îmi venise timpul.

— Şi de ce te-ai măritat cu mine ? De ce nu te-ai măritat cu un flăcău din şatra voastră ? Erau destui băieţi în şatra voastră.

— Erau.

— Nu ţi-a plăcut nici unul ?

— Ba mi-au plăcut. Mai mulţi mi-au plăcut, Goşule, mulţi, nu unul.

— Înţeleg. Sedil başa a cerut pentru tine un preţ prea mare.

— Sedil başa ! Săracul ! M-ar fi dat şi pe degeaba ! Ţinea grozav de mult să nu mă mai vadă. Numai că printre flăcăii din şatra lui *nu s-a găsit nici unul care să mă vrea de nevastă.*

— Îţi baţi joc de mine, Lisandro !

— Ba nu-mi bat joc de tine, Goşule. Tu ai văzut-o vreodată pe mama ?

— N-am văzut-o.

— Nici n-aveai cum.

— E moartă ?

— Trăieşte şi e sănătoasă-tun.

— Am crezut-o moartă.

Lisandra tăcu un timp. Îl lăsă pe Goşu să fiarbă singur în gîndurile lui negre. Cînd socoti că a fiert destul, zîmbi şi zise :

— Mama e *cîrnă*.

Goşu tresări. Parcă-l arse. Ridică glasul :

— Cum adică ?

— Aşa cum ai auzit.

— Cîrnă din naştere ?

— Aş ! Pînă la douăzeci şi ceva de ani a avut nas ca toţi oamenii, ba chiar un nas foarte frumos.

Iarăşi tăcu. Şi iarăşi îl lăsă pe Goşu să fiarbă un timp în gîndurile lui.

— Mama avea un nas ca al meu, persienesc. Mamei, de altfel, i se şi spune Persiana.

— Da. Ce e drept, e drept. Tu ai un nas foarte frumos.

Lui Goşu i se păru că toate cuvintele pe care le rosteşte îi ard buzele. Acum simţi că vorbele pogoară în adîncul lui ca nişte bulgări de foc şi-i ard şi inima. Întrebă pripit de parcă întreaga lui viaţă ar fi atîrnat de răspunsul pe care urma să-l primească :

— Dar ce s-a întîmplat cu nasul maică-ti ?

— Nimic, ce să se întîmple ! *I l-a tăiat din rădăcină, cu cosorul, Sedil başa.*

— Cînd a făcut isprava asta era beat ?

— De ce să fie beat ? Era în toate minţile.

— Atunci ?

— A prins-o cu un flăcău din şatră. După vechea lege a şatrei noastre trebuia numaidecît s-o însemne, să-i taie nasul. Şi i l-a tăiat.

— Şi flăcăii din şatra voastră...

— Flăcăii din şatra noastră nu se însoară cu fata unei femei căreia i s-a tăiat nasul, pentru că... pentru că *ce naşte din pisică şoareci mănîncă.*

— Aşadar, am fost păcălit.

— Ai fost păcălit, Goşule, sau, mai bine zis, ai fost tras pe sfoară. Nu te mai mira ca prostul. În vreme ce tu te tocmeai cu tata şi-l rugai să-ţi mai lase din preţ, mama, ascunsă în cort, rîdea cu gura pînă la urechi. De ce rîdea mama ? De tine, Goşule, de tine rîdea mama, nu de altcineva, de tine, Goşule.

— Dacă aş fi ştiut...

— Nu face pe grozavul ! Chiar dacă ai fi ştiut, tot m-ai fi luat de nevastă. Tu m-ai iubit de cum m-ai văzut. Şi de cum m-ai văzut ţi-ai dat seama, băiete, că fără mine nu poţi trăi.

Începu să îngîne un cîntec :

Eu sînt soarele tău şi fără mine
Tu nu poţi să trăieşti.
Eu sînt aerul tău şi fără mine
Tu nu poţi să trăieşti.
Eu sînt apa ta şi fără mine
Tu nu poţi să trăieşti.
Eu sînt pîinea ta şi fără mine
Tu nu poţi să trăieşti.
Eu sînt somnul tău şi fără mine
Tu nu poţi să trăieşti.
Eu sînt...

— Taci ! Taci odată ! N-auzi ? Taci că te omor.

— Am să tac. Dar asta n-o să-ţi ajute la nimic.

Cerul era înalt, încremenit, fără urmă de nori, albastru, vîscos. Miriştile nesfîrşite erau galbene şi uscate, pîrjolite aproape, pădurea de porumb tot aşa. Caii, catîrii şi măgarii, osteniţi de căldură, abia tîrau după ei căruţele lungi, cu coviltir, încărcate de oameni şi de poveri. Goşu vorbi stins :

— De unde știi că nu pot trăi fără tine ?

— O știu. Pentru că tot așa s-a întîmplat și cu mine. M-a trăznit dragostea dintr-o dată. Ca din senin m-a trăznit. M-a aprins. Și acum ard... ard... ard... Nu e foc pe lume mai puternic decît focul care mă arde, focul dragostei... focul dragostei...

— Cum ? Și tu m-ai iubit de cum m-ai văzut ?

Goșu se prostise de tot. Chipul oacheș i se bucură și rămase cîteva clipe bucurat. Lisandra rînji. Spuse dulce :

— Tot așa s-a întîmplat cu mine cînd l-am văzut pe Ariston. Atunci m-a trăznit dragostea. *Atunci am înțeles în clipă că pe lumea asta eu fără Ariston nu pot să trăiesc, că eu pe lumea asta fără Ariston nu vreau să mai trăiesc.* Tu, Goșule, dacă vrei să mă omori, și dacă ai putere să mă omori, omoară-mă. Nu mi-e frică de moarte. Nu mi-e frică de loc de moarte, de loc, de loc !

— Nu ți-e frică de moarte ! Vorbe ! Toți oamenii se tem de moarte... Toți...

Scrîșnetul roților încălțate cu fier ale căruțelor șatrei fu acoperit de duruitul puternic al unor camioane militare care veneau din urmă ridicînd și învîrtejind praful alburiu al șoselei.

Soarele ajunsese în chindie, totuși zăpușeala și arșița zilei nu scăzuseră. Căruțele lungi, cu coviltir, se opriră. Cîinii, cu cozile între picioare, se ascunseră sub căruțe. Rob lătră de două-trei ori. I se făcu și lui teamă și se tupilă repede lîngă ceilalți. Urșii mormăiră și zmuciră lanțurile. Alimut șopti :

— Soldați ! Soldați străini !...

Kera se răsuci pe călcîie și se uită spre camioanele militare care se apropiau în goana mare. Rîse.

— Ei și ? Ce ! N-am mai văzut noi soldați ? Am mai văzut.

— Dintr-ăştia nu.

O apucă de mînă, o trase lîngă el şi o strînse. Băiatului îi tremurau buzele. Fata căută să-l liniştească.

— Am mai văzut noi şi dintr-ăştia. Am mai văzut. Şi... şi nu ni s-a întîmplat nimic.

Pe jumătate goi, oamenii şatrei săriră din căruţe, trecură pe lîngă caii, măgarii şi catîrii înhămaţi şi-i ţinură din scurt, să nu se sperie la trecerea zgomotoasă a lungului convoi de camioane. Copiii şi femeile se înşiruiră pe lîngă căruţe cu urechile ciulite şi cu ochii în patru, gata la primejdie să fugă, să se risipească şi să se ascundă în lanurile de porumb.

Coloana militară se apropie în goană, însă nu trecu, aşa cum se aşteptau oamenii oacheşi, mai departe. Cînd ajunseră în dreptul căruţelor şatrei, camioanele scrîşniră şi se opriră brusc. Soldaţii îmbrăcaţi în haine cenuşii, năduşiţi de zăpuşeala zilei pe sfîrşite şi plini de praf, căscară ochii.

— *Ţigănci !*

— *Ţigănci tinere şi frumoase !*

— *În sfîrşit, muieri !*

Fetişcanele, fetele, muierile tinere şi borţoase, văzîndu-se privite cu atîta lăcomie, se bucurară. Rîseră. Rîseră şi bătrînele smochinite şi fără dinţi care ţineau între gingii lulele de pămînt ars din care trăgeau adînc în piept fum aspru şi acru. Bărbaţii şatrei însă nici măcar nu zîmbiră. Cîţiva soldaţi, pe care pofta mult timp stăpînită îi făcu mai îndrăzneţi şi mai fără ruşine, săriră din camioane şi se repeziră spre căruţe. Cei mai mulţi soldaţi însă rămaseră la locurile lor rîzînd, doritori să vadă ce-o să se întîmple mai departe.

Acum, dintr-o dată, în fetişcanele, fetele şi muierile şatrei pătrunse frica. Se traseră toate pe după căruţe. Tăcuţi, bărbaţii oacheşi puseră mîinile pe ciomege, pe beldii, pe topoare şi le ridicară.

Surprinşi de împotrivirea la care nu se aşteptau, soldaţii străini rînjiră şi scoaseră pistoalele.

Oarba, care pînă atunci ascultase totul tăcută, ieşi de sub coviltirul căruţei şi, pricepînd despre ce e vorba, rosti aproape urlînd cîteva cuvinte aspre într-o limbă grozav de ciudată.

Bărbaţii oacheşi, pe jumătate goi, ai şatrei pricepură porunca şi, aruncînd în căruţe ciomegele, beldiile şi topoarele, încrucişară braţele şi îşi arătară dinţii către soldaţii străini. Aceştia căzură în mirare. Se mirară de braţele încrucişate, de bărbile mari şi încîlcite ale oamenilor oacheşi, de pletele lor lungi şi slinoase, de ochii lor rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri, şi se mirară mai ales de dinţii lor sănătoşi, mari, albi ca zăpada.

Oarba mai aruncă răstită cîteva vorbe care sunară în urechile soldaţilor străini tot atît de ciudat ca şi primele.

Bărbaţii şatrei trecură cu copiii în şanţul care despărţea şoseaua de uriaşa pădure de porumb. Fetişcanele, fetele şi muierile oacheşe ieşiră de după căruţe şi se înşiruiră în şosea. Acum soldaţii străini îmbrăcaţi în cenuşiu îşi puseră pistoalele la şold, în tocuri, şi începură să se uite veseli şi biruiţi de pofte la făpturile care se aflau rînduite în faţa lor, să vadă fiecare pe care s-o aleagă, s-o ia şi s-o ducă cu el în ascunzişul lanurilor. Însă nici unul nu apucă să întindă mîna.

Pentru a treia oară, dar de data aceasta mult mai liniştit, răsună glasul poruncitor al Oarbei. Fetişcanele, fetele şi muierile şatrei, de la copilandrele crude încă şi pînă la cele mai hîrbuite dintre bătrîne hohotiră din toată inima şi dintr-o dată, sălbatic şi batjocoritor, îşi ridicară fustele pînă mai sus de buric şi înaintară ţanţoşe către soldaţi. Uluiţi, aceştia îşi pierdură cumpătul şi se traseră îndărăt. Toate îi îmbiau.

Toate îi pofteau. Cele borţoase le arătau burţile mari, strîmbe şi umflate. Cele tinere se băteau uşor, cu degetele, peste şoldurile lor supte şi frumoase ca nişte viori. Mai cutezătoare dintre toate se dovediră a fi bătrînele, atît cele smochinite şi dăulate de naşteri, cît şi cele grase. Careva dintre babe cîrii scurt şi sinistru ca o cioară şi bătu o singură dată din palme. Şi atunci, toate, într-o singură clipă, se răsuciră pe călcîiele desculţe, se întoarseră cu spatele spre soldaţii străini, îşi dezveliră şezuturile, se lăsară pe vine şi se apucară să urineze şi să se deşerte cu zgomot.

Soldaţii străini se muiară. Unii îşi acoperiră ochii cu mîinile, alţii scuipară. De undeva se auzi aspru o comandă. Soldaţii străini se urcară repede în camioane şi lungul convoi militar plecă în grabă.

După ce camioanele se pierdură în zare, căruţele lungi, cu coviltir, îşi reluară mersul şi se tîrîră la pas, mai departe, pe şoseaua acoperită cu pietriş spart, tăios. Prin zăpuşeala sfîrşitului zilei soarele se rostogoli repede spre apus, pe cerul spăimîntător de gol, şi scăpătă într-o uriaşă baltă de sînge. Him başa opri caii şi porunci şatrei să se pregătească pentru popas. Bărbaţii deshămară animalele şi se gîndiră că ar fi potrivit să-i adape înainte de a-i slobozi să pască pe miriştile uscate şi galbene scorojite de dogoarea soarelui. Prin fumuriul serii se auzi glasul triumfător al lui Blebe :

— O fîntînă. Nu trebuie să ne adăpăm vitele cu rezerva de apă. Am dat din întîmplare peste o fîntînă părăsită.

Cîţiva bărbaţi, printre care şi Him başa, se îndreptară spre ea. Fîntîna descoperită de Blebe era, într-adevăr, părăsită. Nu mai avea nici jgheab, nici cumpănă, nici ciutură. Buduroiul de lemn era năruit. Dacă te uitai însă cu băgare de seamă vedeai în adînc un licăr preţios de apă. Him başa hotărî :

— Apa ce-o avem la căruțe, în butoaie, trebuie s-o păstrăm pentru mîine. Aduceți căldări și frînghii. Aduceți o lopată și-o cazma.

Bărbații oacheși îl ascultară. Aduseră căldări de aramă roșie și cîteva frînghii de cînepă. Alimut veni purtînd în spinare cazmaua și lopata. Ferdic zise :

— Poate că n-o să fie nevoie nici de cazma, nici de lopată.

— Nu-mi prea vine a crede. Nu simțiți ? Fîntîna miroase urît, semn că i s-a astupat izvorul.

— Să încercăm totuși.

— Încercați.

Înădiră cîteva frînghii una de alta și la un capăt legară o căldare grea, cu buzele răsfrînte. O aruncară în adînc. Apa plescăi.

— S-a umplut ?

— Poate. Trageți-o.

Traseră afară căldarea plină. Își duseră cu toții degetele la nas.

— Duhoare.

— Duhoare de mortăciune.

— O fi căzut înăuntru vreo vită.

— Ori poate un om.

— Trebuie să pogoare careva înăuntru, să destupe izvorul.

— Nu, spuse Him bașa. Întîi trebuie să scoatem afară apa otrăvită din fund. Presupun că nu se află prea multă.

Vărsară apa tulbure și greu mirositoare pe miriște. Pămîntul uscat, ars îndelung de soare, o supse de îndată. Mirosul greu, de cadavru putred, rămase să plutească mai departe în aer.

Tot muncind așa și nădușind, scoaseră peste douăzeci de căldări de apă. Acum mirosul greu, de cadavru putred, se răspîndi pînă departe, dincolo de căruțele șatrei, poposite în marginea șoselei. Vadra se izbi de fundul fîntînii și se întoarse la suprafață adu-

cînd un pumn de noroi. Him bașa privi spre oamenii oacheși, pe jumătate goi, din jurul lui, și întrebă blajin :

— Ei, cine vrea să pogoare ?

Toţi tăcură.

— Vă înţeleg, zise Him bașa. E neplăcut. Poate e și primejdios. Dar trebuie.

Careva îngăimă :

— Să intre Ariston.

Sări altul cu gura :

— De ce Ariston ? Mai bine să intre Goșu.

— Nici Ariston, nici Goșu. Au o socoteală între ei. Pînă nu se încheie socoteala asta, nu avem dreptul să primejduim pe nici unul.

Alimut rîse :

— Him bașa, lasă-mă pe mine. Nu mi-e teamă. Dacă o să mi se facă rău o să strig și atunci o să mă trageţi repede afară.

Ce băiat ciudat ! Pentru ce-și căuta beleaua cu lumînarea ?

Him bașa nu-și putea certa fiul în faţa șatrei pentru ceea ce acesta voia să facă. Șatra nu-i ieșea din cuvînt, pentru că îl știa drept și cinstit. Trebuia, deci, să rămînă drept și cinstit pînă la sfîrșit, oricînd va fi să fie acel sfîrșit. Zise, prefăcîndu-se bucuros :

— Bine, fiule, dacă vrei tu... N-ai decît să pogori în fîntînă, dacă vrei...

Alimut se dezbrăcă pînă rămase numai în izmene. Îi legară bine mijlocul cu frînghia. Luă cazmaua și lopata. Îi dădură încet-încet frînghie. Ajunse la fund. Pipăi în jurul lui. Strigă cu glasul cam tremurat :

— Aici sînt doi morţi. Aruncaţi-mi repede o frînghie să-i leg.

— Put ?

— Îngrozitor !

Him bașa aruncă repede capătul altei frînghii.

— Ai prins-o ?

— Am prins-o.

În fundul fîntînii era întuneric. Rezemă cazmaua şi lopata de perete şi, bîjbîind, legă morţii.

— Trăgeţi-mă afară.

Îl traseră. Tremura tot.

— E frig în fîntînă ?

— Cald nu era, însă mă înăbuşea mirosul greu.

Se depărtă de gura fîntînii şi se întinse cît era de lung pe mirişte fără să ia în seamă ţepuşele ascuţite care-i înţepau şi-i sîngerau uşor pielea tînără, arămie şi catifelată. Kera alergă şi se culcă grijulie lîngă el. Îi mîngîie ceafa acoperită de plete lungi şi slinoase.

— Ţi-a fost teamă ?

— Nu. Nu mi-a fost teamă de fîntînă.

— De soldaţii aceia ?

— Da. De soldaţii aceia. De soldaţii aceia mi-a fost teamă. Nu pentru mine. Mie, mai mult decît să mă omoare, ce-mi puteau face ? Mi-a fost teamă pentru tine. Să nu te...

Nu rosti cuvîntul. Era un cuvînt urît. Se hotărîse de mult să nu-l rostească niciodată. Kera înţelese. Zîmbi şi zise :

— Mie... Mie nu mi-a fost teamă... Treaba aceea... Treaba aceea la care te gîndeşti tu nu mi-o puteau face, fără voia mea pentru nimic în lume nu mi-o puteau face.

— De !... Ştiu eu ?... Poate...

Băiatul căzu pe gînduri. Tăcu. Tăcu şi ascultă cum oamenii din jurul fîntînii se îndemnau şi se opinteau să scoată la lumina fumurie a înserării trupurile celor înecaţi în adînc. Gîndurile îl rodeau. Nu mai izbuti să le îndure. Şopti :

— Dar dacă... Dar dacă faptul s-ar fi petrecut, ce-ai fi făcut ?

— Prostule ! rîse de-a binelea fata. Fără voia mea faptul n-ar fi putut avea loc, nu ţi-am spus ? M-aş

fi tăvălit cu soldatul, m-aş fi tăvălit cu el pînă l-aş fi ostenit. Iar după ce l-aş fi simţit ostenit...

— Ei ? Ce i-ai fi făcut ?

— Mai nimic ! L-aş fi strîns de boaşe şi l-aş fi omorît.

Dinspre fîntîna din care Alimut abia ieşise năvăli spre ei şi aproape că-i năpădi un val puternic de duhoare. Duhoarea avea în ea ceva dulceag şi în acelaşi timp nespus de greţos. Fata şi băiatul se luară de mînă, săriră în sus şi voiră să fugă departe, cît mai departe de locul acela. În loc să fugă însă se apropiară de fîntînă. Cei doi morţi scoşi din fîntînă erau pe jumătate putrezi. Miroseau îngrozitor. Straiele cenuşii li se destrămaseră, iar bocancii şi centiroamele mucegăiseră.

— Străini !

— Da, străini.

— Or fi fost tineri !

— Or fi fost frumoşi !

— Tot ce se poate.

— Au murit înecaţi în fîntînă.

Him başa dădu din cap.

— Nu. Au fost aruncaţi în fîntînă după ce fuseseră omorîţi.

— De ! Au găsit ce-au căutat. Cine i-a pus să plece de la ei de-acasă şi s-ajungă tocmai pe-aici ?

— Să-i îngropăm, zise Him başa. Pe şosea vor mai trece multă vreme oşteni străini. Dacă-i găsesc pe ăştia aici, ca să-i răzbune, împuşcă localnici.

Bărbaţii şatrei aduseră de la căruţe cazmale şi lopeţi şi săpară ceva mai departe de fîntînă o groapă. Luară morţii de picioare, îi tîrîră pînă acolo şi-i împinseră în ea. După aceea îi acoperiră cu pămînt. Bătătoriră pămîntul uscat cu picioarele goale, adunară deasupra scaieţi, mărăcini şi ierburi uscate şi le dădură foc.

— Cei ce vor trece pe aici după noi nu vor găsi decît vatra focului.

Alimut se uită la Kera, îi zîmbi şi se lăsă legat a doua oară cu frînghia. Pogorî din nou în fîntînă, săpă cu cazmaua de jur împrejurul peretelui rotund al fîntînii şi nu după mult timp dădu de izvor. Îl destupă din cîteva lovituri puternice. Atunci, proaspătă şi rece, apa ţîşni, începu să bolborosească veselă şi-i învălui picioarele desculţe. Luă cazmaua şi lopata de care nu avusese nevoie şi strigă :

— Gata. Trăgeţi-mă afară.

Focul aprins deasupra gropii se stinsese. Duhoarea dezgustătoare, de trupuri omeneşti intrate în putrefacţie, mai stărui în jurul fîntînii pînă veni o pală uşoară de vînt şi-o risipi. Întunericul străveziu deveni stăpîn peste toate întinderile.

Undeva, spre răsărit, văzduhul vui măcinat de motoarele cîtorva avioane. Nu se auzeau nici bubuituri, nici ţăcănit de mitraliere. Oamenii oacheşi traseră o clipă cu urechea. Pe urmă îşi văzură de treabă. Scoaseră din fîntînă vadră după vadră de apă proaspătă şi, ostenind pînă către miezul nopţii, adăpară din belşug caii, măgarii, catîrii, cîinii şi urşii şatrei.

— Acum să ne îngrijim şi de noi...

Şatra mîncă pe apucate, se culcă şi dormi somn de piatră.

Înainte de a adormi, Him başa se gîndi la întîmplările de peste zi. Se gîndi şi la întîmplările serii. „Soldaţii aceia străini, îmbrăcaţi în cenuşiu, voiau... N-au avut ce voiseră să aibă.“ Rîse îndelung în barbă. Retrăi toată întîmplarea. Şi, dintr-o dată, nu mai rîse. Da, da... Soldaţii aceia străini se uitaseră la oamenii şatrei ca la nişte morţi, întocmai ca la nişte morţi. Îşi făcu singur curaj : „Mi s-a părut. Poate mi s-a părut.“ Numaidecît însă îl sfredeli întrebarea : „*Dar de ce mi se pare mereu ?*“

Caii, măgarii și catîrii pășteau pe miriști, păziți de cîțiva flăcăiandri de care nu se apropia somnul. Cîinii dormeau, ca de obicei, sub căruțe, iar urșii, în lanțuri, se odihneau și ei, tolăniți pe marginea șoselei. Luna răsări și lumină ușor nesfîrșirile văzduhului încremenit și ale cîmpului neted. Greierii spărgeau și măcinau în fărîme tăcerea.

Ascunși în pădurea înaltă de porumb, departe de șosea, Alimut se hîrjonea cu Kera. Fata, arzînd și zbătîndu-se ca o vîlvătaie neagră, aci îl chema lîngă ea, îl strîngea și-l săruta, aci îl îmbrîncea și-l depărta.

— Mai așteaptă. Întîi să facem nunta. Pînă la toamnă nu mai e mult.

— Pînă la toamnă...

Alimut știa că pe meleagurile pe care se afla șatra lor acum și pe acelea sprea care se îndreptau, toamna venea uneori devreme, alteori tîrziu de tot, pe la jumătatea ori chiar pe la sfîrșitul lui octombrie. Să aștepte pînă atunci... Să aștepte... Să aștepte... I se aprindea în inimă o flacără. La început flacăra era mică. Pe urmă flacăra creștea, îi cuprindea întregul trup și i-l ardea. Cum de nu i-l schimba în cenușă ?

Aș vrea să fiu un lup uriaș
Și să mănînc dintr-o dată timpul,
Mîine în zori cînd ne vom trezi,
În miezul toamnei să ne trezim.

— Ce bîigui tu acolo ?

— Un cîntec.

— Parcă spuneai ceva despre un lup.

Alimut rîse.

— Da. Spuneam că aș vrea să fiu un lup uriaș și să mănînc dintr-o dată timpul...

Kera îl ascultă și tăcu. Să fie lup ! Să mănînce timpul !... Poveste. Cîntec. Cum o să fie Alimut lup, de vreme ce e băiat ?

Undeva, spre răsărit, se auziră iarăşi vuiete de avioane şi bubuituri. Văzduhul vibră un timp. După aceea se linişti. Necheză un cal. Zbieră un măgar. Ursul Zazu şi ursoaica Babaia mormăiră prin somn.

Kera zise :

— Să fii lup şi să mănînci dintr-o dată timpul ! De ! Să ştii, Alimut, că nimeni nu poate mînca timpul. În schimb timpul mănîncă tot. Adevăratul lup care mănîncă totul şi nu se satură niciodată e timpul.

Băiatul se întristă.

Trecu pe lîngă ei, cu sărituri zvelte, un iepure gras. Alimut îl alungă c-un bulgăre. Kera grăi rîzînd :

— Pe iepurele ăsta, înainte de a-l mînca timpul, au să-l mănînce oamenii. Poate acelaşi lucru se va întîmpla şi cu noi, Alimut.

— Cum o să ne mănînce pe noi oamenii ?

— Războiul...

Culcat în căruţă şi prăvălit într-un somn adînc, Ariston visa că a devenit iarăşi copil. Gol puşcă, bătea de zor cu degetele daireaua în luminişul unei păduri străvechi. De jur împrejurul lui sute de mii de urşi voinici, *fără belciuge în nas,* jucau după cum le cînta. Prins de farmecul şi ritmul nebun al dairelei, juca el însuşi ca un urs. De atîta joc şi de atîta frămîntare îl năpădiră sudorile. Se trezi. Şi îşi aminti numaidecît de Lisandra. Sări din căruţă. Căscă şi îşi auzi fălcile troznind. S-o caute ? N-are cum. Dacă Goşu doarme, Lisandra o să se strecoare pînă la el. Ah ! Ce vise ! Urşi fără belciuge în nas !...

Aşteptînd să adoarmă Goşu, Lisandra adormise ea însăşi. Acum gemea uşor prin somn.

În lumina difuză a lunii, aplecat asupra ei, cu o custură ascuţită în mînă, Goşu se întreba ce-ar fi mai bine să-i reteze dintr-o singură mişcare : nasul ? gîtul ? Îi puse mîna pe umăr, apăsă şi o trezi. Femeia se întinse. Gînguri. Oasele îi pîrîiră.

— Dormeai ?

— Vezi bine că dormeam. Pentru ce m-ai trezit ?

— Hai cu mine.

— Unde ?

— În porumbişte.

Crezu că o cheamă să se culce cu el. Scîrbită, se ridică şi-şi potrivi cămaşa pe trup. Carnea o duru, însă durerea nu mai era adîncă şi putea fi îndurată cu uşurinţă. Pietrişul spart şi colţuros al şoselei îi supără tălpile goale. Se întoarse, dibui în căruţă papucii moi, li luă şi şi-i puse în picioare. Nerăbdător să aducă mai repede la îndeplinire ceea ce plănuise, Goşu o împinse din urmă. Trecură amîndoi şanţul, sărindu-l, şi pătrunseră în pădurea de porumb. Merseră... Merseră... Goşu zise :

— Ascultă, Lisandro.

— Ascult.

— Ce crezi ? Dacă ai striga, ţi s-ar auzi strigătul ?

— S-ar auzi. Însă am să te las să faci ce vrei şi n-am să strig.

— Orice s-ar întîmpla ?

— Da. Orice s-ar întîmpla.

Băiatul gîfîia greu de parcă ar fi urcat un deal înalt cu un sac de plumb la spinare. Şopti, mai mult rugîndu-se decît poruncind :

— Totuşi, să ne mai depărtăm.

— Să ne mai depărtăm. Să ne oprim acolo unde o să vrei tu să ne oprim.

— N-ai ostenit ?

— Nu. Aş fi în stare să merg aşa pînă la capătul lumii.

— Lumea n-are capăt.

— N-are. Dar viaţa omului are capăt, zise Lisandra.

Auzindu-şi glasul, şi mirîndu-se singură de cuvintele care-i ieşiseră din gură, Lisandra gîndi : „M-a adus aici nu ca să se culce cu mine, ci ca să mă

omoare... ca să mă omoare". La rîndul lui, Goşu îşi spuse : „Crede c-am s-o omor. Crede c-am s-o omor şi chiar s-ar putea s-o omor."

Ajunseră la un drum pustiu, acoperit cu iarbă măruntă şi aspră.

— Aici. Să ne oprim aici...

— Fie şi aici...

Goşu se lungi în iarbă şi îşi lipi urechea de pămînt. Nimic nu se auzea. Nimic. Pe cer se iscă o trîmbă de nori şi acoperi bucata de lună. Peste toate întinderile căzu întunericul. Îndrăzneala lui Goşu crescu. „Am să-i tai gîtul, hotărî el. Am să-i tai gîtul şi-am s-o îngrop aici. Pînă spre ziuă am destul timp să-i sap groapa cu custurea. N-o să fie prea adîncă groapa, dar nici nu trebuie." Zise cu voce stinsă :

— Nevastă, vino şi culcă-te lîngă mine.

Femeia rîse, un rîs gras în care nu puteai desluşi nici bucurie, nici teamă, un rîs nerod. După ce i se păru că s-a săturat de rîs, Lisandra îl întrebă :

— Cel puţin ai luat la tine un jungher mai ca lumea ?

Goşu, mirat, răspunse :

— Nu. Am luat numai o custură.

— Vezi să nu fie şi aceea ştirbă, viteazule !

Goşu gîndi : „De ce în loc să se teamă de mine, mă ia peste picior ?" Răspunse cu jumătate de gură :

— Custura nu e ştirbă. Am ascuţit-o. Taie ca briciul.

— Atunci e bine, Goşule, atunci e destul de bine.

Lisandrei nu-i tremurase de loc glasul. Se purta ca şi cum n-ar fi ştiut ce e frica. În vorbele ei, şi chiar dincolo de vorbele ei, hohotea batjocura. Era o batjocură veselă, lipsită de orice grijă, prostească.

Nevasta lui Goşu se aplecă, pipăi iarba aspră şi măruntă cu degetele şi se aşeză la un pas de el. Îşi adună părul lung sub ceafă şi îşi descheie cămaşa. Gîtul îi rămase gol. Se gîndi la Ariston. „Ce minunat

ar fi dacă s-ar găsi acum lîngă mine Ariston !" Sîngele i se strînse tot în obraji, carnea i se aprinse și sînii, mici, tari și arămii, cu sfîrcuri roșii, începură să-i zvîcnească sălbatic. Goșu se tîrî lîngă ea. Vru să-i mîngîie gîtul, să afle dacă e gol și dacă-i poate reteza beregata dintr-o singură mișcare. Nu i-ar fi plăcut dacă femeia ar fi încercat să se apere. Atunci el ar fi fost nevoit să se lupte cu ea, s-o lovească și s-o împungă de mai multe ori, s-o sfîrtece și, pînă la urmă, să-i strice trupul neasemuit de bine clădit și de frumos.

În întunericul vîrtos care-i potopea, nimeri pieptul și-și trase mîna de parcă i-ar fi fript-o focul. Nu, n-are s-o omoare acum. Are s-o omoare puțin mai tîrziu. Are s-o omoare *după ce...*

Îi sfîșie cămașa. I-o rupse în fîșii. Muierea rămase cu totul goală. Atunci Goșu se apucă să-i sărute picioarele fierbinți cu buzele lui sfîrtecate în care i se adunase toată viața. N-o s-o omoare. Nici acum n-o s-o omoare și nici mai tîrziu. N-o s-o omoare niciodată. Are s-o cîștige. Trebuie s-o cîștige. Altfel... Altfel pentru ce-ar mai trăi ? Numai ca să facă umbră pămîntului ? De la tălpi începuse s-o sărute pe Lisandra și acuma gura lui flămîndă ajunsese la genunchi. Cu toate că în bună parte mintea i se întunecase, băgă de seamă că săruta nu o făptură vie, ci un sloi de gheață. Se mai dezmetici, însă nu de tot. O mîngîie mai departe, umblînd cu mîinile și cu gura pe pîntecul ei supt, pe sîni, pe umeri, pe gît. La un moment dat se temu că femeia a murit. Se aplecă asupra obrazului ei și-i sorbi răsuflarea. Mai avea răsuflare. Trăia. Dar el, fără nici o îndoială, se prostise cu totul. Da. Asta era. Se prostise cu totul, căci se auzi întrebînd-o :

— Ai murit ?

— Da, Goșule, pentru tine am murit.

Și pentru că i se păru că omul care se afla lîngă ea a rămas nedumerit, adăugă :

— Da, minte puțină și proastă, pentru tine am murit din clipa în care m-ai lovit întîia oară cu harapnicul. Dar... Nu... Stai să mă gîndesc mai bine, ca nu cumva să te mint. Pentru tine am murit cu totul — da, da, cu totul — din clipa în care l-am văzut pe Ariston. Atunci... Adineauri... Adineauri, cînd eram fierbinte, mă gîndeam la Ariston. Așteptam să mă omori și nu-mi era frică de moarte, pentru că-l doream pe Ariston și mă gîndeam la Ariston. La Ariston *al meu*...

Goșu își dădu seama că e plin de sudoare și că tîmplele îi ard, se zbat și sînt gata să plesnească. Se ridică și o izbi puternic cu piciorul în coaste. Femeia sări sprintenă. El, mai mult îi ghici decît îi văzu trupul gol în smoala nopții care-i înconjura. Vru să se repeadă, s-o doboare cu pumnii și s-o zobească. Femeia rîse. Mai batjocoritor decît oricînd femeia rîse.

Și peste arsura rîsului ei căzură și mai usturătoare cuvintele :

— Neputinciosule ! M-ai adus aici, departe de căruțe, să mă omori și n-ai fost în stare. În loc să-mi tai gîtul, te-ai apucat să-mi săruți picioarele pline de praf. Voiai, înaintea de a mă omorî, să mai faci o dată dragoste cu mine !...

Goșu ridică pumnul, să izbească. Femeia se feri și pumnul încleștat al bărbatului căzu în gol. Înainte de a apuca să lovească din nou, Goșu primi în fălci și peste gură cîteva lovituri. Nu-i veni să creadă. Totuși strigă :

— Dai în mine ? Cutezi tu să dai în mine ?

Lisandra hohoti :

— De ce să nu cutez ? Mai mult decît să mă omori... Mai mult decît să mă omori, ce mi-ai putea face ?

Parcă-i frînse cineva şira spinării cu beldia. Se muie şi abia murmură :

— Dar asta... Asta nu s-a întîmplat niciodată în şatra noastră ! O femeie să-şi lovească bărbatul... Asta... Asta nu s-a întîmplat niciodată în şatra noastră...

Lisandra rîse mai departe :

— Nu s-a întîmplat pînă acum, însă acum s-a întîmplat şi ai să vezi, nătărăule, că nici cerul n-o să se surpe, nici pămîntul n-o să se răstoarne cu fundu-n sus...

Plecă desculţă şi goală cum era, prin pădurea de porumb, spre şoseaua la marginea căreia oamenii oacheşi se odihneau în căruţe sau pe lîngă căruţe. Foile late şi aspre ale lujerelor de porumb îi zgîriau pielea care, pe alocuri, începuse să sîngereze uşor.

— Prostule ! îi spuse ea bărbatului care mergea tăcut şi strivit la cîţiva paşi în urmă. Prostule, îmi rupseşi bunătate de cămaşă. Îmi rupseşi degeaba bunătate de cămaşă... Papucii ! Îmi pierdui şi papucii...

Goşu sări, o ocoli şi-i ieşi în faţă. Lisandra se opri, se pregăti să se apere şi să lovească. Îl întrebă :

— Ce vrei ?

— O, nu, nu vreau să te bat. Cel puţin acum... Nu, nu vreau să te bat...

— Atunci... Poate vrei să luăm de la capăt povestea cu tăiatul nasului sau a gîtului ?

— Nu. Altceva. Altceva vreau.

— Ce anume ?

— Vreau să-mi spui pentru ce erai gata să te laşi omorîtă fără să crîcneşti şi cînd am încercat să te bat numai, te-ai împotrivit, ba chiar ai cutezat să mă loveşti ?

— Că eşti neputincios, am aflat-o de cînd m-am măritat cu tine. Că eşti nătîng, abia în noaptea asta am descoperit.

Trecu pe lîngă Goșu ferindu-se să nu-l atingă cu cotul, și își iuți pașii spre căruțe. Bărbatul se luă iarăși după ea milogindu-se :

— Trebuie să-mi spui, auzi ? Trebuie negreșit să-mi spui.

Lisandra se opri și se întoarse cu fața spre el :

— Bine. Am să-ți spun, dar cum de n-ai priceput singur ? *Moartea e una și bătaia e alta.* După legea șatrei puteai să mă omori. N-ai făcut-o. Tot după legea șatrei aveai dreptul să mă bați *în fața tuturor*, cu harapnicul. Și m-ai bătut, Goșule, fără nici o milă. Gata ! Pentru ce-a fost, socotelile s-au încheiat.

Îi întoarse iarăși spatele și merse mai departe tăcînd. Goșu, în urma ei, gîfîia. Lisandra spuse din mers :

— Acolo, în drum, încă m-ai fi putut ucide. N-ai îndrăznit. Trebuie să știi că eu credeam de la început că n-ai să îndrăznești. Ai pierdut ultimul prilej, Goșule, și asta trebuie să-ți intre bine în cap. Pentru că eu, de acum înainte, n-am să-ți îngădui să mă atingi nici măcar c-o floare.

— Te-am cumpărat, scînci el, te-am cumpărat. I-am dat lui Sedil bașa o avere. Te-am cumpărat cu bani grei și am dreptul să fac cu tine tot ce vreau.

— Dreptul îl ai, însă pe lîngă drept ar trebui să ai și curaj.

Ajunsă în șosea, căută căruța. În dreptul ei, pe șanț, ghemuită, mama lui Goșu trăgea cu nesaț din luleaua aprinsă.

Lisandra se urcă în căruță, își dibui straiele, se îmbrăcă și se culcă. O auzi pe bătrînă întrebîndu-și fiul :

— De ce n-ai omorît-o ? Ar fi trebuit s-o omori și să pui capăt rușinii.

— Am vrut, suspină Goșu, am vrut, însă...

— Înţeleg. N-ai îndrăznit. Fiule, fiule! Trebuia să îndrăzneşti, altfel muierea asta te va duce la mormînt.

Şuşotind, bătrîna îl mustră îndelung pe Goşu.

Lisandra nu izbuti să desluşească toate vorbele. O cuprinse o mare osteneală. Veni somnul, o legănă cîteva clipe pe braţele lui moi, şi o adormi.

Lumina dimineţii întîrzie un timp. Pe urmă năvăli dintr-o dată vînătă şi murdară, peste toate întinderile. Văzduhul, care rămăsese încremenit şi stătut cîteva săptămîni, se acoperi de nori negri şi groşi, şi începu să se clatine. Pădurile de porumb foşniră vesele. Coviltirile căruţelor vuiră. Zările se mohorîră şi se întunecară. Lungi fulgere roşietice brăzdară înălţimile şi pămîntul se zgudui parcă din temelii de puterea năprasnică a tunetelor şi a trăznetelor. Şatra se trezi şi se frecă la ochi. Caii, măgarii şi catîrii răspîndiţi pe mirişte, la păscut, rămaseră liniştiţi, însă urşii mormăiră, iar cîinii scheunară şi se ascunseră şi mai îngrijoraţi sub căruţe. Voinicul cîine Rob lătră spre nori. Fulgeră şi trăznetul căzu pe aproape. Rob se ascunse sub căruţa lui Him başa şi se făcu covrig.

Oarba îi spuse lui Him başa :

— Ploaia ! În sfîrşit vine ploaia, stăpîne.

Vîntul se înteţi şi ridică nori de praf de-a lungul şoselei.

— Da... Vine ploaia...

Oarba îi spuse îngrijorată :

— Dar nu cumva ştii pe unde-o fi Alimut ?

— Nu-i duce grija ! Trebuie să fie pe-aici, pe-aproape, cu fata lui Calub.

Nu trecut mult şi, într-adevăr, însoţită de fulgere şi de tunete, ploaia veni şi se apucă să răpăie. La început căzură boabe mari şi repezi. Ţărîna uscată peste măsură le supse cu lăcomie. După cîteva clipe însă băierile cerului se rupseră. Ploaia, pînă aci rară

și repede, deveni un adevărat potop. Caii, măgarii și catîrii șatrei își scuturară coamele și se strînseră unii într-alții. Sub căruțele lungi, cu coviltir, cîinii scheunară. Urșii, arătîndu-și mulțumirea, mormăiră. Oamenii oacheși, abia treziți, se adăpostiră în căruțe și priviră de acolo îmbelșugata prăvălire a apelor.

— Ploaia !... A venit ploaia !...

Întîi se despuiară și alergară în mijlocul șoselei copiii. După aceea se despuiară și se duseră după ei băiețandrii și fetișcanele.

— Ploaia !... Ploaia !...

— Ploaia...

Acum fulgerele brăzdau și mai mînioase cerul. Tunetele zguduiau văzduhul mohorît. Ploaia deveni copleșitoare. Era o ploaie caldă, deasă și repede. Copiii, și toți cei care se aflau acolo, în ploaie, goi, chiuiau cît îi ținea gura, zburdau și săreau, bucuroși de viața care zvîcnea în ei puternic și de ploaia care se năpustea asupra lor și-i spăla. Văzîndu-i, întreaga șatră își aduse aminte că trecuseră cam multe zile de cînd nu mai întîlnise în calea ei o gîrlă și nu se mai scăldase.

— Hai să ne spălăm... Să ne spălăm...

Aproape toți se despuiară. Bărbații o luară într-o parte, femeile în alta.

— Du-te și tu și te spală, Him.

— Am să mă duc. Dar tu ?

— Rămîn la căruță.

Ploaia se schimbă în potop.

Lisandra rămase și ea la căruță. Se uita după bărbați. Îi văzu goi pe amîndoi oamenii de care era legată viața ei. Goșu, care fusese biruitor în lupta cu Ariston, mergea încet, abia tîrîndu-și pașii, aplecat, de parcă ar fi fost cocoșat. Ariston însă călca mîndru, cu fruntea sus. Ploaia îl izbea din toate părțile, îi spăla trupul frumos, pletele lungi, negre și lucioase și barba deasă și zburlită. Nu. Orice ar

fi să se mai întîmple, ea una nu putea să mai trăiască fără Ariston.

Copiii băteau din palme și cîntau :

Ploaie de vară
Ploaie de vară
Pînă diseară
Să ploi
Pentru noi
Că sîntem toți goi.

Nu-i mai arse nimănui de altceva, nici măcar de mîncare. Spre prînz norii se răriră și se risipiră. Soarele se arătă pe cer vesel de parcă și el se scăldase în ploaie. Oamenii oacheși își uscară trupurile și se îmbrăcară. Mîncară, abia acum mîncară. Roiurile de muște mari și grase, care în timpul ploii stătuseră ascunse cine știe pe unde, începură să bîzîie și să caute victime.

— Ce facem, bulibașă ?

— Plecăm chiar acum.

Își adunară caii, măgarii și catîrii și-i înhămară. Plecară, sub soarele mai arzător ca niciodată, mai departe. Vîntul adia ușor. Pădurile de porumb fremătau și foșneau. Apa se scurgea de pe șosea și se lăsa sorbită de șanțurile adînci. Miriștile întinse și galbene fumegau.. Alimut dormea în căruță. Poate că dormea adînc de tot, pentru că Oarba îl mîngîia pe obraz, iar el dormea mai departe fără să simtă nimic.

Cînd soarele se lăsă în asfințit, căruțele lungi, cu coviltir, se opriră pentru popas. Două dintre muierile borțoase ale șatrei născură ușor. Him bașa se duse la proaspetele lehuze și ceru să i se arate pruncii. Amîndoi erau băieți și veniseră pe lume oacheși, bucălați și sănătoși. Stăpînul șatrei se bucură. Muierile puseseră la loc ce se pierduse. „N-o să treacă

mult și șatra o să aibe mai mult de-o sută de suflete..“ Își aduse aminte de toți cei ce se uitaseră la el însuși și la oamenii lui *ca la niște morți*. Și bucuria deodată i se surpă din suflet, iar sufletul i se rupse în mii de bucăți.

Înhămară și o porniră la drum în zori.

Pe șoseaua acoperită cu pietriș spart și tăios, printre păduri de porumb și miriști galbene merseră mai bine de o săptămînă fără să li se întîmple nimic deosebit.

Mai trecu, într-una din zile, pe lîngă ei un convoi militar, însă nu se opri. De data aceasta ostașii care mergeau la război erau oameni între două vîrste, iar unii dintre ei chiar bătrîni.

Urcat în căruță și mînînd caii care mergeau la pas, Goșu părea prăpădit. Își asculta inima cum plînge și abia își stăpînea ochii să nu lăcrimeze. Pînă aici ajunsese ! Lisandra !... Lisandra nu putea să trăiască fără Ariston, iar el, Goșu, nu putea să trăiască fără Lisandra. Întoarse capul și o privi. Femeia se odihnea. Ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, îi străluceau. Fața îi era plină de bucurie. Îl întrebă :

— De ce te zgîiești la mine ?

Goșu nu-i răspunse. Îi întoarse spatele și lovi caii cu biciul. Îi lovi degeaba. Nu aveau cum să-și mărească pașii. Toate căruțele lungi, cu coviltir, care mergeau înaintea lor se tîrau pe șoseaua aspră și dreaptă al cărei capăt părea a se pierde undeva, în adîncul zării tremurătoare.

Ce înfățișare ciudată mai avea și ținutul acesta pe care îl străbătea șoseaua ! Fîntînile de pe marginea drumului erau rare și adînci, multe fuseseră părăsite și astupate, iar satele se întîlneau și mai rar decît fîntînile. Toate întinderile, cîte le puteai cuprinde cu ochii, erau netede ca-n palmă. Nici un deal, nici o vîlcea, nici o măgură și nici măcar un stol de

arbori. Pămîntul negru, gras și uscat, acoperit de lanuri nesfîrșite de porumb și de miriști galbene și ghimpoase, zarea de jurîmprejur, rotundă și deasupra, boltit, cerul albastru, gol, arzător.

Uneori, în zori, în văzduhul vîscos și încremenit se auzea glasul ciocîrliilor și, în răzoare, acela al prepelițelor grase. Dar cînd soarele se înălța de două-trei sulițe deasupra orizontului și valurile de căldură năpădeau nesfîrșirile, totul amuțea. Numai roțile căruțelor lungi, cu coviltir, și copitele cailor, măgarilor și catîrilor șatrei sfărîmau în grăunțe mărunte tăcerea de piatră.

Într-a paisprezecea zi de cînd oamenii oacheși călătoreau spre răsărit așa cum li se poruncise, cîmpia lină pe care o străbătuseră sub arșița neîndurătoare a soarelui luă sfîrșit. Șoseaua începu să șerpuie și să pogoare ușor, iar oamenii oacheși văzură, prin lumina galbenă a înserării, orașul, și dincolo de el, lucind, marele fluviu, pe care bănuiau că peste o zi ori peste două aveau să fie nevoiți să-l treacă pentru a pătrunde în ținuturi pînă acum, pentru ei, necunoscute.

Him bașa tresări și dădu bice cailor, gîndindu-se că ar fi poate bine ca popasul de noapte să-l facă în vreuna din luncile de lîngă oraș. Atunci se întîmplă însă un fapt cu totul și cu totul ciudat. Șatra avea peste treizeci de cîini, cam unul de fiecare căruță. De obicei fiecare cîine mergea pe lîngă căruța stăpînului care-l hrănea. Cîinii șatrei se adunau în landră, se zbenguiau și se mușcau între ei numai în ceasurile de popas. Acum, Rob, cîinele mare și lățos al lui Him bașa, în loc să meargă înaintea căruței sau pe lîngă ea, începu să sară și să latre furios de-a lungul convoiului. Cîinii șatrei se molipsiră și ei de la neliniștea lui Rob, se înfuriară cu toții și se luară după el. Cînd se văzură adunați laolaltă, se năpustiră înainte, întrecură căruțele și se apucară să muște,

printre salturi și urlete spăimîntătoare, caii lui Him bașa, de parcă ar fi vrut să-i împiedice să ajungă la orașul din vale și la țărmul marelui fluviu ale cărui ape se vedeau licărind în vale.

La început, Him bașa nu luă în seamă zarva cîinilor și atinse caii cu sfîrcul biciului. Zarva însă se înteți și Rob mai ales, ca apucat de turbare, se repezi și sfîșie urechea unui cal. Caii, speriați de atacul neașteptat pe care cîinii îl dezlănțuiră din plin senin asupra lor, se speriară și fură cît pe-aci să tragă după ei, în șanț, căruța, și s-o răstoarne.

Him bașa strînse hățurile și opri. Sări din căruță și se apucă să lovească sălbatec cîinii cu biciul pentru a-i alunga și a-i risipi. Întregul șir de căruțe lungi, cu coviltir, se opri. Cîțiva oameni oacheși alergară în ajutorul lui Him bașa și se puseră și ei cu bicele pe cîini. Izbiți din toate părțile de bice subțiri și de harapnice cu sfîrcuri tăioase, cîinii mîrîiră, părăsiră șoseaua și se adunară grămadă pe miriște, căutînd cu ochii lor prelungi și galbeni ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri ai stăpînilor care îi hrăneau și care, uneori, îi mai și băteau. Parcă voiau să *le spună ceva* și parcă se mirau că oamenii oacheși, care de obicei înțelegeau totul, destul de repede, acum se prostiseră și nu pricepeau nimic.

Him bașa luă caii de dîrlogi și porni. Șatra se puse în mișcare și roțile încălțate cu fier scrîșniră iarăși pe pietrișul mărunt, spart și tăios ai șoselei. Rob urlă a pustiu și, îndată, și ceilalți cîini își îndreptară boturile spre cer și urlară și ei, tot a pustiu, tot a moarte. Oamenii oacheși îi lăsară în plata Domnului. Numai Alimut și Kera azvîrliră spre ei cu pietre, mai mult să-i sperie decît să-i lovească.

Văzînd nepăsarea oamenilor oacheși, care își mînau liniștiți caii, măgarii și catîrii înhămați la căruțe, Rob încetă să urle și, chemînd cu un scurt lătrat toată landra după el, se năpusti în șosea și, pînă să

apuce Him bașa să-i lovească și să-i izgonească cu biciul, îl mușcă adînc de ureche și pe celălalt cal. Acum toți cîinii alergau ca înnebuniți pe lîngă căruțe, săreau la cai și-i mușcau să le oprească înaintarea și nici unul dintre ei nu se mai ferea de loviturile de bice.

Him bașa trase căruța la marginea șanțului și opri. Se întoarse și strigă :

— Deshămați. Poposim aici !

Cîinii nu-și potoliră zarva decît atunci cînd văzură caii, măgarii și catîrii deshămați și mînați din urmă, la adăpat, către fîntîna cu cumpănă înaltă din marginea drumului. Rob veni tîrîndu-se, cu ochii veseli, spre Him bașa, să-i miroase și să-i lingă picioarele. Stăpînul șatrei îl lăsă să se apropie și cînd cîinele voinic și lățos scheună dulce și supus, Him bașa îl pocni cu putere în coastă. Rob se rostogoli pînă în șanțul șoselei. Se ridică și iarăși, tîrîș, veni scheunînd să lingă picioarele stăpînului, așteptînd să fie lovit încă o dată. Dar Him bașa nu-și mai lovi cîinele. Se aplecă și-l mîngîie îndelung pe cap și pe gît. Cîinele, topindu-se parcă de fericire, se gudură și scînci dulce. Him bașa îi porunci :

— Hai, du-te !

Rob nu așteptă să i se mai spună încă o dată. Își cunoștea bine stăpînul. Țîșni printre picioarele lui și o zbughi, în goana mare, către fîntînă. Întreaga landră se însufleți și se înșirui veselă în urma lui. Oamenii oacheși, care scoteau apa cu ciutura și zoreau să umple jgheabul de scînduri, larg și adînc, înțeleseră. Își trecuseră caii, măgarii și catîrii însetați deoparte, și pentru întîia oară de cînd ei străbăteau ținuturi și țări cu căruțele lor lungi și grele, cu coviltir, își adăpară întîi cîinii.

După ce-și potoli setea landra, care mai înainte părea sleită de puteri, începu să alerge și să zburde pe miriști. Peste orașul din vale, peste fluviul lat și

negru și peste toate nesfîrșirile căzu înserarea. Era o înserare fumurie, blajină, plină de liniște și de pace. Sarat se apropie de Him bașa și-i spuse :

— Cîinii s-au împotrivit să intrăm în oraș. Semn rău, bulibașă.

— Nu cred în semne, răspunse Him bașa. N-am crezut niciodată și n-o să mă apuc să cred tocmai acum, la bătrînețe. Mi-ar fi și rușine.

Sarat ridică din umeri și se depărtă. Him bașa se uită după el cu ochi mari, uscați. Nu crezuse niciodată în semne. Era adevărat. De cîtva timp însă începuse să creadă, cu toate că nu recunoștea. Atunci cînd Rob și toți ceilalți cîini ai șatrei lătrau, săreau și mușcau caii pentru a-i împiedica să meargă spre oraș, el, Him bașa, fusese foarte atent. Și băgase de seamă că *toți cîinii se uitau la el și la ceilalți oameni oachești ca la niște morți, întocmai ca la niște morți.*

I se încreți pielea și, pe neașteptate, îl cuprinse frigul. Totuși, nu se dădu bătut și își spuse încet în barbă :

— *Mi s-a părut.* Poate că acum, ca și în celelalte rînduri, *mi s-a părut...*

Capitolul V

Din cele mai vechi timpuri, șatra avea obiceiul ca în fiecare seară, oriunde s-ar fi aflat, să aprindă focuri. Odată focurile aprinse, flăcările roșii prindeau puteri, creșteau, jucau în adierea vîntului și alungau întunericul din jur. Uneori, roiurile de scîntei care se desprindeau din focuri și din flăcări erau roșii, alteori erau galbene sau albastre. Lîngă fiecare foc, într-o oală sau în mai multe, se pregătea mîncarea.

Joacă focul,
Joacă norocul.

De cînd începuse războiul nimeni nu mai avea voie să aprindă focul decît între răsăritul și apusul soarelui. Destul de des zburau prin văzduh avioane. Celor dușmane, focurile de noapte le puteau da anumite vești.

— Aprindeți ziua focurile. Pregătiți-vă ziua mîncarea.

Așa se și făcea. Însă ziua... Ziua focurile își pierdeau mult din frumusețe.

Orașul din vale, deși se prăvăli peste el întunericul nopții, nu aprinse nici o lumină.

Stăpînită parcă de prevestiri neplăcute, șatra mîncă pe tăcute pîine tare și veche și ciorbă de fasole rece. Puțina lumină a înserării fu copleșită repede de întuneric. Șatra se pregăti să se culce devreme. Him bașa chemă la el cîțiva oameni și le spuse :

— Mîine ne trezim în zori, legăm cîinii și pregătim căruțele. Am hotărît să intrăm în oraș o dată cu soarele !

Cîinii mai zburdară un timp pe miriștile goale și țepoase, osteniră, se aciuară pe sub căruțe și adormiră, însă rămaseră cu urechile ciulite gata, la nevoie, să iasă din somn și să latre.

Orașul și fluviul de lîngă el erau destul de aproape, dar nu se mai vedeau. Întunericul se îngroșase. Pretutindeni stăpînea tăcerea prielnică somnului. Cerul se acoperi de nori. Nimic nu tulbură liniștea nopții. Spre ziuă norii se risipiră și, cînd orice urmă a lor se topi în văzduh, se auziră venind dinspre răsărit avioane grele, de bombardament. Oamenii oacheși se speriară, însă nu cine știe cît. Învățaseră și ei ca mai toată lumea, să-și dea seama după zgomotul motoarelor, ce fel de avioane vin către ei și cam cîte ar putea fi la număr.

Șatra se trezi, căscă, se frecă la ochi și așteptă să audă și bîzîitul subțire și sprinten al avioanelor de vînătoare care trebuiau să iasă de îndată în întîmpinarea musafirilor. Această așteptare a șatrei rămase însă zadarnică. Sirenele gemură grav și îndelung alarma, iar Rob urlă a moarte și a pustiu. În aceeași clipă toți cîinii șatrei țîșniră de sub căruțe și urlară și ei tot a pustiu și tot a moarte. Zazu se repezi și-o mușcă pe Babaia de ureche. Ursoaica nu-l luă în seamă. Mormăi și ea o dată cu ceilalți urși și se zbătu în lanț. Dar caii, măgarii și catîrii răspîndiți pe miriști păscură mai departe iarba aspră pe care o mai muiase și o mai împrospătase roua nopții.

Geamătul avioanelor care se apropiau şi vaierul lugubru al sirenelor din oraş şi din port, urletul cîinilor și mormăitul furios, înnebunitor chiar, al urşilor sfîrșiră prin a aduce pentru mulți înfricoșare. Copiii și muierile fugiră, se răspîndiră şi se ascunseră ca niște pui de potîrniche în porumbişte. Bărbații însă rămaseră lîngă căruțe socotind pe bună dreptate că dacă pe vreunii din ei avea a-i căuta acolo ori în altă parte moartea, tot trebuia să-i găsească. Cîțiva, ca să le treacă mai uşor timpul, își umplură lulelele de pămînt ars cu tutun, scăpărară şi se aşternură pe fumat.

Reflectoarele ascunse în zăvoaiele de lîngă fluviu începură să cerceteze cerul încă mohorît, pipăindu-l parcă cu lungile lor degete de lumină. Nici un avion nu intră în capcana reflectoarelor. Cu toate acestea tunurile antiaeriene se dezlănțuiră și slăvile se umplură, cînd într-o parte, cînd în alta, de explozii. După fiecare explozie rămînea atîrnată pentru cîtva timp, în văzduh, o trîmbă de fum. Avioanele străine nu ținură seama de furia tunurilor antiaeriene și nu se întoarseră din drum. Gemetele lor se apropiau clipă cu clipă. Și cu cît se apropiau, cu atît deveneau mai înfricoșătoare. În curînd văzduhul vui și țiui, și numaidecît după aceea exploziile sfărîmară în mii și mii de bucăți aerul. Se auziră țipete scurte, și unele dintre ele repede retezate, iar acolo unde se știa că se află orașul se înălțară flăcări. Porniră, din cîteva părți, împușcături răzlețe.

Uşurate de încărcătură, avioanele grele făcură cale întoarsă. Tunurile tăcură. Se potoliră şi împuşcăturile. Zgomotul avioanelor se depărtă pînă se topi și se stinse cu totul. Jos, în oraşul de lîngă marele fluviu, larma continua. Se revărsară zorile. Cîteva ciocîrlii zbucniră din mirişti, se ridicară în văzduh şi începură să-și sune glasurile care se asemuiau cu acelea ale unor clopoței de aur. Nesfîrșirile se înveseliră şi răsă-

ritul soarelui le scăldă darnic în lumină mătăsoasă. Muierile și copiii șatrei se întoarseră la căruțe. Rob mai urlă o dată a pustiu și a moarte, și se liniști și el, cum se liniștiseră toți ceilalți cîini. Urșii își încetară mormăitul. Nu trecu mult și pe miriști, de-a lungul șoselei, se aprinseră focuri. Cumpăna fîntînii scîrțîi, căldările de mămăligă și oalele pline cu fasole sau cu linte începură să dea în fiert. Oamenii tăceau.

După ce mîncară, adunară caii, măgarii și catîrii și-i înhămară. Rob iarăși urlă a moarte și a pustiu, și de data aceasta întreaga landră se luă după el. Him bașa porunci :

— Chemați cîinii și legați-i !

Avură mult de furcă. Cîinii se fereau, nu se lăsau prinși, încercau să muște, se zbăteau și chelălăiau. Him bașa îl chemă pe Rob. Cîinele uriaș se zburli și își arătă dușmănos colții, se curbă și fu gata să-i sară stăpînului în piept și să-l doboare. Him bașa se încruntă și-l strigă încă o dată pe nume, răstit și poruncitor. Cîinele se muie, focul galben din ochi i se stinse, se culcă și, scîncind ușor, se tîrî pe burtă pînă la picioarele stăpînului. Acesta se aplecă, îi puse zgarda și-l legă de șușlețul căruței. Caii porniră. Ceilalți cîini ai șatrei cu zgărzile la gît mergeau încet după căruțele cu coviltir, supuși, cu cozile între picioare și cu capetele în jos. Rob se zbătu în zgardă, sări în dreapta și-n stînga vrînd să scape. Înțelese repede că nu avea putere să rupă lanțul și nici să oprească în loc căruța. Se culcă totuși pe burtă. Poate... Poate așa va izbuti să împiedice șatra să meargă mai departe. Șatra nu înțelegea. Nu înțelegea nici Him bașa. Iar căruța trăgea cîinele după ea, către oraș, către fluviu, către ținuturile necunoscute, de dincolo de fluviu.

Rob scînci și lătră. Pielea pe care pietrișul spart și tăios al șoselei i-o sîngera, îl ustură. Se ridică pe picioare și se apucă iarăși să scîncească, să latre și să

se zbuciume în lanț. Poate că Him bașa va înțelege... Va înțelege...

Dar Him bașa tot nu înțelegea. Venea la el cu biciul. Venea să-l bată.

Cîinele se aștepta să fie bătut. Odată ce Him bașa nu înțelegea pentru ce urla el a pustiu și a moarte, era firesc ca Him bașa să-l bată. Era firesc...

Him bașa însă nu-l bătu. Stăpînul șatrei înfipse codirișca biciului în coviltir, se aplecă, îl mîngîie pe Rob pe gît și pe cap, îl luă în brațe, se opinti și-l așeză în șușleț. Îl mai mîngîie un timp. Rob se mai liniști, de scîncit însă continuă să scîncească. Acum scîncetul lui deveni atît de asemuitor cu plînsul unui om, încît lui Him bașa îi fu cu neputință să-l mai asculte. Luă biciul și-l lovi cu codirișca pe spinare de cîteva ori. Rob se potoli și tăcu.

Lungul șir de căruțe cu coviltir pogorî la pas către orașul din vale. Focurile aprinse de bombardament nu mai scoteau flăcări, dar tot ardeau. Coloane de fum negru se ridicau lin spre cer, din port și din partea de lîngă port a orașului. Văzduhul era tot vîscos, tot neclintit, tot arzător.

Oamenii oacheși își simțiră trupurile năpădite de sudoare lipicioasă și unsuroasă și gîtlejurile uscate. Nu sufereau prea mult, pentru că de cînd veniseră pe lume se obișnuiseră și cu gerurile acestor ținuturi și cu arșițele lor pîrjolitoare.

Asupra cailor, măgarilor și catîrilor, ca și asupra cîinilor și a urșilor, se năpustiră dintr-o dată *roiuri neobișnuit de mari de muște verzi și grase*. Muștele acestea de lîngă fluviu aduceau cu ele un miros greu, acru și stătut, de sînge lipsit de viață și de cadavre intrate în putrefacție.

— Muște de război, spuse Him bașa. De cînd a început războiul și pînă acum șatra nu s-a întîlnit cu ele. Muște de război...

Oarba suspină :

— Dar de acum înainte, Him, de acum înainte...

Him bașa tăcea. Tăcu și Oarba.

Stăpînul șatrei își aprinse luleaua. Roiurile de muște fugiră de Him bașa și fugind se năpustiră toate asupra cailor.

Întreaga șatră își aprinse lulelele. Caii, măgarii și catîrii, cîinii și urșii se apărară cum se pricepură.

Mirosul greu, acru și stătut, de sînge lipsit de viață și de trupuri omenești intrate în putrefacție se întări. Rob chelălăi și scînci și, ca la poruncă, ceilalți cîini ai șatrei chelălăiră și scînciră și ei. Șătrarii se gîndiră să-i bată pentru a-i potoli. Se gîndiră însă că vor fi știind și cîinii de ce chelălăie și scîncesc și-i lăsară în pace.

Lungul șir de căruțe grele, cu coviltir, ajunse la *Postul de control* de la bariera orașului. Aerul se clătină și frunzișul stolului de salcîmi foșni. Mirosul greu se risipi și se mai rări pentru cîteva clipe. Jandarmii îmbrăcați în albastru ieșiră în șosea. Him bașa sări jos din căruță. Convoiul se opri.

— Care dintre voi e mai-marele șatrei ?

— Eu, răspunse Him bașa.

— Poftește după mine.

Him bașa se luă după jandarmul rotofei care îl întrebase dacă el e bulibașa și intră într-o cabană de scînduri, vopsită cu verde și ascunsă printre salcîmi. Aci, stăpînul șatrei ridică pălăria și salută. Văzu stînd întins pe un pat de fier, simplu, un tînăr bucălat, cu mustață roșcovană. La intrarea lui Him bașa acesta se ridică alene și se așeză pe scaunul de lîngă masă. Pe masă se aflau maldăre de dosare, o călimară, un toc și niște jurnale. Tînărul roșcovan era în cămașă, avea fața plină de bubulițe și de sudoare și din felul cum se mișcase reieșea că suferă îngrozitor din pricina căldurii. Se uită la Him bașa îndelung, *ca la un mort*, tot așa cum se uitaseră la Him bașa și la ceilalți oa-

meni ai șatrei jandarmii care-i opriseră în șosea. Îl întrebă blajin :

— Ai acte ?

— Am, răspunse Him bașa. N-aș putea să umblu cu șatra prin țară dacă n-aș avea acte.

— Unii le mai pierd, zise blajin jandarmul.

Him bașa vru să-i spună că el nu e dintre aceia care pierd actele ori le fac intr-adins pierdute. Se răzgîndi însă și scormonindu-se în chimir scoase hîrțoagele. Jandarmul abia își aruncă ochii pe ele și-l întrebă :

— Cîți sînteți ?

— Nouăzeci și nouă de suflete, dar, în curînd, o să trecem suta.

Him bașa surîse. Jandarmul nu gustă spusele bulibașei. Poate nici nu le auzise. Trase un sertar, luă de acolo un registru și notă : „Șatra lui Him bașa : nouăzeci și nouă de oameni, cu mic, cu mare". Mai însemnă ziua, luna și anul. Puse o ștampilă și o iscălitură pe hîrțoagele îngălbenite ale șatrei și iscăli.

— Poftim.

— Mulțumesc, domnule.

Își vîrî actele în chimir.

— Putem pleca ?

— Sînteți grăbiți ?

— Nu, zise Him bașa, dar...

— O să vă dau un jandarm să vă arate drumul pînă în port. Trebuie să ocoliți. N-aveți voie să treceți prin oraș.

— Și... *dincolo... Dincolo* cînd o s-ajungem ?

— Mîine. Pînă mîine căruțele rămîn în port.

Strigă un nume pe care stăpînul șatrei nu-l desluși prea bine.

— Aici, să trăiți, domnule plutonier, aici sînt, răspunse jandarmul care rămăsese afară, lîngă ușă.

— Ia-ți arma și du-i în port. Cunoști drumul ?

— Da, să trăiți, îl cunosc.

Jandarmul plecă să-şi caute arma. Him başa vru să se ducă după el. Jandarmul îl opri :

— Iar te grăbeşti. *Toţi* care aveţi de trecut fluviul vă grăbiţi, de parcă *dincolo* de el v-ar aştepta *raiul. Nu vă aşteaptă nici un rai dincolo de fluviu, omule.*

— Mă gîndeam... Mă gîndeam să nu vă iau timpul.

Plutonierul nu-i luă nici acum în seamă spusele.

— Aveţi ceva aur asupra voastră ?

Asta era. De aceea îl trimisese pe jandarm să-şi caute arma, ca să rămînă numai ei doi şi să-i ceară aur. Pretutindeni lor, oamenilor oacheşi, şi acum ca şi mai înainte, cînd erau vremuri de pace, li se cerea de către jandarmi aur. Dădeau. Şi, în schimb, căpătau dreptul să umble prin sate şi să lucreze. Acum, de cînd cu războiul, aurul se ascundea, era mai rar şi mai scump, şi dacă războiul avea să mai dureze aurul avea să devină şi mai scump. În timp de război numai oamenii erau ieftini, atît de ieftini că aproape nu preţuiau nimic.

Un roi de muşte verzi şi grase năvăli pe uşa deschisă şi umplu odaia cu mirosul lor greu, de cadavre intrate în putrefacţie şi cu bizîitul lor nesuferit. Him başa se apără cu mîna. Plutonierul aprinse un trabuc. De teama fumului tare care începuse să plutească domol prin aer, muştele mari, verzi şi grase se grăbiră să părăsească încăperea.

— Ei, bulibaşă, nu mi-ai răspuns. Aveţi ori n-aveţi aur ?

Era zadarnic să tăgăduiască. Vamă tot avea să dea. Răspunse încet :

— Avem, domnule plutonier, avem, dar nu cine ştie cît.

— Atunci e bine, spuse plutonierul. E cum nu se poate mai bine.

Him bașa tăcu. Tăcu și se gîndi : „Oare cît o să-mi ceară ? După înfățișare, nu pare lacom. Dar poți să știi ? ! Mulți oameni cu înfățișare blîndă și frumoasă m-au punguit pînă acum. De ce nu m-ar pungui și roșcovanul acesta ?“

— Vă dau un sfat, spuse plutonierul. Orașul e plin de speculanți. Nu schimbați aurul la speculanți. Au să vă înșele. Schimbați-l la bancă. Și cumpărați-vă cît mai multe de-ale mîncării. Dincolo de fluviu n-o să mai aveți unde schimba aurul și nici de-ale mîncării n-o să mai găsiți de cumpărat. Ai priceput ?

— Am priceput, domnule plutonier.

Și iarăși Him bașa se chinui să afle cam cît o să-l coste sfatul care i se dăduse.

Plutonierul de jandarmi trase adînc din trabuc. Trîmbe de fum albăstriu îi înfășurară fața bucălată. Și prin acele trîmbe de fum albăstriu, stăpînul șatrei văzu clar — *văzu cum nu se putea mai clar* — că și plutonierul acesta *se uită la el ca la un mort.* Îl auzi spunînd :

— Fluviul o să-l treceți mîine. Du-te cu Dumnezeu, bulibașă.

Mai-marele șatrei se înclină adînc, mulțumi și plecă. Îi răsări în cale jandarmul care primise ordin de la plutonier să-și caute arma.

— Sînt aici, bulibașă. Porniți căruțele și să mergem, că mă omoară căldura.

Vorbele jandarmului îl arseră. De ce spusese oare că-l omoară căldura ? Se aflau acolo, sub văpăile soarelui arzător toți, nu numai el, jandarmul. Atunci de ce l-ar omorî căldura numai pe el, pe jandarm, și pe toți ceilalți i-ar ierta ?

Jandarmul de la început se uitase la el și la oamenii oacheși ai șatrei ca la niște morți. Și acum... Acum tot așa se uita la ei : ca la niște morți care nu fuseseră îngropați și care, printr-o minune greu de lămurit, se mai mișcau pe lîngă caii, măgarii și catîrii

lor şi pe lîngă căruţele lor lungi şi grele, cu coviltir. „M-a bătut soarele în cap, îşi spuse Him başa. M-a bătut soarele la cap şi mi-a zăpăcit mintea. Astăzi va trebui să cumpăr din oraş nu numai de-ale mîncării, va trebui să-mi cumpăr şi-o pălărie de paie, o pălărie cu margini largi, o pălărie boierească, să mă ferească de soare. Numai să găsesc."

Şirul de căruţe lungi,cu coviltir, plecă la drum. Him başa mergea pe lîngă caii care se îndărătniceau să se apere de muşcături. Roiurile de muşte mari, verzi şi grase se repezeau asupra lor, le umblau pe boturi, le pătrundeau în nări şi în urechi, li se aşezau pe pleoape şi pe gît şi mai ales pe rănile uşoare pe care animalele le căpătaseră în chinuitoarea lor călătorie de-a lungul şesului neted şi uscat.

Pe lîngă Him başa călca rar şi apăsat jandarmul cu puşca la umăr.

— Veniţi de departe ?

— De departe, domnule, de departe.

Se întoarse şi arătă cu mîna, dincolo de zare, undeva spre scăpătat.

Ocoliră oraşul pe drumuri lăturalnice pline de gropi.

Sîcîit de muşte, Rob chelălăia şi scîncea culcat în şuşleţ. Din cînd în cînd ridica botul însîngerat şi urla în văzduh a pustiu şi a moarte. Aerul mirosea greu, a sînge proaspăt, lipsit de viaţă şi a cadavre intrate în putrefacţie. Vîntul adia venind dinspre marele fluviu, dar aşa de încet, încît nu izbutea să împrăştie urîtele miasme.

— Nesuferit cîine ai, zise jandarmul. Eu unul n-aş ţine pe lîngă casă o asemenea potaie.

— E un cîine bun, domnule. L-am crescut de mic, însă începînd de aseară, nu ştiu ce l-a apucat, latră şi urlă într-una.

— Dacă vrei, bulibaşă, te scap îndată de el. Stric un glonţ şi... gata.

— Nu, zise Him bașa, o să-i treacă. E un cîine bun. Cînd o să ne aflăm dincolo de apă o să-i treacă. Poate l-a-ntărîtat mirosul greu al orașului. Acum îl mai întărîtă și muștele.

— Poate. Noi ne-am obișnuit cu mirosul orașului, cu muștele, ne-am obișnuit și cu războiul.

— Omul se obișnuiește cu toate, spuse Him bașa. Cu toate.

— Asta da, cam așa e.

Jandarmul se purta bine. Părea și vorbăreț. Îl întrebă :

— Dumneata știi, domnule, dumneata trebuie să știi...

Jandarmul nu-l lăsă să-și isprăvească întrebarea. Îl repezi :

— Ce să știu ?

— După ce trecem apa... După ce trecem apa, o să mai mergem mult pînă la... Pînă *acolo ?*

Jandarmului i se aspri obrazul. În același timp i se aspri și glasul :

— Mă-ntrebi degeaba, bulibașă ! Degeaba mă-ntrebi. Nu știu decît că trebuie să vă duc pînă în port și să vă dau altora în primire.

— Cui ? Cui o să ne dai în primire ?

— Cum cui ? Altora ca mine. Jandarmilor de pe malul de dincolo.

După ce rosti aceste cuvinte, jandarmul rămase cîțiva pași mai în urmă. Se uită la Rob cum se chinuie în șușlețul căruții, cum chelălăie și scîncește încercînd în toate chipurile să se apere de muștele mari, verzi și grase care tăbărîseră asupra lui. Își aduse aminte de cîinii pe care îi lăsase acasă și i se făcu milă, milă de cîinii lui, milă de Rob și milă de el însuși. Se căută prin buzunarele vestonului și într-unul din ele găsi o bucată de pîine neagră și uscată. O scoase, mușcă din ea, se apropie de Rob și i-o întinse. Cîinele uită de muște și uită de zgardă, se

zburli tot, mîrîi la jandarm și-și arătă colții. Jandarmul se trase îndărăt și-i aruncă pîinea. Cîinele o mirosi, însă de atins de ea nu se atinse. Văzînd că Rob nu-i primește darul, jandarmul tînăr se întristă.

Lungul șir de căruțe ocoli orașul pe la margine. Drumul era îngust, plin de gropi și de praf. Căruțele lungi, cu coviltir, hurducăiau din toate încheieturile. Din porți, mahalagiii se uitau la căruțele șatrei, la oamenii oacheși și pletoși care mergeau pe lîngă ele, la cai, la catîri și la măgari, la cîinii legați de căruțe și la urșii pe care drumul străbătut, arșița și hrana puțină îi slăbiseră, fără nici o mirare și fără nici o bucurie. Him bașa își spuse : „Pe aici au mai trecut înaintea noastră și alte șatre.“ Privi cu băgare de seamă ochii mahalagiilor și iarăși *i se păru* că toți tîrgoveții aceia *se uitau la el și la ceilalți din șatra lui ca la niște morți.*

Casele erau mărunte, cu pereții coșcoviți, vechi și dărăpănate, însă păreau vesele, pentru că, în jurul lor, curțile erau pline de pomi roditori și de steble de flori.

Lui Him bașa îi plăcu totul, însă cel mai mult îi plăcură merii. Crescuseră rotați și ramurile lor erau, toate, încărcate de mere mici și roșii.

Îi lăsă gura apă. De cînd nu mai mîncase mere ? Oho ! De anul trecut ! O să cumpere din oraș, între altele, și-o traistă cu mere. Cîteva o să le mănînce îndată, îndată. Numai să ajungă să le cumpere.

Lîngă marele fluviu ardeau încet, scoțînd puține flăcări gălbui și mult fum negru, cîteva case. Ceva mai departe, pe malul apei, mai ardeau încă domol rămășițele cîtorva căruțe lungi. Jandarmul îi spuse lui Him bașa :

— Bombardamentul din zori... Au murit și cîțiva oameni din șatra care poposise aci aseară. Voi... He-he-he... Voi ați avut noroc. Dacă veneați aseară, vă atingeau și pe voi bombele.

Him bașa zise domol :

— Dar ce ar fi putut să aibă cu noi avioanele acelea ?

— Nimic. Din greșeală. Căutau depozitele de benzină.

— Și oamenii aceia care au fost uciși, unde sînt ?

— I-au luat cioclii orașului și i-au îngropat.

— Și cei care au scăpat ? Cei care au scăpat unde sînt ?

— Au fost trecuți *dincolo.*

În port era zăpăceală, o zăpăceală pe care, dacă n-ai fi văzut-o, cu greu ți-ai fi închipuit-o. Soldați osteniți de drum ori de veghe, marinari, jandarmi și o sumedenie de hamali și de țărani aduși de prin satele vecine să ajute la încărcarea sau la descărcarea șlepurilor. Vapoare vechi și chiar străvechi cu punțile scorojite de soarele sălbatec al verii dormitau ancorate la țărm păzite de tunuri cu țevile subțiri și lungi îndreptate spre cer. Pe lîngă tunuri se vedeau întinși, căzuți în cel mai greu somn, tunarii. Deasupra întregului ținut, și poate că deasupra întregei lumi, cerul era albastru, limpede și încremenit. Vîntul adia ușor dinspre apă și atunci văzduhul părea, pentru cîteva clipe, mai puțin fierbinte.

Oamenilor oacheși le ieșiră înainte doi jandarmi. Jandarmul cu armă, care-i însoțea, le spuse :

— Numărați-i și voi, *zic că sînt nouăzeci și nouă de suflete,* dar cîți vor fi cu adevărat numai ei știu.

— Numere-i dracii ! *Parcă nu-i tot una dacă sînt nouăzeci și nouă sau o sută nouăzeci și nouă ? În curînd... În curînd...*

Jandarmul care vorbea băgă de seamă că Him trage cu urechea la spusele lui. Tăcu.

Mai-marele șatrei îi privi pe toți trei atît de adînc, încît i se păru că a intrat cu întreaga lui făptură înlăuntrul lor. Jandarmii întoarseră capul. Unul spuse aspru :

— Ce vrei, baragladină ? Ce te uiți așa la noi ? Nu cumva încerci să ne deochi ?

— Nu, zise încet și parcă rugător Him. Mă uitam și eu la dumneavoastră, așa, ca omul...

Acum, legînd vorbele jandarmilor de privirile lor și aducîndu-și aminte de tot ceea ce i se întîmplase lui și de tot ceea ce i se întîmplase șatrei de cînd primise poruncă să meargă spre Răsărit, Him bașa fu încredințat că *nu i se păruse*, că într-adevăr toți oamenii care-i întîlnise de atunci, de-a lungul drumului, *se uitară la ei ca la niște morți*. „Totuși, își spuse, totuși o să-mi cumpăr astăzi din tîrg o pălărie de paie, ușoară, cu marginile largi, să mă apere, să nu mă bată soarele la cap. Totodată o să cumpăr și-o traistă de mere. Mi s-a făcut poftă de mere și-o să mănînc mere pînă o să mă satur. Cîteva o să i le dau babei mele, Oarbei mele." La Alimut nu se gîndi de loc.

De la un căpitan de jandarmi care, călare, le ieși pe neașteptate în cale, șatra primi ordin să-și tragă căruțele mai departe, de-a lungul apei, să le așeze una lîngă alta cît mai strîns, ca să mai rămînă loc și pentru alte șatre, să lege caii, catîrii și măgarii de căruțe, iar cîinilor să nu le dea drumul din zgardă.

— Cum îi văd slobozi, cum pun mîna pe ei hingherii și-i prind. Iar dincolo de apă... *dincolo* o să aveți negreșit trebuință de cîini.

— În oraș avem voie să mergem ?

— Aveți. Pentru cumpărături. Dar să nu cumva să încercați să vă jucați urșii ori să dați drumul la paparude prin oraș ! Aici nu-i arde nimănui nici de urși, nici de paparude. Și s-ar cuveni să nu vă ardă nici vouă.

— Nici nu ne arde, domnule căpitan.

Își așezară căruțele strîns, întocmai așa cum primiseră poruncă, își hrăniră cîinii și urșii, iar cailor, măgarilor și catîrilor le deteră, ca-n zile mari, ovăz.

Him bașa îi chemă pe bărbații șatrei, și cînd îi văzu adunați în juru-i, le spuse :

— După cît îmi pot da seama, dincolo de fluviu vom trăi ca-n pustiu. Trebuie să schimbăm aici ceva aur și să ne umplem căruțele cu făină, cu mălai, cu sare și cu tot ce vom mai găsi de-ale mîncării. Jandarmul cu care am vorbit mai înainte de a intra în oraș m-a sfătuit *să schimbăm aici tot aurul*. Eu zic să schimbăm numai pentru cumpărături. Uneori, chiar în pustiu, dacă ai aur, poți găsi ceva de cumpărat. Și apoi s-ar putea ca pustiul de dincolo de apă să nu fie chiar atît de pustiu pe cît se spune.

— Cît vom rămîne aici ?

— Pînă mîine dimineață.

Vru să adauge : „Am să încerc să capăt pentru șatră încă o zi de răgaz", însă își înghiți vorbele. Dacă va căpăta răgazul dorit, o să aibă destul timp să le spună. Dacă nu... Dacă nu, era mai bine să tacă.

Oamenii șatrei se sfătuiră cu nevestele. Pe urmă se adunară în cete și plecară tăcuți spre oraș. Him bașa îl chemă pe Alimut.

— Tu ai să mergi cu mine.

— Merg, tată.

— Atunci, hai.

— Pot s-o iau și pe Kera ?

— Nu. Mergem numai noi doi.

Oarba spuse :

— Cînd aveam ochi îmi plăcea și mie să văd orașele, să le colind. În orașe sînt prăvălii multe, cu de toate, iar seara se aprind o sumedenie de lumini.

— Acum, mamă, acum în orașe nu se mai aprind lumini seara. Acum e război.

— Da, zise Oarba tristă. Acum nicăieri nu se mai aprind seara lumini. Acum e pretutindeni război.

Goșu o întrebă pe Lisandra :

— Vrei să mă însoțești ?

— Unde ?

— În tîrg. Mă duc după cumpărături și dacă ai vrea să mergi cu mine...

— Nu, Goșule, nu merg. Du-te singur.

— Dorești să-ți aduc ceva ? Ceva ce ți-ar place ție...

— Nu. *Eu nu-l doresc decît pe Ariston.* Dar pe Ariston nu e nevoie să mi-l aduci tu. Vine el singur, numai să-i fac semn cu degetul.

— Afurisito !

Lisandra rîse.

— N-ai nici măcar atîta curaj să mă înjuri cum trebuie.

— Ariston ! Mereu Ariston ! O să-l înjunghii și astfel o să se isprăvească și cu Ariston al tău.

— Tu ! Să-l înjunghii tu pe Ariston ? ! Ha-ha-ha ! Aș vrea să trăiesc s-o văd și pe-asta. Să-l înjunghii tu pe Ariston...

Goșu plecă singur.

Orașul de lîngă apă mirosea a gunoaie rîncede, a sînge acru, stătut, și prin dreptul cîrciumilor și al restaurantelor, a pește și a băutură. Venise amiaza și soarele dogorea și ardea totul cu neîndurare. Negustorii stăteau, ascunși parcă, la umbră, în adîncul prăvăliilor întunecoase. Afacerile mergeau bine, ba chiar foarte bine de parcă n-ar fi fost pe lume război. Ori poate mergeau așa de bine, tocmai pentru că era pe lume război.

Războiul se depărtase de mult de marele fluviu. Aici nu se auzeau împușcăturile de pe front și nu se mai auzeau nici măcar glasurile puternice ale tunurilor. Frontul era departe, tare departe...

Era adevărat că de două-trei ori pe săptămînă, dinspre răsărit, venea un stol de bombardiere în timpul nopții ori în zori și căutau portul. Uneori îl găseau și-l bombardau, alteori, încolțite de avioane de vînătoare adverse, își aruncau încărcătura și fă-

ceau calea întoarsă. Din pricina bombardamentelor se iscau focuri care erau stinse repede de pompierii pe care-i ajuta și populația. Mai mureau și oameni. Dar așa era războiul și așa era viața. Cineva tot trebuia să moară și fiecare gîndea că vor muri alții, iar că rîndul lui la moarte va veni mai tîrziu, mult mai tîrziu, după ce războiul va lua sfîrșit și-l va ajunge din urmă povara grea a anilor mulți.

În fiecare zi treceau întîi prin oraș, și după aceea peste marele fluviu, unități militare străine care o apucau spre îndepărtatul front.

Mai pe la începutul războiului, ostașii străini care treceau într-acolo erau tineri, frumoși, grăsulii și îmbrăcați elegant, ca de paradă. Mai pe urmă, ostașii care treceau către front erau oameni maturi. Se părea că toți aceștia, într-un fel sau altul, pieriseră, pentru că cei ce se îndreptau acum spre front arătau altfel, cu totul altfel. Unii erau copilandri costelivi, cu obrazul pufos. Hainele pe care le purtau fuseseră croite pentru trupuri mai împlinite. Lor le stăteau strîmb și rău. Acestor băiețandri pirpirii, deveniți ostași cu mult înainte de timp, le stăteau rău și căștile turtite ca niște ceaune care, fiind prea largi, le cădeau peste frunți și peste urechi. Alții, atinși de îmbătrînire, aveau tîmple albe și chelii lucitoare. *Războiul mînca oameni.* Topea oameni. Avea să-i mănînce și să-i topească și pe aceștia, și atunci... Atunci o să se isprăvească și războiul. O să se isprăvească și războiul...

Ce-o să fie după război ? Cum ce-o să fie ? ! După război o să fie pace și viața o să curgă iarăși liniștită pe vechiul ei făgaș, ca mai înainte, întocmai ca mai înainte. Nu. Asta nu era adevărat. Asta nu putea fi adevărat. *După fiecare război viața curge altfel ca înainte. Uneori mai bine. Alteori mai rău. Dar totdeauna altfel... Altfel...*

Oamenii șatrei se gîndeau și nu se prea gîndeau la război. Ei nu aveau nimic cu războiul. Acum singura lor preocupare era să găsească făină și mălai, fasole și linte, ceapă și varză, sare și untdelemn, să-și încarce cît mai mult căruțele cu de-ale gurii și mîine, în zori, să treacă apa pe șlepuri, *să treacă dincolo...*

Dincolo !... O să-i treacă *dincolo* și-o să-i ducă într-un loc mai ferit. O să aștepte *acolo* sfîrșitul războiului, care sfîrșit, după cît se aude, nu e prea departe. Pe urmă... Ce va fi pe urmă ? Pe urmă șatra se va întoarce aici și-și va reîncepe colinda prin sate. Foalele vor ține cărbunii aprinși, fierul se va înroși în foc, ciocanele și baroasele vor cădea pe nicovale, vor juca urșii, paparudele goale vor cînta iarăși

Paparudă, rudă,
Vino de mă udă,

iar bătrînele vor ghici muierilor bălane în palmă, în ghioc, în cafea, în cărți, în bobi ceea ce li s-a întîmplat altădată, ceea ce li se întîmplă acum, ceea ce va avea să li se întîmple în zilele și în anii ce vor urma.

Acum, șatra — vestita șatră a lui Him bașa — are nouăzeci și nouă de suflete. La întoarcere, cînd va fi să fie întoarcerea, șatra va fi întrecut cu mult suta.

Fetele și fetișcanele sînt frumoase, li se scurg ochii tîrgoveților după ele, sînt tari și sănătoase ca piatra, sînt sprintene și ochioase și, pe deasupra, aproape tot atît de puioase ca iepuroaicele.

— *Să vă ghicească baba, cuconițelor,*
Să vă ghicească baba, domnițelor,
domnișoară,
fetișoară,

Să vă ghicească baba pînă-n seară.
Baba să vă cînte,

Baba să vă descînte
De urît ori de dragoste,
De fericire ori de pacoste.

Acum parcă a luat foc cerul. Acum parcă a luat foc pămîntul. Arde țărîna sub tălpile goale. Trotoarele de piatră ard și mai puternic.

Într-o parte a orașului sună dairelele, răsună tobele.

Acù, acù
Joacă bine, Zazù,
Joacă bine Babaia,
Altfel te ia gaia,
Altfel te ia gaia...

Acum arde pămîntul. Acum arde văzduhul. Acum arde cerul.

Sorbi aer. Și aerul e ca plumbul topit. Bei apă din fîntînă. Apa e leșietică, miroase a stătut, a acru, a pîrjol, a secetă.

S-au copt dudele,
S-au trecut dudele,
Vin paparudele
Primiți paparudele
Ca s-aducă ploile...

Praf. Gunoaie. Garduri putrede. Uși care scîrțiie cînd se închid și scîrțiie cînd se deschid. Orătănii. Pisici jigărite. Cîțiva stupi în care auzi albine zumzăind. Soare. Pe urmă tot soare. Pînă cînd soare ? Pînă la sfîrșitul sfîrșitului. Soare. Soare...

Soare. Arșiță. Soare. Arșiță. Pînă cînd arșiță ? Pînă la sfîrșitul sfîrșitului.

Oangă !...
Boangă !...
Cotoroangă !...

— Ai vreo duşmancă înrăită care-ţi tulbură casa şi ţi-a prins în mrejele ei soţul ? Curvei îi pune baba cuţitul ori îi trimite un şarpe de argint viu şi te scapă de ea.

— Să-ţi ghicească baba-n ghioc, minunea lumii, frumuseţea pămîntului, dulceaţa raiului... Să-ţi ghicească baba-n palmă...

Muierile şatrei fac ce fac, intră prin casele boiereşti şi prin casele negustoreşti şi nu ies cu mîinile goale. Acestor femei, care trăiesc în aşezări orăşeneşti, soarta le-a dăruit multe : case, averi, linişte. Cu muierile oacheşe ale şatrei soarta a fost alta. Ele îşi duc întreaga viaţă în căruţele lungi, cu coviltir şi-n corturi bătute de toate vînturile, de toate ploile, de toate viscolele. Ca să-ţi ţină de pe o zi pe alta viaţa, ele au învăţat — şi vorbesc cu uşurinţă — toate graiurile neamurilor statornicite între Golful Persic şi Munţii Boemiei. Au minţi agere, au viclenie, au ochi rotunzi, neobişnuit de mari, neobişnuit de negri, neobişnuit de focoşi, ochi cu care ameţesc şi zăpăcesc.

— Cum te uiţi la mine-n ochi
cum te deochi.
Cum te uiţi la mine-n gură
Te-ngălbeneşti la figură...

Încîrduiţi pe strada mare a oraşului, oamenii şatrei căutară Banca. O găsiră repede, însă o găsiră închisă. Tocmai cînd se sfătuiau cum să se descurce se apropie de ei surîzînd, plin de bună voie şi de bunăvoinţă, un bărbat mărunţel, bine îmbrăcat, cu capul mare cît baniţa şi cu picioarele scurte. Le dete prietenos bună ziua şi-i întrebă :

— Vreţi să schimbaţi aur ?

Oamenii oacheşi nu-i răspunseră. Mărunţelul stărui :

— Nu vă temeți. Nu vă întind nici o cursă. Vreau să vă fiu de folos. Înțelegeți ? *Am interes să vă fiu de folos*. Și, cum se spune pe aici, *interesul poartă fesul*.

Him bașa îi răspunse :

— Da, e adevărat. Vrem să schimbăm ceva aur, dar, cum vezi și dumneata, Banca s-a închis, iar noi... Noi trebuie să trecem peste apă mîine în zori.

— Atunci nu vă mai codiți. Veniți cu mine la domnul Ax. Domnul Ax o să vă schimbe îndată aurul. Cinstit vi-l schimbă și vă dă chiar mai mult decît v-ar da Banca. Aurul e în scumpire. Și apoi, trebuie să mai aflați că toate șatrele care au trecut pe aici și-au schimbat aurul la domnul Ax.

Him bașa, care de multă vreme era doritor să aibe știri și despre alte șatre, găsi prilejul să-l întrebe :

— Au trecut multe șatre pe aici ?

— Multe, zise încet mărunțelul, destul de multe și, după cîte știe domnul Ax, vor mai trece, vor trece și mai multe...

— Și... despre șatrele care au trecut pînă acum apa, s-a auzit ceva ?

— Nu, zise mărunțelul lăsînd buza, pînă acum nu s-a auzit nimic, absolut nimic.

Him bașa văzu că ochii mărunțelului se întristaseră și mai văzu că mărunțelul, din clipa în care i se întristaseră ochii, *se uită la ei toți ca la niște morți*.

— Îți mulțumim, zise Him. Îți mulțumim și te rugăm să ne arăți unde-l găsim pe domnul Ax. N-o să te ostenești pe degeaba.

Mărunțelul își scutură ochii de întristare.

— Cînd îi duc mușterii pentru schimbarea aurului, domnul Ax îmi dă și mie o părticică din cîștig.

Își mușcă buza. Întristarea îi pogorî din nou în ochi și-i cuprinse și glasul :

— De la voi... Ar fi păcat de Dumnezeu să mă ating de bănișorii voștri. Așa că să nu încercați să mă mînjiți cu ceva, că nu primesc... Nu primesc !

Plecă mărunțelul. Sătrarii se luară buluc după el. Cotiră îndelung pe uliți strîmbe și înguste. Din porțile larg deschise ale unor case scunde, femei vopsite și pe jumătate goale holbară ochii la ei. Unele rîseră. Altele îi chemară, cu mișcări obscene și vorbe nerușinate, să poftească înăuntru.

Cam după un sfert de oră ajunseră. Dugheana domnului Ax era măruntă, întunecoasă. În vitrine, așezate cu dichis cine știe de cînd, se uscau la soare cutii cu acadele și șiruri de covrigi cu susan. Te-ai fi așteptat ca dugheana să fie și răcoroasă, însă nu era. Aerul fierbinte, acru și apăsător al orașului pătrunsese și aici. Domnul Ax sta după tejghea, pitit parcă, investmîntat într-un halat larg, de bumbac, fuma țigară ușoară, cu fum plăcut, și din cînd în cînd sorbea cîte o picătură de cafea dintr-o ceșcuță fără toartă. Zîmbi :

— Văd că ați venit însoțit de domnul Tor, prietenul meu, și mă bucur. Sper că nu mă înșel zicînd că nu doriți să cumpărați zaharicale.

— Știi dumneata bine pentru ce am venit, zise domol Him bașa.

Se tocmiră mult și, în sfîrșit, cînd ajunseră la înțelegere, bărbații oacheși scoaseră din chimirele lor late, de piele ghintuită, bani de aur și primiră în locul lor de la domnul Ax hîrtii albastre nou-nouțe de parcă ți-era și milă să le atingi.

— Vreți să vă încărcați căruțele cu de-ale mîncării ? întrebă domnul Ax.

— Întocmai, îi răspunse Him bașa.

— E lucrul cel mai înțelept pe care-l aveți de făcut, însă treaba nu e ușoară.

— De ce ? De ce, domnule Ax ? Plătim.

— Pentru că pe piață n-o să găsiți mai nimic. Astăzi toate se dau pe cartelă și în rații mici.

— Atunci la ce-o să ne folosească banii de hîrtie pe care ni i-ai dat dumneata în schimbul banilor noștri de aur ? Cine o să ni-i primească și pentru ce ?

— Eu o să vi-i primesc, zise domnul Ax. Eu vi i-am dat, eu am să vi-i primesc. Eu și nimeni altul...

Scoase din tejghea un caiet nou, cu foile albe. Din buzunarul halatului dădu la iveală un creion ieftin.

— Spuneți-mi fiecare cum vă cheamă și de ce anume mărfuri aveți nevoie. Am să însemn totul aici, am să fac socoteala, am să vă iau banii și, la noapte, oamenii mei au să vă aducă totul la căruțe. Totul. Absolut totul.

Șătrarii se neliniștiră. Him bașa prinse glas :

— Domnule Ax, să nu te superi de cele ce ai să auzi.

— Nu, n-am să mă supăr. Dacă m-aș fi supărat de cîte mi-au auzit urechile în viață, de mult aș fi dat ortul popii.

— Ce ne facem noi dacă dumneata ne păcălești ?

Domnul Ax sorbi ultimele picături de pe fundul ceșcuței de cafea.

— Vezi dumneata, bulibașă, eu vă înțeleg temerea. În alte vremuri scoteai banii, plăteai, luai marfa. Acuma însă e război. Fiecare se descurcă cum se pricepe. Unii își pierd averea. Alții își pierd viața. Sînt și dintre aceia care se zbat ca să-și păstreze viața și chiar să se îmbogățească. Negustoria pe care o fac eu e o negustorie ascunsă, împotriva legii, dar, ca să-mi meargă bine, trebuie ca negustoria mea să fie o negustorie cinstită, adică eu să-mi țiu cuvîntul dat clienților mei. Încredere ! Trebuie să avem încredere deplină unii în alții. Așa că n-am să vă înșel. N-am să vă înșel, nu pentru că *aș fi cinstit,* Doamne ferește, ci pentru că *nu am interes să vă înșel.*

Tăcu, suflînd greu. Pe urmă, dintr-o dată împotriva oricărei așteptări, rosti aproape cu aceleași cuvinte fraza pe care o rostise mai înainte domnul Tor :

— Dacă aș lua de la voi un singur ban pe nedrept, m-ar bate Dumnezeu.

Ochii galbeni și bulbucați i se stinseră și, în același timp, i se umplură de o adîncă mîhnire. Și cu acești ochi stinși, plini de mîhnire, îi privi îndelung pe bărbații oacheși care se aflau în dugheana lui. Iar Him bașa, căruia nimic nu-i scăpa, fu încredințat că domnul Ax *se uită la ei ca la niște morți*, care totuși, printr-o minunată minune, rămăseseră neîngropați, se mișcau, vorbeau și mai făceau încă umbră pămîntului, ba chiar afaceri cu domnul Ax.

Spuse fiecare cum îl cheamă și cam ce i-ar trebui : atîta făină, atîta mălai, atîta sare, atîta untdelemn, atîta...

Domnul Ax însemnă comenzile fără greșeală. Bărbații oacheși plătiră și plecară, mulți dintre ei măcinați de îndoială. Him bașa îi făcu semn lui Alimut să-l lase între patru ochi cu domnul Ax. Băiatul ieși să-l aștepte în uliță, lîngă obloanele dughenei.

— Domnule, în afară de cele scrise și plătite, aș mai dori ceva.

Domnul Ax întinse gîtul :

— Grăiește.

— Ai putea dumneata, cu legăturile pe care fără îndoială le ai cu autoritățile, să capeți pentru noi un răgaz de încă o zi ? Adică, în loc să trecem peste apă mîine dimineață, să trecem poimîine ?

— Se poate. Socotește chestiunea ca și încheiată. Altceva ?

— Aș dori un bou gras și un poloboc de vin.

Domnul Ax se miră.

— Un bou ? Un bou și un poloboc de vin ?

— Mîine îmi însor băiatul.

— A !... Da... Băiatul !... Socotește și această chestiune încheiată. Te costă...

Îl găsi pe Alimut așteptîndu-l.

— Unde sînt ceilalți ?

— Au plecat cu domnul acela mărunțel.

— Să mergem și noi.

Dibuiră ulițele și ajunseră în strada înecată în arșița soarelui și care părea pustie. Roiurile de muște mari, verzi, grase și urît mirositoare se țineau după ei. Se opriră la o vitrină și priviră pălăriile de paie expuse. Aveau marginile late, întocmai cum le visase Him bașa.

— Hai înăuntru.

— De ce ?

— Vreau să-mi cumpăr o pălărie de paie. M-a c-am bătut soarele la cap. Nu dorești și tu una ?

— Nu, tată. Mie îmi place soarele.

Intrară în prăvălie și Him bașa, fără să se tocmească prea mult, își cumpără pălăria de paie visată. Plecară. Străbătură o bună parte din oraș și cînd se apropiară de căruțe îi ajunse din urmă Goșu. Întîi căscă gura. Pe urmă rîse :

— A !... Ți-ai cumpărat pălărie de paie !

— Mi-am cumpărat. Dar tu ce duci în spinare ?

— Găteli. *Pentru Lisandra.*

Apăsă cît putu pe cuvintele pentru Lisandra.

Him bașa nu se miră, însă se grăbi să-l întrebe :

— Te-ai împăcat cu ea ?

— Nu, bulibașă, nu încă, dar am să mă împac. O să mă împac cu Lisandra, după ce-o să-l omor pe Ariston.

— N-ai să-l omori pe Ariston.

— Ba am să-l omor. Cu cuțitul am să-l omor.

— Vezi că ești beat. Vino să stăm de vorbă după ce te trezești.

Ochii lui Goşu erau tulburi şi plini de o ţesătură deasă de vinişoare roşii. Mai erau şi umflaţi. Răsuflarea îi mirosea cumplit a băutură ieftină, de cîrciumă.

— Nu sînt beat, bulibaşă, iar de vorbit ştiu bine ce vorbesc. Am să-l înjunghii pe Ariston. Orice s-ar întîmpla cu mine după aceea, eu am să-l înjunghii pe Ariston. Altfel, *ştii bine,* altfel *nu mai pot trăi.*

Spre seară şatra se adună la căruţe. Him trimise vorbă capilor de familie să vină la căruţa lui. Cînd îi văzu laolaltă le spuse :

— N-o să trecem peste apă mîine, ci poimîine dimineaţă. La noapte oamenii domnului Ax au să ne aducă ceea ce am cumpărat de la el. Jandarmii n-au să ne facă nici un neajuns. Domnul Ax este înţeles cu ei. I-a uns, după obiceiul pămîntului.

Şătrarii răsuflară uşuraţi.

— Mai am ceva să vă spun, zise Him başa. Am cumpărat un bou şi un poloboc de vin. Boul o să-l tăiem spre ziuă şi-o să-l punem în oale şi-n frigări de cum o răsări soarele. Să nu vă atingeţi de vin pînă la timpul potrivit.

— Petrecem ?

— Cu mîncărică, cu băuturică, cu jocuri şi cu cîntece.

Şătrarii se mirară :

— Faci cinste, bulibaşă ?

— Nu. Îl însor pe Alimut şi mîine i-am sorocit nunta.

Se scărpină în ceafă şi-n barbă şi zise vesel :

— Bineînţeles dacă părinţii fetei n-o să-mi ceară pentru ea pielea după mine.

Calub ieşi din grămadă :

— Pielea ? Dar ce să fac eu cu pielea ta, bulibaşă ? Ai să-mi dai zece galbeni de aur, cu zimţi. Apoi, pentru că aduseşi vorba de piele, să-mi dai pe deasupra şi pielea boului a cărui carne o s-o mîncăm mîine.

— Nu mă tocmesc, spuse Him başa rîzînd. Kera îmi place şi nu mă tocmesc. Bate palma!

Bătură palma, se sărutară pe obrajii bărboşi şi pe buze şi se strînseră în braţe tare, ca nişte flăcăi care ar fi vrut să se ia la trîntă pentru a-şi încerca puterile.

— Dar unde e Alimut?

— S-a dus cu fata de-a lungul rîului, bulibaşă.

— Tinereţe, tinereţe, ce grăbită eşti în toate şi cît de repede te topeşti!...

Vestea că a doua zi Him başa îşi va însura băiatul şi că nunta va avea loc aci, în lunca de lîngă port, se răspîndi repede şi umplu de bucurie inimile şatrei. Înainte de a trece peste apă vor avea *o zi* de petrecere, o zi întreagă. Zi de vară pînă-n seară, iar ziua de vară e lungă...

În vreme de pace oamenii îşi socoteau viaţa în ani. Acum ajunseseră să şi-o socotească în zile, ba chiar în ore.

Mulţi dintre oamenii şatrei se înşiruiră de-a lungul fluviului şi priviră vapoarele care tîrau după ele şlepurile lungi şi negre. Priviră însă mai ales malul de dincolo. Fără îndoială că orăşelul spînzurat pe malurile rîpoase fusese cîndva plin, dacă nu de veselie, cel puţin de viaţă. Războiul îl pustiise şi-l culcase la pămînt. Nu mai rămăsese din el decît colţuri de ziduri afumate şi mormane de cenuşă. În port se construiseră în grabă, din scînduri, cîteva mici cabane. Şesul sec de fiinţe omeneşti începea din creasta dealului. Pînă unde se întindea? Şătrarii nu ştiau. Nu ştia nici măcar Him başa.

Soarele lunecă spre asfinţit. Vîntul veni dinspre apă. Frunzele sălciilor şi plopilor de lîngă fluviu foşniră, însă roiurile de muşte mari, verzi şi urît mirositoare nu se împrăştiară şi înţepară mai departe cîinii şi urşii, caii, măgarii şi catîrii şatrei. Careva strigă:

— Hai să ne scăldăm.

— Să ne scăldăm, dar să băgăm de seamă să nu ne ia apa. Curge destul de repede pe aici.

Se dezbrăcară şi se aruncară în apă bărbaţii. Muierile se duseră după o cotitură şi începură şi ele să se scalde, să chiuie şi să chiraie, să înoate şi din cînd în cînd să încerce să se dea afund. Cum nu aveau curajul să se lase mai în adînc, părul negru, lung, lucios şi despletit rămînea să plutească răsfirat la suprafaţă. Copiii se bălăceau pe margine, făceau zarvă, iar trupurile lor, în lumina soarelui care se apropia de asfinţit, păreau şi mai arămii, şi mai negricioase decît erau de fapt.

După ce se săturară de scăldat — şi saţul de scăldat li se arătă chiar o dată cu osteneala — îşi aduseră aminte de cai, de măgari şi de catîri şi gîndiră că ar fi tocmai timpul potrivit să-i scalde şi pe ei. La focurile aprinse fierbeau oalele şi căldările de mămăligă. Pînă ce mîncarea de seară va fi gata, vor isprăvi şi cu scăldatul cailor, al măgarilor şi al catîrilor. Drumul pese şesul neted fusese lung şi greu, animalele chinuite de căldură slăbiseră, se jigăriseră şi pielea li se umpluse de răni şi de bube.

Scăldatul cailor fu uşor. Caii se aruncară de îndată în apă, nechezară uşor şi se lăsară frecaţi cu şomoioage de iarbă şi spălaţi. Măgarii şi catîrii însă zvîrliră din picioare, îşi muşcară stăpînii şi se încăpăţînară. Nu ascultară de vorbe şi nu ascultară nici de ciomag. Oamenii şatrei fură nevoiţi să ia apă cu căldările din fluviu, să-i săpunească, şi să-i spele pe mal. Asupra rănilor spălate, în care mijea sîngele proaspăt, curat, muştele mari, verzi şi urît mirositoare se repeziră cu pofte şi cu puteri sporite.

Şătrarii nu se dădură bătuţi : unseră cu păcură rănile şi bubele animalelor. Muştele, care nu apucaseră să se încleieze şi să piară în stratul uşor de păcură, se depărtă, continuînd să bîzîie furioase.

În sfîrşit, se lăsă înserarea. Pe la căruţe unii îşi aduseră aminte că ştiu să cînte şi începură să încerce corzile cobzelor şi arcuşurile viorilor, alţii îşi curăţau flautele şi cimpoaiele.

Dinspre stolurile de sălcii şi de plopi se văzu venind Alimut. Băiatul mergea încet, ca de obicei, şi, tot ca de obicei, o ţinea de mînă pe Kera. Fata părea ostenită şi trasă la obraji. Pe ea, în timp ce se scăldase, joaca şi lupta cu apa o istovise mai mult decît pe băiat.

— Să trăieşti şi să ne trăieşti, Alimut !

Îi puseră piedică şi-l trîntiră, cît era de lung, în iarbă. Îl apucară de cap şi de picioare, îl aruncară în sus şi-l prinseră. Se jucară cu el pînă-l ameţiră. Kera sta de-o parte, uitată, şi nu pricepea pentru ce flăcăii aceia se purtau într-un chip atît de neobişnuit cu Alimut.

— Să trăieşti, Alimut, să ne trăieşti !

Băiatul bîlbîi :

— Dar... De ce ? Ce s-a întîmplat ?

— Cum ce s-a întîmplat ? Într-adevăr, tu nu ştii nimic ?

— Ce să ştiu ?

— Mîine... Mîine te însori.

În loc să se bucure, Alimut se posomorî şi se răsti la toţi :

— Lăsaţi-mă în pace cu prostiile voastre ! Auziţi ? Lăsaţi-mă în pace cu prostiile voastre !

Şi plecă. După cîţiva paşi o simţi în urma lui pe Kera care grăbea să-l ajungă.

— Tu, Kera... Lasă-mă şi tu-n pace ! Du-te la căruţa voastră şi lasă-mă şi tu în pace...

Alimut se duse la urşi şi-i mîngîie. Ursul Zazu mormăi supărat, iar ursoaica Babaia îşi arătă, duşmănoasă, dinţii. Părăsi urşii şi se depărtă de şatră. Glasul Oarbei îl chemă la masă. Nu-i ardea de masă.

Nu-i ardea de nimic. O apucă de-a lungul fluviului și cînd socoti că a ajuns destul de departe ca să nu mai audă zarva șatrei, se culcă în iarbă. Marele fluviu curgea susurînd prin apropiere. Deasupra, cerul boltit licărea plin de stele. Plopii și sălciile foșneau. Nu dorea el, Alimut, să se însoare cu Kera ? Dorea. Atunci de ce în loc să se bucure de neașteptata veste a căsătoriei lui se întristase ? Nunta fusese hotărîtă pe la sfîrșitul toamnei. Dar vara încă nu se sfîrșise. Ce-l hotărîse pe Him bașa să se pripească ?

Se ridică în capul oaselor și privi fluviul. Era negru și parcă ar fi fost de smoală, era larg și puternic, însă curgea destul de liniștit. Dincolo de fluviu, unde îi aștepta necunoscutul, nu se vedea decît un zid de întuneric. Bine ! Zidul acela care se vedea dincolo de fluviu era un zid de întuneric. Dar căsătoria lui cu Kera ? Căsătoria lui cu Kera era legată, în învolburatele gînduri ale lui Him bașa, de trecerea peste apă. Him presupunea că dincolo de fluviu șatra putea fi așteptată de mari nenorociri, poate chiar de pieire. Și atunci își spuse : „Să se bucure fiul meu Alimut de femeia lui, Kera, măcar o noapte. Mai departe... Mai departe se va întîmpla întocmai ceea ce va voi soarta să se întîmple."

Soarta ! Se spunea că fiecare om are o soartă a lui, că ceea ce soarta a zis, în frunte ți-e scris. Oamenii oacheși nu credeau în soartă, nu credeau în nimic. Pe frunțile tuturor oamenilor din șatră nu scria nimic. Tinerii aveau frunțile limpezi, bătrînii le aveau încrețite din pricina anilor care trecuseră peste ei. Unii oameni, oacheși sau neoacheși, mureau de copii, pe alții îi răpea moarte în plină tinerețe. De cei care rămîneau teferi moartea se atingea mai la bătrînețe sau chiar la adîncă bătrînețe. Asta era tot. Nici oamenii oacheși, nici oamenii neoacheși nu cereau să vină pe lume, dar veneau. Odată veniți, nu

cereau să plece din lume dar plecau. Era o lege care nu putea fi ocolită.

Poate dincolo de apă va fi greu, îi va pîndi nenumărate primejdii. Însă omul e totdeauna pîndit de primejdii. Dacă acum, cînd stă pe malul apei, în iarbă, ar veni pe furiş un şarpe veninos şi l-ar muşca, Alimur ar muri. N-o să vină nici un şarpe. Dar dacă ar veni ?... Dacă ar veni ?

Lui Alimut îi trecu peste picioare un guşter. Îi simţi răceala de gheaţă. Sări în sus. „Pe acolo pe unde trăiesc guşteri, trăiesc şi şerpi." Rîse : „M-am speriat de un guşter. Bine că nu m-a văzut şatra. Ar fi rîs de mine. Mai tîrziu, cînd zilele lui Him başa vor lua sfîrşit, eu, Alimut, voi fi stăpînul şatrei. Nu trebuie să dau niciodată prilej oamenilor din şatră să rîdă de viitorul lor bulibaşă."

Ah ! Viaţa ! Ce dulce era şi cît de frumoasă i se părea ! Cu Kera viaţa lui va fi şi mai dulce, şi mai frumoasă. Bine făcuse Him başa că se hotărîse să-l căsătorească numaidecît. Căpăta, în sfîrşit, voie, după obiceiurile vechi şi de necălcat ale şatrei, să intre în via lui care se pîrguise şi care acum da în copt, de cîte ori ar fi avut poftă, şi să mănînce struguri pînă la îndestulare. Dar se va sătura el vreodată de Kera ? Poate. Cînd el va îmbătrîni ca Him başa şi cînd Kera va fi tot atît de bătrînă ca bătrîna soţie oarbă a lui Him başa. Atunci. Şi poate nici atunci... nici atunci...

Amintirea Oarbei îl întristă. „Mama a îmbătrînit şi a orbit. Kera va îmbătrîni şi ea. Nu se poate să nu îmbătrînească. N-aş vrea însă ca şi ea să orbească. N-aş vrea."

Oarba îl chema uneori lîngă ea. Îl pipăia cu degetele din creştet pînă la călcîie.

— Ai mai crescut, Alimut, şi-ai devenit şi mai frumos.

Rîdeau amîndoi.

— De unde știi că sînt frumos ? Poate că sînt urît ca moartea.

— Văd cu vîrfurile degetelor, spunea Oarba, și uneori mi se pare că văd și cu fruntea, iar de auzit, Alimut, de cînd am rămas oarbă, aud și cum crește iarba.

— Dacă spui tu, mamă, chiar așa trebuie să fie. De cînd te știu, nu te-am auzit rostind nici o minciună.

— Nu m-ai auzit tu, însă alții m-au auzit.

— Cine ?

— Bărbații și femeile cărora le-am ghicit în ghioc ori în palmă.

— Asta e altceva. Bărbații și femeile acelea nu făceau parte din șatra noastră.

— Nu, nu făceau parte din șatra noastră. Noi le ghicim altora, dar noi nu credem în ghicit.

— Chiar nu credem, de loc, mamă ?

Oarba zîmbea :

— De, Alimut, uneori, măcar uneori ar trebui să credem și noi în ghicit.

— Dacă te-ar auzi tata...

— Ei ! N-ar fi nimic, fiule. S-ar supăra, însă i-ar trece repede, pentru că stăpînul nostru și-al șatrei nu ține supărare.

Acum Oarba știa că el se va căsători mîine cu Kera. Alimut privi cerul, care între timp se umpluse tot de stele licăritoare, și-i păru rău că în noaptea aceea, atît de însemnată pentru el, bolta nu e împodobită și de lună plină.

Mîine, așadar, va fi ziua nunții lui. Și, în cinstea nunții lui, întreaga șatră va fi împodobită. Căruțele lungi și grele, cu coviltir, vor fi gătite cu ramuri verzi de salcie și cu flori sălbatice de cîmp, culese de prin împrejurimi. Caii, măgarii și catîrii vor fi hrăniți cu ovăz. Cîinii și urșii vor primi hălci mari de carne, iar oamenii oacheși se vor investmînta cu tot ce au mai frumos. Muierile !... Muierile mai ales se vor găti

și la gît le vor zornăi salbele de aur, șiragurile de mărgean și de mărgele de sticlă colorată. Va fi minunat! Totul, totul va fi minunat. Era îndeajuns? Nu, nu era îndeajuns. Inima lui Alimut voia mai mult. Inima lui Alimut voia cu ardoare ca în ziua nunții lui — zi de care îl despărțea doar o fîșie din întunericul nopții — întreaga lume să se gătească și să se bucure, întreaga lume, cu soare, cu nori, cu ape și cu păduri, cu munți și cu șesuri, iar războiul, în ziua aceea, să moară sau măcar să adoarmă și să doarmă adînc, în orice caz să nu urle sirenele, să nu vină avioanele, să nu cadă bombe, să nu se audă împușcături...

Ca un răspuns de împotrivire la acest gînd din urmă, venit tocmai la țanc, sirenele din port și din oraș mugiră alarma, cîinii șatrei se apucară să urle, iar voinicul și bătăiosul Rob urlă a pustiu și a moarte mai mult ca oricînd. Degetele lungi, de lumină, ale reflectoarelor, începură să pipăie neîntîrziat cerul.

După un timp — care lui Alimut i se păru a fi nesfîrșit de lung — sirenele tăcură, cîinii mai urlară ce mai urlară și se potoliră și ei. Reflectoarele continuară să cerceteze cerul gol, pînă la urmă obosiră și se stinseră. Sirenele vestiră, de astă dată vesele parcă, încetarea alarmei. Avioanele, care nu se vedeau și nu se auzeau, cotiseră către altă țintă, așezată mai la miazănoapte sau mai la miazăzi.

Alimut se întoarse la căruțe. Mergea ca un bleg care parcă nu știa ce e cu el pe lume. Tot uitîndu-se cînd într-o parte, cînd în alta, îl văzu pe Ariston întins pe rogojină lîngă căruță. Fuma, ca să simtă plăcerea fumatului și ca să alunge roiul de muște mari, verzi, grase și urît mirositoare care-l împiedicau să se afunde în somn. Fiul lui Him se opri lîngă el.

— L-am auzit pe Goșu lăudîndu-se că într-o zi, două, te înjunghie. Ai grijă și ferește-te, Aristoane.

Bărbatul Lisandrei umblă ca un lup turbat și e-n stare să treacă de la vorbă la faptă.

— Da, îi răspunse nepăsător Ariston, s-ar putea. Goșu e puternic și se pricepe să mînuie cuțitul, dar nici eu nu sînt de lepădat. Așa că...

— Tata n-ar vrea să vă mai încăierați.

— Nici eu n-aș vrea. Cred însă că nici tu, nici Him bașa n-ați dori să mă vedeți că mă las spintecat ca un miel. Dacă omul se va da la mine, va trebui să mă apăr. Tu, dacă ar fi cazul, nu te-ai apăra ?

— M-aș apăra.

Mai mult nu-și vorbiră. Alimut se duse la căruța lui Him bașa. Bătrînul ațipise. Oarba îl simți.

— Unde-ai fost, fiule ?

— În zăvoi.

— Ai auzit că Him vrea să te-nsoare mîine ?

— Am auzit, mamă.

— Și... ce zici ?

— Să mă-nsoare. Nu sînt contra.

— Nici eu nu sînt contra, șopti Oarba, însă mă-ntreb ce l-o fi găsit să se grăbească ? !

Alimut vru să-i răspundă. N-avu cînd. Un șir de căruțe se îndrepta la pas către sălașul lor. Un glas, pe care Alimut îl desluși a fi al domnului Tor, întrebă :

— Aici e sălașul șatrei lui Him bașa ?

— Aici, îi răspunse careva.

Pe lîngă căruțele lungi, cu coviltir, începu foiala. Oamenii oacheși se trezeau și își îndreptau pașii spre locul unde-l dibuiseră cu ochii prin întunericul subțire al nopții pe domnul Tor. Se trezi și Him bașa.

— Domnul Ax s-a ținut de vorbă. V-am adus tot ce i-ați comandat. Acum s-o luăm cu socoteala, să nu încurcăm mărfurile și oamenii.

Aprinse un felinar, scoase caietul domnului Ax din buzunar și strigă :

— Sarat ! Care e Sarat ?

— Eu, domnule, pe mine mă cheamă Sarat.

— Doi saci cu făină, doi saci cu mălai. Doi...

Oamenii şatrei se ajutau între ei. Luau sacii la spinare, îi duceau şi-i aşezau în căruţe.

Treaba dură mult timp şi se arătă a fi destul de obositoare, însă oamenii oacheşi nu se uitau la osteneală, cum nu se uitaseră nici la bani atunci cînd se aflaseră în dugheana domnului Ax. Plătiseră cinstit, iar domnul Ax îi slujise cinstit.

Acum îşi simţeau cu toţii inima mult mai uşoară decît înainte. Rămăseseră, fireşte, tot îngrijoraţi, pentru că nu ştiau ce-i va aştepta în ţinutul de dincolo de apă. Aveau la îndemînă hrană, care, legumită, putea să le ajungă pentru cîteva luni. Pe urmă... Pe urmă trebuiau să se descurce cum se vor pricepe.

— Him başa, zise domnul Tor, ţi-am adus poloboсul. Vinul e cam acrişor, dar o să-l beţi cu plăcere. Altul mai de soi n-am găsit. Cît despre bou, am văzut cîţiva de vînzare. Nu mi-au plăcut. Erau numai piele şi os. Ţi-am cumpărat în schimb un viţel de toată frumuseţea. Vino să ţi-l arăt.

Him pipăi viţelul.

— Mulţumim, domnule, face parale. E gras.

— Apăi, să-l mîncaţi sănătoşi şi... petrecere bună.

Him başa îl întrebă :

— Ce ţi-a spus domnul Ax ? Putem să ne bucurăm mîine de răgazul cerut ?

— A, da ! Uitasem. Nici o grijă, bulibaşă, nici o grijă. Bacşişul a fost dat şi autorizaţia a fost căpătată.

Vizitiii care aduseseră marfa întoarseră caii, şi căruţele se pierdură în noapte, spre oraş, o dată cu domnul Tor, mărunţelul cu capul cît baniţa şi cu picioarele scurte.

Trecuse de miezul nopţii. Spre răsărit cerul începu să albească şi să se lumineze. Dinspre apă, vîntul adia şi aducea cu el stropi uşori de răcoare plăcută.

În afară de copiii pe care somnul îi ţinea legaţi de culcuşuri, toţi ceilalţi oameni ai şatrei se treziră, de altfel după un somn de numai două-trei ore, şi se apucară de lucru. Băieţii se duseră cu caii, cu măgarii şi cu catîrii la fluviu, să-i adape, fetişcanele se apucară să strîngă uscături şi găteje pentru focuri, muierile spălară oalele, cazanele, strächinile şi lingurile, iar cîţiva dintre bărbaţii care se pricepeau la astfel de treburi tăiară gîtul viţelului, îl jupuiră, îi sărară pielea şi o întinseră pe coviltirul unei căruţe să se usuce la soarele care urma să răsară. Îi scoaseră viţelului măruntaiele şi-l hărtăniră. Umplură oalele şi cazanele cu carne şi ce le mai rămase opriră pentru fript în frigări.

Răsări soarele. Şatra aprinse focurile. În port şi în oraş viaţa îşi reluă activitatea obişnuită.

Peste noapte Goşu se trezise din beţie. Soarele proaspăt şi plin de putere îl trezi şi din somn. Deschise ochii rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri şi o văzu lîngă el pe Lisandra. Maică-sa moşmonea ceva pe lîngă căruţă. Îşi aduse aminte că ieri făcuse tîrguieli pentru Lisandra şi că seara ajunsese beat la căruţă, se culcase şi adormi îndată. Acum se sculă, trase lîngă el pachetul şi-l desfăcu.

— Ţi-am adus botine şi papuci.

— Bine.

— Ţi-am mai adus o fustă şi o bluză.

— Bine.

— Ţi-am mai cumpărat şi nişte mărgele şi o testemea.

— Bine.

Femeia se uită la darurile pe care i le adusese bărbatul, le pipăi în grabă şi fără nici un interes, şi le puse de-o parte.

— Îţi plac ?

— Da, îmi plac.

— Ai să te găteşti cu ele astăzi, la nunta lui Alimut.

— Am să mă gătesc. Cred că aşa, gătită, *o să-i plac şi mai mult lui Ariston.*

— Dar eu n-am cheltuit atîta bănet ca să-i placi şi mai mult lui Ariston. Mi-am cheltuit banii *ca să-mi placi mie.*

— Ţie îţi plac oricum. Ţi-am plăcut şi noaptea trecută, cînd n-aveam pe mine decît o cămaşă. Atunci cînd ai vrut, acolo în porumbişte, să-mi tai gîtul cu custura.

— Îmi pare rău că nu ţi l-am tăiat, rosti Goşu încet, cu glasul plin de tristeţe şi de amărăciune. Îmi pare rău de tot că nu ţi l-am tăiat, dar într-o zi tot am să ţi-l tai. Întîi am să-l omor pe Ariston. După aceea am să te omor şi pe tine.

— Nu cred că tu ai să fii în stare să-l omori pe Ariston. Ţi-am mai spus-o. Dar dacă, totuşi, tu ai să izbuteşti să-l omori pe Ariston, n-o să fie nevoie să mă omori şi pe mine, pentru că eu am să *mă omor singură.*

Vorbele căzuseră grele, ca nişte bolovani. Tăcură amîndoi îndelung. După un timp Lisandra se sperie de tăcerea dintre ei şi spuse aspru şi apăsat :

— Nu înţelegi, omule, că eu fără Ariston nu pot trăi ? De cîte ori vrei să mai rostesc vorbele astea, şi cum să le rostesc ca să-ţi intre odată pentru totdeauna în cap ? Eu nu pot să trăiesc fără Ariston şi tu nu poţi trăi fără mine. Oricît te-ai lăuda, tu n-o să mă omori pe mine niciodată.

— Ba am să te omor. Am să te omor...

Se apropie de ea, îi luă mîinile şi i le strînse tare între ale lui. Lisandrei îi ardeau mîinile ca focul. Apoi îi mîngîie fruntea, umerii. După aceea îi prinse iarăşi mîinile într-ale lui şi i le strînse mai tare. Femeia nu spuse nimic. Încet-încet însă mîinile i se răciră pînă începură să se asemuie cu două sloiuri de

gheață. Nu mai trebui să-i atingă fruntea și umerii ca mai înainte. Își dete limpede seama că acum întreaga făptură a femeii se schimbase într-un sloi de gheață.

— Adineauri te gîndeai la Ariston.

— La cine altcineva ai fi vrut să mă gîndesc ?

— Și acum te gîndești la mine.

— Nu, Goșule. Tot la Ariston mă gîndesc. Dar adineauri nu numai că mă gîndeam la Ariston, îl și doream.

— De ce ai înghețat dintr-o dată ?

— Credeam c-ai priceput din noaptea trecută. Am înghețat pentru că m-ai atins cu mîinile tale. Ori de cîte ori pui mîna pe mine, mă cuprinde scîrba și înghet. *De scîrba ta înghet,* Goșule.

— Ar trebui să te omor. Chiar acum ar trebui să te omor.

Lisandra căută sub țolul pe care sta, scoase un cuțit îngust, cu două tăișuri, și cu vîrful ascuțit. Îi încercă tăișurile cu degetul, îl apucă de vîrf și i-l întinse.

— Hai. Nu te codi. O singură împunsătură în inimă, și gata ! Ți-ai împlinit dorința.

Goșu luă cuțitul. Îi încercă și el ascuțișul. Zise domol :

— Da. Este un cuțit grozav. Oțel curat. De unde îl ai ?

— De la Ariston. Mi l-a dăruit Ariston.

— Ca să mă omori ?

— Nu. Ca la nevoie să mă apăr.

— Și... de ce mi l-ai dat ?

— N-am trebuință de cuțit. De tine mă pot apăra cu vorba și la o adică îmi ajung pumnii.

— Pe Ariston îl voi înjunghia chiar cu acest cuțit.

— Iar ai început să te lauzi, Goșule. Tu n-ai să-l omori nici pe Ariston și nici pe mine n-ai să mă omori. Ești un prostănac fără pereche, bărbate.

Goșu îi întinse cuțitul.

— Păstrează-l. S-ar putea, totuși, ca într-o zi sau într-o noapte să-ți fie de folos.

Lisandra luă cuțitul și-l ascunse sub țol.

— Ascultă-mă, Lisandro, tu nici nu-ți dai seama cît de mult te iubesc eu pe tine.

— Ba da, Goșule. Mă iubești atît de mult, încît tu, sărace cu mintea, tu n-ai putea să trăiești fără mine.

— Atunci de ce te porți așa ?

— Pentru că eu îl iubesc pe Ariston și numai pe Ariston. În lumea asta întreagă, cît e ea de mare, eu nu iubesc decît un bărbat și nu doresc decît un bărbat, iar bărbatul acela e Ariston.

— Tu crezi că și Ariston te iubește pe tine ?

— Nu știu dacă mă iubește și nici nu vreau să știu. Sînt însă încredințată că de plăcut mă place. Ariston mă place mult, mult de tot. Pentru că sînt tînără. Pentru că sînt frumoasă. Pentru că...

— Taci ! Nu mă mai chinui ! Taci !

Lisandra tăcu. Goșu o întrebă :

— Dar ce crezi ? Dacă ai fi urîtă și schiloadă, Ariston te-ar mai iubi ?

— Nu m-ar mai iubi. Nu. N-ar avea de ce să mă mai iubească, și n-ar avea nici măcar de ce să se mai uite la mine.

— Eu te-aș iubi chiar dacă ai fi strîmbă, chiar dacă ai fi chioară, chiar dacă ai fi schiloadă și plină toată de bube negre.

— Te cred, Goșule, te cred. Prost mai mare ca tine nu se află pe lume.

— Am să te omor, spuse omul trist. Orice s-ar mai întîmpla cu mine după aceea, eu am să te omor, Lisandro.

— Și cu Ariston cum rămîne ?

— Am să-l omor și pe Ariston.

— Ha-ha-ha-ha ! Vezi să nu te omoare el pe tine.

Un stol de muşte mari, verzi, grase şi urît mirositoare se năpusti asupra lor. Goşu îşi aprinse luleaua. Lisandra începu să se apere c-un ştergar. Alunga muştele însă numai pentru cîteva clipe. Muştele plecau şi se întorceau şi mai furioase parcă.

Pe marele fluviu treceau vapoare trăgînd după ele lungi şiruri de şlepuri negre, burticoase. Soarele fulgera luciul apei tulburi, vîntul adia uşor, sălciile şi plopii îşi foşneau încet frunzele, aerul fierbinte mirosea greu, cîinii dormitau slobozi sub căruţe, urşii mormăiau, iar caii, măgarii şi catîrii şatrei păşteau iarba grasă pe care apropierea apei o ferise de uscăciune. Oalele şi cazanele cu ciorbă fierbeau. La jarul focurilor muierile învîrteau de zor frigările. Carnea fragedă mustea şi picături lunguieţe de grăsime se scurgeau pe jarul roşu şi sfîrîiau.

Urcînd sprinten pe nevăzuta scară a cerului, soarele ajunse la amiază. Pe lîngă oale, pe lîngă cazane şi pe lîngă frigări rămăseseră cîteva bătrîne. Ceilalţi — bărbaţi şi femei — se duseră la căruţe şi se gătiră de nuntă. Scoaseră din lăzi şi scuturară vestmintele de zile mari, ghete şi cizme, rochii înflorate cu multe volane şi bluze de borangic, tulpane şi cămăşi, nădragi largi, cu găietane şi pieptare înflorate cu fir de argint şi cu fir de aur.

Mulţi dintre bărbaţi îşi unseră pletele şi bărbile cu ulei de nucă frumos mirositor şi se pieptănară. Cînd se adunară laolaltă, parcă erau alţi oameni, nişte oameni ciudaţi care nu aveau nici o legătură, pe nicăieri, cu timpul crîncen ce trecea pe lîngă ei şi peste ei. Păreau cu toţii ieşiţi dintr-o străveche legendă ori poate erau legenda însăşi. În urechile fetelor şi ale muierilor, şi la gîturile lor, zornăiau bani bătrîni, de aur, de argint, de aramă şi de tumbac, şiraguri roşii de mărgean şi de sticlă colorată cu toate frumuseţile curcubeului, iar în chimirele late ale bărbaţilor luceau mînerele cuţitelor de oţel.

Partea bărbătească trecu — întocmai ca la orientali — de o parte, şi partea femeiască de alta. Veni şi Him başa cu Oarba. Între ei, subţire, înalt şi ochios, cu mustaţa şi cu barba abia mijite, dar cu pletele-i lungi bătîndu-i umerii, călca rar şi apăsat Alimut. În urma acestora se înfăţişau şatrei ceilalţi patru fii ai lui Him başa, bărbaţi între două vîrste şi doi dintre ei plecaţi chiar spre îmbătrînire, cu nevestele şi cu copiii. Alaiul înaintă mîndru printre cele două rînduri de oameni oacheşi, înclinîndu-se adînc, şi se opri la jumătatea drumului. Aci, arătîndu-şi cu prefăcătorie mirarea, Him başa întrebă :

— Dar unde este supusul meu Calub ? Am cumpărat ieri o fată de la el cu zece galbeni de aur. Trebuia să mi-o aducă.

Lui Him başa îi răspunse Ezet, tatăl nefericitului Ferdic, pentru că era bărbatul cel mai bătrîn din şatră :

— Ai cumpărat-o cu vorba, Him başa, dar de plătit n-ai plătit-o.

— Sînt gata s-o plătesc.

— Supusul tău Calub va veni îndată şi-şi va ţine cuvîntul, însă el întreabă prin mine dacă cheltuielile de nuntă sînt în afara preţului fetei.

— Pe Calub nunta nu-l va păgubi nici măcar c-o para chioară.

— Mă duc să-i spun vestea.

Ezet plecă la căruţa lui Calub şi se întoarse. Înaintea lui mergeau, aproape împleticindu-se de bucuria care-i ameţise, Calub şi nevastă-sa. Între ei, dreaptă, ochioasă şi sprîncenată, Kera, pe care ca pe orice mireasă o strîngeau pantofii. Acest al doilea alai, gătit şi dichisit, se înclină în faţa lui Him başa.

— Ţi-am adus fata, bulibaşă, aşa cum ne-a fost vorba.

— Şi eu ţi-am adus galbenii, Calub, întocmai după cum ne-a fost vorba.

— Să ne fie martor Ezet, bătrînul înțelept al șatrei, zise Calub.

— Ezet să ne fie martor, spuse Him bașa.

Ezet veni între ei. Him bașa scoase galbenii din chimir și-i numără rar, in văzul întregei șatre, în palma lui Ezet.

— Sînt zece galbeni ?

— Zece, bulibașă, dar nu știu dacă toți sînt de aur.

— Eu, cînd i-am luat, i-am încercat cu dinții. Încearcă-i și tu.

Ezet încercă galbenii în dinți.

— Da, bulibașă, galbenii tăi sînt de aur.

Ezet îi numără iarăși, unul cîte unul în palma lui Calub. Acesta îi pipăi pe muche să vadă dacă au și zimți. Aveau. Îi băgă în chimir, își luă fata de mînă și-o duse lui Him bașa.

— Iată fata. Bani curați și cinstiți mi-ai dat. Fată curată și cinstită îți dau în schimb, Him bașa.

Bulibașa se înclină. Calub adăugă arătîndu-i-l Kerei pe Alimut :

— De acum înainte, fată, acesta e bărbatul tău, stăpîn pe viața ta.

Oarba întinse mîna de parcă ar fi văzut, o apucă pe mireasă și o trase lîngă ea. N-o îmbrățișă și n-o sărută, pentru că în șatră nu se pomeniseră asemenea obiceiuri. Îi umblă cu mîinile pe frunte și pe obraz, pe gît și pe sîni, pe șolduri și pe picioare pînă jos, la glezne. Îi spuse :

— De bine făcută, ești bine făcută. Ești și frumoasă. Dacă n-ai să mori din prima naștere, ai să-i faci lui fiu-meu paisprezece copii.

Cuvîntul *moarte* căzu greu și oamenii oacheși, care nu-l așteptaseră să răsară într-o asemenea împrejurare în gura Oarbei, se întristară. Oarba simți și rosti tare :

— Dar eu am să trăiesc pînă la prima ta naștere și-o să te ajut să treci cu bine primejdia.

Him başa ridică mîna :

— Şi acum să trecem la masă, să mîncăm, să bem şi să ne veselim.

Se aşezară jos, pe iarba luncii, turceşte. Mîncară din străchini de lut ars ciorba grasă de viţel, cu pîine şi începură să bea abia după ce gustară friptura împănată cu grăunţi mari de usturoi şi presărată cu sare şi cu ardei pisat. Muştele mari, verzi, grase şi urit mirositoare zumzăiau în jurul lor, îi muşcau şi-i pişcau, însă acum nuntaşii nu le mai luară în seamă.

Voinicul şi lăţosul Rob stătea smirnă în spatele lui Him başa. Ceilalţi cîini stăteau şi ei, tot smirnă, în spatele stăpînilor lor. Fiecare om, după ce mînca grasa şi ardeiata carne fierbinte şi rodea bine osul, îl arunca peste umăr. Cîinele, care stătea în spate şi atîta aştepta, îl prindea din zbor. Toţi cîinii erau veseli. De multă vreme nu mai pomeniseră atîta belşug de oase. Numai Rob părea abătut de parcă ar fi fost bolnav. Rodea osul, se oprea din ros şi scîncea. Pe urmă se apuca să-şi roadă mai departe osul, încet şi fără nici o poftă.

Him îi spuse nevestei :

— Nu ştiu ce are Rob. Parcă ar fi bolnav.

— Nu, zise Oarba, Rob nu e bolnav. Dacă ar fi bolnav, aş şti.

— Atunci ce poate să fie ?

— Să mai aşteptăm. Să vedem.

Spuse „să vedem". Ea, Oarba, nu mai „vedea" de mult. Totuşi, nu ocolea cuvîntul. Simţea că *trebuie să fie tristă*, că se va întîmpla *ceva* neplăcut, dureros. Nu ştia însă ce anume se va întîmpla şi cui anume. Dacă ar fi pipăit palma stîngă a lui Alimut şi palma stîngă a Kerei, ar fi ştiut. Pînă acum se ferise să pipăie palma stîngă a lui Alimut. De ce ? Ca să nu afle că acolo era scrisă o nenorocire, dacă nenorocirea era cumva scrisă. Poate în palma lui Alimut era scrisă *o viaţă frumoasă*. Se putea să fie scrisă şi o viaţă ne-

norocită şi repede scurtată de moarte. Era mai bine pentru ea, muma băiatului, să nu ştie. Zise :

— Rob e neliniştit. Poate presimte că mîine în zori o să trecem *dincolo*.

Him başa hîrîi :

— Mîine în zori, dacă Rob nu se potoleşte, am să pun ciomagul pe el.

— Hai să schimbăm vorba, Him.

Nu schimbară vorba. Se mulţumiră să tacă.

Lisandra se gătise cu tot ce îi adusese din oraş, cu o seară mai înainte, Goşu. Sta lîngă bărbatul ei, mînca şi bea ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, şi-l sorbea din ochi pe Ariston, care se afla ceva mai departe. Goşu ar fi vrut să-i spună să nu se mai uite la Ariston. Nu îndrăzni să deschidă gura decît pentru a mînca şi pentru a bea. Dacă i-ar fi spus ceea ce-i ardea buzele să-i spună, Lisandra i-ar fi rîs în nas şi ar fi ieşit ceartă. La nuntă, după vechile obiceiuri şi legi ale şatrei, cearta nu era îngăduită. Cum să calci legea, şi mai ales, cum s-o calci la nunta fiului mezin al lui Him başa, stăpînul şatrei ?

Ariston da pe gît oală după oală cu vin. Cu toate acestea îşi simţea gîtul uscat. Nici Goşu nu se lăsa mai prejos. În poloboc vinul scădea. Nimeni nu băgase de seamă că vinul era cam subţire, pentru că domnul Tor îl botezase cu destulă apă, şi nimeni nu observase că e cam acrişor. Oamenii oacheşi, arşi de soarele amiezii, nu mai băuseră de multă vreme vin, pe deasupra mai erau şi însetaţi. Multora începuseră să le sticlească ochii, să li se aprindă capetele şi să li se împleticească limba în gură. Războiul ? Nu se mai gîndiră la război. Fluviul ? Trebuiau să treacă fluviul mîine în zori ? Nu se mai gîndiră nici la fluviu şi nici la ceea ce avea să-i aştepte *dincolo* de fluviu.

Isprăvită, după mai bine de trei ceasuri, masa. În tot acest timp cîţiva dintre tineri cîntară. Viori şi

flaute, cobze şi ţambaluri şi fluiere. Nu lipsiră nici tobele, nici dairelele. Larmă să fie ! Zarvă să fie ! Cît mai multă larmă ! Cît mai multă zarvă !..

Nuntă,
Buntă,
Tinere
Ginere.
Mireasă
Frumoasă.

Toţi, de-abia de acum înainte, aveau chef de petrecere.

— Urşii !

— Să vină urşii !

Aduseră urşii. Zazu şi Babaia mormăiră şi căutară, zbătîndu-se, să scape din lanţuri. Ceilalţi se arătară mai ascultători. Zazu şi Babaia fură potoliţi cu lovituri de ciomege. Fluierul prinse glas sub degetele şi sub buzele lui Blebe. Daireaua sună. Naur îndemnă urşii la joacă nu numai cu ciomagul, ci şi cu gura :

La nunta lui Alimut
Vin cu vadra am băut,
Joacă bine, ursule,
Ursule, bursule...

De voie, de nevoie, urşii jucară. Şatra, împotriva aşteptărilor, se sătură curînd de mormăielile şi de jocul lor. Pentru că se purtaseră bine, li se dădu carne crudă. Urşii, înfometaţi, o mîncară pe nemestecatelea. Careva aduse o căldare de vin, cît mai rămăsese pe fundul polobocului. Alimut umplu cănile cu vin. Fiecare urs, la semnul însurăţelului, se ridică în două picioare, îşi primi cana cu vin şi, dînd-o peste cap, o bău din cîteva înghiţituri.

Ameţiră urşii şi multă vreme după ce fură legaţi de căruţe mormăiră şi se zbătură în lanţuri. Şătrarii îi uitară.

Acum muzicanții șatrei se puseră pe cîntat și șatra, cu mic, cu mare, se așeză pe jucat. Goșu o luă pe Lisandra de mînă și vru să intre în joc cu ea. Muierea se smuci și alergă la Ariston. Înainte ca Ariston să înceapă să joace cu Lisandra, lăutarii tăcură. Ariston scoase cuțitul și se repezi spre ei urlînd :

— De ce v-ați oprit din cîntat ? Ticăloșilor ! Spuneți-mi pentru ce v-ați oprit din cîntat tocmai cînd am vrut să intru și eu în joc ?

De teama cuțitului lăutarii se risipiră. Chiar dacă nu s-ar fi risipit, tot n-ar fi ajuns să-i răspundă, pentru că Goșu se și năpustise asupra lui Ariston. Acesta, luat pe neașteptate și izbit puternic cu pumnii, se pomenise lungit la pămînt. Goșu îngenunche pe pieptul lui. Îi suci mîna și-l sili să lepede cuțitul.

Goșu culese cuțitul, îl ridică și se pregăti să-l împlînte în gîtul omului care, în clipa aceea, își văzu moartea cu ochii. Him bașa se repezi și-l pocni pe Goșu cu ciomagul peste mînă. Fu lucru de mirare că nu i-o frînse. Îl apucă de plete, îl ridică și-l suci cu fața spre el.

— Ce te-a apucat ? Păcătosule ! Mi-ai stricat nunta băiatului.

— Ai văzut bine, bulibașă. Ariston...

— Am văzut.

Șatra se adună în jurul lor. Careva zise :

— Lisandra s-a dus singură la Ariston. S-a dus la Ariston fără ca măcar Ariston s-o cheme. Ariston n-are nici o vină.

— Ba sînt vinovat, spuse Ariston. Sînt vinovat. *Am chemat-o cu ochii.* Și cînd o chem cu ochii, Lisandra știe că o doresc mai mult decît atunci cînd o chem cu vorba.

Zicînd acestea, se chinuia să-și scuture nădragii de praf și nu izbutea. Se vedea bine că atît Goșu cît și

Ariston erau ameţiţi de băutură, mult mai ameţiţi decît oricare alţi bărbaţi din şatră. La amîndoi le ardeau ochii în cap şi obrajii li se umflaseră şi li se roşiseră. Goşu zise arţăgos :

— Him başa, aşa cum ştie toată şatra, eu am o socoteală cu Ariston. Şi şatra mai ştie că şi Ariston are o socoteală cu mine. Eu am cuţit. Şi Ariston are cuţit. Îngăduie-ne să ne batem acum cu cuţitele. Să ne batem pînă ce unul din noi va cădea. Pentru că nici în şatră şi nici măcar în lume nu se află loc pentru noi amîndoi. Lasă-ne să ne batem cu cuţitele pînă ce numai unul din noi va rămîne să facă umbră pămîntului.

Se auziră strigăte :

— Îngăduie-le, Him başa, îngăduie-le.

— Îngăduie-le, Him başa, să-i vedem pe fiecare ce poate.

— La harapnic i-am văzut. A sosit timpul să-i vedem şi la cuţit.

Glasurile se înmulţiră şi deveniră mai puternice şi mai arţăgoase.

— Îngăduie-le să se bată, bulibaşă, îngăduie-le.

— Te rugăm, lasă-i să se bată, bulibaşă.

Him başa înălţă mîna.

— Să-l ascultăm pe Naur.

Bătrînul înţelept al şatrei ieşi în faţă.

— Să se bată, însă nu cu cuţitele. Să se bată cu pumnii pînă ce li se vor istovi şi li se vor sfîrşi puterile. Să luăm lupta lor *ca o petrecere*, şi uitîndu-ne la ei, să petrecem. Uneori, în vechime, aveau loc asemenea petreceri, şi astfel nunta nu numai că nu se spărgea, dar căpăta şi mai multă faimă.

— Vreţi să ascultaţi de sfatul lui Naur ?

— Da, răspunse Goşu.

— N-am încotro, mîrîi nemulţumit Ariston. Dacă Goşu vrea să ne batem cu pumnii, o să ne batem şi cu pumnii, însă grozav de mult mi-ar fi plăcut să ne batem cu cuţitele. Îl curăţam cît ai clipi din ochi şi isprăveam odată povestea !

— Mai tîrziu, zise Him başa, mai tîrziu, dacă o să vreţi, o să vă bateţi şi cu cuţitele. După ce trecem dincolo de apă. Ori, şi mai bine, după ce vom ajunge *acolo* unde s-a hotărît de stăpînire să ajungem şi să ne statornicim.

Cei doi bărbaţi îşi lepădară cămăşile, rămaseră goi pînă la mijloc şi se înfoiară ca nişte cocoşi. Li se făcu loc. Atacul îl începu Goşu. Ariston primi cîţiva pumni în fălci. La rîndul lui, Goşu fu izbit în coaste. Apoi fu izbit în coaste Ariston şi acum lui Goşu îi veni rîndul să primească o sumedenie de pumni în fălci.

Cu toată ura pe care combatanţii şi-o purtau unul altuia, lupta lor nu avea nimic spectaculos, nimic care să înfierbînte inimile privitorilor. Goşu dădea în Ariston ca într-un sac cu fasole şi tot ca într-un sac cu fasole dădea şi Ariston în Goşu.

— Fără cuţite, fără harapnice, lupta nu are rost.

Cam după un ceas, amîndurora le sîngerau nasurile şi gurile, însă nici unul nu izbutea să-l îngenunche pe celălalt. Cu toate acestea luptau amîndoi cu disperare şi, de istoveală, li se bulbucaseră ochii.

Him başa strigă :

— Destul ! O să vă mai bateţi şi altădată. Destul şi prea destul pentru astăzi !

Oamenii, întărîtaţi şi orbiţi de sînge, nu-l auzeau pe mai-marele şatrei, ori poate îl auzeau şi nu voiau să-i dea ascultare. Naur puse mîna pe ciomag şi-i

lovi pe amîndoi fără milă pînă îi despărți. După ce-i văzu despărțiți, le porunci :

— Acum duceți-vă fiecare la căruțele voastre și culcați-vă. Culcați-vă și *dormiți*. Mîine dimineață să vă treziți devreme. *Trecem apa.*

Lăutarii își reluară cîntecul. Reîncepu și jocul. Însă se vedea de departe că acum nimeni nu mai avea chef nici de cîntec, nici de joc. Totul se desfășura fără nici o inimă, fără nici o însuflețire. Viorile scîrțîiau, cobzele zdrăngăneau, flautele și cimpoaiele siteviseră. Pînă la urmă cîntăreții tăcură.

Șatra se răsfiră și oamenii se răspîndiră pe la căruțe. Soarele osteni și el și asfinți. Focurile care mai pîlpîiau ici și colo fură stinse. Plopii și sălciile, căruțele lungi cu coviltir, caii și măgarii, catîrii și urși, cîinii și oamenii șatrei rămaseră fără umbră. Încet-încet cerul se umplu de stele. Portul, în care aproape toată ziua cîntaseră marinari și hamali beți, amorți. Amorți și orașul din apropiere. Numai fluviul continua să curgă tulbure, mai negru decît noaptea și, în curgerea lui pe care nimeni nu era în stare s-o oprească, continua să murmure și că clipocească pe lîngă mal.

Him bașa și Oarba căzură într-o adîncă tristețe. De fapt, orice-ar fi spus bătrînul Naur, nunta lui Alimut fusese stricată. Lisandra o stricase. Lisandra, cu Goșu al ei și cu Ariston al ei. Nenorocită zi fusese ziua în care fiica lui Sedil bașa și a Cîrnei lui intrase, prin căsătoria ei cu Goșu, în șatra lui Him bașa. Dar ceea ce s-a făcut atunci, acum nu se mai putea desface decît prin moarte. Dar prin a cui moarte ?

Alimut luă un țol din căruță și-i șopti Kerei :

— Hai să dormim în zăvoi.

— De ce numaidecît în zăvoi ?

— Ca să fim singuri, îi răspunse cu glas tremurat Alimut, ca să fim singuri și să ne iubim fără să ne vadă nimeni, fără să ne audă nimeni, fără să ne simtă nimeni.

Plecară, ținîndu-se, ca de obicei, de mînă. Cîinele Rob scînci și scheună. Alimut se opri o clipă și-l mîngîie pe grumaz. Nu-i trecu prin gînd să-l slobozească din zgardă. Mînios, cîinele voinic și lățos nu se gudură și nici nu se potoli.

Alimut și Kera se strecurară printre căruțe.

Ghiftuită și amețită de băutură, șatra căzuse în somn adînc. Dormeau, încă amețiți de vin, și urșii. Zăvoiul nu era departe. Alimut și Kera grăbiră pașii și în curînd se afundară în întunericul străveziu.

Noaptea, ca orice noapte, trecu.

A doua zi, o dată cu soarele, se arătară în preajma șatrei jandarmii. Erau patru bărbați tineri și voinici, bucălați și grași. Veniseră călări. Caii jandarmilor erau și ei grași, bine țesălați, cu cozile lungi pînă la pămînt.

— Gata, baragladinelor ?

— Vom fi gata îndată, domnule. Numai să înhămăm.

Șatra își înhămă caii, măgarii și catîrii la căruțe. Him bașa o întrebă pe Oarba :

— Dar tinerii noștri ? Pe unde s-or fi ascuns ?

— În zăvoi. S-au dus să-și petreacă noaptea în zăvoi. I-am auzit cînd au plecat. Am vrut să-i chem îndărăt, să le spun să nu se depărteze de căruțe, însă nu m-a lăsat inima să le stric fericirea.

După ce rosti aceste cuvinte, rîse încet. Își aduse aminte de întîia ei noapte cu Him. Tot într-un zăvoi și-o petrecuse. Ce bărbat fusese pe atunci, în tinerețea lor, Him bașa ! Și ea, ce mai pui de lele ! Ce mai pui de lele !...

Him bașa zise :

— În zăvoi ? Bine ! Dar acum trebuiau să fie aici.

Oarba rîse. Se gîndi la multe și rîse din toată inima.

— Or fi adormit. S-or fi muncit mult unul pe altul și s-or fi afundat în somn greu.

Îi trimise pe Blebe și pe Elezar să-i caute.

Băieții se gîndiră și ei tocmai la ceea ce se gîndise și Oarba și rîseră ștrengărește, ba chiar cu oarecare nerușinare.

— Acum i-aducem, bulibașă, acum îi aducem. Dacă nu vin de bună voie, îi aducem legați.

Nu trecu mult și băieții se întoarseră gîfîind și strigînd :

— Veniți încoace... Veniți încoace... S-a întîmplat...

Se opriră și făcură semn spre zăvoi :

— Acolo... Acolo...

Șatra crezu că Alimut și Kera au fost mușcați de șerpii zăvoiului. Blebe și Elezar o luară la goană îndărăt, spre zăvoi :

— Acolo... Acolo...

Ajunseră. Se opriră. Și văzură. Alimut, cu straiele zdrențuite, cu obrazul umflat de lovituri, cu buzele rupte, sta legat de un copac. Gura îi era astupată cu cîrpe, iar pe trupul lui aproape gol umblau, întocmai ca pe un mort, furnici mari și negre. La cîțiva pași de el se afla Kera. Miinile și picioarele îi erau strînse în sfori. Fata zăcea goală în iarbă, cu gura astupată. Furnicile care umblau pe pielea ei erau de alt soi decît cele care umblau pe trupul lui Alimut. Erau galbene, cu capul și picioarele roșcate.

Le scoaseră cîrpele din gură. Blebe izbuti să-și întrebe cel dintîi prietenul :

— Cine ?

— Nu știu. Erau patru, spuse scîncind Alimut. Erau patru. Ne-au pîndit și s-au luat după noi. Cînd am ajuns aici, au sărit asupra noastră.

— Cum arătau ?

— Nu ştiu. Unul dintre ei era şchiop şi sărea ca o lăcustă. Acela... Cu Kera. Întîi acela...

Îi luară pe braţe şi-i duseră la căruţe. Jandarmii spuseră :

— La drum. Vasul pleacă. Şi ordinul e să treceţi *dincolo* cu vasul acesta, nu cu altul.

Capitolul VI

Se scurseră șapte zile și șapte nopți de cînd căruțele lungi, cu coviltir, trecuseră fluviul. Drumul pe care înaintau cu încetineală de melc era plin de gropi și acoperit cu un strat gros de pulbere galbenă-roșcată. Uneori roțile căruțelor se afundau în acest strat de pulbere pînă aproape de osii. Atunci oamenii oacheși puneau umărul și împingeau la căruțe. Caii, măgarii și catîrii șatrei șchiopătau și-și clătinau capetele de osteneală. Sub arșița neîndurătoare a soarelui, rănile și bubele lor de pe coaste și de pe spinări se deschiseseră, sîngerau și supurau necontenit. Muștele mari, grase, verzi și urît mirositoare se alipiseră convoiului, deveniseră și mai grase, pentru că aveau cu ce se hrăni.

De două ori pe zi șatra în mers era ajunsă din urmă de camioane militare care alergau hodorogind și duceau către frontul îndepărtat soldați ori materiale de război. Camioanele cu care se întîlneau, și care treceau pe lingă căruțele lungi, hurducăind, aduceau ostași bolnavi, slabi și galbeni, ghemuiți unul într-altul. Norii de praf și mirosul greu, de sînge acru, uscat, după trecerea camioanelor plutea multă vreme în văzduh, în văzduhul acela încremenit, stătut, pe care nici o adiere de vînt nu se îndura să-l clatine. Cîmpul, cît vedeai cu ochii, în dreapta și în

stînga, înainte și-ndărăt, era neted ca-n plamă. Cîndva crescuse pe aici grîu și porumb, orz și ovăz, secară și floarea-soarelui. Pe unde fuseseră altă dată sate, acum nu mai întîlneai decît mormane de cenușă și resturi de ziduri arse și afumate. Fîntînile fără cumpene erau dărăpănate, iar unele din ele chiar astupate. Din toate se înălța miasmă rîncedă. Jandarmii care păzeau drumul își făcuseră bordeie primitive pe la marginile fostelor sate. Războiul pustiise ținutul de oameni, și pretutindeni iarba sălbatecă, pe care n-o mai tăia nici fierul plugului, nici gura ascuțită a sapei, izbucnise nestînjenită, crescuse în voia ei și acoperise cu un uriaș covor vegetal toate nesfîrșirile.

Urșii, cu labele umflate, cu ochii istoviți, înecați de praf, ca și stăpînii lor, abia se tîrau după căruțe. Cîinii însă, sloboziți din zgărzile lor îndată după trecerea marelui fluviu, alergau cît era ziua de mare, încercînd să adulmece și să prindă iepurii care se prăsiseră cu repeziciune. Destul de des se întîmpla să și izbutească și atunci se întorceau veseli și cu boturile pline de sînge cald încă și zburdau sprinteni pe lîngă stăpînii lor.

Patru jandarmi călări însoțeau șatra lui Him bașa. La *Posturile de control* oamenii oacheși erau numărați și însemnați în registre. Unii iscăleau de predarea lor, alții de primire. Jandarmii se schimbau, însă oamenilor șatrei li se părea că sînt aceiași. Ei vedeau mereu și mereu aceleași uniforme albastre, aceleași chipuri nerase și nespălate, arse de soare și tăbăcite, aceleași arme, aceiași cai grași și mereu și mereu aceleași cizme cu carîmbi înalți, cînd lucioase, cînd pline de praful drumurilor.

Him mergea pe lîngă caii lui, cu picioarele goale prin pulberea fierbinte și din cînd în cînd îi îndemna, atingîndu-i ușor cu codirișca. Pe cap purta pălăria cu margini late, pălăria de paie pe care o cumpărase

din tîrg, în ajunul nunții lui Alimut, care acum zăcea în căruță cu capul în poala Oarbei. Alimut nu avusese noroc de nuntă. Alimut n-avusese nici măcar noroc de nevastă. Și de toate nenorocirile numai el singur, el, Him bașa, era vinovat. Ce-l apucase de grăbise nunta băiatului? Teama lui că în aceste ținuturi își vor găsi cu toții pieirea se arătase a fi, cel puțin pînă acum, neîntemeiată. Jandarmii care-i luau în primire de la alți jandarmi îi înjurau. Nu era nici o plăcere pentru ei să-i însoțească pe arșiță și prin praf, două zile, pînă la postul următor. Dar din înjurătură n-a murit nimeni și nici n-o să moară cît o fi lumea.

De cînd trecuse fluviul, șatra pleca la drum la un ceas după răsăritul soarelui, făcea la amiază un scurt popas pentru masă și pentru odihna oamenilor și a vitelor, și își deshăma caii, măgarii și catîrii cînd da soarele în chindie. Adunau buruieni uscate, aprindeau focuri, și în timp ce femeile pregăteau mîncarea, bărbații își adăpau vitele în bălțile sau lacurile din apropiere și le lăsau să pască. După aceea oamenii oacheși mîncau, stingeau focurile și se culcau. Cîțiva flăcăi rămîneau treji să păzească vitele. Jandarmii mîncau și ei. Trei se culcau. Unul rămînea de veghe cu mîna pe armă.

Noaptea cădea repede și toate nesfîrșirile erau năpădite de un întuneric subțire, străveziu. Pe nicăieri nu se zărea o flacără sau măcar o lumină, fie ea cît de măruntă, pentru că și în acest ținut pustiit domnea legea războiului, care spunea: „De cînd scapătă soarele și pînă răsare, în orașe, în sate și pe cîmpuri să nu ardă nici un foc, să nu se aprindă nici o lumină“. Una din marile bucurii ale șatrei erau focurile de noapte. Ziua focurile sînt palide, fără putere parcă și fără farmec. Strălucirea lor e ștearsă de uriașa, puternica și uimitoarea strălucire a soarelui. Poate că noaptea vine pe pămînt ca să le dea și fo-

curilor putința de a străluci. Cine știe ! Atît de puține lucruri cunosc oamenii!

Noaptea focul e viu ca o pasăre vie,
Ca o pasăre vie cu picioarele roșii,
Cu penele roșii, cu aripile roșii,
Cu ciocul roșu, cu gîtul roșu,
Noaptea focul e viu ca o pasăre vie.
Focurile stinse sînt triste ca morții.
Focurile stinse nu mai au picioare,
Nu mai au pene, nu mai au aripi,
Nu mai au ciocuri, nu mai au ochi,
Focurile stinse sînt triste ca morții.

Șatrei, noaptea, îi lipsea focurile. Șatra ducea lipsa focurilor. Însă în căruțele lungi, cu coviltir, dragostea nu lipsea. Bărbații oacheși își stringeau la piept nevestele pietroase, cu sînii rotunzi și tari, cu coapse subțiri și cu buze cărnoase și fierbinți.

— Tu... Cînd ai să naști?

— Cam peste două săptămîni.

— Pînă atunci o să ajungem *acolo.*

Nici unul din ei nu știa ce-i aștepta *acolo,* dar toți doreau cu ardoare să ajungă cît mai curînd *acolo.*

Drumul străbătut de cînd primiseră poruncă să se îndrepte spre răsărit, și mai ales partea aceasta de drum de cînd trecuseră fluviul și se tîrau prin ținutul lipsit de oameni, îi istovise peste măsură. Femeile însărcinate se temeau să nu le apuce ceasul nașterii înainte de a ajunge *acolo.* Zara murise din naștere și o îngropaseră sub o salcie. Zara nu mai era! Nimeni nu-i mai vedea fața, nimeni nu mai auzea glasul și pașii ei. Dar amintirea Zarei dăinuia.

— N-aș vrea să mi se întîmple ce i s-a întîmplat Zarei.

— N-o să ți se întîmple, puică.

— Şatra lui Him başa trebuie să crească, nu să scadă !

— O să crească, puică, o să crească, şi-o să-nflorească.

— Numai să ajungem odată *acolo*.

Pentru cei mai mulţi dintre şătrari şi şătrărese a ajunge *acolo* însemna a ajunge la adăpost de soare şi de ploaie, de vînt şi de frig, însemna a ajunge în rai.

Toţi jandarmii care însoţiseră pînă aici şatra erau bărbaţi tineri, care trăiau pe aceste meleaguri pustiite de luni şi luni, departe de casele lor şi de orice aşezări omeneşti. Singurătatea, într-un fel sau altul, îi înrăise, îi sălbăticise şi le ascuţise pînă la înnebunire poftele. Lăsau pe cel rînduit cu veghea să aibe grijă de arme, şi toţi ceilalţi se tîrau prin iarbă, pe furiş, şi pîndeau prin întuneric ca vreuna din muierile, fetele sau fetişcanele şatrei să se depărteze de căruţe pentru a se deşerta şi să sară asupra ei. Şatra prinsese de veste şi nici una nu se mişca de lîngă căruţă singură. Se duceau să-şi facă nevoile mai multe, iar bărbaţii, purtînd în mîini furci, ori topoare, stăteau gata prin apropiere, ca la primul strigăt de primejdie să le sară în ajutor.

Un jandarm rînjise la Him başa:

— Vă păziţi bine muierile!

— Sînt bolnave, domnule, toate sînt bolnave şi n-am vrea ca oamenii stăpînirii să se molipsească şi să se nenorocească. Ajunge că sîntem noi toţi nenorociţi...

Într-a opta zi de călătorie, la porunca jandarmilor, căruţele lungi, cu coviltir, părăsiră drumul prăfos pe care se întîlneau mereu cu camioane militare şi o apucară pe un drum simplu şi îngust, drept către răsărit.

— Mai avem mult de mers pînă ajungem *acolo,* domnule?

Jandarmul întrebat se uită la Him bașa. Se uită la Him bașa întocmai cum s-ar fi uitat la un mort. Morții nu întreabă nimic. Mortul acesta însă întrebase. Îi răspunse:

— Două-trei zile. Poate patru.

Caii jandarmilor erau voinici, înalți, grași. Pe lîngă ei, caii, măgarii și catîrii șatrei păreau niște biete gloabe. Totuși, aceste dobitoace mărunte aveau în trupurile puține, rău hrănite și nu îndestul îngrijite, o uimitoare putere. Duceau la greu, îndurau arșița cumplită a verii și viscolul năprasnic al iernii cu aceeași resemnare ca și oamenii oacheși, stăpînii lor.

De la nefericita nuntă a lui Alimut, Lisandra nu-și mai arătase fața în șatră. Mai mult ca oricînd se simțea acum disprețuită și dușmănită și se mira că oamenii lui Him bașa au rămas totuși atît de blînzi cu ea. Dacă povestea ei de dragoste cu Goșu și cu Ariston ar fi avut loc în șatra lui Sedil bașa, de mult i s-ar fi făcut de petrecanie. Gîndindu-se la toate acestea rîse: „Ah! Ce proastă sînt! Nu mi-au făcut de petrecanie nu pentru că sînt blînzi, ci pentru că ne aflăm sub ochii jandarmilor. Acum fiecare își teme viața lui. Și cînd oamenii își tem viața lor nu le mai arde să pună capăt vieții altora. Dar pînă cînd oamenii aceștia ai lui Him bașa își vor teme viața? Dacă stăpînirea ar fi vrut să-i stîrpească, de ce n-ar fi făcut-o pînă acum? Ce nevoie era să-i trimită tocmai în pustiul acesta? Jandarmii!... Jandarmii ne-ar putea împușca. Dar nu ne împușcă. Numai că se uită la noi cu priviri ciudate. Toți oamenii pe care i-am întîlnit s-au uitat la noi cu priviri ciudate, s-au uitat la noi *ca la niște morți*... Cînd oamenii își tem viața lor... Nu. Nu era cum gîndise."

Lisandra încetă să rîdă. „Tocmai atunci se gîndesc oamenii să pună capăt vieții altora. Tocmai atunci,

cînd își tem propria lor viață. Pentru ce, deci, n-o omorîseră bărbații șatrei?“

Cîmpul gol.
Cerul gol.
Zările goale.

Convoiul înainta încet, încet. Era bine că înainta, totuși. Era bine? Poate era bine. Dar poate era tocmai dimpotrivă.

Cîmpul gol.
Cerul gol.
Zările goale.

De-ar zbura un erete, măcar un erete! De-ar țîșni din aceste ierburi înalte măcar un iepure!

De multe zile întreaga șatră băgase de seamă ceea ce Him bașa credea că numai el singur a observat. Bărbații nu-și mărturisiseră unii altora nimic în această privință și nici femeile. Ajunseseră să creadă, din dorința ca nu cumva teama ori chiar frica să se cuibărească în inimile lor și să-i umple de spaimă, că acum, din pricina războiului, toți oamenii din lume își schimbaseră fără să vrea și fără să știe căutătura și că toți se uitau unii la alții ca niște morți, la alți morți. Mai curînd sau mai tîrziu ***toți aveau să fie ai morții,*** numai că fiecare nădăjduia că de el și de cei dragi lui moartea se va apropia după o vreme îndelungată, cît mai îndelungată.

Soarele scăpătă. Ca în fiecare seară soarele scăpătă. Focurile din preajma căruțelor fură stinse. Oarba îl întrebă pe Alimut:

— Te simți mai bine?

— Da, mamă, mai bine. Mi-a mai scăzut fierbințeala.

Oarba nu-i spuse nimic despre Kera și nici el nu cuteză s-o întrebe. Se temu să nu afle că fata s-a

prăpădit sau că e pe cale să se prăpădească. Acum mintea i se mai limpezise și dintr-o dată reînvie toată întîmplarea.

Ajunsese cu Kera în zăvoi. Căutaseră un loc cu iarbă înaltă și moale. Băiatul rostise încet:

— Aici.

— Nu, nu acolo, zisese Kera. Aici. Aici iarba e mai înaltă și mai deasă.

Luase țolul din mîinile băiatului, îl întinsese și-l potrivise.

— Spre ziuă, spusese Alimut, are să cadă rouă.

— N-o să stăm noi aici pînă la ziuă, zisese fata. O să stăm ce-o să stăm și pe urmă o să ne întoarcem la căruțe. Cred că ar fi bine să ne întoarcem la căruțe înainte de a se lumina.

— Îți închipui că pînă la ziuă o să mă și satur de tine ?

— Nu. Îmi închipui că tu n-o să te saturi de mine niciodată.

Fata se lungise pe țol. Alimut se uita la ea prin fumuriul străveziu al nopții și nu îndrăznea, încă nu îndrăznea să se culce lîngă ea. Murmură cîntecul de dragoste al mirelui, pe care pînă atunci nu-l murmurase nimănui și niciodată:

A intrat flăcăul în vie
Și via era toată a lui.
A intrat flăcăul în vie
Și strugurii viei erau copți.
Flăcăul voia să-și culeagă via
Și nu știa cum să înceapă.
Veni porumbița și-i spuse:
Învață, flăcăule, învață...
Cîntă porumbița, cîntă:
Învață să-ți culegi via, băiete...

Patru inşi ieşiră din umbră şi se năpustiră asupra lor. Unul, deşirat şi şchiop, care sărea ca o lăcustă, se repezise asupra fetei, o izbise cu pumnul în pîntec, o ameţise, îi vîrîse o cîrpă pregătită mai dinainte în gură şi pe urmă tăbărîse pe ea cu picioarele. Ceilalţi trei îl pocniseră în cap cu mînerele cuţitelor pe Alimut, îi înfundaseră şi lui între dinţi o cîrpă, îi rupseseră buzele, îl mursecaseră şi-l legaseră de copac. După aceea îi sfîşiaseră hainele şi cămaşa, îl lăsaseră aproape gol şi se jucaseră înţepîndu-l uşor între coaste. Unul spusese :

— Să-l omorîm. Dacă îl lăsăm cu viaţă, ne dă pe mîna poliţiei.

— Nu face să ne-ncărcăm sufletul. Tot o să-l omoare *acolo*. Mai bine să ne mai jucăm niţel cu el. Cît despre poliţie... Ce ştie el cine putem fi noi?

Se jucaseră cu el cît voiseră. În acest timp lunganul desfăcuse picioarele fetei leşinate, îşi împlinise repede pofta şi sărise în sus rînjind:

— Habar n-aveţi peste ce-am dat! Nici nu mă aşteptam! Trufanda. Acum e rîndul vostru.

— Mai trăieşte?

— N-a murit. În orice caz, e caldă.

Derbedeii nu prea ştiau cum stau lucrurile. Poate că, într-adevăr, fata nu murise. Dacă era caldă, nu murise. Îndată ce moare, omul începe a se răci. Dar poate că, dacă n-o lasă în pace pînă la ziuă, o să moară. O să moară. Ori poate o să trăiască. Nu. N-o să trăiască. O să moară. Nu. N-o să moară. *Fetele şi femeile nu mor niciodată din aşa ceva.* Poate mor. Poate, totuşi, nu mor. Dacă li se scurge sîngele din trup, mor.

Fluviul larg şi întunecos curgea liniştit prin apropiere. Alimut auzea cum se izbesc valurile de mal. Dinspre apă adia vîntul aducînd răcoare. Sălciile foşneau. Plopii foşneau. Deasupra, cerul boltit era plin

de stele. Iar stelele — ce știau? — licăreau nepăsătoare.

— Dă-mi și mie rînd.

— Mai așteaptă.

— Dă-mi și mie rînd, n-auzi?

— Uite că-ți dau.

Șchiopul fuma. Sta cu spinarea rezemată de-o salcie strîmbă și fuma. Cînd trăgea fumul în piept, vîrful țigării se roșea și creștea.

— Gata?

— Gata. Dar aș mai vrea o dată. Sînt cam stătut.

— Dă-te la o parte. Acum e iarăși rîndul meu.

Aruncase mucul aprins la picioarele lui Alimut. După ce gîfîise a doua oară deasupra fetei zisese:

— Măăă! Ce mai lăcăraie!

Păreau viguroși și neobosiți. Timpul trecea încet. Asupra băiatului legat de copac năpădiseră furnicile. Le simțea cum îi intră în urechi, cum îi pipăie colțurile ochilor, colțurile gurii. Gîndise: „Va să zică furnicile nu dorm noaptea. Eu, unul, crezusem pînă acum că furnicile dorm noaptea. Acum văd că nu dorm. Trebuie să țiu minte? Trebuie să uit. *Trebuie să uit tot ceea ce s-a întîmplat în noaptea asta.* Trebuie. *Dar tocmai asta n-o să uit. Și ce-o să se întîmple cu mine dacă n-o să pot să uit niciodată noaptea aceasta?* Nu știu. Acum nu știu decît atît : că mă doare grozav capul! Mă doare capul... Mă doare capul... Mă doare..."

Ținutul în care căruțele lungi și grele, cu coviltir, se afundau mergînd încet către Răsărit devenea din ce în ce mai ciudat chiar pentru oamenii oacheși care, în peregrinările lor, văzuseră atîtea. Acum, pe drumul simplu și prăfos, de țară, nu se mai vedea, ca pe orice drum părăsit, nici o urmă de om. Pe mari tarlale iarba sălbatecă și țepoasă năpădise nestînjenită și acoperise întinderile cu o țesătură aspră și chinuită. Pe alocuri

stăpînea numai nisipul roşcat, colţuros, cu miros ascuţit de sare. Uneori şesul se afunda pe neaşteptate şi în găvanul micilor vîlcele sticleau în soare apele vinete-alburii şi stătute ale unor lacuri. Cîinii şatrei le adulmecau de departe şi, însetaţi cum erau din pricina ostenelii şi a arşiţei necruţătoare a zilei, se năpusteau în landră, îşi apropiau boturile de apă şi încercau să licăie. Săreau însă îndărăt ca arşi, lăsîndu-se păgubaşi. Apa mirosea urît, era mai sărată decît apa mării şi în ea nu vieţuiau decît nişte viermuşi galbeni, dezgustători.

Căruţele lungi şi grele, cu coviltir, se tîrau mai departe prin zăpuşeală, sub dogoarea soarelui şi întîlneau iarăşi ţinuturi îmbrăcate în iarbă sălbatecă, aspră şi ţepoasă. Pe aci, ochiurile de apă dulce erau înconjurate de stuhărişuri. Cîinii licăiau pînă se săturau. Din loc în loc, uneori mai aproape, alteori mai departe de drumul prăfos, de ţară, zăceau pe cîmp tancuri uriaşe sparte şi afumate. Trupurile ostaşilor închişi sub blindajul lor arseseră, iar cenuşa o risipise de mult ploile şi vînturile. De zile şi nopţi, cerul rămînea mereu gol de nori, văzduhul rămînea mereu vîscos, mereu neclintit, iar soarele, de cum răsărea şi pînă se prăvălea în asfinţit, săruta cu buzele lui de foc pămîntul, de parcă ar fi vrut să-l aprindă şi să-l schimbe, măcar pentru cîteva clipe, în alt soare. Pămîntul însă se împotrivea cu încăpăţînare şi nu lua foc. Se înfierbînta numai, şi frigea cu coaja lui tălpile goale ale oamenilor oacheşi, tălpile goale ale urşilor şi ale cîinilor, şi copitele nepotcovite ale cailor, ale măgarilor, ale catîrilor şatrei.

Blestemat să fii, soare de vară,
Blestemat să fii, blestemat să fii !
Flăcările tale seacă apele
Şi pîrjolesc păduri şi cîmpii.

Prin ținuturile pe care le străbătea lungul șir de căruțe cu coviltir, soarele seca, într-adevăr, apele, iar flăcările lui pîrjoleau, într-adevăr, cu neîndurare, cîmpiile. Pe alocuri, iarba sălbatecă, aspră și ghimpoasă, se uscase. Se vedea bine că nu avea să mai treacă mult timp pînă ce totul urma să se schimbe în cenușă. Cît despre păduri... Blestemul vorbea zadarnic despre păduri, pentru că oricît te-ai fi uitat, pînă în zarea gălbuie care tremura ca o ușoară pînză bătută de vînt, nu izbuteai să zărești nici o pădure și nici măcar un copac răzleț, unul singur, de leac.

Copitele însîngerate ale cailor, măgarilor și catîrilor șatrei se afundau chinuitor în pulberea alburie a drumului, iar roțile înalte ale căruțelor se afundau și mai mult, din ce în ce mai mult în aceeași pulbere alburie.

Oamenii oacheși, cu copiii și nevestele lor se tîrau nădușiți și gîfîind pe lîngă căruțe și numai bătrînele și borțoasele rămăseseră la umbră, sub coviltire. În căruțe însă, în pofida umbrei, era și mai cald. Bătute într-una de soare, coviltirele se încinseseră, se scorojiseră și dogoreau ca jarul.

Dă, Doamne, o ploaie
Să curgă șiroaie...

Se ruga careva? Nu. Nu se ruga nimeni. Oamenii oacheși nu se rugau nici unui Dumnezeu, pentru că nu credeau în nici un Dumnezeu. Atunci, cine făurise, la începutul începuturilor, lumea, cu tot ce se vedea și cu tot ce nu se vedea? Nimeni. Oamenii oacheși erau încredințați, ca și străbunii străbunilor lor din cea mai veche vechime, că lumea se făurise singură. Oamenii, oacheși sau neoacheși, atunci, la început, răsăriseră din pămînt, întocmai ca ierburile și ca arborii. Pe urmă venise de undeva, de la mar-

ginile pămîntului, o vijelie şi-i smulsese din rădăcini. Fuseseră nevoiţi să umble, şi umblau, umblau...

— Vrei să mănînci ceva, Alimut?

— Nu mi-e foame.

— Vrei să bei ceva?

— Nu mi-e sete.

— Atunci ce vrei?

— Nimic.

— Chiar nimic?

— Aş vrea să mor.

Nu-i era nici foame, nu-i era nici sete. Îi ardea trupul. Îi ardea trupul şi-i ardeau şi gîndurile. Nu voia nimic. Ba voia ceva. *Voia să moară.* Voia într-adevăr să moară ? Poate nu voia. Zicea numai.

Cînd luase ţolul subsuoară şi plecase spre zăvoi cu Kera să-şi petreacă întîia lor noapte departe de ochii şi de urechile iscoditoare ale şatrei, cîinele Rob se gudurase şi încercase să se ia după ei. Alimut însă nu-l slobozise din zgardă.

— Dezleagă-l, îi spusese Kera. Chiar dacă o să vadă ceva, n-o să spună. Cîinii nu pot să vorbească.

— Ştiu, dar nu vreau să ne vadă şi să ne audă în noaptea asta nici păsările cerului.

— Noaptea păsările cerului dorm.

— Nu toate.

Rob se ferea. Alimut se îndîrjea. Îl lovise de două-trei ori. Cîinele scîncise, chelălăise. Pînă la urmă, Alimut îl lăsase în pace, în zgardă.

Puternici, cei patru! Puternici şi plini de vlagă. Fiecare trecuse peste trupul cald al fetei de cîteva ori. Se săturaseră şi plecaseră abia cînd se mijise de ziuă. Şchiopul, sărind ca o lăcustă, li-l arătase pe Alimut celorlalţi şi rînjise:

— Ce ziceţi? N-ar fi bine să ne spălăm totuşi cuţitele în el?

— De! n-ar fi rău.

Şchiopul se apropiase. Cuţitul îi lucea în mînă.

— În burtă?

— Mai curînd gîtul.

Cel mai mărunt zisese:

— Hai să-l lăsăm întreg. Mîine dimineață trec peste apă. Și *acolo... Acolo* au să aibă grijă alții să le facă la toți de petrecanie. De ce să ne-ncărcăm noi sufletul și să-l purtăm la spinare pe lumea cealaltă ?

Plecaseră și se pierduseră prin zăvoi, de-a lungul fluviului.

Furnicile! Dacă n-ar fi fost furnicile, ar fi îndurat totul mai ușor. Se gîndea la fată. Îi ardea trupul, dar îi ardeau și gîndurile. O fi murit fata? N-o fi murit? A murit. Fata a murit. Și lui, ca să nu-l tulbure, nu i-au spus nimic. Ba nu. Fata n-a murit. Dacă fata ar fi murit, ar fi aflat, ar fi simțit. Mai bine-ar fi murit. Nu. Mai bine că trăiește. *Acolo* unde vor ajunge, *acolo* unde li se va spune să poposească și să-și întindă corturile, acolo vor fi uciși cu toții. Acolo va fi ucis și el, și tot acolo va fi ucisă și fata. Cine îi va ucide? Războiul. Dar ei, oamenii oacheși, nu aveau nimic cu războiul. Acum însă, era vădit, războiul avea socoteli de încheiat cu fiecare om. Deci: războiul avea niște socoteli și cu ei, cu oamenii oacheși ai șatrei lui Him bașa.

Lui Alimut nu-i era teamă de moarte. Acum ar fi vrut, totuși, să trăiască, pentru viața însăși, ar fi vrut să trăiască pentru șatra lui, pentru prietenii lui, pentru... Se gîndi la multe. Numai la Kera și la dragostea lui pentru Kera nu se gîndi. *Dragostea lui pentru Kera îi ieșise din trup* în chiar clipa în care o văzuse pe fată răstignită și chinuită de șchiopul care mergea cu sărituri de lăcustă. Poate dragostea murise. Poate dragostea lui nu murise. Poate dragostea lui trăia totuși. Trăia și se plimba singură și mîhnită prin zăvoiul de lîngă fluviu. Poate dragostea lui trăia și mergea în urma șirului de căruțe cu coviltir, ori poate

mergea înaintea convoiului. Nu știa. Nu știa decît atît: că dragostea lui pentru fată i-a ieșit din trup, i-a părăsit trupul. Pentru totdeauna? Poate pentru totdeauna. Poate numai pentru un timp.

— Să-ți dau ceva să mănînci, Alimut.

— Nu mi-e foame, mamă.

— Să-ți dau ceva de băut, Alimut.

— Rachiu, dacă vrei să-mi dai ceva de băut, dă-mi rachiu.

Oarba îi întinse plosca plină. Băiatul o luă și o duse la gură. Bău, însetat, cu gîlgîituri îndelungi, pînă o goli. Rachiul tare îi trăzni mintea și i-o adormi. După aceea îi adormi și trupul.

Him își întrebă nevasta:

— Ce face băiatul?

— Doarme.

Un miros de rachiu îi izbi nările.

— A băut?

— Rachiu.

— Mult?

— O ploscă.

— E bine că a băut și s-a îmbătat. O să doarmă adînc și-o să se înzdrevenească.

Muștele mari, grase și verzi care miroseau urît se țineau scai de șatră. Acum, după trecerea fluviului, parcă deveniseră și mai multe, și mai flămînde.

Cu cît șatra înainta spre răsărit, cu atît arșița creștea, văzduhul părea mai vîscos, mai încremenit, iarba mai coaptă de soare, mai uscată, aproape arsă. Pe cerul mereu gol nu se arăta nici un smoc de nor, nici un vultur, nici un uliu, nici un erete. Ciocîrliile rămăseseră undeva în urmă, dincolo de fluviu.

Pe la chindie oamenii oacheși opriră căruțele și își deshămară caii, măgarii și catîrii la marginea unui lac rotund, cu apă dulce, înconjurat aproape în întregime cu țipirig. Aci își adăpară, ca de obicei, vitele, și le sloboziră să pască. Iarba sălbatecă era vînătă și us-

cată, însă părea că e bună la gust, pentru că vitele, ostenite și flămînde, o pășteau cu lăcomie. Cîinii, după ce își potoliseră setea, se luaseră după Rob și se depărtaseră de sălașul șatrei, pierzîndu-se prin iarba înaltă în căutarea de sălbăticiuni pe care le-ar putea vîna. Fetele și băiețandrii adunară ciulini și scaieți uscați și, curînd după oprire, în preajma fiecărei căruțe focul prinse aripi. Între focul pe care-l aprinsese Him și căruță, Oarba se mișca de parcă ar fi văzut. Puse oala cu linte la foc și se ciuci pe vine. Din cînd în cînd împingea în foc, cu vătraiul, ierburi uscate și asculta trosnetul ciulinilor și scaieților care ardeau.

Pe cînd zăcea în căruță, în trupul tînăr și cuprins de somn al lui Alimut aburii rachiului se risipiră. Fața băiatului, care pînă aci fusese tristă și încruntată, se lumină, iar buzele lui rupte, strîmbe și umflate, încercară să zîmbească. Își visă clipă cu clipă nunta, nunta lui, care avusese loc pe celălalt mal al fluviului cu cîteva zile mai înainte. Băiatul visa și multă vreme nu-și dădu seama că visează. Plecă, de mînă cu fata, spre zăvoi. Rob se gudură și se luă după ei. Alimut îl mîngîia pe cap și cîinele, recunoscător, îi linse din mers picioarele. În zăvoi, cei patru derbedei săriră pe neașteptate asupra lor. Rob se repezi să-l doboare pe șchiop. Ceilalți trei, cuprinși de frică, fugiră. Rob îi rupse șchiopului beregata, îi sfîșie pieptul, îi sorbi sîngele și-i mîncă inima. Ceilalți trei derbedei se întoarseră. Purtau în mîini furci mari de fier, cu trei colți. Îl înconjurară pe Rob, îl înțepară și-l uciseră. La el și la fată derbedeii nici nu se uitară. Scuipară, o luară din loc în loc, și se pierdură în negura zăvoiului. Cîinii șatrei, atrași de mirosul sîngelui cald, veniră în landră. Mîncară ce mai rămăsese din șchiop și-l mîncară și pe Rob. Cînd moare un om, rubedeniile și prietenii lui se grăbesc să-l îngroape. De cînd e lumea lume se știe că morții încurcă viața celor vii. *Cînd moare un*

cîine, ceilalți cîini se reped și-l mănîncă. Da, da, se reped și-l mănîncă.

Mai departe, visul se urîți cu totul. Alimut nu-și dădu seama cum se întîmplă, însă se pomeni că a devenit cîine, un cîine mare, lățos, cu labe mari, puternice și cu colți albi, ascuțiți. Acum fata dormea în iarbă. Cîinele lățos se năpustise asupra ei s-o sfîșie. Fata se trezi și țipă. Țipătul ei puternic îl făcu pe Alimut să-și lepede somnul. Cum se trezi, se frecă speriat la ochi. Își pipăi repede trupul. Nu, nu era cîine. Era om, ca toți oamenii. Îi trecu spaima. Rîse. Gura, cu buzele rupte și umflate, i se strîmbă.

Oarba simți că i s-a trezit fiul.

— Ți-e foame, Alimut?

— Da, mamă, mi-e foame. Acum... Acum mă simt mai flămînd ca un lup.

— Dacă-i așa, e bine. Dă-te jos din căruță și vino să mănînci.

Him îl privi. Oarba îi mîngîie fața și i se păru că i-o vede cu buricele degetelor. I se părea numai, ori le vedea cu adevărat?! Pe neașteptate, lui Him bașa îi veni să plîngă. Era bărbat, și încă un bărbat destul de în vîrstă, trecut de mult prin ciur și prin dîrmon. Pînă atunci nu-l văzuse nimeni plîngînd. N-avea să-l vadă nici acum. Clipi de cîteva ori și ochii, care cu o clipă mai înainte începuseră să i se împăienjenească de lacrimi, i se uscară.

Prin apropierea căruțelor ardeau domoale, fumegînd, focurile. Mai era puțin pînă la asfințit.

Ariston, după ce mîncă și bău de unul singur o butelcă de rachiu vechi, se înveseli. Luă un sac gol, îl făcu sul și plecă fluierînd pe cîmp. Caii, măgarii și catîrii șatrei pășteau liniștiți și se apărau cu cozile de muște. Lîngă stolurile mari de muște verzi și grase, veniseră, nu se știa de unde, alte stoluri și mai numeroase parcă, și mai flămînde, de muște tot atît de pîntecoase și tot atît de grase ca și celelalte, însă gal-

bene, de un galben urîcios, murdar, care supăra ochii. Muştele încă nu se puteau apropia de şatră. Focurile erau vii, îşi zbăteau aripele, iar fumul cu miros aspru plutea prin aerul stătut dintre căruţe. Şatra privi după Ariston. Uj Hoţul spuse:

— Se duce să-şi umple sacul cu iarbă. Vrea să doarmă pe moale. Se vede treaba că tot nu i s-a vindecat pielea.

Mulţi rîseră. Matahala se uită cu înţeles la Uj Hoţul şi zise:

— Bărbatul care doarme pe moale, nu mai e bărbat.

Dar Ariston îşi umplu sacul, îl luă la spinare şi se întoarse fluierînd. Scoase din căruţă un par şi-l bătu, ceva mai departe, în pămînt. Aduse sacul, îl înfipse în par şi se apucă să-l lovească năpraznic cu harapnicul.

Şatra, mirată, se adună roată în jurul lui. Goşu nu se putu stăpîni şi se amestecă şi el printre ceilalţi. Ariston ridică harapnicul, îl făcu să şuiere pe deasupra capului şi izbi sacul cînd în partea de sus, cînd la mijloc, cînd jos de tot. La fiecare lovitură Goşu tresărea de parcă Ariston nu în sacul umplut cu iarbă uscată ar fi izbit, ci în trupul lui, al lui Goşu. Oamenii şatrei pricepură.

— Ariston se pregăteşte să se mai bată o dată cu Goşu.

— Degeaba. Nu e tot una. Sacul stă neclintit. În timpul luptei Goşu se mişcă şi întoarce loviturile.

Veniră să se uite şi jandarmii care îi însoţeau. Şătrarii îşi despicară rîndurile şi le făcură loc. Plutonierul întrebă:

— Ce l-a apucat pe ăsta?

— Nimic, ce să-l apuce ?! Se joacă şi el cu harapnicul.

— Toţi ştiţi să vă jucaţi aşa cu harapnicul ?

— Toţi. Nu e greu.

— Atunci de ce se joacă numai el?

— Ariston e mai vînjos. Pe noi ne-a ostenit drumul și zăpușeala.

În seara aceea jandarmii și plutonierul lor se culcară mai departe de șatră. Jandarmul pus să păzească odihna celorlalți primi ordin să nu cumva să se lase copleșit de somn și să ațipească.

— Să fii cu ochii în patru. Ai înțeles?

— Am înțeles, domnule plutonier. Aștia cam sînt mulți, dacă ar vrea, ne-ar face harcea-parcea.

— N-au să îndrăznească, însă paza bună trece primejdia rea.

Ariston țopăi un ceas și mai bine în jurul sacului umplut cu iarbă uscată și nu se lăsă pînă nu-l văzu hărtănit și împrăștiat. Lac de sudoare, scoase parul din pămînt, își strînse harapnicul și se duse la căruță. Întinse pe jos o rogojină, trase o dușcă de rachiu din plosca plină și se culcă. Deasupra întinderilor dezolante cerul învineți și, încetul cu încetul, se întunecă. Acum toate focurile erau stinse. Cîinii, ținîndu-se scai după Rob, alergau departe, prin iarba înaltă și uscată, chelălăiau, scînceau, lătrau. În stuhărișul lacului rotund, cu apă dulce, bună de băut, orcăiau, speriate poate de întuneric, broaștele.

Alimut se gîndi la visul lui și se temu de somn.

— Dacă adorm, visez iarăși că mă schimb în cîine lățos și că mă reped s-o sfîșii pe Kera.

La un moment dat i se păru că a și adormit, i se păru că a și început să viseze. Se pipăi să vadă dacă nu cumva pielea i s-a acoperit de păr. Nu. Pielea nu i se acoperise de păr, dar pleoapele, ostenite, îi cădeau. Se frecă la ochi și alungă somnul.

Fata! Trebuia să nu se mai gîndească niciodată la fată.

După ce văzuse tot ce se petrecuse în zăvoi, nu mai avea poftă nici s-o sărute, nici s-o mîngîie și cu atît

mai mult s-o păstreze de nevastă, să se culce cu ea şi să aştepte să-i nască fii şi fiice.

Poate Kera murise. Dar facă fata murise de ce nu-i vorbise nimeni de moartea ei? Poate trăia.

— Mamă...

— Da, Alimut...

— Ce s-a întîmplat cu Kera?

— Nimic, ce să i se întîmple?! Nimic.

— O să moară?

— Nu. O să mai zacă ce-o să mai zacă. Pe urmă o să se înzdrăvenească.

Nu era nici o bucurie în glasul Oarbei. Şi nici o tristeţe. Oarba adăugă după un timp, cu acelaşi glas şters:

— Din ce i s-a-ntîmplat în zăvoi, Kera n-a murit. Dar *era mai bine dacă murea.*

Întocmai aşa se gîndise şi el. „Ar fi fost mai bine dacă Kera ar fi murit. Da. Ar fi fost mult mai bine."

— Tu ce spui, Alimut? Nu e aşa că ar fi fost mai bine dacă fata ar fi murit? După cinci-şase săptămîni ai fi avut dreptul să te însori cu alta.

— Da. Ar fi fost mai bine. Acum, spurcată cum a fost de cei patru, mie nu-mi mai trebuie. Eu, unul, nu mai am chef să mă apropii de ea.

Întîi zbieră îndelung în noapte un măgar. Pe urmă se auziră împuşcături. La început pîrîi arma automată a jandarmului de pază. După aceea pîrîiră mînioase şi automatele celorlalţi. Se auzi şi un vaiet.

— Văleuu ! Mamă-mămulică!... M-au împuşcat... Mamă-mămulică... M-au impuşcat... Văleuu...

Şatra, ca la poruncă, se trezi şi sări în picioare. Bărbaţii oacheşi, mişcîndu-se şi strecurîndu-se printre căruţe, puseră mîna pe cuţite, pe furci, pe topoare.

— Mamă-mămulică... M-au împuşcat... Mamă-mămulică...

Era glas de om străin. Împuşcăturile se răriră şi încetară. Acum toţi cei patru jandarmi veneau spre căruţe. Unul dintre ei ducea un om la spinare. Plutonierul răcni:

— Aprindeţi focul!

— Păi...

— Pe răspunderea mea. Aprindeţi focul...

Jandarmul aruncă la pămînt omul rănit pe care-l purtase la spinare.

— Grijania... Mi-ai rupt oasele... Parcă ai fi de plumb...

Flăcările focului aprins la repezeală se înălţară biruitoare şi începură să pîlpîie şi să joace vesele, luminînd pămîntul în jur. Rănitul gemu înfundat şi se strînse covrig.

— Mămulicăăă... M-au omorît, mămulică...

— Gura! îi ordonă plutonierul. Gura, că te ia mama dracului! Acum îţi descarc automatul în scăfîrlie!

Rănitul amuţi. Se uită la jandarmii care-l prinseseră. Cu spaimă se uită. Şi tot cu spaimă se uită şi la bărbaţii oacheşi, bărboşi, ochioşi care mai ţineau încă la vedere cuţite şi topoare, furci şi dîrjale.

— Să-mi spui tot. Auzi?

— Am să vă spun.

— Dezertor?

— Da. Dezertor.

— Cîţi eraţi cu toţii?

— Cinci.

— De unde veniţi?

— De *acolo*...

Arătă cu mîna spre Răsărit.

— De ce-aţi părăsit frontul?

— Nu mai puteam îndura.

— Ştii că dacă aş vrea, aş avea dreptul să te împuşc?

— Ştiu.

— Ce căutaţi prin preajma şatrei?

— Cai. Voiam să furăm cai, ca să ajungem mai repede acasă.

Plutonierul îl scormoni şi-i luă actele. Se întoarse spre Him başa şi-l întrebă:

— Ce să fac cu el? A? Ce să fac cu el? De îngrijit, n-am cu ce să-l îngrijesc. De trimis dincolo de fluviu, n-am cum. Trebuie să-l împuşc.

Tăcu un timp. După aceea se apucă să se văicărească:

— Altă soluţie n-am. Trebuie să-l împuşc. Dumnezeu să mă ierte, dar altă soluţie n-am. Trebuie să-l împuşc... Să-l împuşc!

Rănitul se răsuci lîngă foc, în ţărînă şi se apucă să scîncească:

— Făceţi-vă milă de mine şi nu mă împuşcaţi, domnule plutonier. Mă aşteaptă nevasta acasă... Nevasta şi copiii... Şi-o mamă bătrînă... Şi-un bunic şi mai bătrîn...

Începu să plîngă de-a binelea. Subofiţerului i se acri saliva în gură. Simţi că-l năpădesc lacrimile şi, ca să le împiedice, urlă:

— Dar pe mine nu mă aşteaptă nevasta? Pe mine nu mă aşteaptă copiii? Pe mine nu mă aşteaptă părinţii? Porcule! Toţi avem neveste şi copii, unii mai avem şi părinţi, dar războiul e război. Trebuie să ne facem datoria. Cu orice preţ... Cu orice preţ... datoria... dato...

Bătrînele şatrei făcură roată în jurul rănitului să-l dezbrace. Îi traseră pantalonii şi izmenele, îi scoaseră tunica şi-l lăsară numai în bocanci şi cămaşă. Sîngele gîlgîia din trupul lui ca dintr-o butie spartă. Încălziră la repezeală apă, aduseră cîrpe curate, îl spălară, îi astupară şi-i oblojiră rana.

— Moare? întrebă plutonierul.

— Are zile, răspunse Oarba. Glonţul nu i-a atins măruntaiele, aşa că omul mai are zile.

— Are zile, dar nu multe, zise plutonierul. Am să fac pe dracu-n patru şi-am să-l trimit în urmă, la oraş. Au să-l judece acolo pentru dezertare şi-au să-l împuşte. Au să-l pună la gard şi-au să-l împuşte...

Oarba căută cu ochii ei stinşi faţa jandarmului şi cînd i se păru c-a găsit-o spuse:

— Judecătorii aceia puşi să-l judece sînt şi ei oameni. Poate au să-l ierte. Dezertorul are acasă copii. Dacă-l împuşcă, cine o să-i crească mari copiii? Cine-o să-i hrănească pe bătrînii casei?

Jandarmul îi răspunse acru:

— La război nu încape iertare.

Apoi se întoarse către Him başa:

— Dacă nu băgam de seamă, dezertorii vă furau caii.

— Mîine, cînd ajungem *acolo,* o să vă răsplătim, domnule plutonier.

— Dar, bulibaşă, cu rănitul ce facem?

— Lăsaţi-l deocamdată în grija noastră. Îl însănătoşim şi-l păzim. Mai tîrziu, dacă vă trebuie, trimiteţi şi-l luaţi.

— Răspundeţi de el cu capul.

— Răspundem.

— Peste o săptămînă trimit să-l ia.

— Voia dumneavoastră. Puteţi să trimiteţi şi peste două.

Jandarmii plecară. Ajunşi la culcuş, îi acoperi noaptea. Traseră cîteva rafale în vînt, de sperietură, şi se culcară.

Ferdic aduse plosca. I-o întinse rănitului:

— Rachiu. Vechi şi tare. Adoarme îndată. Bea. Bea, omule.

Rănitul întinse mîna şi-o luă. Se gîndi: să bea ori să nu bea?

Ferdic îl îndemnă:

— Bea, omule, bea. Băutura alină durerile şi adoarme. De cînd mi-a fost ucisă femeia, eu beau în-

tr-una... Beau într-una... Și dacă beau mi se pare că sufletul mă doare mai puțin. Și... Și... mi se pare că dorm chiar atunci cînd sînt treaz.

Rănitul duse plosca la gură și n-o dezlipi de buzele-i uscate și pleznite de soare pînă nu sorbi ultima picătură.

Șatra se risipi. Fiecare se culcă în căruța ori lîngă căruța lui.

Oarba tot n-avea somn. Rămase să vegheze lîngă rănitul întins pe rogojină, rănit în care viața începea să se întoarcă încet și să se statornicească.

Muștelor li se adăugaseră țînțarii. Se părea că lacul cu apă dulce, înconjurat pe trei sferturi de papură și acoperit în bună parte de lintiță verde, era raiul lor.

Înainte de asfințitul soarelui, copiii șatrei intraseră goi în apă să se răcorească și să se spele de jegul care se prinsese pe trupurile lor în timpul călătoriei. Apa care, privită de pe mal, părea atît de ademenitoare, îi dezamăgi. Era noroioasă și mai caldă decît aerul vîscos și încărcat de praf pe care-l respirau. Începură, totuși, să se bălăcească, iar cîțiva, mai mărișori, chiar să înoate.

Dar ce se întîmplase? Întîi țipase unul. Pe urmă țipaseră, cu țipete ascuțite și pline de spaimă, aproape toți, și se repeziseră spre mal. Văzîndu-se plini, de la glezne și pînă mai sus de mijloc de lipitori, copiii o luaseră la fugă spre căruțe. Fuga însă nu le ajuta la nimic. Muierile șatrei își păstraseră sîngele rece, încerînd să-i potolească și să-i curețe. Loveau puternic, cu latul palmei, drept la mijloc, fiecare lipitoare. Unele, care apucaseră să se umfle de sîngele supt, se desprindeau mai ușor și cădeau în țărînă unde se zvîrcoleau neputincioase. Altele, cu cît erau lovite mai tare, cu atît se încăpățînau să se prindă și mai tare de pielea tuciurie.

După ce-i curăţară de lipitori, şi după ce lipitorile căzute în ţărînă fură strivite cu călcîiele, copiii fură unşi cu gaz. Mîncărimea şi usturimea pielei nu trecu uşor, aşa că fiecare avu de furcă cu ai săi pînă-i culcă şi-i îndemnă să se liniştească şi să adoarmă.

— Goşule...

— Da...

— Ai fost martor la isprava lui Ariston?

— La care ispravă?

— La aceea cu sacul.

— Am fost, răspunse în silă.

— Lovea în sacul cu iarbă cu aceeaşi bucurie cu care ar fi lovit în tine.

— Lovea...

— Eu cred că numai la tine se gîndea. Prea lovea năprasnic.

— Dar eu nu sînt un sac plin cu iarbă! Sînt om. Şi am să-l poftesc, după ce vom ajunge *acolo*, şi după ce scăpăm de jandarmii care ne însoţesc, să ne mai batem o dată.

— Tot cu harapnicele ?

— Nu ştiu. O să mă mai gîndesc.

Lisandra rîse. Rîsul ei îl întărîtă.

— Da. Tot cu harapnicele. Am să-l bat cu harapnicul pînă am să-l omor.

— Cu harapnicul n-ai să-l poţi doborî, Goşule. Cel mult o să-l schilodeşti şi-ar fi păcat de el. E frumos. E tare frumos. Ariston e bărbatul cel mai frumos pe care l-am văzut eu pînă acum. Cel mai frumos... Cel mai frumos...

— O să-i arăt eu lui frumuseţe. O să-l sfîrtec...

— Mai curînd o să te sfîrtece el pe tine. O să te schilodească ori poate chiar o să te şi omoare.

— Niciodată ! Înţelegi ? Asta n-o să se întîmple niciodată.

— Dacă v-aţi bate cu cuţitele, spuse muierea, ar fi altceva. Tu ştii să te baţi mai bine cu cuţitul decît cu harapnicul.

Privind-o cu ochi de piatră, Goşu mormăi:

— De fapt, tu spui una şi gîndeşti alta. Tu crezi că, într-o luptă cu cuţitele, lui Ariston i-ar fi mai uşor să mă omoare. Ai scăpa de mine. Tu numai la asta te gîndeşti: să mă omoare Ariston, să scapi cît mai curînd de mine.

Muierea tăcu. Goşu zise apăsat :

— N-ai să scapi tu aşa de curînd de mine. Într-un fel sau într-altul, eu pe Ariston tot am să-l omor.

— De cînd te lauzi... Mi s-a şi acrit să te tot aud : am să-l omor, am să-l omor... Şi nu eşti în stare să-i clinteşti un fir de păr din cap.

Muma lui Goşu ridică glasul:

— Dar mai tăceţi odată! Mi-e somn şi nu pot să adorm de gura voastră.

Şatra dormea dusă, acoperită de întunericul străveziu al nopţii. Pămîntul era cald. Ierburile erau uscate. Cîinii, întorşi lîngă căruţe, căscau şi picoteau. Urşii mormăiau prin somn. Babaia visa că mănîncă miere şi că bătrînul Zazu se bătea cu un întreg roi de albine. Iar cîinele Rob... Cîinele Rob avea şi el un vis: se făcea că se află într-o poiană înflorită în mijlocul unui cîmp verde... verde. Dar cîmpul verde era plin de cîrduri de iepuri. Unii erau galbeni la păr, alţii roşcaţi, dar toţi se îngrăşaseră aşa de mult că abia se mişcau. Veneau, se opreau în faţa lui Rob, se ridicau în două picioare şi se rugau:

— Mănîncă-ne, Rob. Sîntem graşi şi gustoşi, mănîncă-ne, Rob.

Cîinele Rob rîdea:

— Acum sînt sătul. Să veniţi la mine la iarnă. Atunci o să vă fac la toţi plăcerea să vă mănînc. Acum duceţi-vă. Duceţi-vă şi lăsaţi-mă în pace să dorm...

Rănitul, care peste noapte dormise adînc din pricina rachiului băut, se trezi o dată cu venirea zorilor și cum se trezi își pipăi partea lovită și oblojită a trupului. Carnea, ieșită din amorțire, îl durea adînc. Se răsuci pe șold. Vru să strige. Se temu să n-o scoale din somn pe femeia de lîngă el, care sta neclintită de parcă ar fi fost o mogîldeață neînsuflețită de piatră sau de pămînt. Oarba, de care somnul nu se lipise nici o clipă, îl întrebă:

— Spune-mi, omule, ai într-adevăr acasă patru copii? Pari a fi destul de tinerel.

— Nu, răspunse soldatul rănit, am mințit.

— De ce?

— Pentru că dacă i-aș fi mărturisit că am șase, plutonierul de jandarmi nu m-ar fi crezut.

Oarba se miră:

— Așa de tînăr! După glas pari a fi atît de tînăr! Și ai șase copii!...

— Mi-a murit mama. Trebuia femeie la casă și tata m-a silit să mă însor la șaptesprezece ani. În cinci ani nevastă-mea a născut cinci copii. Cu al șaselea m-a pricopsit taica după ce am plecat la război.

Oarba nu pricepu dintr-o dată.

— Cum adică?

— După ce am plecat la război, taica s-a încurcat cu nevastă-mea și nevastă-mea a mai născut încă un copil care e fiul tatei.

— Au crezut că ai murit?

— Poate au crezut că am murit, poate n-au crezut. Nu știu. Și dacă nu știu, nu știu.

— Și cum ai aflat?

— De la un văr care a venit pe front acum o lună.

— Și acum... Acum ce vrei să faci?

— Nu știu. Poate au să mă judece și-au să mă împuște pentru dezertare. În vreme de război oamenii sînt ieftini. Și dacă unii au prilejul să-i omoare pe

alții, îi omoară, fără prea multă vorbă, iar în unele cazuri *chiar cu plăcere.*

— Ai plecat de pe front pentru...

— Mă săturasem de război. Însă n-am plecat numai pentru asta. Vroiam să ajung cît mai repede acasă, ca să-l ucid pe tata.

— Și nevasta? Cu nevasta n-ai de încheiat nici o socoteală?

— Cu nevasta, săraca, n-am nimic. O fi silit-o, o fi ademenit-o, cine știe! Muiere singură, minte slabă, carne slabă.

Șatra aprinse focuri, își astîmpără foamea, își înhămă caii, măgarii și catîrii și plecă mai departe spre răsărit, mereu mai departe spre Răsărit, mereu spre răsărit.

Călări pe caii lor voinici și grași jandarmii mergeau și ei tot spre Răsărit, păzind de departe convoiul lung și ostenit de atîta zăpușeală și de atîta drum al oamenilor oacheși.

Cîinii se țineau cum se mai țineau, însă urșii se aflau la capătul puterilor. Îi istovise nu numai lungimea și greutatea drumului străbătut, cumplita arșiță a secetoasei veri, ci și uriașele roiuri de muște de război care nu se îndurau să se despartă de șatră. Pe fugarul rănit îl luă Ariston în căruța lui.

Oarba îl întrebă pe Alimut:

— Ți-e mai bine?

— Mai bine, mamă. Cînd ajungem *acolo,* mă dau jos din căruță și încep să umblu. În curînd am să fiu sănătos-tun.

Him asculta cuvintele pe care le schimbau între ei nevasta și fiul lui. Asculta și parcă se îngrășa de mulțumire și de bucurie. *Fiul lui trăia.* Fiul lui ar fi putut fi ucis. Nu fusese ucis. Trăia. Trăia și avea să mai trăiască... să mai trăiască... Cei patru derbedei... Cei patru derbedei, dacă ar fi vrut, ar fi putut să-l omoare acolo lîngă fluviu, în zăvoi. Nu-l omorîseră.

Îl scuipaseră, îl bătuseră, îl batjocoriseră, îl înțepaseră cu cuțitele, însă îi iertaseră viața. *Nimic nu era mai scump pe lume ca viața.* De ce oamenii încercau mereu să și-o ia unii altora?

— Hii, murgule!...

— Hii, bălane...

Moartea!... Poate *acolo,* în localitatea aceea necunoscută către care se îndreptau cu căruțele lor grele, lungi, cu coviltir, îi aștepta moartea. Dar poate îi aștepta și viața. Dacă stăpînirea ar fi voit să scape de ei, ar fi dat poruncă jandarmilor care-i însoțiseră de la trecerea fluviului, să-i omoare. Patru jandarmi — trei soldați și un plutonier — cu patru puști automate, într-un sfert de oră n-ar fi avut ce împușca. Bine. Stăpînirea nu le vrea moartea. Atunci de ce-i mînă din urmă, departe de ochii lumii, prin aceste ținuturi pustii, către un ținut care va fi, poate, și mai pustiu?

— Hii, bălane!...

— Hii, murgule!...

Loviți din cînd în cînd ușor cu codirișca biciului, murgul și bălanul călcau încet prin pulberea adîncă și fierbinte a șoselei și se apărau cu cozile de muștele mari, verzi și grase și de muștele mari, galbene și grase care-i însoțeau. Noroc că țînțarii, după ce se ținuseră un timp de căruțele cu coviltir, se întorseseră la balta cu apă dulce și la stuful lor.

Lui Alimut, care n-a avut parte de Kera, el, Him bașa, o să-i găsească altă nevastă. Se aflau destule fete tinere și chipoase în șatră! Încercă să și le amintească. Da. Erau destule.

Calub !... N-ar fi vrut să aibe neplăceri cu Calub. Pînă la urmă tatăl Kerei va trebui să înțeleagă. După întîmplarea din zăvoi, Calub nu avea decît să-și păstreze fata — care nu mai era fată — și să-i dea îndărăt galbenii primiți. Buni galbeni ! Toți cu zimți !

Toţi de aur vechi, turcesc! Zece la număr! Zece! Parcă îi şi vedea strălucind în palma lui bătucită! Parcă îi şi auzea zornăind! Nimic nu e mai plăcut auzului omenesc decît zornăitul banilor de aur... Zornăitul banilor de aur!...

Moartea!... Moartea şi viaţa! El, Him başa, nu se speria de moarte şi nu se speria nici de viaţă.

— Hii, murgule!...

— Hii, bălane!...

De fapt, fiecare om, înainte de a muri pentru totdeauna, moare de cîteva ori. Şi el, Him başa, murise de nenumărate ori. Odată murise copilul Him. Şi din trupul mort al copilului Him răsărise tînărul Him. Pe urmă murise şi tînărul Him. Iar din trupul mort al tînărului Him se iscase pe lume omul matur Him. Nu trecuse prea multă vreme şi din trupul omului matur Him ieşise la iveală bătrînul Him. Într-o zi... Într-o zi va muri şi bătrînul Him. Şi din trupul mort al bătrînului Him nu se va mai arăta nici un alt om. Odată mort, bătrînul Him va rămîne pentru totdeauna mort. Cel mult din trupul mort al bătrînului Him va răsări iarbă, ciulini, mărăcini...

— Hii, murgule!...

— Hii, bălane!...

— Hiii, moarte!...

— Hii, viaţă!...

Caii merg încet. Măgarii merg încet. Catîrii merg parcă şi mai încet... Şi mai încet... Copitele lor sîngeră, sînt pline de răni şi de bube, şi se afundă în pulberea fierbinte şi alburie a drumului. Şi tot în pulberea fierbinte şi alburie a drumului se afundă şi roţile înalte ale căruţei lungi şi grele, cu coviltir.

Pulbere alburie, poate ai fost odată
Trup sprinten de sprintenă fată.
Pămînt negru, aspru, uscat,
Poate ai fost cîndva trup de tînăr bărbat.

Cîndva !... Cîndva !... Ce tînără şi frumoasă fusese odinioară Sina ! Atunci se căsătorise tînărul Him cu ea. Îi dăruise cinci fii. Cu fiecare naştere murise ceva din ea. Şi murea ceva din ea cu fiecare an. Femeia se uscase şi se smochinise. Îşi pierduse vederea. Acum numai el, Him başa, îşi mai aducea aminte că altădată o chemase Sina. Acum numai el, Him başa, îşi mai aducea aminte că altădată Sina fusese tînără, fusese frumoasă şi-i dăruise zile pline de bucurie şi nopţi pline de arzătoare dragoste. Şatra, de mulţi, de foarte mulţi ani, o numea Oarba, Oarba lui Him, Oarba lui Him başa... Oarba... Oarba.

Him lăsă caii să meargă în voie. Nu-i mai lovi cu biciul. Nu-i mai lovi nici cu codirişca.

Mergînd pe lîngă cai, Him başa călcase din întîmplare în nişte ghimpi ascuţiţi, crescuţi la marginea drumului. Acum îl usturau tălpile înţepate. Se urcă în căruţă. Alimut dormea, somn adînc dormea Alimut. Oarba îl veghea. O rugă :

— Sina, dă-mi plosca. Mi s-a uscat gura.

Oarba pipăi coviltirul. Găsi plosca. I-o întinse. Him înghiţi cîteva guri de rachiu. Se întoarse.

— Pune-o la loc.

Oarba întinse mîna, luă plosca şi o atîrnă la locul ei.

Him başa îi văzu faţa uscată, zbîrcită, smochinită, cu care de atîta amar de vreme se obişnuise. Şi-i văzu şi ochii rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de frumoşi şi de negri care de mulţi ani erau lipsiţi de vedere.

— Dar ce e cu tine ? Plîngi ?

— Fără să vreau, Him, fără să vreau.

— Băiatul ?

— Nu. Băiatul s-a liniştit. Doarme.

— Atunci de ce plîngi ?

— Him, nu te supăra, Him. *Au trecut doisprezece ani, patru luni şi treisprezece zile de cînd tu nu mi-ai*

mai spus pe nume, de cînd tu nu mi-ai mai zis Sina. Și acum eu mă-ntreb, Him, ce te-o fi apucat pe tine de mi-ai zis Sina ?

Lacrimile care îi curgeau Oarbei din ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri și frumoși, dar fără vedere, îi arseră lui Him bașa inima. Apucă mîinile Oarbei și vru să i le mîngîie. Abia acum Him bașa băgă de seamă că mîinile soției lui erau negre ca pămîntul și uscate ca niște cioturi. Oarba șopti :

— Dragule... dragule...

Ce-o apucase ? Ce-i venise să-i spună așa ? Him sări din căruță și începu să-și bată caii cu biciul.

— Na ! Una ! Mai ține una ! Mai na încă una ! Și încă una ! Mai na ! Mai na !

Caii se opintiră în hamuri și voiră să alerge ca să împlinească voia stăpînului. De ani de zile îl cunoșteau pe Him bașa, se temeau de biciul și de mînia lui, însă atît de aprig și atît de mînios ca acum caii nu-l văzuseră niciodată.

— Hii ! Hii !... Mai na !... Mai ține !... Mai na !...

Căruța lungă cu coviltir era grea și roțile ei înalte intrau adînc în țărîna arzătoare a drumului. Murgul îngenunche sub lovituri și căzu. Bălanul se opri.

O dată cu căruța lui Him bașa se opri întregul convoi. Oamenii oacheși alergară să vadă ce s-a întîmplat. Îl găsiră pe Him bașa lovindu-și cu sălbăticie calul căzut. Urla, înjura și își izbea calul de parcă ar fi vrut să-l omoare. Murgul clipea din ochi, rămînea nemișcat, însă la fiecare lovitură pe care o primea tresărea.

— Lasă calul, Him bașa.

— Nu omorî calul, Him bașa.

Plin de mînie, omul parcă nu-i auzea. Își suduia și-și lovea mai departe calul. Auzi rîsete batjocoritoare. Întoarse capul. Cei patru jandarmi călări pe caii lor voinici și grași îl priveau și rîdeau. Plutonierul îi spuse rînjind :

— Așa ! Arde-l, Him bașa. Omoară-l. Him bașa. Nu-l ierta, Him bașa.

Îl cuprinse rușinea, aruncă biciul și se îndepărtă de căruță. O luă pe jos peste cîmp. Apoi, dezmeticindu-se, se întoarse și o porni drept înainte, pe drumul simplu și prăfos care mergea către Răsărit, către *acolo*. Oamenii oacheși ridicară calul căzut în țărînă, împinseră căruța și unul dintre ei, apucînd hățurile, strigă blajin :

— Dii !...

Caii o porniră la drum cu pași înceți, obosiți. Întregul convoi se puse în mișcare.

La amiază plutonierul nu le îngădui oamenilor oacheși să deshame și să-și pregătească masa. Zise :

— Mai avem numai un ceas și ajungem *acolo*.

Unii se bucurară.

— În sfîrșit ajungem.

Alții se posomorîră :

— Dar dacă odată ajunși *acolo*, jandarmii ne...

Cîmpul neted, acoperit cu iarbă sălbatică, înaltă și uscată rămase în urmă. Acum drumul simplu, de țară, străbătea un ținut în care pămîntul era galben, tare ca piatra, zgrunțuros și lipsit de orice urmă de vegetație. Crăpături largi și adînci plecau de lîngă marginile drumului și se înșiruiau pînă în depărtare. Cîinii se încîrduiră pe lîngă căruțe și tot pe lîngă căruțe se încîrduiră și copiii șatrei. Caii, măgarii și catîrii începură să meargă și mai încet, căutînd ca fiecare pas să fie făcut cu nesfîrșită grijă. Urșii gemeau și mormăiau, mergeau înainte, mereu înainte și își sunau lanțurile grele... lanțurile grele...

Him bașa se afla cu cîteva sute de pași înaintea convoiului. Călca și el cu grijă, ferindu-se să nu alunece în crăpături. În urma lui, la mică înălțime, plutea în aerul vîscos și fierbinte un nouraș de praf. Acum buzele îi tremurau de parcă ar fi fost bolnav de friguri și din ochi i se prelingeau în barbă lacrimi.

Din pricina mustăţilor stufoase lacrimile nu-i ajungeau pînă la buze, aşa că nu-şi dădea seama dacă sînt sau nu amare.

Nu mai plînsese de pe vremea cînd fusese copil. Pe atunci, într-o zi, făcuse o poznă şi tată-său îl bătuse cu biciul. Plînsese pentru că fusese bătut cu biciul. Dar... acum... acum ce era cu el ? Viaţa multă pe care o trăise şi care rămăsese, toată, în urmă, ori scurtul crîmpei de timp pe care îl mai avea de trăit de acum înainte ? Viaţa, oricum ar fi trăită, nu este decît un crîmpei de lumină. Pentru fiecare om atît e viaţa : un crîmpei de lumină. Înaintea acestui crîmpei de lumină : oceane de întuneric. După ce se va isprăvi acest crîmpei de lumină : oceane de întuneric, oceane de întuneric şi nimic altceva.

Cînd s-a căsătorit cu Sina, el, Him başa, avea douăzeci de ani, iar Sina... Sina nici nu împlinise cincisprezece. I-a născut patru feciori. Credeau amîndoi că izvorul copiilor lor a secat şi, pe neaşteptate, după ce Sina trecuse de patruzeci de ani, într-o noapte, sub cort, i-a şoptit la ureche :

— Him, dragule, o să mai avem un copil.

— Ţi se pare, Sina.

— Ba nu mi se pare de loc, Him. Sînt într-a treia lună.

Îşi căsătorise feciorii. Şi fiecare dintre fecorii lui aveau acum alţi băieţi şi alte fete. Nurorile, se întîmplase, toate erau grase şi mîndre. Nici una n-o iubise pe Sina şi nici Sina nu-şi lipise inima de inima vreuneia dintre ele. Abia dacă-şi vorbeau. Nepoţii şi nepoatele, cînd se nimerea să vorbească despre bunica lor, îi spuneau Bătrîna, ori, şi mai cu plăcere, Oarba. Iar el, el Him başa, îi uitase parcă numele. În gîndurile ori în vorbele lui îi zicea : nevastă-mea, muierea mea, oaşca mea, băbătia mea. Dragostea lui pentru ea o topiseră anii. Anii aprind în inimile oamenilor dragostea, şi tot anii o topesc şi o sting.

Nimeri cu piciorul într-o crăpătură, se poticni și căzu. Avu vreme să se proptească în mîini. Se ridică greoi și înainte de a porni mai departe își aruncă ochii în jur. Pămîntul era, ca și mai înainte, galben, uscat, amestecat cu bolovani și cu pietriș, însă nu mai părea atît de pustiu. Mușuroaie dese, unele vechi, altele proaspete de tot, arătau că în coaja acestui ținut sărac viețuiau cîrtițe. Dacă viețuiau cîrtițe, mai viețuiau și viermuși. Cîrtițele sînt oarbe. Începu să le numere mușuroaiele. Plecă mai departe, numărîndu-le. O sută. Două sute. Cînd trecu de trei sute se lăsă păgubaș. Aci, pămîntul era al viermușilor și al cîrtițelor oarbe. Dar, pe lumea asta, nu numai cîrtițele erau oarbe. Oarbă era și Sina lui. De ani de zile el, Him bașa, uitase să-i spună Sinei pe nume. Iar *femeia* care-i dăruise cinci feciori *numărase anii, numărase lunile, numărase și zilele de cînd pierduse dragostea lui*. Căci femeia lega faptul că uitase să-i spună pe nume, cu moartea dragostei lui pentru ea. Poate numărase și clipele. Tăcuse. Tăcuse și numărase : anii, lunile, zilele, orele, clipele. Cum să nu-i vină să se lungească în drum și să moară ?

Ochii i se uscară și începură să-l usture. În schimb i se umplu gura de salivă. O scuipă. N-apucă s-o scuipe bine, că gura i se umplu iarăși. Și abia acum băgă de seamă că saliva lui e zgrunțuroasă și că are gustul fierturii de coajă de salcie. Își amintea bine gustul fierturii de salcie. În copilărie se bolnăvise de friguri. Zăcuse și tremurase zile întregi pe rogojină.

Soarele trecu de amiază. Vîlvătăile lui însă nu scădeau. Aerul era fierbinte și nici o adiere de vînt nu-l clătina, iar țărîna roșcată, amestecată cu pietriș colțuros, era și mai fierbinte. Sudoarea curgea de pe trupurile oamenilor oacheși și de pe vite. Jandarmii înjurau plini de ciudă. Șatra ! Din pricina ei trebuia să se străbată un asemenea ținut și pe o asemenea vreme ! N-ar fi fost mai potrivit să-i fi înecat

pe toţi în fluviu? Mare lucru! Acum oamenii mureau cu miile şi nimeni nu cerea cuiva vreo socoteală. Războiul de aceea era război: ca să mănînce oameni, cît mai mulţi oameni.

Him başa mergea clătinîndu-se şi plîngea. Nu bănuise niciodată că păstrează în trupul lui uscat de bătrîneţe, şi în parte secat de puteri, atîtea lacrimi. Crăpăturile începură să se micşoreze şi să se rărească. Se răriră, se răriră pînă nu se mai văzură de loc. Pulberea drumului deveni mai măruntă şi mai alburie. Cîmpul neted se acoperi iarăşi cu iarbă sălbatecă, înaltă şi scorojită de soare. Şatra, care mai înainte se temuse că i se va porunci să-şi întindă corturile pe nisipurile acelea goale, se mai învioră. Tancurile sparte şi afumate rămăseseră de mult în urmă. Acum, din loc în loc, cînd într-o parte a drumului, cînd în alta, se zăreau lungite şi deşirate în iarbă schelete de cai şi de oameni. Ploile spălaseră scheletele, vînturile iuţi le uscaseră, iar soarele, tot dogorindu-le, le dăruise un luciu gălbui, de smalţ vechi. Unele schelete omeneşti mai purtau resturi putrede şi puţine de vestminte, altele nu.

Oamenii oacheşi le priveau o clipă, pe urmă îşi lăsau capetele şi se uitau numai la panglica îngustă şi alburie a drumului. Cerul parcă era blestemat, continua să rămînă albastru şi pustiu, fără nici un zbor de pasăre şi fără nici o urmă de nor. Văzduhul continua să rămînă vîscos, încremenit şi fierbinte, iar ţărîna continua şi ea să frigă tălpile desculţe ale oamenilor oacheşi, labele urşilor şi ale cîinilor, copitele pline de bube şi de răni ale cailor, măgarilor şi catîrilor. Zările pîlpîiau şi pe toată nesfîrşirea cerului şi a pămîntului nu se auzea decît scîrţîitul şi scrîşnetul roţilor şi lipăitul picioarelor tîrşite prin pulberea firbinte. Mirosea a pămînt tare care ducea de mult dorul ploii, şi mirosea şi a iarbă uscată, sfărîmicioasă. Cum o atingeai, iarba se sfărîma şi nici nu era nevoie

s-o freci în palmă ca să se asemuie cenușii. Caii, măgarii și catîrii înhămați la căruțele lungi și grele cu coviltir, abia se mai tîrau. Muștele de război, mari și grase, verzi și galbene îi chinuiau, îi chinuia foamea și-i mai chinuia și setea. Un cal de pe la mijlocul convoiului îngenunche și căzu. Șirul de căruțe se opri. Oamenii oacheși săriră și încercară să-l ridice. Se opintiră cît putură, însă totul fu în zadar. Calul, lungit în țărînă, era pe sfîrșite. Zvîcni de cîteva ori din picioare și muri tăcut, cu zăbala în gură și cu hamul pe el. Îl deshămară cu greu, îl traseră la margine, îi luară repede carnea bună de mîncat și pielea, și-l părăsiră. Avea careva un cal, un măgar ori un catîr de prisos ? N-avea nimeni. Ferdic mai aruncă o privire calului jupuit și descărnat, se înhămă în locul lui și convoiul plecă mai departe. Mereu mai departe... Mai departe... Spre Răsărit.

— Mai avem mult pînă ajungem *acolo,* domnule plutonier ?

— Cam o jumătate de ceas, dacă mergem întins. Soarele pogora domol pe scara nevăzută a cerului, însă mai avea de mers pînă să atingă marginea zării și să asfințească. Șatra ridică ochii. Careva strigă :

— O barză. Ne apropiem de ținuturi locuite. O barză !

Nu-i răspunse nimeni. Barza, care ținea un șarpe în cioc, trecu în zbor lin pe deasupra convoiului, făcu un ocol, se înălță și o luă spre miazăzi. Așadar, spre Răsărit, nu se nădăjduia în nici o așezare omenească mai apropiată. Pustiu și iarăși pustiu.

Umbrele se lungiră. Caii, măgarii și catîrii, înhămați la căruțe, călcau acum pe umbrele lor. Și tot pe umbrele lor călcau și oamenii oacheși care mergeau pe lîngă căruțe cu cîinii și cu urșii...

Pe zarea gălbuie și tremurătoare dinspre răsărit se ivi o dungă roșcată. Caii, măgarii și catîrii înhă-

mați la căruțe își adunară puterile și, neîndemnați de nimeni, lungiră pasul. Merseră... Merseră... Dunga roșcată crescu și, cînd se mai apropiară de ea, oamenii șatrei văzură cu mirare că era o pădurice săracă, de arbuști, toată numai cotloane și hățișuri. Soarele aprig al verii îi pîrjolise și-i roșise de timpuriu ramurile încîlcite și frunzele. Drumul simplu, de țară, coti, o ocoli și o apucă iarăși drept către Răsărit. Dincolo de pădurice, luci pe neașteptate apa sticloasă, lîncedă și stătută a unui lac. Dintr-o dată aerul se umplu de miros ascuțit, înțepător și sărat. Spre răsărit de lac își arăta povîrnișul rîpos și pietros un deal mărunt.

— Mai avem mult pînă *acolo*, domnule plutonier ?

— Încă puțin... Încă puțin și ajungem.

Ferdic trăgea sîrguincios la ham alături de calul care-i mai rămăsese. Ochii îi ieșiseră pe jumătate din cap, buzele îi crăpaseră, iar obrazul bărbos i se umfla și i se dezumfla ca un cimpoi. Puterile îl părăsiră, și căzu întocmai cum, cu puțin mai înainte, îi căzuse calul.

— Hooo ! Opriți !...

Blebe și Ivar îl ridicară, îl culcară în căruță și-i duseră la gură plosca cu rachiu.

— Ți-e rău ?

— Nu. Osteneala. Numai osteneala.

Blebe îi luă locul la ham.

Între lac și rîpile pietroase se întindea o limbă de pămînt nisipos pe care izbutiseră totuși să prindă rădăcini și să crească ici și colo tufișuri de iarbă ghimpoasă. Dintr-una din rîpile pietroase țîșnea un șuvoi de apă limpede. Făcîndu-și anevoie drum printre pietre și ierburi, șuvoiul se schimba într-un pîrîu care tăia în două lunca nisipoasă și se vărsa printr-o gură răsfirată în lac.

Jandarmii își opriră caii. Plutonierul spuse :

— Aici.

— Pentru cîtă vreme ?

— Nu știu. Poate pentru o lună. Poate pentru un an. Dacă va veni ordin să plecați mai departe, veți pleca. Dacă nu, veți rămîne aici.

Oamenii oacheși înțeleseră că ar fi fost zadarnic să le mai pună jandarmilor și alte întrebări. Se întristară și se imposocară. Ținutul era sărac și înconjurat numai de pustiu. Își înșiruiră cîruțele sub rîpi cu oiștile îndreptate către apus, își deshămară caii, măgarii și catîrii, și-i sloboziră să se adape singuri și să pască. Urșii, osteniți de drum și de arșița atîtor săptămîni însorite, băură apă pe săturate, îmbucară în grabă puțina hrană care li se aruncă, mormăiră și se culcară, ca de obicei, în lanțuri, lîngă căruțe. Cîinii plecară încîrduiți să miroase și să ia seama la împrejurimi. Jandarmii descălecară. Unul dintre ei duse caii la pîrîu și-i adăpă. Plutonierul îl chemă pe Him bașa care între timp își venise în fire.

— Pînă la noi ordine, *aici veți trăi.* Nu aveți voie să vă depărtați de căruțe mai mult de trei kilometri. Trebuie să vă descurcați, în toate privințele, cum v-o învăța și cum v-o ajuta Dumnezeu. O patrulă de jandarmi călări va trece pe la voi o dată pe săptămînă. *Să nu încercați să fugiți, că n-aveți unde.* Sate sau orașe prin apropiere nu sînt. Orice încercare de fugă se pedepsește cu împușcarea pe loc, fără cercetări și fără judecată. Ai înțeles ?

— Am înțeles, domnule plutonier.

— Vă povățuiesc să vă păziți caii. S-ar putea să treacă pe aici dezertori și să încerce să vi-i fure.

— Cum să-i păzim ? N-avem arme.

— Cu ciomegele.

— De !...

— Pe dezertorul rănit nu-l putem lua cu noi. O să trimitem peste cîteva zile doi jandarmi cu o căruță, să-l ridice. Pînă atunci, bulibașă, răspunzi de el, așa cum ți-am mai spus, cu capul.

Încălecară, întoarseră caii și plecară.

Him bașa nu se înșelase. Înainte de a pleca cei patru jandarmi se uitaseră la el și la ceilalți oameni ai șatrei ca la niște morți, *întocmai ca la niște morți.*

Acum, în sfîrșit, soarele se apropiase de scăpătat. Lumina lui gălbuie nu mai pîrjolea pămîntul, însă aerul rămînea mai departe vîscos, uscat și fierbinte. Muierile și copiii uitară că sînt osteniți și se grăbiră să adune ierburi uscate, mărăcini și scaieți și să aprindă focuri pentru pregătirea cinei. Bărbații luară între dinți lulelele și priviră în toate părțile. Ajunseseră *acolo.* Aici era acel *acolo,* unde aveau să trăiască de acum înainte. Poate să trăiască. Poate să moară. *Să moară ? Dar de ce să moară ?* Vor trăi aici. Vor trăi greu, dar vor trăi. Războiul se va isprăvi într-o zi. Poate ziua aceea nu e prea depărtată. Și atunci... Atunci șatra va face calea întoarsă și...

Lui Ariston nu-i păsa de nimic. Fluiera vesel un cîntec săltăreț. Căută în căruță un sac, îl luă subsuoară, îl umplu cu iarbă uscată, îl înfipse într-un par și se apucă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, să sară în jurul lui, să se schimonosească și să-l plesnească cu harapnicul.

Sarat îi spuse lui Him bașa :

— Bulibașă, o să avem bucluc cu Ariston. A înnebunit.

Him bașa îi răspunse :

— Nu, n-a înnebunit. Din păcate n-a înnebunit. Dar o să avem cu el destule necazuri, mai multe chiar decît ne-am putea închipui.

Ariston, gol pînă la brîu, bătu sacul cu iarbă pînă-l zdrențui, însă de data aceasta nu mai stîrni mirarea șatrei. Numai cîțiva copii se uitară la el și rîseră :

— Nenea Ariston bate sacul... Nenea Ariston bate sacul...

Goșu îi aruncă lui Ariston o privire fugară, zîmbi, scoase din căruță un cuțit lung, cu două tăișuri și începu să-l ascută pe gresie. Lisandra îl întrebă :

— Ce vrei să tai cu el, Goșule ?

— Un berbec.

— Și unde ai să găsești un berbec ?

— Pe-aci, prin apropiere.

— Prostule ! N-o să ai niciodată curaj să te atingi de Ariston !

— De ! O să vedem noi pînă la urmă cine-a fost prost !

Soarele atinse marginea orizontului, lacul luci sticlos, oamenii mîncară, împinseră în focuri balegi de vită și le acoperiră ușor cu cenușă. Flăcările pieriseră. Din vetre nu se mai ridicau acum decît șuvițe groase de fum negru care răspîndeau în jur miros tare și acru. Roiurile de muște mari și grase se depărtară de căruțe și se năpustiră asupra cailor, măgarilor și catîrilor împrăștiați în lunca nisipoasă. Soarele scăpătă și întunericul căzu îndată. Era un întuneric subțire, catifelat și aproape străveziu care nu îndemna la somn. Totuși, ostenită, șatra își întinse rogojinile pe lîngă căruțe și adormi. Patru tineri se orînduiră să stea de pază. Dacă, din întîmplare, aveau să se ivească hoți de cai, trebuia să facă gălăgie și să trezească șatra. Him bașa se culcă. Își chemă nevasta :

— Sina, vino lîngă mine. De acum înainte vreau să dormi în fiecare seară lîngă mine.

Tăcută, Oarba se culcă lîngă omul ei, pe mîna lui, lîngă pieptul lui. Îi auzi inima bătînd. O ascultă. Și i se păru c-a pătruns chiar în inima lui și că e gata să adoarmă chiar în inima lui. Pe buzele-i bătrîne, subțiri și uscate îi înflori un surîs. Și așa adormi.

CAPITOLUL VII

Şatra adormi adînc şi îndelung, poate mai adînc şi mai îndelung ca niciodată. Soarele se înălţă dogoritor deasupra rîpilor pietroase, pe acelaşi cer albastru, gol şi vîscos.

Cei dintîi se treziră copiii. Nu aşteptară să-şi potolească foamea care încă din timpul somnului le rodea pîntecele. Se adunară şi alergară spre lac.

— La scaldă !... Hai la scaldă... La scaldă...

Aruncară straiele de pe ei şi se zvîrliră în apă. Cîţiva începură să înoate spre larg cu îndrăzneală. Ceilalţi se ciuciră pe lîngă mal şi se apucară să se stropească unii pe alţii.

— Au ! Ce apă sărată !

— Pe mine mă ustură ochii.

— Eu am înghiţit cîteva guri. Îmi vine să vărs !

— Varsă...

Toţi cei care, in nebăgare de seamă, înghiţiseră apă, ieşiră la mal şi vărsară. Pe urmă intrară iarăşi în apă. Ispita era mare.

Tîrziu, spre amiază, cînd se întoarseră la sălaş, găsiră corturile întinse şi masa pregătită. Focurile îşi jucau flăcările gălbui-roşietice şi fumegau din belşug, iar fumul alunga departe de corturi nesfîrşitele roiuri de muşte mari şi grase, de muşte de război.

După ce mîncară, oamenii oacheşi îşi mînară caii, măgarii şi catîrii spre lac. Cu lovituri de harapnic şi de ciomege îi siliră să intre în apă. Intrară după ei şi se apucară să-i spele şi să le curețe rănile şi bubele de puroi. Spălate, rănile şi bubele sîngerau, însă apa grasă şi sărată a lacului astupa repede rănile şi oprea curgerea sîngelui. Lacul era plin de virmuşi roşii care miroseau puternic a iod.

După ce îşi scoaseră dobitoacele din lac şi le mînară la păscut pe lunca nisipoasă, oamenii şatrei se întoarseră şi se spălară şi ei. Nici nu era nevoie să înoate. Apa îi ținea deasupra ca pe nişte butoaie goale. Se uscară la soare. Fiecăruia îi rămase pe trup, pe barbă, pe mustăți şi în plete un strat albicios de sare.

Către seară se duseră la scăldat şi muierile. O căutară cu ochii pe Kera. Voiau s-o vadă, să-şi dea seama cum arată, s-o întrebe, s-o tragă de limbă, s-o silească să le spună *cum* a fost atunci, cînd i s-a întîmplat în pădurea de lîngă fluviu ceea ce toată şatra ştia că i s-a întîmplat.

— Afurisita ! A rămas la cort ! Nu vrea să se arate !

— I-o fi ruşine.

— Aş ! Eu una, cred că i-a şi plăcut.

— Cum să nu-i placă ? În loc de unul, patru. Şi toți zdraveni. Toți stătuți. Toți unul şi unul...

— Se zice că n-ar fi ştiut şi n-ar fi simțit nimic, c-ar fi fost tot timpul leşinată.

— Leşinată ? Nu leşină nimeni din aşa ceva.

Rîsete. Hohote. Chiuituri. Niciodată femeile nu sînt mai vesele decît atunci cînd se scaldă goale, în apă, sub soare.

— Eu, chiar dacă la început aş fi leşinat, m-aş fi trezit îndată şi m-aş fi bucurat, *m-aş fi bucurat*. Aşa ceva nu ți se întîmplă de multe ori în viață.

Uneori nu ţi se întîmplă nici măcar o dată... Nici măcar o dată...

Oarba se scălda şi ea. Era toată numai urechi. Apa grea, groasă şi sărată a lacului n-o răcorea. Era caldă. Dar parcă îi pătrundea în trup, parcă-i spăla nu numai pielea bătrînă, ci şi oasele. Se scăldă mult timp. Se scăldă pînă simţi că toată oboseala pe care o purta de săptămîni de zile în trup i-a pierit.

Celelalte femei plecară la corturi. Plecară şi cele patru nurori ale ei, nurori pe care le cunoştea nu numai după glas, ci şi după sunetul uşor pe care paşii lor îl făcuseră pe nisipul fierbinte. Nici una n-o întrebase dacă nu vrea să meargă cu ea, s-o ajute să găsească mai lesne drumul spre cort. „Proastele ! Poate le-ar părea bine dacă aş rămîne aici şi m-aş îneca ! Dar ce folos ar avea ele dacă eu aş muri ?"

Îşi apropie obrazul de apă. Lacul era tăcut de parcă ar fi fost mort. Era tot atît de tăcut ca şi cîmpul nesfîrşit şi pustiit din jur. Numai dinspre rîpile pietroase se auzea larmă îndepărtată. Acolo era şatra. Într-acolo trebuia să meargă. Însă înainte de a merge într-acolo, trebuia să iasă din apă, să se usuce pe mal, la soare şi să se îmbrace.

Ieşi din apă. Pipăi malul cu picioarele. Doi paşi înainte. Pe urmă doi paşi la dreapta. Se aplecă şi dibui. Nu-i luase nimeni straiele. Se bucură, pentru că s-ar fi putut găsi careva să i le mute în altă parte şi, văzînd că le caută şi nu le găseşte, să aibă de ce rîde. Poate chiar una din nurorile ei ar fi fost în stare de aşa ceva. Nu i le mutaseră. De fapt nurorile ei nu erau chiar atît de rele cum i se păreau ei uneori.

Ciuli urechea. Cine venea ? Paşii erau uşori. Paşi de copil. Înainte de a apuca să se aplece să-şi ia cămaşa şi să se îmbrace, auzi :

— Oarbo ! Îmbracă-te, Oarbo, că ţi se vede bidineaua !

— Neruşinatule...

Copilul rămase pe loc. Oarba se îmbrăcă.

— Să viu să te ajut să-ţi găseşti drumul ?

— Nu veni. Te-aş trage de urechi.

Cu părere de rău în glas, copilul spuse :

— N-aş fi venit, dar m-a trimis mama.

Era Bus, băiatul celui de-al doilea fiu al ei.

— Spune-i că n-am nevoie nici de ea, nici de tine ca să găsesc drumul spre cortul lui bunică-tău.

— Cum vrei...

Paşii uşori ai copilului se depărtară. Oarba plecă şi ajunse la cort fără să întrebe pe nimeni.

— Alimut, tu de ce nu te-ai dus la scaldă ? Apa lacului e sărată şi dă sănătate.

— O să mă duc altădată. N-au intrat zilele în sac. Dacă m-aş fi dus acum, ar fi sărit toţi cu gura pe mine. N-am chef de vorbă. N-am nici un chef de vorbă.

Băiatul se ascundea de lume. Fata se ascundea de lume. Era adevărat că lumea, lumea în care trăiesc toţi oamenii, era mare. Totdeauna oamenilor oacheşi li se păruse lumea nesfîrşit de mare. Ei, oamenii oacheşi, trăiau cînd într-o ţară, cînd în alta, după cum găseau de lucru sau după cum le era dorinţa. Toate graniţele li se deschideau. În timp de pace, căruţele lungi şi grele, cu coviltir, trase de caii, măgarii şi catîrii lor şi pe lîngă care mergeau la pas cîinii şi urşii, străbătuseră ţinuturi şi ţări. Ei nu izbutiseră să vadă chiar tot pămîntul, dar văzuseră o mare parte din el. Cu doi ani în urmă izbucnise războiul. Graniţele se închiseseră. Mureau oameni. Mureau pe front şi mureau şi în spatele fronturilor. Ardeau oraşe întregi şi ardeau şi sate. Ardeau păduri şi ardeau şi cîmpuri acoperite de recolte. Lumea în care ei, oamenii oacheşi, se puteau mişca, devenise dntr-o dată mică, iar acum devenise şi mai mică. Şatra primise ordin să rămînă aici, lîngă rîpile roşcate şi pietroase, lîngă lacul cu apă grea şi groasă, sărată, pe limba de pămînt nisipoasă pe care crescuse totuşi iarbă aspră

și ghimpoasă, ciulini și scaieți. Spre răsărit, ținutul, pînă departe, era sec de oameni. Sec de oameni era ținutul și spre apus, pînă la fluviul cel mare, pe care ei îl trecuseră. Spre miazăzi, pustiu. Pustiu și către miazănoapte. *Acum șatra trebuia să trăiască aci la fel cum ar fi trăit pe o insulă uscată, săracă, înconjurată de ape pustii, dușmănoase.* Pînă cînd ? Pînă se va isprăvi războiul ! Nimeni nu știa cînd se va isprăvi războiul. Se părea că acum războiul este în toi. Se părea numai. De știut limpede nu se știa, nu se știa nimic, nimic, nimic...

Dacă n-ar fi fost războiul ! Dacă n-ar fi fost pustiul ! Și mai ales dacă n-ar fi fost muștele acestea *de război,* milioane și milioane de roiuri de muște, unele verzi, altele galbene, dar toate mari și grase...

Ah ! Va veni toamna ! Zilele acestea !... Chiar zilele acestea va veni toamna ! O singură ploaie rece ! O singură dimineață cu îngheț și muștele, toate muștele vor pieri.

Pier repede muștele : Repede se înmulțesc și repede mor. Oamenii se prăsesc ceva mai greu, dar în vreme de război ei pier tot atît de repede și tot atît de ușor, ca muștele, iar în unele împrejurări chiar mai ușor, chiar mai repede.

Him bașa se plimba prin fața corturilor. Număra în gînd oamenii pe care îi pierduse pe drum și-i număra și pe cei care îi rămăseseră. Nouăzeci și șapte de suflete. Nouăzeci și șapte de suflete trăiau în șatra lui, sub oblăduirea lui. Sub oblăduirea lui și a vechilor legi nescrise ale șatrei. Era ceva, dar nu era totul. Pînă la ivirea iernii, toate femeile cu burta mare aveau să nască. Unele se aflau în a noua lună, altele într-a opta, altele într-a șaptea sau într-a șasea. Adunate la un loc erau șaptesprezece. Șaptesprezece ? Nu. Optsprezece. La acestea trebuia adăugate și acelea al căror borț abia se cunoștea sau încă nu se cunoștea. Pînă la primăvară... Pînă la primă-

vară numărul sufletelor șatrei va trece de o sută douăzeci. Stai! Stai, Him bașa! Ai uitat moartea! Pînă la primăvară e mult. S-ar putea ca iarna să fie crîncenă. Cîte suflete din șatră, pînă la primăvară, se vor despărți de trupurile în care sînt închise? Socoteala asta Him bașa nu mai era în stare s-o ducă pînă la capăt.

În jurul corturilor domnea pustiul, domnea golul, iar în corturi, pe lîngă corturi, în sufletele oamenilor oacheși stăpînea tristețea și stăpînea deznădejdea. Cîinii umblau cu boturile în jos și cu cozile între picioare. Cîinele Rob se ținea ceva mai bine. Uneori pleca singur și alerga un timp prin împrejurimile pustii. Din aceste plimbări se întorcea ostenit și cu un cap jalnic, jalnic...

Urșii, osteniți, ajunseseră numai piele și oase, abia mai mormăiau din cînd în cînd. Caii, măgarii și catîrii parcă erau bolnavi de o boală ciudată, rămasă pînă acum cu totul necunoscută. Iarba, uscată și ghimpoasă, care se sfărîma de cum puneau gura pe ea, nu le plăcea, nu le plăcea apa din pîrîu, deși nu era sărată, și parcă nu le plăcea nici lunca nisipoasă în care picioarele lor pline de bube și răni se afundau pînă mai sus de copite. În ochii urșilor și ai cîinilor, în ochii cailor, măgarilor și catîrilor era tristețe și deznădejde. Tristețe și deznădejde nemărturisită prin grai era și în ochii oamenilor oacheși din șatra lui Him bașa. Numai în ochii orbi ai Sinei nu citise Him bașa nimic, pentru că nimeni, niciodată, nu izbutise să citească ceva în ochii orbilor. Ochii orbilor sînt morți întocmai ca ochii morți ai morților. Oamenii oacheși aveau ochii negri ca smoala, rotunzi și mari, neobișnuit de mari. Ochii rotunzi și mari se ascund mai greu sub gene și sub pleoape. În ochii rotunzi și mari se vede mai ușor și bucuria și tristețea, și spaima și deznădejdea, și chiar ceea ce încearcă să ascundă inima.

Sina ! Cînd Sina fusese tînără avusese cei mai frumoşi ochi din şatră, poate cei mai frumoşi ochi din lume ! Şi acum...

Him o culcase pe braţul lui, o strînsese la piept : un sac de piele bătrînă şi uscată plin cu ciolane ! Atît, şi nimic altceva nu rămăsese din focoasa şi pătimaşa lui Sina de altădată, care-i dăruise cinci feciori. Femeia plînsese tăcută, îndelung. Apoi nu mai plînsese. Simţise că bărbatul ei nu doarme. Îl întrebase şoptind :

— Him, cum arată lumea ? Tot aşa cum o ştiu eu ?

— Tot aşa, Sina, nici mai frumoasă, nici mai urîtă. Poate ceva mai rea. Poate ceva mai nechibzuită...

— Dar cerul ? Dar soarele ? Dar stelele ?

— Nici cerul, nici soarele, nici stelele nu se schimbă, Sina. Rămîn la fel. Pentru vecii vecilor rămîn la fel.

— Numai noi, bieţii de noi, numai noi, oamenii, ne schimbăm, Him.

— Ne schimbăm, Sina, şi nu e de loc rău că ne schimbăm.

— Tu îţi aduci aminte cum arătam eu altădată ?

— N-am uitat, Sina, nimic n-am uitat. N-am uitat cum arătai tu şi n-am uitat nici cum arătam eu.

— Acum nu e lună pe cer, Him.

— Nu e. O să răsară peste trei zile.

Punea întrebări copilăreşti şi i se răspundea ca unui copil.

— Him, astăzi m-a supărat Bus.

— O să-l trag de urechi. Cum îl văd, cum îl trag de urechi, Sina.

— Să nu-l tragi, Him. Bus e carne din carnea fiului meu şi fiul meu e carne din carnea mea. Dacă-l tragi pe Bus de urechi, o să mă doară şi pe mine urechile, Him.

— Bine, bine, n-am să-l trag. Dar de certat tot am să-l cert.

— Să nu-l cerți, Him. Dacă ai să-l cerți, Bus are să cadă în mîhnire. Și dacă o să cadă Bus în mîhnire, am să fiu și eu mîhnită, Him. Și nu e bine să ne umplem viața cu mîhniri. Nu, nu, nu e de loc bine.

— Ai dreptate, Sina. N-am să-l cert pe Bus, deși ar merita-o.

Nu era bine ca viața șatrei să fie plină de mîhniri ! Dar acum toată viața șatrei era plină cu amărăciune și cu tristețe, cu deznădejde și cu spaimă.

Dacă ești trist, omule oacheș,
Cîntare de bucurie cîntă.
Și dacă ești vesel, omule oacheș,
Tot cîntare de bucurie cîntă.

Him bașa ar fi vrut să cheme bărbații șatrei, cu nevestele și copiii lîngă cortul lui, cum făcuse de atîtea ori, să-i pună să cînte, să povestească snoave și să joace, dar nu-l lăsa inima. Alimut ar fi rămas tot ascuns în cort. Kera ar fi rămas tot ascunsă în cort. Trebuia să pună capăt, într-un fel sau altul, întregii întîmplări. După cele petrecute în zăvoiul de lîngă fluviul cel mare, Alimut avea dreptul s-o lepede pe fata lui Calub. Iar Calub trebuia să-i dea îndărăt lui Him bașa cei zece galbeni de aur vechi, cu zimți. Calub trebuia să-i dea îndărăt lui Him bașa și pielea vițelului tăiat la nuntă. Peste o zi ori peste cel mult două, avea să vorbească toate acestea deschis cu tatăl Kerei.

Șatra ! El, Him bașa, răspundea de șatră. Trebuia să pună ceva la cale, să născocească ceva și să scoată întreaga șatră din marasm. Va vedea el. Him bașa, ce și cum. Pămîntul nisipos îi frigea tălpile goale. Aerul cald, vîscos, stătut îi apăsa pieptul și-i înăbușea parcă și inima.

Ariston, gol pînă la brîu, umplu iarăși sacul cu iarbă, îl înfipse în parul de lîngă cort și se apucă să-l

bată cu harapnicul. Acum nu-l mai lua în seamă nici măcar copiii.

Pe neașteptate însă, Lisandra țîșni din cortul lui Goșu și începu să strige ca mușcată de șarpe :

— Nu mai pot să îndur !... Nu mai pooot !... Nu mai poot !... Nu mai pot să îndur !...

Șatra ieși din amorțeală. Oamenii săriră cu toții în picioare și, din fața corturilor, holbară ochii. Așteptară să iasă din cort după ea, cu reteveiul în mînă, Goșu.

— O fi bătut-o.

— Aș ! N-a atins-o. Nu vezi ? Nu seamănă nici pe departe c-o femeie bătută.

— Atunci ?

— Au apucat-o pandaliile. Și cînd o apucă pe femeie pandaliile e greu s-o potolești.

Ca ieșită din minți, Lisandra alerga pe dinaintea corturilor, își smulgea părul, încerca să-și rupă straiele de pe trup și răcnea cît o ținea gura :

— Nu mai poot !... Nu mai pot să îndur !... Nu mai poot !...

Toți se uitau. Toți zgîiau ochii, dar nimeni nu îndrăznea să se apropie de ea, să încerce s-o liniștească și s-o întrebe măcar ce anume nu mai era în stare să îndure și ce o făcuse să-și iasă în asemenea măsură din fire.

— Nu mai pot să îndur !... Nu mai poot !... Nu mai poot !...

Goșu, cu mîinile în șolduri, se uita la ea și rîdea. Din cealaltă parte a corturilor se uita la ea, fără să rîdă, Ariston. Him bașa îi spuse lui Goșu :

— Pune mîna pe dîrjală, ia-te după ea, și rupe-i oasele.

— Nu, Him bașa, n-o bat. De omorît sînt gata s-o omor, dar de bătut n-o bat.

— Aristoane, tăvălește-o tu.

— N-am nimic cu ea, bulibașă. Nu mie mi-e nevastă, ci lui Goșu. Dacă trebuie s-a bată cineva, atunci s-o bată Goșu.

Lisandra își căuta mai departe beleaua cu luminarea. Se repezi la un cîrd de muieri și încercă să le păruie. Muierile o împinseră, o îmbrînciră și una îi puse piedică. Lisandra căzu, se ridică și începu iarăși su urle :

— Nu mai poot !... Nu mai poot să îndur !... Nu mai poot !...

Tăcu. Cîteva clipe numai. Adăugă cu glas rugător :

— Oameni buni, omorîți-mă, oameni buni, aveți milă de mine și omorîți-mă, oameni buni !

— S-o legăm, spuse careva.

Oarba zise :

— Are prea mult sînge stătut. Culcați-o la pămînt și lăsați-i sînge.

Cîțiva flăcăi se năpustiră asupra ei. Lisandra se apără și vru să le scoată ochii, ori măcar să-i zgîrîie cu unghiile. Flăcăii se feriră, o apucară bine de mîini și de picioare, o doborîră în țărînă și o întoarseră cu fața în sus. O răstigniră aproape. Doi o țineau de mîini și de umeri, doi de picioare. Unul îi pipăi sînii. Altul, prefăcîndu-se că-i potrivește fustele pe trup, îi mîngîie în fugă născătoarea. Lisandra îi scuipă. Pe urmă buzele și barba i se umplură de spumă albă. Bătrînul Sarat scoase cechia din brîu, îi apucă mîna și deschise o vînă. Sîngele negru-roșu țîșni și se scurse în țărîna nisipoasă bătătorită de curînd de picioarele șatrei. Pămîntul uscat supse repede o parte din sînge. Altă parte se închegă. Asupra băltoacei de sînge năvăliră roiuri de muște mari și grase, verzi și galbene, roiuri de muște de război.

— Destul ! zise Sarat. Dați-mi o fașă.

Îi întinseră o bucată îngustă de pînză. Sarat îi legă strîns mîna deasupra tăieturii și țîșnirea sîngelui se opri.

— Acum s-a potolit. Duceți-o la cort și lăsați-o să se odihnească. O să adoarmă îndată și o să doarmă mult și adînc.

O ridicară și vruseră s-o sprijine. Lisandra se smuci din strînsoarea flăcăilor și-i îmbrînci.

— Ticăloșilor ! O să mi-o plătiți !

Glasul îi era dîrz, însă fără puterea obișnuită. Se îndreptă, clătinîndu-se și șovăind, cu pași împleticiți spre cort. Him bașa îl întrebă pe Goșu :

— Nu te duci după ea ?

— Nici nu mă gîndesc, bulibașă.

Goșu părăsi șatra, urcă rîpile pietroase, ajunse pe culme, puse mîinile streașină la ochi și se uită mult spre răsărit. Dincolo de deal, cîmpul devenea iarăși neted ca în palmă. Era acoperit de nisip roșcat, de tufărișuri rare, de scaieți, de mușuroaie de cîrtițe, de sute ori poate de mii de mușuroaie de cîrtițe. Pustiu. Numai pustiu. Ba nu. Departe, tare departe, la orizont, acolo unde cerul părea a se împreuna cu pămîntul, se ridicau prin aerul nemișcat și vîscos, drept către cer, trei coloane albăstrii de fum. Poate acolo, la marginea orizontului, se afla un sat. Poate se afla o altă șatră. Ori poate numai cete bezmetice de dezertori. Nu. N-avea încotro să fugă cu Lisandra. N-avea încotro.

Him o întrebă pe Oarbă :

— Cum de ți-a dat prin gînd să le spui să-i lase sînge ?

— Am mai văzut ceva asemănător cînd eram fetișcană și trăiam în șatra lui Berber bașa.

— Și... cum s-a isprăvit povestea ?

— Cei doi bărbați au cerut să se lupte cu cuțitele. Șatra le-a îngăduit. S-au luptat cu cuțitele. Și s-au tot înțepat pînă au murit amîndoi.

— Și femeia ?

— Au alungat-o din șatră. Femeia a plecat în lume și de atunci i s-a pierdut urma. Lumea e mare.

— N-o să las ca în șatra mea să se întîmple la fel.

— Dacă o fi să se întîmple, o să se întîmple, Him.

Oamenii oacheși uitară pentru cîtva timp spăimîntătorul pustiu din jurul lor. Nu se mai gîndiră nici la toamna care se apropia, nici la iarna care nici ea nu era prea departe și care avea să le aducă frig și foamete și pentru mulți dintre ei boli și moarte. Găsiră sămînță de vorbă. Unii erau de partea lui Goșu, alții de partea lui Ariston.

— Ce vrei să facă femeia ? Nu-l mai iubește pe Goșu. Și dacă nu-l mai iubește, nu-l mai iubește !

— Îi ard călcîiele după Ariston.

— Să se stăpînească, să sufere și să se stăpînească. Dacă ne-am lăsa în voia poftelor... De mult ar fi pierit șatra noastră, dacă ne-am fi lăsat în voia poftelor.

— Dar nu e drept să sufere. Dacă-l iubește pe Ariston, să se ducă după Ariston.

— Și Goșu ?

— Să i-o vîndă lui Ariston. Cu banii luați de la Ariston, ar putea să-și cumpere altă nevastă. E plină șatra de fete frumoase.

— Nici una nu e ca Lisandra.

— Cum nu e, mă, cum nu e ? Dar Zuzuca ?

— De ! Nici Zuzuca nu e urîtă, însă e departe griva de iepure.

De la vorbe de bîrfă, oamenii ochesi trecură la ceartă, de la ceartă la bălăcăreală și de la bălăcăreală la bătaia cu pumnii și cu ciomegele. Pînă la încăierarea cu cuțitele nu mai era decît un pas. Bătrînii se alarmară. Veniră în păr la Him. Vorbi Sarat :

— A intrat dihonia între oameni, bulibașă. Fă ceva să se liniștească.

După ce stolul de bătrîni plecă ciorovăindu-se, Oarba zise :

— Știi bine, Him, că niciodată nu m-am amestecat în treburile tale cu vorba sau cu faptul. Nici acum n-am să mă amestec, dar dacă mi-ai îngădui, ți-aș da un sfat.

— Dă-mi-l, Sina, mai mult decît oricînd acum am nevoie de un sfat, bineînțeles de un sfat bun.

— Cel mai nimerit ar fi *să nu faci nimic*. Lasă oamenii să vorbească, să se bată, dacă au chef să se bată. Tu trebuie să ai o singură grijă : să nu se ajungă la omor de om.

Him bașa tăcu. Ascultă și tăcu. Sina continuă :

— Altfel, Him, altfel se vor gîndi la nenorocirea care ne-a lovit, se vor gîndi la moarte, vor cădea în întristare și în deznădejde și nu vor mai fi buni de nimic... nu vor mai fi buni de nimic.

— Poate ai dreptate, Sina. Am să țiu seama de sfat. Tu, cap de muiere, poate ai dreptate. Poate ai toată dreptatea.

În zori șatra se trezi. Bărbații săriră de pe rogojini și puseră mîna pe furci, pe ciomege, pe topoare. Băieții rămași de pază strigau să-și rupă gîturile :

— Hoții ! Au venit hoții la cai !... Hoții !... Hoții !...

Nici nu apucară oamenii oacheși să iasă cu toții din corturi și fură nevoiți să se lipească cu burțile de pămînt. Două sau trei puști automate pîrîiră pe undeva pe aproape cîteva clipe. Pe urmă căzu liniștea, o liniște deplină, de piatră. Și, îndată, prin această liniște deplină, se auzi glas de om :

— Nu sîntem hoți. Sîntem numai niște oameni necăjiți. Venim de departe și mai avem mult de mers pînă să ajungem unde ne-am pus de gînd să ajungem.

— Și ce vreți de la sufletul și de la sărăcia noastră ? îi întrebă Him bașa.

— Nimic altceva decît patru cai.

— Nu vă dăm. Nu putem să vă dăm.

— Îi luăm cu sila. Ne trebuie. Pentru noi, procurarea cailor este o chestiune de viață sau de moarte.

— O să ne împotrivim.

— Atunci o să fim nevoiți să vă împușcăm. N-avem încotro.

— De ce să ne împușcați ? Ne-om înțelege. Sîntem oameni, zise Him bașa. Și dacă sîntem oameni, găsim cum să ne înțelegem.

După cîteva clipe adăugă :

— Rămîneți acolo unde vă aflați pînă răsare soarele. Pe urmă ne-om vedea la față, vom vorbi și vom cădea la învoială.

— Bine, fie și-așa. Acum... Acum tot n-am avea cum alege caii cei mai buni. Dar să nu vă pună dracul să-ncercați să ne-ntindeți vreo cursă, că vă curățăm pînă la unul. Nu iertăm nici pruncii din fașă.

— Cum să ne curățați ? Avem neveste, avem copii, avem nepoți. Cum să ne curățați, și de ce să ne curățați ?

— Războiul ne-a învățat să omorîm tot felul de oameni, fără alegere, și să nu ne înfricoșăm de nici o faptă.

— Și mila ? Unde e mila ?

— A pierit în prima zi de război. Mila a fost omorîtă în prima zi de război.

— Și dreptatea ?

— Care dreptate ? De cînd am plecat de acasă și ni s-au pus ranițele în spinare, am uitat de dreptate și acum am ajuns să credem că nu există pe lume nici un fel de dreptate.

— Și omenia ?

— Ha-ha-ha !... Ha-ha-ha !...

Undeva, în luncă, necheză un cal. Cîinii, care de la începutul larmei lătrau a primejdie, tăcură. Tăcură și oamenii. Dezertorii se lungiră în iarbă cu armele lîngă ei, așteptînd răsăritul soarelui. Șatra rămase și

ea într-o încordată așteptare. Din cînd în cînd un sugar înfometat și speriat începea să plîngă.

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Vorbele nu slujeau la nimic. Sugarul se potolea numai după ce i se vîra între gingiile goale sfîrcul țîței.

Ultimele rămășițe ale nopții se topiră în depărtări. Asupra întinderilor năvăliră zorile roșietice și găsiră iarba tot atît de uscată cum o lăsase asfințitul. Pe nicăieri nu se afla un strop de răcoare, un strop de rouă. Cerul era tot gol. Văzduhul era tot încremenit. Aerul era tot cald, tot vîscos.

În urma zorilor răsări, muiat parcă în sînge, soarele. Unul dintre soldați trecu pe lîngă corturi cu arma într-o mînă și cu patru bidoane într-alta. Se duse la pîrîu, le umplu cu apă și se întoarse la ceilalți trei.

— Hai ! Ne dați caii, ori ne siliți să vi-i luăm cu forța ?

— De bunăvoie nu vi-i dăm, zise Him. Pentru voi caii sînt, într-adevăr, chestiune de viață sau de moarte. Însă și pentru noi caii sînt același lucru. Ce ne facem noi fără cai ? Cu cai ori fără cai pentru voi e tot una.

— Cum tot una ?

Dezertorul cu care vorbea în lumina dimineții era cam la douăzeci de pași depărtare, însă Him bașa tot izbuti să-i vadă ochii și numaidecît băgă de seamă că omul acela, scurt și îndesat, cu care vorbea, ca și ceilalți trei care stăteau lîngă el, *se uitau la oamenii șatrei ca la niște morți*, întocmai ca la niște morți pe care cei ce îi omorîseră uitaseră să-i îngroape.

Dezertorul, lăsat cu o zi înainte de jandarmi în grija și în paza șatrei, părăsi cortul lui Ariston și se tîrî pînă lîngă Him bașa.

— Fraților, strigă el către cei patru soldați fugiți de pe front, fraților, luați-mă și pe mine cu voi.

— Dar tu cine mai ești ?

— Unul ca voi. M-au împușcat jandarmii în șold și m-au lăsat aici în paza șatrei.

— Pînă cînd ?

— Pînă peste două-trei zile, cînd vor veni să mă ridice cu o căruță. Dacă mă găsesc aici, mă duc dincolo de apă la judecată și mă împușcă.

— Poți să umbli ?

— Pot să mă tîrăsc.

— Tîrăște-te pînă aici.

Se tîrî. Ajunse lîngă ei.

— Unde ești rănit ?

— În șold.

Îi lăsară pantalonii în jos, îi ridicară cămașa și-i cercetară rana.

— Mai curînd de opt-zece zile nu vei fi în stare să mergi. Dacă te luăm cu noi, în starea în care te afli, ne încurci.

— Și eu vă spun că, dacă mă lăsați aici, mă împușcă.

— De, frate, *fiecare cu soarta lui*. Cum ți-o fi norocul !

Dezertorul rănit se întoarse între oamenii șatrei. Ceilalți patru se duseră să-și aleagă caii. Se uitară la unii, se uitară la alții. Ridicau din umeri, înjurau, n-aveau ce să aleagă. Caii șatrei erau toți costelivi, sleiți de puteri, adevărate gloabe. Veniră în apropierea corturilor mînînd din urmă patru mîrțoage luate la întîmplare.

— Dați-ne căpestre.

Unde mersese mia, putea, la urma urmelor, să meargă și suta. Blebe culese patru căpestre de pe la corturi și le duse soldatului care le ceruse.

— Mulțumim.

Le puseră cailor căpestrele în cap, încălecară și plecară repede către scăpătat. Cîinii, în frunte cu Rob, se încîrduiră lătrînd după ei. Îi însoțiră pînă oste-

niră. Atunci se opriră și după ce mai aruncară cîteva lătrături în vînt se întoarseră la corturi.

Him bașa se duse la cortul lui Ariston. Îl găsi pe soldatul rănit lungit pe rogojină. Omul fuma cu sete și era ușor de înțeles că avea fața plină de frică. Nici nu se uită la Him bașa.

— Care va să zică, așa, ostașule ! Voiai să pleci cu ceilalți.

— Da. Voiam.

Tăcu un timp. Ridică glasul :

— Da. Voiam să plec. Și ce poftești de la mine ?

— Nimic. Țineam numai să-ți amintesc că jandarmii te-au lăsat în seama mea. Dacă fugi, știi bine, plătesc cu capul.

— Știu. Însă țin mai mult la capul meu, decît la al tău.

— Fiecare om ține la capul lui... Fiecare... Fiecare...

Ariston îi privea și-i asculta pe amîndoi.

— Tocmai de aceea voiam să plec cu ceilalți, pentru că *fiecare om ține la capul lui.* Nebun vrednic de legat aș fi, dacă n-aș ține mai mult la capul meu, decît la al altuia.

— O să fiu nevoit să poruncesc să te lege și să te păzească, spuse liniștit Him bașa.

Soldatul se răsuci pe rogojină și-l apucă de picioare. Him se întoarse. Crezu că soldatul vrea să-l trîntească. Se smuci și făcu un pas îndărăt. Soldatul se tîrî spre el. Him rămase pe loc și gîndi : „Dacă va încerca să mă apuce de picioare și să mă răstoarne pe spate, am să sar pe el, n-am să mai iau seama că e rănit, și-am să-l zobesc". În ciuda celor așteptate, auzi :

— Tăicuțule, dă-mi un cal și lasă-mă să fug, așa bolnav cum sînt. Șase copii mă așteaptă acasă, tăicuțule. Șase copii și nevasta. Și pe deasupra mai am și-o răfuială cu porcul de taică-meu ! Îndură-te și dă-mi un cal și lasă-mă să fug, tăicuțule. Fă-ți milă

de mine, tăicuțule, fie-ți milă de copilașii mei și de nevasta mea. Fie-ți milă, tăicuțule.

Lui Him bașa i se muie inima. Se ținu tare și răspunse blajin :

— Dar de mine și de nevasta mea, de copiii și de nepoții mei, cine o să aibe milă, omule ? Unul dintre cei patru care ne luară caii spunea că mila a murit în prima zi de război. A ? Tu ce spui ? Spune și tu ceva... Spune ceva...

Soldatul tăcu. Se tîrî și mai mult pe burtă. Ajunse lîngă picioarele goale, negre, aspre și pline de crăpături ale lui Him bașa și i le sărută. După aceea se trase îndărăt și se făcu covrig pe rogojină, de parcă o durere neînchipuit de puternică i-ar fi sfărîmat și mîncat măruntaiele.

Him bașa îl întrebă pe Ariston :

— Tu ce spui, Aristoane ?

— Eu ? Eu n-am nimic de spus, bulibașă, nimic, nimic.

— Pot să ți-l las ție în pază ? Să mă încred în tine ?

— Lasă-mi-l, bulibașă. Cum l-oi prinde că-ncearcă să fugă, îl sfărîm cu harapnicul, îl sfărîm pînă-i scot sufletul din trup.

Dezertorul rămase în paza și în grija lui Ariston. Zăbușeala crescu. Copiii șatrei plecară iarăși la scaldă. Ceilalți se risipiră prin împrejurimi să culeagă ciulini, scaieți și balega cailor, măgarilor și catîrilor. Nimeni nu plînse caii furați. Întîmplarea cu Lisandra, cu Goșu și cu Ariston fu uitată. Fu uitată și nenorocirea mai mare a Kerei și a lui Alimut. Acum, mari și mici nu mai vorbeau decît de caii lor.

— Au să mai vină soldați și-au să ne mai ia cai.

— Dacă o merge ca pînă acum, pînă la căderea zăpezii n-o să ne mai rămînă nici o vită.

— Pînă atunci... Pînă atunci poate se isprăvește războiul. Odată războiul isprăvit, o să ne cumpărăm alți cai. Dar nu numai alți cai, ci și alte căruțe.

— Războiul n-o să ţină pînă la sfîrşitul lumii. O să vie şi ziua de pace. Dar pînă atunci... Pînă atunci n-ar strica dacă am avea arme de foc. Ne-am împotrivi, în orice caz n-am mai fi ca acum, la cheremul oricui.

— Ce să facem cu armele de foc ? Nu ştim să umblăm cu ele.

— O să învăţăm.

— Şi dacă învăţăm să umblăm cu ele, omorîm oameni ?

— Nu face nimic. Acum e război. Acum aproape toţi oamenii omoară oameni.

— Poate n-or să mai vină dezertori.

— Ba au să vină... Cu cît se va lungi războiul, cu atît vor veni mai mulţi, mai sălbatici, mai răi...

Berber spusese „ba au să mai vină". Şi parcă spusese într-un ceas rău. Sarat strigă :

— Ia uitaţi-vă către rîpi ! Ne mai cade pe cap încă o pacoste.

Pogora, abia tărîndu-şi picioarele, un soldat asemănător celui care zăcea în cortul lui Ariston. Se adunară cu toţii la corturi şi-l aşteptară. Soldatul, ostenit de lunga cale străbătută, şi poate flămînd şi bolnav, mergea clătinîndu-se şi se vedea de departe cît de greu îi vine să-şi poarte la spinare puşca. Călătorul se opri la cîţiva paşi de oamenii oacheşi, duse mîna la capelă şi zise :

— Bine v-am găsit, oameni buni !

Îi răspunse Dundera, un bărbos colţos şi chior.

— Acum nu mai sînt pe nicăieri oameni buni.

— Ba sînt, spuse soldatul care nu aşteptase să fie primit cu pîine şi sare. Pămîntul lui Dumnezeu e plin de oameni buni, numai că.. numai că ne-a înrăit şi ne-a schimbat în fiare războiul.

Dundera nu se lăsă înduioşat :

— Nu cumva vrei şi tu un cal ?

Soldatul înțelese că mai trecuseră pe acolo și alții ca el.

— Nu, oameni buni, n-am venit nici să vă cer, nici să vă fur un cal. Pe-aici s-a nimerit să-mi fie drumul.

— Dar ceva tot trebuie să ne ceri. Nu trece nimeni pe aici fără să nu ne ceară ceva.

— Asta e adevărat, zise soldatul rîzînd. Am nevoie de-o cană cu apă și, dacă s-ar putea și de un colţuc de pîine, bineînțeles dacă aveţi și dacă vreţi să mă miluiţi.

Dundera era gata să-i spună că n-o să capete nimic.

Veni însă Him, care-l pofti la cortul lui.

Noul-sosit se aşeză turceşte pe rogojină și puse puşca lîngă el. I se dădu apă şi brînză cu pîine. Soldatul bău mult, mîncă încet, mestecă îndelung fiecare îmbucătură și după ce se sătură spuse c-ar vrea să doarmă.

Îl duseră la cortul lui Ariston. Văzînd acolo ostașul rănit, nu se miră de loc. Oamenii oacheşi îi lăsară împreună, să vorbească între ei, să doarmă, să viseze. Him plecă de la cortul lui Ariston neliniştit. Văzuse în ochii dezertorului rănit sclipiri care nu-i plăcuseră. Dar, ca de obicei, își puse în gînd întrebarea : „Nu cumva m-am înşelat ? Poate mi s-a părut numai.“ Nu trecu mult și se gîndi la altele.

Pînă spre seară nu se mai petrecu nimic în șatra poposită lîngă rîpi. Cînd se apropie înserarea, Ariston înfipse iarăşi un sac cu ierburi uscate în parul bătut în pămînt în faţa cortului şi se apucă să-l sfîrtece cu harapnicul. Pocnetele răsunătoare ale harapnicului îi treziră pe cei doi fugari. Se tîrîră mai aproape de Ariston, şi-l întrebară :

— De ce baţi, omule, sacul ? Cu ce ţi-a greşit ?

Ariston rînji şi le zise :

— Plecaţi. S-ar putea să greşesc și în loc să sfîrtec sacul, să vă sfîrtec pe voi.

— Mare ispravă ai face !

— Mare-nemare...

Dezertorii se întoarseră în cort. Nimeni nu se mai uita la Ariston, în afară de Lisandra. Nevasta lui Goşu ieşise din cort, gătită ca de sărbătoare şi se oprise la cîţiva paşi de Ariston. Îl privise cît îl privise, pe urmă începuse să-i strige :

— Aşa, Aristoane ! Atinge-l, Ariston ! Mai dă-i, Ariston ! Nu te lăsa, Ariston ! Omoară-l, Ariston ! Omoară-l, omule, omoară-l !...

Acum, aşteptîndu-se la o încăierare sîngeroasă, şatra se strînse în jurul lor. Ariston asculta aţîţările muierii, sărea ca un sălbatec, se opintea şi izbea cu putere. Sacul se zdrenţui. Sfîrtecate, buruienile uscate începură să plutească în aerul cald şi vîscos. Cînd nu mai avu ce să lovească, Ariston, leoarcă de sudoare, îşi strînse harapnicul, se duse şi se înclină adînc în faţa Lisandrei :

— Ţi-a plăcut ?

— Mi-a plăcut, Aristoane, mult mi-a plăcut. Dar mîine seară...

— Mîine seară va fi cum gîndeşti tu. Întocmai cum gîndeşti tu...

— Mîine seară va fi cum voi hotărî eu, spuse Goşu, care pînă atunci stătuse de-o parte, privise şi tăcuse.

Trecu seara, noaptea se apropie de corturi, le învălui în scama ei şi plecă mai departe. Adormiră urşii. Adormiră oamenii oacheşi. Adormiră şi cîinii. În lunca nisipoasă unii cai îngenuncheară şi se culcară, alţii păscură. Măgarii şi catîrii făcură la fel. Ariston îi lăsă în cort pe cei doi soldaţi fugari. Unul icnea prin somn, altul — cel rănit la şold — sforăia. „Dorm, îşi spuse Ariston, n-am de ce să-i păzesc.“ Se strecură spre rîpi. Ajuns în apropierea lor auzi :

— Sînt aici, Aristoane.

— Şi Goşu ?

— Doarme somn de piatră.

— Atunci e bine, Lisandro.

— E bine, Aristoane, dar aş vrea ca începînd de mîine să fie şi mai bine. Pricepi ?

— Pricep, Lisandro.

Celor ce dormeau în corturi sau pe lîngă corturi noaptea nu li se păru nici lungă, nici scurtă. Nu li se păru în nici un fel. Cînd dormi, nu-ţi dai seama de nimic, pentru că somnul, într-un anumit sens, seamănă cu moartea. *În somn, visezi. Mort, nu visezi. Din somn, te trezeşti. Din moarte, nu te mai trezeşti niciodată.*

Lui Ariston şi Lisandrei noaptea li se păru scurtă. Către ziuă îi cuprinse un fel de toropeală care, pe undeva, semăna cu somnul, fără să fie însă somn. Îi dezmetici lumina tulbure care prevestea venirea zorilor. Întîi plecă femeia. Merse cu paşi de vulpe şi intră în cort. Îl găsi pe Goşu cu luleaua aprinsă.

— Unde mi-ai fost ?

— La rîpi.

— Ce-ai căutat acolo ?

— Mă durea burta. M-am dus să mă golesc.

— Nu cumva se afla şi Ariston pe-acolo ?

— Du-te şi-l întreabă. Eu nu l-am văzut.

Goşu ieşi în faţa cortului. Îl văzu pe Ariston. Venea dinspre rîpi. Trecu pe lîngă Goşu şi se prefăcu a nu-l vedea. Ajunse la cortul lui. Intră înăuntru. Peste cîteva clipe ieşi strigînd :

— Goşule... Goşule...

— Ce vrei ?

— Trezeşte lumea şi veniţi încoace. Trezeşte-l şi pe Him başa.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— O să vedeţi.

Nu mai era nevoie ca Goşu să trezească oamenii. Îi trezise strigătele lui Ariston.

— Ce e, Aristoane ? Ce s-a întîmplat, Aristoane ?

— Voi nu vedeți ? Soldatul rănit l-a omorît pe cel care a venit aseară.

— Cum l-a omorît ?

— Nu știu. I-a tăiat beregata, i-a furat pușca și-a fugit.

— Dar tu unde erai ?

— Eu ?... Eu... mă dusesem în poiană, să-mi fac nevoile.

— Ucigașul trebuie să fie pe aproape. Nu putea să umble.

— Dac-a ajuns la cai, prinde orbul, scoate-i ochii.

Se luminase bine de ziuă. Plecară spre caii, măgarii și catîrii șatrei care-și isprăviseră odihna, se treziseră și se apucaseră să pască.

— Uite-l... Uite-l...

Dezertorul rănit se tîra spre cai pe burtă, cu pușca mortului în mînă. Săriră pe el și-i smulseră pușca.

— Lăsați-mi-l ! E-al meu, urlă Ariston. Să nu v-atingeți de el. E-al meu.

I-l lăsară.

— Nu-l lovi ! strigă Him bașa. Nu-l lovi, Aristoane. Ia-l la spinare și du-l la cort. O să stăm de vorbă cu el acolo.

Ariston se supuse poruncii. Dezertorul, văzînd că totul e pierdut, nu încercă nici o împotrivire. Ariston îl luă în spinare. „E ușor, își spuse în gînd, e ușor ca un fulg, săracul. Cine știe cît o fi suferit. A mai pierdut și sînge." Și dintr-o dată îi pieri mînia și-l copleși mila, o milă adîncă, dulce, cum el, Ariston, nu simțise niciodată pentru nimeni. Ajunse cu el în fața cortului și-n loc să-l arunce ca pe un bolovan, cum hotărîse cu cîteva clipe mai înainte, îngenunche și-l culcă lin la pămînt, ca pe-un băiețandru bolnav. Soldatul se sprijini în mîini și se așeză în șezut.

— Ce-ai făcut ? îl întrebă Him bașa.

— Ce mă mai întrebați ? Voi nu vedeți ? L-am omorît. Și după ce l-am omorît, am băgat în buzunarul lui livretul meu și în buzunarul meu livretul lui.

— Și de ce-ai făcut asta ?

— Cum de ce ? Ca să scap de judecată și de împușcare.

— Și crezi c-ai să scapi ?

— Da, bulibașă, am să scap. Și pentru că vă văd nedumeriți, iată, am să vă spun. Eu am fost dat în paza voastră. Este ?

— Este.

— Tu, bulibașă, răspunzi de mine cu capul. Este ?

— Este, zise moale Him bașa.

— Eu tot aș fi fugit. Dacă nu azi, mîine. Dar de fugit tot aș fi fugit. Și dacă aș fi fugit, tu, Him bașa, ai fi plătit fuga mea cu capul. Jandarmii nu te-ar fi iertat.

— Nu, nu m-ar fi iertat, rosti încet Him.

— Dar voi v-ați purtat bine cu mine. M-ați oblojit, mi-ați dat să beau, mi-ați dat să mănînc.

— Așa este.

— M-am gîndit că nu se cade să vă fac rău.

Him bașa răcni :

— Unde vrei să ajungi ?

— Acolo unde de fapt am și ajuns. Am omorît, ca să-ți scap ție capul, Him bașa. De aceea am omorît pe cine-am omorît.

Oamenii oacheși tăcură. Tăcu și soldatul un timp. După ce i se păru că a tăcut îndeajuns, zise :

— Mie să-mi dați un cal ca să plec. Chiar acum vreau să plec. Vouă vă rămîne mortul. Îl îngropați. Păstrați-i livretul. Cînd vin jandarmii le spuneți : „Soldatul pe care ni l-ați dat în pază a murit. I s-a obrintit rana și-a murit. L-am îngropat.“ Îi arătați mormîntul și le dați livretul.

— Și dacă ne pun să dezgropăm mortul și văd că e altul și că acel altul are gîtul tăiat ?

— Îl dezgropați. Toți soldații sînt la fel. Cît despre gît, să nu vă faceți nici o grijă. Jandarmii n-o să vină mai curînd de-o săptămînă. Pînă atunci mortul a și intrat în gura viermilor. E vară... Nu uitați că e vară...

Nici unul nu mai spuse nimic, nici măcar Him bașa. Blebe, fără să-i poruncească bulibașa, aduse un cal cu căpăstru cu tot, și-i spuse soldatului :

— Încalecă... Încalecă și pleacă din ochii noștri cît mai curînd !

— Ajutați-mă. Vedeți că singur nu sînt în stare. Ajutați-mă să încalec.

Îl ajutară și încălecă. Cînd îl văzu călare, soldatul spuse :

— Dați-mi și pușca.

I-o întinseră. Călărețul mîngîie gîtul calului, îl îmboldi cu călcîiele și-l îndemnă dulce :

— Hii, căluțule... Hii, căluțule...

Plecă și merse la pas, fără grabă, pînă îl înghiți zarea. Nu se uită nici măcar o dată îndărăt.

Oarba îl simți pe Him intrînd în cort. Îi spuse :

— Mi se pare că ieri ucigașul care-a plecat acum ți-a sărutat picioarele.

— Da, zise Him, e-adevărat. Mi-a sărutat picioarele. Eu n-am vrut, m-am ferit, dar el mi-a sărutat picioarele.

— Ia o bucată de săpun. O găsești în traista de lîngă ușă. Ia-o și du-te la pîrîu. Spală-ți bine picioarele. Spală-ți-le cît poți mai bine, dragul meu.

În drum spre pîrîu trecu pe lîngă oamenii care vorbeau în pîlcuri. Unul îl întrebă :

— Ce facem, bulibașă, cu mortul ?

— Săpați-i o groapă și îngropați-l.

— Unde ?

— Undeva mai departe de sălaş, pe lîngă lac.

Făcu cîţiva paşi, se opri şi se întoarse :

— Băgaţi de seamă cînd îl duceţi la groapă să nu-i picure sîngele şi să lase urme. Înfăşuraţi-i gîtul într-un sac. Şi... Ariston să-şi cureţe de îndată cortul, să şteargă sîngele.

— Chiar acum să-l îngropăm ?

— Chiar acum. Dacă nu-l îngropăm, pînă la prînz se împute. Aşa sînt morţii. Vara, dacă nu-i îngropi numaidecît, morţii se împut.

Cîţiva bărbaţi luară cazmale şi lopeţi şi plecară să caute locul de înmormîntare şi să sape groapa. Ajunseră în apropierea lacului.

— Să-i săpăm groapa aici, pe povîrnişul dîmbului.

Unul vorbise. Ceilalţi tăcură. Nu se cădea să vorbeşti prea mult la săpatul gropii. Măsurară pămîntul cu paşii, de la răsărit la apus, făcură semne cu vîrfurile cazmalelor şi se apucară de lucru. Ziua era, ca toate cele pe care le trăiseră în ultimele săptămîni, caldă. Pămîntul nisipos şi pietros scrîşnea sub tăişul cazmalelor, împotrivindu-se parcă să primească în sînul lui sănătos trup de mort. Oamenii oacheşi năduşiră, dar pînă la urmă izbutiră să sape groapa.

— O fi destul de încăpătoare ?

— Destul şi prea destul.

Strigară să aducă mortul, se-ntinseră să se odihnească şi îşi aprinseră ţigări ca să mai alunge muştele mari şi grase, verzi şi galbene, muştele de război care nu le dădeau pace.

Nu trecu mult şi dinspre corturi se văzu venind alaiul. Unul îl ţinea pe mort de picioare, altul de mîini. După mort veneau copiii şatrei şi cîteva muieri. Nu jelea nimeni. Îl culcară lîngă marginea gropii. Soldatul era galben la faţă. I se scursese aproape tot sîngele. Avea beregata tăiată dintr-o singură retezătură.

— Cu cuţitul ?

— Nu, asta nu e tăietură de cuțit, e tăietură de brici.

— Nici nu știm cum l-o fi chemînd.

— Nu face nimic. Pămîntul o să-l primească fără să-l întrebe.

— Pămîntul nu întreabă niciodată nimic. Nici nu spune.

Roiurile de muște mari și grase, verzi și galbene, se roteau în jurul mortului și în jurul viilor.

— Să-l dăruim țărînei.

— Să-l dăruim.

Îl culcară pe fundul gropii, cu picioarele spre răsărit și cu capul spre apus, cum știau că se îngroapă morții prin ținuturile acestea. Îi acoperiră fața cu capela — o capelă veche, soioasă — ca să nu-i strice ochii pietrișul, și-l acoperiră cu ceea ce scoseseră din groapă. Mușuroiul lunguieț îl mai crescuseră cu cîțiva bolovani adunați de pe lîngă lac și plecară. La întoarcere se spălară cu toții pe mîini și pe picioare în pîrîu. Unii găsiră prilejul să se spele și pe obraz. Soarele, care ajunsese la amiază, îi învăluia mai departe în lumina lui mătăsoasă și în dogoarea lui neîndurătoare.

Oarba simți că Him a intrat în cort. Îl întrebă :

— Ți-ai curățat picioarele de sărutările ucigașului ?

— Da, mi le-am curățat.

— Atunci să ne așezăm la masă.

Him bașa îl căută cu ochii pe Alimut. Nu-l găsi.

— Dar unde e băiatul ?

— A plecat.

— De mult ?

— Să tot fie două ceasuri.

— Nu ți-a spus unde se duce ?

— Nu mi-a spus nimic. S-a sculat, s-a îmbrăcat și-a plecat.

Mîncară tăcuţi. Him îşi aprinse luleaua. Fumul iute al tutunului negru alungă din cort muştele mari şi grase. Oarba zise :

— Crezi c-o să scapi uşor din întîmplarea cu soldatul fugit şi cu cel mort ?

— Nu ştiu. S-ar putea să scap uşor şi s-ar putea să nu scap de loc.

— Mă macină grija, şopti Oarba.

— Nu trebuie, zise Him başa, nu le pune toate la inimă. N-are nici un rost să suferim dinainte. Dacă va fi să suferim, avem destul timp să suferim *după*. Acum mă îngrijorează Alimut. Tu ce crezi ? Ce facem cu...

Vru să spună „cu nenorocirea întîmplată în zăvoiul de lîngă fluviu“, însă nu-i plăcea să rostească cuvîntul „nenorocire“ şi se opri la timp. Oarba pricepu.

— Te gîndeşti la Alimut şi la fata lui Calub ?

— Întocmai.

— Eu zic că după cele petrecute n-avem de făcut decît un singur lucru.

— Care ?

— Ei ! Parcă tu nu ştii... Ştii prea bine, Him. Fata lui Calub nu mai are ce căuta în cortul nostru. Calub să facă bine să-ţi dea îndărăt galbenii, galbenii şi pielea viţelului.

— Fata nu e vinovată cu nimic.

— Ba este, zise apăsat Oarba, este, cum să nu fie ? !

— Ce putea să facă ? *Erau patru.*

— Să fi murit. Putea să moară şi n-a murit. Să fi murit...

Him nu-i răspunse. Îşi stinse luleaua şi se întinse pe rogojină să doarmă. Cu o clipă mai înainte nu se simţise nici măcar ostenit. Şi dintr-o dată venise somnul, îl copleşise şi-l doborîse. Oarba îşi spuse în gînd : „Ce-o fi cu Him ? N-avea obiceiul să doarmă

ziua. Și-acum...“ Se dusese lîngă el și-i auzi respirația rară și liniștită a somnului adînc.

Spre seară se trezi. Oarba auzi cum se întinde și cum îi troznesc oasele bătrîne dar încă viguroase. Surîse și zise :

— Ai făcut ochi.

— Da. Am dormit mult ?

— Destul.

— Ascultă, Sina. Tu... Tu te întrebi de ce n-a murit fata lui Calub sau de ce nu s-a omorît. *Cum să se omoare ?*

— Să se omoare ! Cînd omul vrea să se omoare, găsește el mijlocul. Uite... Lacul e la o palmă de loc de corturi. Să se afunde, să înghită apă și să nu iasă la suprafață decît umflată, după ce-o muri. Calub... De ! Eu zic că lui Calub nu i-ar părea rău. Pentru că tu nu i-ai mai cere galbenii îndărăt. Tu nu i-ai mai cere îndărăt nici galbenii dați pe fată, nici pielea vițelului.

— Dar eu... Eu de ce să păgubesc ? Zece galbeni de aur sînt bani, nu glumă.

Sina nu mai apucă să-i răspundă. În șatră se iscă zarvă și în fața cortului lui Him bașa năvăliră, gălăgioși, o sumedenie de oameni. Mulțimea îi împingea din urmă, cu lovituri de pumni pe Ariston și pe Goșu. Him bașa sări în sus, ieși din cort și întrebă răstit :

— Ce s-a întîmplat ? A ? Ce s-a întîmplat ? Nu cumva ați înnebunit ?

Ariston și Goșu se uitau, rușinați, în pămînt și tăceau. Careva îi spuse bulibașei :

— Ăștia doi... S-au depărtat de corturi... Credeam că vor să vorbească între ei. Să se împace. Au ajuns în apropierea pîrîului, și-au lepădat cămășile și au început să se bată cu cuțitele. Dacă nu alergam să-i despărțim și să-i aducem aici, se omorau.

Him îi întrebă blajin :

— De ce-ați făcut asta ? Știți că fără îngăduința mea bărbații din șatră n-au voie să se lupte între ei nici cu harapnicele, nici cu cuțitele ?

— Știm, bulibașă.

— Atunci pentru ce ați călcat străvechea și dreapta lege a șatrei ?

Răspunse, ținînd mereu ochii în jos, Ariston :

— Nu ne-am putut stăpîni, bulibașă.

— Și tu ce spui, Goșule ?

— La fel, bulibașă, la fel cu Ariston. Nu ne-am mai putut stăpîni. Unul din noi trebuie să moară. Negreșit, unul din noi trebuie să moară.

— Bine, înțeleg. Unul din voi trebuie să moară. Dar de ce n-ați venit să-mi cereți învoire ?

— Am presupus că ai să te împotrivești, bulibașă.

Him bașa gîndi : „Presupunerea lor nu era fără temei. Nu i-aș fi lăsat să se bată cu cuțitele. Nu-mi trebuie morți în șatră. Am și așa destule necazuri." Rosti blînd :

— Aduceți-mi biciul, biciul, nu harapnicul. Pentru ce-au făcut, harapnicul nu e de nasul lor.

Un băietan, Ary, intră în cort și-i aduse biciul. Era un bici cu trei sfîrcuri, cu codirișca scurtă și lucioasă. Nu era om în șatră care să nu fi cunoscut biciul lui Him bașa.

Cu glas aspru, puternic, bulibașa porunci :

— Întoarceți-vă cu spatele.

Ariston și Goșu împliniră porunca.

Him bașa se înțepeni bine pe picioare, își îndreptă spinarea și ridică biciul. Întîi îl plezni pe Ariston. Pe urmă îl plezni pe Goșu. Biciul șuieră prin aerul fierbinte și vîscos și sfîrtecă îndelung pielea celor doi. La fiecare izbitură pe care o primea, Ariston icnea scurt, își mușca buzele și aștepta să audă izbitura următoare pe spinarea lui Goșu. Bărbatul Lisandrei avea o mai mare putere de stăpînire. De

mușcat buzele și le mușca și el, însă de icnit nu icnea.

Oamenii oacheși priveau totul. Li se uscaseră ochii și li se uscaseră și gurile. Unii rămăseseră încremeniți. Alții săreau cînd pe un picior, cînd pe altul, de parcă biciul cu trei sfîrcuri i-ar fi lovit și pe ei.

Him bașa osteni. Aruncă biciul. Își șterse sudoarea de pe frunte cu dosul mîinii și spuse :

— Luați-i ! Nădăjduiesc să le fie învățătură de minte.

Prin tăcerea care se lăsase asupra șatrei se auzi glasul Lisandrei :

— Ba n-o să le fie de loc, Him bașa. Mîine-poimîine se vor încăiera iarăși. Auzi, Him bașa ? Așa nu mai poate să meargă. Trebuiesc lăsați să se bată în fața șatrei cu cuțitele. Așa nu mai merge. Nu mai poate să meargă. Him bașa... nu mai poate să meargă.

N-o învrednici nimeni cu nici un răspuns.

În cort, Him căută plosca cu rachiu, o găsi, o puse la gură și trase cîteva înghițituri zdravene.

Oarba, care numărase loviturile, îl mîngîie pe Him pe frunte și pe obrazul bărbos. Zise dulce :

— Him, dragul meu, ai ostenit.

Bulibașa zîmbi și Oarba simți că el zîmbește și i se lumină obrazul atît, numai atît cît se poate lumina obrazul unei femei bătrîne și oarbe.

— Mi se pare ciudat, spuse Him, am obosit înainte de a-i bate. Am obosit și-am adormit. Mă simt odihnit de parcă acum m-aș fi trezit din somn. Dar... Alimut nu s-a întors ?

— Nu, spuse Oarba încet, nu s-a întors.

Ieșiră în fața cortului. Focul ardea. Flăcările roșii jucau ușor. Fumul gros și negru alunga muștele mari și grase, muștele de război care nu se îndepărtau o singură clipă de șatră.

Se lăsă seara. Flăcările muriră și numai fumul negru care se înălța spre cer în coloane rotunde arăta că, sub cenușa caldă, bălegarul continua să ardă mocnit. Oamenii oacheși adormiră. Adormiră urșii. Cîinii dormeau și ei, însă cu urechile treze. Pe lunca nisipoasă caii, măgarii și catîrii picoteau. Picoteau și băieții rînduiți pentru pază. Cerul spuzit de stele se apropie de pămînt. Răsări luna. Se asemuia unei jumătăți de covrig și era gălbuie ca mierea în fagure. Lîngă focul fumegînd Oarba tăcea. Nu aștepta somnul. Îl aștepta pe Alimut. Și tot pe Alimut îl aștepta, treaz și îngrijorat, și Him bașa. În sfîrșit, băiatul veni.

— Unde ai fost ?

— Dincolo de rîpi, spre răsărit.

— Pînă unde ?

— Pînă unde m-au ținut picioarele.

— Și ce-ai văzut ?

— Pustiu, tată, nimic altceva decît pustiu.

Se culcară pe rogojină, în cort. Tîrziu, băiatul simțind că nici Oarba, nici Him bașa nu dorm, adăugă :

— Ba, în pustiu, am văzut ceva : sute și mii de mușuroaie de cîrtițe.

Prin mintea lui Him bașa fulgeră un gînd, însă nu-l mărturisi. Îl păstră pentru sine. De grăit, grăi numai atît :

— Mîine să mergi să-mi arăți și mie mușuroaiele.

Toată noaptea Him se zvîrcoli pe rogojină. Nu închise ochii, ochii fără vedere, nici Oarba.

A doua zi Him bașa chemă șatra.

— E cald încă. Nu se arată semne de vînt și nu se arată nici semne de ploaie. Toamna însă e aproape și n-o să mai treacă mult pînă va ajunge aici. Nu știu cît o să rămînem pe aici. Bine ar fi să rămînem cît mai puțin și să ne întoarcem dincolo de apă. S-ar

putea însă nu numai să întomnăm, ci să și iernăm aici. Trebuie să ne pregătim de iarnă. Culegeți iarbă și așezați-o în stoguri. Culegeți mărăcini și scaieți. Culegeți vreascuri uscate din pădurice. Culegeți și balegile vitelor. Iarna va fi lungă. Poate va fi și grea. Trebuie s-o înfruntăm și s-o biruim. Cît despre celelalte, vom mai vorbi... Vom mai vorbi...

Oamenii oacheși îl ascultară tăcuți și îngrijorați. Him bașa nu vru să le risipească îngrijorarea. Dimpotrivă.

— N-avem nici o clipă de pierdut.

Își luară nevestele și copiii. Unii se îndreptară spre pădurice. Alții urcară de-a bușilea rîpile și se răspîndiră pe cîmpia întinsă dinspre răsărit.

Peste o săptămînă văzură venind o căruță. Lăsară lucrul baltă și se repeziră spre corturi. Căruța, la care erau înhămați doi cai voinici, grași și lucioși, se opri și din ea săriră doi jandarmi. Unul era plutonierul care-i însoțise pînă aci și care-l dăduse în seamă lui Him bașa pe soldatul rănit. Celălalt era un jandarm tinerel, rotofei, cu mustață subțire pe buză. Plutonierul veni zîmbind spre Him bașa. Jandarmul tinerel deshămă caii plini de spumă și se apucă să-i plimbe la pas. Him bașa își păstră firea.

— Am de vorbit cu tine, îi spuse plutonierul. Vrei să vorbim între patru ochi, ori în fața șatrei ?

— În fața șatrei, îi răspunse Him bașa.

Oamenii oacheși își strînseră rîndurile și deveniră numai urechi. Un sugar scînci. Muierea care-l ținea în brațe îi vîrî în gură sfîrcul țîței și sugarul se potoli.

— Ți-am lăsat în pază un soldat dezertor, bulibașă. Poți să ni-l predai ?

Him bașa simți că s-a petrecut ceva neașteptat, ce anume, nu-și dădea seama. Își ținu firea și răspunse :

— De vrut, cu dragă inimă aş vrea, domnule plutonier, dar nu mai e cu putință. Soldatul, la cîteva zile după ce ați plecat de aici, a murit.

Se scurmă în chimir, scoase livretul militar al soldatului fugar şi i-l întinse zicînd :

— Soldatul a murit. A murit. Iar noi l-am îngropat. Iată livretul...

— Şi mormîntul mortului ? Unde se află mormîntul mortului ?

Îi arătă cu mîna dîmbul din apropierea lacului.

— Acolo.

— Aşa cum l-aţi îngropat, aşa să mi-l dezgropaţi. Vreau să-l văd. Vă pot spune însă de pe acum că în mormîntul acela nu vom găsi nici un trup de soldat.

Him başa se mai linişti. „Nu ştie nimic. Cînd va vedea cadavrul se va mira, şi se va potoli."

Him başa plecă spre dîmb cu plutonierul şi cu jandarmul cel tinerel. În urma lor, toată şatra. Cîţiva purtau cazmale şi lopeţi. Plutonierul şi jandarmul tinerel îşi păstraseră automatele, mergeau în rînd cu oamenii oacheşi, însă ceva mai departe de ei. Ajunseră. Him başa zise :

— Desfaceţi mormîntul. Domnul plutonier o să-şi vadă fugarul. Noi... Noi o să-i cerem iertare răposatului, că i-am tulburat liniştea gropii.

O duhoare nesuferită se ridică din groapă. Oamenii oacheşi curăţară ţărîna nisipoasă şi pietroasă. Cadavrul ieşi la iveală. Nu mai avea obraz, iar tăietura de sub bărbie nu se mai cunoştea. Plutonierul holbă ochii. Spuse mirat :

— Nu se poate. Acesta e alt soldat. Cine l-a omorît ?

— Ba e acela pe care ni l-aţi lăsat să-l ţinem sub pază, zise Him başa.

— Nu. Nu e acela, ripostă plutonierul. Dar despre asta vreau să vorbesc cu tine între patru ochi, bulibaşă.

Him bașa îl întrebă :

— Să-l acoperim ?

— Acoperiți-l.

Plutonierul plecă cu Him bașa. Flăcăii rămaseră să acopere mortul prins de putrezire. Ceilalți se înșiruiră în urma bulibașei.

— Să intrăm la tine în cort, zise plutonierul, și să rămînem între patru ochi.

— Poftiți.

Oarba și Alimut fură rugați să plece prin vecini. Se așezară amîndoi turcește pe rogojină.

— Te pomenești că aveți purici prin cort, spuse plutonierul.

— N-avem. N-avem nimic, nici păduchi, nici purici, zise Him bașa.

— O să aveți la iarnă.

— Dar ce, o să iernăm aici ?

— Unde credeai ?

— O să ne fie greu, oftă bulibașa.

— Fără îndoială. Stăpînirea nu v-a trimis aici ca să vă fie ușor.

Tăcu plutonierul. Tăcu și Him bașa. Undeva, în luncă, lătrară cîinii. Plutonierul spuse :

— Fugarul rănit pe care vi l-am lăsat în pază a fugit. L-au prins patrulele și-l ținem la păstrare. Cum a fugit ? Și cine e ostașul din groapă ?

Him bașa, nemaiavînd nimic de ascuns, povesti totul pe îndelete. Plutonierul îl ascultă cu luare-aminte. Cumpănindu-și cuvintele, spuse :

— Nu mă îndoiesc că tot ce mi-ai povestit este adevărat. Însă trebuie să-ți dai seama că te afli într-o situație grea. Și în aceeași situație grea se află și ceilalți bărbați ai șatrei.

— Cu ce sîntem vinovați ?

— Întîi, v-am lăsat un dezertor în pază. V-am spus că răspundeți de el cu capul. Voi l-ați lăsat să fugă. Aceasta, în împrejurările în care trăim, se plă-

tește cu capul. Al doilea, în șatra voastră și sub ochii voștri a fost ucis un ostaș. Și aceasta se plătește tot cu capul.

Him bașa se simți prins ca într-un cleşte. Oare plutonierul era hotărît într-adevăr să-i ia capul ? Nu s-ar fi părut, după felul în care îi vorbea ! Trebuia să încerce să scape. Jandarmii, fie că aveau grade pe umăr, fie că nu — îi cunoștea el — nu erau uși de biserică.

— Înțeleg. Atît eu, cît și ceilalți bărbați din șatră, ne aflăm în mîinile dumneavoastră. Puteți să ne luați capetele și puteți să ne lăsați capetele. Țineți seama că ostașul mort n-a fost omorît de noi, ci de celălalt ostaș fugar. Și mai țineți seama...

— N-am să țin seama de nimic. Vă legăm și vă ducem la judecată. Pe drum...

— Pe drum vom fi uciși. Nici unul din noi n-am mai ajunge la judecată.

— N-aș jura că nu s-ar întîmpla chiar așa.

— Și nevestele noastre ? Și copiii noștri ?

— N-are nimeni vreme să se gîndească la asta. Acum e război, un război cumplit, dus fără milă, cum nici n-a mai fost altul, și pretutindeni mor oamenii cu miile și cu sutele de mii.

— Noi nu avem nimic cu războiul.

Plutonierul se uită la el *ca la un mort,* se uită la el întocmai cum se uitase la trupul mort al ostașului dezgropat pentru cîteva clipe. Își aprinse o țigară și-i întinse și lui Him bașa una. Muștele mari și grase, verzi și galbene le dădeau ocol.

— Și... nu s-ar găsi nici o portiță de scăpare, domnule plutonier ?

Jandarmul rîse :

— În sfîrșit, ai pus degetul pe rană.

— Așadar, aș putea nădăjdui ?

— Îmi dați patruzeci de galbeni de aur — am auzit să sînteți plini de bani — și-nmormîntăm

toată afacerea ! Vorba ceea : nici usturoi n-am mîncat, nici gura nu ne miroase.

— E mult, suspină Him bașa.

Jandarmul se încruntă :

— Nu te tocmi, bulibașă. Dacă te tocmești, iți cer îndoit.

De data asta jandarmul vorbise aspru, poruncitor.

— Veți avea banii mîine dimineață.

— Nu s-ar putea pînă diseară ?

— N-am toată suma. Trebuie să-i adun de pe la oameni. Și așa, banii se dau greu, dumneavoastră știți...

— Fie. O să aștept mîine pînă la răsăritul soarelui. Aveți grijă și pregătiți-ne ceva de mîncare.

Him bașa își adună oamenii. Plecă însoțit de ei și se duse la marginea pîrîului. Muierile și copiii rămaseră la corturi. Le spuse năpasta care a căzut peste ei toți și-i întrebă. Unii fuseseră de părere să dea banii și să isprăvească o dată cu toată povestea asta. Alții se împotriviră :

— Ne-au luat fugarii aceia caii și am tăcut. Acum jandarmul vrea să ne ia banii.

— Ce altceva, decît să-i dăm, am putea face ?

— Ei sînt numai doi. Noi sîntem mulți. Să ne folosim de întunericul nopții și să-i omorîm.

— Au arme... Arme automate...

— Vor dormi. Omului adormit arma nu-i mai e de folos.

— Și după ce-i omorîm ?

— Le ștergem urmele. În pustietatea asta, dacă va fi să ne întrebe cineva de ei, multe se pot petrece fără știrea noastră.

Se ciorovăiră îndelung. Ascultaseră totdeauna stăpînirea, oricare ar fi fost ea. Pe ei, oamenii oacheși, nu-i proteguia nici o lege. Fuseseră întotdeauna la bunul plac al oamenilor stăpînirii. Trebuia să fie și acum.

Hotărîră ca în timpul serii fiecare să treacă pe la cortul lui Him bașa și să-și dea partea.

La răsăritul soarelui, plutonierul veni la Him bașa.

— Gata ?

— Gata, îi răspunse bătrînul, și-i întinse un pungoci plin cu galbeni de aur vechi, turcesc, cu zimți.

— Sînt patruzeci ?

— Numărați-i.

Jandarmul îi numără, închise șiretul și băgă pungociul greu și plin doldora în buzunar.

— Ei, s-auzim de bine, Him bașa.

— S-auzim numai de bine, domnule plutonier.

Jandarmul tinerel înhămase caii. Se urcară în căruță și plecară în grabă. Un timp se văzu căruța. Pe urmă se văzu numai praful stîrnit de roțile ei și de copitele cailor voinici, lucioși și grași. După aceea, oamenii șatrei nu mai văzură decît pustiul din jurul lor, cerul albastru, limpede ca sticla, și soarele rotund și galben, ca un uriaș ban de aur vechi, turcesc, cu zimți, ridicîndu-se falnic deasupra orizontului.

— Ei ! Acum la treabă ! zise Him bașa. Toamna e aproape. Și nu uitați că iarna îi calcă pe urme.

La amiază plutonierul îi porunci jandarmului tinerel să oprească, să deshame și să lase caii să pască.

— Între timp să ne ocupăm cu de-ale gurii.

Mîncară pe iarbă, lîngă căruță. Băură apă și băură și rachiu din plosca pe care, la plecare, plutonierul i-o ceruse lui Him bașa.

Se odihniră, și sub soarele arzător fumară, însă de vorbit nu vorbiră mare lucru.

— Înhamă. E timpul.

Jandarmul tinerel înhămă caii. Plutonierul se depărtă de căruță, se întoarse cu spatele spre ea și se descheie la pantaloni să urineze. Jandarmul tinerel luă un automat și apăsă o clipă pe trăgaci. Plutonierul se prăbuși. Caii nu se speriară. Jandarmul tine-

rel se duse la plutonier, îi luă pungociul și-l puse în buzunarul lui. Pe plutonier îl trase de picioare și se chinui mult pînă-l urcă în căruță.

— E gras ca un porc, spuse tare, cred că atîrnă mai mult de-o sută de chile... E gras ca un porc... Ca un adevărat porc...

Se urcă în căruță și dădu bici cailor. Se gîndi : „Am să spun că ne-au atacat niște fugari și că eu am scăpat ca prin urechile acului. Punga ! Am s-o pun bine. Mă voi întoarce acasă, după ce se va isprăvi războiul, *mă voi întoarce om, nu glumă !*“

Văzduh fierbinte. Pămînt nisipos fierbinte. Totuși vara se apropia de sfîrșit. Fierbinți sînt zilele. Fierbinți sînt și nopțile. Urșii mormăie. Cîinii, toropiți, zac pe lîngă căruțe sau pe lîngă corturi. Caii pasc și se apără alene de muște. Copiii se scaldă în apa caldă și sărată a lacului. Prind viermuși roșii-gălbui și-i strivesc în palmă. Viermușii miros puternic a iod. Bărbații și femeile șatrei adună iarba uscată, sfărîmicioasă de pe cîmp, o pun în saci încăpători, de cînepă, o aduc la corturi. Fiecare cap de familie își are șura lui de nutreț alături de șura de mărăcini și scaieți. Vara a fost neobișnuit de lungă și neobișnuit de călduroasă. Oamenii oachești nu știu cum va fi toamna și nici n-ar prea dori să știe, pentru că lor nu le este teamă de toamnă. De iarnă se tem oamenii șatrei și presupun că iarna care-i va găsi *acolo,* în pustiu, va fi neobișnuit de lungă și neobișnuit de aspră, cu viscole repezi și înfricoșătoare, cu geruri tari, cu nămeți uriași de zăpadă.

— Să dăm zor.. Să dăm zor...

— S-ar putea ca toamna să-și arate obrazul chiar mîine.

Uneori obrazul toamnei e uscat,
Alteori e înecat în plîns,

Te uiţi ziua pe cer, ţi se pare
Că soarele s-a-ntunecat, s-a stins.

Undeva, spre răsărit, bat tunurile. Şatra nu le aude. Războiul e departe, departe...

În săptămîna din urmă n-au mai trecut fugari, ori au trecut fără să încerce să fure cai. Jandarmii nu s-au mai arătat. Zgomotul motoarelor avioanelor n-a mai cutremurat văzduhul. S-a isprăvit cumva războiul ? Nu. Nu s-a isprăvit. Acum războiul e departe, departe...

În jurul şatrei aciuate între povîrnişuri şi lac, întinderile, cît le poţi cuprinde cu ochii, sînt goale. Spaima însă s-a lipit de fiecare om din şatră. Cînd lucrează, cînd se odihnesc, cînd vorbesc între ei, cînd tac sau cînd dorm, fiecare om din şatră simte că spaima stă lîngă el, lipită de el. Războiul e departe, departe. În fiecare clipă însă războiul poate întinde o mînă spre ei. O mînă ? Nu. E îndeajuns ca războiul să întindă spre ei toţi un singur deget, ca într-un chip sau altul să-i nimicească. Fiecare om oacheş se gîndeşte la el, la căruţa lui, la caii lui, la măgarii lui, la catîrii şi la cîinii lui, la nevasta lui, la copiii lui. Dar Him başa se gîndeşte la întreaga şatră. Se gîndeşte la păcătoasa de Lisandra şi la cei doi nemernici — Goşu şi Ariston — care s-au apucat să se lupte între ei cu cuţite lungi fără ştirea şi fără voia căpeteniei şatrei, fără ştirea şi voia lui, a lui Him başa. I-a biciuit îndestul ? Încă nu. Se pîndesc unul pe altul cu ochi de lup şi n-ar fi de mirare ca unul din ei să fie găsit într-o dimineaţă cu pieptul şi cu pîntecul spintecat. Poate ar fi bine să-i lase să se răcorească în faţa şatrei. Cu harapnicele ? Nu. Cu cuţite lungi ? Nu. Nici cu cuţite lungi. O să le îngăduie să se lupte cu cuţite scurte.

Îşi umplu sacul, îl înghesui cu genunchiul şi-l legă la gură cu un crîmpei de sfoară. Oarba veni lîngă el.

— Ajută-mă, Him, să-mi ridic și eu sacul.

Rîse și adăugă :

— După cum știi, nu mai sînt nici tînără, nici puternică. Am fost. Altădată. Pe atunci eram și frumoasă, Him...

Pe Him bașa îl podidiră lacrimile. Era a doua sau a treia oară cînd i se întîmpla în ultimele săptămîni. Nu-i răspunse. Vorbele gingașe pe care voise să le rostească îi rămaseră în gît. Dacă le-ar fi rostit, buzele i-ar fi tremurat, glasul i-ar fi tremurat, și s-ar fi dat de gol. Ridică sacul și i-l puse în spinare. Își luă și el sacul. Plecă. Oarba simți. Rîsul de pe gură i se stinse, însă bucuria îi rămase întreagă în inimă. „Him mă iubește încă. Cu toate că sînt bătrînă și stafidită și nu mai am decît puțină putere, *Him al meu a rămas al meu.* E un om grozav de aspru, dar m-a iubit întotdeauna, chiar în anii mulți și lungi în care se părea că a uitat și cum mă cheamă..."

Rămase trei pași în urmă și-și potrivi mersul după al lui Him bașa. Cîntă în gînd :

Toamna veștejesc toate florile,
Dar mușcata și tufănica-nfloresc
Pînă ce cad, albe, zăpezile...

Poate azi va veni toamna. Poate mîine va veni toamna. Poate tocmai poimîine. Și după toamnă va veni iarna, iarna neobișnuit de aspră și neobișnuit de lungă. În vreme de război totdeauna se întîmplă așa. Primăverile și toamnele sînt scurte, verile lungi și călduroase, iernile lungi și cumplite. De ce ? Nu știe nimeni. Și dacă nu știe nimeni, pe cine să întrebi ?

Numără iernile pe care le trăise. Erau multe. Verile nu le mai numără, căci erau tot atîtea cît și iernile. O să mai trăiască o iarnă și pe urmă încă o iară și încă o iarnă. Iarăși zîmbi. De unde știa ea cîte ierni o să mai trăiască ? Nimeni nu știe cînd va muri. Nimeni. Omul, cînd se uită înainte, i se pare

că viața lui va fi lungă, nesfîrșit de lungă. Și, de asemenea, i se pare că viața e *ceva*, că viața e *mult*, că viața e *totul*. Poate să fie așa, și poate să fie și altfel. Pentru că, atunci cînd omul se uită în urmă, i se pare că viața a fost *puțin*, dacă nu chiar *nimic*. Cum *nimic ?* Cum putuse să-i treacă prin minte acest gînd ? Viața era mult. Viața era *totul*. Și în viața ei încăpuse totul : dragostea ei pentru Him, care nu se va stinge decît o dată cu ea, dragostea ei pentru cei cinci fii ai ei și pentru toate odraslele lor. Dragostea ei pentru Him se va stinge o dată cu ea ? Nu. Dragostea ei pentru Him nu se va stinge niciodată. Un cîntec născocit în veche vechime, nu se cunoștea de cine, spunea :

Chiar după ce voi muri, dragul meu,
Și voi fi-ngropată adînc în pămînt, dragul meu,
Deasupra mormîntului meu va arde veșnic o flacără, dragul meu.
Ziua, flacăra va fi albă, dragul meu,
Noaptea, flacăra va fi neagră, dragul meu.
Și tu n-o vei vedea niciodată, dragul meu,
Flacăra albă va fi dragostea mea pentru tine, dragul meu.
Flacăra neagră va fi dragostea mea pentru tine, dragul meu.
Flacăra albă și flacăra neagră, dragul meu,
Nu se vor stinge niciodată, dragul meu,
Niciodată, niciodată, dragul meu.

Văzduh fierbinte. Cer fierbinte. Pămînt sălbatic. Nisipos. Fierbinte. Oamenii oacheși adună iarbă uscată, adună scaieți, adună mărăcini, adună uscături din crîngul mărunt. Adună... Adună... În orice împrejurări viața trebuie păzită, viața trebuie păstrată mult, cît mai mult cu putință. Șatra va avea de înfruntat o iarnă lungă și aspră, cu geruri, cu viscole, cu furtuni de zăpadă. O s-o înfrunte.

Him bașa aruncă sacul în iarbă, lîngă cort. Se întoarse și luă sacul din spinarea Oarbei. Cîrduri de copii goi veneau dinspre lac făcînd hărmălaie. În fața corturilor se aprinseră, ca de obicei, focuri pentru pregătirea mesei de amiază. Dar, abia aprinse, focurile începură să-și joace repede flăcările. Aerul încremenit și stătut se clătină.

— Vîntul ! S-a trezit din somn vîntul.

Soarele continuă să strălucească și să verse asupra pămîntului valuri de căldură apăsătoare, dar către miazănoapte orizontul se înnegri. Vîntul, pînă aci domol, se înteți și se apucă să șuiere șerpește. Ierburile uscate și sfărîmicioase, luate de vînt, se amestecară cu pulberea cîmpurilor și umplură văzduhul. Caii, măgarii și catîrii, risipiți pe luncă, se strînseră unii într-alții. Muștele mari și grase, verzi și galbene — muștele de război — se lipiră de pielea vitelor. Corturile se zbătură, vrînd parcă să se smulgă de lîngă țărușii de care erau legate și să zboare. Cîinii se treziră din toropeală și se aciuară și mai cu temei pe sub căruțe. Urșii mormăiră și încercară să scape din lanțuri. Oamenii oacheși stinseră de îndată focurile, călcînd scaieții și ciulinii care ardeau cu picioarele. Cîinele Rob țîșni de sub căruța lui Him bașa, se depărtă de corturi, se opri și, îndreptîndu-și botul spre cer, urlă îndelung a pustiu... a pustiu și a moarte.

— Vîntul s-a schimbat în furtună...

— A venit toamna...

Maldărele de nori negri, iviți spre miazănoapte, se umflară, crescură neînchipuit de repede și se grăbiră să acopere soarele. Șatra, pitulată în corturi, așteptă să fulgere și să tune. Nu se văzură fulgere și nu se auziră tunete. Se auzi numai vuietul năprasnic al furtunii alergînd pe nesfîrșirile goale, pustii și, după puțină vreme, răpăitul furios al ploii care se apropia. Aerul se răci brusc. Ploaia se repezi asupra corturi-

lor. Acum întregul cer, de la zare la zare, era acoperit de nori negri, groși, bolovănoși, care se izbeau unul de altul, care intrau și se topeau unul într-altul.

— Plouă cu găleata.

— Cam de multișor n-am mai pomenit asemenea ploaie.

— Numai de n-ar ține mult.

— O să ție.

— Mușcă-ți limba.

Ploaia crescu clipă cu clipă pînă deveni un adevărat potop. Ar fi trebuit să curgă șiroaie pe lîngă cort. Pămîntul nisipos însă, ars luni și luni de zile de soarele neîndurător al verii care se sfîrșea, părea că a deschis pretutindeni guri uriașe care, însetate peste măsură, înghițeau totul, sorbeau totul. Potopul se amestecă dintr-o dată cu bulgări de gheață rotunzi, de mărimea oului de pitulice.

— Grindină.

— Are să ne strice corturile.

Corturile ude răpăiau, sunau înfundat de parcă ar fi fost tobe, rezistau însă și ploii și grindinii. Frigul se întări și se ascuți. Oamenii oacheși și mai ales copiii începură să dîrdîie. Umblară la lăzile cu țoale, scoaseră zăbunele și cojoacele, gherocurile și dulămile, și se îmbrăcară repede cu ele ca în miez de iarnă. Bărbații își puseră căciulile în cap, iar femeile se înfășurară în broboade.

— Brrr !

— Mor de frig !

— Brrr !

— Mai acum un ceas mureai de căldură.

— Blestemat ținut. Aici o să ne rămîie oasele.

— Ba n-o să ne rămîie de loc.

— Urșii... Ce e cu urșii ?

— S-au adăpostit, ca și cîinii, sub căruțe.

Cîțiva, mai grijulii, ieșiră în pragul corturilor și priviră spre lunca acoperită toată de bolovani ro-

tunzi de gheață. Caii, măgarii și catîrii șatrei se adunaseră într-o singură grămadă. Înghesuiți unul într-altul se izbeau și se mușcau între ei, căutînd să-și ferească, în primul rînd, capetele de grindina care se prăvălea nemiloasă de sus.

— La primejdie, vitele, ca și oamenii, își feresc capetele.

Oamenii șatrei, își simțiră inimile sfîșiate, era însă cu neputință să le sară, într-un chip oarecare, în ajutor.

— Dacă mai ține grindina, ne lasă fără vite.

Ariston, gol pînă la brîu, ieși din cort și se îndreptă alergînd spre luncă. Își acoperise capul cu un sac gros de cînepă, iar deasupra capului ținea cu amîndouă mîinile o tingire mare, cu fundul afumat. Grindina, învîrtejită de furtună, îl pocnea dușmănoasă din toate părțile, tingirea răpăia, dar omul alerga mai departe, cu picioarele goale și păroase prin apă, fără să se sinchisească.

— Ce vrea să facă ?

— Nu pricepi ?

— Nu.

— Aleargă la vite. O să le aducă la corturi, să le adăpostească.

Ariston desfăcu grămada vitelor cu cîteva lovituri, își alese caii și, mai lovindu-i cu palma pe șolduri, mai îndemnîndu-i cu răcnete, îi mînă spre cortul lui și-i împinse înăuntru.

Grindina se înteți și mai mult.

— Vitele !... Ne omoară grindina vitele...

Urlau, se văitau, își smulgeau bărbile și pletele, dar de mișcat nu se mișcau din pragul corturilor, deși Ariston le arătase tuturor ce au de făcut.

Pe cînd ceilalți oameni ai șatrei stăteau încă pe gînduri, Him bașa și Alimut, cu capetele acoperite cu saci și cu tingiri, goi și ei pînă la brîu și cu izme-

nele suflecate pînă deasupra genunchilor, o luară la goană către luncă. Privindu-i, îți venea să crezi că nici unul dintre ei n-a trecut de douăzeci de ani. Him bașa, dacă-l judecai după iuțeala picioarelor și agerimea întregului trup, părea chiar mai tînăr decît Alimut.

Atunci, într-o singură clipă, oamenii oacheși se scuturară de frică. În mai puțin de jumătate de ceas, caii, măgarii și catîrii șatrei se aflau la adăpost, în corturi.

Pămîntul nisipos, în sfîrșit, își astîmpără și-și sătură setea. Apa începu să se adune și să curgă la vale, spre lac. Pînă să-și dea seama de ce se întîmplă, șătrarii se pomeniră cu clăile și stogurile de iarbă risipite.

— O nenorocire nu vine niciodată singură.

— Vezi bine c-așa e...

Spre seară, grindina la început se rări și după aceea încetă cu totul. Ploaia însă continuă să se prăvălească din norii negri și groși cu aceeași îndîrjire. Șuvoaiele curseră și pătrunseră în corturi. Vîntul vui și învălmăși mai departe firele repezi și vînjoase ale ploii.

Potopul ținu trei zile și trei nopți. În tot acest timp oamenii oacheși dîrdîiră de frig, nu mîncară și nu băură nimic, n-avură cum s-aprindă focuri și nici somnul nu se lipi de nimeni. Caii, măgarii și catîrii rămaseră și ei în picioare, se zgribuliră de frig și tremurară ca și oamenii.

Într-a patra zi, spre dimineață, vîntul sparse norii și-i alungă. Cerul se limpezi. Soarele răsări vesel peste întinderile îmbuibate ori chiar acoperite de ape, și după ce se ridică deasupra orizontului începu să pripească și să verse iarăși asupra pămîntului valuri de căldură ca-n plină vară. Oamenii oacheși își întinseră straiele ude leoarcă, păturile și așternutu-

rile la uscat pe oiştile căruţelor şi ieşiră aproape goi din corturi mînîndu-şi din urmă vitele.

— Cîinii trăiesc ?

— Nu s-a prăpădit nici unul.

— Dar urşii ?

— Trăiesc şi urşii.

Him başa vru să-l mai întrebe pe Blebe şi altceva, dar se răzgîndi. Socoti că e mai bine să treacă el însuşi de la cort la cort şi să întrebe de sănătatea oamenilor.

— Să fii tare, Him, îl povăţui Oarba. Nu puţine veşti rele vei afla.

— Morţi ?

— Destui.

— De unde ştii ? Nu te-ai mişcat de lîngă mine şi de vorbit n-ai schimbat o vorbă cu nimeni.

— Presupun, Him. Femei cu burta verde, copii de ţîţă, bătrîni. Cele trei zile şi cele trei nopţi de prăpăd n-au fost uşoare.

Him se supără :

— Cobe ! Totdeauna ai cobit !

— Du-te şi vezi, Him, şi pe urmă să vii să-mi spui că am cobit, dacă am cobit cumva.

Oarbei îi păru rău că i-a stricat inima lui Him başa. Vorbele însă fuseseră spuse şi nu mai puteau fi prinse din văzduhul în care se risipiseră şi înghiţite.

Him başa cercetă cort cu cort şi, nu după mult timp, se întoarse abătut. Oarba îl simţi. Şi pentru că Him tăcu îndelung, cuteză să-l întrebe :

— Ei, cum stau lucrurile ? Am cobit ?

— Din nenorocire, nu. Au murit două femei din cele ce aşteptau să nască şi cinci sugari.

Oarba nu-l mai întrebă cine anume. Spuse simplu :

— Trebuie să găsiţi *un loc bun de îngropare*. Cît o să rămînem aici, cimitirul o să tot crească. *Ceea ce s-a întîmplat acum e numai începutul... numai începutul.*

Him îl privi pe Alimut. Băiatul sta în fața cortului aproape gol și-și prăjea pielea arămie la soare. Din cînd în cînd își clătina capul și dîrdîia scurt, de parcă frigul încă nu izbutise să iasă din trupul lui. În fața tuturor corturilor oamenii oacheși se încălzeau la soare, copleșiți de nemîncare, de oboseală, de somn. Numai morții rămăseseră în corturi. Morților le era tot una dacă afară era cald sau frig. Unii șătrari își aduseră aminte că nu mîncaseră din ziua în care începuse să cadă ploaia și grindina.

— Ar trebui să aprindem focuri.

— Cu ce ?

— Crîngul ! O să găsim uscături în crîng.

Se încîrduiră într-acolo. Fața liniștită a lacului, ca și lunca dintre rîpi și lac, fumega. De pretutindeni, în aerul cald și plăcut, se ridicau aburi alburii, subțiri care nu apucau să se închege, pentru că soarele îi destrăma și-i topea. Caii, măgarii și catîrii aproape că nu mai aveau ce să pască. Ploaia rupsese, sfărîmase și risipise firele de iarbă, ciulinii și scaieții șubrezi. Animalele scurmau cu boturile pămîntul nisipos, umed și moale și se mulțumeau cu rădăcinile, atunci cînd le găseau.

Către amiază băiețandrii se întoarseră din crîng cu maldăre de găteje la spinare. Veneau încet, legănîndu-se. Ajunseră la corturi și aruncară jos gătejele. Ploaia le pătrunsese adînc și nu luară foc decît după ce fură stropite cu gaz. Focurile începură să ardă cu fum gros, negricios, și curînd căldările așezate pe pirostrii dădură în clocot.

— Mămăligile o să fie gata îndată.

— Dar fasolea ?

— A dat și ea în fiert.

Mîncară hulpavi pînă se săturară. O dată cu astîmpărarea foamei, veni și voia bună. Bus îi spuse Oarbei :

— Bunico, *tu ai văzut ?* Au murit muştele. Au murit toate muştele, bunico. Toate ! Toate !

— De văzut, n-am văzut, Bus, însă am simţit.

Bucuroşi, copiii şatrei strigară, jucîndu-se printre corturi :

— Au murit muştele...

— Au murit muştele...

— Au murit muştele...

Joaca şi strigătele pline de veselie care împrăştiau vestea morţii muştelor verzi şi grase, galbene şi grase, *a muştelor de război,* care chinuiseră săptămîni de zile şatra şi care răspîndeau în jurul lor miros greu şi greţos de hoit, le aduse aminte oamenilor oacheşi de morţii care se odihneau ţepeni în corturi şi care începuseră să miroase urît. Him chemă oamenii.

— Trebuie să îngropăm morţii.

— Să-i îngropăm, dar unde ?

— Acolo unde l-am îngropat pe soldatul acela.

— Facem şapte gropi sau una singură ?

Him başa se gîndi un timp. Pe urmă, văzînd că oamenii aşteaptă hotărîrea lui, zise :

— Una singură, dar aveţi grijă să fie largă şi adîncă. Morţii au dreptul la odihnă deplină.

Acum, în corturi, printre corturi, pe lîngă corturi nu se aflau decît oameni vii. Pămîntul, izbit necontenit de valurile soarelui arzător, începu să se usuce şi să se întărească sub tălpile goale ale oamenilor oacheşi, sub tălpile goale ale cîinilor şi ale urşilor şi sub copitele cailor, măgarilor şi catîrilor răspîndite pe lunca nisipoasă dintre rîpile roşcate şi lacul cu ape grele şi sărate.

Alimut, care de la întîmplarea petrecută pe întuneric în zăvoiul de lîngă fluviul cel mare se ferea de ochii iscoditori ai şatrei, prinse curaj, se îmbrăcă şi trecu semeţ, cu fruntea sus, printre corturi. Toţi întinseră gîturile şi zgîiră ochii :

— I-a trecut mîhnirea.

— Se-ndreaptă spre cortul lui Calub.

— O să se-mpace cu Kera.

— Pînă la urmă, omul rămîne om. I s-a făcut dor de...

— Săracul! Trebuie să-l înțelegem. Nici nu apucase să-i dea cep.

— Lasă că i-au dat alții.

— L-au scutit de osteneală.

— De la asemenea osteneală, eu unul nu m-aș da îndărăt.

— Cine mai e ca tine ? !

Vorbeau tare. Aerul era limpede, curat. Cuvintele îl ajungeau din urmă pe Alimut și-i intrau în urechi. Dacă l-ar fi înjurat și l-ar fi huiduit, dacă ar fi aruncat după el cu pietre ori cu ciomege, i-ar fi fost mai ușor de îndurat.

— Măcar de-ar fi început-o unul ! Dar au început-o patru ! Patru, mă ! Vă dați seama ? Și toți patru arătau ca niște namile.

— I-ai văzut ?

— Nu. De văzut nu i-am văzut. Am auzit numai. Am auzit de la alții care i-au văzut.

— De la cine ?

— Ia du-te dracului și nu mă sucăli !

— De ce să mă duc, mă, dracului ? A ? De ce să mă duc dracului ?

— Pentru că mă sucălești.

Alimut ocoli cortul lui Calub fără ca măcar să încerce să arunce o privire înăuntru. De altfel, nici nu se gîndise să se ducă la tatăl Kerei. I se făcuse dor de urși. *Se ducea la urși*, să-i vadă, și drumul trecea pe lîngă cortul acela. Ce vină avea el ?

Elezar se afla lîngă cort, lungit pe rogojină. Asfințitul se apropia, dar soarele tot nu-și pierduse puterea și băiatul se simțea plăcut mîngîiat de razele călduțe care-i înfășurau trupul. Cînd îl văzu pe Alimut se ridică și se uită lung la el. Feciorul lui

Him bașa nu se osteni nici măcar să-i dea bună ziua. Întărîtat și rușinat cum era, îl întrebă scurt :

— Unde sînt urșii ?

Fără să se mire nici de glasul lui aspru, nici de chipu-i încruntat, Elezar îi răspunse :

— După cort, unde vrei să fie ? ! Sînt după cort.

Alimut trecu după cort. Elezar îl urmă. Văzîndu-i, urșii mormăiră și mai tare și se zbătură în lanțuri, cum aveau obiceiul să facă ori de cîte ori se apropia cineva de ei. Numai bătrînul Zazu rămase liniștit în patru labe. Îi curgeau ochii și din cînd în cînd dîrdîia de parcă ar fi fost bolnav de friguri. Babaia se freca de coastele lui ca să-l încălzească. Alimut îl întrebă pe Elezar :

— Dar ce e cu Zazu ?

— Tu nu vezi ? E bolnav.

— Crezi c-o să moară ?

— Poate. Peste cîteva zile. A răcit în timpul ploii. Cred că altceva nu poate să fie la mijloc.

Ceilalți urși slăbiseră, dar acum, după ce-i dogorise soarele o zi întreagă, arătau veseli. Arăta veselă și ursoaica Babaia, care nu se dezlipea o clipă de ursul ei, de bătrînul ei urs Zazu.

— Să-i spunem lui Him bașa, zise Alimut, el ține mult de tot la urși, și ține mai ales la Zazu.

— Spune-i.

Alimut plecă. Trecu iarăși pe lîngă cortul lui Calub, tot fără să arunce o privire.

Vestea că bătrînul Zazu s-a îmbolnăvit îl tulbură adînc pe stăpînul șatrei. Tocmai de asta nu avea nevoie acum, să i se îmbolnăvească și să-nceapă să-i moară urșii. Nu era destul că-i mureau oamenii ?

De boala lui Zazu se află îndată și cînd Him bașa ajunse la urși se adunase acolo aproape întreaga șatră. Sarat se tîra pe genunchi în jurul ursului bolnav, îl pipăia, se uita la ochii lui stinși și urduroși și iarăși îl pipăia.

— Ei, ce spui ?

— Nu mai are zile multe, Him bașa.

— I s-au aprins plămînii ?

— Ploaia...

— Ce facem cu el ? Îl lăsăm să moară, ori ?...

— Altădată, zise Him bașa încet, altădată l-am fi lăsat să moară, nu i-am fi luat nici pielea și l-am fi îngropat cum se cuvine. Acum... *Acum e altceva...*

— Să-i luăm pielea și restul să-l aruncăm la cîini.

Him ridică fruntea :

— De ce la cîini ? Voi tot nu pricepeți în ce stare ne aflăm ? *De ce să dăm bunătatea de carne la cîini ?*

Pe Sarat îl podidiră lacrimile. Îi mai podidiră lacrimile și pe alții. Pentru cele două borțoase moarte în plină tinerețe nu vărsase nimeni o lacrimă și nici pentru sugarii abia îngropați. Careva zise, smiorcăindu-și nasul :

— Dar cum o să mîncăm noi carnea lui Zazu ? *Ursul Zazu a fost pentru noi ca un frate... Ca un frate...*

Him gîndi : „Nu știu dacă pînă la primăvară n-o să ajungem să ne mîncăm unii pe alții". Nu-și rosti gîndul cu glas tare. N-avea nici un rost să-și neliniștească și să-și întristeze și mai mult șatra. Spuse cu glas moale :

— Cine vrea să mănînce din carnea ursului, să mănînce.

Urcan îl întrebă :

— Și... cînd o să fie tăiat și jupuit Zazu ?

— Mîine, spre seară, zise Him bașa. Să-i mai dăruim o zi și o noapte de viață. Într-adevăr, pentru noi toți ursul Zazu a fost ca un frate... Ca un frate. Dar acum s-a bolnăvit și noi trebuie să-l tăiem și să-l mîncăm.

— Nu e cine știe ce de el. L-a slăbit drumul și l-a slăbit și zăcerea. Pînă mîine seară i se topește toată carnea. Dacă tot ne-am hotărît să-l tăiem, hai să-l tăiem acum.

Him tăcu. Tăcură și ceilalți șătrari. Urcan stărui :

— Spuneai, bulibașă, să-i mai lăsăm ursului o noapte și o zi de viață. Ce să mai facă ursul cu viața ? Acum n-are ce să mai facă Zazu cu viața. Mie... Mie îmi chiorăie mațele de foame.

Urcan nu rostise nici o minciună. În șatră, multora le chiorăiau mațele de foame, însă le era rușine să mărturisească.

Bașa hotărî :

— Pînă mîine seară să nu se atingă nimeni de Zazu.

— Și dacă moare ?

— Dacă moare... Dacă moare, îl îngropăm ca pe un om.

— Nu te înțeleg, bulibașă, la ce-i mai trebuie lui Zazu viață ?

Him nu mai izbuti să se stăpînească :

— Dar ție, ție, Urcane, care ai trecut de mult de optzeci de ani, ție la ce-ți mai trebuie viața ?

Pe neașteptate se lăsă o tăcere adîncă. Oamenii oacheși se scărpinară la ceafă și, după ce li se păru că s-au scărpinat îndeajuns, rînjiră. Bătrînul Urcan spuse ceea ce gîndiseră toți :

— Eu sînt om, bulibașă, om, nu urs. *Și omului, chiar celui bătrîn, oricît ar fi trăit, tot o să i se pară că n-a trăit destul. Omul nu se satură niciodată de viață... niciodată.*

— Așa e, bașă, noi sîntem oameni și vrem să trăim, cu orice preț vrem să trăim.

Him bașa nu crezu că este nevoie să se mai întindă la vorbă. Le întoarse spatele și plecă. Din urmă, Urcan îi strigă :

— Cu ursul cum rămîne ?

— Așa cum am hotărît, zise Him. Ați uitat că ursul e-al meu ?

Nimeni nu mai spuse nimic. Soarele asfinți. Văzduhul se răcori. Pămîntul umed se răci. Oamenii

stinseră focurile, însă întîrziară mult timp pe lîngă vetrele calde, cu lulelele aprinse. Tăceau. Unii se gîndeau la morții lor îngropați pe colină, alții la ursul Zazu care fusese mai bine de cincisprezece ani mîndria șatrei și care, acum, avea să fie tăiat, hărtănit și aruncat în oale pentru ciorbă, ori fript în frigări la foc domol. Moartea începuse, în corturi, să se arate în toate felurile. Se putea cineva feri de moarte? Nu. Nu se putea feri.

Noaptea, ușor luminată de stele și de lună, fu friguroasă. Oamenii dormiră puțin și cu somnul deseori întrerupt.

Lisandra nu se temu nici de lumina subțire a stelelor și a lunii, și nu se temu nici că Goșu se va trezi și va băga de seamă că ea lipsește din cort. De cum simți că bărbatul s-a afundat în deplină odihnă, se ridică de pe rogojină, își acoperi umerii și spatele cu broboada și plecă spre pîrîu. Mergea încet, cu fruntea sus și-i plăcea că pămîntul aspru și rece îi răcorea tălpile goale. Trupul îi ardea ca focul, însă inima îi bătea în piept liniștită. Ariston o aștepta lîngă pîrîu, întins pe o pătură pe care o adusese de la cort. Fără să se ridice în picioare, desfăcu brațele și o primi lîngă el. După cîteva clipe șopti :

— Dar ce ai ? Parcă-ai fi o flacără. Nu cumva ești și tu bolnavă ca ursul Zazu ?

Lisandra zîmbi :

— Da, sînt. *De dorul tău.*

Se despărțiră spre ziuă.

Cînd ajunse la cortul lui Goșu, acesta n-o certă. O întrebă :

— Te-ai săturat de Ariston ?

— Nu, Goșule, îi răspunse dulce Lisandra. Nu m-am săturat... Nu m-am săturat... Și află că eu n-o să mă satur niciodată de Ariston... niciodată... niciodată... Auzi ? Niciodată... niciodată.

— Aud. Am să-l omor pe Ariston. Cît de curînd am să-l omor pe Ariston. Cînd ai să-l vezi mort, n-o să-ţi mai placă. Muierile vii, şi mai ales cele rele de muscă, n-au ce face cu bărbaţii morţi.

— Te lauzi, Goşule. Iar te lauzi. Mie mi s-a şi acrit de cînd te tot aud lăudîndu-te. Tu n-o să-l omori niciodată pe Ariston.

— Poate crezi că Ariston n-are moarte.

— Ariston nu va muri niciodată. Dragostea mea îl va ţine şi-l va apăra de moarte.

— Chiar după ce vei muri tu ?

— Chiar. Pentru că dragostea mea va trăi şi după moartea mea.

Goşu rîse. Lisandra se răsti :

— Dacă mai tîrziu, îţi rup dinţii.

— Încearcă numai...

Tinerii soţi s-ar mai fi ciondănit cine ştie cît, dacă n-ar fi auzit prin văzduhul rece şi fumuriu al zorilor care se apropiau zgomote de motoare. Aerul tremura şi gemea. Cîinele Rob se trezi, se depărtă de corturi, ridică botul şi urlă a pustiu şi a moarte, mereu a pustiu şi a moarte, mereu, mereu... Se treziră şi ceilalţi cîini şi lătrară cu toţii speriaţi. Urşii mormăiră şi se zbătură în lanţuri. Şatra se scutură de somn şi oamenii oacheşi ieşiră, cu mic-cu mare, în faţa corturilor răpănoase şi începură să caute cu ochii pe cer. Stelele păleau şi se topeau în lumina care creştea şi se limpezea. Motoarele avioanelor gemeau tot mai adînc şi tot mai aproape.

— Uite-le ! Sînt multe...

— Ba nu sînt multe de loc, sînt numai trei.

— Dar ce ? Trei sînt puţine ?

Zburau sus de tot şi soarele, care nu se ivise încă la orizont, le aurea din plin trupurile greoaie şi aripile largi. Trecură mai departe şi se pierdură repede în alburiul răsăritului de soare. Se auziră, după puţin timp, cîteva explozii. Erau departe şi totul se

auzea înfundat, catifelat parcă. Totuşi aerul vibra şi fremăta. Șatra rămase neclintită. Careva spuse :

— Au bombardat convoaie de tancuri pe șoseaua cea mare.

— Dar cum de știau aviatorii că azi, în zori, pe șoseaua aceea vor merge tancuri ?

— Știau. În vreme de război toate, sau aproape toate se află, se știu și se răspîndesc.

Zgomotul motoarelor, care acum veneau dinspre apus, se apropie. Soarele răsări într-o baltă de sînge. Avioanele apărură. Acum, la întoarcere, zburau ca și la venire, în triunghi. Trecură chiar pe deasupra șatrei, într-o plutire repede, lină și parcă veselă, și peste puțin timp se pierdură către răsărit, în lumina orbitor de bogată a soarelui. După ce văzduhul se liniști și amuți orice zgomot, șătrarii aprinseră focuri. Soarele începu să pripească.

— Vom avea încă o zi caldă, zise bașa.

— Poate vor fi mai multe, spuse Oarba. Ținutul e ciudat. Nu-l văd, însă îl simt și e ca și cum l-aş vedea. Într-o zi pot să înceapă să curgă iarăși ploile. Tot așa, dintr-o zi într-alta, poate veni iarna. Dacă șatra nu se pregătește cu temei pentru iernat, puțini dintre noi vor mai apuca să se bucure de primăvară.

— M-am gîndit și eu, Sina. La toate m-am gîndit.

— Chiar la toate ?

— Iarna va fi grea.

— Va fi ! Nu știu de ce, dar din veche vechime se știe că în timp de război iernile sînt mai lungi și mai grele ca de obicei.

— Ar trebui să pun oamenii să sape bordeie, bordeie adînci și largi. Dacă vom locui laolaltă cu vitele, o să ne fie mai cald.

— Omule, omule, dar la lemne te-ai gîndit ? Pentru bordeie trebuie grinzi. Trebuie bulumaci ! În pustietatea asta...

— N-avem de unde lua nici grinzi, nici bulumaci.

— Atunci ? Dacă iernăm în corturi, ne prăpădim cu zile. Trebuie să ajungem vii pînă la primăvară, pînă înverzeşte lunca. Pe urmă...

— Pe urmă, spuse rîzînd Him, *pe urmă sîntem călifari, nu ne mai doare nici capul.*

— De mult nu te-am mai auzit rîzînd, Him.

— Fac şi eu haz de necaz... Haz de necaz...

Alimut zise scurt, cu glasul plin de veselie :

— Vin !

Him tresări :

— Cine ?

În clipa în care aruncă întrebarea întoarse capul şi nu mai avu nevoie de răspunsul lui Alimut ca să priceapă de cine anume era vorba. Aproape toţi oamenii din şatră se îndreptau bodogănind spre cortul bulibaşei. În capul cîrdului se aflau Goşu şi Ariston şi, la un pas în urma lor, mîndră şi gătită ca de nuntă, Lisandra. Oamenii oacheşi tăcură şi se opriră. Him îi întrebă :

— Ce s-a întîmplat ?

Aşa cum se petrecea de cele mai adeseori cînd întrebarea era pusă mai multora, nu răspunse nici unul. Başa se încruntă :

— Ei ? Spuneţi-mi ! Ce vreţi ?

Răspunse amărîtul de Ferdic :

— Nu te supăra, bulibaşă, dar trebuie să iei o hotărîre.

Îi arătă cu mîna pe Goşu şi pe Ariston şi continuă :

— Cu ăştia doi nu mai e de trăit în şatră. S-au apucat să se bată cu pumnii între corturi. Dacă nu săream să-i despărţim cu sila, îşi scoteau ochii ori se sugrumau unul pe altul. Nu, bulibaşă, aşa nu poate să meargă mai departe. Se bat toată ziua, se înjură într-una, noaptea se pîndesc...

— Din pricina Lisandrei ?

— D-apoi dintr-a cui crezi ?

— Și ce hotărîre ar vrea șatra să iau ?
Aproape toți strigară într-un glas :
— Să se bată cu cuțitele.
— Să se bată pînă ce unul din ei va muri.
— Să se bată fără crutare.
— Să se bată...
— Să moară unul...
Him tăcu. Ascultă gălăgia, tăcu și privi cu băgare de seamă chipurile oamenilor. Cunoștea fiecare chip în parte și fiecare cută, fiecare zbîrcitură de pe fiecare chip. Pe măsură ce șătrarii strigau și se întărîtau, fețele li se roșeau, ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, li se aprindeau și li se bulbucau de parcă ar fi vrut să le iasă cu totul din cap.
— Să se bată...
— Cu cuțitele...
— Pînă moare unul din ei...
— Nu e loc pe lume pentru amîndoi...
— Nu, nu e loc pe lume...
Cu o zi înainte, numai cu o zi înainte, șatra îngropase șapte morți : două muieri cu copii în pîntec și cinci sugari. De la nouăzeci și șapte de suflete, șatra scăzuse la nouăzeci. Era neîndoios că iarna avea să fie grea. Mulți vor cădea de ger, poate și mai mulți de foame. Oamenii nu se gîndeau la morții abia îngropați, nici la cei ce urmau să moară în zilele ori săptămînile apropiate, ci voiau să vadă *acum* cum moare un om sau, mai bine zis, cum este omorît un om.
— Să se bată cu cuțite lungi.
— Ba mai bine să se bată cu cuțite scurte.
— Să se bată...
— Acuma...
— Să se bată pînă moare unul din ei.
Șatra parcă își pierduse mințile. Șatra voia să simtă în nări miros de sînge omenesc, cald. Șatra

voia să vadă cum moare un om. Nu. Nu. *Şatra voia să vadă cum este omorît un om.*

Nevăzută, moartea *da tîrcoale şatrei*. Săptămîni după săptămîni, cu încăpăţînată stăruinţă, moartea da tîrcoale şatrei şi din cînd în cînd îşi clănţănea dinţii, şi-i înfigea în ea şi-i împuţina sufletele. Oamenii oacheşi se temeau, ca şi ceilalţi oameni de pe scoarţa pămîntului, de moarte. Cumplit se temeau de moarte. Dar acum simţeau nevoia s-o ajute, acum şatra ţinea negreşit să vadă cum este omorît un om al şatrei de către un alt om al şatrei.

Corturile se goliră. Toată şatra se adună şi se înghesui acolo, în faţa cortului lui Him başa. Veni şi Kera. Avea obrazul tras, ochii afundaţi în cap. Lăsase la o parte sfiala, ruşinea, îşi călcase pe inimă, venise acolo, se arătase iar în lume ca să vadă cum doi bărbaţi, goi pînă la brîu, se vor bate cu îndîrjire, cu cuţite lungi sau cu cuţite scurte, se vor însîngera, se vor izbi pînă ce unul din ei va fi omorît... Pînă ce unul din ei va fi omorît...

Multe văzuse Him în anii aspri pe care îi trăise şi multe ştia. Printre altele ştia că lumea se înghesuia acolo unde este omorît un om, că oamenilor le place să vadă cum sînt omorîţi oamenii. Unii oameni simt chiar plăcere să omoare alţi oameni. La război ? La război, însă nu numai la război.

În jurul şatrei se aflau numai cîmpuri goale, cîmpuri goale de oameni şi parcă goale de orice viaţă. Lacul sărat şi mîlos din apropiere era şi el lipsit de viaţă. Lipsit de viaţă părea şi cerul pe care rareori se scria zborul avioanelor ori al păsărilor.

— Să se bată cu cuţitele.

— Acum. Chiar acum să se bată.

Lisandra zîmbea. Goşu şi Ariston se uitau în pămînt. Celorlalţi le ieşiseră ochii din cap. Cîţiva, din

pricina prea multor strigăte, răgușiseră. Ei continuau totuși să strige, așa răgușiți cum erau, cu îndîrjire :

— Să se bată, cu cuțitele să se bată !

— Acum. Chiar acum !

— Să se bată pînă cînd unul din ei va muri sub ochii noștri.

— Așa ! Așa !... Să se bată. Unul din ei trebuie să moară sub ochii noștri.

— Sub ochii noștri !

— Sub ochii noștri ! Acum !

— Chiar acum !

— Dacă unul din ei n-o să moară astăzi, șatra n-o să aibă liniște.

— N-o să aibă liniște...

Him era stăpînul șatrei. Stăpînul temut. Stăpînul ascultat fără crîcnire. Avea dreptul să îngăduie lupta. Avea însă și dreptul s-o oprească.

Șatra era întărîtată. Oamenii oacheși își pierduseră mințile ? Poate da. Poate nu. Mai curînd, în împrejurările în care trăiau aci, pîndiți de pretutindeni de moarte, voiau s-o cheme, să-i arunce un suflet, s-o potolească. Poate moartea se va mulțumi cu sufletul acela și lor, celorlalți, le va ierta viața. Credința aceasta veche, uitată de mult, înviase acum și căpătase glas. Credință zadarnică. Moartea unuia nu-i va feri pe ceilalți de moarte. „Am să intru în cort, își spuse în gînd Him bașa. Am să iau harapnicul și-am să-i lovesc năprasnic, pînă ce-i voi împrăștia."

— Să se bată cu cuțitele...

— Pînă ce unul din ei va muri sub ochii noștri...

Șatra voia ca un om să moară sub ochii ei.

Îi lăsă pe toți să strige și să urle, intră în cort și puse mîna pe harapnic. Oamenii oacheși îl văzură ieșind și pricepură că voia lor, arzătoarea lor dorință de a vedea cum este omorît un om, nu se va împlini. Tăcură de parcă cineva le-ar fi retezat dintr-o dată glasurile cu o singură lovitură de sabie.

Him își scuipă în palmă și ridică harapnicul. Nimeni nu se clinti. În ochii neobișnuit de mari, rotunzi și neobișnuit de negri ai oamenilor oacheși se ivi *spaima și așteptarea*. Spaima era mare. Așteptarea însă era și mai mare. Pe cine va izbi întîi Him bașa? Pe Goșu și pe Ariston? Sau pe cei adunați în jurul lor și care cereau cu stăruință lupta?

Spre mirarea întregii șatre, Him bașa nu lovi pe nimeni și nici măcar nu pocni cu harapnicul pe deasupra capetelor. Lăsă mîna în jos și spuse moale:

— Bine. Să se îndeplinească voința voastră. Să se bată Goșu cu Ariston cu cuțite scurte, acum...

Nu adăugă, cum s-ar fi cuvenit, „pînă cînd unul din ei moare", dar șatra, întărîtată și uimită cum era, nu băgă de seamă această lipsă.

Șătrarii ieșiră dintre corturi, aleseră un loc de pe care smulseră scaieții și ciulinii și se așezară roată. Bătrînilor li se făcu loc în față. Copiii se aciuară printre picioarele părinților, iar cei mici fură luați pe umeri. Him bașa stă între Oarbă și Alimut. La dreapta și la stînga bulibașei se rînduiră ceilalți feciori ai lui, cu nevestele și cu copiii lor. Bus se lipi de Oarbă. Goșu și Ariston își scoaseră cămășile și rămaseră goi pînă la brîu. Ferdic aduse de la corturi cuțite scurte cu vîrful ascuțit și cu două tăișuri. Him le încercă tăișurile și alese două din ele. Erau aidoma. Îi chemă lîngă el pe Goșu și pe Ariston:

— Cuțitele sînt la fel.

Cei doi bărbați goi pînă la brîu le priviră. Pe urmă le pipăiră ascuțișurile și vîrfurile.

— Da, bulibașă, cuțitele sînt la fel, zise Goșu.

— Și eu sînt de aceeași părere, rosti Ariston.

Luară cîte unul, se duseră în mijlocul cercului și se așezară, gata de încăierare, la trei pași unul de altul. Goșu își scuipă în palmă. Își scuipă în palmă și Ariston. Him ridică harapnicul. Spuse:

— Începeți cînd veți auzi pocnetul harapnicului.

Șatra tăcu. Multora începu să le zvîcnească tîmplele și să li se bulbuce ochii. Bașa pocni din harapnic. Deși așteptau pocnetul, oamenii oacheși tresăriră. Cei doi, din mijlocul cercului, se încordară și fiecare se uită adînc în ochii celuilalt, de parcă ar fi vrut să-și ghicească gîndurile, cum va sări și unde va încerca să-și înfigă cuțitul. Ariston, care părea a fi cel mai îndîrjit, rămase nemișcat, la pîndă. Goșu începu să-i dea tîrcoale, socotind și chibzuind din care parte să atace, cum să se ferească de cuțitul lui Ariston și unde să-l împlînte pe al său. Liniștit, Ariston se întorcea ușor pe călcîie și nu-și scăpa din ochi dușmanul. Nu se auzea nimic. Era ca și cum nu numai nesfîrșirile acelui ținut ar fi fost pustii și moarte, ci și toate făpturile șatrei.

Trecuse numai cîteva clipe de cînd Him pocnise din harapnic, dar oamenilor oacheși li se păru că trecuse o veșnicie. Lisandra era, toată, numai zîmbet, numai ochi, numai fericire. Zîmbetul i se schimbă însă repede în rînjet. Privi întîi vîrful cuțitului lucios al lui Ariston și pe urmă fața liniștită și plină de încredere a acestuia, rupse tăcerea, spunînd batjocoritoare:

— Of! Goșule, Goșule!... N-ai curaj nici cît un cocoș, Goșule!... Nici cît un cocoș...

Cîțiva rîseră, însă cei mai mulți rămaseră, ca și mai înainte, numai ochi și numai tăcere. Goșu nu auzi nimic, sau se prefăcu numai că nu aude. În lunca săracă, un măgar se apucă să zbiere din senin. Lisandra hohoti:

— Au ajuns să rîdă de tine pînă și măgarii.

Ariston zîmbi și cum se întîmplă ca în clipa aceea muierea să se afle chiar în fața lui, nu se putu stăpîni să nu-i arunce o privire fugară. Se petrecu întocmai ceea ce așteptase Goșu. Sări fulgerător și dibui cu vîrful cuțitului coastele lui Ariston. Acesta însă găsi vreme să înlăture înțepătura, însă nu cu

totul. Vîrful cuțitului lui Goșu îi sfîșie pielea, dar mai departe nu pătrunse. Sîngele țîșni. Șatra scoase un țipăt de bucurie. Ariston nu o luă în seamă și, păstrîndu-și mai departe firea, rămase în apărare. În clipa următoare, găsi prilejul să-l sîngere și el pe Goșu pe umăr. Simțind acuma nu numai mirosul sîngelui său, dar și mirosul lui Goșu, Ariston trecu și el la atac. Lupta crescu și se învioră.

Lisandra nu mai glumi și nu mai surîse. Cei doi bărbați, goi pînă la brîu, pletoși, bărboși, mustăcioși, se apropiau, se izbeau, se depărtau și se aruncau iarăși, cu iscusință și repeziciune, unul asupra altuia și rareori se întîmpla să nu se înțepe cu cuțitele. Amîndoi sîngerau din plin, continuau să se înțepe și cu cît se înțepau și sîngerau mai mult, cu atît îndîrjirea și pofta lor de a se bate creștea.

Văzduhul era albastru și gol. Șesurile nemărginite din jur, ca și rîpile din apropiere, erau pustii. Soarele, cu toate că nu mai avea puterea din vară, încălzea încă pămîntul și sudoarea curgea nestînjenită nu numai pe fețele și trupurile celor doi bărbați tineri, vînjoși și frumoși care se încăierau cu cruzime, săreau, icneau și se izbeau cu cuțitele, ci și pe fețele și trupurile privitorilor care rămăseseră toți cu sufletul la gură.

Ciucit lîngă picioarele bătrîne și uscate ale Oarbei, Bus tremura de plăcere la fiecare lovitură pe care unul sau altul dintre cei doi luptători o primea. Oarba se sprijinea cu mîna dreaptă de umărul băiatului și urmărea desfășurarea încăierării după zvîcniturile trupului fraged al lui Bus. Se aplecă spre băiat și-l întrebă în șoaptă:

— Ți-e frică?

— Nu, bunică, n-are de ce să-mi fie frică. Vreau să văd care dintre ei o să cadă pînă la urmă înjunghiat.

— Tu care ai vrea să moară?

— Amîndoi, răspunse, nevinovat, băiatul.

— De ce?

— Cum de ce, bunică? De-aia!...

Șatra, pe neașteptate, scoase un urlet. Oarba îl întreabă pe Bus:

— Cine-a căzut?

— Nici unul, bunică. Ariston a scăpat cuțitul.

Nici Ariston, nici Goșu, nici privitorii nu-și dădură seama cum se făcuse, dar lui Ariston îi scăpase cuțitul din mînă. N-avea cum să se aplece să-l culeagă din țărînă. În clipa în care ar fi încercat, Goșu l-ar fi înjunghiat.

Goșu își arătă dinții albi și mari și se apucă să-i dea tîrcoale, întocmai cum făcuse la începutul luptei. În ochii lui Ariston năvăli spaima. Acum nu se mai putea apăra decît cu pumnii. Goșu se apropia de el, se depărta, se apropia și își arăta mereu dinții mari și albi. Îl avu pe Ariston de cîteva ori în vîrful cuțitului, însă nu-l atinse. Lisandra își mușcă buzele. Șatra strigă:

— Omoară-l, Goșule, omoară-l acum, că dacă nu-l omori tu pe el acum, te omoară el pe tine!

— Ai dreptul să-l omori, Goșule. Nu uita *că ai dreptul să-l omori... ai dreptul să-l omori...*

Him tăcu. Goșu își aruncă jos cuțitul și-l împinse cu piciorul la marginea cercului. După aceea se aruncă cu mîinile goale asupra lui Ariston. Acestuia nu-i veni să creadă. Rămase o clipă descumpănit. Și în clipa aceea, în loc să-l pocnească în pîntec sau în tîmplă, să-l doboare și să încalece pe el, Goșu îl plezni cu pumnul peste gură și-i căută ochii. Apăsă o singură dată cu vîrful degetului gros, îi crăpă ochiul stîng și i-l și scoase. Înnebunit de dureri, Ariston scoase din piept un strigăt sălbatic. Goșu îi întoarse spatele. Era plin de sudoare și de sînge. Ieși din cerc și se duse la pîrîu să se spele. După cîțiva pași se întoarse și strigă către muierile șatrei:

— Oblojiţi-l şi aveţi grijă de el, să se vindece. Nu-l iert şi-am să mă mai bat o dată cu Ariston Chiorul. Ba poate chiar de mai multe ori.

Ajunse la pîrîu, se dezbrăcă la piele şi se spălă îndelung. Pînă la el, şuvoiul de apă care izvora din rîpi venea limpede ca lacrima. De lîngă el, pînă ce se vărsa în lacul cu ape sărate, pîrîul era roşu. Îşi curăţă cu grijă fiecare înţepătură şi, pentru a opri sîngele care se încăpăţîna să curgă, presără rănile cu pămînt umed. După aceea se întinse şi se uscă mult timp la soare.

Cînd se întoarse la cort, flămîndă dar mulţumită de tot ce se întîmplase, şatra mînca pe lîngă focuri. Soarele era la amiază. Lisandra îl întrebă cu glas şters :

— De ce nu l-ai ucis ? Îl aveai în mînă pe Ariston ! De ce te-ai mulţumit numai cu scoaterea unui ochi ? Îl aveai în mînă şi pe deasupra aveai şi dreptul să-l omori ! De ce nu l-ai ucis ?

Goşu ridică din umeri, deveni blajin şi-i şopti :

— De ce să-l ucid ? Mi-ai spus de atîtea ori că tu fără Ariston nu poţi să trăieşti. Mi-ai spus ori nu mi-ai spus ?

— Ţi-am spus, Goşule.

— Iar eu ţi-am spus că nu pot să trăiesc fără tine. E limpede ?

— Limpede.

— Ţi-ar fi plăcut dacă Ariston mă omora ?

— Mi-ar fi plăcut.

— Ariston n-o să mă omoare.

— Dar nici tu pe el n-ai să-l omori, Goşule, tu n-ai curaj să omori om. Şi dacă n-ai curaj să omori om, nu ai nici curajul să-l omori pe Ariston.

— Într-o vreme vroiam să-l omor. Din toată inima vroiam să-l omor.

— Puteai să-l omori astăzi.

— Puteam. Însă cînd l-am văzut fără cuţit, m-am răzgîndit. Mi-am zis că e mai bine să-l schilodesc, decît să-l omor.

— Şi ce-ţi foloseşte ţie că l-ai lăsat chior ?

— Vreau să văd dacă Ariston, fiind chior, tu o să-l mai iubeşti ca pînă acum.

Lisandra zîmbi. Pe urmă rîse. Apoi se prinse cu mîinile de pîntec şi hohoti. Goşu se uită la ea prosteşte. Lisandra tăcu. Îşi încruntă sprincenele. Se aspri :

— Omule, omule ! Puţină minte ai ! Eu am să-l iubesc pe Ariston chiar dacă tu ai să-i scoţi şi celălalt ochi şi-ai să-l laşi orb buştean. Eu am să-l iubesc pe Ariston chiar dacă tu ai să-i rupi mîinile şi picioarele şi n-o să mai rămînă din el decît un butuc. Tu n-ai înţeles niciodată ce este dragostea... niciodată... niciodată...

— De ce crezi tu asta ?

— Nu ştiu. Şi dacă nu ştiu, n-am ce-ţi răspunde.

Nu-şi mai spuseră nimic. Se aşezară la masă, mîncară pînă se săturară şi se traseră la umbră, în cort. Goşu se culcă şi adormi îndată. Ceva mai departe de el, pe aceeaşi rogojină, se culcă Lisandra, însă de ea somnul nu se lipi.

Trecu amiaza. Şatra începu să freamăte.

— Ce facem cu Zazu ? Ursul suflă greu. Îl tăiem ori nu-l tăiem ?

Cîţiva se duseră la cortul lui Him başa. Îl găsiră stînd turceşte pe rogojină.

— Ce facem cu ursul, bulibaşă ?

— Tăiaţi-l.

— Nu vii cu noi ?

— Ba viu.

Se ridică. Oasele bătrîne îi trosniră. Mergea încet de parcă picioarele i-ar fi fost de plumb.

Zazu sufla greu. Nici ursoaica Babaia, nici ceilalţi urşi nu-l învredniceau cu vreo privire. La apropierea

oamenilor oacheși urșii începură să se zbată în lanțuri. Numai Zazu rămase liniștit. Blebe, care adusese cu el un cuțit lung, întrebă :

— Îl tăiem aici ori în altă parte ?

— Lîngă pîrîu, spuse bașa, să nu vadă ceilalți urși ce facem cu Zazu.

Se duseră lîngă Zazu, îl ajutară să se ridice pe picioare și încercară să-l tragă după ei. Ursul, presimțind parcă ce-l așteaptă, își adună puterile ce-i mai rămăseseră, mormăi furios, își arătă dinții mari și galbeni de bătrînețe și se împotrivi. Sarat vru să-l ciomăgească pe Zazu și să-l silească să meargă. Him îl opri :

— Îi ajunge că-l tăiem. De ce înainte de a-l tăia să-l mai și batem ? *Zazu nu e om, e urs.*

Cu toate că nu era om ci urs, acum bătrînul Zazu se purtă întocmai ca un om. Văzu șatra în jurul lui, văzu cuțitul lucind în soare în mîna lui Blebe și, mai ales, văzu că în ochii șătrarilor nu se găsea nici pic de milă. Înțelese că i s-a apropiat sfîrșitul.

Printre picioarele oamenilor oacheși se tîrau pe burtă cîinii, așteptînd să lingă sîngele fierbinte ce va începe să curgă. Cîinele Rob părea a fi tot atît de nerăbdător, pe cît de hămesit. Și cîte nopți, cîte zile fericite trăiseră laolaltă cîinii cu urșii șatrei !

Bașa se duse lîngă urs și vru să-l mîngîie pe cap, între urechi, cum făcuse de atîtea ori de-a lungul anilor. Mai înainte, cînd Him ori feciorii lui Him îl mîngîiau între urechi, Zazu mormăia dulce și duios ca un copil. Acum se întoarse și mușcă adînc mîna lui Him bașa.

— Tăiați-l pe loc ! porunci mînios stăpînul șatrei. Și fără întîrziere... Fără întîrziere... Aici... Pe loc !...

Oamenii se bulucirä. Unii îl traseră de gît, alții îl împinseră pînă la cîțiva pași de ceilalți urși. Îl ținură, îngenunchind pe trupul lui slăbit de oboseală și de

boală, și Blebe îi tăie gîtul. Ursul Zazu abia apucă să mormăie de cîteva ori, horcăi, rămase nemișcat. Atunci îl apucară de picioare și-l tîrîră între corturi. Îl jupuiră. Cîinelui Rob i se îngădui să lingă sîngele care umpluse pămîntul. Celorlalți cîini ai șatrei li se aruncară măruntaiele. Pielea o sărară și o puseră la uscat pe-o prăjină.

Dar la ursul Zazu carnea era totul. Carnea dulce, zemoasă parcă ! O tăiară bucăți-bucățele și fiecare cort își avu partea lui. O halcă întreagă i se trimise lui Him bașa. Oarba n-o primi.

— Noi am ținut la Zazu ca la un om. L-am cumpărat de puiandru. Nu ne putem atinge de carnea lui...

Seara, șatra mîncă ciorbă de urs și friptură de urs.

Unii, mîncîndu-i carnea, îl căinară pe Zazu.

— A fost un urs bun.

— Juca frumos.

— Multe parale a cîștigat Him de pe urma lui.

Alții mîncară fără să zică nimic.

— La masă bună...

— La masă bună nu trebuia să lipsească băutura și cîntecul.

— Să bem și să cîntăm.

— Nu se supără bașa ?

— De ce să se supere ? După tăierea lui Zazu s-a dus în cort și a băut singur o butelcă întreagă de rachiu. Acum...

— Acum bașa doarme dus.

Șătrarii acoperiră focurile cu cenușă și rămaseră mai departe pe lîngă vetrele calde. Amurgul se stinse. Pe cer înfloriră stelele și după puțin timp luna își arătă și ea obrazul galben, strîmb și ciuntit. Văzduhul rămase tot neclintit, însă se răcori. Tăierea ursului Zazu și lupta în care Ariston rămăsese chior umpluse bine ziua. Acum trebuia să fie umplută și seara. Dar cum ?

Întîi se auzi suspinînd o vioară. Pe urmă zumzăi altă vioară. Nu trecu mult și se apucă să le țină isonul un țambal. Cîntecele vechi, pe care șatra nu le mai ascultase de multe săptămîni, bucurau și în același timp întristau sufletele. Cu ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, șătrarii vedeau stelele și vedeau, dacă se uitau spre ea, și luna cu obraz galben, strîmb și ciuntit. Cu aceiași ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri vedeau licărind apa neclintită a lacului, vedeau cîmpurile din jur acoperite de întunericul subțire și străveziu al nopții, vedeau rîpile din apropiere și-și mai vedeau corturile și căruțele. Toate acestea le vedeau și, totuși, nu le luau în seamă. Acum ochii lor vedeau prin închipuire ținuturile în care trăiseră odinioară — nici unul din ei nu știa cînd a fost acest odinioară — strămoșii strămoșilor lor. Păduri uriașe. Fluvii uriașe. Cîmpii uriașe. Fiare multe și crude. Păsări neînchipuit de mari și păsări neînchipuit de mici.

Sfios la început și nițeluș rece, cutezător și din ce în ce mai cald, glasul Kerei cîntă :

Nu știm de cînd umblăm cu negrele noastre corturi prin lume,
Nu știm de ce colindăm cu lungile noastre căruțe prin lume,
Nu credem în ursitori, dar cineva ne-a ursit
Să fim mereu pe drumuri fără sfîrșit.
Nu credem în soarta haină
Dar cineva ne-a sortit să n-avem hodină.
Credem în viață și viața ne este amară,
Credem în dragoste și dragostea ne omoară.
Credem în dragoste și dragostea ne omoară...

Oamenii oacheși, orice li s-ar fi întîmplat, erau obișnuiți să se bucure, să se veselească, să chiuie. Erau grozav de zgîrciți cu lacrimile. Nu le risipeau oricum și pentru orice. Acum însă ochii lor rotunzi,

neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri, lăcrimară din belşug. Oarba nu mai izbuti să se stăpînească. Se tîngui :

— Ştiaţi că sînt aici şi ştiaţi că de ani de zile nu mai am vedere. De ce m-aţi făcut să plîng ? Am mai plîns şi acum cîteva zile. Şi nu mai vreau să plîng. Pentru că orbilor lacrimile le ard şi ceea ce le-a mai rămas din ochi.

— Dar ce-ai vrea să facem, mătuşă Sina ?

— Cîntaţi cîntece vesele şi jucaţi jocuri săltăreţe. Jocul o să alunge tristeţea.

— Dacă vrem să fim veseli, trebuie negreşit să ne-mbătăm.

— Îmbătaţi-vă, zise Oarba, îmbătaţi-vă, dacă aveţi cu ce.

Unii se îmbătară cu rachiu. Alţii cu secărică se ameţiră. Jucară cu mari, cu mici, pînă li se sleiră puterile, de veselit însă nu izbutiră să se veselească. Întunericul subţire şi străveziu al nopţii atîrna greu deasupra lor, îi înconjura din toate părţile, îi apăsa. Cînd biata lor petrecere se sparse şi şătrarii se risipiră pe la corturi, Oarba îl chemă pe Alimut.

— Ai văzut fata ?

— Am văzut-o şi am ascultat-o.

— Ce-ai de gînd să faci cu ea ?

— Nimic. N-o pot suferi. De cîte ori mă gîndesc la ea, şi de cîte ori o văd, mi se pare că-i am înaintea ochilor *pe cei patru* care şi-au făcut pe rînd rîs de ea. Şi atunci mă cuprinde sila şi-mi vine să vărs. Uite, şi-acum îmi vine să vărs. De sila ei îmi vine să vărs. Cum mă gîndesc la ea, cum îmi vine să vărs...

— Varsă... Varsă pînă vei lepăda tot veninul din tine.

Dimineaţa, şatra se trezi mahmură. Oamenii oacheşi îşi aduseră aminte de tot ceea ce se întîmplase în corturi, între corturi şi lîngă corturi, şi se ruşinară. Unora le păru rău că stăruiseră ca Goşu şi Ariston să

se bată cu cuțitele pînă ce unul din ei va muri. Altora le veni greață pentru că mîncaseră din carnea lui Zazu ori pentru că se îmbătaseră. Soarele strălucea mîndru și tînăr. Cerul era limpede. Pămîntul, sub tălpile goale, mai păstra o parte din frigul ascuțit al nopții, dar aerul neclintit era cald și plăcut. Caii, măgarii și catîrii se chinuiau să prindă în bot ceea ce mai rămăsese din iarba, scaieții și mărăcinii verii. Cîinii, tolăniți la soare, dormitau leneși. Urșii mormăiau în lanțuri și ursoaica Babaia nu dădea nici un semn de mirare că trăiește întîia zi în care, după ani și ani, ursul Zazu nu-și mai zornăie lanțul alături de ea. Pielea lui Zazu, sărată și atîrnată pe o prăjină, se usca la soare. Bus, despuiat, se juca mai departe de corturi, cu alți copii de seama lui, despuiați și aceia. Băiatul, amețit de joacă, văzu venind spre șatră doi oameni călări. Crezu că sînt jandarmi. Îi privi mai bine. Puști aveau pe umăr, însă nu erau îmbrăcați în uniforme albastre, iar caii lor nu erau înalți și grași ca ai jandarmilor, ci mărunți și focoși. Intră frica în el, se repezi spre corturi și se apucă să strige cît îl ținea gura :

— Străini... Oameni străini !... Ooameni străini și înarmați !...

— Unde sînt ?

— Uite-i. Vin pe lîngă lac.

Șatra își aruncă privirile spre lac. Doi oameni călări veneau la pas, ca și cum n-ar fi avut nici o grabă, spre corturi. Șătrarii se adunară grămadă să-i aștepte. Îl chemară și pe Him bașa.

Cei doi străini se apropiară și își opriră dintr-o smucitură caii. Unul era mărunțel, îndesat, cu obrazul adînc ciupit de vărsat și purta mustăți lungi, celălalt, roșcovan, ras, deșirat, cu ochii mici, verzi. Amîndoi purtau bocanci soldățești, pantaloni groși, de postav, cojoace și căciuli de miel, cu fund țuguiat. Pe umăr țineau puști. Deteră bună ziua, zîmbiră, se ui-

tară la șatra adunată în păr și tăcură. Tăcură și oamenii oacheși. Într-un tîrziu, ciupitul de vărsat întrebă :

— Ei, cum vă simțiți ?

— Bine, răspunse în numele șatrei bașa, cum nu se poate mai bine.

— Atunci, zise lunganul roșcovan, atunci, oameni buni, nu ne rămîne decît să vă urăm multă sănătate și să plecăm.

— Dar ce v-a adus la noi ?

— Ne-am gîndit, spuse ciupitul de vărsat, că n-o duceți tocmai bine, că s-ar putea să vă lipsească una sau alta și-n cazul ăsta, de, oameni sîntem, hotărîsem să facem pe dracu-n patru și să vă dăm o mînă de ajutor. Dar... Dacă o duceți bine, dacă n-aveți nevoie de nimic, plecăm în drumul nostru.

— Aș vrea, dacă nu e cu supărare, să vă pun o întrebare, zise bașa.

— Pune-o. N-o să ne supărăm noi de cîteva vorbe.

— Sînteți oamenii stăpînirii ?

Străinii rîseră.

— De ce ne întrebați ?

— Ca să știm cu cine avem de-a face.

— Nu sîntem oamenii stăpînirii.

— Atunci cum de purtați arme ? Acum numai oamenii stăpînirii au voie să poarte arme.

— Iacă, purtăm arme. Nu sîntem oamenii stăpînirii, dar purtăm arme. Pe meleagurile astea e cam primejdios să umbli cu mîinile goale.

— Sînteți cumva... negustori ?

— Într-un fel, da. Dar dacă spuneți c-o duceți bine, că nu vă lipsește nimic, n-avem ce vorbi. Ne luăm rămas bun și ne ducem pe drumul nostru. Găsim alte șatre.

Him bașa tăcu un timp. Apoi spuse :

— Descălecați și poftiți în cortul meu, să bem o dușcă

— Dumneata ești bulibașa ?

— Da. Eu sînt bulibașa și mă cheamă Him.

— Am auzit de dumneata.

— Unde ?

— Acolo, în oraș, lîngă fluviu. Ați cumpărat grîu și făină. Și-ați plătit totul cu aur.

— Am plătit cu ce-am avut. Acum aur nu mai avem.

Ciupitul de vărsat rîse :

— Nu zi vorbă mare, Him bașa. Poate mai aveți.

Descălecară, legară caii de loitra unei căruțe și-l urmară pe bașa în cort.

Oarba întrebă :

— Him, să plec ori să rămîn ?

— Dă-ne ceva de băut și rămîi.

Dibui plosca plină de rachiu și-o întinse bulibașei. Străinii băură pe rînd cîte-o înghițitură. Pe urmă bău și Him bașa. Roșcovanul zise :

— Avem de vînzare făină. V-o aducem pînă la crîng. Acolo ne-o plătiți cu aur și-o luați.

— La ce preț ?

— Cinci galbeni de aur sacul. Făină bună, din grîu nou, măcinată mărunt.

— E scumpă, zise bașa, pentru pungile noastre e prea scumpă.

— Nu uita, bulibașă, că ne aflăm în pragul iernii. Pe aci iernile sînt grele și lungi. După ce cade zăpada nu mai calcă pe la voi picior de om. Muriți de foame. Pînă la primăvară muriți cu toții de foame, afară de cazul cînd vă cade mîncarea din cer.

— Din cer, spuse ciupitul de vărsat, din cer acum nu mai cad decît bombe.

— Mai lăsați-ne ceva din preț.

— Avem risc mare, zise roșcovanul. Dacă ne prind oamenii stăpînirii, s-a zis cu noi.

— Nu vi se întîmplă nimic, rosti încet Him. Mișcați din urechi și nu vi se întîmplă nimic.

— Mişcatul din urechi ne-ar lăsa săraci.

Se tocmiră îndelung. Pînă la urmă se înţeleseră : patru galbeni de aur pentru un sac de făină.

— Şi cînd o să ne-o aduceţi ?

— Peste o săptămînă. Venim cu două căruţe şi ne oprim lîngă crîng. Ne daţi banii şi vă luaţi făina. Noi o să fim trei. Şi-o să fim, ca şi acum, înarmaţi. Nu de alta, dar dacă vă trece prin cap să ne omorîţi şi să ne luaţi făina pe deageaba, s-avem cu ce să vă curăţăm.

— Pînă acum n-am omorît pe nimeni, zise Him başa.

— Mulţi oameni, pînă la războiul ăsta, n-au omorît pe nimeni. Şi-acum omoară fără să clipească din ochi. Acum aproape că nu e om care să nu fi omorît cel puţin un alt om. Războiul... Războiul calcă în picioare toate legile.

Cei doi tîrgoveţi salutară şatra şi plecară călări, la pas, aşa cum veniseră. Him başa chemă bărbaţii din şatră şi le spuse ce anume a vorbit cu străinii şi la ce înţelegere au căzut.

— Dacă lucrurile vor merge tot aşa, spuse Sarat, n-o să treacă mult şi n-o să mai avem asupra noastră nici o para.

— S-ar putea ca lucrurile să meargă şi mai rău, spuse Him. Iarna e ca şi venită. Iar pînă la primăvară... Pînă la primăvară e mult. *Trebuie s-apucăm primăvara cu zile.* Pe urmă... Pe urmă vom vedea noi ce-o mai fi de făcut... dacă o mai fi ceva de făcut.

— Şi dacă rămînem fără aur ?

— Totul e să nu rămînem fără viaţă.

Oarba asculta şi tăcea. Him avea dreptate. Totul era ca primăvara să găsească în viaţă cît mai mulţi oameni în şatră. Cum de nu înţelegeau cu toţii un lucru atît de simplu dar atît de trebuitor ?

— Şi pentru că tot ne aflăm aici, zise başa, cred că s-ar cuveni să mai vorbim şi despre altele.

— Vorbeşte şi te vom asculta.

— Cu mîncarea, într-un fel sau altul, o s-o scoatem noi la capăt, dacă o să-ntrebuinţăm, ceea ce avem şi ceea ce vom mai cumpăra, cu măsură. Dar în afară de foamete, ne mai pîndeşte un duşman tot atît de cumplit. Şi acest duşman este frigul. N-o să avem cum să-l înfruntăm în corturi. Ar fi bine dacă ne-am face bordeie. Pentru bordeie însă ne lipsesc lemnele. Nu ne rămîne decît să scobim bordeie cu cazmalele în pereţii rîpilor. M-am gîndit să scobim patru bordeie mari în care să aibă loc şi vitele. Iar în timp ce noi, bărbaţii, vom trece la această lucrare, femeile şi copiii noştri să strîngă din crîng toate uscăturile. Frigul se biruie cu focul, cu focul întreţinut cu grijă în adăpost.

— Şi cam cînd ar trebui să pornim la treabă ?

— Chiar astăzi, dacă n-aveţi nimic împotrivă.

— N-avem nimic împotrivă, bulibaşă. Vremea se poate schimba de la ceas la ceas şi pe timp urît munca nu dă spor.

Cînd oamenii oacheşi porniră la asalt cu uneltele lor, povîrnişul se arătă destul de îndărătnic. Cazmalele se rupeau, tîrnăcoapelor li se toceau şi li se strîmbau ascuţişul, şătrarii, neînvăţaţi cu o muncă atît de grea, osteneau repede şi stau gata să se lase păgubaşi. Timpul se menţinea frumos. Era adevărat că nopţile deveneau din ce în ce mai reci, însă zilele se asemuiau deseori cu acelea ale verii : cer limpede, văzduh cald şi încremenit, soare dogoritor.

— După o toamnă atît de lungă şi atît de frumoasă, n-are de ce să vină o iarnă aspră.

— Ce-ar fi să...

— Să lăsăm lucrul ?

— De ce nu ? Sîntem obişnuiţi să petrecem iarna în corturi.

Înşelaţi de blajinătatea toamnei, oamenii lui Him başa se arătau înclinaţi să se lase pe tînjală. Atunci

mai-marele șatrei, dacă vedea că porunca lui nu găsea destul trecere, punea mîna pe bici.

— Nu se poate să pierim cu toții din pricina lenii voastre.

Biciul izbea spinări goale și gura bătrînă a lui Him vărsa neostenit rîuri de sudălmi... rîuri de sudălmi...

— Dar ce ai cu noi, bulibașă ? O să iernăm pe răspunderea noastră, în corturi.

— Au să vă moară femeile și copiii de frig.

— N-o să ne moară.

Goșu săpa cu hărnicie și tot cu hărnicie săpa și Ariston. Peste ochiul scos iubitul Lisandrei era legat cu o fașă moale, mîngîietoare, din pînză galbenă de borangic. Rana, spălată cu fiertură de ierburi și oblojită în fiecare seară de maică-sa, se vindeca încet, dar se vindeca. Acum, oamenii șatrei, cînd pomeneau de el, nu-i mai spuneau Ariston, ci Chiorul. Bus se învîrtea mereu pe lîngă el și din „nene Chiorule“ în jos și „nene Chiorule“ în sus, nu-l mai scotea.

Șatra aștepta ca Ariston să izbucnească. Chiorul însă își păstra firea, ba chiar zîmbea. În cele dintîi zile după încăierarea cu Goșu, se lăsase mîncat de supărare și de mînie. Cum de-i scăpase cuțitul din mîini ? Dacă nu i-ar fi scăpat cuțitul !... Zile și nopți, își tot bătea capul, însă tot nu înțelegea pentru ce-i iertase Goșu viața. Să-i fi scăpat lui Goșu cuțitul !...

Lisandra căra, alături de alte femei tinere, bolovanii afară din peștera pe care o săpau bărbații. Trecea pe lîngă Goșu și nici nu se uita la el. Trecea și pe lîngă Ariston, îi zîmbea și-l sorbea din ochi. Într-o zi găsi prilejul să-i șoptească :

— Deși te-a schilodit Goșu, dragule, mie mi-ai rămas tot atît de scump ca înainte.

— Am să-l omor, spuse tot pe șoptite Ariston. Am să-i dau una cu tîrnăcopul în cap și-am să-l omor... negreșit am să-l omor... am să-l omor...

— Și după aceea ?

— Fugim din șatră. Ne luăm de mînă și fugim amîndoi din șatră.

— Au să ne prindă, Aristoane, au să ne prindă.

— Atunci ce să fac? *De omorît tot trebuie să-l omor.*

— Omoară-l noaptea. Pîndește-l noaptea, cînd se duce la umblătoare, și omoară-l pe tăcute, cu cuțitul. După ce-l omori, dai fuga la mine la cort, mă iei, și fugim.

Goșu îi văzu că tăinuiesc. Lăsă lucrul și se apropie de ei.

— Plănui cu nevastă-mea cum să mă omori?

— Da, tocmai asta plănuiam. Cum de-ai ghicit?

— Nu era greu. Și ție și Lisandrei numai asta vă umblă prin cap... Numai asta...

Ariston zîmbi.

— E adevărat. Numai asta ne umblă prin cap, însă, după ce-o să te omor, nici eu nici Lisandra n-o să ne mai gîndim de loc la tine. Cel puțin eu, unul, ți-o făgăduiesc.

— N-o să mă omori, Chiorule, n-ai putere și n-ai pricepere. În schimb eu...

— Vrei să spui c-ai să mă omori tu pe mine?

— Înainte de a te omorî, am să-ți scot și celălalt ochi. Atunci... Atunci Lisandra o să umble cu tine prin sate și, arătîndu-te cu degetul, o să cînte cu glas plîngăreț pe la porți: „Oameni buni, dați-mi ce vă lasă inima pentru un biet orb... dați-mi ce vă lasă inima".

Goșu nu apucă să cînte mai departe batjocoritor cîntecul orbilor. Ariston aruncă tîrnăcopul și se repezi ca fulgerul asupra lui.

Goșu era, ca și Ariston, cu mîinile goale. Lisandra nu se aștepta la încăierare. Își pierdu cumpătul și dădu un țipăt. Ariston sărise pe neașteptate asupra lui Goșu. Acesta însă se ferise la timp și-i pusese piedică. Ariston căzuse cu fața în jos și, temîndu-se

că dușmanul va căuta să-i scoată și ochiul sănătos așa cum se lăudase, se grăbise să-și acopere obrazul cu mîinile. Goșu încălecă pe Ariston și, folosind briceagul, în loc să-i caute ochii, se întoarse, îi pipăi șoldurile și-și vîrî mîinile sub pîntecul dușmanului.

— Săriți ! strigă Lisandra înnebunită. Săriți că Goșu îl lasă pe Ariston neom !...

Șătrarii, care-și părăsiseră uneltele de lucru și alergaseră să privească noua încăierare a celor doi bărbați, nu se clintiră. Rîseră. Careva zise :

— Acum Chiorul o să pătimească pe unde-a păcătuit.

Lisandra pricepu că Ariston nu va primi nici un ajutor de la oamenii aceia. Se hotărî să intre ea însăși în luptă. Se repezi la Goșu, îl lovi cu pumnii și, în cele din urmă, zgîriindu-i adînc obrazul, izbuti să-l descleșteze de Ariston. Pe cînd îl împingea și-l îmbrîncea, Him bașa, care auzise țipetele Lisandrei, se ivi în pragul peșterii cu biciul.

— Iar v-ați luat la bătaie ?

— Iar, îi răspunse Goșu, iar, dar nu din vina mea.

— Cine a început ?

— Chiorul.

Him îi trase cîteva bice lui Ariston pe spinare. Nu-l iertă nici pe Goșu.

— Dacă nu vă băgați mințile-n cap, o să vă alung pe amîndoi din cuprinsul șatrei.

— N-o să faci asta, bulibașă, zise Goșu rîzînd, n-ai dreptul. A ne alunga din șatră în împrejurările în care trăim e totuna cu a ne osîndi la moarte. Nu, Him bașa, acest drept nu-l ai.

— O să vedem noi dacă am sau nu acest drept. Deocamdată apucați-vă de lucru.

Se întoarseră cu toții la cazmalele și la tîrnăcoapele lor, însă nici unul nu mai avea poftă de lucru. Se adunau prin colțuri, șușoteau între ei, rîdeau...

— N-are dreptate bașa. A izgoni astăzi un om din șatră este totuna cu a-l osîndi la moarte. Unde să se ducă Ariston ? Și unde să se ducă Goșu cu Lisandra ? În jur, cît vedem cu ochii, pustiu și numai pustiu.

— Dar nici așa nu mai poate să meargă. Mereu certuri. Mereu încăierări.

De fapt, acum oamenii șatrei nu mai aveau nici o poftă de lucru. Aruncară uneltele și părăsiră peștera. Him se supără, însă își dădu seama că n-are ce le face și-i lăsă în plata Domnului. Seara îi chemă :

— De mîine munca începe o dată cu răsăritul soarelui și încetează o dată cu scăpătatul.

Cuvintele mai-marelui șatrei fuseseră aspre și ferme, însă a doua zi lucru începu totuși destul de tîrziu. Cîteva focuri răsunătoare de armă treziră în zori șatra și o speriară. Him îi liniști :

— Trebuie să fie străinii cu care m-am înțeles să ne aducă făina.

Adunase de la fiecare cort banii. Îi avea gata. Intră în cort, luă punga și o vîrî în brîu. Plecă spre crîng. La cîțiva pași în urmă veneau somnoroși și mahmuri toți bărbații șatrei. Erau cu mîinile goale. Se apropiară de crîng. Văzură trei căruțe încărcate cu saci. Caii deshămați încercau să pască firele de iarbă uscată pe care ploaia ce căzuse de curînd le mai înviorase. Lîngă căruțe se aflau cinci oameni și toți cinci purtau arme. Ciupitul de vărsat le ieși în drum și le strigă :

— Rămîneți pe loc. Să vie încoace cu banii numai bulibașa.

Oamenii oacheși se opriră. Him bașa îl întrebă pe ciupit :

— De ce să nu venim mai mulți ? Noi n-avem arme. Iar voi ați venit mai mulți decît ne-a fost vorba.

— Nu ne temem de voi, zise ciupitul, dar paza bună trece primejdia rea.

Se ciorovăiră îndelung. Pînă la urmă se învoiră. Ciupitul veni singur între oamenii oacheşi şi fără puşcă. Iar Him başa se duse la căruţe fără bani. Ciupitul numără banii şi-i încercă cu dinţii să vadă dacă aurul e într-adevăr aur curat. Iar Him başa desfăcu sacii ca să se încredinţeze că făina este, într-adevăr, curată. După ce şi o parte şi alta se încredinţă că nu era la mijloc nici o înşelătorie, ciupitul intră în stăpînirea pungii, iar oamenii oacheşi descărcară la marginea crîngului sacii şi-i numărară.

— Negustorie cinstită, zise ciupitul.

— Aproape cinstită, îi răspunse Him.

— Ca-n vreme de război.

Negustorii înhămară caii la căruţe şi o luară din loc. Căruţele se văzură un timp. Pe urmă cotiră, se depărtară şi nici nu se mai văzură, nici nu se mai auziră huruind.

— Cum ducem făina la corturi ?

— Cu căruţele, spuse başa. Duceţi-vă şi veniţi cu căruţe.

— Dar de împărţit, cînd o împărţim, bulibaşă ?

— Cînd vor fi isprăvite adăposturile pentru iarnă. Atunci vom da fiecăruia cît i se cuvine.

La întoarcere, Him se răzleţi de oamenii care încărcaseră făina în căruţe. Venea încet şi gînditor în urma lor. Pămîntul aspru şi rece îi răcorea tălpile goale, dar soarele îi încălzea trupul bătrîn şi istovit şi parcă, în acelaşi timp, îi alunga din trup şi bătrîneţea şi osteneala. Kera, care îl pîndea de multă vreme, văzîndu-l singur, îi ieşi în drum. Him se miră, se miră şi se opri. Fata îi zîmbea cutezătoare. O întrebă cu glasul blajin pe jumătate, supărat pe jumătate :

— Ce vrei ? Spune-mi, te rog, ce vrei ?

— Mai nimica, socrule. Aş dori numai să ştiu, pentru ce Alimut mă ocoleşte şi pentru ce dumneata mă prigoneşti ?

— Pentru că... pentru că...

Vorbele i se opriră în gît și nu le putea rosti.

Fata zise :

— Pentru ce s-a întîmplat acolo, în zăvoi, eu nu sînt vinovată. Nici eu nu sînt vinovată și nici Alimut nu e vinovat.

Him bașa nu-i răspunse. O ocoli și întinse pasul. Fata rămase multă vreme în drum. Se uită la soare, se uită la apele negre, grele și sărate ale lacului, se uită la șesurile nesfîrşite care se întindeau pînă în zare, se uită la povîrnișul roşcat în care șatra își scobea cu trudă adăposturi pentru iarnă, și se uită și la caii, măgarii şi catîrii care se chinuiau să pască firele de iarbă săracă, înviorate de ploaie. Și deodată se apucă cu mîinile de păr, începu să plîngă și începu să se vaiete.

— Maicăăă !... Maicăăăă !... Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?... Pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?...

CAPITOLUL IX

Zilele cu soare se isprăviră. Vîntul de miazăzi adunase nori negri, bolovănoşi, care începură să se cearnă în ploaie măruntă. Aerul rămase călduţ şi plăcut de parcă ar fi fost de primăvară, însă oamenii oacheşi nu se lăsară înşelaţi. Adăposturile, trei la număr, erau gata. Îşi aşezară căruţele lungi, cu coviltir, una lîngă alta, în apropierea povîrnişului, le goliră şi îşi duseră avutul în adăposturi : sacii cu mălai şi cu făină, gazul şi untdelemnul, puţina băutură care le mai rămăsese, droburile de sare, orzul şi ovăzul, păturile şi aşternuturile de zile mari, uneltele şi lăzile cu mărunţişuri.

Adăposturile scobite în coasta povîrnişului apărau de ploaie şi de ninsoare, apărau şi de vînt şi viscol, dar numai din trei părţi. A patra parte, deschisă, urmau, cînd se va înteţi gerul, s-o acopere, măcar în parte, cu pături. Se aciuară, familie lîngă familie, de-a lungul pereţilor strîmbi şi zgrunţuroşi. Mai înainte se temuseră că pereţii vor musti apă. Avuseseră noroc. În partea aleasă de ei pentru scobirea adăposturilor povîrnişul nu era străbătut de fire de apă. Focul va arde la mijloc. Fumul... Fumul va ieşi pe unde va găsi loc.

Vîntul se opri. Ploaia încetă și întregul ținut fu năpădit de ceață alburie, aproape lăptoasă. Caii, măgarii și catîrii fură lăsați mai departe în luncă. Slăbiseră din pricina nemîncării, li se puteau număra coastele, picioarele li se subțiaseră și capetele parcă li se lungiseră. Rănile și bubele li se uscaseră și se vindecaseră. Muștele, mari și grase, galbene și verzi, care fuseseră numite muște de război, pieriseră și nu-i mai supărau. Slăbiseră și cîinii, și de cînd slăbiseră se și prostiseră. În afară de Rob, nici unul nu mai avea chef să zburde și să alerge. Un timp, cîinii pîndiseră, departe de corturi, în cîmpul plin de mușuroaie, să vadă dacă nu cumva pot vîna cîrtițe. Unele mușuroaie rămîneau nemișcate. Acolo nu era nici o nădejde. Altele, mai proaspete, își clătinau vîrful de pămînt afînat amestecat cu nisip mărunt și roșcat și creșteau. Cîinii flămînzi se repezeau și scormoneau mușuroiul cu labele. Cîrtițele oarbe simțeau, se retrăgeau în galeriile lor întortocheate, acolo rămînînd ceasuri întregi nemișcate. După multe încercări de a le sili să iasă la suprafață, cîinii pricepuseră că nu vor izbuti și nu mai stăruiră. Urșii slăbiseră și ei. Ursoaica Babaia rămăsese numai piele și oase. Acum toți mormăiau în lanțuri și trăiau în adăpostul în care bașa își adunase toți fiii, toate nurorile, toți nepoții și toate nepoatele. Bus dormea lîngă Oarbă, ceilalți pe unde apucau.

Mai bine de o săptămînă ceața lăptoasă nu se dezlipi de pămînt și nu se destrămă.

Într-un miez de noapte se iscă vînt dinspre răsărit. La început vîntul veni domol, risipi ceața și limpezi cerul. Se arătă iarăși soarele, dar oamenii oacheși aproape că nu-l recunoscură : era galben, rece, mic, aproape sfrijit. Se mirară că soarelui nu i se văd coastele. Vîntul se ascuți, se aspri și cerul nemărginit se acoperi iarăși de nori. Începu să fulgere. Peste

un ceas fulgerele se schimbară în viscol. Cîinii se vîrîră în sălașe și-și căutară și ei locuri de odihnă pe lîngă focuri. Focurile pîlpîiau cu aripi roșii. Fumul albăstrui se ridica, se izbea de tavanul scund și de pereții zgrunțuroși ai adăposturilor și încerca să iasă afară, însă vîntul puternic îl împingea în adăposturi. Oamenii oacheși se frecau la ochii care îi usturau și le lăcrimau. Ursoaica Babaia mormăia și se zbătea în lanț, pielea lui Zazu, atîrnată la intrare, între două pături, ca să oprească pătrunderea zăpezii în adăpost, se legăna. Poate ursoaica Babaia aștepta ca Zazu să intre din nou în pielea aceea, a lui, să vină alături de ea și, ca altădată, să-i încălzească trupul bătrîn. Cu toate că vîntul aprig o învălmășea și o spulbera, de parcă ar fi bătut în același timp din toate părțile, pînă la ziuă zăpada bogată se așternu înaltă. Șătrarii își aduseră aminte de caii, măgarii și catîrii lăsați slobozi.

— Vîntul a adus viscolul, iar viscolul o să aducă lupi.

— Rămînem fără vite ! Ce-o să ne facem noi dacă o să rămînem fără vite ? !...

Se îmbrăcară cu ce aveau mai gros, se încălțară cu cizme cu carîmbi înalți și își acoperiră capetele cu căciuli. Luară harapnice sau dîrjale și plecară să-și caute vitele. Abia ieșiră dincolo de pragul adăposturilor că se și pomeniră afundați în zăpada moale și afînată pînă aproape la brîu. Vîntul se năpusti asupra lor să-i doboare, viscolul îi orbi. Trecu un timp. Oamenii se obișnuiră cu zăpada. Se obișnuiră cu vîntul. Se obișnuiră și cu viscolul. Se încîrduiră unul după altul. Din cînd în cînd, omul oacheș din fruntea rîndului, și care cel dintîi lua în piept nămeții, făcea un pas în lături și-i dădea altuia locul.

Pe Alimut îl apucase sfîrșeala. Înainta greu, i se părea că întregul cer și întregul pămînt se clatină în jurul lui. Îi veni să rămînă în urmă, s-o ia pieziș prin

viscol, să se depărteze de căruțe și de adăposturi, să se îngroape cît mai adînc în zăpadă, să se întindă și să-și aștepte acolo sfîrșitul. O auzise și el pe Kera cum o mai auziseră și alți oameni din șatră, plîngînd și văitîndu-se :

— Mamăăă !... Mamăăă !... Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?

Cuvintele pe care fata, în deznădejdea ei, le rostise, n-aveau nimic deosebit în ele. Erau cuvinte simple. Poate erau chiar cele mai simple cuvinte. Ele însă îi pătrunseseră în inimă ca niște cuțite și i-o tăiaseră în bucăți.

— Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ? !...

O pală de viscol îl izbi puternic peste obraz și-l orbi. Alimut își acoperi fața cu mîinile și continuă să meargă. Departe de adăposturi și de căruțele lungi, cu coviltir, viscolul vuia și șuiera și mai puternic, alergînd peste cîmpurile netede și nesfîrșite. Pe neașteptate, picioarele îi lunecară înainte și, pînă să-și dea seama ce se întîmplă cu el, se pomeni lungit pe spate în zăpada moale și afînată. Acum viscolul trecea pe deasupra lui, fulgii mari și albi care îi cădeau pe obraz se topeau de îndată și se schimbau în stropi de apă care se asemuiau cu lacrimile.

— Mamăăă !... Mamăăă !... Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?

Dar pe el, pe Alimut, pentru ce l-o fi adus Oarba pe lume ? *Și pe toți ceilalți oameni oacheși și neoacheși, pentru ce i-or fi adus mamele lor pe lume ?* Nesfîrșirile erau învălmășite de viscol. Vîntul aducea pe aripile lui norii. Și norii aduceau zăpezi. Norii plecau mai departe, pluteau în văzduh pînă se destrămau și piereau. Zăpezile îmbrăcau pămîntul, pămîntul aspru și nisipos, și pămîntul negru și gras ca untul. Pe urmă iarna se sfîrșea. Apărea soarele, topea zăpezile și pămîntul le sorbea și le ascundea în

pîntecul lui nesătul. Oamenii erau aduși pe lume, unii oacheși, alții neoacheși, trăiau un timp, mureau, iar pămîntul îi primea în scoarța lui aspră și nisipoasă sau neagră și grasă ca untul și-i topea, îi schimba în pămînt...

Rămase mult timp culcat. Zăpada crescu peste trupul lui nemișcat. Fulgii mari și albi care îi cădeau peste față nu se mai topeau. Închise ochii. Îl năpădi o căldură dulce, plăcută care-l ademenea să se lase cuprins de somn. Se întrebă : „O fi moartea ?" Se hotărî să aștepte acolo întîi somnul. După somn va veni moartea. După moarte va veni... Cine va veni după moarte ? *După moarte nu va mai veni nimic.* E bun și nimicul.

Auzi tropot moale prin vuietul vîntului. Auzi și glasuri. Mînați din urmă, cu harapnice și cu dîrjale, caii, măgarii și catîrii șatrei se întorceau grăbiți spre sălașul șatrei lui Him bașa. Mai trăia pe lume Him bașa, mai trăia Oarba, mai trăia și șatra lui Him bașa. Trăiau cu toții. De ce atunci, acum, să moară numai el, Alimut ? Sări ca ars, se scutură de zăpadă și abia avu vreme să ridice harapnicul și să izbească în toate părțile strigînd speriat la vitele care erau cît pe-aci să-l prindă culcat în zăpadă și să-l strivească în copite. Caii, măgarii și catîrii trecură pe lîngă el. Tremurau, deși goana îi încălzea și mulți purtau încă pe spinare bucăți de zăpadă pe jumătate topite și înghețate.

Cînd îl văzură, oamenii oacheși se mirară. Careva îl întrebă :

— Dar ce ? Tu erai pe-aici ? Credeam să te-ai speriat de viscol și te-ai întors lîngă fusta Oarbei, la adăpost.

— Am lunecat, spuse rușinat Alimut, am lunecat și-am căzut în zăpadă. M-a cuprins un fel de sfîrșeală și eram gata să adorm.

— Apăi, dacă adormeai, băiatule, nu te mai trezeai în vecii vecilor. Somnul în zăpadă e înșelător. Te cuprinde adînc și după ce te cuprinde adînc te dă morții.

Mînară vitele și le adăpostiră lîngă căruțe și lîngă povîrniș. Aduseră iarba uscată și frunze scorojite culese din crîng și le risipiră pe zăpadă. Hrana era săracă și n-avea cum să astîmpere foamea, însă vitele flămînde se repeziră asupra ei. Șătrarii se întoarseră abătuți la adăpost. Tăceau. Nici unul nu spunea nimic, însă acum fiecare își dădea seama de primejdia foametei și de primejdia frigului. Foamea și frigul pîndeau deopotrivă viețile animalelor și viețile oamenilor. Ca o uriașă fiară scăpată din cușcă, vîntul se zbătea aprig și alerga între cer și pămînt, prindea zăpada, o învîrtejea și o învălmășea, o destrăma în pulbere măruntă, o risipea, o aduna, ca iarăși să se joace cu ea și s-o împrăștie peste cîmpuri. Norii coborau parcă din ce în ce mai aproape de pămîntul înghețat pe care ar fi vrut să-l înăbușe, să-l acopere de pustiu și de moarte... de pustiu și de moarte...

În adăposturile scobite în povîrnișul pietros, focurile ardeau umplînd încăperile de fum cu miros acru și înecăcios, de ierburi stătute, putrede și de balegă. Pe lîngă focuri fierbeau oale burticoase cu linte, cu varză sau cu fasole. Pe pirostrii, deasupra focurilor, clocoteau căldările de aramă, pline cu păsatul din care în curînd avea să se închege mămăliga. Copiii, în zdrențe unii, alții goi sau aproape goi, se hîrjoneau, se îmbrînceau, se luau la trîntă și chiar la bătaie.

— Ce faceți, mă, diavolilor ?

— Nimic, ce să facem ? ! Ne încercăm puterile, ca să mai omorîm timpul. N-avem voie ?

— Ba aveți.

Viscolul întețit începea să se asemuie cu prăpădul, șuiera și vuia, zăpada cădea într-una.

Ct ținu ziua, lumina vînătă se amestecă și se învălmăși cu întunericul. Caii, măgarii și catîrii dîrdîiră în viscol, urșii și cîinii însă nu suferiră mai mult decît oamenii oacheși din adăposturi. Seara căzu repede și atunci întunericul puse stăpînire deplină pe toate întinderile. Focurile ardeau cu flăcări mici. Paiele ude, crengile putrede, balega, se schimbau mai mult în fum decît în flăcări. Oamenii oacheși acoperiră focurile care nu le mai puteau aduce folos, se aciuară în culcușuri, își chemară copiii și le poruncirä să se astîmpere și să se culce. Copiii se culcară și se astîmpărară. A se astîmpăra și a se culca era una, a adormi era alta. Somnul nu se apropia de nimeni. Frigul mușca puternic. Oamenii se acopereau cu tot ce aveau : pături și așternuturi, straie vechi și cojoace răpănoase, soioase, urît mirositoare și se înghesuiau unii într-alții, fiecare căutînd să fure ceva din căldura trupului celuilalt. Mamele își strîngeau copiii la sîn și, dacă erau sugari, le astupau gurile flămînde și gălăgioase cu bonțul țîței.

— Întoarce-te, fă, cu fața în sus.

— Copiii...

— Ce e cu copiii ?

— Încă n-au adormit.

Perechile așteptau să adoarmă copiii, să adoarmă bătrînii, să adoarmă bătrînele. Copiii adormeau greu, bătrînii se prefăceau că dorm sforăind gros ; invidioase, bătrînele tușeau. Oamenii tineri însă își pierdeau răbdarea. Ah-uri și oh-uri, gemete și scrîșnete, chiuituri repede înăbușite și șoapte pripite umpleau adăpostul de cum se lăsa noaptea și pînă către ziuă. Atunci îi năpădea pe toți osteneala. Trupurile arămii, ostenite, nu se mai sinchiseau de mușcăturile frigului și se prăvăleau în prăpastia adîncă a somnului.

Viscolul năprasnic, cum pînă atunci șatra nu mai trăise altul, ținu o săptămînă. Pe urmă se potoli. Cerul rămase tot acoperit de nori vineți, tot crunt, tot

împosocat, tot amenințător. Cîmpurile erau acum albe și acoperite cu nămeți uriași pînă la marginea zării.

În cele trei adăposturi nu muri nici un om, dimpotrivă, se mai iviră cinci. Erau cinci copii arămii, trei băieți și două fete, cu capetele țuguiate și acoperite de păr des, cu ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, ieșiți mult din orbite. Unii veniseră pe lume în vîntul viforos al zilelor, alții în miezul nopților de smoală. Bătrînele șatrei îi moșiseră pe lumină sau pe întuneric, după cum ceruse nevoia, le tăiaseră și le legaseră buricele, luaseră noii născuți în brațe, ieșiseră cu ei afară din adăposturi și-i tăvăliseră îndelung prin zăpadă, spunîndu-le

— Să fii, maică, tare ca fierul, iute ca oțelul, frumos și sănătos ca un baros !...

După ce-i spălaseră în albie și-i înfășuraseră în cojoace, se duseseră cu ei la Him bașa.

— Ți s-a mărit șatra, Him bașa !

— Să-ți trăiască, Him bașa !

Bătrînul stăpîn al șatrei zîmbea mulțumit. Ce ciudată i se părea acum rînduiala lumii ! Din cînd în cînd, și mai ales de cînd cu războiul acesta, moartea intra cu coasa în șatra lui și-i rărea rîndurile. Viața însă nu se lăsa învinsă. Muierile borțoase nășteau copii voinici și sănătoși, și numărul scăzut pentru un timp al sufletelor șatrei creștea iarăși. Ochii lui Him, rotunzi, neobișnuit de mari, neobișnuit de negri și focoși, îmbătrîniseră, însă rămăseseră tot ageri. Ochii lui ageri, cărora nimic nu le scăpa, îl încredințau că aproape nici o muiere tînără, ori chiar mai în vîrstă din șatră nu rămăsese neînsărcinată.

În timpul viscolului nici un om nu murise, însă trei cai își pierduseră viața. Îi găsiseră culcați, înghețați, pe jumătate acoperiți cu zăpadă. Erau trei cai bătrîni. Nu-și sfîrșiseră zilele de boală, ci de frig

21*

Așadar *erau buni de mîncat*. Îi jupuiseră, îi hărtăniseră și împărțiseră carnea tare pe cap de familie.

— O săptămînă n-o să ducem nici o lipsă.

— Pînă la primăvară, mai sînt multe săptămîni. Abia a început iarna.

Teama de lupi, cel puțin deocamdată, se dovedi a fi neîntemeiată. După cum tot neîntemeiată se dovedi a fi și părerea acelora care spuseseră că viscolul și zăpezile uriașe aduse de el vor feri șatra de vizitele nedorite ale dezertorilor. La mai puțin de o săptămînă de la încetarea viscolului, oamenii oacheși se pomeniră cam pe înserate cu doi soldați obosiți, cu barba nerasă de mult și cu mustăți lungi, căzute pe oală. Pe cap purtau căciuli mocănești și în picioare opinci, iar peste hainele militare, cam subțirele și cam sărăcuțe, îmbrăcaseră cojoace mițoase, ciobănești. Puști nu aveau asupra lor, însă după ce intrară în adăpostul lui bașa și se dezbrăcară de cojoace, nu pentru că în adăpost ar fi fost cald, ci pentru a se simți, la nevoie, mai liberi în mișcări, se văzu că au pistoale de front și buzunarele pline de grenade. Rîseră, arătîndu-și dinții mari și galbeni și spuseră :

— Avem trebuință de mîncare și de culcuș pentru o noapte. Venim de departe și sîntem lihniți de foame.

— Vă vom da și hrană și adăpost, zise Him bașa, deși hrana ne cam lipsește și nouă, și adăpostul arată întocmai cum îl vedeți.

— Mai bine ceva cît de puțin, spuse unul din ei, decît nimic.

Îi ospătă Oarba, care le dădu să mănînce o oală de fasole, o mămăligă întreagă și o halcă de carne de cal mai mult pârpălită prin cenușă decît friptă. Străinii mîncară totul cu o foame de lup. Cerură băutură. Him bașa le aduse o căldare de apă și le arătă căușul.

— Beți pînă vă săturați.

— Apă ?

— Altceva n-avem în pustietatea asta.

— Totuși..., mîrîi unul dintre străini. În peștera voastră miroase, între altele, și a băuturică.

— Am avut. Mirosul vine de la vasele goale.

Străinii nu mai stăruiră. Pentru dormit, Him bașa îi duse la al doilea adăpost. Îi spuse lui Goșu :

— Ai grijă. Lăsați-i să doarmă însă vegheați-i.

Goșu nu pricepu :

— De ce să-i veghem ?

— S-ar putea ca în timpul nopții să le vină poftă de muieri. La nevoie...

— Știu eu ce am de făcut la nevoie, bulibașă, nu trebuie să mă înveți.

Străinii se culcară pe paie, lîngă peretele din fundul adăpostului și se înfășurară în cojoacele lor după ce-și așezară sub cap pistoalele și lîngă cap grenadele de mînă. Privind-o pe Lisandra, a cărei față o luminau slab flăcările puține și sărace ale focului, unul dintre ei îi șopti celuilalt :

— Bun lemn de lucru ! A ? Ce spui ?

— Nu te gîndi. Oamenii s-au purtat frumos cu noi.

— Ce-are-a face !

— Eu îți spun să rămîi om de treabă.

Celălalt mormăi printre dinți :

— Om de treabă ! Cine are nevoie acum de oameni de treabă ?

Se mai ciondăniră un timp între ei, apoi adormiră și se apucară să sforăie.

Goșu rămase lîngă foc și ținu vii flăcările subțiri pînă se lumină de ziuă. Străinilor li se pregăti o pîine coaptă la repezeală în cenușă și o halcă de carne de cal. Înainte de a pleca, Him îi întrebă :

— Și... la noapte unde-o să dormiți ?

— Cum unde ? În zăpadă.

— Nu vă e teamă de oameni sau de lupi ?

— Nu. Unul doarme, altul stă de pază. Pentru oameni cu gînduri rele, ca și pentru lupi, avem pistoalele noastre și grenadele.

— Drum bun!

— Rămîneți sănătoși!

Plecară încet printre nămeții uriași și după puțină vreme nu se mai văzură. Cîmpurile erau toate albe. Ziua era vînătă, urîtă și geroasă. Și tot vînăt și urît era lacul cu apele grele, sărate, pe care gerul nu izbutise să le acopere cu gheață. Cîmpul fusese și el acoperit de zăpadă, însă vîrfurile arbuștilor rămăseseră deasupra și formau, ici și colo, mici pete negre care stricau parcă frumusețea ciudată și sălbatică a zăpezilor pure.

Pîrîi scurt o rafală de pușcă-mitralieră. Făcu explozie o grenadă de mînă. Pocniră cîteva focuri de pistol. Pe urmă, pușca-mitralieră mai lătră de cîteva ori ca o cățea apucată de turbare și tăcu mulțumită. După aceea, tăcerea desăvîrșită, care stăpînea întinderile albe și nesfîrșite și care fusese tocată un scurt răstimp de împușcăturile din crîng sau de lîngă crîng, se așeză iarăși pe temeliile ei. Șatra ieși din adăposturi. Oamenii oacheși puseră mîinile streașină la ochi și cercetară depărtarea. Nimic nu se vedea și nimic nu se mai auzea.

— Ce-a fost asta, Him bașa?

— Nu știu. Presupun însă că cei doi care au dormit astă-noapte aici au fost atacați și uciși de alții. Acum viața oamenilor e tare ieftină.

— Dar cine ar putea fi cei care au atacat?

— Vom vedea, deși ar fi mai bine dacă n-am vedea nimic.

Cîțiva băiețandri, printre care se aflau Blebe și Alimut, voiau să se ducă spre crîng. Urmele celor doi străini se scriseseră adînc în zăpadă. Doreau să se ducă să vadă ce-a fost și pe urmă să se întoarcă pe același

drum însemnat pe zăpadă la sălașul șatrei. Him bașa le porunci să stea liniștiți.

— Celor doi, dacă au fost împușcați, nu le putem da nici un ajutor. Iar celorlalți... Cel mult le-ați da prilejul să tragă și-n voi.

Flăcăiandrii se potoliră. Ziua trecea grea. Șatra era cuprinsă de adîncă neliniște. Oamenii oacheși se așteptau ca din clipă în clipă să se arate dintre nămeți ostașii înarmați cu puști-mitraliere care-i pîndiseră și-i omorîseră pe cei doi fugari. Vor fi oare jandarmi ? Ori, poate, vor fi tot fugari ? Și dacă vor veni pînă la adăposturi, ce le vor cere oamenilor șatrei ?

Luară lopeți și se apucară să facă pîrtii. O pîrtie spre căruțele lungi, cu coviltir. O pîrtie către locul unde-și treceau timpul vitele. Alta, către izvorul unde-și adăpau caii, măgarii și catîrii și de unde femeile aduceau apă pentru băut și pentru gătit. Mînuind lopețile cu rîvnă, se încălziră.

Spre amiază norii se mai răriră, se sparseră și prin spărturile lor se văzu soarele, același soare mic, galben, zgribulit parcă și el de frig, din care curgeau în văzduh valuri de lumină lăptoasă.

— Soarele...

— Mai bine nu s-ar mai arăta.

— Soare e ăsta ? Seamănă c-un dovleac putred.

De pe cîmpurile albe începu să se ridice maldăre de ceață alburie. Soarele se ascunse. Gerul se îndulci. Zăpada își pierdu strălucirea, se muie și nu mai scîrții sub picioare. Copiii aruncau zdrențele de pe ei și, rămași în pielea goală, năvăliră afară din adăposturi, intrară în nămeți. Chiuind și sărind, unii de frig, alții de plăcere, se apucară să se frece repede cu zăpadă pe trup. Muierile, fetele și fetișcanele șatrei ieșiră la gura adăposturilor să-i privească. Ceața creștea, și cum vîntul nu adia din nici o parte, rămînea neclintită, încremenită pentru totdeauna deasupra zăpezilor. Bucuria copiilor goi care, în lipsa unui rîu,

se scăldau în nămeți îi cuprinse pe toți. Își aruncară straiele. Zăpada îi primea, se lăsa sfărîmată în mîini și călcată în picioare. Obișnuiți să viețuiască laolaltă, în căruțele lor lungi, cu coviltir și în corturile lor bătute de toate vînturile și de toate ploile lumii, oamenii oacheși nu se mai sfiau unii de alții, se cunoșteau atît de bine și atît de amănunțit, că nici nu se mai uitau unii la alții. Acum, totuși, se uitară. Se uitară la Lisandra. Fata Cîrnei, pentru care se încăierau mereu și umblau să se omoare Goșu și Ariston, în ciuda întîmplărilor prin care trecuse, se rotunjise, se împlinise, urmele harapnicului se șterseseră de pe trupul ei falnic și tînăr, și era mai frumoasă decît oricînd. Dacă oamenii oacheși ar fi crezut în Dumnezeu ar fi spus într-un glas că Lisandra este, într-adevăr, „o minune a lui Dumnezeu" ! Ei însă nu credeau în nici un Dumnezeu, nu credeau în nimic. Se temeau de Him bașa, și mai ales de harapnicul lui Him bașa. Se temeau de oamenii stăpînirii și, de cînd se aprinsese războiul, se temeau și de război. Căscară ochii — ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri — și gîndiră : „Frumoasă e fata Cîrnei ! Face să trăiești, dar face să și mori pentru ea !" Pe urmă se uitară și la Kera. Fata slăbise, se uscase aproape, șoldurile pe care i le știau rotunde i se scobiseră, iar sînii, altădată ca două piersici în pîrg, se asemuiau acum cu două smochine veștede, zbîrcite.

Alimut nu văzu nimic. Ligav de viață, tăndălea în adăpost, lîngă foc. Copiii, sătui de joacă și de scaldă în zăpadă, mușcați totuși și de frig, intrau gălăgioși în adăposturi, se repezeau spre focuri și se întorceau spre flăcările lor cînd cu o parte a trupului, cînd cu alta, pînă se uscau și se mai încălzeau. La amiază nu se mai afla în afara adăposturilor nici un om. Șatra, încălzită de flăcările focurilor și pe jumătate orbită de fumul lor, mînca. Urșii mormăiau. Cîinii, culcați

pe labe, aşteptau să li se arunce resturile. Toţi erau veseli, în afară de cîinele Rob care rămînea mai departe grav, tăcut, ca în serile în care se depărta de şatră şi urla, cu botul spre cer, lung şi trist, a pustiu şi a moarte... a pustiu şi a moarte.

Him se aciuase în primul adăpost cu fiii, cu nurorile, cu nepoţii şi cu nepoatele lui. Tot acolo se mai aciuaseră Ferdic, Sarat şi alţi cîţiva. Într-al doilea adăpost îşi făcuse loc Goşu cu Lisandra. Vrusese să ierneze alături de ei şi Ariston Chiorul, însă başa îl silise să se aşeze în adăpostul al treilea. Oamenii oacheşi stăteau la masă, mîncau, carnea de cal era tare, însă ei aveau dinţii ascuţiţi şi sănătoşi, iar stomacurile şi mai sănătoase. Se luptau cu hălcile fierte ori numai părpălite prin cenuşă caldă, înghiţeau carnea aproape nemestecată şi erau mulţumiţi că au, deocamdată, cu ce-şi astîmpăra foamea. Tăceau. Lupta cu zăpada uriaşă, dusă întîi cu făcutul pîrtiilor — pe mulţi greutatea zăpezii îi spetise de-a binelea — şi apoi cu scalda nebunească în nămeţi, îi ostenise. Osteneala însă era plăcută. Munciseră cu voie bună. Se scăldaseră în zăpadă tot cu voie bună. Acum, înfometaţi de muncă şi de aerul tare şi curat al iernii, îşi potoleau foamea, ba chiar se săturau. Frigul din adăposturi putea fi îndurat. Putea fi îndurat şi fumul care le cam supăra ochii. Ce altceva ar mai fi avut de cerut vieţii ? *Să treacă timpul mai repede.*

De ce să treacă timpul mai repede ?

Dar de ce să nu treacă ?

În vară, oamenii oacheşi aşteptau să treacă vara şi să vină toamna. Vara trecuse şi trecuse şi toamna. Iarna sosise. Şi cum sosise, acoperise întregul pămînt cu povara înalţilor nămeţi de zăpadă. Şi acum ? Ei ! Acum era bine. Oamenii oacheşi aşteptau să treacă iarna, aşteptau să treacă şi această iarnă cum

trecuseră toate celelalte ierni pe care ei le trăiseră ori numai auziseră despre ele, și să vină primăvara...

Să vină primăvara dulce, cu soare dulce, cu adieri dulci de vînt, abia simțite. Mor oamenii și primăvara. În toate anotimpurile mor oameni. Și în toate anotimpurile se nasc oameni.

— Mamăăă !... Mamăăă !... Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?...

Maica, măiculița dragă, nu răspundea. Și nu răspundea nu pentru că n-ar fi vrut să răspundă. Maica, măiculița dragă, nu răspundea, pentru că nu știa ce să răspundă. Unei asemenea întrebări simple nimeni nu știe să-i dea răspuns, nimeni... nimeni... Nimeni.

Trecu amiaza. Ceața se îngroșă și se învineți. Cerul nu se mai văzu, nu se mai văzură zările, nu se mai văzu decît la un pas. Cîinii, care încercaseră să găsească și să vîneze iepuri pe zăpada moale, se întoarseră osteniți de alergătură, cu cozile între picioare, intrară în adăposturi și-și făcură loc pe lîngă focuri. Se încălziră, se întinseră, căscară și căzură într-un somn leneș, ușor. Într-un adăpost suspină o vioară, în altul prinse glas vesel un flaut. Veselia izbucni și în al treilea, unde Blebe începu să scarpine corzile unei cobze. Sunetele se împleteau, vrînd să închege un cîntec. Cîinii se treziră, se repeziră afară și lătrară. Cel mai tare și mai dușmănos lătra cîinele Rob.

— Străini !

— Poate sînt cei care au tras cu automatele în crîng.

— Aceia sau alții. *Tot un drac.*

Oamenii oacheși săriră de pe unde se aflau tolăniți. Vioara, flautul și cobza amuțiră. Cîinii lătrau furioși pe pîrtia îngustă care urca spre adăposturile scobite în povîrniș, iar Rob părea de-a dreptul turbat.

Oamenii oacheși voiră să străbată ceața cu privirile. Nu izbutiră. Careva își luă inima în dinți și strigă :

— Care sînteţi acolo, mă ?

I se răspunse îndată :

— Călători necăjiţi. Numai nişte călători necăjiţi...

— Cu inimă bună sau cu inimă rea ?

Călătorii necăjiţi rîseră. Oamenii oacheşi băgară de seamă după rîsete că sînt mai mulţi. Unul dintre ei răspunse :

— O să aveţi destul timp să vă daţi singuri seama.

Patru bărbaţi murdari, zdrenţăroşi şi bărboşi ieşiră din ceaţă. Doi purtau vestoane de vară şi capele slinoase. Ceilalţi se îmbrăcaseră cu cojoacele celor împuşcaţi în crîng sau lîngă crîng. Le luaseră şi căciulile. Se vedea că de multă vreme umblă, cu rosturi sau fără rosturi, pe drumuri furişe, pustii şi că frigul şi foamea muşcase adînc din trupurile lor împuţinate. În pofida înfăţişării lor jalnice, rîdeau şi arătau a fi plini de voie bună. Unul zise :

— Bine v-am găsit !

Nu i se răspunse. Him başa se uită la oamenii oacheşi din jurul lui. Îi văzu îngrijoraţi.

— Bine v-am găsit, spuse încă o dată unul din cei patru.

Bunăvoia din glas îi sperie. Başa îi răspunse colţos :

— Mulţumim pentru vorbele grăite, însă eu cred că era mai bine dacă nu ne găseaţi... Mult... mult mai bine.

— Ce vrei să spui, baragladină ?

— Vreau să spun că era mai bine dacă vă vedeaţi de drumul vostru fără să vă mai abateţi pe la sărăcia şi necazurile noastre.

Dezertorii, căci era vădit că sînt dezertori, rîseră. Oamenii oacheşi tăcură. Deocamdată nu aveau de ce să plîngă, însă nu aveau nici de ce să rîdă.

— Era mai bine de voi, sau era mai bine de noi ?

Başa se grăbi să-i răspundă :

— Nu ştiu, dar mi se pare că ar fi fost mai bine şi de unii şi de alţii.

Dezertorii rîseră iarăşi.

— Aveţi haz ! Dar nu cumva în acelaşi timp aveţi de gînd să ne ţineţi mai departe cu picioarele-n zăpadă ? Hai ? Poftiţi-ne în adăpostul vostru. O să stăm acolo de vorbă mai pe-ndelete. Ne-au îngheţat picioarele. N-avem poftă să degerăm tocmai acum.

Ceata oamenilor oacheşi se despică în două. Him başa le arătă intrarea în adăpost.

— Intraţi.

— După voi.

Oamenii oacheşi intrară în adăpostul lui Him başa. Intrară şi cei patru străini. Focurile pîlpîiau mici flăcări gălbui şi sărace. Fumul se izbea de tavan şi, negăsind gura nici unui coş, se prelingea spre deschizătura de la intrare. Ajuns afară, se amesteca îndată cu ceaţa, se pierdea în ceaţă.

Muierile, fetele şi copiii se traseră lîngă pereţii adăpostului. Oarba îl apucă de mînă pe Bus care, la vederea străinilor, se ghemuise lîngă ea. Dezertorii se aşezară lîngă foc. Unul, cu colţii de sus ieşiţi peste buză, îl întrebă pe Him başa :

— Cîte adăposturi aveţi voi aici ?

— Trei, îi răspunse bulibaşa, numai trei, pentru aproape o sută de suflete. Aşa că... Aşa că stăm destul de înghesuiţi.

— Sufletele n-au nevoie de adăposturi, zise colţosul, sufletele nu mai au nevoie de nimic.

— Aşa o fi, zise başa, dar noi aici trăim destul de greu, cum vă mai spusei, destul de înghesuiţi.

Colţosul rîse. Rîseră şi ceilalţi trei.

— E-he ! Ziceţi că trăiţi destul de greu şi destul de înghesuiţi. Dac-o să mai spuneţi vorbele astea, o să-l mîniaţi pe Dumnezeu. Voi ! Trăiţi voi rău ! Trăiţi voi înghesuiţi ! Ha-ha ! Dac-aţi vedea cum trăiesc oamenii *acolo* de unde-am plecat noi... Ha-ha-ha ! Dac-aţi vedea numai...

— Vă credem. Războiul. Noi nu sîntem vinovaţi c-a început războiul. Noi nu avem nimic cu războiul. Noi nu avem nimic cu nimeni...

— Parcă noi avem ?! Dar dacă e război ! Dacă e război se cheamă că e război.

Oarba îl lăsă pe Bus singur. Se strecură lîngă foc şi-şi făcu loc alături de Him. Colţosul îi privi un timp obrazul smochinit şi ochii rotunzi, neobişnuit de mari şi neboişnuit de negri, şi nu-şi dădu seama că sînt fără vedere. Glumi :

— Ai vrea să-mi ghiceşti în palmă, bătrîno ?

Sina tăcu. Răspunse în locul ei Him, încet şi oarecum ruşinat :

— Nevastă-mea e oarbă.

Oarba zîmbi :

— Am să-ţi ghicesc, omule. Cu toate că sînt oarbă, am să-ţi ghicesc.

— Ei, spuse colţosul, asta e bună. Cum o să-mi ghiceşti în palmă dacă nu vezi ?

— Nu văd cu ochii, însă pot să citesc cu degetele tot ceea ce scrie în palma ta.

Him ridică din umeri.

— Dacă vrei să-i ghiceşti... Treaba ta.... Bagă de seamă ce-o să-i spui.

— O să-i spun tot ce scrie în palma lui. Tot ce scrie în palma lui şi nimic mai mult.

În adăpost se lăsă o tăcere adîncă. Oarba se duse drept la colţos, se aşeză pe vine lîngă el şi-i ceru palma stîngă. Colţosul i-o întinse neîncrezător şi plin de teamă ascunsă. Oarba nu se uită la palma omului. N-avea cu ce să se uite ! I-o pipăi îndelung. Se opri. Se gîndi. Şi iarăşi i-o pipăi îndelung. Pe urmă spuse :

— Te-ai însurat de tinerel, omule, şi ţi-ai luat o nevastă bună. Ai înjurat-o în fiecare zi şi-ai rupt-o-n bătăi cel puţin o dată la şapte zile. Este adevărat ce-ţi spun eu, ori nu este adevărat ?

Colţosul căscă ochii. Tăcu şi căscă ochii.

— Nu căsca ochii, zise Oarba, și nu te mînia. Răspunde-mi la ce te-am întrebat și spune-mi adevărul.

— Și dacă nu vreau ?

— Dacă nu vrei ?... Dacă nu vrei, nu pot să-ți ghicesc mai departe.

— Este adevărat, mărturisi colțosul, tot ceea ce mi-ai spus este adevărat, cîrtiță bătrînă. Zi-i mai departe.

— Pînă acum nevasta ți-a născut patru copii, trei băieți și o fată. Este adevărat ?

— Adevărat, zise colțosul. Și mai departe ?

— Fetița a murit, grăi Oarba cu tristețe, a împuns-o un bou nărăvaș. A împuns-o cu cornul în pîntec și fata a murit.

— Și asta e adevărat, coțofano.

— După ce-ai îngropat fetița...

Colțosul urlă :

— Taci, cioara dracului ! Taci, că dacă nu taci, îți rup clonțul !

Oarba zîmbi :

— Tu m-ai rugat să-ți ghicesc, om rău ! Tu m-ai rugat !

Se ridică de lîngă colțos și se întoarse la Him. Bărbatul o certă :

— Nu trebuia să-i spui ce-ai aflat că scrie în palma lui, Sina.

— Dar ce trebuia să fac ? Dacă așa scria...

— Să-i fi îndrugat niscaiva palavre. Oamenilor nu le place să le amintești adevărul cu privire la viața lor.

— Adevărul ! Dar cui îi place adevărul ?

Colțosul era furios. Furios și mirat. Ce puteri avea Oarba ? Și acele puteri, cine i le dăruise ? Dumnezeu sau dracul ? Dumnezeu n-avea de ce intre în cîrdășie cu smochinita lui Him bașa. Rămînea dracul... Numai dracul...

Colțosul dîrdîia. Dîrdîiau și ceilalți trei fugari, care veniseră o dată cu el. Him împinse pe foc un snop sărac de vreascuri. Focul prinse puteri noi, se învioră, flăcările pîlpîiră moale și adăpostul se mai lumină.

— De fapt, ce doriți de la noi ? îl întrebă Him bașa.

Colțosul rînji :

— Unul din adăposturile voastre, mîncare, și...

Se opri. Își înghiți vorbele, se uită la ceilalți trei și adăugă :

— Și ce ne-o mai trebui, că, de ! oameni sîntem și noi !

— Un adăpost o să vă dăm. O să vă dăm și de mînacre, că n-avem încotro. Altceva însă să nu ne mai cereți.

— Pentru astă-seară e de-ajuns.

— Dar cam pentru cîtă vreme aveți voi nevoie de adăpost ?

— Vom vedea. Poate pentru o săptămînă. Poate pentru o lună, după cum au să se împlinească ori n-au să se împlinească anumite planuri de-ale noastre.

Him bașa tăcu un timp. Pe urmă spuse :

— Deși vedem că nu sînteți oameni cu gînduri bune, trebuie să fim cinstiți cu voi, așa că aflați : mîine sau cel mai tîrziu poimîine, aici vor veni jandarmii să vadă dacă n-am fugit. După cîte înțelegem, nu prea vă aveți bine cu legile pe care le păzesc jandarmii. Ar fi bine dacă nu v-ar găsi aici. Cînd vin pe aici, jandarmii sînt înarmați pînă-n dinți !

— Avem noi ac de cojoacele lor ! He-he ! Numai să vie !

— Cum ați avut azi dimineață față de...

— De unde știți ?

— Am auzit împușcăturile, spuse liniștit bașa. De știut nu știm nimic, de văzut n-am văzut nimic. Am

auzit împuşcăturile. Am presupus. Iar acum avem şi dovada.

— Ce dovadă ?

— Doi dintre voi poartă cojoacele și căciulile celorlalți. Pentru cojoace şi căciuli i-aţi omorît ?...

Colţosul mărturisi :

— Pentru cojoace. Pentru cojoace și pentru căciuli.

— Erau fugari ca şi voi...

— Și ce ? Acum... Acum... He-he-he ! Acum viaţa omului nu preţuieşte nici cît o ceapă degerată. Acum... Acum viaţa omului... E ca şi cum ai sufla într-o lumînare aprinsă. Pfuu ! sufli o dată, și gata ! Rareori... numai rareori e nevoie să sufli de două ori.

— Numai că lumînarea o poți aprinde iarăşi, pe cîtă vreme viața omului, o dată luată, luată rămîne...

— Ei şi ?

Străini rîseră toţi patru. Him îi privi îndelung. Nu rîdeau din toată inima. Rîdeau numai din gură. Rîdeau și vorbeau ca niște fanfaroni ca să-i sperie pe ei, pe oamenii oacheși. Zise :

— Tot aşa aţi rîde și tot aşa aţi vorbi, dacă ar fi în joc viaţa voastră ?

Colţosul se încruntă :

— Dacă ar fi în joc viaţa noastră... Dar adică, de ce să fie în joc viaţa noastră ? Nu cumva... Ce-aveţi de gînd ?

— Nimic, spuse başa. Noi nu omorîm oameni și nu ne plac oamenii care omoară oameni.

— Noi am omorît oameni. Și dacă o să fie nevoie, o să mai omorîm. Înţelegeţi ? *Dacă o să fie nevoie...*

— Treaba voastră.

— Iar dacă ar fi în joc viaţa noastră...

Puse mîna pe automat și adăugă cu mîndrie :

— Dacă ar fi în joc viaţa noastră... He-he-he ! He-he-he !...

Acum rîse numai colţosul. Ceilalţi trei fugari tăcură. Unul dintre ei se închină şi începu să cînte popeşte, pe nas :

Viaţa omului
E-n mîinile Domnului,
În mîinile Domnului...

Nu făcu nimeni haz de gluma lui. Tăcu ruşinat. După cîteva clipe se explică :

— Acasă, la mine acasă, undeva în munţi, am fost ţîrcovnic. Satul, mic. Bisericuţa mică, de lemn. Îi ajutam popii să boteze copiii, să cunune tinerii, să-ngroape morţii.

Doamne miluieşte,
Doamne miluieşte,
Doamne miluieşte...

Cîntă mai departe slujba mortului. Toţi tăceau. Unora li se uscă gura. Altora li se umeziră ochii. Colţosul strigă :

— Morţii !... Fir-ar ai dracului să fie de morţi ! Bine-au făcut c-au murit. Dacă nu mureau, oamenii n-ar mai fi avut loc unii de alţii pe pămînt. Dacă nu mureau, oamenii...

Nu-şi duse gîndul pînă la capăt. Başa îl întrebă pe colţos :

— Şi cu *cei doi,* după ce i-aţi împuşcat şi i-aţi dezbrăcat de straie, ce-aţi făcut ?

— I-am lăsat întinşi pe zăpadă.

— Ne vom duce noi mîine dimineaţă să-i îngropăm.

— De ce ? Îngropaţi ori neîngropaţi, morţii tot morţi rămîn.

— Avem cîini, zise Him başa, au să dea cîinii peste ei şi-au să-i mănînce.

— Pentru morţi e totuna dacă-i mănîncă *javrele* voastre ori Tata nostru cel bun, *pămîntul.*

— Poate, însă cîinii noştri nu trebuie să se-nveţe cu carne de om.

— Cîinii voştri ! Vreţi cumva să faceţi din cîinii voştri călugări ?

Ţîrcovnicul cîntă pe nas :

Doamne miluieşte,
Doamne miluieşte,
Doamne miluieşte...

— Ţîrcovnicule, strigă colţosul, dacă nu taci, îţi tai limba.

— Iaca tac. Dar mi-e tare dor de casa *mea,* de nevasta *mea,* de copilaşii *mei,* de bisericuţa *mea.*

Colţosul se zburli :

— De mă-ta nu ţi-e dor ?

— Ba-mi este.

— Atunci du-te şi intră-n mă-ta.

— Ascultă, zise ţîfnos ţîrcovnicul, tu să nu te legi de mama, că...

Îşi pipăi automatul de pe genunchi.

Oamenii oacheşi se traseră deoparte, spre fundul peşterii. De perete atîrna lampa aprinsă. Era o lampă veche , de metal. Flăcăruia ei ardea domol, împrăştiind în jur o lumină gălbuie, săracă. Numai Him şi Oarba nu se clintiră din loc. Oarba grăi :

— Nu vă certaţi, maică, nu vă certaţi. Şi aşa sînteţi destul de nefericiţi ! Nu vă certaţi, maică...

— Nu ne certăm, zise moale colţosul, dar sintem grozav de nefericiţi. Dacă aveţi ceva de băut, daţi-ne ceva de băut şi ne-om potoli. Şi dacă aveţi ceva de mîncat, daţi-ne şi ceva de mîncat.

Başa căută într-o scobitură a zidului pietros şi zgrunţuros, găsi o ploscă plină cu rachiu vechi şi tare, o luă, mîngîie o clipă pîntecul rotund şi i-o întinse colţosului.

— Beţi, dacă vă place băutura, goliţi-o pînă la ultima picătură.

— Mulţumim, spuse colţosul, mulţumim din toată inima.

În timp ce plosca gîlgîia la gura colţosului, Him îl întrebă :

— Din inima cea rea sau din inima cea bună ?

Colţosul întinse plosca ţîrcovnicului. Pe urmă îi răspunse :

— Omul, baragladină, are o singură inimă şi în această singură inimă încape şi bunătatea şi răutatea. Uneori iese la iveală bunătatea, alteori răutatea. După împrejurări. Acum, *de cînd cu războiul*, bunătatea a pierit din inimile noastre, a rămas numai răutatea... Numai răutatea...

Plosca trecea de la gură la gură. Ajungea iarăşi la gura colţosului care n-o lăsă pînă n-o goli. Goală, i-o aruncă lui Him başa, care o prinse din zbor. Ochii colţosului se aprinseră şi luciră. Mîngîie automatul şi-l îndreptă cu ţeava spre stăpînul şatrei :

— Umple-o, baragladină.

Him tăcu. Pe obrazul bărbos nu se arătă nici un pic de teamă.

— Umple-o. Dacă n-o umpli numaidecît, te curăţ.

Oarba zise :

— Dragul meu Him, împlineşte voia omului. E tare necăjit. Dă-i să bea. Dă-le tuturor să bea pînă s-or sătura. Sînt toţi patru tare necăjiţi... Tare necăjiţi... Şi băutura... Băutura o să-i liniştească.

Încă de trei ori le mai umplu başa plosca. Obrajii fugarilor se roşiseră. Pe urmă se îngălbeniseră. Colţosul începu să se joace cu automatul. Îl îndrepta cînd spre Him başa, cînd spre Oarbă, cînd spre oamenii oacheşi care se tupilaseră cu nevestele şi copiii lor lîngă peretele pietros şi zgunţuros, din fundul adăpostului, sub lumina săracă a lămpii de metal. Spuse :

— Dacă vreau, vă curăț pe toți. Suflu în lumînare : Pffuui ! Și gata ! Vă curăț pe toți. Dar eu nu vreau să vă curăț. Aici miroase nu numai a fum acru. *Aici miroase a muiere.* A... cald de muiere și a... de muiere ! Iar noi sîntem stătuți. De luni de zile n-am mai... o muiere. Pricepeți ? Lăsați-ne aici patru muieri și cărați-vă la dracu. Altfel... Pffuu ! Suflu în lumînare... Vă curăț pînă la unul... Cu mic, cu mare... Pînă la unul vă curăț...

Vorbind astfel se juca mereu cu automatul. Ochii îi sticleau. Salivă albă și groasă i se scurgea pe barba murdară și țepoasă, nerasă, nespălată și nepieptănată de săptămîni. O singură apăsare pe trăgaci și...

Him bașa tăcea. Tăcea și se gîndea : să sară asupra lui ? Poate ar izbuti. Mai erau însă și ceilalți. Oarba găsi în ea puterea să rîdă, ba chiar și puterea să vorbească :

— Dacă pricepem ! Cum să nu pricepem ? *Vreți muieri ! Vreți muieri să vă culcați cu ele.* O să vă dăm și muieri, voinicilor. Numai să fiți în stare să le călăriți cum trebuie, frumoșilor ! Că muierile noastre, de, nu se mulțumesc cu bărbații care nu sînt decît pe jumătate bărbați.

— Așa, băbuțo, zi-i, băbuțo, că bine-i zici. Prin gura ta parcă ar vorbi Dumnezeu.

Colțosului îi plăceau vorbele Oarbei. Țîrcovnicul deveni bănuitor :

— Smochinita ! Crede c-o să-și aibe și ea partea...

Toți cei patru fugari hohotiră. Oarba îi șopti lui Him bașa :

— Mai adu băutură... Adu băutură... Repede...

Him bașa se strecură spre scobitura din perete. Veni cu două sticle.

— Am mai găsit ceva. Două sticle. Rachiu vechi și tare, frumos mirositor. V-aș ruga să-l încercați.

— Muierile... Lăsați-ne cu muierile...

— O să vă lăsăm și cu muierile. Încercați, gustați rachiul.

Ispita era prea mare. Colțosul întinse mîna. Luă o sticlă. O duse la gură. Pentru a doua sticlă întinseră mîinile ceilalți trei. Him bașa i-o dete țîrcovnicului.

Parcă nu băuseră nimic de la începutul lumii, atît se arătară ostașii de grăbiți. Băură totul. Limbile li se împleticiră. Gîturile li se muiară. Colțosul abia bălmăji :

— Muierile... Acum să ne lăsați cu muierile. Să le... Patru... Cîte una de fiecare... Nu sîntem lacomi... Numai cîte una de fiecare... Numai cîte una...

— Cu patru o să vă lăsăm, maică, cu patru. Cîte una de fiecare... Cîte una de fiecare... Numai să fiți în stare să le călăriți cum trebuie...

Oarba plecă de lîngă foc. Se duse la oamenii oacheși care așteptau lîngă perete și le șopti. Multe cuvinte repezi le șopti Oarba.

Muierile și fetele care se aflau acolo ieșiră în față și începură să se apropie de foc. Pline de frică, mergeau încet, cu pași mici, măsurați. Pitulați după ele se apropiau și bărbații. Cînd simți că femeile s-au oprit, Oarba le spuse străinilor :

— Astea sînt muierile și fetele șatrei, oameni buni. Alegeți-vă fiecare ce vă place.

Colțosul își uită automatul pe genunchi :

— Două. Acum vreau două. Să vină două.

Ridică brațele în sus. Le ridicară și ceilalți străini. Muierile cel mai vînjoase săriră asupra lor, îi lungiră la pămînt, se întinseră deasupra lor și se apucară să-i mozolească cu scuipat pe obraji, să-i gîdile pe la subsuori și să-i deschidă la pantaloni. Dezertorii, băuți cum erau, uitară de tot. Rîdeau. Se lăsau mîngîiați, rostogoliți, pipăiți, întărîtați, încălziți. Bărbații oacheși le luară armele, le goliră cu dibăcie

buzunarele de cartușe și de grenade, nu întîmpinară nici o împotrivire și-i legară fedeleș.

Muierile și fetele șatrei se întoarseră lîngă copii, sub lampă. Amețiți de rachiul tare și vechi, frumos mirositor, dezertorii nici măcar nu-și dădeau seama ce li s-a întîmplat. Rămăseseră ghemuiți lîngă foc, nemișcați și căutînd să priceapă ce fel de glumă era aceea. Băiețandrul Per apucă un ciot de lemn aprins și-l apropie de obrazul colțosului. Pînă să bage de seamă Him, băiețandrul îi pîrli colțosului barba și-i arse nițeluș obrazul. Colțosul scăpă printre dinți un chiot de durere, și într-o clipă ochii care-i erau tulburi ca o băltoacă mocirloasă i se limpeziră. Se trezi :

— Dați-ne automatele... Dezlegați-ne și dați-ne automatele... Vă arătăm noi vouă...

Oamenii oacheși rîseră. Acum le veniseră lor rîndul să rîdă.

— Să vă dezlegăm și să vă dăm automatele ? De ce ?

Această întrebare i se păru colțosului copilărească.

— Cum de ce ? *Ca să vă împușcăm.* Dezlegați-ne și dați-ne automatele ca să vă împușcăm. Baragladinelor !

— Omule rău, omule rău, încă nu te-ai trezit ! Așteptăm să vă treziți bine din beție, ca să stăm de vorbă cu voi. Pînă atunci vă sfătuim să stați liniștiți și să-i trageți un pui de somn. Somnul vă va limpezi mințile și s-ar putea ca noaptea să vă aducă gînduri bune.

— O să vă arătăm noi vouă. O să vă belim de vii. O să vă...

Ceilalți fugari se uitau prostiți cînd la colțos, cînd la Him bașa. Țîrcovnicul cînta încet, pe nas :

Doamne miluiește,
Doamne miluiește,
Doamne miluiește...

Sarat îl întrebă pe Him bașa :

— Și acum ce facem cu ei, bulibașă ?

— Tu ce zici să facem ?

— Să-i omorîm. Să-i omorîm chiar acum, să-i ducem în crîng, lîngă ceilalți și să-i acoperim cu zăpadă. Pînă la primăvară putrezesc și li se pierde urma.

Him îi întrebă și pe ceilalți :

— Și voi ? Voi ce spuneți ?

Oamenii oacheși ridicară din umeri. Ridicară din umeri și tăcură.

— Ce să înțeleg din tăcerea voastră ?

— Sarat a spus. Să facem ce-a spus Sarat.

Him bașa lăsă fruntea în jos.

— Noi n-am omorît niciodată oameni. Cum o să omorîm acum ?

— Acuma trebuie, bulibașă, acuma trebuie să omorîm și noi om. Altfel...

— Dacă nu-i omorîm noi pe ei, scapă , și ne omoară ei pe noi.

Him bașa rămase mai departe trist.

— Noi n-am omorît pînă acum oameni și, orice s-ar întîmpla, noi nu trebuie să omorîm oameni nici de acum înainte.

— Să nu-i omorîm, spuse Sarat, să-i dezbrăcăm, să-i ducem cît mai departe de sălașul nostru și să-i părăsim goi în zăpadă. Vor muri de ger și de foame.

— Totuna. Ori îi omorîm cu mîinile noastre, ori îi părăsim în pustietate și-i lăsăm să moară. Totuna.

— Atunci ?

— Să ne mai gîndim.

Per băiețandrul spuse :

— Să-i păzim pînă vin jandarmii. Să-i dăm pe mîna jandarmilor, să-i omoare ei.

Bașa se încruntă :

— Asta n-o s-o facem niciodată, băiatule, mai ales asta n-o s-o facem niciodată.

Femeile și fetele șatrei se uitau la oamenii legați fedeleș. Ieșeau încet din starea de beție. Și pe măsură ce ieșeau din starea de beție și își dădeau seama că sînt legați și că viața sau moartea lor atîrnă de hotărîrea oamenilor oacheși a căror tihnă veniseră s-o tulbure cu ifosele și cu cererile lor, îngălbeneau. Simțeau cum se topește carnea pe ei de teamă, cum îi cuprinde frica, cum pleacă frica și cum în locul ei vine și li se furișează în trupuri spaima. Țîrcovnicul bîigui cu glas de milog :

— Să nu ne omorîți, fraților ! Să ne iertați viața, fraților, și-o să vă aibă în grija lui Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri !

Se agăță cu un fir de nădejde de aceste cuvinte :

— Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri... Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri... din ceruri... din...

S-ar mai fi tînguit cine știe cît, dacă fugarul colțos nu i-ar fi izbit puternic pîntecul cu o lovitură de picior.

— Mai taci, prostănacule, și mai du-te-n mă-ta cu Domnu-Dumnezeul tău din ceruri ! Tu nu știi că baragladinele astea nu cred în nici un Dumnezeu ?

Se ciondăniră mult între ei. Nici Him, nici ceilalți oameni oacheși nu-i mai luară în seamă. Se sfătuiră între ei. Îi luară pe toți patru de mîini și de picioare, ca pe niște mortăciuni și-i duseră într-al treilea adăpost. Ariston se mută în adăpostul în care se afla bașa. Celorlalți li se făcu loc în adăpostul în care trăiau Lisandra cu Goșu. Îi aruncară în fundul adăpostului, cercetară legăturile și rînduiră pază.

— Dacă încearcă să se dezlege și să fugă, ne chemi.

— Dar cum am să văd ?

— Ții lampa aprinsă pînă la ziuă.

— Și dacă mi se face somn și adorm ?

— Să nu ți se facă. Să rămîi treaz, Blebe. Mîine în zori vei fi schimbat cu altul.

Blebe mai avu de pus bulibașei o întrebare :

— Și dacă vor să-și facă nevoile ?

— Să și le facă pe ei, hotărî Him pașa. Ca *acolo*, de unde au fugit. Întocmai *ca acolo*...

— Au să împută adăpostul.

— Nu face nimic. O să-l curățăm după ce scăpăm de ei.

— Dar cînd o să scăpăm de ei ?

— Nu știu, zise Him bașa. Poate mîine. Poate poimîine. O să vedem.

Trecu o zi. Trecu o noapte. Mai trecu o zi și mai trecu încă o noapte. Fugarii din adăpost, în loc să se moaie, se îndîrjeau. Cereau mîncare și cereau băutură, cereau tutun și se plîngeau că-n adăpost e frig. Oamenii oacheși se rînduiau de pază. Ziua și noaptea. Noaptea și ziua. Ziua și noaptea. Mîncare li se dădu, puțină, atît cît să nu moară de foame. Băutură ? De unde băutură și pentru ce ? Dacă le era sete puteau să bea și apă. Puteau să bea apă cît voiau. Tutun ? Nu se găsea tutun. Pentru unii ca ei nici nu se cuvenea să se găsească.

Într-adevăr, în adăpostul în care fuseseră găzduiți era frig. Dar frig era și în celelalte adăposturi. Frig era pretutindeni. Frig. Frig. Frig...

Vîntul dinspre miazănoape se apucă iarăși să bată. Ceața pieri. Zăpada prinse deasupra ei pojghiță groasă, sticloasă. Cîinii plecară spre crîng. În fruntea lor alerga, ca de obicei, Rob. Către seară se întoarseră la adăposturi cu boturile și cu labele pline de sînge negru închegat și înghețat. Umblau cu boturile în jos și se fereau să se uite în ochii stăpînilor. Cel mai rușinat dintre toți părea Rob, cîinele lui Him bașa, al Oarbei și al lui Alimut.

— I-au mîncat pe *cei doi*.

— Miroase a mort. Fiecare cîine a mîncat carne de mort și acum miroase a om mort.

Oamenii oacheși puseră mîna pe dîrjale și-i alungară afară din adăposturi. Cîinii scheunară un timp, Rob lătră cu botul ridicat a moarte și a pustiu, însă văzură cu toții că nimănui nu i se face milă de ei și se resemnară, nu mai scîncirăl, se îngropară în zăpadă, se încolăciră și încercară să doarmă.

În cel de al treilea adăpost, fugarii tremurau legați-cobză, nu se puteau mișca și nici măcar n-aveau cum să-și ducă mîinile la nasuri să și le șteargă de muci. Răciseră. Tușeau, și cînd nu tușeau piepturile le hîrîiau ca niște armonici vechi, stricate. Își făceau nevoile mari și nevoile mici pe ei. Oamenii oacheși care se rînduiau să stea de pază tremurau, își țineau degetele la nas, dar totul era zadarnic. Mirosul greu, urît, pe care îl împrăștiau cei patru în jurul lor îi chinuia. Unii oameni oacheși ajunseseră să vomite de cum se apropiau de hruba dezertorilor. Iarna cruntă se apropia de miezul ei și vîntul se înteți. Acum alerga peste cîmpurile sticloase și înghețate, vuia și șuiera înspăimîntător. Norii se îngroșară și pîntecele lor umflate, tîrîndu-se la mică înălțime deasupra pămîntului, prinseră să lepede zăpadă. Nămeții mai vechi crescură, și lîngă ei și printre ei se iviră, proaspeți, alții. Acum nopțile erau negre, negre, iar zilele veneau și plecau una mai vînătă și mai împosocată ca alta. Aproape în fiecare dimineață oamenii oacheși găseau un cal, un măgar sau un catîr mort. Luptîndu-se cu viscolul cumplit care-i orbea și le-ngheța pînă și măduva din oase, ei trăgeau vita moartă cu cîrligul pînă în apropierea adăposturilor, o jupuiau, îi luau pielea și-i împărțeau carnea roșie și tare în mari hartane. Măruntaiele și oasele le aruncau cîinilor care se repezeau flămînzi și răi asupra lor și se încăierau mușcîndu-se uneori pînă la sînge. De cînd mîncaseră carne de om și nu mai fuseseră primiți să doarmă în adăposturi alături de oamenii șatrei, cîinii se înrăiseră și parcă se și sălbăticiseră. Dacă erau

loviți cu ciomagul, fugeau. Cînd însă erau izbiți cu piciorul în burtă se întorceau, mîrîiau și-și arătau colții ascuțiți vrînd parcă să spună : „Am mîncat om. Omul nu e cine știe ce. Ca mîine o să te mănînc și pe tine."

Viscolul, cu mici întreruperi în care parcă și norii și vîntul se mai odihneau, ținu aproape două săptămîni. După viscol nămeții se asemuiau cu măgurile, cu niște măguri uriașe, moi și pufoase, gata, dacă nu te păzeai, să te prindă și să te păstreze în cuprinsul lor pînă-n primăvară. Gerul nu slăbi. Rămase la fel de puternic ziua și noaptea. Mai mult de jumătate din caii, măgarii și catîrii șatrei muriră. Șatra era acum sătulă de carne. Cum nu izbuteau s-o înfulece deodată, sărară maldăre întregi și o puseră la afumat.

Mutat în hruba pe care o locuia Him bașa, cu feciorii lui și cu nurorile lui, cu nepoții lui și cu nurorile lui, Ariston făcu totul ca să-și atragă dragostea Oarbei. Curăță adăpostul, îl mătură, culese cenușa și o duse afară, ajută la întreținutul focului, la aducerea apei și chiar la gătitul bucatelor. Oarba îi auzea fiecare cuvînt și fiecare suflare și-i simțea fiecare pas încotro îl făcea și pentru ce-l făcea. Cînd o întreba cîte ceva, îi răspundea scurt, folosind cuvinte seci și uscate sau se prefăcea că nu l-a auzit și nu-i răspundea.

Cu tot prăpădul care stăpînea ținutul, Ariston găsea prilejul s-o vadă pe Lisandra, să schimbe cu ea cîteva vorbe repezi și chiar s-o îmbrățișeze. De cîteva ori, în miez de noapte, cînd toată lumea, în afară de omul pus să-i păzească pe fugari, dormea, avură îndrăzneala să se furișeze afară din adăposturi, să se întîlnească, să plece ținîndu-se de mînă prin întunericul orb, să se depărteze și să-și guste unul altuia trupul pe tăcute și pe repezite. Îi înconjurau munți de zăpadă, viscolul îi înfășura din toate părțile, fri-

gul muşca din cartea lor, dar ei nu se sinchiseau de nimic... nu se sinchiseau de nimic...

— Poate pînă mîine seară, ori poate chiar pînă mîine dimineaţă murim. Să ne iubim... Să ne iubim acum, Aristoane... Să ne trăim acum toată dragostea noastră... Toată... Toată... Pînă la capăt. Dar dragostea n-are capăt... Numai viaţa are capăt, Aristoane...

Lisandra găsea în ea cuvinte la care nu se gîndise mai înainte. Se miră singură de ceea ce simţea și de ceea ce spunea.

— Dar de ce crezi tu că s-ar putea să murim pînă mîine seară sau chiar pînă mîine dimineaţă ?

— Goşu !... Ţi-a scos un ochi. Goșu n-o să se liniştească, Aristoane, pînă n-o să-ţi scoată și celălalt ochi, pînă n-o să te omoare.

— Nu-mi pasă mie de Goșu. N-o să mă omoare. Nici pe mine n-o să mă omoare, nici pe tine. Mai curînd *o să-l omor eu pe el.*

— Să-l omori, Aristoane, dar tu să trăiești, pentru că fără tine nici eu n-aş mai avea poftă de viaţă.

Mergeau pe zăpadă, printre nămeţi. Se depărtau de povîrniș și de hrubele scobite în coasta lui.

— Fără tine, Aristoane, fără tine n-aș mai trăi, n-aş mai avea de ce trăi.

— Culcă-te în zăpadă, îi spunea Ariston, culcă-te pe zăpadă cu faţa în sus și nu uita să-ţi ridici fusta. De vorbit o să mai vorbim şi *după.*

Vîntul alerga pe cîmpurile nesfîrşite. Peste zăpada veche norii scuturau într-una zăpadă nouă, albă, proaspătă, pură. Întunericul nopţii atîrna greoi laolaltă cu norii deasupra pămîntului înfăşurat în zăpadă.

— Și zici că fără mine n-ai mai trăi...

— N-aș mai trăi, Aristoane, fără tine n-aş mai putea să trăiesc şi n-aș mai vrea să trăiesc, şi n-aş mai vrea să trăiesc fără tine, Aristoane.

Ariston rîdea. Trupul fierbinte al Lisandrei topea zăpada. Straiele ei se udau leorcă, dar ea rămînea mai departe flămîndă de dragoste, cu picioarele şi cu braţele desfăcute.

— Mai vreau, Aristoane. Nu ştiu cum se face, dar niciodată nu mă satur de tine, Aristoane. Mai vreau... Mai vreau...

Nu-i spunea lui Ariston ce anume mai vrea, dar Chiorul avea destulă minte ca să înţeleagă.

— Iapă ! Eşti ca o iapă. Aşa muiere n-am mai întîlnit de cînd am venit pe lume... Iapă ! Eşti ca o iapă adevărată... Ca o iapă...

— Dacă-mi zici tu iapă, iapă oi fi, Aristoane, dar eu de tine nu mă satur niciodată, aşa iapă cum sînt, sau cum zici tu că sînt.

Uneori îl găsea pe Goşu aşa cum îl lăsase, adormit-covrig, lîngă foc. Alteori îl găsea treaz, cu ţigara aprinsă.

— Unde fuseşi, fa ?

— Parcă nu ştii ? Afară. Ca omul. Că doar n-oi vrea să-mi fac nevoile pe mine, ca nenorociţii ăia pe care nici nu-i lăsaţi să trăiască, nici nu-i omorîţi... ca nenorociţii ăia de soldaţi...

Se trezea careva din somn şi le striga :

— Mai tăceţi odată, afurisiţilor ! În fiecare noapte vă hîrîiţi şi vă ciondăniţi. Nu poate nimeni să se odihnească din pricina voastră.

Se culcau şi încercau să adoarmă. Lisandra adormea îndată. De Goşu nu se lipea somnul.

Fugarii ajunseseră piele şi os. Colcăiau păduchii pe ei. În mijlocul hrubei se aprindea seara un foc sărac. Omul oacheş pus de pază nu-i lăsa să se apropie. Dacă unul din ei încerca să se tîrască pînă la foc, ridica ciomagul.

— Lasă-ne să ne încălzim niţeluş.

— Nici nu mă gîndesc. Ştiu eu ce vreţi voi ! Să ardeţi legăturile, să săriţi asupra mea, să mă omorîţi

și s-o luați la sănătoasa. Lasă că știu eu ce vreți voi ! Îndărăt ! Că altfel vă izbesc între ochi. Îndărăt, n-auziți ? Rămîneți nemișcați...

Nimeni nu voia să fie izbit cu bîta în ochi, nici măcar nenorociții aceia de dezertori.

— N-avem putere nici să te omorîm, nici să fugim, vezi bine, lasă-ne să ne apropiem de foc.

— Nu văd nimic. Și de foc nu vă las să vă apropiați. Știu că la disperare omul găsește în el mai multă putere decît crede că are. Lasă că știu eu...

Bărbații șatrei se adunau între ei, șopteau, se sfătuiau și erau din ce în ce mai încruntați. Se vedea că mocnește în ei mînia cruntă. Se duseră la Him bașa și-i cerură să le dea voie să-i vorbească. Unul zise :

— Nu mai putem îndura, bulibașă. De cîteva săptămîni fugarii ne mănîncă mîncarea. Avem puțină, și pînă la primăvară mai e mult. Îi păzim în frig ziua și noaptea. Am ostenit și ne-am istovit cu toții din pricina lor. Trebuie să ne hotărîm odată : ori îi omorîm, ori îi lăsăm să se ducă încotro vor vedea cu ochii.

— De omorît, zise Him bașa, n-avem dreptul să-i omorîm. Iar dacă-i alungăm dintre noi, este ca și cum i-am omorî.

— Atunci ce să facem ?

— Să-i hrănim și să-i păzim pînă se topesc zăpezile. Pînă atunci n-or să ne calce jandarmii. După ce se topesc zăpezile, le dăm drumul. Dacă vor scăpa cu zile, bine. Dacă nu, cu atît mai rău pentru ei.

— Aceasta este o poruncă ?

— Da, o poruncă, aceasta este o poruncă. Și după cum știți, în șatra noastră poruncile trebuie să fie împlinite fără crîcnire.

Lui Mercu îi veni rîndul, pentru a treia oară în aceeași săptămînă, să-i păzească pe fugari. Cîte ceasuri ? De cînd se întuneca de seară și pînă se lumina

de ziuă. Iarna nopţile sînt lungi, lungi... În ţinutul potopit de zăpezi şi de pustietăţi nopţile sînt şi mai lungi. Mercu era un bărbat ca de patruzeci de ani şi nu avea mulţi copii : numai şase. Era poate cel mai sărac din şatră. Muncea şi umbla mai puţin decît alţii, în schimb dormea cît şapte. Unii îl porecliseră Somnorosul, însă porecla, deşi îndreptăţită, nu se prea lipise de el. Cînd vorbeau despre el, unii îi ziceau Somnorosul, dar cei mai mulţi îi ziceau, ca şi mai înainte de a i se fi născocit porecla, tot Mercu.

Omul se duse pe înserat la gura hrubei, luă în primire ciomagul, se rezemă în el şi, cu tot frigul care-l împrejmuia şi-l făcea să dîrdîie, începu să moţăie. Şatra mîncă şi se culcă. Urşii mormăiră şi se liniştiră. Cîinii se îngropară în zăpadă şi aţipiră. Mercu se pomeni apucat de mînecă. Strigă speriat :

— Care eşti ?

Îi răspunse un glas de femeie :

— Stai, Mercule, nu striga. Nu striga, că sînt eu, văduva lui Boz.

— Şi ce vrei ?

— Mercule, daică, n-am somn. Mă gîndesc la văduvia mea. La văduvia mea de zece ani. Şi nu pot să dorm. Iar tu, bietul de tine, Mercule daică, nu mai poţi de somn. Du-te, Mercule daică, şi dormi un ceas, două. Pe urmă te trezeşti şi vii îndărăt.

— Şi pînă atunci pe nenorociţii ăştia cine-i păzeşte ?

— Eu, Mercule, daică, eu am să-i păzesc. Ce ? Parcă pot să fugă ? ! Nu pot. Şi cum mişcă unul, îl pocnesc, şi gata.

Prostănacul îi dete văduvei lui Boz ciomagul, se furişă în adăpost, se lungi lîngă nevastă şi adormi.

Văduva lui Boz intră în hrubă, se duse drept la peretele din fund şi mări lumina lămpii. Se întoarse, se uită cu ochii ei rotunzi, neobişnuit de mari şi

neobişnuit de negri, la cei patru fugari. Inima i se muie şi i se încălzi de milă. Obrazul însă i se aspri. Ridică ciomagul şi, pe cînd ea îşi plimba încet privirea de la unul la altul, de parcă n-ar fi ştiut pe care să înceapă să-l ciomăgească întîi, fiecare din cei patru fugari gîndea : „Ticăloșii ! Au trimis o muiere să ne omoare !"

Colţosul își păstră firea. Zîmbi chiar. Și înainte de a i se stinge zîmbetul pe gura uscată, cu buze umflate și pleznite, o întrebă :

— Ai venit să ne omori, frumușico ? Începe cu mine. Că eu toată viaţa pe care am avut-o pînă acum numai atîta mi-am dorit : cînd o fi să mor, și dacă-mi va fi dat să mor omorît, măcar să mă omoare o muiere frumuşică și arzoaie ca tine.

Văduva lui Boz nu-i răspunse. Îi mîngîie spinarea cu două lovituri uşurele. Oasele, acoperite numai de pielea subţire, sunară ca niște scînduri.

— Ah, zise colţosul fără să se vaite, muierea tot muiere ! Dacă vrei într-adevăr să mă omori, frumuşico, loveşte-mă în cap, nu pe spinare, în creştetul capului ! Drept în creștetul capului...

— Am să te lovesc eu și în cap, dacă va trebui, însă n-am venit aici cu gîndul să vă omor.

— Atunci cu ce fel de gînd ai venit ?

Văduva lui Boz făcu cîţiva paşi de-a-ndaratelea, se opri și începu să se scarpine ușor sub pîntec.

Fugarii holbară ochii. Așa ceva încă nu li se întîmplase. Totuși, nu înţelegeau ce vroia muierea.

— Sînt văduvă de zece ani, zise ea încet, cu glasul plin de tristeţe. Și-n tot acest timp nici un bărbat nu s-a atins de mine. Nici un bărbat. Fiecare bărbat din şatră își are nevasta lui cu care... Pricepeţi ? Iar eu stau și mă usuc... stau și mă usuc și inima-mi dă brînci... și stau și mă usuc și inima-mi dă brînci..

Parc-ar fi cîntat, parcă s-ar fi jeluit, parcă s-ar fi rugat.

Colţosul încremeni. Ţîrcovnicul spuse pe nas :

Doamne miluieşte,
Doamne miluieşte...

Ceilalţi se mulţumiră să se uite la văduva lui Boz şi să tacă.

Şuieră a mirare Colţosul. Tăcu. Plescăi din limbă şi o întrebă :

— Nu cumva ai venit să ne ceri să ne culcăm cu tine ?

Ruşinată peste măsură, văduva lăsă nasul în jos. Ochii ei rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri se umplură de lacrimi.

Colţosul se îmblînzi. Zise încet, cu glas blajin şi dulce :

— N-avem cum, femeie, vezi bine că n-avem cum ! Legaţi cobză cum sîntem... Plini de necurăţenii cum ne aflăm. Noi, toţi patru, am vrea, că mai avem în noi, ceva snagă. Pentru atîta lucru mai avem în noi ceva snagă. Dar n-avem cum... Legaţi cobză... n-avem cum.

— De dezlegat, v-aş dezlega eu. Am adus cu mine un cuţitaş. Tai frînghiile. Iar cu necurăţenia, ieşiţi în zăpadă şi vă spălaţi cu zăpadă. Spălatul cu zăpadă e sănătos.

Fugarii tăcură mult timp. Tăcură şi se gîndiră. Vorbi tot colţosul :

— Şi pe urmă ?

— Cum pe urmă ?

— Pe urmă. Adică după ce fiecare din noi şi-a plătit bine...

— Vă îmbrăcaţi cu ce aveţi şi plecaţi încotro v-or îndemna inimile.

Zîmbi șăgalnic și adăugă :

— V-am adus un chibrit și-o pungă de tutun. Măcar atît. S-aveți tutun și chibrituri la voi. Altceva... Altceva n-am avut ce să vă aduc.

Întunericul gros atîrna deasupra zăpezilor albe și înalte. Ca o povară atîrna. Vîntul mergea spre potolire. Norii lunecau pe cerul negru și fulgii de zăpadă, mari, cădeau din ce în ce mai rar... Din ce în ce mai rar.

CAPITOLUL X

Alie se trezi înaintea celorlalți, se frecă la ochi, se încălță la repezeală, își luă cojocul și căciula, și ieși afară din hrubă. Acum vîntul se potolise cu totul, norii pieriseră și dimineața se rostogolea domoală între cerul limpede, albastru și înalt, și între întinderile nesfîrșite acoperite cu straturi uriașe de zăpadă și cu nămeți mai mari decît măgurile. Soarele tocmai răsărise. Era mic și rotund, pricăjit parcă, și roșu-gălbui. Zăpada moale și afînată sclipea ușor. Omul oacheș trase o dată adînc aerul rece și tare în piept și spuse ca pentru sine :

— Ce timp frumos ! Cine-a murit ieri, dac-ar vedea ziua de azi, i-ar părea rău... Tare rău i-ar părea !...

Rîse singur de vorbele care-i ieșiseră din gură. Cine-a murit ieri sau alaltăieri, acum un an ori acum o mie de ani, ori acum o mie de mii de ani, nu mai vede nimic, nu mai simte nimic, nu-i mai pare rău după nimic. *Mortul e mort.* Mortului nu-i mai pare rău după nimic. Nu-i mai pare rău nici măcar după viața lui.

Se aplecă, luă un pumn de zăpadă proaspătă și se spălă cu ea pe obraz și pe mîini. Cîțiva copii ieșiră desculți și aproape goi din hruba vecină,

făcură cîțiva pași prin zăpadă, urinară, și se întoarseră, somnoroși încă, la culcușuri.

Alie se îndreptă spre hruba prinșilor, împinse într-o parte pătura veche care acoperea intrarea și se uită înăuntru. Mercu lipsea. Lampa ardea cu flăcăruia mărită, agățată de perete. Dar nu numai Mercu lipsea, lipseau și fugarii pe care Mercu ar fi trebuit să-i păzească. Rosti :

— Fugarii au izbutit să se dezlege, l-au omorît pe Mercu, l-au îngropat în zăpadă și-au plecat. Iar acum... Acum ia-i de unde nu sînt.

Ieși din hrubă amețit, și începu să strige cît îl ținea gura :

— Au fugit !... Cei patru l-au omorît pe Mercu și-au fugit !... Săriți !... Săriți, c-au fugit !...

Șatra se trezi și năvăli spre Alie, unii în ciorapi, alții desculți. Fiecare își aruncase pe umeri ce găsise la repezeală.

Soarele, care abia se ridicase deasupra zării, lumina din plin zăpada care acoperea cîmpurile.

Printre cei ce se înghesuiau spre Alie se afla și Mercu. Își făcu loc mai în față și, cînd oamenii oacheși se opriră în pragul hrubei, spuse :

— De fugit se poate ca hoțomanii ăia să fi fugit, însă pe mine nu m-au omorît.

Him bașa îl apucă de piept.

— Tu le-ai dat drumul. Spune-ne, păcătosule, pentru ce le-ai dat drumul ?

— Nu eu le-am dat drumul.

— Atunci cine ?

— Nu știu, răspunse moale Mercu, și dacă nu știu, nu știu...

— Cum nu știi ? Nu trebuia să-i păzești tu ?

— Da, Him bașa, recunosc. Eu trebuia să-i păzesc, însă...

— Însă ce ?

— Nu i-am păzit. Mi s-a făcut somn.

— Și-ai plecat să te culci ?

— Nu, n-am plecat. A venit la mine văduva lui Boz. Unde ești, fă ?

— Aici sînt, Mercule, aici.

— A venit la mine văduva lui Boz. M-a rugat s-o las pe ea să-i păzească. Spunea că mie tot mi-e somn. Și mai spunea că ei tot nu-i e somn. Așa că pe mine m-a rugat să mă duc să mă culc și s-o las pe ea să-i păzească. Spunea că mie tot mi-e somn.

— Și tu ai lăsat-o ?

— De ce să n-o las ? Că mie tot mi-era somn, iar ei tot nu-i era somn.

Unii rămaseră tăcuți. Alții rîseră. Mercu, mînios, se întoarse spre văduva lui Boz :

— De ce nu i-ai păzit, fă ? De ce nu i-ai păzit ? A ? Că ți-am dat și bîta să-i păzești. Și nu-ți era greu să-i păzești, afurisito, că erau legați... toți patru erau legați fedeleș.

— I-am păzit, zise sfioasă dar veselă văduva lui Boz. I-am păzit cît i-am păzit și pe urmă mi s-a făcut milă de noi.

Lui Him bașa i se păru că n-a înțeles bine spusele femeii, o întrerupse și o întrebă :

— De ei ți s-a făcut milă, ori de noi ?

— De noi mi s-a făcut milă, Him bașa, de noi, nu de ei ! Că mi-am zis așa : cu ce sîntem vinovați ? N-avem destulă mîncare și le dăm și lor mîncare. N-avem destule vreascuri pentru foc și le dăm și lor vreascuri pentru foc. N-avem destul loc pentru noi, trăim aproape o sută de suflete în două hrube și ei patru, numai patru, într-o singură hrubă. Pe deasupra mai trebuia să ne și istovim de nesomn, păzindu-i. I-am dezlegat și i-am lăsat să plece.

— I-ai lăsat să plece... I-ai lăsat să plece... Dar după ce i-ai dezlegat, nu ți-au făcut nimic ? N-au căutat să te omoare ?

— De ce să mă omoare ? Nu s-alegeau cu nimic dacă mă omorau.

— Bine. N-au încercat să te omoare... Dar altceva nu ți-au făcut ?

Muierea lăsă capul în jos. Un zîmbet larg și cald de fericire trecută i se scrise pe buze.

— Ba, mi-au făcut, Him bașa. Bărbați și ei... Toți patru bărbați... Și toți patru tinerei... Tinerei... Mi-au făcut... Oameni de treabă... Și dacă mi-au făcut ce mi-au făcut, de ce să nu spun că mi-au făcut ce mi-au făcut...

Se citea dincolo de înțelesul vorbelor ei adînca părere de rău a văduvei că cei patru fuseseră numai patru. Și după ce fuseseră numai patru, plecaseră toți patru, pentru totdeauna.

Una, între două vîrste, spuse :

— Ce nerușinare !

Văduva lui Boz sări ca friptă :

— De ce nerușinare ? De zece ani nu s-a atins nimeni de mine, pe cîtă vreme tu nici n-aștepți să-ți adoarmă copiii bine și-ncepi să te zbînțui cu bărbat-tău ! Și pînă la ziuă te zbînțui... te zbînțui... Ce !... Parcă eu n-aud ? Aud tot, că încă n-am rămas surdă. Am rămas văduvă, da surdă n-am rămas. N-am rămas surdă, nu.

Rîseră cu toții, făcură, cum se spune, haz de necaz. De fapt însă, atît Him cît și ceilalți oameni ai șatrei simțiră o mare ușurare. Nu-i omorîseră pe fugari, nu-și mînjiseră mîinile cu sînge și nici nu-i alungaseră în pustietatea rece să piară de foame și de frig. Hoțomanii aceia o ademeniră pe văduva lui Boz să-i dezlege, se culcaseră cu ea la repezeală și plecaseră singuri, de bunăvoia lor, în miez de noapte. Vor trăi, să le fie de bine ! Vor muri, să le fie țărîna ușoară !...

Muierile curățară adăpostul în care viețuiseră atîta timp fugarii, și Ariston se mută iarăși acolo,

laolaltă cu toţi ceilalţi care părăsiseră hruba o dată cu el. Văduva lui Boz fu multă vreme bîrfită de unii, lăudată de alţii, pînă cînd în viaţa şatrei se iviră, cu voia sau fără voia oamenilor oacheşi, alte întîmplări.

După ce părăsiră hruba, dezertorii o luară printre nămeţi către crîng. Întunericul atîrna greu deasupra pămîntului, ningea încă, bătea încă vîntul, zăpada era moale, afînată şi adîncă, şi uneori se îngropau în ea pînă la brîu. Fugarii erau oameni de la ţară. Ochii lor erau ascuţiţi și cu oarecare sforţări vedeau și pe întuneric, își dădeau seama încotro se află răsăritul și încotro se află apusul, și se hotărîseră să meargă încet însă cu stăruință către apus, mereu către apus. Vor îndura frigul și vor îndura și foamea. Pînă cînd ? Pînă vor întîlni în calea lor sate. Sau pînă ce vor pieri. Dar de ce să piară ?

Se depărtară de șatră. Cîinii nu-i simţiră. Ori poate îi simțiră, dar nu se îndurară să-și părăsească fie și pentru cîteva clipe culcușul pentru a-i lătra. Se opriră la adăpostul unui nămete. Ţîrcovnicul îngînă printre dinţi un „Doamne miluiește". Pe urmă întrebă :

— Colţosule, la tine e tutunul ?

— La mine.

— Și chibriturile ?

— Și.

— Hai să răsucim cîte-o ţigară.

Colţosul scoase tutunul. Ţigările erau gata răsucite. Luară fiecare cîte una. Le aprinseră. Fumară pînă cînd sfîrcul de foc al ţigărilor le fripse buzele.

— Grozave ţigări ! Niciodată n-am fumat ţigări atît de grozave !

— Grozave, dar văduva a fost și mai grozavă !

— Să-i dea Dumnezeu sănătate ! Mare pomană și-a făcut cu noi ! spuse recunoscător ţîrcovnicul. Mare pomană !

Colţosul aruncă chiştocul aprins în zăpadă. Vîrful de foc al ţigării licări o clipă. Pe urmă se stinse. Zise :

— Dar şi nouă s-ar cuveni să ne dea Dumnezeu sănătate, pentru că, fraţilor, şi noi ne-am făcut pomană cu ea !

Plecară. Mergeau unul după altul. Se poticneau. Se ridicau. Mergeau mai departe. Mai departe. Mereu mai departe. Fumul acru şi amar al ţigărilor îi mai înviorase. Vorbeau. Despre muieri. Povesteau, folosind cuvinte tari, bolovănoase și deseori cuvinte țărănești urîte și grase, întîmplări cu muieri de mahala de prin tîrgurile și tîrgulețele în care își făcuseră ei armata, și întîmplări cu muieri de prin ţinuturile pe care le străbătuseră, cu arma în mînă, în anii aceştia din urmă, ai războiului. Îi înconjura şi-i înfășura frigul și întunericul, mușca din ei foamea, își tîrîiau picioarele ude prin zăpada moale și afînată, și vorbeau voioși de muieri frumoase și de muieri urîte, de muieri tinere și de muieri bătrîioare, de muieri cinstite și de muieri rele de muscă.

— Să vedeţi... Pe cînd mă aflam la...

Frînturi de vorbe. Vorbe întregi. Fraze legate între ele și fraze nelegate între ele. Toate acestea răsăreau cînd din gura unuia, cînd dintr-a altuia. Vorbeau ca să vorbească și vorbeau ca să-și păstreze vie nădejdea că în curînd vor ajunge la o casă omenească unde vor găsi un pat cald, o strachină de ciorbă caldă, un coltuc de pîine. Și mai vorbeau și ca să omoare timpul. Toţi oamenii vor să omoare timpul. Și puţini își dau seama că, de fapt, timpul mestecă tot, înghite tot, mistuie tot, omoară tot.

— Mă-ncurcasem cu una... Nu și nu, că vine după mine acasă, la ţară. Nu știam ce să fac. Tocmai atunci am primit o scrisoare de la nevastă-mea. „Ţi-am născut un băiat — îmi scria — și băiatul e frumușel foc.“ I-am arătat fetei scrisoarea : „Sînt însurat, i-am

spus, şi-acum, colac peste pupăză, am mai devenit şi tată." A plîns... A plîns... Dar spuneţi-mi şi voi, ce puteam să fac ?...

Uitaseră ! Nici unul nu ştia cum se făcuse, dar *toţi uitaseră că sînt însuraţi,* că acasă îi adastă nevestele, copiii. Vorbiseră de muierile fără căpătîi, vorbiseră de muierile altora, vorbiseră de curve şi nu rostiseră un cuvînt, un singur cuvînt de muierile lor de acasă, de nevestele lor. Şi acum, dintr-o dată, unul dintre ei, chiar acela mocofanul, care rareori se îndura să deschidă gura, pomenise despre nevastă-sa. Şi ei toţi în aceeaşi clipă, ca la poruncă, îşi aduseră aminte că undeva sînt nişte case, ale lor, în care trăiesc nişte muieri, muierile lor, nevestele lor, cu copiii lor. Se ruşinară. Adînc se ruşinară de tot ce gîndiseră şi de tot ce rostiseră. Îi cuprinse dorul de viaţa lor de altădată şi-i cuprinse şi duioşia. Tăcură. Merseră tăcuţi, încet şi cu băgare de seamă printre nămeţi, mai departe, mereu mai departe, mereu şi mereu mai departe. Tăcuţi merseră. Îndelung merseră. Unul grăi :

— Nu ştiu ce am. M-au podidit lacrimile. Nu vreau să plîng şi totuşi plîng. Îmi vine să plîng ca un copil şi plîng ca un copil.

— Din pricina gerului.

— Da. Tot aşa socotesc şi eu. Nu poate fi altă pricină decît gerul. Dar de ce îmi vine să plîng ca un copil şi plîng ca un copil ?

Toţi tăcură. Şi toţi merseră iarăşi încet şi tăcuţi mai departe, mereu mai departe, mereu şi mereu mai departe, tot mai departe.

— Să ne oprim la azăvada unui nămete şi să mai tragem cîte-un fum, propuse ţîrcovnicul.

— Să ne oprim, zise colţosul.

Se opriră. Fumară. Plecară. Abia făcură trei-patru paşi şi-l auziră pe colţos spunînd :

— Dacă-mi dă Dumnezeu zile şi-ajung zdravăn acasă, primul lucru pe care-l fac o omor pe nevastă-

mea. Îi frîng gîtul, o rup în bătăi, o stîlcesc, o calc în picioare pînă o omor.

— Doamne miluieşte, zise ţîcovnicul, *şi eu tot la asta mă gîndeam.* Doamne miluieşte ! De bătut am s-o bat. Am s-o las lată. De omorît însă n-am s-o omor.

— De ce să n-o omori ? întrebă colţosul. Trebuie s-o omori.

— Aş omorî-o. Dar dac-o omor, cine-mi creşte copilaşii ?

— Găseşti alta. Acum pretutindeni sînt muieri cu duiumul, văduve de război. Toate au devenit curve. Toate. Toate. Cum văd un bărbat, cum ridică fustele.

Ajunseră la crîng. Noaptea atîrna încă, cu tot întunericul ei deasupra lumii. Vîntul se potolea. Ninsoarea se rărea. Intrară în crîng. Aproape orbeşte dibuiră prin mormanele de zăpadă arbuştii şi începură să frîngă şi să adune ramuri. După ce adunară destule, bătătoriră zăpada cu picioarele şi aprinseră, cu mare caznă, focul. Focul întîi fumegă, pe urmă flăcările se ridicară zbătîndu-se vesele. Dezertorii îşi încălziră mîinile, îşi încălziră picioarele şi îndată le reveni voioşia. Colţosul zise :

— Ne-ar prinde bine dacă am avea la îndemînă cîte-o strachină de ciorbă şi cîte-un codru de pîine.

— Doamne miluieşte, spuse ţîrcovnicul, eu unul m-aş mulţumi şi cu o bucată de mămăligă. Aş înfige-o într-un băţ şi-aş prăji-o la foc. Acasă, în lipsă de altceva, mîncam deseori mămăligă prăjită. Şi atunci mi se părea că mămăliga prăjită e cea mai bună mîncare din lume, cea mai gustoasă, cea mai...

Vorbiră îndelung despre mîncare. Pe urmă vorbiră tot despre mîncare. Ce mîncaseră acasă, ce mîncaseră la cazarmă cînd fuseseră soldaţi tineri, cum şi cu ce se hrăniseră pe front. Acum... Le ghiorăiau maţele.

Le lăsa gura apă. La amintirea fiecărui fel de mîncare făceau zîmbre.

— Să mai fumăm o ţigară.

— Dacă o să fumăm atît de des, pînă dimineaţă isprăvim tutunul.

Rupseră două ţigări şi fiecare fumă cîte o jumătate. Cît timp fumară nu scoaseră nici un cuvînt. Stinseră chiştoacele şi le puseră la păstru, în buzunare. Colţosul alungă tăcerea :

— Nu ştiu de ce, însă mie mi se pare că de aseară, de cînd am plecat de la şatră, am devenit mai bun, mai milos, mai omenos. Parcă aş fi alt om... Alt om...

Doi tăcură. Ţîrcovnicul zise :

— Cum nu ştii de ce ? E simplu. Ai scăpat de primejdia de a fi omorît.

Colţosul clătină din cap.

— Nu poate fi asta. Am scăpat de primejdia de a fi omorît de oamenii şatrei. De primejdia de a fi omorît de alţi oameni n-am scăpat încă şi nici n-o să scap aşa de curînd. Dar mai e o primejdie care mă pîndeşte şi pe mine ca şi pe voi : primejdia de a muri prin această pustietate, de frig sau de foame. Nu, nu poate fi aceea, ţîrcovnicule, nu, nu poate fi ce ai spus tu că este.

Unul din cei doi rîse, iar celălalt grăi :

— Şi eu simt că am devenit mai bun, mai milos, mai omenos, dar nu de aseară, ci de atunci de cînd, după beţie, m-am trezit legat fedeleş şi fără armă. Cred că, de fapt, am devenit mai bun, mai milos, mai omenos nu pentru că eram legat fedeleş, ci pentru că *nu mai aveam armă.*

Acela, care pînă atunci tăcuse într-una, şopti :

— Asta e. *Arma îl înrăieşte pe om.* Uneori îl înrăieşte în aşa măsură, încît omul se schimbă în fiară.

Tăcu un timp. Merse mai departe după ceilalţi. Tăcu. Tăcu. Apoi adăugă :

— Cu cît arma pe care o ține omul în mîini e mai grozavă, cu atît omul devine mai rău, mai ticălos, mai pornit pe crime.

— De cînd ni s-au dat arme și-am fost trimiși la război să omorîm oameni, toți am devenit fiare, mărturisi colțosul, toți, toți, fiare adevărate. N-aș mai vrea să pun mîna pe-o armă în viața mea. Și, dacă s-ar putea, nici măcar pe-un ciomag.

Țîrcovnicul rînji :

— Dar cînd o să ajungi acasă, dacă ți-o ajuta Dumnezeu să ajungi, cu ce-o s-o omori pe nevastă ta ?

— Pentru atîta lucru n-am nevoie de armă. Îmi ajunge un capăt de sfoară. Fac un laț. I-l arunc pe după gît. Strîng. Și... gata. Uneori omul moare ușor, ca un pui de găină.

— Și cu bunătatea, cu mila, cu omenia, cum rămîne ?

— Socoteala cu nevasta e altceva. Înțelegi ? Acum e război. Toate femeile au păcătuit. Toate. Nu se poate să nu fi păcătuit și nevastă-mea... nu se poate... Nu se poate.

Focul pîlpîi ce mai pîlpîi și se stinse. Fugarii se îngropară în zăpadă și adormiră.

Dimineața, cînd îi trezi gerul, văzură cerul limpede, fără nori și soarele care abia răsărise peste lume și peste somnul lor. Înghețați și mahmuri o porniră la drum. Ieșiră din crîng. Zăpada sclipea puternic, lumina dimineții luneca lin peste ea pînă la marginea zărilor. Deodată se opriră. În fața lor, acoperite ușor de cele din urmă cerneri de zăpadă, zăceau rămășițele celor doi fugari pe care ei îi împușcaseră cu cîteva săptămîni mai înainte, ca să le ia cojoacele și căciulile. Cîinii șatrei sfîrtecaseră morții și-i mîncaseră. Rămăseseră straiele rupte, capetele roase de piele, oasele, picioarele încălțate în opinci. Se uitară îndelung. Se uitară... Țîrcovnicul zise :

— Aveau arme. Ce-ar fi să le căutăm ?

Le găsiră. Mai găsiră și cîteva grenade de mînă.

— Eu zic, spuse colțosul, să lăsăm puștile. Să luăm numai grenadele. La o adică o să ne slujim de ele cum trebuie.

Le împărțiră între ei și le puseră prin buzunare.

— Ce facem, întrebă țircovnicul, dacă ajungem la o casă de oameni, care nu vor să ne dea adăpost și mîncare ?

Colțosul rînji :

— Cum ce facem ? Îi omorîm... și pace !

Din toate vorbele pe care le vînturaseră oamenii oacheși în fața hrubei din care cei patru dezertori fugiseră, lui Him bașa îi rămăsese în minte spusele văduvei lui Boz : „De zece ani nu s-a atins nimeni de mine, pe cîtă vreme tu nici n-aștepți să-ți adoarmă copiii bine și-ncepi să te zbînțui cu bărbatu-tău". Mai înainte de a fi primit poruncă să-și aducă șatra în aceste ținuturi, oamenii oacheși de sub mîna lui îl ascultaseră fără șovăire și tot fără șovăire îi respectaseră rangul și vîrsta. Acum, deseori, i se împotriveau. Unii o făceau fățiș, alții pe ascuns. Simțea din ce în ce mai mult împotrivirea lor și simțea, mai ales, lipsa lor de rușine. Seara, în hrube, se adunau în jurul focurilor, vorbeau, povesteau și, cu toată starea jalnică în care se aflau, mai găsea în ei putere să și cînte. Pînă aci toate mergeau bine, după rînduiala străveche. Se trăgeau apoi în culcușuri, pe lîngă pereți, pentru somn. Nici nu apucau să se aciueze fiecare pe locurile lor, că o muiere mai tinerică se grăbea să acopere focul cu cenușă, se repezea la lampă, sufla în ea și o stingea. Afară șuiera viscolul, nămeții creșteau, zăpada curgea din cerul dușmănos peste nesfîrșirile cîmpului din jur, caii, măgarii și catîrii tremurau de frig și mureau, iar în hrube... În hrube începea zbînțul. Nimeni nu se mai rușina de nimic. Copiii își ascuțeau auzul și înțelegeau totul. Bătrînii

îşi puneau cojoacele peste cap şi se prefăceau că nu aud nimic.

— Ruşine ! Ceea ce se întîmplă în şatra noastră şi cu şatra noastră, e o ruşine.

— Nu, Him, nu e vorba nici de ruşine, nici de lipsă de ruşine. Viaţa îşi cere drepturile ei. Oriunde s-ar afla omul şi oricît de greu ar trăi, viaţa din trupul lui e viaţă. Şi viaţa, atîta timp cît e viaţă, îşi cere drepturile ei. Him, nimic altceva decît drepturile ei.

— Să fi îmbătrînit eu atît de mult, Sina ?

— Da, Him. Şi tu ai îmbătrînit, şi eu am îmbătrînit. Acum, Him, acum trebuie să ne arătăm înţelepţi. Nu le lua oamenilor în nume de rău ceea ce fac şi nu-i certa. Dacă vei încerca să-i cerţi, să ştii că-i vei certa fără folos. Mulţi îşi dau seama că nu vor apuca primăvara, că lunile acestea de iarnă sînt cele din urmă pe care le vor trăi. Şi doresc să şi le trăiască repede şi cît mai din plin, Him. De oprit, cum ai să-i opreşti ?

Bărbaţii oacheşi curăţau pîrtiile de zăpadă adusă de ultima ninsoare, iar muierile plecaseră la crîng, să rupă ramuri de arbuşti şi să le care la şatră. Copiii zburdau prin zăpadă desculţi şi aproape goi. Soarele, mai vioi parcă decît în alte zile, risipea lumină şi strălucire şi tuturor, deşi frigul îi pişca, li se părea că răspîndeşte şi ceva căldură.

În fundul hrubei o femeie tînără îşi legăna pe genunchi sugarul care plîngea.

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Sugarul nu înţelegea ce i se spune. Scîncea într-una. Scîncea din ce în ce mai încet. Tăcea. Muierea vru să-l ia de pe genunchi, şi să-l pună, înfăşurat în scutece cum se afla, alături. Deodată dădu un ţipăt. Oarba se duse la ea, pipăi copilul şi rosti :

— Ţipi degeaba. A murit.

În şatră se năşteau mereu copii. Aproape că nu trecea săptămînă fără să se nască cel puţin unul. Dar

şi mureau. Numărul sufletelor din şatră creştea, scădea, creştea şi iarăşi scădea. Puţine femei zdravene din şatră rămăseseră cu pîntecul supt. Cele mai multe se lăudau cu sarcina lor. Îşi scoteau pîntecul plin înainte şi rosteau cu mîndrie :

— A mişcat. O să fie băiat. Îl aduc pe lume pe la începutul lui mai.

— Pe al meu o să-l alăptez abia în vară, cînd s-or coace cireşele.

— Cireşele ! Cireşii...

Cireşii, care aveau să înflorească în primăvară şi să coacă cireşe în prima săptămînă a verii, erau departe. În jur pustiu şi pustietate. Primăvara nu avea să vină decît cu iarbă, cu ciulini, cu mărăcini, cu scaieţi şi cu noi şi noi muşuroaie ridicate din adîncul pămîntului pietros şi nisipos de cîrtiţele oarbe. Mai era mult pînă la sosirea primăverii şi era şi mai mult pînă la întîiele zile ale verii. Totuşi muierile oacheşe şi borţoase ale şatrei visau cireşe coapte, rîvneau de pe acum după cireşe coapte, le lăsa gura apă după cireşe coapte...

Him îşi aduse aminte că în oraşul acela de lîngă fluviu i se făcuse poftă de mere, voise să cumpere mere şi să mănînce măcar unul. Uitase să cumpere. I se făcu acum, în miez de iarnă şi în pustietatea asta, poftă de mere. Gura i se acri şi se umplu de salivă. I se păru că saliva din gură are gust de mere şi miros de mere. O înghiţi. Pofta însă nu se lăsa înşelată. Stăruia mai departe. Stăruia. Stăruia.

Muierea tînără îşi aşeză sugarul mort pe genunchi şi se apucă să-i cînte drăgăstos :

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Sugarul, vînăt, mort şi îngheţat, tăcea. Muierea cînta mai departe :

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Muierea se trezi ca dintr-un somn adînc şi se văită :

— A murit... A murit... Acum... Acum ce mă fac eu fără copil ?

Oarba se supără. Nu-i plăceau muierile care se tînguiau după morți. O repezi :

— Ce te faci tu fără copil ? Toanto ! Ești tînără și sănătoasă. O să te zbînțui cîteva nopți cu bărbatu-tău, o să rămîi cu burta mare și-o să-i naști altul.

— Îți vine ușor să vorbești.

— Ba nu-mi vine de loc ușor. Am născut zece copii. Toți băieți. Cinci mi-au murit și cinci trăiesc.

Intră, cu părul lung, nețesălat și lucios și cu barba răvășită, Gote. Îl căută cu ochi pe Him bașa și cînd îl văzu se repezi la el :

— Bulibașă, bulibașă, ce mă fac eu, bulibașă ? A dat necazul peste mine, bulibașă, necazul cel mare a dat peste mine, bulibașă...

Him nu se tulbură. Îl pofti să ia loc lîngă foc, îi întinse punga cu tutun și foița, și-l îmbie să-și răsucească o țigară.

— Fumează. Fumatul liniștește.

Gote răsuci țigara, o aprinse, o fumă.

— Am fumat, bulibașă, dar de liniștit nu m-am liniștit.

— Spune-mi, Gote, spune-mi necazul.

— Rita.

— Ce s-a întîmplat cu Rita ?

— Mi-a stricat-o Blebe. Mi-a stricat-o și mi-a lăsat-o cu burta mare. Mi-a stricat fata Blebe. Mi-a stricat-o...

Him tăcu. Oarba auzi plîngerea lui Gote. Veni lîngă foc.

— Ești încredințat că Blebe ți-a stricat fata ?

— Fata mi-a spus, iar Blebe a recunoscut.

— Necazul nu e chiar atît de mare cum crezi, zise Oarba. Și cu oarecare înțelegere din amîndouă părțile acest necaz s-ar putea schimba în bucurie.

— Cum ?

— Blebe o place pe fată ?
— O place.
— Dar fata îl place pe Blebe ?
— Îl place. Toată ziua se zgîieşte la el.
— Să-l însurăm pe Blebe cu Rita, zise Him.
— Lesne de spus, zise Gote, greu de înfăptuit.
— De ce ?
— Blebe n-are sfanţ. Tatăl lui Blebe nu vrea s-audă. Amîndoi cer să le dau fata pe degeaba. Cum adică ? Să le dau eu fata pe degeaba ? De ce să le dau eu fata pe degeaba ? Doar nu s-a întors lumea cu dosul în sus ? *Lumea,* bulibaşă, *a rămas lume.*

Him başa tăcu un timp. Tăcu şi Oarba. Lui Gote îi scăpărau ochii. Întinse mîna spre punga cu tutun a lui Him. Luă tutun şi foiţă, răsuci o altă ţigară, o fumă pînă la capăt. Nici acum nu se linişti.

— Da, bulibaşă, spuse cu năduf. Lumea nu s-a întors cu dosul în sus.

Başa zîmbi. Simţindu-i zîmbetul, zîmbi şi Oarba. Him zise :

— Vezi tu, Gote, în anii din urmă s-a întîmplat tocmai ceea ce crezi tu că nu s-a întîmplat. Lumea s-a întors cu dosul în sus.

— Eu, eu ce mă fac cu fata ? Eu nici mort nu-mi dau fata după Blebe, dacă Blebe sau tatăl lui Blebe nu-mi dau cel puţin zece galbeni pentru ea. Rita e...

— Ştiu. Tînără. Frumoasă. Sănătoasă. Tu mai ai aur ?

— Cîţiva galbeni. Mai puţini de zece.

— Atunci de ce crezi că Blebe sau tatăl lui Blebe ar avea mai mult ?

— Dacă Blebe ştia că n-are cu ce-mi plăti fata, de ce mi-a stricat-o şi-a mai lăsat-o, păcătosul, şi cu burta la gură ?

— Tinereţea, Gote. Tinereţea...

— Am să-l omor, bulibaşă, am să-l omor pe Blebe.

— Bine, zise Him bașa, să spunem c-ai să-l omori pe Blebe. Cu ce-ai să te alegi din omorul ăsta ?

Lui Gote întrebarea i se păru de neînțeles.

— Cum adică ? Dacă-l omor pe Blebe o să-mi... o să m-aleg cu... O să m-aleg cu...

— N-o să te alegi cu nimic, Gote. Tu o să-l omori pe Blebe, tatăl lui Blebe o să te omoare pe tine. Unde-o s-ajungem dacă o să vrem mereu să ne omorîm unii pe alții ? La asta te-ai gîndit ?

— Nu, la asta nu m-am gîndit. M-am gîndit numai că eu trebuie să-l omor pe Blebe.

— Noi nu omorîm oameni, Gote. Nouă nu ne place să omorîm oameni.

— Noi nu omorîm oameni bălani, Him bașa. Dar atunci cînd nu se poate altfel, *ne omorîm între noi.* Vrei sau nu vrei, Him bașa, dar iarna asta Goșu îl va omorî pe Ariston, ori, poate, Ariston îl va omorî pe Goșu. Nu se știe care pe care, dar șatra știe că se vor mai lupta încă o dată în fața șatrei, *cu luptă dreaptă* și va rămîne cu viață cel care va fi mai tare.

— Asta e altă socoteală, îi răspunse bașa. Dacă vrei să-l omori pe Blebe, trebuie să-l omori în luptă dreaptă.

Gote lăsă nasul în jos :

— Luptă dreaptă... În luptă dreaptă eu nu-l pot omorî pe Blebe... E tînăr, e sprinten, știe să se bată și cu cuțitul și cu harapnicul ! Eu vreau să-l omor pe Blebe altfel, Him bașa.

— N-ai să-l omori pe Blebe și în cuprinsul șatrei noastre nimeni n-are să omoare pe nimeni.

— Și cu fata mea cum rămîne ?

— O să mă gîndesc, Gote, o să mă gîndesc și-o să hotărăsc.

Omul plecă tot așa de neliniștit cum venise.

Muierea tînără își legăna mai departe sugarul mort pe genunchi, însă nu-i mai cînta nici un cîntec. Him o întrebă :

— De ce-l mai legeni ?

— Poate nu e mort. Poate doarme.

— Da, spuse Him bașa. Doarme. Doarme somnul cel lung.

— Poate se trezește, zise muierea. Poate se trezește, ori, dacă e mort, poate înviază.

— Ai mai văzut tu vreun mort înviind ?

— Nu. N-am mai văzut, dar s-ar putea să văd acum. Multe pe care nu le-am văzut altă dată le văd acum. *Poate înviază.*

— Las-o-n pace, Him. Las-o să creadă ce vrea. S-a zăpăcit. O să-i treacă. Peste o zi, două o să-i treacă, iar peste o sătpămînă o să se apuce să facă altul.

Nu mureau în șatră numai sugari. Mai mureau și bătrîni. Pe morți îi înveluiau în cîte un țol zdrențăros, îi duceau la spinare și-i îngropau în colina înghețată, unul lîngă altul. Cînd era soare, ca și atunci cînd cerul era întunecat din pricina nopții, moartea da tîrcoale șatrei. Moartea nu avea chip, nimeni nu o văzuse vreodată, și nici acum n-o vedeau, dar oamenii o simțeau pe aproape. Se temeau și ei, cum de altfel se temeau toți oamenii, chiar aceia care se lăudau că nu se tem de ea, dar știau că nu e nimic de făcut împotriva ei.

Muierea tînără începu iarăși să îngîne :

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Sugarul mort tăcea. Toți morții tac. Orice le-ai spune, morții tac. Tac chiar și aceia care în lunga lor viață au fost destul de gălăgioși.

Oamenii oacheși se întoarseră de pe colină cu lopețile la spinare. Femeile veniră și ele de la crîng purtînd maldăre de ramuri și de vreascuri la spinare. Copiii lăsară zburda și intrară în hrube. Aprinseră ca în fiecare zi focuri, mîncară ca în fiecare zi și, după ce mîncară, tot ca în fiecare zi, se tolăniră să se odihnească. Him chemă bărbații șatrei la sfat. Veniră.

Și cum veniră se așezară în jurul focului pe vine și se apucară să pufăie din lulele. Hruba se umplu și mai mult de miros înțepător, acru și amar, de tutun.

Him bașa zise către Gote :

— Spune-le și lor povestea...

— Povestea cu Rita ?

— Da.

— Povestea cu Rita... Povestea cu Rita și cu tînărul Blebe...

Gote vorbi și nu vorbi rău. Ceru, la sfîrșit, să se respecte legea șatrei. Blebe s-o ia numaidecît pe Rita de nevastă, iar lui să-i plătească pentru fată cel puțin zece galbeni de aur vechi, turcesc. Nu și-a crescut el fata atîția ani ca să i-o dea plocon lui Blebe.

Blebe ridică nepăsător din umeri, zîmbi și spuse :

— Ți-aș da bucuros, nene Gote, că deocamdată nu pot să-ți spun încă tată, ți-aș da bucuros nu zece galbeni de aur, ci o sută...

Gote îl întrerupse și întinse cu lăcomie mîna. Avea o mînă mare, largă, neagră și uscată. Zise pripit :

— Ia dă-mi-i...

Bărbații așezați pe vine în jurul focului rîseră. Blebe îl lăsă pe Gote să rămînă cu mîna întinsă și vorbi :

— Nu te pripi, nene Gote. Am spus că ți-aș da pentru Rita nu zece galbeni de aur, ci o sută, dar...

— Nici un dar, Blebe. Nici un dar. Banii... Galbenii... Galbenii de aur ! Cu zimți !

— N-am para chioară, nene Gote, n-am în pungă nici măcar o para chioară.

— Să-mi dea taică-tău.

Blebe se întristă :

— Tata... N-are nici tata...

— Să vie taică-tu aici, răcni Gote, să mă-nțeleg cu el, să-mi dea banii, să-mi dea galbenii pentru fată.

— Ar veni, spuse Blebe trist. Cu dragă inimă ar veni, dar nu poate. N-a ieşit nici la lucru.

— Lenevos cum îl ştiu.

— Nu, nene Gote, nu din pricina lenii n-a ieșit tata la lucru. E bolnav. Varsă venin și varsă și sînge. Nenea Ariston îl ține de cap, iar el varsă venin și varsă și sînge, venin și sînge.

— Bine, spuse Gote, varsă, varsă venin și varsă sînge, cum zici tu. Dar să-mi dea banii pentru fată şi pe urmă să verse cît o vrea, să verse ce-o vrea. După ce-mi va da banii pentru fată poate să-și verse şi maţele, poate să-și verse şi sufletul.

— N-are. N-are nici el bani.

— A avut. Știu c-a avut.

— A avut. Nu spune nimeni că n-a avut, însă acum nu mai are. Nimic nu mai are. Nimic. Nimic.

Tăcu. Tăcură și ceilalţi. Blebe adăugă încet :

— Pînă astă-seară... Cel mai tîrziu pînă mîine dimineaţă, tata moare.

— Poate nu moare.

— Poate-mi dă galbenii și nu moare, zise Gote, ori poate îmi dă galbenii și moare după ce mi-i dă.

— Moare, nene Gote. Nenea Ariston îl ţine pe tata de cap și el varsă. Varsă într-una. Venin varsă și sînge varsă. Și atunci cînd un om varsă venin și varsă și sînge, atunci moare, nene Gote, moare.

— Întîi să-mi plătească fata, se încăpăţînă Gote, întîi să-mi plătească fata și pe urmă, dacă vrea să trăiască, să trăiască, dacă nu, treaba lui, să moară. Glasul i se muie și ochii rotunzi, neobișnuit de mari şi neobişnuit de negri, ca ochii tuturor oamenilor șatrei, i se umeziră :

— Gîndiţi-vă și voi... Stați strîmb și judecaţi drept... Mi-am crescut fata... Optsprezece ani am îngrijit-o și-am crescut-o... Optsprezece ani... Și acum... Cum să i-o dau eu pe nimic lui Blebe ?

Flăcăul se îndîrji :

— Dacă vrei să mi-o dai bine, dacă nu...

— Ce să fac eu cu ea ? Ai lăsat-o cu burta mare. O să nască. Ce să fac eu cu ea și cu copilul ei ?

— Să te speli cu amîndoi pe cap, spuse flăcăul. Să te speli pe cap cu Rita și după aceea să te speli pe cap și cu copilul ei.

Se ridică de la locul lui, se repezi la Gote și-i vîrî pumnul sub nas.

— Nu pricepi, nene Gote ? Nu pricepi că nici eu, nici tata nu avem para chioară în pungă ?

Him îi spuse lui Blebe să treacă la locul lui. Flăcăul îl ascultă.

— Zău, nene Gote, parcă ai avea cap de catîr, nu de om.

— Poate, spuse Gote, poate capul meu e cap de catîr. Dar cum să-ți dau eu fata pe degeaba ? Trebuie să mi-o plătești. Am crescut-o optsprezece ani. Trebuie să mi-o plătești. Ai bani, n-ai bani, trebuie să mi-o plătești. Trebuie să respectăm legea, amîndoi trebuie să respectăm vechea lege a șatrei. Altfel nu se poate, băiete, de loc nu se poate.

Pe neașteptate, văzduhul începu să vuiască. Întîi vuietul se auzi, ușor, ca un zbîrnîit de bondari. Pe urmă se întări. Șătrarii ieșiră în fața hrubei lor, își puseră mîinile streașină la ochi și priviră în sus. Soarele strălucea. Cerul era limpede și albastru. Văzură trei avioane burticoase care gemeau în văzduh și înaintau lin către apus. Se depărtară. Nu ajunseră însă să se piardă în marginea zării. Se lăsară ușor într-o parte și aruncară încărcătura. Pămîntul se zgudui parcă din temelii, cerul plezni și vui îndelung. Jos, pe albul zăpezii, fulgerară cîteva flăcări și după aceea se înălțară niște coloane de fum.

— Camioane cu benzină. Ori poate tancuri.

Cele trei avioane se întoarseră. Pluteau lin prin înaltul cerului albastru, ca trei păsări albe, ciudate. Soarele se juca pe aripile și pe trupurile lor lungi și

burticoase, şi le făcea să strălucească. Un avion mic de vînătoare se ţinea după ele, departe. Nu îndrăznea să se apropie, dar mitraliera de pe bordul lui ţăcănea într-una... într-una... Parcă lătra o căţea...

Curînd mitraliera tăcu. Avionul de vînătoare o coti spre miazănoapte şi se pierdu în cer. Celelalte trei trecură pe deasupra hrubelor. Nu se scurseră prea multe minute şi vuietul lor se potoli. Aerul rece se linişti şi peste toate întinderile, cîte se vedeau cu ochii şi cîte nu se vedeau, acoperite de zăpadă şi mîngîiate de soare, deveni iarăşi stăpînă tăcerea, o tăcere albă, adîncă, neclintită, care năştea spaimă.

Bărbaţii şatrei intrară iarăşi în hrube. Frigul se luă după ei. Aruncară vreascuri şi focul prinse aripi. Aci, unii îşi suflară în palme, să şi le încălzească, alţii le întinseră spre foc.

— Acolo unde a căzut încărcătura, zise Sarat, acolo au murit oameni. Poate mai mulţi... Poate mai puţini... Dar de murit au murit. Războiul înseamnă moarte. De ce s-au apucat oamenii neoacheşi de război ? Aveau de toate ! Unii chiar prea mult. A ? De ce s-au apucat ei de război ?

Mercu vorbise. Bătrînii rîseră. Rîse şi Him başa, deşi ştia că nu e nimic de rîs. După ce-şi stinse rîsul, zise :

— De ce s-au apucat de război... De ce s-au apucat de război ! Vouă vă vine greu să înţelegeţi. Am să vă spun că şi mie îmi vine greu să înţeleg. Totuşi, pînă la urmă, trebuie să înţeleg. Noi... Noi avem şatra noastră. Nu trăim laolaltă cu ceilalţi oameni în sate sau în tîrguri, trăim alături de ei, iar de cînd am fost siliţi să ne aciuăm în aceste ţinuturi pustii, trăim cît se poate de departe de ceilalţi oameni. Moartea se furişează printre noi şi fură azi un suflet, mîine alt suflet. Dacă ne gîndim bine, cîţi sîntem noi ? Puţini. O mînă de oameni. Şi nu ne înţelegem deplin între noi. Ariston vrea să-l omoare pe Goşu şi Goşu vrea

să-l omoare pe Ariston. Pricina ? O cunoaşteţi cu toţii : un fund de muiere, nimic mai mult decît un fund de muiere.

Başa scuipă scîrbit în foc. Scuipatul căzu pe o bucată de jar. Sfîrii şi pieri.

— O să-mi spuneţi că nu e vorba de-un fund de muiere, că e vorba de dragoste, de patimă, de...

— Se vede că ai îmbătrînit, başa. Numai atîta vezi ?

— Numai atîta, mucosule.

Blebe lăsă nasul în jos. Başa continuă :

— Să trecem acum la cearta dintre Gote şi Blebe.

— Nu e nici o ceartă la mijloc, bulibaşă, spuse pripit Gote, nu e nici o ceartă la mijloc. Blebe mi-a stricat fata şi fata a rămas grea şi la primăvară fata o să nască un copil. Ce mă fac eu cu fata pe cap şi cu copilul fetei pe cap ? A ? Ce mă fac, bulibaşă ? Spune-mi, dacă poţi să-mi spui...

— Dacă nu vrei să rămîi cu fata şi cu copilul fetei pe cap, n-ai decît să-i dai fata de nevastă. Blebe o vrea. Dă-i lui Blebe fata şi-ai scăpat şi de fată, şi de copilul fetei, care e pe drum.

Bărbaţii adunaţi în jurul focului holbară ochii, ochii lor rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri. Gîndiră : A înnebunit Him başa. El, tocmai el, care e dator să vegheze ca legile străvechi ale şatrei să fie păstrate cu neclintire, le calcă în picioare. *Trebuie să ne alegem alt bulibaşă.* Trebuie. Trebuie. Him başa nu mai e bun de nimic. Him başa şi-a pierdut minţile. Asta e. Calcă-n picioare străvechile legi ale şatrei ! Şi-a pierdut minţile !

Gote nu mai izbuti să se stăpînească. Îşi smulse luleaua din gură şi o aruncă în foc. Se sculă, se repezi la peretele grotei şi începu să se dea cu capul de el.

Oamenii oacheşi se uitară la el fără să se mire şi se uita la Gote fără să se mire chiar Him başa, acest

bătrîn Him bașa care, după părerea lor, a tuturor, își pierduse mințile.

Gote se izbi cu capul de perete, o dată, de două ori, de trei ori. În sfîrșit, i se rupse deasupra urechii pielea capului. Sîngele țîșni și se revărsă prin părul ciufulit, slinos, nepieptănat de săptămîni de zile. Își pipăi rana cu degetele. Se uită la degete și le văzu năclăite de sînge. Urlă :

— Mai trăiesc ! Nenorocirea nenorocirilor ! *Mai trăiesc !* L-am auzit pe Him bașa spunînd ce-a spus și inima nu mi-a pleznit în piept ! Nenorocirea nenorocirilor ! Mai trăiesc ! Dar eu nu mai vreau să trăiesc după ce-am auzit, ce-am auzit !

Se mai lovi o dată cu capul de perete, însă de data asta toți cei ce se aflau acolo o văzură, mai încet și cu multă, cu foarte multă grijă.

Văzînd că nimeni nu sare să-l împiedice să-și spargă capul, și să-l cheme lîngă foc, Gote veni singur. Blebe luă o mînă de cenușă caldă din vatră, dibui rana care sîngera și presără cenușa.

— Hoțomanule, zise Gote, degeaba încerci să te iei bine pe lîngă mine. Dacă nu-mi plătești fata, n-o pupi. *O să te omor.* Cu cuțitul, cu toporul, o să văd eu cu ce, dar de omorît tot te omor. Mi-ai ademenit fata. Cine știe unde mi-ai ademenit-o... și mi-ai stricat-o.

— Aș ! N-o să mă omori. O să-mi dai fata și n-o să mă omori.

Rînji, se căută prin buzunar, scoase un galben de aur vechi, turcesc, un galben adevărat, cu zimți adevărați, îl puse în palmă și i-l arătă lui Gote :

— Îl vezi, nene Gote ? Îl vezi ? Ia aminte ! E singurul pe care-l mai am. Cel din urmă pe care-l mai am. Ți-l dau cu dragă inimă. Și cu asta am încheiat socotelile.

Gote privi galbenul cu ochi mari. Nu-i venea să creadă. Și, totuși, era nevoit să creadă. În palma lui Blebe se afla un galben adevărat, de aur adevărat,

vechi, turcesc, cu zimți adevărați. Întinse mîna și-l luă. Îi încercă tăria între dinți.

— Da, zise, galbenul e bun. Mai dă-mi încă nouă.

Blebe scînci :

— Nene Gote, în afară de galbenul ăsta nu mai avem în pungă, nici eu, nici tata, nici o lețcaie.

— Nu te cred ! Nici dacă aș vedea că te spînzuri, nu te-aș crede.

În pragul hrubei se ivi Ariston :

— Blebe, moare taică-tău. Vino și tu. Vino să-l vezi cum moare.

Alergară cu toții în hruba lui Ariston Chiorul. În mijlocul hrubei, lîngă foc, se afla o baltă de venin galben-verzui amestecat cu ațe groase de sînge. Se feriră să calce în ea. O femeie luă un lemn scurt, întinse cenușa caldă și acoperi băltoaca.

— Așa ! Acum nu se mai văd scîrboteniile.

Pe tatăl lui Blebe îl găsiră culcat lîngă perete. Era galben-ceară. În ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, îi licărea încă viața. Îl văzu pe Blebe și-i făcu semn să se aplece asupra lui. Cînd flăcăul se aplecă, îi șopti :

— Caută-mă în chimir.

Îl căută. Scoase între degete un galben.

— Îl păstram pentru vreo nevoie, pentru cînd mi-ar fi fost mai greu. Dă-i-l lui Gote. Pentru fată.

Gote auzi. Întinse mîna :

— Dă-mi-l, Blebe, dă-mi-l o dată, păcătosule, dă-mi-l și nu mă mai chinui !

Blebe îi întinse galbenul. Gote îi încercă tăria între dinți și-i privi zimții.

— E bun. E galben adevărat.

— Altul nu mai am, tată.

— Acum te cred, ginere. Te cred și... să fie într-un ceas bun... să fie cu noroc... Cu noroc...

— Într-un ceas bun, zise și bașa.

Ceasul nu era însă bun pentru toți oamenii oacheși din grotă. Tatăl lui Blebe icni.

— A murit, zise Sarat. I-a zburat sufletul din trup.

Oamenii oacheși se uitară la mort și se uitară cu băgare de seamă de jur-împrejur, ca și cum ar fi vrut să vadă sufletul mortului. Nimeni, niciodată, n-a văzut sufletul vreunui mort, totuși oamenii oacheși, acum, așteptau... așteptau...

Nu văzură nimic. În schimb o auziră pe Oarbă spunînd :

— Eu i-am văzut sufletul.

— Cînd ?

— Acum. Chiar acuș-acușica.

— Cum arăta ?

— Era alb, ca aburul și semăna cu o pasăre mare.

— Chiar cu o pasăre ?

— Da. Chiar cu o pasăre. Cu o pasăre mare... mare...

A doua zi, înainte de amiază, îngropară sugarul. O dată cu sugarul îl îngropară sub zăpadă și pe tatăl lui Blebe.

Gote era vesel nevoie mare. Nu căpătase pentru fata lui atît cît ceruse, dar doi galbeni adevărați, de aur adevărat, vechi, turcesc, doi galbeni cu zimți adevărați nu erau de lepădat. Dimpotrivă, prindeau bine. Și cu cît avea să treacă timpul, cu atît cei doi galbeni aveau să-i prindă bine lui Gote.

Timpul trecu lin, trecu pe nesimțite. Timpul trecu întocmai ca de obicei, nici mai repede, nici mai încet.

— Dincotro vine timpul și încotro aleargă mereu și mereu și niciodată ostenit ?

— Întreabă stelele.

— Le-am întrebat și nu mi-au răspuns.

— Întreabă soarele.

— L-am întrebat și nu mi-a răspuns.

— Întreabă zăpada.

— Am întrebat-o și nu mi-a răspuns.

— Întreabă iarba.

— Am întrebat-o și nu mi-a răspuns.
— Atunci întreabă pămîntul.
— L-am întrebat și nu mi-a răspuns.
— Întreabă-l pe Lotu-Gotu-Bogolotu.
— Unde să-l caut ?
— Nicăieri.
— Unde se află Nicăieri ?
— Nu știu. Și dacă nu știu, nu știu...

Copiii șatrei se jucau cu vorbele și se jucau și cu zăpada. Vorbele zburau, se topeau în văzduh, se pierdeau. Zăpada li se topea în mîinile calde și arămii, li se scurgea printre degete, se pierdea. Totuși, copiii șatrei continuau să se joace cu vorbele. Cu vorbele. Și cu zăpada. Cu zăpada. Și cu vorbele.

Șatra trebuia să trăiască. Mureau sugari, mureau bătrîni, însă mureau și oameni între două vîrste. Înainte de miezul iernii, mai mult de jumătate din caii, măgarii și catîrii oamenilor oacheși pieriseră de foame și de frig. Oamenii oacheși îi tăiau, îi jupuiau de piele, oasele și măruntaiele le aruncau cîinilor, iar hălcile de carne aspră și tare, roșie și grețoasă, le mîncau fripte ori fierte îndelung în oale mari, de pămînt ars. Caii, măgarii și catîrii nu se înmulțeau. Un cal, un măgar ori un catîr pierdut rămîneau un cal, un măgar ori un catîr pierdut. Pe cîtă vreme oamenii ! Cu oamenii era altceva, Him bașa se întrista, însă se și bucura. Și o dată cu Him bașa se bucura și Oarba lui, Sina lui dragă.

Niciodată, de cînd era lumea lume, prețul fetelor din șatră nu fusese atît de scăzut. Se spunea, pe drept cuvînt, că Rita trăsese după ea cu piciorul. Doi galbeni o fată frumoasă, un galben una frumușică ! Dar una urîtă ? Nu se aflau fete urîte în șatră. Nu se aflau. Și dacă nu se aflau, nu se aflau !

— Băiatul nostru...
— Știu. S-a-ncurcat cu...
— Să-l însurăm.

— E cam crud. N-are decît șaisprezece ani.

— Șatra trebuie să trăiască mai departe, are nevoie de copii, de cît mai mulți copii. Așa ne spune mereu bașa.

— Ne spune ! Dar pe fiu-său, pe Alimut, de ce nu-l însoară ?

— L-a însurat cu Kera.

— L-a însurat și l-a despărțit.

— Uite-l pe Ferdic. Nu se mai gîndește la Zara. Și-a luat nevastă tînără și s-a și grăbit s-o lase cu burta mare.

Așa, sau cam așa, vorbeau oamenii oacheși osîndiți să viețuiască în pustietate, să se adăpostească la vreme de iarnă în hrube, ca sălbăticiunile, să rabde frigul și să rabde și foamea. De gîndit însă mai gîndeau și altceva : „Nu știm ce-o să se întîmple de acum înainte cu noi. Poate în curînd se va abate moartea asupra noastră, a tuturor. Să îngăduim deci băieților noștri și fetelor noastre să-și trăiască măcar o părticică din viața lor, din tinerețea lor abia înflorită ori numai îmbobocită."

Nunțile, scurte, sărace în băutură și sărace în bucate, se țineau lanț. În hrube se auzeau viori și flaute, cobze și țambaluri, chiuituri de bucurie adevărată ori prefăcută, iar afară vîntul, venind uneori dinspre răsărit, iar alteori dinspre miazănoapte, vuia și șuiera peste nesfîrșirile albe, aducea nori încărcați cu zăpadă ori îi alunga pe cei care își scuturaseră burdufurile. Moartea nu-și arăta chipul, pentru că moartea nu are chip, dar oamenii oacheși o simțeau, dînd tîrcoale șatrei și din cînd în cînd răpind sufletul unuia sau mai multora dintre ei. În zilele cu soare cerul era gol și goale erau și împrejurimile. Noaptea stelele licăreau, iar uneori strălucea șters și luna.

— Mi-ești dragă !

— Și tu mi-ești mie drag !

Oamenii oacheşi îşi iubeau nevestele în hrube, noaptea, pe-ntuneric. Furau ceea ce puteau să-i fure la repezeală vieţii. Tinerii nu se sfiau de frig şi nu se sfiau nici de zăpadă. Pretutindeni era loc pentru dragoste... Pretutindeni... Pretutindeni...

— De-ar veni mai repede primăvara !

Primăvara avea să vină ca în toţi anii, la timp, nici prea devreme, nici prea tîrziu. Pînă atunci însă mai era mult. Pînă atunci mai era grozav de mult. Caii, măgarii şi catîrii şatrei mureau pe capete de foame şi de frig. Urşii slăbeau. Ursoaica Babaia mormăia nemulţumită. Pielea ursului Zazu apăra intrarea hrubei de frig, atît cît putea s-o apere. Din cînd în cînd urşii erau scoşi afară din hrubă, plimbaţi de lanţ, lăsaţi să se tăvălească prin zăpadă. Atunci, cu mari măturoaie erau curăţate hrubele de gunoaie, de balegă. În hruba în care urşii iernau laolaltă cu oamenii, aerul era mai greu decît în celelalte şi avea miros ascuţit şi înţepător de urină.

Ochiul lui Ariston, spart de pumnul lui Goşu, se scursese afară din orbită. Rana se vindecase şi se uscase. Peste golul acoperit de pleoapă, de sub sprinceană, Ariston purta o legătură neagră. Cu un singur ochi Ariston vedea lumea întocmai cum o văzuse mai înainte cu doi. Se mai întîlnise cu Goşu departe de sălaşul şatrei de cîteva ori. Îşi arătaseră unul altuia pumnii, se ameninţaseră, se înjuraseră şi se spurcaseră, însă pînă la încăierare nu mai ajunseseră. Cu zeci de ochi, şatra îi pîndea, îi urmărea, nu pentru a sări să-i despartă şi a împiedeca moartea unuia din ei, ci pentru a fi de faţă, pentru a vedea cine pe cine împunge mai adînc şi, pînă la urmă, cine pe cine omoară. Unii susţineau că Ariston Chiorul va fi cel omorît, alţii îl şi vedeau mort şi îngropat pe Goşu. De ce ? Pentru că Ariston adunase prea mult venin în el ca să nu izbutească să se răzbune. Goşu era acela care-l împiedeca să trăiască cum ar fi vrut cu Lisandra. Goşu

îl chiorîse. Goșu fusese cît pe-aci să-l schimbe în neom dacă-i sfărîma boașele. Goșu... Goșu... Goșu...

Încetul cu încetul, și aproape pe nesimțite, șatra adăpostită în hrubele din povîrniș se împărți în două tabere. Una trecu de partea lui Ariston, alta de partea lui Goșu. Pe Lisandra o urau amîndouă taberele. Din pricina ei se învrăjbiseră cei doi tineri, din pricina ei începuseră să se dușmănească și să caute să se omoare unul pe altul. Ar fi trebuit moartea Lisandrei s-o dorească. Oamenii oacheși însă la așa ceva nu se gîndeau.

Lisandra nu se sinchisea de nimic. Aștepta în fiecare noapte pînă ce Goșu adormea adînc. Atunci se ridica din așternut, își arunca un strai mai gros pe umeri, ieșea afară unde Ariston Chiorul frămînta zăpada cu picioarele și plecau împreună printre nămeții uriași. Departe... Cît mai departe de hrube... Cît mai departe...

— Eu fără tine n-aș mai fi în stare să trăiesc, Aristoane ! Eu fără tine n-aș mai fi în stare să trăiesc nici măcar o singură zi, Aristoane !

— Taci. Nu-mi place să te aud vorbind așa. Mai bine bătătorește zăpada cu picioarele și culcă-te. Și după ce te culci ridică-ți cît mai sus fusta.

Auzindu-l, trupul Lisandrei lua foc.

Goșu se trezea. Își aprindea luleaua. Fumul acru și amărui îi umplea gura de otravă. Venea Lisandra.

— Iar te-ai dus cu...

— M-am dus.

— Am să te omor. Chiar acum am să te omor.

— Să nu te atingi de mine, că...

Dimineața, bărbații care viețuiau în aceeași hrubă cu Goșu, se duceau la bașa.

— Nu mai putem să trăim între aceași pereți cu Goșu și cu Lisandra. Se ceartă toată noaptea între ei și ne strică odihna.

— Şi ce vreţi voi de la mine ? Să-i alung ? Dacă-i alung de aici e ca şi cum i-aş osîndi la pieire. N-am dreptul să osîndesc pe nimeni la pieire.

— Pune-i să se bată cu cuţite lungi, bulibaşă.

— Să se bată pînă ce unul din ei va pieri.

Başa căuta să-i potolească.

— Mai aşteptaţi. Mai îngăduiţi-i. Şi fără moartea unuia din ei mor destui oameni în şatră.

— Mor. Se nasc. Măcar dac-ar rămîne Lisandra cu burta mare.

— Aşa e. Păcătoasa ar fi trebuit să rămînă borţoasă.

— O să moară un bărbat din pricina ei.

— Ariston o să moară.

— Ba Goşu. Goşu o să moară.

— Lisandra îi e datoare şatrei un copil.

— Se culcă cu doi bărbaţi şi nu e în stare să rămînă grea cu nici unul.

— E stearpă. E ca o iapă stearpă. Iapa stearpă, chiar dac-o duci la zece armăsari, tot nu prinde mînz.

Başa îi ducea cu vorba.

— Bine, o să vină şi ziua în care o să le îngădui să se mai bată o dată între ei.

— Cînd, bulibaşă ?

— Lăsaţi-mă să chibzuiesc. Poate cînd s-or mai topi zăpezile...

Oamenii oacheşi se îmbulzeau, ridicau glasul, strîngeau pumnii. Oarba simţea că Him al ei se află la strîmtoare. Ştia unde se găsea biciul. Îl lua şi i-l strecura în mînă stăpînului şatrei. Oamenii oacheşi înţelegeau că au întrecut măsura şi se retrăgeau cu capetele în jos.

— Urîcioşilor ! le striga Oarba. Mereu îmi necăjiţi bărbatul, urîcioşilor !

Him se aşeza pe vine lîngă foc. Căldura îi pătrundea în trup, şi o dată cu binecuvîntata căldură a focului parcă îi pătrundea în trup şi ceva din vigoarea tinereţii pe care o pierduse de mult. Urşii mormăiau

în lanţuri. Slăbiseră şi se jigăriseră. Neliniştită, mereu neliniştită, ursoaica Babaia îşi arăta colţii mari şi galbeni lui Bus, care nu se speria, se apropia de ea şi o mîngîia pe spinare pînă o îmbuna şi-o făcea să mormăie drăgăstos de parcă ar fi vrut să-i spună : „Scarpină-mă, Bus, scarpină-mă mai departe, că-mi place".

Într-un colţ scîncea un sugar în scutecele ude. Cele patru nurori ale lui Him pregăteau bucate pentru masa de prînz. Oarba se odihnea lîngă omul ei. Afară viscolul vîntura zăpezile noi, le învălmăşea, vuia şi şuiera nestingherit de nimeni. Alimut umbla singur printre nămeţi, singur şi fără nici un rost. Poate căuta ziua de ieri sau ziua de-alaltăieri. Zilele care au trecut nu se mai întorc niciodată. Ce-a făcut Alimut cu zilele lui de pînă acum ? Dar el, Him başa, cum şi-a trăit zilele pe care soarta sau întîmplarea i le-a dăruit ? Him îşi aduse pe neaşteptate aminte de Kem başa, bunicul lui. Fusese un bărbat voinic şi chipeş. Şi mai departe ? Mai departe nu-şi mai aducea aminte nimic. Ba da. Kem başa avea ochii rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri. Dar toţi oamenii şatrei aveau ochi rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri. După ce moare omul e îngropat în pămînt de alţi oameni. Cu timpul mortul se schimbă în pămînt. Acum e război, război în răsărit şi război în apus, război la miazănoapte şi război la miazăzi. Mor oameni mulţi şi mulţi morţi rămîn neîngropaţi. Pe unii îi ciugulesc corbii, pe alţii cîinii îi mănîncă. Oricum, pînă la urmă, morţii tot în pămînt ajung, tot în pămînt se prefac.

Him başa ar vrea să ia şi să frămînte în mînă un bulgăre de pămînt, mîna lui de pămînt viu să frămînte şi ea o fărîmă de pămînt neînsufleţit. Pereţii hrubei sînt însă văroşi, pietroşi, iar pămîntul de dincolo de intrarea hrubei, tot pămîntul, cît poate fi văzut cu ochii şi cît nu poate fi văzut cu ochii, e

înghețat sloi și acoperit cu înalte straturi de zăpadă. Kem bașa ? Cum vorbea Kem bașa ? Nu-și mai amintește dacă Kem bașa avea glasul aspru sau îl avea dulce. În amintirea lui Him n-a mai rămas nimic, sau aproape nimic, din ceea ce a fost odinioară Kem bașa. Un pumn de țărînă, undeva, în niște ținuturi ierboase din miazăzi. Ce va rămîne din el, Him bașa, cîndva, cînd Bus de pildă nu va fi decît un nevolnic moșneag ? Au !... Au !... Au !...

— Bus, vino la mine.

Băiatul îl aude. Se preface însă că nu-l aude. Se joacă mai departe cu ursoaica Babaia pe care o mîngîie, o scarpină pe spinare, o ciupe de coaste.

— Bus ! N-auzi ? Vino pînă la mine.

Cu părere de rău, băiatul o părăsește pe Babaia.

— Da, bunicule. Te-am auzit și-am venit.

Him îl ia între genunchi. Flăcările focului sînt galbene, roșietice. Se zbat ca niște flori ciudate, cu tulpini înalte, pe care le-ar învîrteji vîntul.

— Ascultă, Bus, ce știi tu despre mine ?

— Nimic, bunicule, nimic, ce să știu ?!

— Cum o să mă ții tu minte pe mine, Bus ?

Băiatul rîde. Înțelege și nu prea.

— Să te țin minte ! Dar de ce să te țin eu minte pe tine ? Poate n-o să te țiu minte de loc.

— De ce, Bus ? De ce să nu mă ții tu minte pe mine ?

Băiatul crede că bunicul a născocit un joc nou. Intră în joc.

— Să te țiu minte ! De ce să te țiu minte ? După ce-o să mori n-o să mă mai gîndesc de loc la tine. O să am alte treburi. O să fiu băiat mare și-o să am alte treburi.

Oarba zîmbește. Clipește des peste ochii fără vedere și zîmbește.

— Dar pe mine o să mă ții minte, Bus ?

— Pe tine n-o să te uit niciodată.

— De ce ?

— Pentru că tu... Pentru că tu eşti oarbă. Şi nu toţi copiii din şatră au o bunică oarbă.

Him îl lăsă să plece. Băiatul se întoarce la ursoaica Babaia. Se apucă iarăşi s-o scarpine pe spinare, însă acum ursoaica Babaia e pe jumătate adormită, mormăie şi-i arată lui Bus colţii mari şi galbeni. Careva spune :

— Bus, las-o în pace. Te muşcă. Las-o să doarmă.

Bus se plimbă amărît prin hrubă. Zice ca pentru sine :

— Bunicul e pisălog, bunica e pisăloagă, ursoaica doarme. Eu... Cu cine să mă joc ? Cu cine să vorbesc ? Aşa... mi se urăşte.

Lui Bus i se făcea urît. I se făcea urît şi lui Him başa. Urîtul îi cuprindea din ce în ce mai mult pe oamenii oacheşi. Tuturor li se părea că timpul se scurge neînchipuit de încet. Dacă după fiecare zi n-ar veni o noapte şi dacă după fiecare noapte n-ar veni o zi, tuturor li s-ar părea că timpul s-a oprit pe loc, că timpul a încremenit şi că nimic nu-l va mai scoate din întuneric, din încremenire. Cîntară. Cîntecele nu le mai plăcură. Începură să se certe între ele muierile.

— Fă-mi şi mie loc la foc.

— Fă-ţi.

— Copilul tău a plîns azi-noapte şi m-a trezit din somn.

— Ce puteam să-i fac ?

— Nu ştiu. Să nu mai plîngă.

— Hai să aducem vreascuri din crîng.

— Duceţi-vă. Am cărat destule. Mai căraţi şi voi.

— Ne ducem, dar să nu te prindem că te-nghesui să-ţi fierbi mămăliga înaintea noastră.

Se certau într-una pe nimicuri pe care altădată nici nu le-ar fi luat în seamă. Se ocărau, aruncîndu-şi cuvinte urîte şi grele, şi uneori nu se sfiau să se-mbrîncească una pe alta, ba chiar să se păruie. Ajun-

seră curînd să se certe şi să se duşmănească între ei şi bărbaţii.

— Spune-i nevesti-ti să-şi vîre minţile-n cap, că de nu...

— Că de nu, ce ?

Li se părea tuturor că timpul se scurgea încet, neînchipuit de încet, ba chiar că s-a oprit şi-a-ncremenit. Timpul însă se scurgea nici prea încet, nici prea repede. Timpul se scurgea întocmai cum îi era dat lui să se scurgă.

Iarna ajunse în toiul ei și peste nesfîrșitele întinderi din jurul povîrnişului în ale cărui hrube se aciuase şatra, veni și aduse cu el noi și uriaşe maldăre de zăpadă, al treilea mare viscol. Sel şi Meg, doi băieţandri cam de vîrsta lui Alimut, ieşiră în viscol și vrură să se ducă să vadă caii, măgarii și catîrii șatrei, cîţi mai trăiesc şi cîţi au îngheţat și-au murit de frig. Rătăciră drumul, viscolul îi înfăşură din toate părţile și-i orbi şi nu se mai întoarseră la hrube. Alți cîțiva plecară să-i caute. Nu-i găsiră. Abia izbutiră să dibuie poteca îndărăt.

— O să dăm peste ei după ce s-o opri viscolul, ori poate tocmai la topitul zăpezilor, la primăvară.

— Dacă nu i-or găsi și nu i-or mînca pînă atunci cîinii.

Cînd se opri în sfîrșit viscolul — cam la două săptămîni după ce începuse — oamenii oacheşi părăsiră hrubele îngheţate și croiră iarăşi pîrtii. Caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră cu toții. Zăceau pe jumătate acoperiţi de zăpadă, culcaţi pe o parte sau cu pîntecele în sus. Ici și colo se vedea un bot rînjit sau o copită. Îi căutară şi pe cei doi băieţandri pierduți, bineînțeles cît putură să-i caute printre mormanele uriaşe de zăpadă, și nu-i găsiră. Soarele lumina cu lumină gălbuie și rece nesfîrşirile şi oamenii oacheși. Aceștia, zgribuliţi, tremurînd și dîrdîind de frig, munceau la zăpadă deschizînd pîrtie spre crîng să poată

aduce de acolo vreascuri şi ramuri pentru foc. Văzduhul întreg era iarăşi curat şi limpede ca lacrima.

— Pe tine nu te dor ochii ?

— Ba mă dor.

— S-ar putea să rămînem orbi.

Într-o dimineaţă, tocmai cînd şatra se aştepta mai puţin sau nu se aştepta de loc, se auzi lunecînd pe deasupra zăpezilor şi venind dinspre răsărit un geamăt lung şi adînc de tun. Văzduhul rămase, ca şi mai înainte, neclintit, însă oamenii oacheşi tresăriră, se opriră din lucru, se rezemară în lopeţi, îşi ascuţiră auzul şi ascultară mai departe. Nu trecu mult şi întîiul geamăt fu urmat de altele, nenumărate.

— S-a apropiat frontul.

— Iar noi sîntem nevoiţi să rămînem aici înconjuraţi de frig, de pustietăţi şi de zăpadă.

— Ce-o să ne facem ?

— Nimic, ce să ne facem, frontul e încă departe.

— Atunci de ce s-au auzit atît de limpede tunurile ?

— Zăpezile... Aerul limpede şi curat... O să mai treacă timp pînă ce se va apropia frontul de noi. Poate la vară. Poate tocmai la toamnă.

Tunurile se auziră ziua şi se auziră şi noaptea, aproape o săptămînă. Băteau. Tăceau. După aceea se apucau iarăşi să bată.

Oamenii oacheşi se obişnuiseră repede cu geamătul adînc şi greu al tunurilor. Deşi îşi dădeau seama că frontul e încă departe, geamătul tunurilor începu să le placă : pustietatea nu mai era chiar pustietate. Sub bolta rotundă a cerului, ei, oamenii oacheşi, *nu mai erau singuri*. Se mai aflau şi alţi oameni. Era adevărat că oamenii aceia se luptau şi se ucideau între ei, însă asta era altă poveste. *Bine că nu erau ei singuri pe pămînt*. Ba nu. Ar fi fost mai bine dacă pe întregul pămînt, sau măcar în ţinutul acesta vast,

nu s-ar fi aflat decît șatra lor, vestita șatră a vestitului Him bașa.

Certurile se mai potoliră. Pe chipurile multora se iscă nădejdea: frontul se apropia. Trebuia să se apropie și sfîrșitul războiului.

— Avem cu ce să ne hrănim pînă la primăvară?

— Avem. Numai dacă s-ar mai înmuia gerul.

Gerul se mai micșoră. Pe neașteptate începu să bată un vînt călduț, un adevărat vînt de primăvară. Venea blajin, dinspre miazăzi, legănîndu-se pe aripile-i nevăzute între cerul albastru și pămîntul acoperit de uriașii nămeți de zăpadă.

— Vînt cald...

— Vînt de miazăzi...

— Primăvara...

— Primăvara nu mai e departe...

Oamenii oacheși știau că primăvara dulce e încă departe, totuși le plăcea să și-o închipuie aproape. Zăpada se înmuie iarăși, se îndesă și în aerul care-și pierduse asprimea șatra se despuie și se afundă în nămeți să se spele. Pe trupurile arămii, calde, zăpada se topea și spăla pielea arămie, cărămizie.

În hrube mai născură cîteva muieri. Copiii cu buricul abia tăiat erau tăvăliți prin nămeți, spălați la repezeală cu zăpadă și apoi înfășați în scutece încălzite la flăcările focurilor.

— Călește-te și oțelește-te, băiete!

— Călește-te și oțelește-te, fată!

Acum tunurile gemeau zi și noapte. Uneori se auzeau de parcă s-ar mai fi apropiat, alteori gemetele lor erau înfundate, venind ca dintr-un adînc de groapă printr-un văzduh vîscos de pîslă.

După cîteva zile însorite și cu nopți senine, vîntul se opri și tot golul dintre cer și pămînt se umplu de nori tulburi, nemișcați. Soarele nu se mai văzu. Zilele deveniră posomorîte. Nopțile căpătară culoarea smoalei. Oamenii șatrei, așteptîndu-se la alte săptămîni cu

ger şi cu viscole, se grăbiră să taie cît mai mulţi arbuşti din crîng şi să-i aducă tîrîş la hrube.

— Dacă o să avem ce arunca pe foc n-o să ne mai temem de frig.

— Căleşte-te şi oţeleşte-te, băiete !

— Căleşte-te şi oţeleşte-te, fată !

Cîinii, cărora li se aruncase măruntaiele şi oasele vitelor moarte de frig, se îngrăşaseră. Se îngrăşase şi Rob. Picioarele îi rămăseseră tot subţiri, însă burta îi atîrna grea şi spinarea i se rotunjise. Cîinii cercetau într-una cîmpurile nehotărnicite din jur, vînau iepuri, îi mîncau şi către seară se întorceau la sălaşul şatrei, cu boturile pline de sînge. Oamenii îi alungau cu beldiile, cu bîtele, cu dîrjalele. Cîinii se îndepărtau, chelălăiau, se întorceau şi le arătau stăpînilor colţii. Iar Rob... Rob ridica botul spre cer şi lătra lung a pustiu şi a moarte... a pustiu şi a moarte.

Bubuiturile tunurilor se micşorară, se răriră şi nu se mai auziră. Văzduhul mohorît pătrunse în sufletele oamenilor oacheşi. La început şatra se întristă. După puţin timp se înrăi. Certurile izbucniră iarăşi şi de la certuri se trecu uşor la păruieli şi la încăierări. De cîteva ori Him se văzu nevoit să pună mîna pe bici şi să lovească în carne vie.

— Nu da, bulibaşă, nu da !

— Dar de ce să nu dau ? E dreptul meu să dau.

În jurul sălaşului din hrube se întinse iarăşi tăcerea de la începutul iernii. Oamenii oacheşi se simţiră din nou singuri, între pămîntul acoperit de zăpezi şi cerul scund pe care uneori norii alergau, iar alteori rămîneau zile şi nopţi întregi nemişcaţi şi zările mute. Măcar de-ar mai fi venit jandarmii, să-i înjure, să-i ameninţe şi chiar să-i punguie, dar să le mai aducă ştiri din lumea largă... ştiri din lumea largă...

Mai înainte de a fi osîndiţi să ierneze în aceste pustietăţi, toată lumea era a lor. Mergeau încotro

vroiau, se opreau unde aveau poftă sau unde găseau de lucru pentru cel mult o săptămînă, două, își strîngeau corturile, le încărcau în căruțele lor lungi și grele, cu coviltir, și plecau mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe. Încotro ? Spre alte meleaguri. Mereu și mereu spre alte meleaguri. Iarna se opreau prin apropierea cîte unui tîrg. Șatra era atunci hrănită din cîștigul adus de jocul urșilor și mai ales din acela al ghicitoarelor. Toate muierile, fetele și fetișcanele șatrei se pricepeau să ghicească. Ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri amețeau, vrăjeau, adormeau.

Oarba îl mîngîie pe Bus. Îi puse o mînă pe creștet, iar cu cealaltă îi pipăi podul palmei de la mîna stîngă. Copilul simți și-și trase mîna.

— Ai vrut să-mi ghicești ?

— Nu, Bus. N-am vrut să-ți ghicesc, minți Oarba.

— Ba da, tu ai vrut să-mi ghicești. Am să te spui bunicului.

Oarba abia îl potoli. Nimeni nu avea voie să ghicească înlăuntrul șatrei, unui om din șatră. Oamenilor șatrei, viitorul necunoscut trebuia să le rămînă necunoscut.

Focurile încălzeau însă și fumegau. Căldura pierea repede din hrube. Fumul se strecura afară mai încet și, înainte de a se strecura afară, afuma pereții, afuma tavanul și afuma și ochii oamenilor oacheși din hrube. Oamenii oacheși închideau ochii, orbiți de fum, și cu acești ochi închiși și orbiți de fum se uitau în trecut, în trecutul lor și în trecutul celor din jurul lor. Și, uitîndu-se, se vedeau pe ei înșiși și-i mai vedeau și pe alții. Umblaseră prin lume, munciseră, mîncaseră și dormiseră, își iubiseră nevestele, își crescuseră copiii, se bucuraseră între ei și se certaseră, ba uneori se încăieraseră și se bătuseră între ei pînă la sînge, pentru o vorbă proastă ori pentru o tingire veche — „e a mea“, „ba e-a mea“ — cîntaseră la

nunta unuia și se întristaseră la moartea altuia. Toate astea și altele multe, asemănătoare, însemnaseră viața lor, viața lor adevărată, trăită. Dar acum, cînd se gîndeau la această viață a lor, trăită cu adevărat, cînd se uitau în trecut la ea, ce mai vedeau ? Năluci fumurii care se închegau și se destrămau, care se destrămau și se închegau iarăși pentru ca peste cîteva clipe să se topească într-o ceață rece, depărtată, care se tîra repede peste un gol fără sfîrșit.

— Cînd te-am văzut și te-am cumpărat de la Sun bașa erai tînără și frumoasă, frumoasă !...

Muierea uscată, smochinită, care stă liniștită lîngă foc și trage nesățioasă din lulea, scoate luleaua din gură, scuipă în foc și, ca trezită dintr-un somn adînc, răspunde :

— Îhî...

Își duce iar luleaua la gură și trage fum acru și amar.

— Îhî...

Poate viața nu e decît un „îhî".
Poate viața nu e decît un șir de năluci.
Vin nălucile dintr-o parte a zării
Și aleargă spre altă parte a zării.
Dar dincotro vin nălucile ?
De ce vin ?
Și încotro aleargă ?
Și de ce aleargă ?

Nu. Nu poate fi numai atît. Dar atunci ce poate fi ? Ce poate fi ?

Ursoaica Babaia mormăie. Se joacă Bus cu ea. Caii, măgarii și catîrii șatrei au pierit cu toții. De frig au pierit. De foame și frig au pierit. Bus scarpină ursoaica pe spinare, încalecă pe ea, o trage de urechi și-i strigă :

— Hi ! Calule ! Hi, călutule, hi...

— Bus, unde vezi tu cal ? Babaia e ursoaică, nu e cal, Babaia e o ursoaică bătrînă.

— Ba nu e ursoaică, bunico, Babaia e cal.

Pentru Bus ursoaica Babaia e cal.

Vîntul călduț veni iarăși. În unele zile vîntul călduț venea cu soare, în alte zile venea cu nori ori cu ceață. Zăpada se muia, scădea, nămeții se micșorau de parcă-i mîncau pe dedesubt pămîntul. Primăvara era încă departe, departe.

— Nu se mai aud tunurile.

— O să se audă într-o zi. Nu le duce grija.

— S-o fi isprăvit războiul, Him.

— Nu, Sina, nu s-a isprăvit. Războiul nu s-a săturat încă de carne omenească.

— De unde știi ?

— Nu știu. Presupun și eu.

Într-o dimineață, oamenii șatrei care tocmai ieșiseră să se spele la soare, în zăpadă, văzură venind spre povîrnișul în care se aflau hrubele doi cai voinici, înșeuați. Purtau pe spinări șei militare și în cap frîie. Pe cai nu se aflau călăreți.

— Jandarmii ! Trebuie să fie pe aici, pe aproape !

— Aș ! Nu poate fi vorba de jandarmi.

Cîțiva se repeziră, le ieșiră înainte și întinseră mîinile spre ei. Caii nechezară ușor, nu se feriră și se lăsară prinși. Păreau osteniți, flămînzi și însetați. Se adună în jurul lor toată șatra. Him porunci să fie dessăuați, adăpați și să li se dea ceva de mîncare, orz, ovăz, o mînă, două de fîn, ce s-o găsi. Stăpînii ? Poate au murit. Poate trăiesc. Dacă au murit, să se odihnească în vecii vecilor în pace. Dacă trăiesc, se vor ivi și ei, într-o dimineață ori într-un asfințit, dintre nămeți, vor fi bucuroși că-și regăsesc caii, se vor odihni o zi, două în hrube și vor pleca în drumul lor.

— Să aveți grijă de cai, porunci bașa, să aveți grijă de ei ca și cum ar fi ai noștri.

— Dacă se strică iarăși vremea, vor muri și ei de frig cum au murit și ceilalți.

— Poate nu vor muri.

Acum oamenii oacheşi mai aveau o grijă : *caii*. Îi acopereau noaptea cu pături, îi adăpau, îi hrăneau. Se duseră la crîng şi tăiară arbuşti. Nu mai aduseră grămezile de lemne la spinare. Le legară cu frînghii şi puseră caii aceştia să le care pînă la poalele povîrnişurilor. Nici unuia nu-i trecu prin gînd să încalece şi să dea o raită prin împrejurimi în căutarea foştilor stăpîni ai cailor.

Peste o săptămînă oamenii oacheşi uitaseră că au intrat în stăpînirea cailor şi se învăţară cu gîndul că sînt ai lor.

— După ce se vor topi zăpezile, doi dintre noi vom încăleca pe cai şi vom pleca spre răsărit sau spre miazănoapte în căutarea altor şatre. Trebuie să mai fie aciuate pe undeva şatre, să ne sfătuim. Nu putem aştepta aici moartea pînă la sfîrşitul războiului, ori chiar pînă la sfîrşitul lumii.

— O dată şi-o dată o să se sfîrşească şi războiul.

— O dată şi-o dată o să se sfîrşească şi lumea.

— Mai va pînă atunci !

Făceau planuri. Nu erau mulţumiţi de ele. Le uitau şi făceau altele, care de care mai năstruşnice, care de care mai cutezătoare.

— Numai să ajungem vii pînă la primăvară.

— Toţi nu, dar unii o să ajungem.

— Dacă scăpăm cu viaţă, ha-ha... ha-ha... Dacă scăpăm cu viaţă o să trăim, nu glumă. O să trăim... O să trăim...

Nu mărturiseau mai mult, dar fiecare era încredinţat că el şi ai lui vor scăpa, şi că dacă, dintr-o pricină sau alta, vor muri cîţiva, nu ei, şi nici ai lor, vor fi aceia.

Făina, pe nesimţite, se împuţină în saci. Tot pe nesimţite se împuţinară mălaiul şi fasolea, lintea şi untdelemnul. Băutura, de multe săptămîni nu mai vorbea nimeni de ea. Acum, dacă se mai însura vre-

unul din flăcăi, de cîntat la nunta lui se cînta ca și mai înainte, sau aproape ca și mai înainte, de mîncat se mai găsea cîte ceva de mîncare, de băut însă nu se bea decît apă. Nunta fără lăutari e tristă. Pentru mulți chiar viața, dacă e trăită fără băutură, e tristă.

Bea, bea, nu te lăsa,
Bea, că viața e grea.

Cîntau în glumă, dar cîntînd, pofta, în loc să le scadă, le creștea și se pomeneau cu gura plină de salivă acră.

— Mai am numai doi galbeni. I-aș da pe amîndoi, cu dragă inimă, pentru o ploscă de rachiu.

— Parcă eu nu i-aș da ! I-aș da, însă n-am nici cui să-i dau, și nici pentru ce să-i dau.

— Poate la primăvară să ne caute pe aici negustorii aceia din orașul de lîngă apă.

— N-o să ne caute.

— De ce să nu ne caute ? Mulți umblă acum după cîștiguri chiar cu prețul vieții.

— Negustorii aceia cred c-am murit de mult.

— Vor mai fi rămas pe-acolo și alții.

Oarba îl lăsa pe Bus să se joace cum o vrea el cu ursoaica Babaia. Îi pipăise palma. Și de cînd îi pipăise palma căzuse într-o adîncă întristare. Cu buricele degetelor ei, Oarba pipăise în palma lui Bus linia vieții. Era tare scurtă. Băiatul n-avea să apuce primăvara. Îi părea rău ? Îi părea, deși fiii și nurorile ei mai aveau o sumedenie de copii. A !... Dacă nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat acolo, în zăvoi..., în noaptea nunții lui Alimut ! Kera ar avea astăzi burta la gură și în toiul primăverii ar fi născut. Nepot i-ar fi născut. Ori poate nepoată. Dar întîmplarea cu cei patru papugii avusese loc.

Alimut ! Alimut ar trebui să uite totul și s-o aducă pe Kera în hruba lor. Ar trebui ! Dar omul, oacheș

sau neoacheş, nu poate să uite tocmai ceea ce ar vrea să uite, tocmai ceea ce ţine cu orice preţ să uite.

— Alimut, băiatule, ce-ar fi s-o aduci aici pe Kera ?

Alimut se făcea că nu aude. Totuşi nu trecea zi fără să nu audă şi nu trecea zi fără să o vadă. Oamenii şatrei trăiau înghesuiţi laolaltă în trei hrube, iar hrubele erau aşezate una lîngă alta, scobite de ape şi de oameni în povîrniş. N-aveau cum să se ocolească. Şi-ar fi călcat Alimut pe inimă şi-ar fi luat-o. Dar cum să se culce lîngă ea şi cum să facă dragoste cu ea ? Se gîndea la Kera şi n-o vedea altfel decît răsturnată, cu fusta ridicată, înghesuită şi mozolită rînd pe rînd de cei patru derbedei de port. Nu. Niciodată nu se va mai apropia de ea, niciodată n-o va mai strînge în braţe, niciodată n-o va mai săruta, niciodată n-o va...

Cerul era gol, pustiu, duşmănos cînd îl lumina soarele sfrijit al iernii şi tot atît de duşmănos cînd îl acopereau norii, cînd îl împodobea luna sau cînd îl înţepau stelele. Cîmpurile nesfîrşite din jur erau pustii şi duşmănoase, pustii şi duşmănoase în vară, pustii şi duşmănoase în toamnă, pustii şi duşmănoase şi acum, cînd iarna abia trecuse de miezul ei.

Şatra era pîndită într-una de frig, de foame, de moarte. Destul de des moartea sărăcea hrubele de suflete. Cu toate acestea, oamenii şatrei, de la cei mai vîrstnici şi pînă la cei tineri de tot, îşi iubeau şi-şi culcau nevestele acolo, în hrube, pe tăcute şi pe întuneric, sau afară, printre nămeţii albi şi îngheţaţi, de zăpadă. Unora dintre muierile care năşteau, copiii le trăiau, altora nu. Curăţau zăpada într-un colţ al colinei, bărbaţii spărgeau cu tîrnăcoapele pămîntul îngheţat, săpau o groapă, înmormîntau acolo pruncul care uneori nici nu apucase să gîngure, se întorceau la hrube şi nu peste multă vreme femeile rămîneau iarăşi borţoase. Uneori şchiopătînd, alteori tîrîndu-se

pe brînci, viaţa mergea înainte. Viaţa umbrelor? Viaţa nălucilor? Nu. Umbrele nu au viaţă. Nălucile nu au viaţă. Viaţa oamenilor mergea înainte. De ce? Mai departe Alimut nu izbutea să-şi desluşească gîndurile.

Bus văzu şi el caii. Blebe îl întrebă:

— Îţi plac? Ai vrea să încaleci?

— Nu. Nu-mi plac.

— De ce nu-ţi plac?

— Pentru că n-au aripi.

— Dar unde ai văzut tu cai cu aripi?

— Unde, neunde, am văzut.

Se întoarse în hrubă, încălecă pe bătrîna ursoaică Babaia, o apucă de urechi:

— Hii, calule... Hi! Căluţule... Aleargă... Zboară... Acum alergi... Acum zbori. Acum am ajuns în nori. Acum am trecut dincolo de nori... Hii! Calule... Hii, căluţule... Acum zbori cu mine printre stele...

— Vezi să nu cazi, îi spuse Oarba.

— Nu, bunico, n-am să cad. Căluţul meu are patru aripi mari şi albe, şi zboară. Ca vîntul şi ca gîndul zboară.

Ursoaica Babaia mormăia, dar băiatul nu-i auzea mormăitul. El călărea un căluţ de basm, un căluţ cu patru aripi, printre stelele cerului... printre uriaşele rîuri de stele ale cerului.

— Sînt multe stele pe cer, Bus?

— Multe, bunico. Am să culeg cîteva, am să le pun în sîn şi-am să ţi le dărui la întoarcere. N-ai să le vezi, că eşti oarbă, dar ai să le pipăi cu degetele. Acum lasă-mă să zbor mai departe, mai departe, mai departe...

Ursoaica Babaia mormăi supărată şi se scutură. Bus căzu.

Era către amiază. Cerul, învăluit în nori vineţi. Pămîntul, acoperit de zăpadă. Pe deasupra zăpezii se tîrau încet, leneşe şi cîlţoase, straturi vinete şi sub-

ţiri de ceaţă. În hrube, la foc, fierbeau oale mari cu fasole ori cu linte. Deasupra flăcărilor, în căldări de aramă aşezate pe pirostrii, clocotea păsatul.

— Fasolea s-a fiert ?

— S-a fiert.

— Dar mămăliga ?

— E gata şi mămăliga.

În hrube mirosea ca de obicei a fum acru şi a sudoare, a tutun şi a varză, a fasole, şi a linte, a mămăligă fierbinte şi a pereţi umezi şi mucezi. Flămînzi, oamenii oacheşi băteau din buze, înghiţeau în sec şi nu puţini îşi auzeau şi maţele chiorăind. Aşteptau să mănînce, să-şi astîmpere foamea şi după aceea... După aceea să se întindă, să se acopere bine cu ţolurile şi să doarmă. Dormind, nu numai că te odihneşti, dar şi timpul îl omori mai repede.

Pe afară, prin apropierea hrubelor, flăcăii se îmbrînceau, se hărţuiau, se mai luau şi la trîntă ca să se încălzească. Unul, care stătea mai de-o parte, strigă :

— Soldaţi !...

Strigătul ascuţit şi niţeluş speriat ajunse pînă în hrube. Oamenii oacheşi uitară de tot ceea ce se poate uita şi chiar de ceea ce nu se poate uita, uitară şi de foame, săriră sprinteni de la locurile lor, ieşiră în faţa hrubelor şi se uitară speriaţi în toate părţile.

— Unde sînt, mă, soldaţii ?

Băiatul arătă cu mîna :

— Uite-i, nene !

Oamenii oacheşi se uitară încotro arăta băiatul.

Strecurîndu-se cu greu printre nămeţi, se îndrepta încet către ei un om, care ar fi putut să fie soldat, dar ar fi putut şi să nu fie. Străinul trăgea după el o sanie, sau ceva care de departe şi prin pînza ceţii semăna a sanie. Înainta cîţiva paşi, cădea, se ridica, se opintea şi trăgea după el sania, mai făcea cîţiva paşi şi, istovit cum părea să fie, cădea iarăşi. Careva spuse :

— Hai să-i dăm o mînă de ajutor.

Întîi alergară spre noul-sosit patru-cinci flăcăi. Pe urmă se încîrdui după ei întreaga șatră. Ajunseră lîngă el și-l înconjurară. Omul suflă o dată greu, se frînse de mijloc și se prăbuși cu fața în zăpadă.

Sania nu era sanie, ci mai curînd o grapă simplă, țărănească, împletită din nuiele și din mărăcini. Pe ea se afla ghemuit un al doilea om, tot atît de bărbos, de galben și de prăpădit la trup ca și celălalt. Părea bolnav sau, poate, greu rănit. Ochii îi păreau a fi pe jumătate stinși. Cu acești ochi pe jumătate stinși se uita la oamenii oacheși răsăriți deodată dintre nămeți și nu înțelegea nimic.

Sarat întrebă :

— Și acum... Acum ce facem cu ăștia ? Îi lăsăm să moară în zăpadă ?

— Cum o să-i lăsăm aici ? Doar nu sîntem cîini ! Sîntem oameni. Iar ei sînt și ei tot oameni, cu toate că nu mai seamănă a oameni.

Pe grapă, lîngă soldat, se aflau două arme, două arme cu baionetele puse la țeavă. Blebe se aplecă și luă armele. Erau pățiți. Alții îl luară pe cel lungit în zăpadă pe brațe și-l duseră la hrube. Îl luară apoi și pe cel făcut covrig pe grapă. Îi duseră în hruba lui Him bașa. Muierile se traseră de-o parte. Îi lungiră lîngă foc. Oarba, care din vorbele răzlețe rostite de unul sau de altul înțelese ce s-a petrecut, veni și pipăi îndelung chipurile celor doi. Spuse încet :

— Sînt înghețați și pocîltiți de foame. Unul — și-l arătă care — trebuie să aibă pe undeva o rană.

Îi luară iarăși în brațe, îi scoaseră afară și-i lungiră pe zăpadă. Îi dezbrăcară la piele și începură să-i frece repede cu zăpadă. Erau murdari, nu mai aveau carne pe ei, amîndoi piele și os. Cel ce fusese adus de cine știe unde pe grapă avea o ruptură mare în șold. În preajma rupturii carnea se umflase și se învinețise.

Frecatul cu zăpadă îi trezi. Gemură amîndoi deodată ca doi gemeni cărora li s-a făcut foame și cer

țîță. Oamenii oacheşi îi luară iarăşi pe sus, aşa goi cum erau, şi-i duseră în hrubă, lîngă foc. Nurorile lui Him scoaseră din lăzile lor rufe curate. Bărbaţii îi îmbrăcară pe cei doi care între timp îşi veniseră în fire şi le pregătiră culcuş. Rana din șoldul soldatului fu stoarsă, spălată cu fiertură caldă de buruieni și oblojită cu alifii. Li se potoli, cu grijă, și foamea. Soldaţii sorbiră îndelung ciorba fierbinte și adormiră.

A doua zi başa îi întrebă :

— Nu cumva aţi avut cai ?

— Am avut, spuse rănitul. Acum zece zile i-am pierdut.

— Vi i-a împușcat careva ?

— Nu. Dormeam într-un adăpost de zăpadă. Viscolea. Caii s-au speriat, poate de viscol, poate de altceva, au plecat de lîngă noi, s-au pierdut și pierduți au rămas.

Bașa zîmbi :

— Nu s-au pierdut. Au ajuns la noi. Cînd o să plecaţi de aici, o să vă fie mai ușor : o să plecaţi călări.

Soldații nu se mirară de întîmplare. Mulţumiră.

— N-o să vă supărăm prea mult cu popasul nostru aici. Îndată ce începe să mi se vindece rana din șold, încălecăm și plecăm.

Trecură zile. Trecură nopți. Viața șatrei merse înainte. Oamenii oacheşi se obișnuiră cu soldaţii și soldații se obișnuiră cu oamenii oacheși. Spre deosebire de cei care trecuseră mai înainte pe la șatră, aceștia aveau firi blajine. Se culcau unde li se spunea să se culce. Mîncau ce li se da să mănînce și se arătau mulțumiți. Se apucară să-și curețe puștile.

— Vreți să plecați cu ele ?

— D-apoi cum ? O să ne mai trebuie.

— Pe drum ?

— Nu numai pe drum.

Him pașa nu întrebă mai mult. Sarat zise :

— Spuneți-ne și nouă cum a fost *acolo*...

— Unde ?

— Acolo... *Acolo* de unde ați plecat.

— Ei ! Cum să fie ? Ca la război.

— Acum cîteva zile s-au auzit tunurile. Pe urmă nu s-au mai auzit.

— S-or fi auzit. Uneori războiul o ia spre apus, şi merge... merge... După aceea o apucă iarăşi spre răsărit. Cum s-ar zice, e cam nestatornic.

— O să mai ție mult ?

— Asta n-o știe nimeni. Noi... Noi ne aflam încercuiți. Am dat peste o spărtură și-am plecat.

— Și glonțul din șold ?

— Pe drum. De la jandarmii din spatele frontului. Aceia nu știu multe. Cum te văd, cum trag.

Soldatul rănit vorbea. Celălalt stătea ciucit lîngă foc și tăcea. Rănitul îl arătă cu mîna :

— El m-a scăpat. Dacă nu era el, mă curățam. Celălat întoarse fața spre rănit și-l repezi :

— Parcă tu m-ai fi lăsat, n-ai fi făcut la fel ?! Și tu ai fi făcut la fel !

Rănitul tăcu. Tăcu și se gîndi. Apoi spuse :

— Poate aș fi făcut ca tine, ori poate n-aș fi făcut ca tine. Mai curînd cred că n-aș fi făcut. De felul meu sînt cam fricos. Aș fi căutat să-mi scap pielea. Pielea mea. Și atît.

Him îi iscodi :

— Vorbești de frică. V-a fost frică ?

Amîndoi soldații rîseră.

— Dacă ne-a fost frică ! Află că ne-a fost grozav de frică, bulibașă !

— De moarte ?

— Mai curînd de schilodire decît de moarte. Dacă mori, mori ! Orice om trebuie să moară o dată. Dar să rămîi schilod, să trăiești schilod, mai bine lipsă. Abia ne cîștigăm traiul sănătoși.

Him bașa stărui :

— Sînt și oameni care n-au frică ?

— Poate. Noi n-am întîlnit nici unul.

Trăind viața șatrei alături de oamenii oacheși, soldații aflaseră și de povestea Lisandrei cu Goșu și cu Ariston. Li se păru firească.

— De cînd lumea, bărbații s-au bătut între ei pentru cîte-o muiere. De ce nu s-ar bate și în șatra voastră ?

Rănitul le povesti o sumedenie de întîmplări din satul lui, unele mai crude decît altele.

— Sînteți amîndoi dintr-un sat ?

— Aș ! Ne-am cunoscut acum, la război.

— Spuneați că... puștile o să vă trebuiască nu numai pe drum.

— O să ne trebuiască.

Rîse. Mai mult nu spuse, însă rîse.

Sosirea soldaților făcu să se mai potolească dușmăniile și certurile din șatră. Peste cîteva zile însă oamenii oacheși nu se mai sfiiră de străini. Ariston se întîlni ceva mai departe de sălaș cu Goșu. Întîi îl înjură. Pe urmă îi arătă pumnii. Pe urmă Ariston scoase cuțitul, un cuțit scurt, lat, cu două tăișuri, meșterit anume petru a fi bun de înjunghiat.

— Cuțitul ? Îmi arăți tu mie cuțitul ? Am și eu cuțit, Chiorule.

— Tu să nu-mi spui mie Chioru.

Goșu hohoti :

— Să nu-ți spun Chiorule ? Ai uitat că eu te-am chiorît ?

Se luară la bătaie. Îi văzu Bus. Alergă la hrubă.

— Bunicule... Bunicule... Nenea Goșu și cu nenea Ariston se bat cu cuțitele...

Him bașa luă biciul, șatra însă, care atîta aștepta, ajunse la locul încăierării înaintea bulibașei. Cei doi își aruncaseră straiele de pe ei și, goi pînă la mijloc, săreau unul în jurul altuia, ca doi cocoși, încercînd să se lovească. Him bașa se strecură prin mulțime,

se apropie de Ariston și de Goșu și, fără să rostească un singur cuvînt de mustrare sau de mînie, se apucă să-i lovească cu biciul. Cureaua subțire cădea repede pe spinările lor, lăsînd în urmă umflături și dîre roșii, însîngerate. Oamenii loviți nu se fereau. Stăteau drepți, unul lîngă altul, și primeau loviturile cu resmnare, icnind, strîngînd dinții, sau tresărind ușor. Him bașa lovea într-una și din ce în ce mai tare. Trupurile celor doi începură să sîngere. Șatra tăcu. După aceea se auziră murmure și chiar vorbe.

— Trebuie să-i lase să se bată între ei. Cît o să se mai lungească povestea asta ?

— Dar de ce să-i lase ?

În timp ce bașa îl izbea cu biciul cînd pe Ariston, cînd pe Goșu, șatra se împărți în două tabere.

— Ariston are dreptate. Lisandra nu poate să trăiască fără el.

— Ba nu, dreptatea e de partea lui Goșu. Unde ajungem noi dacă îngăduim nevestelor noastre să-și facă de cap ?

De la vorbe cuminți se trecu repede la vorbe aspre. De la vorbe aspre se trecu și mai repede la sudălmi. De la sudălmi se trecu la amenințări.

Him bașa citi pe fețele oamenilor pe care îi bătea că în jurul lui se petrece ceva neobișnuit. Se întoarse și vru să ridice biciul. Era însă prea tîrziu. Oamenii oacheși se încăieraseră între ei. Cineva se repezi pe la spate — poate o femeie, poate un copil — și-i smulse biciul din mînă. Bărbații se tăvăleau în zăpadă cu alți bărbați, se izbeau cu pumnii, își sfîșiau straiele, se trăgeau de părul lung, negru și lucios, își smulgeau bărbile, se mușcau unul pe altul de nas sau de urechi. Femeile nu se lăsau nici ele pe tînjală. Unele se gherăiau, altele se mulțumeau numai să se ocărască și să se scuipe, cîteva își apucaseră copiii de picioare, îi învîrteau pe deasupra capetelor ca pe niște bîte și loveau cu ei pe cine nimereau și unde

nimereau, fără să țină seamă nici de chiotele prelungi, deznădăjduite, nici de gemetele înfundate.

Him bașa se repezi în învălmășală. Strigînd la unii, urlînd la alții, lovind cu pumnii cînd în dreapta, cînd în stînga, încercă să-i despartă. Cineva îi puse piedică. Altul îl îmbrînci. Him bașa se pomeni zvîrlit în zăpadă, stropșit în picioare, rostogolit și sfărîmat. Poate ar fi pierit dacă cei patru feciori ai lui — dintre care doi țineau cu Ariston și doi cu Goșu — nu fi ar băgat de seamă ce se întîmplă cu stăpînul șatrei și nu l-ar fi tîrît după ei mai de-o parte.

Atrași de nemaipomenita hărmălaie, soldații ieșiră afară din hrubă și priviră. Rîseră. Așa ceva nu mai văzuseră.Cînd luară însă aminte că muierile loveau în alte muieri sau chiar în bărbați cu copii, își lepădară rîsul, se întoarseră în hrubă și-și încărcară armele. Ieșiră și alergară — unul cu pași sănătoși, altul șchiopătînd de zor — înspre cei încăierați. Dacă ar fi strigat, ar fi fost în zadar, pentru că nimeni nu i-ar fi auzit. Descărcară armele în văzduhul plumburiu, pe deasupra lor. Oamenii oacheși încremeniră fiecare în poziția în care se afla. Unul dintre soldați le strigă :

— Potoliți-vă, proștilor ! Pentru ce vă omorîți între voi ? Potoliți-vă, altfel tragem în carne vie. Tragem în carne vie fără pic de milă... fără pic de milă...

Și ca să se vadă că nu glumesc puseră armele la ochi.

— Hei ! le strigă iarăși soldatul. Ridicați-vă în două picioare și marș la hrube, proștilor ! Marș la hrube... Că altfel vă ia dracu...

Șătrarii se ridicară, se scuturară de zăpadă și plecară spre hrube. Trecură pe lîngă soldați cu nasurile în jos, rușinați. Soldații se temură și se traseră mai de-o parte, ținîndu-și armele în mîini. Oamenii oacheși, dacă ar fi vrut, ar fi putut sări cu toții asupra lor să-i dezarmeze și chiar i-ar fi dezarmat. N-o făcură.

Trecu pe lîngă soldați Matahala. Îl ducea în brațe pe Bus. Băiatul, pe care în toiul încăierării Matahala îl folosise drept bîtă, era leșinat dacă nu cumva chiar mort. O dîră subțire de sînge i se scurgea pe la colțul buzelor din gură.

Him bașa fu adus de subsuori de doi dintre fiii lui. Abia se ținea pe picioare. Le spuse soldaților :

— Rău ați făcut ce-ați făcut. Voi nu faceți parte nici din neamul nostru, nici din șatra noastră. Nu trebuia să vă amestecați. Răfuiala era între noi.

— Dacă nu ne amestecam...

— Dacă nu vă amestecați, oamenii s-ar mai fi bătut între ei cît s-ar mai fi bătut și pe urmă s-ar fi împăcat.

— O să se împace și acum.

— N-or să se împace. Încăierarea a fost întreruptă de voi. N-a fost dusă pînă la capăt.

Cei doi soldați se uitară unul la altul mirați. Unul îl întrebă pe Him bașa :

— Și acum, să zicem c-am greșit, ce avem de făcut ?

— Să vă luați caii și să plecați îndată. Nu mai răspund de viața voastră. V-ați amestecat... Și dacă v-ați amestecat în cearta noastră, eu nu mai răspund de voi.

— Cum ? Viața noastră e în primejdie aici, între voi ?

— În mare primejdie. Oamenii mei vor sări asupra voastră la noapte și vă vor omorî. Mîine dimineață se vor încăiera din nou.

— Dar ce au oamenii tăi cu noi ? N-am lovit pe nimeni. Am vrut să-i oprim să se mai bată între ei ca chiorii. De ce să vă bateți între voi ? Nici așa nu sînteți prea fericiți.

— Ați călcat legea străveche a șatrei noastre și asta nu se iartă. Cît despre fericire, voi care ați ve-

nit de acolo de unde ați venit, știți bine că acum nici un om pe lume nu poate fi fericit.

Him plecă. Mergea încet, șchioptînd și ținîndu-se cu mîinile de pîntec, sprijinit de subsuori de doi dintre feciorii lui. Soldații plecară și ei spre hrubă. Alimut și Blebe le aduse caii, îi înșeuară, soldații încălecară și, înainte de a porni la drum, le spuseră oamenilor oacheși :

— Vă mulțumim pentru găzduire și vă urăm sănătate și pace.

Oamenii oacheși îi priveau posomorîți, încruntați, tăcuți. Nimeni nu le răspunse. Soldații întoarseră caii și plecară încet, pe pîrtia care ducea spre crîng. După ce se mai depărtară, auziră strigătele mînioase ale celor rămași lîngă hrube și pricepură că oamenii oacheși, cu mic cu mare, îi înjurau și-i huduiau ca pe niște tîlhari nemernici.

Soldații zîmbiră și grăbiră caii. Împrejurul lor cîmpurile erau acoperite cu nămeți înalți de zăpadă. Deasupra, cerul atîrna vînăt, umflat, puhav. Caii voinici înaintau greu. Uneori se afundau în zăpadă pînă la pîntec. Se opinteau și mergeau mai departe, mereu mai departe, mai departe și mereu către apus. Acolo, spre apus, pustietatea se isprăvea.

După plecarea soldaților șatra se mai potoli. Matahala îl ducea pe Bus către hrubă, pe brațe. Abia cînd ajunse cu el în pragul hrubei, Rida băgă de seamă că băiatul ei și nu al alteia se afla în brațele Matahalei. Strigă :

— Dar ce i s-a întîmplat lui Bus ?

Matahala bolborosi un răspuns din care nimeni nu înțelese nimic. Rida își luă copilul. Îl pipăi :

— E cald. N-a murit.

Matahala rînji :

— N-a murit încă, dar o să moară.

Rida, tulburată cum era, nu-i auzi vorbele. Intră în hrubă și i-l puse Ooarbei în poală :

— Mamă, dragă mamă, vezi tu ce are.

Oarba auzise hărmălaia, auzise focurile de pușcă, știa că acolo se află încăierată întreaga șatră și nu se aștepta la nimic bun. Rămăsese lîngă foc. Acum noră-sa i-l puse în poală pe Bus. Oarba știa că băiatul e ca și dus. Îl pipăi încet și îndelung. Bus era cald încă. Sufla des și greu. Era stropșit și-i curgea sînge pe gură. Îl pipăi mai departe. Mai avea ruptă în două locuri șira spinării. Îl sărută pe obraji și-l sărută și pe gura fragedă și plină de sînge. Îi șopti Ridei :

— Nu mai e nimic de făcut, noră. *Bus moare.* Tocmai acum îi iese sufletul. Și *sufletul lui Bus* — pe care acum tocmai îl văd aici, lîngă mine — *seamănă cu o pasăre albă, de fum.*

Rida își luă băiatul în brațe, începu să plîngă și să-l plîngă.

— Puiul meu negrișor, puiul meu oacheș, ai murit ! Ce scurtă ți-a fost viața, puiul meu oacheș, puiul meu negrișor !...

Ursoaica Babaia se uită lung la Rida și se uită și la Bus cu ochii ei mari, galbeni și mormăi zbătîndu-se în lanț. Ghep, fratele mai mare al lui Bus, o ciomăgi. Ursoaica Babaia se potoli. Se potoliră și ceilalți urși. Ursoaica Babaia se așeză în patru labe cu botul spre intrarea în hrubă și privi, pînă o apucă somnul, pielea ursului Zazu, spînzurată acolo. Fumul o afumase. Ninsoarea o uda. Vîntul o usca. Fumul continua s-o afume și s-o înnegrească. Iar timpul, care o învechise, continua s-o învechească... s-o învechească...

A doua zi îl îngropară și pe Bus pe colină, lîngă ceilalți morți ai șatrei.

Seara tîrziu, la lumina puțină a lămpilor cu petrol și a flăcărilor jucăușe ale focurilor, două muieri

borțoase se ușurară după multe chinuri. Una născu un băiat, alta o fată. Him numără în gînd viii și, tot în gînd, numără și morții. Acum șatra nu mai avea decît șaizeci și două de suflete. Oamenii oacheși mai aveau carne de cal, de măgar și de catîr pentru cel mult o săptămînă. Linte, fasole, varză, făină și mălai mai aveau pentru o lună. Mai puteau să nădăjduiască și la altceva ? Da, mai puteau. Caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră. În urma acestui fapt rămăseseră întregi doi saci de orz și doi saci de ovăz. Orzul fiert și ovăzul fiert astîmpărau foamea, țineau vie șatra, cu toate că fierturile nu erau plăcute la gust.

La moartea lui Bus nu se mai gîndi nimeni, în afară de Oarba și de Rida. Matahalei nu-i ceru nimeni socoteală. Legea străveche a șatrei cerea ca peste urmările unei încăierări, oricare ar fi fost ele, să se aștearnă cea mai deplină uitare. De ochii șatrei, atît Oarba cît și Rida țineau seama de această lege. În inimile lor însă clocoteau ura și dorul de răzbunare. Matahala nu avea să scape ușor. Moartea lui Bus trebuia să fie plătită. Presimțind, Matahala se ferea de cele două femei. Oarba era vicleană, Rida, vînjoasă și, la nevoie, puternică și îndrăzneață ca o leoaică.

— Hai, îi spunea Matahala bărbatului ei, lui Uj Hoțul, ia securea și hai la crîng să mai aducem lemne.

— Dar lemnele nu s-au isprăvit.

— Au să se isprăvească mîine-poimîine.

— Să mergem, dar de ce să mergem numai noi ? Ce ? Parcă numai noi ne încălzim la foc ? Să mai meargă și alții.

— Hai, cînd îți spun.

Uj Hoțul nu se mai împotrivi. De altfel rareori i se împotrivea nevestei. Era un bărbat scund, bine legat, ca de patruzeci de ani. Nevastă-sa, căria șa-

tra, uitîndu-i numele, nu-i spunea decît Matahala, era mult mai înaltă decît el. Luă securea și plecă spre crîng. Matahala îi călcă pe urme. Pînă la crîng Matahala tăcu. Tăcu și Uj. Cum ajunseră, se apucară de lucru. Uj lovea cu coada securii în arbuști, îi scutura de zăpadă și pe urmă îi tăia. Matahala aduna arbuștii tăiați și-i făcea grămadă. Cînd i se păru că grămada e destul de mare, Matahala zise :

— Destul. Destul pentru astăzi. Mai multe lemne nici n-am putea duce la spinare.

Uj Hoțul împărți grămada în două și din fiecare parte făcu un fel de snop pe care-l legă cu cîte un crîmpei de frînghie. Vru să-și ia sarcina lui la spinare și să plece. Matahala grăi :

— Mai stai. Nu te-am adus atît de departe de sălaș numai pentru lemne.

Uj rînji. Și după ce rînji un timp, hohoti :

— Scroafo ! Am cam bănuit eu...

Își scoase cojocul soios și-l așeză pe zăpadă cu grijă. Matahala îl aștepta întinsă, cu ochii acoperiți cu mîinile. Bărbatul o întrebă încet, de parcă ar fi bănuit că prin apropiere se mai află și alți oameni :

— Nu cumva ți-e rușine ?

— Da, Uj, răspunse șoptit Matahala, ori de cîte ori facem treaba asta mi-e rușine, îmi crapă obrazul de rușine, dar n-am ce face... și dacă n-am ce face, n-am ce face...

Se sculară, se scuturară de zăpadă și se uitară în toate părțile. La cîțiva pași de ei, un iepure roșcat rămăsese nemișcat între nămeții de zăpadă și se uita la ei cu ochii mici în care lucea parcă o lumină veselă. Mai departe, crîngul era pustiu, cîmpul era pustiu, cerul era pustiu și încărcat de nori orbi, întunecați, neclintiți. Uj Hoțul aruncă spre iepure un ciot. Iepurele o tuli în salturi mari. Ciotul căzu și se îngropă în zăpadă.

— Nu l-ai lovit, Uj.

— Spune...

— Uj, îţi mai aduci tu aminte cum te-a bătut pe tine cu harapnicul pînă ai leşinat, Him başa ?

— Nu, n-am uitat. Aşa ceva nu se uită toată viaţa. Dar e cam multişor de atunci, femeie.

— Zece ani, Uj, zece ani şi cîteva luni.

— Călcasem străvechea lege a şatrei. Furasem nişte cai. Him başa era în dreptul lui să mă bată. Him başa avea dreptul chiar să mă omoare. Dacă nu duceam caii de unde-i furasem, ne prindeau jandarmii şi atunci... Atunci era vai de capul şatrei.

— Totuşi, Uj, Him başa te-a bătut prea tare.

Uj Hoţul tăcu. Tăcu şi îşi aruncă gîndurile îndărăt cu peste zece ani. Furase doi cai de la un cîrciumar. Caii erau mari, şargi. Him başa îl silise să ducă frumuseţea de cai de unde-i luase. Şi pe urmă îl bătuse zdravăn.

Matahala îi întinse o ţigară.

— Fumează, Uj. N-ai mai fumat de mult.

Omul luă ţigara, o aprinse şi după ce trase cu sete cîteva fumuri, o întrebă :

— Dar de unde ai tu ţigări ?

— Am cumpărat cîteva pachete din oraşul acela de lîngă apă. Le-am păstrat pentru tine, pentru cînd vei fi în lipsă.

Fumul ţigării era tare, aspru, acru. Lui Uj Hoţul îi plăcea.

— Ascultă, zise el, de ce mi-ai pomenit tu de întîmplarea cu Him başa ? Pînă acum n-ai scos o vorbă. Timp de zece ani şi mai bine n-ai scos o vorbă, şi acum, deodată... Credeam c-ai uitat...

— N-am scos nici o vorbă, Uj, pentru că n-avea rost.

— Şi acum crezi că are ?

— Are, Uj. Dacă n-ar avea, aşa fi tăcut mai departe.

Uj se gîndi, se gîndi. Spuse :

— Nu pricep, zău că nu pricep nimic.

— Uj, tu ai urechi ?

— După cîte știu am. Două. Una în dreapta și alta în stînga.

Rîseră amîndoi. Vîntul începu să adie. Era vînt de miazănoapte și avea să se întețească destul de curînd. Ramurile arbuștilor se clătinară și scuturară zăpada.

— Degeaba ai urechi, Uj. N-auzi nimic din ce vorbesc oamenii în șatră.

Uj Hoțul se miră.

— Oamenii vorbesc multe. Nu știu ce vrei să spui.

— Oamenii vorbesc împotriva lui Him bașa.

— Și ce vor cu Him bașa ?

— Să-l dea jos. *Șatra trebuie să aibe alt stăpîn.*

Uj Hoțul își luă sarcina de lemne la spinare și plecă. Matahala îl urmă. Mergea, ca de obicei, cu doi pași în urma lui. Vîntul se întări și mai mult. Se lăsa ger. Pe la jumătatea drumului dintre crîng și hrube, Uj Hoțul se opri. Cînd Matahala ajunse în dreptul lui o întrebă :

— Și cam care ar fi acela care i-ar lua locul lui Him bașa ?

Matahala zîmbi. Îl lăsă pe Uj să aștepte un timp, pe urmă zise moale :

— Buir mi-a spus că șatra s-a gîndit la tine.

Uj Hoțul rămase cu gura căscată.

— Cum adică la mine ? Și de ce tocmai la mine ?

— Nu știu. Vorbește cu Buir, dar ia seama să nu v-audă nimeni. Pînă nu este pregătit totul, nici Him bașa și nici altcineva din neamul lui nu trebuie să afle ceva.

Merseră mai departe. Vîntul îi înfășura în pale reci. Cerul se posomora. Zăpada le scrîșnea sub picioare, de parcă ar fi fost sacîz, nu zăpadă. În pragul hrubei, Uj Hoțul se opri și-i spuse Matahalei :

— Îmi pare rău că n-am lovit iepurele. Îl jupuiam, îl frigeam și-l mîncam astă-seară. Mi s-a făcut o poftă grozavă de friptură de iepure. Mîine o să mă duc în crîng să-ncerc să prind unul.

Matahala se uită strîmb la el și-i spuse încet, printre dinți, de parcă ar fi rostit un cuvînt dulce, de dragoste :

— Căcăciosule !...

Uj Hoțul își vîrî capul între urechi și tăcu.

În hrube oamenii oacheși vorbeau între ei pe șoptite. Dacă timpul nu era prea urît, dacă nu viscolea și vîntul nu bătea prea tare, se adunau mai mulți, luau topoarele sau securile la spinare și se încîrduiau spre crîng. Odată ajunși acolo tăiau arbuști, îi grămădeau și pe urmă se-ntindeau la vorbă.

— Trebuie să-l dăm jos pe Him bașa. Din pricina lui am ajuns aici. Din pricina lui o să pierim și noi și copiii noștri.

— Cum din pricina lui ? Ce putea să facă ?

— Să fi mișcat din urechi, să fi dat plocoane oamenilor stăpînirii de lîngă fluviu, să fi rămas să iernăm acolo, la marginea orașului.

— Credeți că izbutea ?

— Trebuia să izbutească. L-am ales bulibașă, ca să aibe grijă de șatră. Ce fel de grijă a avut Him bașa, se vede : murim de frig, murim de foame.

— Nici o șatră n-a rămas dincolo de fluviu.

— Așa o fi. Noi însă trebuia să rămînem.

Alții vroiau să-l doboare pe Him bașa pentru altele.

— Și-a luat toți feciorii în hruba lui.

— În hruba lui e mai cald decît într-ale noastre.

— Pentru că în hruba lui pereții sînt uscați.

— Într-ale noastre mustesc pereții, mustește tavanul.

— Pe străinii aceia Him bașa nu ne-a lăsat să-i omorîm.

— După sfatul lui Him bașa nu i-am omorît și ne-am ales numai cu necazuri.

— Pe Alimut...

— Ce e cu Alimut?

— De ce nu-l silește Him bașa pe fiu-său să trăiască cu fata lui Calub? Stă fata părăsită și se usucă fără bărbat.

— Fata lui Calub o să se lege de ginerii noștri și-o să le strice căsniciile.

— Him bașa ne-a înșelat la socoteală. Pe bucatele cumpărate de la negustorii de lîngă apă a dat mai puțini galbeni decît a spus el că le-a dat. Ne-a înșelat... Ne-a înșelat...

— Oarba... Și Oarba e de vină. Ea îi dă sfaturi proaste lui Him bașa. Oarba... Și Oarba e de vină...

— De ce împiedică Him bașa pe Ariston și pe Goșu să se răfuiască odată?

— Întrebi de parcă n-ai ști: Him bașa ține la Lisandra. Poate s-o fi culcat și el cu ea, nu numai Ariston.

Strigau. Urlau. Se mîniau. Dacă Him bașa ar fi trecut din întîmplare prin apropierea lor, s-ar fi repezit cu toții asupra lui, l-ar fi ucis și l-ar fi rupt în bucăți, cu toate că pînă atunci nici unul din ei nu omorîse om.

Him bașa nu știa nimic. Tăndălea în hrubă, își încălzea oasele bătrîne la foc și se gîndea la șatra lui, la șatra pe care încă de pe cînd era tînăr și drept ca un brad o stăpînea și pe care, la rîndul și la timpul lor, o stăpîniseră înaintașii săi.

Acum ieși în pragul hrubei. Oamenii oacheși suiau povîrnișul, ajungeau în pragul hrubelor cu sarcinile de lemne și rămîneau acolo încruntați. Nu-și dădu seama ce este cu ei, dar bănui că totuși ceva deosebit era la mijloc. Se duse în hrubă, luă biciul și se întoarse. Oamenii oacheși începură să se înghesuie unul într-altul și să murmure. La spatele băr-

baţilor se îngrămădiseră muierile şi copiii. Him başa înălţă fruntea şi-i întrebă :

— Ce vreţi ? Văd că vreţi ceva, dar nu înţeleg ce anume.

Se făcu tăcere. Fiecare aştepta să înceapă altul. Him başa zîmbi şi adăugă :

— Nu cumva e vorba tot de Ariston şi de Goşu ?

Buir se lăsă pe vine ca să nu se vadă — era în rîndul din urmă — şi zise :

— Nu, bulibaşă, *acum e vorba de altceva.*

— Spune, Buir, că mi se pare că al tău e glasul. Spune ce vreţi ?

Buir rămase tot ciucit pe vine şi-i răspunse :

— Vrem ca tu să nu ne mai fii bulibaşă. Vrem ca bulibaşă al nostru să ne fie Uj, da, Uj Hoţul, bărbatul Matahalei.

Him başa rîse de-a binelea.

— Şi de ce să nu mai fiu eu bulibaşă, Buir ? Şi mai ales pentru ce să fie bulibaşă peste şatra noastră Uj Hoţul ?

Oamenii prinseră curaj şi se apucară, învălmăşind şi încurcînd cuvintele, să-i strige şi să-i urle în obraz toate cîte le strigaseră şi le urlaseră între ei în crîng. Ba mai adăugară şi alte născociri, care mai de care mai prăpăstioase şi mai urîte. Fiii lui Him başa — cinci la număr — veniră lîngă el. Veni lîngă el şi Oarba.

— Lăsaţi-mă singur ! zise Him. Trăgeţi-vă de-o parte şi rămîneţi liniştiţi, orice s-a întîmpla.

Îl ascultară. Sudalmele neruşinate, învinuirile plănuite şi clocite mai dinainte, ca şi cele născocite pe loc, la fierbinţeală, curgeau şiroaie. Him başa ascultă totul... totul...

Văzînd că Him başa ascultă tot ceea ce i se aruncă în spinare, fără să crîcnească, ci numai clipind din cînd în cînd din ochi, oamenii oacheşi se mai domo-

liră. Atunci Him bașa prinse o clipă de tăcere și-i întrebă răstit :

— Crede, într-adevăr, vreunul din voi că eu am avut ceva cu Lisandra ? Poate tu, Aristoane ? Poate tu, Goșule ?

— Eu nu, zise Goșu.

— Nici eu, spus Ariston.

— Atunci cine ? întrebă Him bașa.

— Noi toți ! urlară oamenii aproape într-un singur glas. *Noi toți !*

Him bașa ridică biciul, se repezi la ei, îi izbi pe aleselea și la nimereală, fără milă, cum nu-i mai lovise niciodată. Unora le căuta cu biciul obrazul, pe alții se mulțumea să-i lovească la întîmplare. Femeile și copii fugiră speriați. Bărbații însă rămaseră pe loc îndurînd cu resemnare loviturile. Nici unul nu încercă să scape. Cîțiva căzură cu fața în zăpadă. Him bașa continua să-i lovească.

Îi lovi... Îi lovi... Și nu se opri pînă nu-i văzu pe toți culcați la pămînt.

Cînd se potoli, le spuse :

— Despre ceea ce avem de făcut, spre a încerca să scăpăm cu viață din această pustietate, o să vorbim mîine. Acum duceți-vă și astîmpărați-vă foamea. Ați muncit cu spor la crîng și ați adus lemne la hrube pentru cel puțin o săptămînă.

Vîntul vui și șuieră mai departe peste cîmpurile albe. Norii își lăsară pîntecele umflate să atîrne, ca și mai înainte, deasupra pămîntului. Începu să ningă cu fulgi mari și deși. Începu iarăși să ningă... Iarăși...

CAPITOLUL XI

Trecură zile. Trecură nopţi. Pe urmă trecură alte zile şi alte nopţi. Vîntul suflă şi într-o seară se opri ostenit şi se culcă printre nămeţi să se odihnească. Ninse. Nu mai ninse. Ninse iarăşi. Soarele se arătă. Se ascunse. Şi iarăşi se arătă. Zilele începură să crească. Nopţile începură să scadă. Şi vremea curse înainte.

În şatra aciuată în hrubele înconjurate de pustiu muriră oameni şi se născură pui de oameni. Fiecare mort muri pentru el. Fiecare nou-născut se născu pentru el. Pentru că nici un om nu moare în locul altui om şi nici un pui de om nu vine pe lume în locul altui pui de om.

Cara-lu, cara-la,
Luko-bei...
Cara-lu, cara-la,
Niko-bei...

Morţii fură îngropaţi lîngă ceilalţi morţi, pe colină, în pămîntul îngheţat şi sub zăpada îngheţată. Cînd eşti mort, în pămînt nu-ţi e nici cald, nici rece, nici bine nu-ţi este şi nici rău. Dormi liniştit, somn adînc dormi, somn de veci dormi şi nu ştii nici măcar cum putrezeşti şi cum te schimbi în ţărînă, dar

de putrezit putrezeşti, de schimbat în ţărînă, te schimbi în ţărînă.

Pruncii cei noi, tăvăliţi goi prin nămeţi, pentru a se căli și pentru a se oţeli, îndată după naştere, ţipară înainte de a deschide ochii și nu tăcură decît după ce-şi potoliră întîia foame sugînd ţîţă dulce din sînii mari, arămii și pietroși ai lehuzelor.

Prin văzduhul cînd înnourat și crîncen, cînd limpede şi sticlos se auziră iarăşi tunurile mugind, gemînd adînc şi îndelung undeva departe spre răsărit. Socotind după mugetul și geamătul lor, războiul se apropia, se apropia încet, dar se apropia.

Șatra se obişnui repede cu tunurile. Le auzeau glasurile şi parcă nu le auzeau. Hrana era pe isprăvite. Foametea da tîrcoale șatrei, frigul o făcea să dîrdîie şi să clănţăne, şi acum moartea se simţea în hrubele oamenilor oacheşi ca la ea. Simțeau frigul, însă nu se speriau nici de frig. *Va veni primăvara.* Vor mînca verdeţuri și vor scăpa de foamete. Va veni primăvara și ei toţi se vor încălzi la soare și vor scăpa de frig. Moartea însă n-o vedeau. Moartea nu are trup. Dacă moartea n-are trup, n-are nici umbră. Atunci cum s-o vezi ?

Cîteva săptămîni Him bașa nu mai avu prilejul să biciuie pe nimeni. Șătrarii se potoliră şi nu mai visau să-l schimbe cu Uj Hoțul. Goşu şi Ariston se înjurau și se amenințau cu cuțitele ori de cîte ori se întîlneau departe de hrube : dar de încăierat nu se mai încăierau. Him le spusese amîndurora, în faţa întregii șatre, ce hotărîse și, arătîndu-le și biciul, că, în cazul în care se vor mai lua la bătaie fără știrea și fără îngăduința lui, îi va alunga fără milă din șatră, cu Lisandra lor cu tot.

Tocmai atunci cînd toţi se pregăteau să aştepte primăvara salvatoare în linişte, se petrecu ceva cu totul neașteptat şi care încurcă lucrurile. Rida, care nu-i putea ierta Matahalei moartea lui Bus, o pîn-

dea și o urmărea cu gîndul s-o prindă la strîmtoare și să-și sare cu ea inima. Tot pîndind-o și tot urmărind-o, într-un amurg, o văzu furișîndu-se printre nămeți. Nu venea spre hrube, ci se depărta de ele. Peste cîteva clipe, băiețandrul Vuz, fratele mai mic al lui Blebe, se strecură după ea, uitîndu-se cu vădită frică în dreapta și-n stînga. Rida pricepu despre ce poate fi vorba. Vru să se ia după ei. Se răzgîndi. Chemă încă trei femei din șatră și le spuse :

— Veniți cu mine, muierilor. N-o să vă pară rău. O să vedeți ce nici cu gîndul n-ați gîndit... O să vedeți... O să vedeți...

Să vadă ce nici cu gîndul n-au văzut ! Cine are tăria să se împotrivească unei asemenea ispite ? Plecară în stol, tăcute. Merseră nu prea mult. Se opriră. Căscară ochii, ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. Duseră mîinile la gură, să nu strige. Matahala ! Matahala cea neprihănită sta răsturnată în zăpadă. Fața, acoperită cu mîinile ! Fusta, ridicată pînă sus. Părea un morman uriaș de carne, un morman viu. Deasupra Matahalei, mic și pricăjit ca un iepure costeliv, băiețandrul Vuz, căruia încă nu-i mijise mustața, zorea ca un nechibzuit ce era s-o mulțumească și s-o îndestuleze.

Rida rămase de piatră, cu gîndul la răzbunarea ei. Privind însă, celorlalte trei muieri li se aprinse pofta. În trupurile lor arămii mînia începu să fiarbă și sîngele să clocotească. Se apucară să chiuie :

— Huo !... Huo !... Huideooo !... Nerușinato ! Ai spurcat copilul, nerușinato !... Huo !...

Vuz se desmetici, sări în sus, își ridică pantalonii din vine și o luă la goană peste cîmp. Zăpada îl împiedica să alerge așa cum ar fi vrut. Alerga cîțiva pași. Cădea. Se ridica. O lua iarăși la goană. Greoaie, Matahala se sculă și ea, își scutură fusta și scurteica de zăpadă și se uită către muierile care o

huiduiau. Se apropie de ele liniştită de parcă nu s-ar fi petrecut nimic.

— Ce e, fa ? Ce v-a apucat ?

— Păi...

— Ce păi ?

Se năpusti şi prinzînd-o pe una de coade se apucă să tîrnuie zăpada cu ea. Celelalte două fugiră ţipînd. Rida sări în spinarea Matahalei, îi smulse tulpanul de pe cap, îşi înfipse mîinile în părul ei şi, smucind-o şi mai izbind-o şi cu genunchii în spate, izbuti s-o doboare în zăpadă. Încălecă pe ea, o zgîrie şi încercă să-i spargă ochii. Matahala îşi încordă puterile şi o zvîrli de-o parte. Nu ajunse însă să i se urce cu picioarele pe piet şi s-o zdrobească. Şatra venea grăbită, toată în păr. Him başa flutura biciul şi Uj Hoţul ciomagul. Matahala le rîse tuturor în nas :

— Atîţia bărbaţi mîndri ! V-aţi adunat să bateţi o muiere !

Scuipă la picioarele lui Him başa. Uj Hoţul sări într-o parte şi înălţă fulgerător ciomagul s-o izbească pieziş şi s-o doboare. Matahala se răsuci pe călcîie uimitor de repede, se feri şi ciomagul lui Uj Hoţul căzu în gol. Matahala îi puse piedică bărbatului. Uj Hoţul căzu. Şatra, pînă aci mînioasă, îşi descreţi frunţile şi rîse. Matahala nu luă în seamă rîsul şatrei, cum cu puţin înainte nu luase în seamă mînia, se aplecă de mijloc şi-l apucă pe Uj Hoţul de picioare. Dintr-o singură opintire îl ridică şi începu să-l învîrtească în jur, cum ar fi învîrtit o bîtă. Oamenii oacheşi se traseră îndărăt. Him başa rămase neclintit. Matahala lovi în el cu Uj Hoţul. Stăpînul şatrei căzu. Matahala îl aruncă peste el pe Uj Hoţul. Bărbaţii şatrei se ruşinară de teama care-i făcuse să dea îndărăt, închegară un cerc în jurul Matahalei, strînseră cercul din ce în ce mai mult şi, cînd unul dintre ei răcni „Acum“, se repeziră cu toţii dintr-o dată asupra ei. Unii îi săriră în cîrcă şi o

apucară de păr, alții îi căutară beregata s-o înăbușe, cîțiva se tîrîră și o prinseră de picioare. O burdușiră bine, pe înfundate și pînă la urmă izbutiră s-o întindă cît era de lungă pe zăpadă.

Undeva, spre răsărit, departe, neînchipuit de departe, tunurile gemeau, oftau și se văitau îndelung. Prin amurgul vînăt, gemetele, oftaturile, vaietele tunurilor alergau între pămîntul alb de zăpadă și cerul acoperit de nori, veneau, treceau peste oamenii șatrei, învălmășiți în apropierea hrubelor, și se pierdeau înspre zarea apusului ori poate treceau și dincolo de zarea aceea unde soarele ascuns după nori se chinuia să asfințească. În urma gemetelor, oftaturilor și vaietelor stinse, topite, veneau rostogolindu-se dinspre răsărit altele și altele. Nu cumva rostogolirea aceasta era însuși rostogolirea timpului? Rostogolirea timpului nu se aude. Dar acum, de cînd oamenii se vînau și se ucideau între ei cu o sălbăticie care o întrecea cu mult pe cea a fiarelor, nimic sau aproape nimic nu se mai petrecea ca de obicei.

Careva o izbise în tîmplă. Matahala amuțise. Acum oamenii oacheși o loveau pe unde nimereau și-o rostogoleau prin zăpadă.

— Lăsați-ne-o și nouă... Lăsați-ne-o și nouă...

Bărbații, osteniți, o lăsară pe Matahala pe mîna muierilor. Muierile n-o loviră. N-o traseră de păr. Nu-i zgîriară obrazul cu unghiile. O întoarseră cu fața în sus, încălecară pe ea, îi ridicară fusta și cămașa groasă, de cînepă, pînă mai sus de buric, îi desfăcură picioarele și prin deschizătura dintre ele se siliră s-o îndoape cu bulgări de gheață și de zăpadă.

— Ha-ha-ha!...

— Hi-hi-hi!...

— Muierile au cap! O pedepsesc pe unde-a păcătuit..

Him bașa și Uj Hoțul, care se desmeticiseră și se culeseră din zăpadă, priveau. Ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, deveniră, ieșind din orbite, parcă și mai rotunzi, parcă și mai mari, parcă și mai negri.

Dinspre răsărit veniră și trecură vuind și la mare înălțime către apus trei avioane burticoase. Oamenii oacheși nu le priviră. Avioanele se depărtară. Cînd ajunseră aproape de marginea zării umbrele mari, luminoase, căzură din cer și plutiră îndelung, alungînd amurgul, între pămînt și cer. Pe urmă... Pe urmă se auziră explozii și se văzură flăcări mari zbătîndu-se ca niște șerpi roșii, uriași și suluri negre de fum.

Avioanele se întoarseră. După ele venea, lunecînd pe sub nori, un avion mic care zbîrnîia ca un bondar. Sub nori, deasupra zăpezilor, lătrau mitraliere. Cele trei avioane se depărtară. Bondarul se întoarse bîzîind vesel că-l ocolise moartea. Zbura destul de jos. Pilotul văzu pe albul zăpezii învălmășeală omenească. Căpătă chef de joacă. Aruncă o parașută luminoasă. Amurgul își depărtă aripile cernite. Cerul se lumină. Se lumină și cîmpul acoperit de zăpadă. Bondarul se clătină pe aripile lui negre, se lăsă și mai jos. Mitraliera lătră de cîteva ori scurt. O ploaie de gloanțe împroșcă zăpada. Oamenii oacheși căzură la pămînt. Bondarul, hohotind și scrîșnind din măselele lui de oțel, se înălță și se depărtă. Parașuta căzu undeva în zăpadă și se stinse. Amurgul deveni iarăși amurg. Matahala, lăsată în părăsire, se trezi. Se frecă la ochi și se sculă. Șatra sta tăcută, lungită, cu fețele în zăpadă. Matahala simți dureri ascuțite. Înțelese se i s-a întîmplat. Se repezi la Uj Hoțul. Îi luă ciomagul și începu să lovească spinări, picioare, capete. Urlă :

— Dar ce-ați avut, mă, cu mine ? Dar ce-ați avut, fă, cu mine ? Ce-ați vrut, mă, și ce-ați vrut, fă, cu mine ? Ce vă pasă vouă ce fac eu cu născătoarea mea și cu viața mea ? A ? Ce vă pasă ?

Îl lovi de cîteva ori și pe Him bașa. Văzîndu-l pe Uj Hoțul că încearcă să scape cu fuga se năpusti asupra lui. Îl pocni, îl îmbrînci, iar îl pocni :

— Și tu, stîrpitură, tu de ce-ai vrut să mă bați ? De ce ai vrut să mă bați tu pe mine ? De douăzeci de ani trăiesc cu tine, mototolule, și tot de douăzeci de ani eu — eu, și nu alta — îi învăț pe toți flăcăii șatrei cum să se culce cu muierile. Eu, nu alta ! Și acum ați aflat-o. Ai aflat-o și tu, mototolule ! Și vrei să mă bați ! Vreți cu toții să mă bateți !... Să mă bateți... Voi... Să mă bateți voi pe mine...

Scuipă scîrbită spre toți și aruncă ciomagul departe, peste capetele lor. Ciomagul nu lovi pe nimeni. Căzu și se îngropă în zăpadă. Matahala se lăsă pe vine, se ciuci și începu să se vaiete și să plîngă.

— Ce-aveți voi cu mine ! Ce vrei voi de la mine ! *Peste puțin timp o să murim. Toți o să murim.* Cu mic, cu mare o să murim. Pînă la primăvară, pînă la vară nici unul din noi n-o să mai trăiască. Noi am fost mînați aici să murim. *Toți o știți. Și nici unul din voi nu vorbește despre asta.* În curînd o să murim toți, toți...

Acum amurgul se stinse. Golul dintre cerul acoperit de nori groși și pămîntul ascuns sub zăpada albă, neprihănită, se umplu de scama fumurie a întîiului ceas de seară. Oamenii oacheși tăcură și se cocoșară. Tăcură de teama cuvintelor pe care le auziseră. Și se cocoșaseră, pentru că dintr-o dată li se păru că tot întunericul serii se prăbușise pe umerii lor.

Matahala sughiță și cînd sughițul i se potoli spuse :

— O să murim ! Toți. Pînă la primăvară sau cel mai tîrziu pînă la vară. O să murim. *Și cu ce ne-am ales noi din viața noastră ?* Și eu... Spuneți-mi voi mie, cu ce m-am ales eu din viața mea ? A ? Cu ce m-am ales ?...

Nu-i răspunse nimeni. Nici oamenii nu-i răspunseră, nici pămîntul, nici văzduhul, nici norii. Nimeni... Nimeni...

Femeia uriașă se lungi pe zăpadă. Vru să muște pămîntul. Pămîntul, care tăcea și nu-i răspundea. Însă pămîntul era acoperit cu zăpadă. Peste zi suflase vînt rece dinspre miazănoapte și zăpada era tare și înghețată. Zbătîndu-se, Matahala își înfipse dinții în zăpada tare și înghețată. Mușcă. Buzele îi sîngerară. Își linse sîngele de pe buze întocmai cum își lingeau animalele rănile. Întocmai cum își lingea vulpea sîngele rănii atunci cînd era împușcată de vînător, dar nu ucisă. Își dădu seama că sîngele ei e cald, aproape fierbinte, sănătos și nițeluș sărat. Începu să-i placă sîngele. Își mușcă singură buzele. Adînc și le mușcă. Buzele îi sîngerară din belșug și ea le linse cu sete, le linse pînă le simți uscate. Se ridică.

Șatra, care privise totul cu uimire, se trase îndărăt, tăcută. Matahala căută ciomagul. Îl găsi. Îl ridică și urlă :

— Nu vreau să mor... Nu vreau să mor... Vreau să-mi trăiesc pînă la capăt viața... Iar voi... Voi să mă lăsați să-mi trăiesc cum îmi place mie puțina viață pe care o mai am de trăit... Puțina viață pe care o mai am de trăit...

Careva îi strigă :

— Dar de ce vrei să trăiești ?

— Dobitocule ! Dar de ce să vreau să mor ? Vino, vino-ncoace, dobitocule, să te ciomăgesc și să-ți smulg boașele. Nu meriți să ai boașe, nu, nu meriți...

Șatra tăcu. Matahala tăcu. Cîinii, care încă de la începutul încăierării se așezaseră în patru labe în zăpadă și priviseră totul fără să miște măcar din coadă, tăcură și ei. Nu mîrîiră, nu scînciră, nu lătrară. Se uitară la tot ceea ce făceau oamenii oacheși și ascultară tot ceea ce spuseră oamenii oacheşi. Poate înțeleseseră ceva. Poate înțeleseseră totul. Poate nu înțeleseseră nimic. Dar cîinele Rob nu se uitase la nimeni. Rămăsese tot timpul cu ochii în jos și cu botul în zăpadă.

Uj Hoțul se apropie de nevastă-sa. Matahala socoti că vine cu gînd rău asupra ei, acum, cînd o crede stropșită, lipsită de putere, moleșită. Ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, i se aprinseră. Sîngele începu să-i clocotească în trup. Ridică ciomagul, urlă :

— Să nu te atingi de mine, stîrpitură, că te ucid ! Dintr-o singură lovitură te ucid, stîrpitură !

Înfricoșat, Uj Hoțul căzu în genunchi. Matahala lăsă ciomagul. Uj Hoțul se tîrî încet, pe genunchi, către ea.

— Draga mea, scumpa mea, hai... Hai să mîncăm și să ne culcăm, draga mea... Liniștește-te, draga mea, liniștește-te. O să trăim... O să trăim... O să trăim...

— Natantolule ! Cum o să trăim și cît o să mai trăim ? Puțin de tot, natantolule, *puțin de tot.* Pe urmă... Pe urmă o să murim... Pe urmă toți o să murim... toți... toți.

Se așeză iarăși pe plîns. Uj Hoțul se sculă, se înălță pe vîrful picioarelor, întinse mîna s-o mîngîie pe Matahala pe obraz. Muierea voinică îl plezni peste mînă :

— Ce ți-a venit ? Nu te-ai priceput niciodată să mă mîngîi, nici pe obraz, nici prin alte părți.

Uj Hoțul se trase îndărăt. Și după ce puse între el și ea o distanță bunicică, se răsti :

— Adică...

— Aşa cum ţi-am spus !

— Dar alţii... Alţii au ştiut să te mîngîie ?

Acum glasul lui se asemui cu glasul unui copil. Matahala se gîndi să-i spună ceva plăcut, o minciună care să-l liniştească. În ciuda voinţei ei se auzi rostind răspicat adevărul :

— Oho ! Alţii ! S-au priceput... S-au priceput de minune.

Răspunsul îl opări.

— De-ai noştri ?

— Şi de-ai noştri.

— Care ? Spune-mi-l, să-l omor.

— Ai avea prea mulţi de omorît, Uj. Prea mulţi.

Se opri pentru a-şi aminti cît mai bine totul. După aceea zise :

— Nu, Uj, n-ai avea prea mulţi de omorît. O mare parte din ei au murit. Au murit şi au fost îngropaţi.

Iarăşi îşi aduse aminte de moarte. Iarăşi şi iarăşi... Urlă. Ca o fiară urlă :

— O să murim. Pînă la primăvară, ori cel mult pînă la vară, o să murim. Toţi o să murim. Am fost aduşi aici să murim... Să murim !

Uj Hoţul se apropie de ea şi o apucă de mînă :

— Hai, nevastă, hai, nevastă...

Matahala se lăsă dusă ca un copil cuminte. Plîngea. Sughiţa. Iar plîngea. Sub picioarele ei mari, groase, zăpada îngheţată scrîşnea şi scîrţîia. Zăpada îngheţată scrîşnea şi scîrţîia şi sub tălpile lui Uj Hoţul.

Se îndreptară spre hrube. Aprinseră focurile, care între timp se stinseseră. Muierile pregătiră în grabă fiertură săracă. Oamenii oacheşi, flămînzi, osteniţi, o sorbiră şi ei în grabă, de parcă ar fi fost nevoiţi să plece de îndată la drum. Nu plecară. *N-aveau încotro să plece.* Se întinseră în culcuşuri şi încercară

să doarmă. Somnul însă da tîrcoale hrubelor şi nu voia să pătrundă în nici una din ele. Oamenii oacheşi se răsuceau, se aşezau cînd pe-o parte, cînd pe alta, închideau ochii şi încercau să nu se mai gîndească la nimic. În capetele tuturor însă se învîrtea un singur gînd, unul singur : „*O să murim. Pînă la primăvară, ori cel mai tîrziu pînă la vară, o să murim. Toţi o să murim. Am fost aduşi aici ca să murim.*"

Focurile pîlpîiră. Fumegară. Se stinseră. Frigul se strecură înăuntru printre pieile atîrnate la intrare. Oamenii oacheşi se acoperiră mai bine. Unii se făcură covrig. Alţii îşi luară nevestele în braţe şi, cînd le simţiră lîngă ei calde şi vii, pofta vieţii şi bucuria vieţii li se trezi. Nu şi-o stăpîniră.

Spre ziuă adormiră. Adormi şi Him. Lîngă pieptul păros al lui, Oarba, trează, respira uşor, liniştită. Da, Oarba respira uşor, liniştit. Dar inima îi ardea în piept ca un bulgăr rotund de foc. De ce murise Bus ? De ce fusese nevoie să moară Bus ? Acum băiatul, altădată atît de viu, atît de neastîmpărat, dormea somn adînc, somn fără trezire, în pămîntul îngheţat, sub zăpada îngheţată şi nici măcar nu putea să viseze. O pişcară puricii. Se scărpină încet, să nu-i tulbure somnul lui Him. Mîncărimea îi trecu. Gîndi : „Pe morţi nu-i pişcă puricii. Morţii nu visează. Morţii nici măcar nu visează. Morţii nu se gîndesc la nimic. Dar dacă, totuşi, se gîndesc ? Nu. Nu se gîndesc. Morţii nu mai au gînduri. Morţii, odată culcaţi în pămînt şi acoperiţi cu pămînt, nu mai au umbră. Şi dacă morţii nu mai au umbră, nu mai au nici gînduri."

Tunurile gemură adînc, undeva departe, spre răsărit. Lumina puţină şi săracă a zorilor învălui cîmpurile pustii acoperite de zăpadă. Him başa se răsuci şi vorbi prin somn :

— O muiere ! Să mă lovească pe mine o muiere !

Oftă. „Doarme! își spuse Oarba. Doarme și vorbește singur prin somn. Somnul e un fel de moarte, dar nu e moarte."

Una din nurorile Oarbei, aceea căreia șatra îi spunea Ața, se trezi, se desprinse din culcuș și aprinse focul. Oarba auzi pașii desculți. Pe urmă auzi — cu auzul ei ascuțit — cum cresc și joacă flăcările. Ursoaica Babaia mormăi veselă că peste somnul ei și peste somnul lumii mai trecuse o noapte. Peste somnul lumii vii și peste somnul lumii moarte mai trecuse o noapte. Tunurile gemură iarăși adînc prin sute de guri. Ursoaica Babaia mormăi iarăși, de astă dată a supărare. Ceilalți urși mormăiră și ei. Șatra ieși din somn.

— Mamă, mi-e foame...

— Mamă, mi-e foame...

Celor mici, ca și celor mari, le era foame, numai că toți cei mici o și mărturiseau.

— Mamă, mi-e foame, mi-e foame...

— Mamă, mi-e foame... de parcă aș avea șoareci în burtă.

— Dac-ai avea șoareci în burtă, ai fi sătul.

Ar fi fost bine, dacă șatra ar fi avut șoareci la îndemînă. I-ar fi tăiat, i-ar fi fript, i-ar fi mîncat și și-ar fi astîmpărat foamea.

Mueirile fierseră orz și ovăz în oale.

— Altceva nu ne mai dai ?

— Nu mai are maica ce să vă dea... Nu mai are maica...

— Matahala a grăit adevărul. Pînă la primăvară o să murim cu toții de foame.

— Poate n-o să murim.

— O să murim.

— Poate n-o să murim.

— O să murim.

— N-o să murim.

Ursoaica Babaia se scarpină de purici. Mormăie. Pe urmă se scarpină iarăși de purici. Focul fumegă. Aerul din hrubă e acru, e amar, e stătut. Pielea ursului Zazu atîrnă la intrare. S-a uscat. Vîntul o clatină. Ursoaica Babaia o privește. Își amintește de ursul ei. A trăit ea în adevăr lîngă Zazu, sau numai a visat ? Visează oamenii, dar și urșii visează.

— Mooor... Mooor...

Undeva, departe, spre răsărit, gem adînc tunurile. Cîmpul din jurul șatrei e nemărginit. Și e acoperit, de luni și luni de zile, cu nămeţi înalţi de zăpadă. Cerul e mohorît. Mohorît și mărunt. Nori vineţi aleargă dinspre răsărit spre apus. Vîntul şuieră, fluieră, ţiuie. În hrube ard focuri. Fumul negru se izbeşte de tavanele şi de pereţii hrubelor, încearcă să răzbească afară, însă vîntul îl prinde, îl răsuceşte și-l împinge înăuntru peste oamenii oacheși, sătui pînă în gît de vreme urîtă.

— Nu mai vine primăvara...

— Ba o să vie, însă o să vie mai tîrziu, poate prea tîrziu.

— De ce prea tîrziu ?

— Pentru că *pînă atunci o să murim cu toţii.*

— De foame ?

— De foame.

Ursoaica Babaia se uită la pielea uscată a lui Zazu. Mormăie. Se scarpină de purici. Pe urmă iarăși mormăie.

Și timpul trece... Timpul trece... Timpul trece...

— Nu mai avem ce mînca.

— Ba ar mai fi ceva.

— Ursoaica ?

— Ursoaica.

— Și după aceea ?

— Ceilalţi urși.

— Asta ar mai prelungi viaţa șatrei cu o săptămînă, două...

— Pe urmă ?

— Pe urmă vom vedea. Multe se pot întîmpla într-o săptămînă, două. Multe... Multe de tot se pot întîmpla...

Oarba începu să se vaiete.

— Pînă acum... Pînă acum nu s-au pomenit oameni oacheşi care să-şi fi mîncat urşii.

— Multe din cîte nu s-au întîmplat niciodată se întîmplă acum. Războiul...

— Au mai fost şi altădată războaie.

— Au mai fost, dar...

Veni o pală de vînt şi clătină pielea uscată şi ingheţată a ursului Zazu. Fumul din hrube se învîrteji. Oamenii oacheşi îşi acoperiră ochii cu mîinile. Şi-i acoperi şi Oarba. Sarat zise :

— Dar urşii nu sînt ai noştri. Sînt ai lui Him başa, care n-o să ne dea voie să-i tăiem.

Lui Uj Hoţul i se bulbucară ochii. Glasul i se aspri şi i se înrăi :

— Ba o să ne dea voie.

— Şi dacă se împotriveşte, ce-i putem face ?

— Mai nimic. Îl tăiem, îl ciopîrţim şi-l mîncăm şi pe el.

Tocmai atunci intră în hrubă Him başa. Undeva, departe, spre răsărit, se auziră iarăşi tunurile gemînd adînc. Him başa se aşeză pe vine lîngă foc, îşi întinse mîinile spre flăcările gălbui să şi le încălzească. Acum oamenii oacheşi tăceau. Se uitau în pămînt şi tăceau. Oarba îi îndemnă :

— Hai, spuneţi-i lui Him başa ce voiaţi să-i spuneţi. Stăpînul vostru n-o să se supere, o să vă asculte, cum v-a ascultat totdeauna, cu bunăvoinţă.

Oamenii oacheşi nu ascultară îndemnul Oarbei. Tăcură mai departe. Him se uită la ei. Priveau în pămînt. Aveau ochii nespus de trişti şi cu aceşti ochi nespus de trişti priveau în pămînt şi tăceau. Dar Uj Hoţul, cutezător, căută privirile bulibaşei şi cînd

i le găsi îl înfruntă. Ținea în mînă un cuțit lung, cu două tăișuri. I-l arătă. Him nu înțelese. Rîse și întrebă :

— Dar ce-ai ? De ce-mi arăți cuțitul ?

— Cum de ce ? Cuțitul meu vrea s-o taie pe Babaia.

— Numai cuțitul tău ?

— Nu. Aproape toate cuțitele șatrei vor s-o taie pe Babaia. S-o taie pe Babaia chiar acum...

— Ca s-o mîncați ?

— Da. Ca s-o mîncăm. Sîntem pocîltiți de foame. Dacă n-o mîncăm pe Babaia, murim. Și noi nu vrem să murim.

Oarba se duse la Babaia, o prinse de gît și începu s-o sărute. Ursoaica mormăi mulțumită. Him bașa spuse :

— Luați-o. Dacă vreți s-o luați, luați-o.

— O să mănînci și tu din carnea ei, Him bașa.

— Nu, Uj. Dacă aș mînca din carnea ursoacei, aș muri.

— Fleacuri, bulibașă. Și dacă o să mănînci din carnea ursoaicei și dacă n-o să mănînci, *de murit tot o să mori. Tot o să mori...*

Him bașa ridică din sprîncene :

— De unde știi tu că o să mor ?

Uj Hoțul rîse :

— Toți oamenii mor, bulibașă.

Him zise moale :

— Da. Ai dreptate, Uj, de moarte nu scapă nimeni. Dar atunci de ce vă osteniți să tăiați ursoaica ?

— De murit o să murim cu toții, bulibașă, dar vrem să murim cît mai tîrziu cu putință și numai atunci cînd nu se va putea altfel... atunci... atunci și numai atunci.

Oarba mîngîie îndelung ursoaica, o mai sărută o dată pe bot și se depărtă de ea. Uj Hoțul, care numai atît aștepta, desprinse lanțul din peretele hrubei și o

tîrî după el. Ursoaica se lăsă greu, se împotrivi. Uj Hoţul smuci lanţul. Sarat o lovi cu piciorul în burtă. Alţii o izbiră cu ciomegele. Babaia se zbătu mult timp. Oamenii oacheşi o bătură, pînă o deşelară, o împinseră cu genunchii şi, pînă la urmă, o scoaseră din hrubă. Nu se osteniră s-o ducă prea departe. Nămeţii erau mari, pîrtia îngustă. Ursoaica Babaia mormăia, se lăsa greu, încerca să muşte cu dinţii ei mari şi galbeni de bătrîneţe.

— Ţineţi-o bine, porunci Uj Hoţul. Ţineţi-o bine, să nu ne scape tocmai acuş.

Oamenii oacheşi o răsturnară cu burta în sus şi o ţinură bine. Uj Hoţul se aplecă şi dintr-o singură lovitură îi tăie beregata. Sîngele roşu-negricios stropi pînă departe zăpada. Pe Uj Hoţul îl stropi chiar pe obraz. Omul nu se sinchisi. Unii săriră în lături şi se feriră la timp, alţii se aleseră cu straiele mînjite.

Sîngele era cald şi mirosea puternic şi aţîţător a viaţă. Aşezat pe labe, Rob ridică botul spre cer şi urlă prelung, urlă a pustiu şi a moarte. Ceilalţi cîini se adunară în preajma oamenilor, însă de teama loviturilor pe care le-ar fi putut primi rămaseră departe. Uj Hoţul le aruncă măruntaiele. Cîinii se încăierară. Cîţiva oameni rîseră. Unul zise :

— Se-ncaieră ca proştii, aproape pentru nimic.

Acum cîinii şatrei deveniseră slabi, jigăriţi şi păreau tot atît de hămesiţi de foame ca şi stăpînii lor.

Şătrarii jupuiră ursoaica, îi luară pielea, presărară sare pe ea şi-o întinseră pe o frînghie, la vînt, să se usuce. Înainte ca pielea Babaiei să îngheţe, hămesiţii se luară la harţă.

— Lui i-ai dat o bucată de carne mai bună decît a mea.

— Cui ? Mie ? Pe tine te-a părtinit Uj Hoţul. Pe tine, nu pe mine.

Uj Hoţul rînji :

— Adineauri răbdaţi şi rîdeaţi de cîini. Acum, voi... Acum voi vă arătaţi a fi mai răi decît cîinii... mai răi decît cîinii...

Vru să mai spună ceva Uj Hoţul, să-i mai batjocorească, să-i potolească, să-i împace. N-avu cînd. Înainte de-a apuca să deschidă gura, se pomeni izbit, trîntit în zăpadă, luat de picioare, tîrît departe de hrube, ca un hoit.

Cînd îl părăsiră, Uj Hoţul se bucură : „O să aştept aici pînă cade înserarea. Pe întuneric o să mă tîrăsc singur la hrubă. Am să mă ascund într-un colţ. Dacă nu voi îngheţa de frig... Ori dacă nu va da careva peste mine. Bine că nu m-au omorît... Dar o să le arăt eu cine sînt şi ce pot... O să le arăt eu... O să le arăt eu..."

În jurul trupului hărtănit al ursoaicei încăierarea era în toi. Oamenii oacheşi îşi ieşiseră parcă din minţi : se înjurau, se îmbrînceau, se loveau unii pe alţii cu hălcile de carne ori cu pumnii. Între timp muierile se strecurau printre ei, şterpeleau cîte o bucată de carne căzută în zăpadă ori un os plin de sînge şi fugeau spre hrube să le pună la fiert ori la fript.

Him başa auzi hărmălaia şi înţelese ce se petrece afară. Ar fi trebuit... Ce-ar fi trebuit ? Ar fi trebuit să pună mîna pe harapnic, să alerge la locul învălmăşelii, să izbească fără milă în dreapta şi-n stînga, să despartă oamenii şi să pună rînduială în şatră. Avea dreptul s-o facă. N-o făcu. Rămase liniştit lîngă foc să-şi încălzească ciolanele bătrîne la flăcările care se zbăteau deasupra vetrei. Într-adevăr, el, Him başa, el era stăpînul şatrei. Şatra însă îi scăpase din mînă. Nu-l mai asculta. Vechile şi străvechile legi fuseseră uitate. Acum nimeni nu mai ţinea seamă de nimic. Aveau să moară cu toţii *acolo*. În hrube sau lîngă hrube. Ei toţi fuseseră *trimişi* acolo să moară. *Să moară pînă la unul*... El, Him başa, va muri. Sina va muri. Cei patru fii ai lui şi cele patru nurori ale lui,

cu copiii şi cu copilele lor, vor muri. Dar Alimut? Va muri şi Alimut. Nu. Alimut nu va muri. Dar de ce să nu moară şi Alimut? Pentru că... Pentru că Alimut nu-şi trăise încă viaţa lui, nu-şi trăise încă dragostea lui, nu-şi zîmbise încă zîmbetele lui, nu-şi lăcrimase încă lacrimile lui. Viaţa!... Dragostea!... Cine mai ţinea acum socoteală de viaţa oamenilor şi de dragostea oamenilor?

— Alimut.

— Da, tată.

— Vino lîngă mine, băiatule.

În hrubă mirosea a sînge proaspăt, mirosea a fum acru şi a umezeală. Flăcările pîlpîiau. În oalele mari şi burticoase fierbea carne proaspătă. Şi carnea proaspătă care fierbea în oale era carnea ursoaicei Babaia. Pielea ursului Zazu atîrna la intrare. Pielea ursoaicei Babaia se usca afară, la vînt. Ah!... Şi ce mai urs fusese Zazu la viaţa lui! Şi ce mai ursoaică fusese Babaia la viaţa ei! La viaţa ei... Care viaţă? O viaţă care a fost şi care nu mai este.

Alimut se aşeză lîngă Him. Era slab. Ochii i se micşoraseră şi i se ascunseseră în fundul capului. Pe Him başa îl cuprinse mila. Totodată îl cuprinse şi scîrba. „Băiatul e nevolnic, dar e băiatul meu, al cincilea şi cel mai tînăr dintre feciorii mei. Pentru el păstram şatra. Pe el voiam să-l las mai-marele şatrei în locul meu. Acum... Acum toate se vor duce de rîpă. Toate... Toate..."

— Alimut.

— Da, tată.

— Du-te şi ia fata. Uită ce s-a întîmplat.

— Nu pot să uit, tată.

— Bine, Alimut. Fă cum te taie capul.

Nu. El, Him başa n-avusese noroc cu Alimut. Zadarnic visase. Zadarnic nădăjduise. Acum toate deveniseră zadarnice... Toate... Toate...

Şătrarii se încăierară, se înjurară şi se loviră între ei. Cîţiva, mai harţăgoşi, se împunseră cu cuţitele. Cîinii, lungiţi pe labe, stăteau departe, se lingeau pe boturi şi se uitau, cu ochii lor galbeni şi urduroşi, la nebuniile stăpînilor.

Cîinele Rob se depărtase de şatră, ridicase botul şi iarăşi urla a moarte şi a pustiu... a moarte şi a pustiu... Nimeni însă nu-l lua în seamă.

Pînă la urmă oamenii oacheşi osteniră, se săturară de ceartă, se săturară de încăierare, se despărţiră şi se întoarseră la hrube, ruşinaţi de isprava la care luaseră parte. Aci mîncară carne de ursoaică şi mîncară şi ciorbă de ursoaică. Mulţi se linseră pe bot. Lui Him başa i se făcu greaţă numai de mirosul venit de la mesele vecinilor. Dar nu numai atît : i se făcu şi silă de viaţă, o silă adîncă, urîtă şi lipicioasă, de care nu avea să mai scape niciodată. Luă harapnicul. O îmbrăţişă pe Oarbă şi o sărută pe gură. La Alimut nu se uită.

Oarba se cutremură. Întreaga ei făptură fu zguduită adînc. Niciodată, dar *niciodată* nu mai fusese sărutată pe gură atît de adînc şi atît de dulce. Îi veni să ţipe. Nu ţipă. În schimb se pomeni şoptind :

— Him, unde te duci ? Unde ai de gînd să te duci, Him ?

— Pe cîmp. Vreau să miros zăpada şi vîntul, să văd dacă se apropie ori nu se apropie primăvara. Ştii ? Cînd se apropie primăvara, vîntul şi zăpada au un alt miros decît cel obişnuit, au cu totul alt miros decît cel pe care-l cunoaştem.

— Du-te, Him, du-te.

Vru să-i spună să aibe grijă să se întoarcă înainte de căderea întunericului. Nu-i spuse nimic. Sărutul pe gură... Sărutul acela...

Him o apucă spre miazănoapte. Vîntul îl izbi în faţă. Merse... Merse... De ce spre miazănoapte ? De ce tocmai spre miazănoapte ? Se întoarse. Trecu ia-

rǎşi pe lîngă hrube. Nu întoarse capul să le mai vadă. O luă spre crîng. Acum vîntul îl izbea pieziş în coasta dreaptă, în urechea dreaptă. Urechea izbită de vînt începu să-i vîjîie. Gîndi : „Numai de n-ar începe să mă doară dinţii". Uneori îl dureau dinţii. N-ar fi vrut ca acum — tocmai acum ! — să-l doară dinţii. „Acum nu trebuie să mă doară nimic." Cum să nu-l doară ? O să-l doară ! Dar ce anume o să-l doară ? Ei ! O să afle. Are destul timp să afle ce-o să-l doară şi cît o să-l doară... O să afle... O să afle...

Merse încet, cît mai încet, dar tot ajunse în crîng. Lîngă pîrtie zăpada era bătătorită, crîngul rupt, jefuit. Şatra ! Oamenii şatrei au rupt copacii. O să vină primăvara, crîngul o să-nverzească. Frunzişul tînăr, proaspăt, o să astupe rupturile. Crîngul se va vindeca. Dar şatra ? Ce se va alege de şatra lui ? Şatra e bolnavă. *Şatra nu se va vindeca.* Şatra va pieri. Oamenii oacheşi vor muri sau vor fi omorîţi pînă la unul. Avuseseră dreptate toţi aceia care *se uitaseră* la el şi la ceilalţi din şatra lui *ca la nişte morţi*. Avuseseră dreptate. Dar ce era aceea dreptate ? Acum pe întregul pămînt nu mai era nici măcar o umbră de dreptate. Acum pe întregul pămînt nu mai erau decît flăcări şi fum, foamete şi suferinţă, chinuri şi moarte... moarte...

Ce era moartea ? *Acum are s-o afle.* Nu peste mult timp va afla ce e moartea. Ei, şi dacă va afla, ce folos va avea ? „După ce voi afla ce e moartea, aş vrea să mă reped pînă la Sina, să-i spun şi ei ce-am aflat despre moarte. Pe urmă m-aş întoarce aici şi aş muri iarăşi."

Întîi zîmbi. Pe urmă rîse. După aceea hohoti. Îşi auzi hohotele. Şi le auzi şi se sperie. Tăcu. Pe urmă iarăşi zîmbi. „Cînd eram tînăr, eram tînăr şi prost. Acum sînt bătrîn şi tot prost am rămas. Nimeni nu s-a născut de două ori. Şi nimeni n-a murit de două

ori. Omul o dată se naşte şi de murit tot o dată moare. Cînd află ce e moartea, omul a şi murit. Şi dacă a murit nu mai are cum să le spună şi altora ce e moartea şi cum e moartea."

Vîntul sufla domol. Norii vineţi se tîrau dinspre răsărit spre apus. Soarele nu se vedea, n-avea cum să se vadă, însă, din lumina zilei, mohorîtă, se simţea că a trecut de mult de amiază şi că se apropie, cu paşi muţi şi nevăzuţi, înserarea. Tunurile gemuseră toată ziua, undeva, departe, spre răsărit. Acum gemetele lor se înteţeau şi parcă erau ceva mai aproape de cum fuseseră cu o zi mai înainte. Poate era aşa. Poate i se părea numai că este aşa.

Cîţi ani trăise el, Him başa? Poate şaptezeci. Trăise? Poate trăise. Poate i se păruse numai că a trăit. Poate viaţa lui fusese viaţă, viaţă adevărată. Poate fusese numai vis, vis adevărat. Putea visul să fie vis adevărat? Viaţa putea ea să fie viaţă adevărată? Ce este şi ce nu este... Ce nu este şi ce este...

Va veni primăvara. Poate chiar săptămîna viitoare va veni primăvara. Zăpada se va topi. O va suge, ca întotdeauna, pămîntul. O dată cu zăpada va pieri şi pata galbenă de pe zăpadă. Pămîntul! Ce căpcăun nesătul! Soarbe totul. Mănîncă totul. Nu se satură niciodată, nu îmbătrîneşte şi nu va îmbătrîni niciodată. Ba va îmbătrîni şi, pînă la urmă, va muri şi el. Da, pămîntul soarbe totul, mănîncă totul dar pînă la urmă va muri şi el.

Îşi aduse aminte că, atunci cînd se afla în oraşul de lîngă fluviul cel mare, văzuse în cîteva grădini, la mahala, meri strîmbi, încărcaţi cu mere mici, coapte, roşii. I se făcuse poftă de mere şi se hotărîse să cumpere mere din oraş, să-şi astîmpere foamea, ori măcar să mănînce un măr, unul singur. Prins de alte treburi, uitase. Îi mai venise o dată pofta. Dar atunci nu mai avusese de unde să cumpere mere. Gura i se umplu de salivă sărată. O înghiţi. Ca să mănînce

mere ar trebui să trăiască pînă la toamnă şi tot pînă la toamnă să se isprăvească războiul, iar el, Him başa, să se găsească cu șatra lui în partea cealaltă a fluviului. Unde se aflau mere. Unde se aflau încă de toate.

În partea cealaltă a fluviului ! În partea cealaltă a fluviului n-o să mai ajungă niciodată, nici el, nici șatra lui, nici...

Mai avea o ţigară. O scoase și o aprinse, întorcîndu-se cu spatele la vînt. Fumul acru și amar îi arse gura. Cu fierul roşu parcă i-o arse...

Vîntul se înteți. Norii începură să alerge mai repede. Amurgul era vînăt. Văzduhul era vînăt. Cîmpurile, toate, acoperite de zăpadă. Crîngul foşni. Vui. Crengile înghețate se clătinară, troznіră. „Nu, își spuse Him başa, încă nu."

Se apucă, rupse crengi și le aruncă în zăpadă. Cînd socoti că a rupt destule, le adună, le scutură de zăpadă și le făcu maldăr. Căută muşchi uscat. Scăpără și aprinse focul. Vîntul, suflînd tare, ajută flăcărilor să prindă puteri, să se înalțe, să se zbată.

Amurgul se topi și pieri în năvala întunericului fumuriu al serii. Focul crescu. Tunurile gemură adînc și îndelung, departe, undeva. Him ciuli urechile. Nu cumva se auzeau și avioane ? În pustietatea în care trăiau ei, oamenii oacheși n-aveau voie să aprindă noaptea focuri. Nu se auzeau. Rîse. *Acum era tot una.* Avea voie, n-avea voie, *acum era tot una.*

Sta ciucit pe vine, lîngă foc. Se încălzea la foc. Îi era rău ? Nu. Nu-i era rău. Dimpotrivă. Îi era bine. Dar cum era cu putință să-i fie bine ? Uite că era ! *Îi era bine, pentru că se încălzea la foc.* Vîntul se năpusti asupra lui și-l izbi în spate, în ceafă. Tunurile mai gemură ce mai gemură, pe urmă tăcură. Crîngul însă, din pricina vîntului, trosni, vui și se învălmăși

mai departe. Cine îndemna vîntul să alerge ? Și cine-i poruncea să se oprească ?

— Ei ! Răspunde, Him Bașa !

Him bașa rîdea. Rîdea și nu răspundea. „De cînd am aprins focul, nu mai sînt singur. Parcă nu mai sînt singur. Parcă ar fi lîngă mine *întreaga lume*. Cum o să fie întreaga lume lîngă mine ? Lîngă mine nu e nimeni. Nimeni. Sînt singur. Singur. Singur. Singur ca un cuc. Dar o fi, într-adevăr, cucul singur cînd își strigă numele prin livezi, prin dumbrăvi ?"

— Cu-cu...

— Cu-cu...

Iarăși rîse. Nu se gîndise niciodată pînă acum la păsările care trăiesc prin păduri, prin crînguri, prin dumbrăvi.

Printre spărturile largi ale norilor, bașa văzu licărind în slăvile cerului stelele. Erau de aur stelele ? De argint erau ? De flăcări erau, ori de gheață ? Dracul să le ia ! Dracul ! Nu există draci ! Dacă ar exista, l-ar ajuta să moară mai repede. I s-ar arăta aci în crîng. Dar de ce să-l ajute cineva să moară mai repede ? El, Him bașa, s-a hotărît să moară chiar în noaptea asta. Și *chiar o să moară*. Dar nu acum. În noaptea asta. *În noaptea asta, însă nu acum, nu chiar acum.* Acum noaptea e abia la începutul ei și pînă la ziuă... Pînă la ziuă mai e destul timp și pentru trăit și pentru murit... Pînă la ziuă e timp mai ales pentru trăit... De ce pentru trăit ?

Vîntul se înteți. Parcă-i tăia ceafa cu briciul. Și parcă-i tăia și obrazul tot cu briciul. Gerul biruia flăcările fierbinți ale focului. Gerul se năpustea din toate părțile asupra focului și-l biruia. „Trebuie să mai rup, să mai adun crengi și să le arunc pe foc. Focul nu trebuie să moară. *Focul trebuie să trăiască.* Focul trebuie să trăiască și după ce voi muri eu. De ce trebuie ? Focul poate muri o dată cu mine. Focul poate muri chiar înainte de a muri eu. Nu.

Focul trebuie să trăiască și după... După, ce ? Cum după ce ? S-ar putea ca prin împrejurimi să viețuiască lupi. Eu voi muri. În noaptea asta, *însă nu acum. Nu chiar acum.* După ce voi muri și după ce focul se va stinge, lupii vor veni și mă vor mînca. Ei și ? După ce voi muri, îmi va fi tot una ce se va întîmpla cu trupul meu. Pînă atunci... Pînă atunci să mă mai încălzesc nițeluș la foc."

Intră în crîng. Vîntul îl înfășură, îl lovi, îi tăie obrazul și mîinile goale cu mii și mii de brice. Pielea de pe obraz și de pe mîini îi crăpă, în mii și mii de crăpături. Zbucni sîngele. Zbucni, însă nu curse. Îngheță.

„Numai de nu mi-ar îngheța, înainte de a voi eu însumi să-mi înghețe, sîngele în vine." Rupse crengi. Le grămădi. Le tîrî după el. Le aruncă, pe toate deodată, în foc. Crengile se aprinseră, trosniră și înălțară flăcări roșii. Him bașa își încălzi mîinile. Sîngele se dezgheță.

Omul oacheș, bătrîn și bărbos își aruncă privirile în sus. Acum întregul cer era senin, fumuriu, spuzit de stele. Vîntul alungase dincolo de zare norii. Căută stolurile de stele în care știa să citească.

„Mai e pînă la miezul nopții. Dacă vreau să mor chiar la miezul nopții, trebuie să mă depărtez de foc. *Acum. Nu mai tîrziu.* A mă despărți de foc înseamnă a începe să mă despart de viață. Dar tocmai asta vreau : să mă despart de viață. Tocmai asta am hotărît : *să mă despart de viață...*"

Vru să facă un pas la dreapta, și pe urmă unul și încă unul, *pentru a se depărta de foc.* Picioarele nu-l ascultară. *Se pomeni înaintînd cu un pas spre foc.* Vîntul îi suflă în obraz și aduse cu el, pînă aproape de ochii rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari, ai omului oacheș, sfîrcul unei flăcări. Flacăra îi pîrli barba stufoasă și un miros de păr ars îi înecă nările. Him bașa sări îndărăt. *Acum picioarele îl as-*

cultau. Se depărtă de foc. Bătători zăpada cu tălpile cizmelor. Se lungi cu fața în sus. Deasupra, pe bolta fumurie, licăreau stelele nopții.

La cîțiva pași, focul, izbit din toate părțile de vînt, își zbătea flăcările roșii, care deveneau din ce în ce mai fără putere, mai subțiri, mai mărunte.

„După ce voi muri nu voi mai vedea stelele. După ce voi muri nu voi mai vedea focul. După ce voi muri nu voi mai vedea nimic. N-o voi mai vedea nici măcar pe Sina. Nu-mi voi mai vedea nici măcar copiii..."

Gîndul îl duru adînc. Simți durerea ascuțită cuprinzîndu-i întregul trup, din creștet pînă în tălpi, pînă în vîrful degetelor de la picioare. Pe urmă un cărbune aprins îi arse inima. Dar gîndul nu-l iertă. Alergă mai departe.

„De fapt, după ce voi muri, nu voi mai vedea nimic. Nu voi mai auzi nimic. Dar acum ? Acum ce aud ? Aud vîntul vuind. Aud crîngul troznind. Eu nu voi mai fi. *Nu voi mai fi.* Vîntul însă va alerga mai departe peste cîmpuri, peste dealuri, peste ape, peste munți. Crîngul va înverzi, se va veșteji, va trozni și va geme mai departe atunci cînd va bate vîntul, atunci cînd se va năpusti asupra lui furtuna. *Acum* văd zăpada, văd focul care se pregătește să se stingă, văd stelele nopții. Focul se va stinge curînd, sub ochii mei. Se spune că și stelele cerului se vor stinge cîndva. Dar cînd va fi acest cîndva ?"

Îl cuprinse un dor sălbatic de viață. După aceea dorul de viață se împleti în inima lui cu dorul de șatră.

„Ar fi trebuit să-mi îmbrățișez la plecare feciorii, nurorile, nepoții și nepoatele. Și pe Sina... Pe Sina s-ar fi cuvenit s-o mai sărut o dată. S-o mai sărut !... De ce s-o mai sărut ? Buzele mele erau uscate și tot uscate erau și buzele ei. Să săruți cu buze uscate alte buze uscate !... Nu. N-ar fi avut nici un rost.

Nici un rost ! Dar parcă toate cîte le face omul au rost ?“

Feciorii lui, nurorile lui, nepoţii lui şi nepoatele lui se înstrăinaseră de mult de el. Pînă şi nătîngul de Alimut, pe care îl crescuse pentru a-l lăsa urmaş la stăpînirea şatrei, îşi avea gîndurile lui ascunse şi viaţa lui ascunsă, viaţa lui de care el, Him başa, nu ştia nimic, dar nimic, nimic...

În anii din urmă, el, Him başa, cel mai mult îl iubise pe Bus. Dar *Bus murise*. Dacă Bus ar fi trăit !... Ce s-ar fi întîmplat dacă Bus ar fi trăit ? Poate ar fi ieşit din el un om cumsecade. Dar tot atît de bine s-ar fi putut să iasă din el o pramatie ca Uj Hoţul. Mai bine că murise !

Pe Uj Hoţul îl biciuise de multe ori şi niciodată pe nedrept. Avea mînă lungă Uj Hoţul. Pedepsele nu-i vindecau năravul. Cînd va afla de moartea lui, a lui Him başa, Uj Hoţul se va bucura. Matahala se va bucura. Poate se vor mai bucura şi alţii. Poate. Nu ştia prea bine. Poate...

I se păru ciudat că deseori oamenii se bucură de moartea altor oameni. Fiecare crede, fără nici un temei, că moartea, luînd alţi oameni, pe el îl va cruţa. *Se ştia, totuşi, bine, că moartea nu cruţă pe nimeni.*

Focul mai pîlpîi de cîteva ori. Pe urmă îşi strînse aripile. Toate aripile şi le strînse focul. Toate... Toate...

Strecurîndu-se printre arbuştii crîngului, vîntul se repezi şi suflă în el. Jarul străluci puternic o clipă, numai o clipă. După aceea focul muri. Vîntul se mulţumi să-i împrăştie cenuşa încă fierbinte. Asta era tot : după ce focul se stingea, venea vîntul, îi lua cenuşa fierbinte şi i-o risipea. Cenuşa risipită nu mai e nimic. Nu mai e nici măcar cenuşă. Zăpada înnegrită răci repede cenuşa. Viaţa focului, scurta viaţă a focului luă sfîrşit. *Acum trebuia să ia sfîrşit şi*

viața lui. Viața lui ! Cît de lungă fusese viața lui ? Destul de lungă. Dacă o număra în ani. Destul de scurtă, dacă... dacă...

Își aduse aminte de copilărie. Pe atunci trăia bunicul. Cumplit om ! Întreaga șatră tremura de frica lui. Dar el, copilandrul Him, nu tremura. I se urca pe genunchi. Îl trăgea de barbă și de mustăți. Se juca, împletindu-i și despletindu-i cu degetele chica lungă și neagră. Bătrînul rîdea. Uneori îi spunea răstit :

— Astîmpără-te, Him !

— Și dacă nu mă astîmpăr ce-mi faci ?

— Te bat, Him. Te bat cu harapnicul.

— N-ai să mă bați. Sînt nepotul tău. Mă iubești. Și dacă mă iubești n-ai să mă bați.

— Ba am să te bat, Him.

— Nu. N-ai să mă bați.

Nu-l bătuse niciodată. Cînd se ducea prin sate să-și joace urșii, îl lua cu el și-l punea să sune daireaua. Adunau de pe la oameni bucate, păsări, bani. Bătrînul îi cumpăra lui Him dulciuri de pe la prăvălii. Odată i-a cumpărat mere.

Mere !... De cînd nu mai mîncase mere ? Năvăli asupra lui miros de mere. Mirosul puternic îi gîdilă nările, îi pătrunse adînc în piept și aproape că-l ameți. Mintea i se încețoșă o clipă. Și în clipa aceea crezu că se află într-o livadă de meri încărcați cu mere coapte. Mișcă un picior. Mișcă după aceea și pe celălalt. Picioarele îi înghețaseră. Totuși le simțea. Îi înghețaseră și mîinile, deși își simțea încă și mîinile.

Copilăria ! Bunicul ! Urșii ! Pe ursul cel mare al bunicului îl chema Tot. Pe ursoaica cea mare a bunicului o chema Dia. Murise bunicul. Murise ursul Tot. Murise și ursoaica Dia. Cînd se întîmplaseră toate astea ? De mult. Tare de mult. Ba nu. Toate acestea se întîmplaseră azi-dimineață. Ba nu. Toate acestea

se întîmplaseră adineauri. Ba nu adineauri. Toate acestea se întîmplaseră chiar acum cîteva clipe.

Sări peste ani. Și o văzu pe Sina, pe Sina lui, care îi dăruise cinci feciori. Acum Sina lui dragă, oarba lui dragă, nu dormea. Sta în hrubă, ciucită lîngă foc. Nu vedea flăcările focului, dar le simțea căldura. Sta ciucită lîngă foc şi se gîndea la el. „Acum Him al meu moare. Acum Him al meu o fi şi murit. Nu, n-a murit. Acum moare. Chiar acum moare Him al meu... Nu, nu moare acum. Mai spre ziuă o să moară... Mai spre ziuă."

Sina ! Chipul de astăzi al Sinei i se şterse din minte. Și dintr-o dată își văzu nevasta așa cum fusese ea altădată : tînără, sprintenă, ochioasă, frumoasă. Plătise pentru ea douăzeci și cinci de galbeni de aur vechi, turceşti, cu zimţi. Nunta avusese loc într-o vară, undeva departe, pe ţărmul unei mări. Oamenii de pe acolo vorbeau între ei o limbă ciudată. Rîse : toate graiurile pe care nu le cunoştea i se păreau ciudate. Cum se chema satul ? Se gîndi îndelung însă nu-şi aduse aminte. „Iată c-am uitat. Atîta pagubă !" Acolo !... La marginea satului aceluia de lîngă mare o strînsese el în brațe pentru întîia oară. La marginea satului și la marginea mării. Soarele îi găsise goi, pe țărm. Intraseră în apa verzuie și călduță și înotaseră amîndoi pînă departe, în larg.

Cînd avuseseră loc toate acestea ? De mult. Tare de mult. Ba nu. Toate acestea avuseseră loc ieri. Ba nu ieri. Toate acestea avuseseră loc azi-dimineaţă. Ba nu. Toate acestea avuseseră loc acum cîteva clipe, chiar acum cîteva clipe.

De fapt toată viața lui durase doar cîteva clipe. *Numai cîteva clipe*. Acum o jumătate de clipă a plecat de la hrube și a venit aici să moară. Acum un sfert de clipă a aprins focul. Acum o jumătate de

sfert de clipă s-a stins focul. *Acum, chiar acum, el trebuie să moară.*

Privi cerul. Și citi în stele că acum, chiar acum trebuia să moară. Acum. Nu mai tîrziu. Acum. Acum...

Îi era grozav de frig. Se temu să nu-i înghețe ochii și să nu-și piardă vederea înainte de a muri. Dar ochii nu-i înghețau. Pleoapele îi erau încă vii. Vederea îi era încă bună. *Încă.* Dar pînă cînd? Vru să-și miște picioarele. Nu izbuti. Vru să-și miște mîinile. Nu izbuti. „Dacă nu m-ar chinui frigul, mi-ar fi bine. Dacă nu m-ar chinui frigul..." *Acum* trecu. Și el nu muri. Și veni *alt acum*. Și el tot nu muri. *Acum... Acum...* Poate că viața nu este altceva decît un lanț de *acum*, un *acum*, legat de alt *acum*. *Acum* mă născui. *Acum* trăii. *Acum* mor.

Buzele îi erau înghețate. Trupul îi era înghețat ca un sloi. Dar ochii încă nu-i înghețaseră. Pleoapele cădeau peste ochi, se ridicau, cădeau iarăși. Încercă să vorbească. Limba se mișcă, dar fălcile și gura îi erau înlemnite. Gîndi, înainte de a-i îngheța și gîndul: *„Acum, chiar acum, trebuie să mor. Acum. Chiar acum."*

Dar nu muri. Cu toate că voia să moară, *acum, chiar acum* nu muri. Inima lui continuă să rămînă caldă și continuă să bată. Ochii lui continuară să vadă stelele cerului. Urechile lui continuară să audă vuietul vîntului și troznetul arbuștilor înghețați os.

„Dacă nu pot să mor, cu toate că vreau să mor... Dacă nu pot să mor, atunci... Atunci mi-ar prinde bine măcar să adorm și să mor mai tîrziu, după ce voi adormi. Dacă nu mi-ar fi frig aș dormi..."

Și dintr-o dată nu-i mai fu frig. Îl înfășură un val de căldură plăcută. I se păru că e gol-pușcă și că plutește pe spate pe suprafața unei ape calde, fără valuri și fără țărmuri. I se făcu somn. Pleoapele îi căzură peste ochi. I se făcu grozav de somn.

„Înainte de a adormi, să mai privesc o dată cerul." Deschise ochii — ochii lui rotunzi, neobişnuit de negri şi neobişnuit de mari — şi privi în sus. Dar nu văzu cerul. Nu văzu nici stelele aprinse şi licăritoare ale cerului. Văzu o uriaşă grădină înflorită. Văzu uriaşe flori albe şi uriaşe flori roşii. Văzu uriaşe flori galbene şi uriaşe flori albastre. Văzu uriaşe flori negre şi uriaşe flori cafenii.

Florile se închideau şi se deschideau ca nişte ochi mari, miraţi, care pe undeva semănau în mirarea lor cu ochii copiilor şatrei şi mai ales cu ochii lui Bus... *cu ochii lui Bus.*

— Dacă nu te astîmperi, am să te bat, Bus.

— Ba n-ai să mă baţi, bunicule. Tu mă iubeşti şi n-ai să mă baţi.

Încurca faptele, vorbele. Nu el vorbise cu Bus, ci bunicul vorbise cu el, cu Him, cînd era copilandru...

Florile se stinseră în cer.
Toate florile din cer se stinseră
în aceeaşi miime de clipă.
Închise ochii Him başa.
Avu putere să-i mai deschidă o dată.
Acum cerul nu mai era cer.
Acum cerul era un cîmp pustiu.
De la o margine la alta a acestui cîmp pustiu,
tocmai pe la mijloc,
înainta
un lung şir de căruţe lungi, grele, cu coviltir,
la care erau înhămaţi cai, măgari şi catîri.
Toate şatrele din lume
se rînduiseră una după alta
şi înaintau încet,
la pas,
către marginea cerului.
Pe lîngă căruţe îşi lipăiau paşii desculţi

oameni oacheși,
pletoși și bărboși,
oamenii șatrelor...
Copiii șatrei,
Cîinii șatrei,
Urșii șatrei...

Dimineața, oamenii oacheși băgară de seamă că Him bașa nu se mai află printre ei. O întrebară pe Sina. Oarba ridică din umeri și spuse :

— Nu știu.

Niște femei își aduseră aminte că, ieșind noaptea din hrube să-și facă nevoile, văzuseră sclipind un foc în pădurice. Una aruncă o vorbă.

— S-o fi dus în crîng.

Oarba ridică din umeri.

— Poate s-o fi dus. Poate nu s-o fi dus. Nu știu.

— Dacă nu știi...

Nimeni nu mai stărui. Cerul era limpede. Soarele, abia răsărit, lumina zăpezile nesfîrşite care se întindeau pînă în zare, pînă dincolo de zare și, poate, chiar pînă la marginile pămîntului. Un timp, zăpada scîrții sub tălpile oamenilor oacheși, către prînz însă albele întinderi începură să se moaie.

Cu fața slabă și galbenă, cu ochii zgăiboși și urduroși, acum Blebe abia mai semăna cu flăcăul care fusese altădată. Bucuria vieții nu se stinsese încă în inima lui. Se apucă tam-nesam să îngîne :

— Primăvara ! Vine primăvara. Primăvara !...

Mulți se molipsiră de la Blebe. Aproape întreaga șatră începu să strige : „Primăvara !... Vine primăvara“, de parcă ar fi strigat „Viața... Vine Viața și alungă Moartea...“

Sina îl chemă lîngă ea pe Alimut :

— Du-te, fiule, și cheamă-i aici și pe ceilalți feciori ai mei.

Un timp Alimut tăcu. Pe urmă, cu glasul plin de îngrijorare, o întrebă :

— Mamă, spune-mi, s-a întîmplat ceva cu stăpînul nostru ?

— Poate, fiule, poate. De știut ceva limpede, nu știu. Du-te și cheamă-ți frații.

Alimut plecă. Se întoarse repede. Sina îi întrebă :

— Ați venit toți ?

— Toți, răspunse Gram. Sîntem aici în fața ta toți cinci. Spune-ne pentru ce ne-ai chemat.

— V-am chemat să vă spun că tatăl vostru, Him bașa, a plecat aseară de la hrubă și nu s-a mai întors.

Tăcu un timp. Pleoapele îi bătură repede peste ochii orbi. Cînd își dădu seama că e iarăși stăpînă pe glas, adăugă :

— A plecat să moară departe de noi, și inima îmi spune că a și murit. Cred că a murit cam pe la miezul nopții.

— De unde știi că a murit și de unde știi că dacă a murit, a murit chiar pe la miezul nopții ?

Oarba spuse simplu :

— Cred că a murit cam pe la miezul nopții, pentru că tocmai atunci *i-am văzut sufletul.*

— Cum așa ?

Întrebînd-o, Blebe tremura.

Oarba își păstră firea și mărturisi mai departe :

— După ce Him bașa a murit, *sufletul lui a venit aici,* a intrat în fiecare hrubă, s-a uitat la oamenii care dormeau și pe urmă... Pe urmă *a plecat...*

Gram spuse :

— Și... la tine s-a uitat ?

— S-a uitat, zise Oarba mîhnită, dar s-a uitat ca la oricare altul.

— Și acum ce crezi că ar fi potrivit să facem noi ?

— Să vă duceți să-l căutați.

— Unde să-l căutăm ? Pustietatea din jur e mare. Unde să-l căutăm și cum să-l găsim ? Este ca și cum am căuta un ac în carul cu fîn.

— În crîng. S-a văzut aseară un foc înalt în crîng. O să-l găsiți acolo mort, în apropierea unui foc stins.

Cu capetele căzute în piept cei cinci feciori ai lui Him bașa plecară spre crîng. Pe pîrtia bătătorită îndelung de pașii șatrei, oamenii oacheși se încîrduiră după ei. Sarat zise :

— Am fluierat cîinii. Aș fi vrut să meargă și ei cu noi la crîng. Zăpada s-a muiat. Poate găsim și vînăm vreun iepure. Nici nu-mi mai aduc aminte de cînd n-am mai gustat o bucățică de carne...

— Nu văd nici un cîine. I-ai fluierat degeaba.

— Au plecat în zori. Toți cîinii șatrei au plecat în zori către crîng, spuse Blebe.

— Te pomenești că l-or fi mîncat pe Him bașa.

— M-aș mira.

Se potolise vîntul. Văzduhul era călduț și părea încremenit. Zăpada, moale, începuse să se topească. Oamenii oacheși merseră cu pași întinși și nu peste mult timp ajunseseră la crîng. Pe Him bașa îl găsiră întins pe zăpadă, țeapăn și mort, cu ochii larg deschiși spre cer. În jurul lui, așezați pe labe, cîinii șatrei îl păzeau. Cîinele Rob îi da ocol. Se oprea. Îi mirosea mîinile. Îi mirosea picioarele. Și pe urmă se apuca iarăși să-i dea ocol. Veniseră aci în zori, îi dăduseră ocol, îl mirosiseră, însă de atins nu se atinseseră de el.

— E mort, spuse careva. A murit de frig.

— A murit de frig, pentru că *a vrut să moară.*

Se înclinară cu toții adînc, în fața lui, și rămaseră tăcuți. După aceea, fii lui Him bașa alcătuiră din cîteva crengi tăiate din crîng un fel de targă, îl așezară pe mort deasupra, ridicară targa și plecară spre hrube. Tăceau. Tăceau de parcă nici unul n-ar mai fi avut glas. Pe Uj Hoțul îl podidiră, pe neașteptate,

lacrimile. Poate de tristețe. Poate de bucurie. De obicei, oamenii plîng din pricina unei mîhniri sau a unei dureri, se găsesc însă destui pe care și bucuria îi face să plîngă.

Întreaga șatră ieși în calea lungului convoi. Muierile, ca muierile, se apucară să bocească :

— A murit Him bașa.

— A murit stăpînul nostru.

Toți știau că Him bașa a murit. Toți îl vedeau pe Him bașa mort. Asupra morții lui nu mai avea nimeni nici o îndoială. Totuși, nu numai muierile, dar și bărbații lor, simțeau nevoia să spună tare sau măcar să șoptească pentru ei :

— A murit Him bașa.

— A murit stăpînul nostru.

— A murit Him bașa.

În ochii rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari ai oamenilor oacheși, nu se iviră lacrimi. Se uscară repede și ochii lui Uj Hoțul.

Puseră mortul jos, pe zăpadă, în fața hrubelor. Șatra năvăli. Oamenii oacheși se înghesuiră, se călcară pe picioare, se îmbrînciră :

— Stai !... să văd și eu mortul...

— Și eu...

Sarat ridică ciomagul și se răsti la ei poruncindu-le :

— Faceți loc !... Faceți loc !...

Făcură loc. Și atunci oamenii șatrei o văzură trecînd printre ei, fără să șovăie și fără să se împiedice, și mergînd spre mort, cu fața liniștită și cu fruntea sus, pe Sina. Oarba se opri lîngă Him. Întîi se aplecă asupra mortului și-i pipăi îndelung trupul înghețat, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că mortul acela era Him bașa, dragul ei Him și nu altcineva. Pe urmă îngenunche lîngă mort, îi sărută ochii morți și deschiși încă, îi sărută fața, și cu buzele ei uscate dar vii

sărută și buzele uscate și moarte ale bărbatului. Nu plînse și nu se văicări.

Se ridică și spuse :

— Înainte de a pleca să moară de buna lui voie, Him bașa mi-a mărturisit că ar dori să fie îngropat pe colină, lînagă ceilalți morți ai șatrei și lîngă nepotul nostru Bus. V-aș mulțumi dacă n-ați avea nimic împotrivă.

— Nu. N-avem nimic împotrivă, zise Calub. Vom împlini voia fostului nostru stăpîn.

Sina adăugă :

— Aș dori ca Him bașa să fie îngropat chiar azi. Dacă a vrut să moară, și și-a împlinit dorința murind, să treacă astăzi chiar în lumea morților, cu trup cu tot. Între vii nu mai are ce căuta. Nici un mort nu mai are ce căuta între vii. Nici un mort. Oricum ar fi fost el. Și oricine ar fi fost el.

Sarat chemă cîțiva flăcăi și-i trimise, cu sape și cazmale, spre colină, să sape groapa. Pe Him bașa îl duseră în hrubă. Feciorii lui aduseră zăpadă curată, o topiră, încălziră apa, dezbrăcară mortul în pielea goală și-l spălară într-o albie. Sina îi dibui pe fundul sipetului straiele lui curate de sărbătoare, le scoase și-l primeni.

După ce soarele trecu de amiază, duseră mortul pe brațe în fața hrubei. Aci îl întinseră pe targă și-l purtară pînă la colină. Îl îngropară, așa cum îi fusese dorința, lîngă Bus. La căpătîi îi înfipseră un stîlp gros.

Pe cînd oamenii șatrei se întorceau, căzuți pe gînduri, spre hrubele lor, văzduhul limpede și călduț începu să zumzăie. Șatra ridică ochii. Pe sub bolta albastră și prin lumina mătăsoasă a după-amiezii lunecau, dinspre răsărit, spre apus, cinci avioane. Trei erau mari, late și burticoase și gemeau greu. Două erau mici, subțiri ca niște libelule, și zbîrnîiau repede și ușor. Undeva, departe, spre răsărit, gemură tunuri cu glas gros. Avioanele se depărtară. Curînd

nu se mai văzură și, la puțin timp după ce nu se mai văzură, nici nu se mai auziră.

— Astăzi a fost întîia zi cu cer senin, după atîtea săptămîni de negură.

— Au început iarăși să se bată.

— Ce să le faci ?! *Războiul.*

— Războiul cere carne.

— Și i se dă.

Avioanele nu se mai întoarseră. Tunurile gemură multă vreme și după ce asupra întinderilor albe și nesfîrșite se prăvăli, dușmănos, din slăvile cerului, întunericul.

Șatra adormi greu și tîrziu, însă de trezit se trezi înainte de a se lumina bine de ziuă, o treziră tunurile și o trezi și foamea. Carnea ursoaicei Babaia se isprăvise. Pielea atîrna la intrare, la uscat, lîngă pielea ursului Zazu. Înfometații aprinseră focurile și după puțin timp își amăgiră burțile cu fiertură amară și fierbinte de orz.

Peste noapte trei fetișcane născuseră. Pruncii erau slabi și micuți, dar trăiau... Trăiau...

Peste cîmpurile albe soarele răsări roșu, plin de putere și strălucire. Adia vînt ușor și căldicel dinspre miazăzi. Zăpada prinse a se topi. Pe pîrtii începu să mustească apa. Lacul sărat din apropiere luci vesel în lumină. Bărbații șatrei se adunară zgomotoși în fața hrubelor.

— Hei, ce facem ? N-avem bulibașă.

— Nu putem trăi fără bulibașă.

— Trebuie s-alegem un bulibașă.

Muierile și copiii stăteau de-o parte. Ascultau. Priveau. Tăceau. N-aveau voie să se amestece în vorbă și să-și dea cu părerea. Uj Hoțul spuse :

— De cînd ne știm și chiar de cînd nu ne știm, șatra noastră a fost stăpînită de bărbați din neamul lui Him bașa. Tatăl lui Him bașa, bunicul lui Him

bașa și străbunicul lui Him bașa au fost mai-mari peste șatra noastră. Eu cred...

Sarat ridică bîta.

— Te pleznesc între ochi, dacă mai latri, hoțule ! Ne-am săturat și ne-am prea săturat de familia lui Him bașa. Fiii lui nu sînt vrednici să ni-i urcăm în cap.

Vru să mai spună ceva, dar îi tăie vorba Calub :

— Nu cumva ai dori să te facem pe tine bulibașă?

— Și de ce nu ? De ce nu ?

— De-aia ! Fiindcă nu te vrem.

Uj Hoțul îngînă :

— Dar eu n-am vrut să vorbesc despre familia lui Him bașa. Eu...

N-avu vreme nimeni să-l asculte. În îmbulzeala care se iscă pe neașteptate, Sarat se repezi la Calub și, pînă să sară careva să-l împiedice, îl și pocni cu bîta la moacă. Calub ridică un picior în sus, ca și cum ar fi vrut s-o ia la fugă, se răsuci pe călcîiul celălalt, se frînse de mijloc și căzu. Sarat sări îndărăt, se uită la Calub și își dădu seama că omul pe care-l lovise murise. Rămase pustiit, cu gura căscată și cu ciomagul în mînă. Bîlbîi :

— N-am vrut... Eu... n-am vrut...

Șatra se buluci în jurul mortului. Sarat rămase de-o parte. Uj Hoțul se apropie de el. Scrîșni mînios printre dinți :

— De ce l-ai omorît, mă ?

Sarat găsi în el destulă putere ca să îngaime :

— Dar ce-ți pasă ție dacă l-am omorît pe Calub ori nu l-am omorît ? A ? Ce-ți pasă ? Ți-e tată ? Ți-e socru ?

— Uite că-mi pasă, zise Uj Hoțul, scoțînd cuțitul și repezindu-se să-l înjunghie. Uite că-mi pasă...

Văzîndu-se în primejdie de a fi spintecat, Sarat își recăpătă puterea, sări în lături și ridică bîta. N-avu însă timp să lovească. Uj Hoțul îl ocoli sprinten și-i

împlîntă, piezis, cuțitul între coaste. Sarat căzu. Se zbătu. Sîngele gîlgîi, îi roși straiele și roși și zăpada din jur. Per rînji și zise :

— Moș Sarat geme și sîngeră ca un porc, întocmai ca un porc... Moș Sarat seamănă cu un porc... Cu un porc...

— Dacă a vrut să ajungă bulibașă...

— Poate n-a vrut. Poate a aruncat și el așa o vorbă... în glumă.

Calub nu se mai zbătu. Se potoli. Se răci repede. Îngheță. Oamenii oacheși îl priviră pînă se săturară. După ce se săturară de privit, se strînseră în jurul celuilalt mort, în jurul lui Sarat.

Sub ochii șatrei, babele îl dezbrăcară pe Sarat și-i cercetară cu de-amănuntul înțepătura. Nu mai era nimic de făcut. Atunci își aduseră aminte dintr-o dată că Sarat îl omorîse pe Calub cu bîta și că Uj Hoțul își înfipsese cuțitul în inima lui Sarat. Sarat, cum se vedea, își primise pedeapsa. Dar Uj Hoțul... Unde se afla Uj Hoțul ? Îl căutară cu ochii și-l găsiră. După ce ucisese, fugise spre hrube. Matahala alergase după el, îl ajunsese, i-o luase înainte, intrase în hrubă și-i adusese harapnicul.

— Acum să te văd, omule, dacă ești bărbat în putere sau numai o biată zdreanță. Acum să te văd, Uj, acum să te văd.

— Ce vrei să fac ?

— Să te năpustești asupra șatrei cu harapnicul și să izbești fără milă în cît mai mulți. În cît mai mulți, auzi ? În cît mai mulți și fără milă... fără milă...

— Nu sînt bulibașă. Asta numai bulibașa are dreptul s-o facă.

— Silește-i să te aleagă bulibașă.

— Cu harapnicul ?

— D-apăi cu ce, dacă nu cu harapnicul ? Dă-mi mie cuțitul.

Uj Hoțul îi dădu cuțitul și puse mîna pe harapnic.

Bărbații oacheși priveau de departe, văzuseră totul, însă nu auziseră cuvintele pe care Uj Hoțul le schimbase cu Matahala. Credeau că Uj Hoțul, înspăimîntat de omorul abia făptuit, se pregătea să fugă pentru două-trei zile de la hrube, pînă se va mai potoli mînia șatrei, sau cel mult să se apere dacă ar fi fost cumva atacat. Uj Hoțul învîrti de cîteva ori pe deasupra capului harapnicul, ca pentru a-l încerca, și pocni în gol. Harapnicul era bun. Pogorî povîrnișul liniștit, cu pași măsurați. Matahala îl urma de aproape, gata parcă, la nevoie, să-i sară în ajutor. Oamenii oacheși se mirară. Băiețandrul Vuz zise :

— Uj Hoțul vine să vi se predea ca să-l pedepsiți pentru omorul făptuit.

— Nu, spuse Blebe, te înșeli, Vuz. Uj Hoțul nu vine să ni se predea. Pentru altceva vine.

— O să vedem. Acuș-acușica o să vedem pentru ce vine.

Uj Hoțul se opri la cîțiva pași de ceată. Rînji.

— Ziceați că n-aveți bulibașă.

— Ziceam, îi răspunse Ket. Și ziceam drept. Him bașa a murit, a murit și l-am îngropat și pînă acum nu ne-am ales încă un *mai-mare*.

— Dar eu ce sînt ? Eu nu sînt om al șatrei ? Eu nu sînt bun de bulibașă ? De ce n-aș fi eu bun de *mai-mare ?*

Unii dintre oamenii oacheși tăcură. Alții rîseră :

— Tu ! Tu și bulibașă ?!

— De ce nu ? Mulți dintre voi s-au gîndit încă de pe cînd trăia Him bașa să-l dea jos și să mă aleagă pe mine în locul lui.

— Mulți ! Mulți nu ! Cîțiva bezmetici. I-am putea număra pe degete...

Iarăși unii tăcură și alții rîseră. Lui Uj Hoțul îi sări țandăra. Aruncă o privire fugară la cei doi morți

întinși pe zăpadă. Ridică harapnicul și începu să lovească în dreapta și în stînga, la întîmplare. Șătrarii se fereau, se risipeau și nici nu încercau să se împotrivească.

Matahala, sărind și țopăind ca o capră voinică prin preajma lui, îl îndemna strigînd cît o ținea gura :

— Așa, Uj... Atinge-i, Uj... Învață-i minte, Uj... Obișnuiește-i să te asculte, Uj... Oamenii nu ascultă decît de bici, Uj... Atinge-i fără milă, Uj... Fără milă... Fără milă...

Șatra se risipi. Uj Hoțul rămase numai cu Matahala și cu golul alb și nesfîrșit din jur. Oamenii oacheși îi priviră un timp de departe. Pe urmă se adunară și, tăcuți, mohorîți, se îndreptară spre hrube.

Cerul era tot senin,
Senin ca sticla
și senin ca lacrima.
Soarele muia zăpada
și o topea încetul cu încetul.

Pe sub nămeți și pe lîngă nămeți se alcătuiau firișoare de apă care-și căutau drum de curgere spre vale, spre lacul mort și sărat, căruia numai lumina moale a zilei îi împrumuta strălucire și parcă și viață.

Uj Hoțul simți că i s-a umplut fruntea de sudoare. Se șterse cu dosul mîinii, se uită iarăși la cei doi morți întinși pe zăpadă, la cîinii care răsăriseră dintre nămeți și care, și ei, se uitau tot la cei doi morți. Trist peste măsură, cîinele Rob rămăsese mai de-o parte, își ridicase botul spre cer și urla. Urla a pustiu și a moarte... a pustiu și a moarte...

Matahala se așeză pe vine, își ridică rochia și dădu drumul udului. Uj Hoțul așteptă ca femeia să se ușureze și să se ridice și, după ce văzu că-și potrivește fustele, o întrebă :

— De bătut i-am bătut. De alungat, i-am alungat. Acuma ce facem ? Ce crezi tu că trebuie să mai facem ? Mergem și noi la hruba noastră ? Mi s-a făcut foame.

— De mers o să mergem, zise Matahala, că doar n-o să rămînem să înnoptăm aici. De mîncat, o să-ți dau ceva de mîncare, ce s-o găsi, dar...

Tăcu. Vorbele pe care vrusese să le rostească mai departe îi rămăseseră în gît și parcă o înecau. Uj Hoțul o îndemnă :

— Spune-mi ce-aveai de spus, cățea afurisită ! Mă întărîți și după aceea te apucă frica și taci ! Te apucă frica...

— Nu pentru mine mă apucă frica, Uj, ci pentru tine.

CAPITOLUL XII

Zilele treceau greu de tot. Și tot atît de greu treceau și nopțile. Timpul se schimba într-una. O jumătate de săptămînă cerul rămînea senin, cu soare cald, iar vîntul, adiind dinspre miazăzi, se arăta prietenos. Zăpada, ca zăpada ! Se muia și se topea. O parte din apa provenită din topirea zăpezii se lăsa suptă în grabă de pămîntul clisos și nisipos de dedesubt, alta, adunată în pîrîiașe subțiri, se scurgea la vale către lacul cenușiu, sărat și amar, în care, în afară de niște viermuși roșcați, nu trăia nici o vietate. Atunci oamenii oacheși strigau :

— Primăvara... A venit primăvara... Primăvara...

Așa se părea la amiază ; că a venit primăvara. Spre seară, chiar înainte ca soarele să fi apucat să scapete, vîntul dulce dinspre miazăzi se ducea prin văgăuni, se culca și adormea, lăsînd loc vîntului rece dinspre miazănoapte, sau vîntului și mai rece care venea alergînd dinspre răsărit. Atunci topirea zăpezii înceta, pîrtiile înghețau, deveneau lunecoase, aerul se făcea tot atît de rece cum fusese în miezul iernii. Începînd iarăși domnia frigului, peste noapte viscolea. Nămeții creșteau din nou. Viscolul, reîntors în ținut pentru nu se știa a cîta oară, dura o zi, două, trei. Oamenilor oacheși li se părea, pe bună dreptate,

că au luat iarna de la capăt, că n-au să mai scape niciodată de ea. Tremurau. Dîrdîiau. Multora le clănțăneau dinții. Ca să se mai încălzească jucau bătînd des cu picioarele pămîntul înghețat. Alimut, ca și alți băieți ai șatrei, înarmat cu un ciomag, colinda împrejurimile, după iepuri. Vedea un iepure, alerga, arunca după el cu ciomagul, dacă avea noroc îl lovea, îl culegea de pe zăpadă, se întorcea cu el la hrubă, foamea era alungată cel puțin pentru două-trei zile.

Oarba își pierdea ziua în hrubă lîngă vatra pe care ardeau cu flăcări mici cîteva găteje mustind de umezeală. Hruba era totdeauna încărcată de fum gros, iute și de miros de sudoare, de oameni care nu se mai spălaseră de vreme îndelungată. Pe umeri și pe spate văduva lui Him bașa purta un cojoc mițos care îi încălzea oasele subțiate de bătrînețe. De gîndit... De gîndit Oarba se gîndea la Bus : „Dacă în ziua aceea... Dacă în ziua aceea cînd cu bătaia l-aș fi ținut lîngă mine și nu i-aș fi îngăduit să se ducă să se amestece cu bezmeticii care se încăieraseră, Bus ar trăi și astăzi... Da, da, Bus ar trăi și astăzi..."

La cîțiva pași spre adîncul hrubei mai ardea un foc. Acest al doilea foc din hrubă avea flăcări înalte și dogorea pînă departe. Aci fuseseră puse pe foc nu găteje ude, ci scînduri vechi dintr-o căruță lungă, cu coviltir, care nu mai avea stăpîn și care fusese desfăcută în bucăți. Mai mult de jumătate din căruțele șatrei nu mai aveau stăpîni. Peste iarnă unele familii muriseră în întregime de foame și de frig.

Lîngă foc, înconjurată de bătrînele șatrei care biruiseră iarna și nu dăduseră încă ortul popii, se silea să nască, în mari chinuri, Nira, o fetișcană de nici paisprezece ani.

— Auuu ! Mor ! Mamăăă ! Mor ! Mor !...

Mamă-sa o înghiontea, o silea să-și desfacă picioarele cît mai mult și din cînd în cînd îi da și cîte-o

lovitură peste gură cu dosul mîinii. Buzele fetei erau umflate și sîngerau. Din cînd în cînd, simțind că pe buze i s-a adunat și i s-a închegat prea mult sînge, fata și le ștergea cu degetele. De mică fusese învățată cu bătaia și nu se speria nici de lovituri și nici de sînge. Mamă-sa o lovea și-o certa :

— Afurisito !... Mă strigi *acum*... Să mă fi strigat *atunci*, înainte de a te fi culcat cu Țebe... Acum ce să-ți fac eu ? Ce mai pot să-ți fac eu ?... Naști, odată, afurisit-o !... Ușurează-te o dată, zgaiba dracului !...

— Mamăăă !... Mor !... Mamăăă !...

Scoasă din țîțîni, mamă-sa o plesnea mai departe :

— Na !... Mai na !... Mai na !...

O bătea degeaba. Știa că niciodată bătaia n-a ajutat vreo femeie să nască. Furioasă, o bătea mai departe :

— Na !... Mai na !... Mai na !...

În ținuturile nesfîrșite și pustii din jurul hrubelor era, așa dar, cînd iarnă grea, cînd încîntătoare primăvară.

— Primăvara !... Vine primăvara !... Primăvara !...

— Anul ăsta n-o să mai vină nici o primăvară. Timpul ne minte. Ne minte mereu. *Timpul ne minte de parcă ar fi om.*

— Dar de unde știm noi că timpul nu e om ? Poate e om. Om ca tine, ca mine, numai că noi nu-l vedem.

Oamenii, înconjurați de pustiu, tremurau, dîrdîiau încolțiți de frig și de foame.

Acum glasul tunurilor se auzea tot mai aproape spre răsărit și de cîtăva vreme și spre miazănoapte. Șatra însă — sau ce mai rămăsese din șatră — se obișnuise și cu glasul tunurilor și cu zborul avioanelor. Cînd se scurgea o zi întreagă fără ca pe deasupra șatrei să lunece prin văzduh avioane, șatra se mira :

— Ce s-o fi-ntîmplat astăzi ? N-au zburat nici *ăia*, n-au zburat nici *ceilalți*.

— Nici tunurile n-au tras.

— Poate se duc vorbe de pace ori poate chiar s-o fi încheiat pacea.

Pacea ! Nicicînd nu fusese un cuvînt mai dulce pe lume. Nicicînd... Nicicînd...

Dacă Oarba le auzea din întîmplare cuvintele, zicea :

— O-ho-ho... O-ho-ho... Nu vă pripiţi, oamenilor, nu vă pripiţi. Pînă să se isprăvească războiul, mai va !

Timpul trecea. Trecea anevoie, dar trecea. Încetul cu încetul nămeţii, chiar cei uriaşi, se topiseră şi numai prin coclauri şi prin viroage se mai vedea icicolo un petec alb. Pămîntul mustea, însă soarele şi vîntul aveau să-l zvînte cît de curînd, bineînţeles dacă nu se vor porni ploile de primăvară. Uneori ploile de primăvară începeau înainte ca zăpezile să se fi topit, sau îndată după ce ele se topiseră. Alteori nu se arătau de loc. Atunci pămîntul se usca, se fărîmiţa şi vîntul ridica pînă la mari înălţimi praful care vestea seceta. Aci, în mijlocul pustiului în care numai cîrtiţele şi iepurii de mai trăiau, primăvara sosea şi pleca, se reîntorcea pentru cîteva zile şi cîteva nopţi, şi pe urmă pleca iarăşi. Vremea era cînd într-un fel, cînd în altul.

După moartea şi îngroparea lui Him başa, viaţa în şatră căpătase o înfăţişare cu totul alta. Acum oamenii oacheşi ştiau cu toţii că au fost aduşi şi lăsaţi la voia întîmplării, să supravieţuiască războiului sau să nu-i supravieţuiască, cum le va fi norocul. Unii ajunseseră să trăiască pînă acum, la topirea zăpezilor, alţii pieriseră de-a lungul asprei şi grelei ierni. Muriseră bătrîni şi bătrîne, şi scăpaseră bătrîni şi bătrîne. Muriseră bărbaţi şi femei în puterea vîrstei, şi scăpaseră bărbaţi şi femei în puterea vîrstei. Muriseră tineri şi copii, şi scăpaseră tineri şi co-

pii. În alegerea celor pe care îi lua, moartea avea socoteli ciudate, numai de ea știute.

Dintre cei ce trăiau, unii mai hrăneau nădejdi de viață și de viitor, alții își așteptau sfîrșitul : *poate moartea vine astăzi, poate vine mîine, poate vine tocmai peste o săptămînă, dar tot vine, așa că este tot una. Orice ai face, nu există scăpare. Orice ai face... tot una... tot una...*

Să nu-ți vie să înnebunești ? Nu. Să nu-ți vie ! Să trăiești cît mai mult... Cît mai mult. Dar ce e *mult* ? Mult e un mileniu. Mult e un an. Cel mai mult e însă o clipă... O clipă... și încă o clipă... și încă o clipă...

Uj Hoțul era mai-mare peste șatră și nu era. Nimeni, în afară de Matahala, nu-i spusese să fie mai-mare peste șatră și nimeni nu-i spusese să nu fie.

Cu voia sau fără voia oamenilor din hrube, cu știința sau fără știința lor, totul, dar absolut totul, se sfărîma și se destrăma. Obiceiurile vechi nu mai erau ținute în seamă. Legile de fier, străvechi, care păruseră a fi nepieritoare, erau acum călcate în picioare fără nici o sfială, de oricine. Fetele și muierile șatrei nu mai aveau nici o rușine.

— Mai avem de trăit o lună, poate numai o săptămînă, poate numai o zi, poate numai un ceas... numai un ceas...

Își făcea fiecare de cap, cum putea și cu cine se nimerea.

Lisandra întrecuse orice măsură. Cînd se întîlnea în preajma hrubelor cu alte femei din șatră și vreuna din ele îi arunca un cuvînt înțepător, Lisandra se oprea și da drumul ocărilor. Uneori i se aprindea mînia și atunci trecea la gesturi de-a dreptul nerușinate.

— Bulibașă !... Cine să ne fie bulibașă !...

— Nimeni. Nimeni să nu ne fie bulibașă.

— Nici vii, nici morți să nu ne fie nimeni bulibașă.

— Nimeni... Nimeni...

— N-avem nevoie de mai-mare...

Nici unul din feciorii lui Him bașa nu ceruse să fie ales *mai-mare* peste șatră, nici măcar Skander. Știau din capul locului că dacă ar fi făcut-o, ar fi fost zadarnic. *Șatra nu mai era șatră. Nimeni nu mai asculta de nimeni.*

Zăpada se topea...
Se topea...
Pînă s-a topit cu totul.
Primăvara se apropia...
S-a apropiat...
A venit.

Întîi a răsărit colțul ierbii. Pe urmă a răsărit pretutindeni iarba, verde și grasă, deasă, plină de forță și de sănătate. Dacă ar mai fi trăit caii, măgarii și catîrii șatrei, cum ar mai fi mîncat-o, cum ar mai fi prins din nou puteri, cum s-ar mai fi îngrășat ! Dar caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră în iarnă, de ger și de foame. Muriseră ! Și după ce muriseră caii, măgarii și catîrii șatrei, fuseseră mîncați de stăpînii lor, oamenii oacheși. Din caii, măgarii și catîrii șatrei nu mai rămăseseră decît pieile. Pieile, care atîrnau uscate de soare și de vînt la intrarea în hrube, lîngă pielea bătrînului urs Zazu și lîngă pielea bătrînei ursoaice Babaia, lîngă pieile celorlalți urși ai șatrei, din care, de asemenea, nu rămăseseră decît pieile.

În cumplitele luni de iarnă care se scurseseră, toți urșii șatrei fuseseră tăiați și mîncați, dar aceasta *nu scăpase întreaga șatră de la pieire*. Urșii șatrei fuseseră mîncați toți. Șatra însă pierise numai pe jumătate. Mare lucru pentru șatră, să piară numai pe jumătate !

Uj Hoțul, pretinzîndu-se mai-mare, învîrtea harapnicul, pleznea din el, dar acum nimeni nu-l mai

lua în seamă. De altfel oamenii șatrei nu-l luaseră cine știe cît în seamă nici mai înainte, cînd se înfuria din mai nimic și se rățoia prin hrube și pe lîngă căruțele lungi și grele, cu coviltir.

— Uj Hoțul !... Un ticălos. Un hoț și un ticălos. Cum să-l îngăduim noi să ne fie *mai-mare ?*

— Matahala !... Pramatia de Matahala îl împinge înainte... Numai pramatia de Matahala e de vină.

Bărbații șatrei o înjurau de mama-focului pe Matahala. Iar femeile șatrei o ocărau de mama-focului tot pe Matahala. Cît despre băieții șatrei, ce să spunem ! Cu ei era altceva. Ei cu toții învățaseră să facă dragoste cu Matahala.

— Ir... Vino după înserat la mușuroaie... Am să te învăț să...

— Știu... știu...

— Totuși, vino.

— O să viu, Matahală, o să viu.

— Dacă poți mai adu-i și pe alții.

Cînd cîmpurile erau noroioase, dosul și spatele Matahalei erau pline de noroi. Cu zăpada era mai ușor. Zăpada o scutura și i se pierdea urma. Cel mai bine era atunci cînd cîmpurile erau acoperite cu iarbă.

— Vino cu mine, Oliv.

— O să ne vadă mama.

— N-o să ne vadă nimeni. Mergem departe de grote. Printre mușuroaiele de cîrtițe, spre răsărit. A căzut întunericul. E tocmai bine...

— Într-acolo s-aud tunurile. Mi-e frică.

— Să nu-ți fie frică, Oliv, tunurile sînt încă departe.

— Mi-e frică de cîrtițe.

— Cîrtițele sînt sub pămînt.

— Mi-e frică de șerpi.

— Pe aici nu sînt șerpi .

— Ba sînt. I-am văzut eu.

— Prostule !

— Apă după tine n-am băut. De ce aș fi prost ?

Tunurile erau încă destul de departe, dar prin văzduhul limpede glasurile lor se auzeau gemînd din ce în ce mai puternic spre răsărit și, de la un timp, se auzeau gemînd și spre miazănoapte. Spre apus și spre miazăzi, pe unde curgea marele fluviu, era tăcere, *era încă tăcere*. Oamenii oacheși se adunau, șușoteau îndelung, se sfătuiau. Din cînd în cînd mai treceau pe la hrubele lor cîte doi sau trei dezertori. Acum însă șatra nu se mai temea. Se învățase cu ei ca sacul cu peticul. Flămînzi și înrăiți veneau dezertorii, flămînzi și înrăiți plecau. Pentru că de unde nu era, nici Dumnezeu nu cerea. Chiar dacă îi amenințau cu împușcarea, dezertorii nu scoteau nimic de la oamenii oacheși.

— Mîncare ? N-avem nici pentru noi. Dacă doriți să beți apă, beți-o chiar de la izvor. E mai curată și mai proaspătă decît cea din vasele noastre. Vreți vin ? Am avut, dar l-am băut. Nici o picătură nu mai avem. Poate vreți rachiu ? V-am da cu plăcere, însă ne lipsește, de luni de zile ne lipsește. Vă spunem fără să vă mințim că noi i-am uitat și gustul. Ne amintim doar atît : rachiul mirosea frumos — cînd îl miroseam — și ne ardea gîtul, cînd îl beam. Ah ! Ce-aș mai dori acum o ulcică de rachiu, numai o ulcică, s-o miros, să-mi tremure nările și să-mi lase gura apă de poftă, s-o beau și să simt că-mi ard măruntaiele, să mi se pară că mor ! Chiar că aș vrea să mor, numai să mai beau o ulcică de rachiu. Soldatule... Soldatule... Nu m-aș da în lături nici de la o vadră, ba chiar nici de la o butie. De la o butie în sus, din ce mi-ar prisosi, ți-aș face și ție parte, dar ține bine minte, numai din ce mi-ar prisosi.

Bătrînul Huhu vorbea așa, iar soldatul își amintea că are acasă un bunic, tot atît de bătrîn, tot atît de

vorbăreț și tot atît de pocîltit de foame. Simțea că-i vin lacrimile în ochi. Strîngea ochii, îi deschidea, iar îi strîngea. Se stăpînea. Dezertor, dezertor, însă tot soldat rămînea și pe un soldat nimeni nu trebuia să-l vadă lăcrimînd. Nimeni, nici măcar mama care îl născuse. Se juca cu pistolul încărcat, și avea mare chef să tragă în carne vie. Dar de ce să tragă în oameni oacheși ? Dar de ce să nu tragă ? Era război ? Era. Atunci ?!

— Muieri... Muieri văd că aveți destule. N-ați vrea să-mi faceți și mie rost de una ? Vor fi trecut doi ani de cînd nu m-am atins de-o muiere... Doi ani !... Poate doi ani și mai bine.

— E-he... E-he... Eu și mai de mult... Eu și mai de mult...

— Tu din pricina vîrstei. Eu din pricina războiului.

Huhu își lăsă capul în jos. Și cînd îl ridică să vorbească fața lui fu plină de mîhnire, de tristețe, poate și de durere.

— Muieri... Muieri avem. *Încă mai avem*... Au mai trecut pe aici și alți soldați... S-au legat de muierile șatrei... Și muierile șatrei, ca muierile, mai de frică, mai de plăcere s-au lăsat... Și s-au bolnăvit... S-au bolnăvit... Și dacă s-au bolnăvit de boli urîte, nu mai sînt bune de nimic... de nimic.

Mințea cu nerușinare, însă soldatul nu băgă de seamă. Stărui :

— Și sănătoasă n-a rămas nici una ?

Tocmai atunci trecea de la o hrubă la alta Matahala. Se ținea după ea, la doi pași, Uj Hoțul, cu harapnicul pe umăr. Huhu își aduse aminte că după moartea lui Him acest Uj Hoțul îl lovise cu harapnicul de cîteva ori, fără nici un motiv, numai așa, din răutate. Zise către soldat :

— Ba da, a mai rămas o femeie neplină de boli urîte în șatră. Uite-o.

O arătă cu mîna pe Matahala. Soldatul zîmbi :

— Pentru mine, care sînt cam pirpiriu de felul meu, e cam voinică. Dar în lipsă de altceva... În lipsă de altceva... O s-o rog să-și facă pomană cu mine.

Huhu se trase mai la o parte.

— Hei, tu, aia marea...

Matahala înțelese că e vorba de ea. Se opri. O dată cu ea se opri și Uj Hoțul.

— Ce vrei ?

— Vino mai aproape, zise soldatul, vino mai aproape, să te văd mai bine.

— Nu te duce, zise Uj Hoțul.

Matahala se întoarse și se răsti la el :

— Dar de ce să nu mă duc ?

Soldatul stărui :

— Hai, vino, nu mai face nazuri, că dacă faci nazuri mă supăr, și dacă mă supăr trag, și cînd trag nu trag de loc în gol.

Și ca să dovedească oamenilor șatrei că el nu glumește, ridică în sus mîna în care ținea pistolul și trase un foc. Uj Hoțul se culcă la pămînt. Îi strigă Matahalei :

— Nu te duce cu soldatul, n-auzi ? Nu te duce cu el. Vrea să te...

Matahala rîse :

— Și ce dacă ?

Soldatul nu mai lungi vorba. O luă pe Matahala de mijloc și intră cu ea în hrubă. Înainte de a intra în hrubă, soldatul îl întrebă pe Huhu :

— Mai este careva înăuntru ?

— Mai este, îi răspunse Huhu, mai este... O bătrînă... Dar n-o să vadă nimic. E oarbă. De ani de zile bătrîna e oarbă.

Uj Hoțul se ridică, veni lîngă intrarea în hrubă și-i spuse lui Huhu :

— Am să-i sar soldatului în spate. Cînd o să iasă din hrubă, am să-i sar în spate și-am să-l înjunghii cu cuțitul.

Îi arătă cuțitul. Huhu îl luă și-i pipăi ascuțișul.

— E un cuțit bun, zise Huhu, taie ca briciul.

Tăcu un timp. Pe urmă Huhu zise :

— Te sfătuiesc să-l lași în pace pe soldat. N-are nici o vină. Și dacă n-are nici o vină, de ce să-l înjunghii ?

— Cum n-are ? S-a culcat cu nevastă-mea. Chiar acum s-a culcat cu nevastă-mea. Dacă stau și mă gîndesc bine, nici n-a isprăvit culcatul cu nevastă-mea.

— Femeia a vrut. Ai văzut bine c-a vrut. În orice caz, n-a arătat nici o împotrivire. Iar acum... acum... Ce să-ți mai spun eu ce face Matahala acum ?... Știi bine... Știi mai bine decît oricare altul.

— Atunci, zise plin de necaz Uj Hoțul, atunci o să-i trag nevesti-mi cîteva harapnice pe spinare.

— Asta da, spuse Huhu, asta poți s-o faci. E dreptul tău, ba e chiar datoria ta s-o faci...

Din hrubă ieși întîi soldatul. Avea buzele strînse și fața plină de osteneală și de desgust. Întoarse capul spre Uj Hoțul :

— Tu ești, mă, bărbatul ei ?

— Da, zise Uj Hoțul, eu sînt și dacă sînt ce vrei tu de la mine ?

— Nimic, ce să vreau. Am întrebat și eu așa, ca omul.

La Huhu soldatul nici nu se uită. Și nu se uită nici la Matahala care sta în prag, sub pielea ursului Zazu și sub pielea ursoaicei Babaia, cu un zîmbet slab de mulțumire pe buze.

Soldatul plecă și coborî poteca spre crîng. Șătrarii se uitară după el cu ușurare, dar și cu invidie. Soldatul mergea cu pași obișnuiți, fără nici o grabă, spre miazăzi. După cîteva zile de mers întins avea să

ajungă întîi la drum, pe urmă avea să ajungă mai departe, mereu mai departe, la marele fluviu. Poate avea norocul să treacă dincolo, în orașul acela cu oameni veseli, cu pîine adevărată și cu vin adevărat, *cu de toate,* și poate într-o zi, dacă-l ajută norocul, avea să ajungă chiar la el acasă.

Oamenii aveau case, unii aveau case mari, adevărate palate, alții case mai mici, iar alții case mici, mici de tot, colibe fragile pe care, văzîndu-le, te mirai că nu le răstoarnă vîntul. Lor, oamenilor oacheși, nu le trebuiau case, ei nu aveau nevoie de case. Căruța lungă, cu coviltir, caii, măgarii sau catîrii, și cortul. Atîta le era deajuns, atîta și nimic mai mult. Ocoleau mările, colindau țările, munceau, cîntau, jucau. N-aveau nimic cu nimeni. Nu doreau nimic de la nimeni. Însă războiul... războiul avea ceva cu ei. Războiul dorea ceva de la ei. De fapt, ceea ce dorise războiul de la ei, în bună parte, și luase. Mai mult de șaizeci din cele o sută de suflete ale șatrei fuseseră răpite de moarte. Iar moartea acum, asupra lor, n-o trimisese întîmplarea, ci războiul.

Mulți cîini muriseră în iarnă și îndată ce muriseră fuseseră sfîșiați în bucăți de ceilalți și mîncați. Acum, cînd în sfîrșit venise primăvara, mai rămăseseră în viață cinci cîini, cinci și cu Rob șase. Erau trei cîini și trei cățele. Pentru ei primăvara venise cu soare, cu iarbă proaspătă și deasă, dar și cu fierbințeli. Cei trei, toată ziua se țineau landră după cele trei, se încăierau, se băteau, se mușcau, își făceau răni adînci și ajunseseră să fie toți plini de sînge. Uitau de foame ceasuri de-a rîndul, însă, cînd stomacurile goale le aduceau aminte, plecau pe cîmpurile nesfîrșite din jurul povîrnișului cu hrube. Dacă o luau spre crîng însemna că au adulmecat într-acolo iepuri și-au plecat să-și încerce norocul la vînătoare. În crîng iepurii erau puțini. Cea mai mare parte a lor se mutaseră în stuhărișurile pustii mai dinspre miazăzi. De cele mai

multe ori cîinele Rob o apuca de unul singur spre răsărit sau spre miazănoapte. Prin aceste părți ale pustiului pămîntul era galben-roșcat, amestecat cu nisip și pe alocuri chiar cu pietriș. Aci cîmpul, pînă departe, era plin cu mușuroaie mari de cîrtițe. Întinderea aceea era o adevărată împărăție a mușuroaielor de cîrtițe. Ceilalți cîini ai șatrei simțeau încotro a apucat-o Rob și se încîrduiau și ei după el. Odată ajunși în locul cu mușuroaiele miroseau într-o parte, miroseau într-alta și se așezau pe labe, la pîndă. Cîinii se lipeau cu pîntecul de pămînt, deveneau una cu pămîntul și erau toți parcă numai ochi, să vadă, și parcă numai nări, să miroase. Prin țesătura meșteșugită a galeriilor subterane umbla o cîrtiță, după cîtva timp se oprea sub un mușuroi și încerca să lărgească galeria pentru a străbate mai departe. Vîrful mușuroiului se mișca. O dată. De două ori. Pînă să apuce mușuroiul să se miște a treia oară, Rob se năpustea asupra lui, din două-trei lovituri date cu laba, iar uneori dintr-una singură, mușuroiul era risipit și cîrtița prinsă bine cu colții de ceafă. De aci înainte totul devenea joacă. Rob se depărta de mușuroi cu cîțiva pași. Ridica botul și zvîrlea animalul negru și orb în sus. Cîrtița cădea la pămînt. Năucă, se zbătea, alerga în toate părțile, căuta mușuroiul din care fusese smulsă pentru a ajunge iarăși în galeriile subterane. Rob o apuca încă o dată de ceafă și încă o dată o arunca în sus. Cîrtița continua să se zbată, continua să trăiască, continua să bîjbîie căutîndu-și mușuroiul. Rob se sătura de joacă ori, poate, nu-i mai da pas foamea. O mirosea, o prindea între dinți, o murseca pînă o făcea zob și-o mînca. După aceea își lingea buzele, căuta prin apropiere alt mușuroi proaspăt, se așeza lîngă el și începea o altă pîndă. Cîrtițele erau destul de greu de vînat și aveau gust urît, însă cîinii șatrei — de altfel ca și oamenii șatrei — treceau, de nevoie, peste aceste neajunsuri.

Salvarea cîinilor șatrei, în această primăvară venită destul de tîrziu, o adusese mușuroaiele, sutele și miile de mușuroaie de cîrtițe. Cîinilor le trecuse întîia oară prin cap, de cum se topise zăpezile, că ar putea vîna cîrtițe, că s-ar putea vîna cîrtițe, că s-ar putea hrăni cu ele. Văzîndu-și cîinii vînînd cîrtițe și hrănindu-se cu ele, oamenii oacheși se hotărîseră să încerce și ei. Mai bine să mănînce orice decît să moară de foame și, la urma urmelor, de ce n-ar fi cîrtițele bune de mîncat ?

Luară cazmale — aveau destule la căruțe — porniră spre cîmpul de mușuroaie și acolo se puseră la pîndă. Mișca un mușuroi, omul se repezea, înfigea cazmaua la temelia mușuroiului și o dată cu pămîntul clisos și nisipos arunca afară și cîrtița. Șătrarii, chiar cei tineri de tot, nu se jucau cu cîrtițele. Cum le prindeau, le și înțepau după ceafă, le luau de picioare și le aruncau într-o căldare. Spre prînz truda de a vîna cîrtițe se isprăvea și oamenii se întorceau la hrube cu ceea ce prinseseră. Aci cîrtițele erau jupuite. Aveau pielea moale, neagră ca smoala, catifelată. Pieile erau sărate, întinse pe sfoară, să le usuce soarele și vîntul. Cînd se vor reîntoarce dincolo de fluviu, spre miazăzi, le vor vinde în primul oraș din cale cu preț bun. Cu banii cîștigați de pe urma acestor piei de cîrtiță vor cumpăra pîine, pîine adevărată, carne adevărată, zarzavaturi adevărate. Dincolo de fluviu, spre miazăzi, se găsesc încă de toate. Războiul se abătuse și pe acolo, însă mai mult în trecere și se putea întîmpla ca și acum lucrurile să se petreacă la fel. Tunurile se auzeau gemînd spre răsărit și spre miazănoapte. Spre miazăzi era liniște, *era încă liniște.* Dar cît avea să mai țină liniștea ? Nu știa nimeni. Și dacă nu știa nimeni, nu știa nimeni.

Sătui, și uneori chiar prea sătui de iepuri ori de cîrtițe, cîinii se întorceau iarăși la fierbințeala feme-

lelor, iarăși se încăierau, iarăși se mușcau pînă la sîngerare.

Oamenii oacheși se hrăneau cu iepuri, cel mai adesea cu cîrtițe. Ciorba de carne de cîrtiță era chiar gustoasă dacă se arunca în oală ardei, ceapă, usturoi...

— Viața a devenit nesuferită în hrube.

— Iarna nu se mai întoarce.

— Mîine dimineață întindem corturile.

Cîntînd, își întinseră corturile. Erau atît de veseli, încît nu lăsară toată ziua din mîini cobzele, viorile, flautele, cimpoaiele. Dacă urșii n-ar fi fost tăiați și mîncați, i-ar fi pus acum să joace și urșii ar fi jucat. Dar urșii nu mai trăiau, cum nu mai trăiau nici caii, nici măgarii, nici catîrii șatrei, cum nu mai trăiau o mare parte din oamenii pe care îi avea șatra cînd i se poruncise să se așeze aci, și *să nu se miște de aci orice s-ar întîmpla.*

Adormiră tîrziu și dormiră pe rogojini. Dedesubtul rogojinilor se afla pămîntul tare, nisipos. Și iarba verde, proaspătă. Aerul era curat, fără pic de praf, fără urmă de miros.

După luni și luni de zile oamenii oacheși scoseseră în ziua aceea viorile și flautele, cobzele și cimpoaiele, fluierele și cobzele, și cîntaseră, cîntaseră tot ce nu cîntaseră o iarnă întreagă. Iar cîntecele lor cu vorbe sau fără vorbe erau toate pline de jale pentru cei morți peste iarnă și pline de bucurie pentru ei, pentru cei ce scăpaseră cu viață și se aflau iarăși în fața corturilor... în fața corturilor și nu în hrube... nu în hrube...

— Viața noastră... Corturile... Caii, măgarii și catîrii... Uneltele noastre de lucru, viorile, cobzele și cimpoaiele noastre...

Uj Hoțul se strîmbă la toți. După ce i se păru că a speriat șatra cu vorbele lui, adăugă :

— Și harapnicele noastre. Și cuțitele noastre. Și ele fac parte din viața noastră... și ele.

Oamenii tăcură. Unii își aprinseră lulele și scuipară cu dispreț. Uj Hoțul se ridică, înălță harapnicul și pocni de cîteva ori din el. Nimeni nu-l băgă în seamă. Atunci măruntul Uj Hoțul strigă mînios :

— Cum de nu vă e frică de mine ? Eu sînt mai-marele vostru... Eu sînt... Eu, și nu altul... Eu... eu...

Oamenii oacheși tăcură, fumară și se gîndiră mai departe la primăvara care în sfîrșit venise, la nevoile și la necazurile lor. Mărunțelul își ieși din fire. Aproape răcni :

— Cum ?... Nu-mi răspunde nimeni ?... Chiar nimeni ?...

Cel mai mare dintre fiii răposatului Him bașa era Antos. Nu era nici înalt, nici mărunt, nici gros, nici subțire. Era însă cel mai tăcut din șatră, așa de tăcut încît mulți nu-l auziseră niciodată vorbind. Se uită la Skander, cel de al doilea fiu al lui Him. Acesta clipi des din ochi. Atunci Antos se ridică și zise :

— Eu îți răspund, Uj Hoțule, eu îți răspund și te sfătuiesc să-ți lași ifosele, și să ne dai pace. Avem nevoie de pace și te sfătuiesc să ne dai pace. Altfel...

Uj Hoțul se năpusti asupra lui Antos. Aruncă harapnicul și scoase cuțitul scurt și lat care tăia ca briciul. Vru să lovească. Antos îl pocni cu pumnul în bărbie. Uj Hoțul se ținu bine și trecu iarăși la atac. Acum Antos îl lovi cu dosul mîinii peste gură. Dinții lui Uj Hoțul troznird și cîțiva se rupseră. Antos nu-l iertă. Îl apucă de subsuori și-l aruncă la cîțiva pași. Uj Hoțul căzu cu fața în iarbă. Înainte de a apuca să se ridice, Antos se duse la el și-l izbi de cîteva ori cu picioarele în coaste.

— Potaie ! Să nu te mai prind că te legi de oameni, că-ți sucesc gîtul, auzi ? Îți sucesc gîtul !

Rămaseră mirați cu toții, însă cel mai mult se miră Matahala.

— Ia te uită ce dă din el !... Ia te uită...

Antos îi aruncă o privire cruntă. Matahala se trase în cort. Tinerii se apucară iarăși să cînte. Însă acum cîntecele erau întocmai ca niște păsări cu aripile ciumpăvite, abia se tîrau. Dar cîntecele, chiar așa schiloade cum erau cîntate, rămîneau totuşi cîntece.

Liniște era în cer și liniște era și pe pămînt.

Cîntă, omule, cît ești viu, cîntă,
Nu te gîndi nici o clipă la moarte,
Moartea e departe, departe,
Cîntă, omule, cît ești viu, cîntă.

Văzduhul începu să tremure. Peste cîteva clipe se apucă să vuiască. Șătrarii acoperiră focurile cu nisip. Acoperite, focurile muriră. O dată cu focurile muriră și cîntecele. Și o dată cu cîntecele muri parcă ceva și în inima fiecărui om care se afla acolo, în mijlocul pustietății.

Un pîlc de avioane de bombardament se apropie și trecu repede chiar pe deasupra hrubelor și a corturilor întinse de curînd. Avioanele nu se văzură, însă văzduhul vui vreme îndelungată și înainte ca vuietele să se stingă se auziră explozii puternice. Era ca și cum s-ar fi dărîmat cerul întreg asupra pămîntului. Dar cerul — spre care mulți se uitau — rămînea neclintit.

Lisandra ieși din cort, urcă fără grabă povîrnișul și se pierdu în străveziul nopții, dincolo de el. Goșu se uită lung după ea... se uită... se uită pînă n-o mai văzu. Șatra îl privea și se aștepta să pună mîna pe harapnic, să-i ia urma, s-o ajungă și s-o aducă înapoi lovind-o și tîrînd-o de coade. Și într-adevăr, Goșu se sculă în picioare, dar nu pentru a se duce după Lisandra. Făcu numai cîțiva pași și se așeză lîngă focul stins și el și acoperit cu nisip al lui Antos. Acum avioanele, întorcîndu-se din misiune, zguduiau iarăși văzduhul frămîntîndu-l și fărîmîndu-l cu elicele. Goșu întinse mîna și zise :

— Antos, știu că tu mai ai ceva tutun, *tutun adevărat*. Ești singurul din șatră care ai mai păstrat ceva tutun adevărat pe fundul pungii tale. Dă-mi cîteva fire să trag măcar un fum de tutun... un fum de tutun adevărat.

— Dă-i, fiule, dă-i, spuse Oarba care stătea stîrcită în umbră, lîngă cort. Dă-i negreșit, pentru că azi *pentru Goșu* e o zi mare... O zi mare, fiule...

Avioanele trecură iarăși în stol pe deasupra hrubelor și a corturilor. Se depărtară. Zgomotele se stinseră. Văzduhul amuți cu totul. Antos spuse :

— Dă-mi pipa, Goșule, am să ți-o umplu cu tutun, cu tutun adevărat...

Goșu îi întinse pipa. Antos o luă și i-o umplu cu tutun. Goșu scăpără cu amnarul. Se aprinse o scamă de iască. Cu măruntul sîmbure de foc Goșu își aprinse luleaua. Un miros puternic de tutun — de tutun adevărat -- începu să plutească lin în jurul corturilor și printre corturi. Șătrarii întindeau gîtul și sorbeau cu nesaț aerul care mirosea din ce în ce mai mult a tutun, a tutun adevărat... a tutun adevărat...

Nu trecu mult și Lisandra se arătă pe creastă și apoi pogorî povîrnișul pe lîngă hrube. Ajunsă lîngă cortul lui Goșu, care pe jumătate era și al ei, se opri și cu cea mai liniștită voce din lume îi spuse bărbatului :

— Goșule, l-ai omorît pe Ariston. Nu credeam că tu vei avea curajul să-l omori pe Ariston, dar l-ai omorît .. l-ai omorît... Și încă cu cuțitul...

Goșu parcă nu se sinchisi de spusele Lisandrei, trase cîteva fumuri de tutun și abia după aceea răspunse :

— I-am omorît acum, către seară. Mă plimbam printre mușuroaie. Mersesem spre răsărit, mersesem, și tocmai cînd mă gîndeam să mă-ntorc, am dat peste Ariston. Sta lungit pe iarbă. Cînd m-a văzut s-a ri-

dicat în picioare şi mi-a spus : „Goşule, nu mai pot îndura. Mi-ai spart ochiul, m-ai lăsat chior şi eu încă nu ţi-am plătit, încă nu m-am răzbunat. Hai să ne batem acum, aici. *Să ne batem pînă moare unul din noi*". „Să ne batem", i-am spus. Şi ne-am bătut. Nu prea mult, dar ne-am bătut. Ariston era fără vlagă. Parcă bolise timp îndelungat. Mă jucam cu el şi-l înţepam uşor, nu ca să-l omor, ci numai aşa, să-l întărît. Parcă îşi ieşise din minţi. Nici nu mai ştia ce face. Sărea cînd pe un picior, cînd pe altul şi, deodată, tocmai cînd mă aşteptam mai puţin, s-a repezit în cuţitul meu. N-am putut să-l feresc la timp şi n-am mai avut ce face. A căzut. Şi pentru că tot intrase cuţitul în el, i l-am înfipt mai adînc, în piept, ca să nu se chinuie. *Am înţeles că voia cu orice chip să moară şi l-am ajutat să moară.* Dacă eu aş fi voit să mor, Ariston m-ar fi ajutat. La urma urmelor, era băiat bun, ba chiar tare bun ! Tare bun ! Şi grozav de rău îmi pare că l-am omorît ! Dar dacă el a vrut... dacă el a vrut...

Antos, pe care acum şatra, sau ceea ce mai rămăsese din şatră, începuse să-l considere mai-mare, lăsă buza.

— Băiat bun ! Băiat tare bun ! Dacă era atît de bun cum spui, de ce l-ai omorît ? Chiar dacă el voia să moară, puteai să nu-l omori.

— Ştii bine, zise Goşu, ştii bine... Lisandra... Dacă n-ar fi fost la mijloc Lisandra, n-aş fi avut nimic cu Ariston. Dar eu i-am spus-o lui Ariston, şi nu numai o dată, i-am spus-o limpede că dacă se mai ţine scai de Lisandra îl omor. Se lăuda că o să mă omoare el pe mine, dar pînă la urmă l-am omorît eu pe el. Aproape fără nici o osteneală l-am omorît. Şi trebuie să fiu drept : poate că totuşi nu-l omoram, dacă el nu-mi cerea să-l omor. Dar el mi-a cerut să-l omor. Şi dacă mi-a cerut să-l omor, l-am omorît. Era

la mijloc povestea cu Lisandra... L-am omorît fără osteneală...

— L-ai omorît fără osteneală ! zise Lisandra. Cum să nu-l omori ? Se bolnăvise. Mîncase prea multă carne de cîrtiță și se bolnăvise. Nu mai avea pic de putere în el. Pic de putere nu mai avea în el...

Antos grăi :

— Să mergem să-l aducem aici. Dar cum să-l aducem ? Mortul, ca orice mort, e greu.

— Goșu l-a omorît, zise Lisandra, Goșu să-l ia la spinare și să-l aducă pînă aici... Goșu, nu altcineva... Goșu !

Vestea că Goșu l-a omorît pe Ariston se răspîndi ca fulgerul. Oamenii se adunară în fața cortului lui Goșu. Ucigașul nu se sinchisi. Rămase mai departe așezat turcește pe iarbă și continuă să fumeze tutun, tutun adevărat. Tutunul cu care Antos îi umpluse pipa era grozav de bun. Avea un miros dulce, de tutun de Macedonia, cum el nu mai fumase de multă vreme. Fumul avea o aromă ciudată, nemaipomenit de plăcută, ușor adormitoare.

Prin pînza subțire de fum care plutea în jurul lui Goșu se auzi un bîzîit ușor. Șatra tresări. Apăreau iarăși pe lîngă corturile șatrei și chiar în corturile șatrei muștele mari, grase și verzi și muștele mari, grase și galbene, care pieriseră o dată cu venirea frigului, *muștele de război*. Șatra tresări și se înfioră. În timpul lungii și asprei ierni care trecuse, muriseră toate vitele șatrei — de frig și de foame — și tot de frig și de foame muriseră mai mult de jumătate din oamenii șatrei. Iar muștele de război, muștele grase care răspîndeau în jurul lor un miros atît de urît, atît de respingător trăiseră, supraviețuiseră. Acum reînviaseră și dădeau asaltul asupra oamenilor șatrei. De acum înainte aveau să-l dea mereu și mereu, mereu și mereu...

Peste bîzîitul ușor al *muștelor de război* veni și cu totul pe neașteptate la acest ceas de seară geamătul tunurilor. Geamătul venea dinspre răsărit, ca un val uriaș, ca un val uriaș și nevăzut a cărui rostogolire nu se afla pe lume putere să-l oprească. Și tot ca un val uriaș și nevăzut se rostogolea peste nesfîrșirile pustii, peste hrube și peste corturi, geamătul tunurilor dinspre miazănoapte.

— Să mergem să-l aducem pe Ariston, spuse careva din întunericul subțire al serii.

— Să mergem... Să mergem...

Lisandra o luă înainte, să arate drumul. Îi urmă-i se încîrdui aproape întreaga șatră. Goșu, îmbătrînit parcă dintr-o dată, mergea abia tîrșindu-și picioarele, cu capul în jos. Pe lîngă Goșu călca tot atît de abătut cîinele Rob. Ceilalți cîini trecură înainte oamenilor. Acum alergau, se întorceau pe lîngă oameni, alergau din nou, însă păstrau cu toții aceeași cale, calea ce ducea drept spre locul unde fusese omorît Ariston. Cînd se apropiară de trupul mortului, cîinii, ațîțați de mirosul de mort, se năpustiră spre locul crimei, unde, încăierîndu-se între ei, începură să lingă sîngele risipit pe pămîntul nisipos, plin de mușuroaie. Rob se smuci dintre oameni, sări înainte, ajunse la mort, îl mirosi și îi linse cu gingășie obrazul.

Pe cînd Ariston trăia, cîinele Rob se ducea deseori la el. Ariston îl primea cu prietenie, îl scărpina între urechi și-i săruta botul. Acum Ariston era mort, iar cîinele, care știa ce este viața, dar știa și ce este moartea, înălță capul spre cer și urlă iarăși prelung, a pustiu și a moarte. Pustiul era în jurul lor, al tuturor, iar moartea era și ea pe aproape, îl răpise pe Ariston și poate, acum, aștepta să mai răpească pe careva...

Lisandra se uită la oamenii oacheși care erau cuprinși cu toții de tăcere, se uită la cîinii care acum se potoliseră și lingeau sîngele închegat, se uită la trupul nemaipomenit de frumos al mortului și se uită

și la Goșu. Zise încet, încet de tot, de parcă ar fi șoptit arzătoare cuvinte de iubire :

— Tu l-ai omorît tu să-l duci la spinare, Goșule, tu să-l duci în spinare pînă la corturi, Goșule. Cum ai avut putere să-l omori, tot așa acum trebuie să ai putere să-l duci la spinare pînă la corturi, Goșule.

— Am să-l duc, zise simplu Goșu. Am să-l duc la spinare pînă la corturi... Pentru că... Pentru că, dacă l-am omorît, l-am omorît și gata. Acum, că l-am omorît, o să-l duc...

Șătrarii se dădură la o parte, făcîndu-i loc. Goșu ieși în față, ajunse lîngă mort și-i aruncă o privire. Mortul, lungit pe pămîntul pietros și nisipos, se odihnea parcă, cu ochii deschiși și sticloși spre cer. Barba-i neagră și încîlcită și pletele lungi, negre și lucioase și ele, făceau ca înfățișarea lui să fie de o rară frumusețe și în același timp de o și mai rară bărbăție. Fascinat parcă, Goșu se uita la mort, și cu cît se uita la el, cu atît s-ar mai fi uitat. Ariston fusese un bărbat tînăr. Și el, Goșu, îi omorîse tinerețea. Ariston fusese un bărbat frumos. Și el, Goșu, îi omorîse tinerețea și frumusețea. El, Goșu, îl omorîse pe Ariston... îl omorîse pe Ariston... îl omorîse pe Ariston... Acum, dacă ar putea, i-ar da îndărăt lui Ariston viața pe care i-o luase, tinerețea pe care i-o ucisese cu cuțitul. Dar unde era cuțitul cu care îi ridicase lui Ariston sufletul ? A, da... Era la Lisandra... O să i-l ceară mai pe urmă. Cînd mai pe urmă ? Auzi glasul limpede și mieros al Lisandrei :

— Hai, Goșule, ia-l la spinare, Goșule, nu te mai codi, Goșule. Ia-i la spinare, și du-l pînă la corturi, Goșule...

Ferindu-se să nu se umple de sînge, Goșu îngenunche lîngă mort, îl trase lîngă el, îl întoarse, îl luă la spinare și, icnind, se ridică.

Mortul era greu, era mult mai greu decît își închipuise Goșu că ar putea să fie, iar drumul de în-

toarcere i se păru lung, lung de tot, nesfîrşit de lung. Tunurile gemeau spre răsărit și acum gemeau și către miazănoapte. Șatra parcă nu le-ar fi auzit. Mergea încet după Goşu și după Ariston. Șatra mergea încet după ei doi, de parcă amîndoi ar fi fost morţi. Goşu însă era viu, mergea încet, dar mergea pe picioarele lui, iar Ariston era mort și o mare parte din sîngele care îi clocotise în vine cu puţin mai înainte i se scurse în pămîntul nisipos. Ariston era mort și se întorcea la corturi purtat la spinare de Goșu, adică tocmai de omul care îl omorîse. Acum Ariston nu mai era Ariston. Acum Ariston era mortul șatrei și, dacă era mortul șatrei, șatra avea să hotărască unde va fi el îngropat, cum va fi el îngropat și cînd anume.

Tunurile gemeau și parcă acum gemeau în toate cele patru colţuri ale lumii.

Alimut zise :

— Ariston nu mai aude tunurile. Acum Ariston nu mai aude nimic, dar nimic, nimic... După ce moare omul nu mai spune nimic şi nu mai aude nimic.

Către Antos, fratele lui mai mare, vorbise. Dar acesta nu se osteni să-i răspundă. De fapt, Antos îl dispreţuia. Him başa îl iubise prea mult. Him başa îl iubise prea mult pe Alimut, și de la venirea pe lume a lui Alimut, pe ei, ceilalţi patru, nu-i mai lua în seamă, nu ţinea socoteală de ei, era ca şi cum ei n-ar fi existat.

Cîinele Rob se ţinea după Goșu, care era viu, şi după Ariston, care era mort, și pe care-l ducea la spinare Goşu, și mirosea și lingea picioarele mortului... numai picioarele mortului... numai picioarele mortului...

Goşu gîfîia.

— Hai, Goşule, ține-te bine, Goșule... Tu l-ai omorît pe Ariston, tu să-l duci la spinare, Goşule...

Îndoit, purtînd pe spate trupul mort și greu al lui Ariston şi înjurînd printre dinți, Goşu abia se tîra. În apropierea corturilor două mogîldețe aşteptau falnicul alai. Una era voinică, grasă și înaltă, cea de-a doua, măruntică și pirpirie. Rob se rupse de alai, trecu pe lîngă ceilalți cîini ai șatrei și se repezi ca turbat asupra mogîldețelor. Matahalei îi rupse fusta veche de stambă și-i mușcă adînc șoldul. Lui Uj Hoțul îi înfipse colții în umăr. Cine știe cît i-ar fi mursecat cîinele Rob pe amîndoi, dacă muierile șatrei n-ar fi sărit să-i scape cu lovituri de dîrjale.

Ajuns la corturi, lîngă căruțele lungi, cu coviltir, Goşu îngenunche din nou și se despovără. Alții luară trupul greu al lui Ariston și-l duseră pe brațe în cort.

Spre răsărit, acum, tunurile băteau într-una și băteau într-una și către miazănoapte. În corturi nu dormea nimeni. Cîțiva ațipiră, însă de adormit nu izbutiră nici ei să adoarmă.

Văzduhul era înalt și limpede, iar pămîntul era acoperit fie de nisip, fie de vaste întinderi verzi în care iarba abia răsărită era proaspătă și grasă, tocmai bună de păscut. Tocmai bună de păscut, dar cine s-o pască ? Caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră de cu iarnă. Carnea lor fusese mîncată de oamenii flămînzi ai șatrei, oasele lor roase de cîini și pe urmă aruncate pe cîmpurile din jurul povîrnișului cu hrube. Careva propuse :

— Să-l îngropăm chiar astă-seară. Noaptea e caldă şi pînă mîine dimineață e mult. Dacă nu-l îngropăm acum, bietul Ariston o să înceapă să miroase urît.

— Toți morții, dacă nu sînt îngropați la timp, încep să miroase urît.

— Nu, zise Lisandra, nu se poate, eu mă împotrivesc. Eu zic să-l îngropăm pe Ariston mîine dimineață, după ce-o răsări soarele. Trebuie să-l mai vedem o dată, în lumină, că pe urmă n-o să-l mai vedem nici unul din noi, niciodată.

Oarba își dădu cu părerea :

— Omul se cuvine să fie îngropat mîine dimineață, pe lumină, nu acuma noaptea, pe întuneric. Pe întuneric se îngroapă numai tîlharii.

Cîțiva rîseră, iar unul dintre aceștia zise :

— Pentru tine, maică Sina, ziua e tot una cu noaptea și noaptea e tot una cu ziua, pentru că tu nu mai vezi nimic. Și dacă nu mai vezi, nu mai vezi !

— Dar de unde știi tu ce văd sau ce nu văd eu ?

— Oarba are dreptate. Nu putem ști. Și dacă nu putem ști ar fi mai bine să nu mai vorbim.

Văzînd cîteva fete prin apropiere, Lisandra le spuse :

— Aș vrea să veniți mîine dimineață cu mine pe cîmp să mă ajutați să culeg viorele. Au răsărit viorelele și mi-ar place să acopăr trupul lui Ariston cu viorele...

Fetele îi întorseră spatele, nu-i răspunseră. Una bondoacă i-o zise de la obraz :

— De ce să culegem viorele pentru Ariston al tău ? Cît a trăit, Ariston nici nu s-a uitat la noi. A trăit cu tine, muiere măritată. Culege-i tu viorele. Culege-i cîte vrei. Culege-i cîmpul întreg dacă poți... Dar n-o să poți... N-o să poți... Sîc !

Către ziuă tunurile tăcură un timp. Însă după ce răsări soarele, se apucară iarăși să geamă, tot mai tare parcă, și tot mai aproape.

Flăcăii șatrei îi săpară lui Ariston o groapă adîncă în pămîntul moale, văros. Îl întinseră, așa îmbrăcat și plin de sînge cum era, pe fundul gropii. Lisandra îi acoperi obrazul și pieptul cu flori și apoi împinseră peste el bulgări și pietre.

— Să-ți fie somnul lin, Aristoane !

— Să-ți fie țărîna ușoară, Aristoane !

Goșu tăcu. Privi la tot ce se petrecea cu trupul mort al lui Ariston, dar de vorbit nu vorbi nimic, nu

scoase din gură nici un cuvînt. Se întoarse la cort cu Lisandra. Cînd rămaseră singuri o întrebă :

— Parcă aveai un cuțit... Cuțitul acela cu care eu... Acolo... Cînd l-am întîlnit pe Ariston... Cuțitul acela parcă rămăsese la tine...

— Nu te mai milogi degeaba, Goșule. Cuțitul acela e la mine, și-o să rămînă la mine... O să-mi trebuiască...

— Să mă omori pe mine ?

— Pe tine... pe mine... O să văd eu... O să mă hotărăsc eu.

Tunurile gemeau spre răsărit și gemeau și către miazănoapte. Erau încă departe, departe și avea să mai treacă timp pînă cînd războiul avea să ajungă aici, lîngă hrube și lîngă corturi.

Avea să mai treacă timp ?

Poate nu mai avea să treacă timp.

Poate tocmai sosise timpul...

Cu totul pe neașteptate, văzduhul țiui. Trei avioane sprintene, negre, veneau șuierînd și la mică înălțime dinspre răsărit. Trecură ca vîntul pe deasupra hrubelor și pe deasupra corturilor abia întinse ale șatrei. Îndată după ele țîșniră parcă din chiar inima văzduhului alte trei avioane. Acestea erau albe ca făina și nu încăpea îndoială că le fugăreau pe cele dintîi.

În văzduh tocară niște mitraliere și îndată le răspunseră, tot tocînd, mitraliere cu altfel de sunet.

Avioanele negre începură să ia înălțime, făcură un viraj strîns și se întoarseră. Cele albe nu le dădură răgaz. Se ridicară aproape vertical și deschiseră focul sub pîntecele lor ușor bombate. Unul din cele trei avioane negre se clătină, se apucă să se legene în aer de parcă ar fi fost beat și se prăbuși la numai cîteva sute de pași de îngrămădirea de corturi. Căzu, izbi pămîntul, se sfărîmă, însă de luat foc nu luă. Avioanele albe se îndepărtară, vesele parcă, spre răsărit, cele două, negre, către apus.

Oamenii, care în timpul scurt în care se petrecuseră toate acestea rămăseseră vrăjiți parcă, cu privirile spre cer, văzură că acum *războiul a ajuns și la ei,* lîngă grotele în care iernaseră, lîngă corturile pe care abia le întinseră peste iarba grasă și deasă adusă în dar de soare, de pămîntul mustos și de primăvară. Nimeni nu dădu nici o poruncă, pentru că de la moartea lui Him bașa în șatră nimeni nu asculta de nimeni, dar acum se auziră strigînd cu toții aceleași cuvinte :

— Acolo... Acolo sub sfărîmături se află un om...

— Poate se află doi...

Alergară... Alergară... Ajunseră...

Avionul de vînătoare, care cu numai cîteva minute în urmă era atît de suplu, atît de sprinten și atît de frumos în văzduh, devenise, prin simpla lui ciocnire cu pămîntul, o grămadă informă. Rareori se întîmplă ca un avion care se prăbușește și se lovește de pămînt să nu ia foc și să nu facă explozie. Cazurile de acest fel sînt socotite adevărate minuni. Acum, în fața oamenilor oacheși se petrecu o asemenea minune.

— Hai, zise blajin Antos, hai să scormonim printre sfărîmături, poate se află niscaiva oameni care să aibe nevoie de ajutorul nostru.

Căutară. Nici nu căutară prea mult. Pilotul — un băiețandru de nici douăzeci de ani, — zăcea, mort ori poate numai leșinat, printre sfărîmături. Îl traseră afară cu băgare de seamă, să nu-l vateme, și-l întinseră pe iarbă. Purta haine de preț, și trei sau patru decorații lucitoare erau prinse de haină.

Bărbații se traseră mai deoparte. Pilotul avea fața bălană și părul blond, aproape auriu. Oarba se apropie de el și se apucă să-l pipăie.

— E viu, zise, e viu și s-ar putea să nu aibe o vătămătură prea mare... dar... *să vedem... să vedem mai departe.*

Ajunse la picioare. Spuse cu mîhnire :

— Și-a frînt picioarele... Între glezne și genunchi... Cam pe la jumătate... Trebuie dus la corturi, cu băgare de seamă... cu cea mai mare băgare de seamă.

Îl întinseră pe-o spărtură de aripă. Tînărul era cald, respira și avea fața grozav de chinuită. La corturi puseră targa improvizată pe iarbă.

— Și acum, întrebă Antos, acum ce facem cu el ?

— Să-l lăsați în seama noastră, răspunse Oarba, și-o să-l îngrijim.

Aduseră apă rece de la izvor, îl descheiară la piept și-l udară. Băiețandrul se trezi și începu să geamă înfundat și să se strîmbe. Abia după ce gemu de cîteva ori clipi des din ochi și luă seama că se află *între niște corturi și între niște oameni oacheși.* Atunci, aproape fulgerător, ochii i se umplură întîi de mirare și numaidecît i se umplură și de spaimă. Începu să se agite. Oasele frînte ori numai crăpate îl durură. Se schimonosi și mai tare, și se apucă să bolborosească într-o limbă pe care nici unul din oamenii oacheși nu o cunoștea. Pilotul vorbi multă vreme singur, cu plîns, cu sughițuri și cu spaimă, cu foarte multă spaimă. Știa că vorbele lui rămîneau neînțelese de oamenii oacheși, el totuși vorbea mai departe, pentru că simțea o nevoie adîncă să vorbească... să cîștige timp... să vorbească...

Pînă la urmă, oamenii oacheși înțeleseră totuși ceva și anume că pe băiatul căzut din văzduh îl cheamă Arne și că el se teme să nu fie chinuit ori chiar ucis, în acest ținut pustiu, între aceste corturi ciudate. Ca să facă să-i piară spaima, oamenii oacheși rîseră cu hohote și dădură semne de prietenie. Omul se mai liniști puțin, însă frica nu-i pieri din ochi. Hohotele de rîs le luă drept batjocură tînărul pilot, iar semnele de prietenie le înțelese pe dos. O femeie, care cu numai cîteva zile înainte născuse, zise :

— Lăsaţi-mă pe mine, să încerc să scot frica din el.

— Ce-ai să faci ?

— Nu mare lucru... O să vedeţi...

Se apropie de tînărul întins pe targă, se descheie la piept şi îşi scoase la vedere sînii mari, arămii şi pietroşi, cu sfîrcuri roşii. Sfîrcul unei ţîţe îl vîrî între buzele copilului — era un băiat negricios, cu ochii neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri — care se apucă îndată să sugă cu lăcomie. Sfîrcul celeilalte ţîţe îl arătă pilotului.

— N-avem nimic cu tine, n-o să te omorîm, n-o să-ţi facem nici un rău... nici un rău...

Pilotului tot nu-i trecea frica. Muierea cu sîni mari îşi dete copilul alteia care se tot învîrtea pe lîngă ea, rugînd-o să-l ţină cîteva clipe, se aşeză lîngă targă şi îşi puse mîna ei aspră, neagră şi noduroasă pe fruntea albă a necunoscutului. Spuse :

— Nu arde, nu l-au apucat încă fierbinţelile.

Acum tînărul îi surîse cu un surîs larg. Muierea băgă de seamă că avea în gură dinţi de aur, *numai dinţi de aur*. Şi deodată se cutremură. Tînărul începu să plîngă.

— L-or fi durînd picioarele rupte, spuse Skander.

Oarba, care nu se depărtase de băiatul căzut din cer, murmură :

— L-or fi durînd şi picioarele, dar plînsul lui are ca izvor ruşinea. A plecat de-acasă să ducă în lume moartea şi prăpădul şi să omoare oameni, şi acuma el a încăput pe mîna unor oameni necunoscuţi, nişte oameni săraci şi necăjiţi ca noi. Şi noi — noi toţi — în loc să ne repezim asupra lui, să-l jefuim de haine, nu ştim ce să-i mai facem să-i intrăm în voie.

Oamenii tăcură. Tînărul necunoscut plînse mai departe. Plînse... Plînse...

Uj Hoţul zise rînjind :

— Dar cine ți-a spus ție, Oarbo, că noi vrem să-i intrăm în voie și că n-o să-l jefuim ? A ? Cine ți-a spus ?

Oarba tăcu, însă Skander îl și luă de chică. Îl săltă în sus, îl legănă cîteva clipe și-l aruncă ceva mai departe, în iarbă.

— Tu, Uj Hoțule, tu să nu vorbești așa cu mama, că te zdrobesc.

Uj Hoțul se ridică, plecă, se întoarse cu fața spre cort :

— Ai să mi-o plătești, Skander, ai să mi-o plătești cu vîrf și-ndesat... Cu vîrf și-ndesat ai să mi-o plătești, Skander...

— Bine, bine, am să ți-o plătesc, îi răspunse acesta. Cînd vrei tu și cum vrei tu...

Al doilea fiu al lui Him bașa își arătase puterea, însă acum șatra nu se mai mirase.

Matahala se uitase tot timpul la pilotul cu păr de aur și cu obrazul alb ca laptele și se vedea cît de colo că-i lasă gura apă. Ah !... ce l-ar mai fi iubit !... Ce l-ar mai fi iubit !... Se întoarse către bărbații șatrei care se aflau acolo :

— Dați-mi-l mie în grijă pe puișorul ăsta pînă mîine dimineață, numai pînă mîine dimineață.

Skander îl privi pe Antos și-l întrebă :

— Frate, îi răspunzi tu, oi mă lași să-i răspund eu ?

— Răspunde-i tu.

— Să nu te atingi de om — îi spuse Skander nevestei lui Uj Hoțul — nici tu, nici bărbatu-tău să nu vă atingeți de omul ăsta !

Matahala se repezi la Skander. Toți se așteptau să-l lovească, să-l zgîrie, să încerce să-i scoată ochii. Matahala însă se opri lîngă Skander, întinse gîtul și-i șopti la ureche :

— Tu n-ai băgat de seamă ? *Are dinți de aur...* Gura lui e plină de dinți... Și toți dinții lui sînt de aur.. Are dinți de aur ! de aur...

— Omul căzut din cer are dinți de aur. E adevărat. Dar voi să nu vă legați de el. Mai pot veni și alții, cu dinți de aur sau fără dinți de aur, să-l caute. Trebuie să-l găsească, *viu sau mort, însă cu toți dinții în gură*. Ai înțeles ? Cu toți dinții în gură.

Matahala se depărtă de Skander, se întoarse și spuse :

— Putere ai multă, Skander, dar judecată puțină. Pe tînărul cu dinți de aur n-o să vină nimeni să-l caute. Acum e război, și la război cine cade, căzut rămîne.

Oamenii oacheși trecură prin fața pilotului și se uitară îndelung la el. Unii îi rîvniră încălțămintea. Altora le plăcu straiele bine croite și aproape noi pe care le purta. Cei mai mulți însă voiau să-i ia ceasul de la mînă, care sclipea, și care era și el tot ca dinții din gură, de aur. Cîțiva abia se stăpîniră să nu se repeadă să-i smulgă decorațiile de pe piept.

Dar cum să-i iei încălțămintea, hainele, ceasul, decorațiile ? Tînărul căzuse din cer, mașina cu care zburase se prăbușise, se izbise de pămînt, se sfărîmase, iar el, el nu murise, ci se alesese doar cu picioarele frînte. Picioarele însă erau picioare ! Acolo unde se frînseseră se puteau lipi la loc și, la nevoie, ele puteau fi tăiate și înlocuite cu picioare de lemn sau de metal.

Ținură sfat : să-i pună picioarele în scînduri și să i le salveze, sau să-l lase în grija soartei ? Găsiră c-ar fi mai bine pentru ei — dacă în împrejurările în care trăiau mai avea rost să fie rostit cuvîntul *bine* — să-l lase în grija soartei. Îi vor da și lui să mănînce din ceea ce mîncau și ei, îi vor potoli setea cu apă de la izvor și încolo... încolo nici nu se vor atinge de el. Îi va veni să facă treabă mică, să facă în pantaloni. Și în aceiași pantaloni să-și facă și treaba mare. Nu ei

îl trimiseseră la război și nu ei îl chemaseră să cadă din cer tocmai aci, în apropierea șatrei...

Ziua trecu. Veni seara. Șatra mînca ciorbă de cîrtiță și friptură de cîrtiță, și aștepta să cadă întunericul ca să se culce și să adoarmă. Tunurile gemeau spre răsărit și spre miazănoapte, aproape, tot mai tare și tot mai aproape... Tot mai aproape.

Lisandra ieși din cort și plecă spre cortul sub care fusese adăpostit băiatul care căzuse din cer. Goșu se uită după ea, însă de spus nu spuse nimic. Cîteva fete se luară după ea. Lisandra se așezase jos, lîngă pilot. Îi umbla prin buzunare și tot ce găsea punea alături, pe iarbă. Găsi două chibrituri plic, două cutii cu țigări, două pachete de ciocolată și un portofel cu un act de identitate și cu două fotografii. Mai găsi un creion, un carnet cu notițe și cinci hîrtii verzi, pe care, privindu-le cu atenție, pricepu că sînt bancnote, bani buni de cumpărat hrană, straie, papuci. Scoase o țigară, i-o întinse, i-o aprinse. Pilotul începu să tragă repede fumul în piept. Era limpede că fumul îi place și-i alină chinurile. Fumă țigarea pînă la capăt și nu azvîrli chiștocul decît după ce acesta îi arse buzele. Făcu semn că mai vrea o țigară și Lisandra îi împlini dorința îndată.

Pe cînd pilotul fuma, cu aceeași sete ca la început, Lisandra privi fotografiile și în toate văzu aceeași pereche : tînărul care acum zăcea sub cort și lîngă el, strînsă, lipită aproape, o fetișcană frumoasă, blondă. Își aduse aminte de Ariston și își aduse aminte și de ea, cum fusese pînă ieri sau pînă alaltăieri, cînd Ariston — Ariston al ei fără de care nu mai avea nici un rost să trăiască — căzuse în cuțitul lui Goșu. Fericirea ei murise o dată cu moartea lui Ariston. Fericirea fetei blonde avea și ea să moară o dată cu moartea tînărului care acum se uita la ea,

la Lisandra, cu ochii plini de neliniște, plini de spaima morții care putea să fie foarte aproape.

Îl întrebă pe necunoscut :

— Mai vrei o țigară ?

Omul îi făcu semn că nu. Atunci Lisandra desfăcu pachetul de ciocolată și i-l întinse. Pilotul rupse o jumătate și începu s-o mănînce. Cealaltă jumătate o întinse Lisandrei. Femeia nu primi.

— Păstreaz-o, păstreaz-o pentru mîine...

I-o puse la loc, în buzunar. Tot așa făcu și cu țigările și cu toate celelalte mărunțișuri. Îi dădu să bea apă dintr-o cană mare, de pămînt ars.

— Am să viu să te văd mîine dimineață.

Plecă. Skander și Antos chemară toată șatra.

— Blebe e pe-aici ?

— Da, nene Skander, sînt aici.

— În cortul vostru a fost adăpostit noaptea asta băiatul căzut din cer. Aveți grijă să nu i se întîmple nimic. Ce-o să facem mai departe cu el, o să vedem mîine... O să hotărîm mîine.

Oamenii oacheși se risipiră, se apucară să mănînce, care nu mîncaseră îndeajuns, iar ceilalți se culcară. Se culcă și Blebe de-a curmezișul, chiar la intrarea în cort.

Tunurile băteau din ce în ce mai tare, din ce în ce mai aproape. Oamenii oacheși se obișnuiseră cu tunetul tunurilor. Ziua era ca și cum nu le-ar fi auzit, iar noaptea tunurile nu-i împiedicau de loc să doarmă. Stelele luminară noaptea și făcură ca întunericul să devină străveziu, iar pe la miezul nopții, cînd răsări și luna plină, noaptea aproape că nu mai semăna a noapte. Prin crîng răsunară glasuri de păsări. Prin apropiere se auziră greieri. Cîinii șatrei plecaseră după iepuri, în afară de Rob, care se culcase în pragul cortului lui Him bașa.

În cort se afla Oarba și Alimut. Băiatul, care aproape toată ziua căutase cîrtițe, ostenit și pe jumătate flămînd, adormise. Oarba se culcase și ea, însă somnul o ocolea. Rogojina întinsă pe pămînt era rece și tot rece era și pătura cu care se învelise. Îi era frig și frigul o împiedeca să doarmă. Era vinovat frigul ? Nu, nu frigul era vinovat și nici primăvara care anul acesta venise atît de tîrziu și însoțită de atîtea ciudățenii. De vină că-i era frig, ea singură era, ea, sau mai curînd bătrînețea ei. Altădată... He-he... Altădată... Copiii dormeau duși. Ea nu dormea. Se gîndea tăcută și nemișcată la cîte în lună și-n stele... La cîte-n lună și-n stele. Pe brațul ei dormea Him. Somn adînc dormea Him. Se trezea și-i șoptea în ureche :

— Hai afară... Hai afară, Sino... Aici ne aud copiii și se trezesc... Mai mare rușinea...

Nu-și punea nimic pe trup. Ieșea în picioarele goale, sălta cămașa și se lungea aproape despuiată în zăpadă. Sub trupul fierbinte zăpada se muia și se topea. Avusese trup de foc... trup de foc, nu de altceva, de foc... Și acum... Acum primăvara era în toi și ea nu adormea și nu dormea de frig... Altădată... De ce omul era o dată copil, o dată tînăr, o dată matur și de o mie de ori bătrîn ?!

Încetă să se mai gîndească și întinse urechea. Auzi pași. Pași desculți. Două perechi de picioare desculțe. Numai două perechi de picioare. Trecură pe lîngă cort și se depărtară. Pe urmă pașii se opriră. Pe urmă se auzi un început de strigăt repede sugrumat. Pe urmă pașii se auziră iarăși, însă de astă dată fugind spre miazănoapte. Spre miazănoapte de corturi se ridica un singur cort, cortul lui Uj Hoțul și al Matahalei. Cîinele Rob, care între timp, răzbit de foame, părăsise șatra și plecase după iepuri sau după

cîrtițe, se auzi lătrînd. Pe urmă se auzi urlînd a pustiu și a moarte... a pustiu și a moarte... numai a pustiu și numai a moarte.

Mulți se treziră, ieșiră în fața corturilor și se întrebară :

— Ce-o fi fost ?

— Rob nu latră niciodată degeaba.

Skander ieși din cort purtînd în mînă un felinar. Luna lumina din plin și aproape că nici nu mai era nevoie de felinarul aprins. Se îndreptară cu toții spre cortul lui Blebe. Băiatul, culcat de-a curmezișul intrării, dormea dus. Skander călcă peste el, se aplecă de mijloc și lumină cu felinarul obrazul omului căzut din cer. Acesta dormea înainte, cu beregata tăiată și cu gura larg deschisă. Skander lăsă și mai jos felinarul, se uită mai bine în gura mortului și spuse :

— Cineva l-a omorît și după aceea i-a scos din gură cu cleștele dinții de aur.

Trecu lumina felinarului peste pieptul mortului.

— I-a furat și decorațiile.

Nimeni nu mai spuse nimic. Se ținură cu toții după Skander, iar Skander mergea întins către cortul lui Uj Hoțul și al Matahalei. Îi căutară și în cort și în afara cortului. Nu-i găsiră.

Restul nopții trecu repede, fără ca somnul să se mai apropie de careva. Veniră zorile și puțin după venirea zorilor sosi dimineața. Acum tunurile gemeau mai tare ca oricînd spre răsărit și spre miazănoapte, și păreau a fi tot mai aproape de hrube și de șatră... tot mai aproape... tot mai aproape...

Blebe, care se simțea vinovat de uciderea băiatului căzut din cer, încercă terenul cu vîrful cazmalei și acolo unde găsi că pămîntul e mai moale, se opri și spuse :

— Aici... Aici se poate săpa mai cu ușurință o groapă adîncă...

După îngroparea băiatului căzut din cer, oamenii oacheși rămaseră un timp tăcuți. Rămaseră tăcuți și ascultară cu capetele în pămînt tunurile. Băteau tot mai tare, tot mai îndîrjit și parcă tot mai aproape... tot mai aproape... tot mai aproape...

— Războiul, zise Antos, se apropie tot mai mult războiul...

Skander adăugă :

— Noi ne-am gîndit că războiul nu trebuie să ne găsească aici. Tunurile se aud spre răsărit și se aud și spre miazănoapte. Numai spre miazăzi e tăcere. S-o pornim într-acolo. Dacă vom avea un strop de noroc vom ajunge la marele fluviu. Și dacă, o dată ajunși la fluviu, vom mai avea încă o picătură de noroc, vom trece dincolo de fluviu. Atunci vom putea spune că am scăpat... că am scăpat cu zile din gheara războiului.

Oamenii oacheși tăcură iarăși. Și iarăși se uitară cu ochii în pămînt. Apoi Tev ridică întrebarea :

— Cînd plecăm ?

— Mîine în zori. Azi vînăm cîrtițe și le frigem bine. Tot astăzi ne adunăm catrafusele și le punem în căruțe. Mîine ne trezim în zori, strîngem corturile și plecăm.

Oamenii oacheși iarăși tăcură. Și iarăși se uitară în pămînt. De vorbit însă nici unul nu mai vorbi. Plecă fiecare la treburile lui.

Lisandra intră în cort, se găti ca de nuntă, își puse în urechi icușarii de aur pe care îi păstrase, și la gît sălbile ei străvechi făcute din bani de aur și din bani de argint. Așa gătită se duse și se întinse pe mormîntul lui Ariston cu fața în sus. Goșu o întrebă :

— Dar ce vrei să faci tu aici ?

— Nimic. Vreau să mor. Ți-am spus doar că eu fără Ariston nici nu pot să trăiesc și nici nu vreau să trăiesc.

— Dar se apropie soldații. Au să vină aici soldații și au să-și facă rîs de tine.

— De venit s-ar putea să vie, însă n-au să mă găsească în viață. Nu, nu, Goșule, n-au să mă găsească în viață.

— Bine, zise Goșu, bine. Să fie cum zici tu. Dar eu... eu mă gîndeam să uit tot ce-a fost cu Ariston și să mergem înainte... să trăim înainte, ca și cum pe Ariston nu l-ai fi cunoscut niciodată.

Lisandra rîse, însă de răspuns lui Goșu nu-i mai răspunse nimic.

A doua zi în zori oamenii oacheși își strînseră corturile și le puseră în căruțe. Trecură cu mic, cu mare prin fața Lisandrei și se înclinară adînc. Lisandra nu-i vedea. Nu-i vedea și nici nu-i auzea. Se uita la cerul albastru ca inul înflorit și la soarele care răsărise vesel și proaspăt.

Pruncii îi puseră în căruțe, la umbră, sub coviltir. Bărbații și femeile se înhămară în locul cailor, măgarilor și catîrilor care muriseră în timpul grelei ierni. Blebe strigă în glumă :

— Hii, cailor, hii !... Hii, măgarilor, hii !... Hii, catîrilor, hi-hi !...

Nimeni nu rîse de proasta glumă a lui Blebe, dar căruțele o porniră agale.

Cînd venise aci șatra lui Him bașa număra peste treizeci de căruțe. Acum plecase spre marele fluviu șase căruțe, numai șase căruțe. La a șaptea se înhămase de-o parte Alimut, de alta Oarba. Căruța era gata s-o pornească la vale, după celelalte, cînd lîngă Oarbă apăru Kera.

— Mamă, spuse ea, dragă mamă, aici nu e locul tău, aici e locul meu, mamă, dragă mamă...

Trasă de Alimut și de Kera, căruța, care fusese atîta vreme casa lui Him bașa, casa rătăcitoare în care Sina își născuse pe cei cinci fii ai ei, mergea după celelalte. Roțile se afundau adînc în praful drumului. Din cînd în cînd, șirul de căruțe lungi, cu coviltir se oprea. Oamenii oacheși se ștergeau de su-

doare, beau apă din vasele lor de lemn, își luau locul la ham și porneau mai departe.

În urma lor tunurile gemeau tot mai tare parcă și păreau a fi tot mai aproape... tot mai aproape... tot mai aproape.

Oarba dibuia drumul și se ținea și ea după căruțe. Din ochii ei neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, din ochii ei lipsiți de vedere, picau în țărîna drumului lacrimi mari, fierbinți, pe care nu le vedea decît soarele, care, pe cerul albastru ca inul înflorit, părea tot mai tînăr, tot mai vesel...

Redactor : CORNEL POPESCU
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Apărut 1969. Hîrtie tipar înalt tip A. de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 23,67. Coli tipar 31. A. nr. 12.271/1969. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—31

Tiparul executat sub comanda nr. 90 486 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România